

Horváth Attila
A VERSENY VÁLTOZATAI

PARLAMENTI KÖTETEK

Sorozatszerkesztő

Erdős Csaba • Szabó Zsolt

Horváth Attila

A verseny változatai

*A visegrádi országok pártrendszerei
1990–2020*

Gondolat Kiadó – MTA TK PTI
Budapest, 2021

A kötet megjelenését a Nemzeti Közszolgálati Egyetem támogatta

A kötet lektora Enyedi Zsolt

Címlapgrafika: Puro Grafikai Megoldások

© Horváth Attila, 2021

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

A kiadó könyvei nagy kedvezménnyel az interneten is megrendelhetők.

www.gondolatkiado.hu

facebook.com/gondolat

A kiadásért felel Bácskai István
Szöveggondozó Gál Mihály
Tördelő Sörfőző Zsuzsa

ISBN 978 963 556 118 6

ISSN 2498-5171

TARTALOM

ELŐSZÓ	11
1. ELMÉLETI KERETEK	13
1.1. A vizsgálatok fókuszpontja I.: a visegrádi pártrendszerek	14
1.1.1. Térbeli lehatárolás	14
1.1.2. Időbeli lehatárolás	21
1.2. A vizsgálatok fókuszpontja II.: Peter Mair modellje	23
1.2.1. Egy sartorianus perspektíva	23
1.2.2. Értelmezési keret I.: a zárt és a nyitott struktúrájú verseny	28
1.2.3. Értelmezési keret II.: a pártrendszer kritériumai	32
1.2.4. A modell utóélete: kiegészítések és adaptációk	35
1.3. A monográfia célkitűzései, módszertana és felépítése	42
1.3.1. Célkitűzések	42
1.3.2. Módszertan	46
1.3.3. Felépítés	52
2. A VIZSGÁLATOK ALAPEGYSÉGEI: A KORMÁNYOK ÉS A PÁRTOK	58
2.1. A kormányok mint a vizsgálat alapegységei	58
2.1.1. A kiindulópontul szolgáló kormányok	59
2.1.2. A kormányok azonosítása és elhatárolása	61
2.1.3. A kormányok (koalíciós) összetétele	68
2.2. A parlamenti pártok azonosítása	72
2.2.1. A választási együttműködések kezelése	74
2.2.2. További kikötések	78
2.3. Az azonosított kormányok	81

3. AZ INDIKÁTOROK VIZSGÁLATA	87
3.1. A kormányváltások	87
3.1.1. A kormányváltások jellege	87
3.1.2. A részleges kormányváltások kérdése	91
3.2. A koalíciós variációk	99
3.3. A kormányra jutás lehetősége	101
3.3.1. I. állítás: „a kormányra kerülés csak bizonyos pártok számára lehetséges”	107
3.3.2. II. állítás: „egyes pártok ki vannak zárva a kormányzás lehetőségéből”	110
3.3.3. III. állítás: „az új pártok ki vannak zárva a kormányzás lehetőségéből”	116
3.3.4. Összegzés – vannak-e a kormányzásból kizárt pártok?	120
4. KISZÁMÍTHATÓ-E A VERSENY? A VIZSGÁLATOK ÉRTÉKELÉSE	124
4.1. Az indikátorok kvantifikációja	124
4.2. A verseny záródásának dinamikája	130
4.3. Az eredmények összevetése I.: Toole és Müller-Rommel	133
4.4. Az eredmények összevetése II.: Casal Bértoa–Enyedi	136
4.4.1. A tárcaalapú operacionalizálás	136
4.4.2. A rendkívüli kormányok kérdése	142
4.4.3. A párton kívüli miniszterek problémája	148
4.4.4. A PSI-indexek	153
5. TÖRÉSVONALAK ÉS BLOKKOK: A KORMÁNYALAKÍTÁST MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK	161
5.1. Értelmezési keretek	161
5.2. Magyarország	170
5.2.1. Törésvonalak és blokkok	170
5.2.2. A kormányalakítás mintázata	182
5.3. Csehország	189
5.3.1. A stabil többség nyomában: a kormányalakítás rögzös útjai	197
5.3.2. A bipoláris verseny (?) és hanyatlása	204

5.4. Szlovákia	217
5.4.1. Törésvonalak és blokkok	219
5.4.2. „Blokk-kényszer” és kormányalakítás	229
5.5. Lengyelország	246
5.5.1. Törésvonalak és blokkok	246
5.5.2. A kormányalakítás mintázata	261
6. A VERSENY MEGHATÁROZOTTSÁGA I.: A PÁRTRENDSZEREK KONCENTRÁCIÓJA	273
6.1. A pártok száma: tipológiák és indikátorok	277
6.2. A koncentráció dinamikája a visegrádi államokban	285
6.3. A verseny struktúrája a pártok effektív számának tükrében (Loomes modellje)	294
6.4. Egypárti vagy kétpárti dominancia? – A koncentráció profiljai	302
7. A VERSENY MEGHATÁROZOTTSÁGA II.: A PÁRTOK TARTÓSSÁGA	309
7.1. 'Core persistence' Nyugat-Európában és a visegrádi államokban	311
7.2. A pártok cserélődése (PST-index)	321
7.3. A pártok súlyozott életkora (WPA-index)	324
7.4. A pártok tartóssága és a verseny struktúrája	331
8. A VERSENY MEGHATÁROZOTTSÁGA III.: A VÁLASZTÓI ILLÉKONYSÁG	339
8.1. Az összevont választói illékonyság mint indikátor	342
8.1.1. Hogyan mérünk?	343
8.1.2. Mit (nem) mérünk?	348
8.1.3. Miként értelmezzük?	354
8.2. A választói illékonyság a visegrádi államokban	360
8.3. A választói illékonyság és a pártok interakciói	372
8.3.1. Stabil interakciók	378
8.3.2. Átalakuló interakciók	381
8.3.3. Interakciók és illékonyság: van-e összefüggés?	383

9. ÖSSZEGZÉS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK	393
9.1. A modell alkalmazhatósága	393
9.1.1. Az indikátorok alkalmazásának értékelése	394
9.1.2. A modell alkalmazásának tapasztalatai	397
9.2. A visegrádi pártrendszerek: zárt vagy nyitott verseny?	405
9.2.1. A pártrendszerek relatív pozíciói	407
9.2.2. Zártság vs. kiszámíthatóság	411
10. IRODALOMJEGYZÉK	423
11. ÁBRÁK ÉS TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE	475
12. FÜGGELÉK	479
12.1. A PSI-indexek alapjául szolgáló adatok és számítások	479
12.1.1. Magyarország	481
12.1.2. Csehország	484
12.1.3. Szlovákia	491
12.1.4. Lengyelország	496
12.2. A pártok effektív számának számítása	501
12.2.1. Magyarország	502
12.2.2. Csehország	508
12.2.3. Szlovákia	516
12.2.4. Lengyelország	525
12.3. A PST-index számítása	534
12.4. A WPA-index számítása	535
12.4.1. Magyarország	536
12.4.2. Csehország	539
12.4.3. Szlovákia	544
12.4.4. Lengyelország	550
12.5. Az összevont választói illékonyság számítása	556
12.5.1. Magyarország	557
12.5.2. Csehország	566
12.5.3. Szlovákia	578
12.5.4. Lengyelország	594

12.6. Az eltűnő és az újonnan belépő pártokra vonatkozó adatok	605
12.7. A külföldi pártok nevének rövidítései	607
12.7.1. Csehországi pártok	607
12.7.2. Szlovákiai pártok	608
12.7.3. Lengyelországi pártok	609
12.7.4. Egyéb pártok	610
13. ENGLISH SUMMARY	611

ELŐSZÓ

Jelen monográfia az ELTE Politikatudományi Doktori Iskolában 2017-ben megvédett doktori disszertációmon alapul, annak átdolgozott és bővített változata. Míg a PhD-értekezésem 25 éves időtávon (1990–2015) vizsgálta a visegrádi pártrendszereket, addig ez a kötet az utóbbi öt év fejleményeit – mindenekelőtt a parlamenti választásokat és a kormányalakításokat – is tartalmazza, amelyek számos szempontból fontos változásokat hoztak a négy állam pártrendszerében, árnyalva ezzel a disszertációmban tett megállapításokat és következtetéseket.

Ami a témakörrel kapcsolatos személyes motivációkat érinti, a visegrádi pártrendszerek iránti érdeklődésem mintegy 15 évre nyúlik vissza; kezdetben évfolyam- és szakdolgozatok keretében vizsgáltam a magyar, a cseh, a szlovák és a lengyel pártrendszert. Ekkoriban találkoztam először Peter Mair 1997-ben írt könyvével, amelynek utolsó fejezete a pártrendszereket számomra innovatív módon, a pártok kapcsolatrendszere, pontosabban a pártok között kibontakozó, a kormányra kerülésért folytatott verseny nyitottsága, illetve zártsága alapján kategorizálta. A problémakör már akkoriban is inspirálóan hatott rám, ugyanis a pártrendszerek stabilitását mind a szakdolgozatomban, mind pedig egy későbbi publikációmban elsősorban a választói magatartással (közelebbről az illékonysági indexekkel) kötöttem össze – és pontosan ez volt az a megközelítés, amit Mair bírált. Az előbbi munkáimban csak röviden érintettem Mair téziseit, de egyúttal megfogalmazódott bennem, hogy érdemes

lenne alaposabban megvizsgálni, hogy a kelet-közép-európai pártrendszerek mennyiben írhatóak le a szerző terminológiájával és kategóriáival.

A kötet ezen – több mint 10 évvel ezelőtt született – elhatározásnak az eredménye.

1. ELMÉLETI KERETEK

Jelen kötet készültekor volt a 30. évfordulója a kelet-közép-európai térség első szabad parlamenti választásainak. Az átmenet óta eltelt három évtized abból a szempontból nem tekinthető hosszú időtartamnak, hogy ezek az országok mintegy 40-45 évet töltöttek el a kommunista uralom alatt, azaz a rendszerváltás óta még mindig csak alig több mint kétharmadannyi idő telt el, mint amennyi ideig az előző rendszerek működtek. Ugyanakkor az említett időtáv – figyelemmel arra is, hogy ez alatt országonként legkevesebb nyolc-kilenc parlamenti választásra került sor – kellően hosszú ahhoz, hogy az egyes pártrendszerek fejlődése feltérképezhető és összehasonlítható legyen. A kelet-közép-európai átmenetek – és azon belül is különösen a visegrádi államok – természetszerűleg már az 1990-es évek elejétől rendkívül intenzív érdeklődést váltottak ki a nyugati politikatudományban, és rövid idő alatt számos olyan kötet jelent meg, amelyek – részben a térség szerzőinek közreműködésével – az új demokráciákat tárgyalták.¹ Ezek a munkák nagy vonalakban megegyeztek abban, hogy a demokrácia konszolidációjával, valamint a pártrendszerek stabilizációjával kapcsolatban meglehetősen óvatosan fogalmaztak. Utóbbiit illetően visszatérő elem volt a pártok társadalmi beágyazottságának hiánya, valamint az ebből fakadó instabilitás – igaz, ehhez hozzátehetjük, hogy már az évtized köze-

¹Így pl. BERGLUND–DELLENBRANT, 1991; BANAC, 1992; WHITEFIELD, 1993; PRIDHAM–VANHANEN, 1994; PRIDHAM–LEWIS, 1996; DAWISHA–PARROTT, 1997.

pén kirajzolódott, hogy az egyes posztkommunista pártrendszerek² különböznek egymástól az intézményesültségi szintjüket tekintve. A 30. évfordulót követő visszatekintés alkalmas lehet arra, hogy képet nyújtson arról, hová is jutott az általam tárgyalt négy pártrendszer az elmúlt három évtizedben – még akkor is, ha a kötetben alkalmazott vizsgálatok csak egy szűkebb szeletét fogják át a pártrendszerekre irányuló kutatásoknak.

Írásom első fejezete az elméleti keretek tisztázására szolgál. Elsőként a vizsgálatok fókuszpontjait – egyrészt a visegrádi pártrendszereket, másrészt Peter Mair modelljét – mutatom be, majd a kötet célkitűzéseinek, módszertanának, valamint felépítésének összefoglalására kerül sor.

1.1. A VIZSGÁLATOK FÓKUSZPONTJA I.:

A VISEGRÁDI PÁRTRENDSZEREK

1.1.1. Térbeli lehatárolás

Jelen mű egy országcsoport, a visegrádi államok – Magyarország, Csehország, Szlovákia és Lengyelország – pártrendszereivel foglalkozik. Tekintve, hogy a kötet az összehasonlítás igényével (is) íródott, adódik a kérdés, hogy a vizsgálat tárgyául szolgáló országok

² Követve a nemzetközi szakirodalom szóhasználatát, a (kelet-)közép-európai térség államaira, illetve a pártrendszereire a *posztkommunista* jelzőt használom, amely ugyan három évtizeddel a rendszerváltások után már kissé idejétmúltnak tűnhet, de alkalmas az európai pártrendszereken belüli lehatárolásra. Egyes álláspontok szerint az európai uniós csatlakozással már nincs létjogosultsága a *posztkommunista* jelzőnek; Rose és Munro ehelyett az *új európai demokráciák* kifejezést használja (ROSE–MUNRO, 2009: 54). A cseh államfő, Václav Havel pedig már egy 1994-es írásában kifogásolta a *posztkommunista* kifejezés használatát, kiemelve, hogy a demokratizálódó országok nem azért mentek át a rendszerváltás traumáin, hogy utána ezt a jelzőt mintegy bélyegként magukon viseljék a jövőben is (HAVEL, 1994: 2–3).

mely szempontok alapján, milyen megfontolásból kerültek kiválasztásra. Az *országcsoport* kifejezés természetesen nemcsak a visegrádi négyek esetén alkalmazható fogalom – így pl. beszélhetünk a BRICS-, G7- vagy akár EU15-országcsoporról. Az ilyenfajta kategorizálásnak kétségtelenül van egy olyan előnye, hogy a tágabb, égtájakon alapuló megközelítésekkel szemben világos határmegvonást jelentenek. (Hasonló a helyzet az olyan kifejezésekkel, mint a balti államok, Benelux államok vagy skandináv államok.) A *Közép-Európa*, *Kelet-Európa*, *Közép-Kelet-Európa*, *Kelet-Közép-Európa*, illetve a *Közép-* és *Kelet-Európa* kifejezések ugyanakkor sokrétű polémiára adnak alapot: mit jelentenek az egyes elnevezések, hol találhatóak ezek határai, és pontosan mely államokat értjük bele a különböző kategóriákba.³ Míg tehát a „*Hol húzódnak Európa belső határai?*” Szűcs Jenő-i kérdésre⁴ számos – egymást természetesen részben átfedő – válasz adható, addig, a visegrádi államok kifejezés egy teljességgel egyértelmű meghatározás, hiszen közismert, hogy a fogalom melyik államokat takarja.

Ezek után arra kell röviden kitérni, hogy milyen tényezők alapján lehet a négy országot mint *országcsoportot* kezelni. Amint az közismert, a visegrádi együttműködésnek közel hét évszázados történelmi gyökerei vannak. A névadó visegrádi királytalálkozóra 1335-ben került sor, azonban a szövetség megújítása egészen 1991-ig váratott magára. Bár az összefogás intenzitása és eredményei esetenként el-

³A problémakör egyik legismertebb áttekintését adja Szűcs Jenő, aki Európa három történelmi régiójáról értekezvén Kelet- és Nyugat-Európa között feltételezett egy harmadik, „*hibrid módon kettős arculatú régió*”-t (SZÜCS, 1981: 356). Az elnevezések mögött meghúzódó megfontolásokra és a történelmi kontextusra lásd még pl. SCHÖFFLIN, 1989; OKEY, 1992; valamint ROMSICS, 1998. Mout arra mutat rá, hogy egyes nyugati történészek azt is vitatják, hogy Nyugat- és Kelet-Európa mellett létezik-e egyáltalán Közép-Európa (MOUT, 2006), Růžička pedig úgy vélekedett két évtizeddel a rendszerváltások után, hogy az 1990-es évek végétől a *Közép-Európa* kifejezés – amely az 1980-as évek végén futott fel – ismét egyre inkább visszaszorulóban a *Kelet-Európa* ('Eastern Europe') kifejezéssel szemben (Růžička, 2010).

⁴Szűcs, 1981: 314.

maradtak az előzetes várakozásoktól,⁵ a visegrádi kezdeményezés a mai napig egy létező együttműködési formát jelöl. A „visegrádiság” természetesen nemcsak az országok együttműködésében és az ezzel járó intézményi keretekben ragadható meg; a témám szempontjából ennél sokkal fontosabb a négy államot összekötő további szempont, nevezetesen a *hasonlóság*. A hasonlóság a földrajzi fekvésen túl a közös történeti-kulturális hagyományok, a sok szempontból hasonló geopolitikai helyzet alapján ragadhatóak meg.⁶ A visegrádi államok történelme számos szempontból már a kezdetektől összefonódott, de a konvergencia a 20. században vált igazán látványossá. A második világháborút követően rövidesen mindhárom államra egy szovjet típusú, kommunista-szocialista politikai-társadalmi-gazdasági fejlődést kényszerítettek rá, és ezzel – a térség többi országához hasonlóan – a keleti blokkba tagozódtak be. A rendszerváltások békés, tárgyalásos jellege,⁷ az első szabad választások, majd az európai integráció és a csatlakozás folyamata szintén erősítette a három, majd 1993-tól négy állam sorsának párhuzamosságát. (A párhuzamosság azonban értelemszerűen nem teljes egybevágóságot jelent – erre Szlovákia 1990-es évekbeli problémás fejlődése a legjobb példa.)

A sok szempontból egybevágó történelmi fejlődés mellett egy másik kézenfekvő hasonlóságot jelent a már említett földrajzi fekvés is. A négy állam egy tömbben helyezkedik el Kelet-Közép-Eu-

⁵ A visegrádi együttműködés rendszerváltás utáni két évtizedének értékelésére lásd: HAMBERGER, 2010. Amint a szerző rámutat, „A visegrádi együttműködés fejlesztése és elmélyítése tehát türelmet és kitartást igényel. Az eredményes együttműködés felépítését és megalapozását – sajnos – nem a széleseben és egyenesen felfelé ívelő út, hanem a kis lépésekben való lassú előrehaladás biztosíthatja” (47). Ugyanakkor Fawn úgy értékeli, hogy a posztkommunista térségben ez a négy állam bizonyult a leg-sikeresebbnek a „geokulturális újrapozicionálás” terén (FAWN, 2013: 129).

⁶ Erről bővebben lásd: MÉSZÁROS et al., 2017: 11–75.

⁷ A hasonló történelmi-politikai fejlődés természetesen nem jelent teljes egybevágóságot. Az, hogy a pártállami rendszer karaktere, valamint az átmenet módja miként hatott ki az egyes pártrendszerek fejlődésére, számos vizsgálat tárgyát képezte (különösen pl. KITSCHOLT, 1992; EVANS–WHITEFIELD, 1993; KITSCHOLT, 1995; RIVERA, 1996; KITSCHOLT, 2001).

rópában; a visegrádi országcsoportot északról a skandináv államok, keletről a szovjet utódállamok és Románia, délről a Balkán (jugoszláv utódállamok), nyugatról pedig Ausztria és Németország határolja. Bár szinte valamennyi előbbi szomszédos ország történelme hosszabb-rövidebb ideig összekapcsolódott egyik vagy másik visegrádi országgal (így pl. gondoljunk a magyar–osztrák vagy a lengyel–orosz viszonyra), mégis elmondható, hogy bármelyik égtáj felé indulunk el, Európa egy másik, eltérő karakterű és identitású régiójába jutunk. A terminológiai problémákra utalva Ágh arra mutat rá, hogy az 1990-es évek elejétől a visegrádi államokra leginkább a *Kelet-Közép-Európa* ('East-Central Europe') kifejezés honosodott meg a politikatudományban – szemben a *Közép- és Kelet-Európa* ('Central and Eastern Europe') fordulattal, amely az egész posztkommunista térséget magában foglalja.⁸ Az, hogy a Kelet-Közép-Európa kifejezés mennyiben azonos a visegrádi államokkal, természetesen részben értelmezés kérdése, ugyanakkor említést érdemel, hogy a térséghez Szlovénia, de akár Horvátország is hozzásorolható.⁹ A V4-ek tehát értelemszerűen egy szűkebb kategó-

⁸ ÁGH, 2008: 307–308. Ugyanakkor egyes komparatív kötetek – nevükben az *East-Central Europe* kifejezéssel – nemcsak a V4-ekkel foglalkoznak, hanem pl. Bulgáriával (WIGHTMAN, 1995; LEWIS, 1996), (Kelet-)Németországgal (LEWIS, 1996) vagy a balti államokkal is (DAWISHA–PARROTT, 1997).

⁹ Szlovénia közép-európai és „visegrádi” jellegéről lásd pl. BRGLEZ et al., 2015. Az is megjegyzést érdemel, hogy az elmúlt évtizedekben időről időre felmerült a V4 együttműködés kiegészítése további országokkal. Így pl. a 2005. augusztus 30-i budapesti V4-csúcson az osztrák és a szlovén kormányfő is részt vett, előrevetítve egy tartósabb V6-os együttműködés lehetőségét (PESTI, 2006: 339). 2010-ben pedig az ún. „Visegrad Plusz” kezdeményezés született meg, amelynek célja Románia és Bulgária bevonása az együttműködésbe, elsősorban külpolitikai szempontból (MKK, 2011: 143). (Egyes szerzők azonban más országokra kiterjedően használják a „Visegrad Plusz” kifejezést – a V4-ek mellett Horvátországot és Romániát említve [PLÓSZ, 2019: 250].) A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a „Visegrad+” kifejezés 2008 óta egyben egy programot is jelent a délkeleti szomszédokkal való partneri viszony ápolásában, de egy lengyel külügyminisztérium által patronált think-tank is ezt a nevet viseli [<http://visegradplus.org>], amely „V4+” régió alatt a visegrádi or-

riát jelent egyrészt a volt keleti blokkon belüli posztkommunista Európában, másrészt pedig Közép-(Kelet-)Európán belül is. Amint Ágh az imént hivatkozott munkájában kiemeli, a Közép-Európa kifejezés pontosan azért éledt újjá az 1980-as évek végén, mert a visegrádi államok történelmileg Európának inkább a nyugatiasabb feléhez tartoztak.¹⁰ A közép-(kelet-)európai identitás a V4-eken kívül nyilvánvalóan nem vitatható el sem Ausztriától, sem Szlovéniától vagy Horvátországtól, azonban azt is látni kell, hogy a négy állam összetartozását maga a visegrádi együttműködés is megszilárdította, azaz a közös történeti-kulturális hagyományok mintegy kiegészültek a „visegrádiság” rendszerváltás után újjáéledő nemes szellemiségével és szimbólumaival.¹¹ Krzysztof Skubiszewski, egykori lengyel külügyminiszter mindezt úgy fogalmazta meg, hogy a V4 elsősorban nem egy formális együttműködés volt, hanem „a szívek szövetsége”.¹² Fawn pedig arra mutatott rá, hogy Visegrád egy olyan „márkanévvé” nemesedett, amely immár nemzetközi ismertséggel is rendelkezik.¹³ Összességében tehát elmondható, hogy az

szágok mellett Bulgáriát, Horvátországot, Litvániát, Moldovát, Romániát, Szerbiát és Szlovéniát érti (TÓTH, 2015: 33). A délkeleti „terjeszkedésen” kívül többször felmerült egy délnyugati, Szlovéniára és Horvátországra kiterjedő bővítés is (erről lásd pl. SZILÁGYI, 2010). A különböző regionális együttműködési formák áttekintésére lásd STRÁŽAY, 2019.

¹⁰ ÁGH, 2008: 307. Mindez egybevág a brit történész, Timothy Garton Ash szavaival: „*ami igazán »közép-európai«, az mindig is nyugatias, racionális, humanus, demokratikus, kételkedő és toleráns volt*” – írta egy, a közép-európai írók munkáit taglaló 1986-os esszéjében (ASH, 1986; saját fordítás). Ugyanitt azt is megjegyzi, hogy Václav Havel és Konrád György írásaiban a „Kelet-Európa” és a „kelet-európai” kifejezések mindig negatív kontextusban fordulnak elő, szemben a „(Kelet-)Közép-Európa” fordulattal, amelyhez pozitív értékek tapadnak.

¹¹ Ezt a szellemiségét kiválóan illusztrálja visegrádi együttműködés 15. évfordulója alkalmából megjelent, mintegy 100 írást tartalmazó kötet (JAGODZIŃSKI, 2006).

¹² JESZENSZKY, 2006: 61.

¹³ FAWN, 2013: 134.

országcsoport egy jól körülhatárolható entitást jelent nemcsak Európán, hanem Kelet-Közép-Európán belül is.

Visszatérve a földrajzi fekvésre, ez természetesen többet jelent, mint pusztán fizikai adottság. Kopstein és Reilly meggyőzően bizonyította, hogy a geográfiai elhelyezkedés már önmagában meghatározó jelentőséggel bírt a demokratikus átmenet – beleértve a versengő többpártrendszer és a piacgazdaság kiépítését – sikerességét illetően.¹⁴ A szerzők szerint egyrészt a Nyugathoz való közelség, másrészt pedig a szomszédos államok fejlettsége olyan faktorok, amelyek legalább olyan erős kihatással vannak az adott állam fejlődésére, mint a hazai kormányzat által kialakított politikai irányvonal. Kopstein és Reilly a fekvés szempontjából mind a négy visegrádi államot az „előnyös” kategóriába sorolta, hozzátéve azonban azt is, hogy a Szlovákia által 1993–1998 között folytatott politika nem járult hozzá az előbbi előny kiaknázásához.¹⁵

Részben az előnyös fekvésből és a rendszerváltások sikerességéből adódóan a visegrádi államok iránt mindig is erősebb volt az érdeklődés, mint a térség többi országával kapcsolatban. Slomczyński és Tomescu-Dubrow a posztkommunista Európára irányuló vizsgálata arra világít rá, hogy minél magasabb politikai-gazdasági fejlettséget ér el egy állam, annál inkább felülreprezentált a nemzetközi összehasonlító felmérésekben és kutatásokban, azaz annál inkább „érdekesebb” a tudományos szféra számára is.¹⁶ Ennek megfelelően a szerzők vizsgálatából az rajzolódik ki, hogy a visegrádi országok – különösen Magyarország, Csehország és Lengyelország – sokkal inkább felülreprezentáltak ezekben a nemzetközi összevetésekben, mint a többi új európai demokrácia.¹⁷

¹⁴KOPSTEIN–REILLY, 2000.

¹⁵KOPSTEIN–REILLY, 2000: 26.

¹⁶SŁOMCZYŃSKI–TOMESCU-DUBROW, 2006.

¹⁷A nemzetközi felmérésekben való részvételt tekintve a legnépszerűbb államok sorrendje: Csehország, Magyarország, Lengyelország, Bulgária, Szlovákia (SŁOMCZYŃSKI–TOMESCU-DUBROW, 2006: 47).

Végezetül arra is utalni kell, hogy a visegrádi négyek valamiféle elkülönültsége – talán nem függetlenül Slomczynski és Tomescu-Dubrow előbbi okfejtésétől – a térségben belül a tudományban és a közgondolkodásban is visszatükröződik.¹⁸ Ez alól természetesen a politikatudomány sem jelent kivételt. Noha a posztkommunista európai politikai rendszerekre fókuszáló kutatások és elemzések egy része az egész térséget ragadja meg (amelyek között találhatunk országtanulmányokat tartalmazó köteteket,¹⁹ valamint különböző vizsgálati szempontok mentén felépített monográfiákat is,²⁰ illetve a kettő ötvözetét²¹), ezek mellett nagy számban születtek kimondottan a visegrádi országcsoporthoz tárgyaló munkák is.²²

¹⁸Egy 2011-ben megjelent bibliográfiai összefoglaló nem kevesebb mint 1412 olyan forrást (nagyraoszt tudományos közleményt, kisebb részben sajtócikket) gyűjtött össze, amelyek mindegyike a visegrádi országcsoporthoz foglalkozik – többnyire komparatív módon (DANČÁK et al., 2011).

¹⁹Különösen pl. BANAC, 1992; BIHARI, 1993; WHITEFIELD, 1993; BERGLUND–DELLENBRANT, 1994; WIGHTMAN, 1995; PRIDHAM–LEWIS, 1996; SMITH–TEAGUE, 1999; BOZÓKI–ISHIYAMA, 2002; BIRCH et al. 2002; GLATZ, 2004; WHITE–WEBB, 2007 (latin-amerikai kitekintéssel).

²⁰Többek között ÁGH, 1998a; ÁGH, 1998b; LEWIS, 2000; BIRCH, 2003; MILLARD, 2004; WHITE et al., 2013; CABADA et al., 2014; GHERGHINA, 2015.

²¹HOFFERBERT, 1998; LAWSON et al., 1999; LEWIS, 2001; ROSE–MUNRO, 2009.

²²Így pl. FIZTMAURICE, 1998; GRZYMALA–BUSSE, 2002; KOSTELECKÝ, 2002; TWORZECKI, 2003; HANLEY–SCZERBIAK, 2006; O'DWYER, 2006; BÚTORA et al., 2007; HLOUŠEK–CHYTILEK, 2007; KUBÁT, 2010; GYÁRFÁŠOVÁ–MESEŽNIKOV, 2011; DÚRÓ–GALLAI, 2012; MESEŽNIKOV et al., 2013; TAVITS, 2013 (Szlovákia helyett Észtország). Egyes munkákban a V4-ek kiegészülnek néhány további kelet-közép-európai állammal (lásd pl. LEWIS, 1996; DAWISHA–PARROT, 1997; JUNGERSTAM–MULDERS 2006a; HAUGHTON, 2013) vagy az egy évtizeddel korábban demokratizálódásnak induló déli országokkal (VAN BIEZEN, 2003). Magyar nyelven két fontos írás is született a közelmúltban: a *Visegrádi kézikönyv* című kiadvány a négy ország történetét, politikai és társadalmi rendszerét mutatja be (MÉSZÁROS et al., 2017), egy másik tanulmánykötet pedig a visegrádi együttműködést járja körül (STEPPER, 2019).

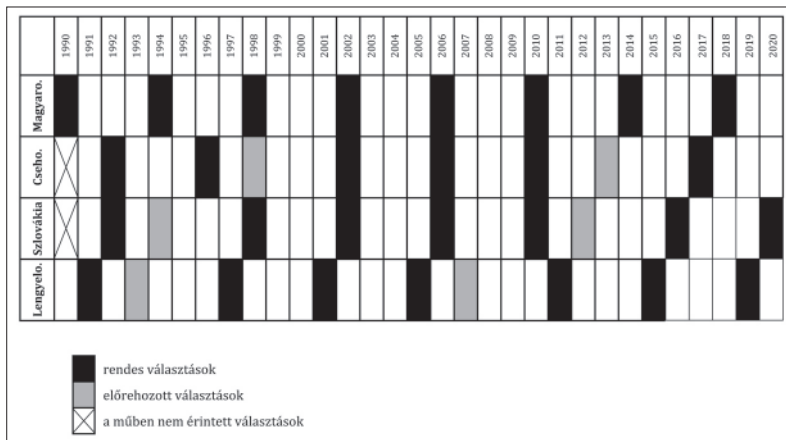
1.1.2. Időbeli lehatárolás

A visegrádi államokban a második világháborút követő kommunista hatalomátvétel után pártrendszerekről – legalábbis versengő pártrendszerekről – értelemszerűen nem beszélhetünk. Míg Magyarországon az 1940-es évek végére valódi egypártrendszer épült ki, addig Csehszlovákiában és Lengyelországban az állampárt mellett legális módon működhetett néhány kisebb párt – természetesen a verseny és a hatalomváltás lehetőségének teljes kiiktatásával.²³ A politika kompetitív jellege csak a rendszerváltással párhuzamosan beinduló pártosodási folyamat nyomán, de manifeszt módon csak az első szabad választások során tért vissza, mintegy eleve kijelölve a vizsgálódás legkorábbi kezdőpontját.

Magyarországon és Csehszlovákiában 1990-ben, Lengyelországban pedig 1991-ben került sor a kommunista rendszer összeomlása utáni első szabad választásokra. Az azóta eltelt közel három évtizedben a visegrádi államok mindegyikében nyolc vagy kilenc parlamenti választásra került sor (1. ábra).²⁴ Tekintve egyrészt, hogy az 1990-ben megalakuló csehszlovák parlament (beleértve a cseh és a szlovák nemzetgyűlést is) megbízatási ideje eleve csupán két év volt, valamint hogy az első teljesen szabad lengyel választásokra csak 1991-ben került sor, a négy államban időben eltolódva működtek a választási ciklusok.

²³ Az utóbbi formulát nevezte Sartori hegemón pártrendszernek (SARTORI, [1976] 2005: 230–238). Lengyelországban az állampárt mellett az Egyesült Parasztpárt (ZSL) és a Demokrata Párt (SD) működött mint a kommunista párt szatellitpártjai (WIATR, 1970; SULA, 2008: 312–314). Csehszlovákiában az állampárton kívül formálisan további négy párt – beleértve a mai KDU–ČSL jogelődjét is – működött a Nemzeti Frontba tömörülve (TABORSKY, 1961: 144–163). Összességében elmondható, hogy a keleti blokkon belül a lengyel szatellitpártok őrizték meg leginkább az önállóságukat (ÁGH, 1994: 222).

²⁴ A kötetben választásokon – az 1.3.2. alpontban kifejtetteknek megfelelően – csak a parlamenti és csak az alsóházi (képviselőházi) választásokat értem.



1. ábra. Parlamenti választások a visegrádi államokban (1990–2020)

1998-ra azonban a magyar, a cseh és a szlovák választások „összeértek”, így három egymást követő választási ciklus is közel párhuzamosan futott le egymással: 1997, 2001, 2005 őszen Lengyelországban, majd a rákövetkező években néhány hónap leforgása alatt Magyarországon, Csehországban, végül pedig Szlovákiában is megmérkőztek a pártok. Ez a „menetrend” elsőként a 2007-es előrehozott lengyel választások miatt tört meg, majd a 2010-ben alakult cseh és szlovák kormány sem tudta kitölteni hivatali idejét, így ezekben az országokban is előrehozott választásokra került sor. (A jelenlegi ütemezés alapján tehát minden egyes év parlamenti választásokkal jár valamelyik visegrádi országban.) Magyarország és Csehország esetén tehát nyolc-nyolc, Szlovákia és Lengyelország vonatkozásában pedig kilenc-kilenc választás állt rendelkezésemre a részletes vizsgálatok céljából, ami összesen 34 választást jelent.²⁵

²⁵ Bár a vizsgálataim tárgyát 34 választás képezi, egyes indikátorok (pl. az összevont választói illékonyág) csak a második választástól kezdve értelmezhetőek, így több helyütt 30 választásra szűkülnek az elemzéseim.

A vizsgált 30 év alatt összesen 46 kormány alakult meg (erről részletesebben lásd a 2.3. pontot).

1.2. A VIZSGÁLATOK FÓKUSZPONTJA II.: PETER MAIR MODELLJE

Amint a témafelvetésben említettem, a kötet nem általában vizsgálja a visegrádi pártrendszereket (ez talán egy túlzottan parttalan vállalkozás is lenne), hanem egy meghatározott szempontrendszeren keresztül. A monográfiában alkalmazott megközelítés Peter Mair, a 2011-ben elhunyt, ír származású politikatudós modelljén alapul.²⁶ A következőkben Mair mintegy két évtizeddel ezelőtti kidolgozott téziseit foglalom össze, majd röviden arra is kitérek, hogy a modellnek milyen hatásai voltak a pártrendszerekre irányuló vizsgálatokra.

1.2.1. *Egy sartorianus perspektíva*

A pártrendszerekről – tehát nem pusztán a pártokról mint önálló entitásokról – való tudományos és egyben komparatív igényű gondolkodás kezdetét nagyjából az 1940–50-es évekre teszik a témakör történetét vizsgáló források.²⁷ Annak felismerése, hogy az egyes országokban egymástól akár gyökeresen eltérő képet mutat a pártok száma, relatív ereje stb., logikus módon vezetett el a pártrendszerek különböző kategóriákba rendezéséhez, azaz tipizálásához (különösen a második világháború utáni évtizedekben).²⁸ Ebből a szempontból

²⁶ Amint az 1.2.4. alpontban visszatérek rá, Mair „alapmunkája” 1996-ban jelent meg, de később több alkalommal is módosította és kiegészítette teóriáit.

²⁷ A tudománytörténeti áttekintésekre lásd pl. ECKSTEIN, 1968; WOLINETZ, 2006a.

²⁸ Néhány ilyen tipizálás rövid áttekintésére lásd a 6.1. pontot.

Mair elsőként 1996-ban publikált – jelen munka tárgyát képező – teóriája sem jelent kivételt, ugyanis a szerzőt ebben az esetben is az a célkitűzés vezérelte, hogy bizonyos kritériumok alapulvételével leírja és kategorizálja a pártrendszereket.²⁹ Mair kiindulópontjául Sartori első alkalommal 1976-ban megjelent, *Pártok és pártrendszerek* című munkája szolgált;³⁰ a korábbi évtizedekben kialakított tipológiák közül Mair egyértelműen az olasz szerző megközelítését tartotta a leginkább innovatívnak és egyben a legfontosabbnak.³¹ Sartori kategorizálásának újszerűségét az adta, hogy meghaladta a pusztán a pártok számán és relatív erején alapuló megközelítéseket, hogy egy újabb dimenziót, a pártok ideológiai távolságát is bevonta a vizsgálódás körébe. Mair különösen két szempontból emelte ki Sartori modelljének jelentőségét. Egyrészt azt méltatta, hogy Sartorinál a korábbi szerzőkhöz képest jóval nagyobb hangsúly került a pártok közötti verseny mintázatára és általában a pártok közötti interakciókra, ráirányítva ezzel a figyelmet a pártrendszer *rendszer-*

²⁹ Röviden érdemes arra utalni, hogy Mair modellje természetesen a saját munkásságát tekintve sem előzmények nélküli; a korábbi írásaiban a most kifejtenő teória több eleme is visszaköszön. Így pl. a pártrendszerek változásának mibenléte már a Daalderrel közösen szerkesztett, 1983-ban megjelent kötetének utolsó fejezetében is tárgyalásra került (MAIR, 1983). Egy 1989-es tanulmányában a pártrendszerek változását határozta el a választói preferenciák hullámlásától, immár nagy hangsúlyt helyezve Sartori keretrendszerére (MAIR, 1989a). A Bartolinivel írt, a Lipset–Rokkan-féle törésvonal elméletet vizsgáló – szintén meghatározó jelentőségű – kötete (BARTOLINI–MAIR, [1990] 2007) is számos szempontból kapcsolódik a verseny struktúrájára fókuszáló munkáihoz. Ezenkívül ki kell még emelni azokat az írásokat is, amelyekben Mair az ír pártrendszerre adaptálta a pártrendszerek változásáról felállított téziseit (MAIR, 1989b; MAIR, 1990; MAIR, 1993a).

³⁰ SARTORI, [1976] 2005.

³¹ Az, hogy Mair mennyire fontosnak tartotta Sartori kötetét, abból a bevezetésből is kiderül, amelyet Mair írt a Sartori-könyv 2005-ös kiadásához. Néhány évvel később pedig Mair és szerzőtársa arra mutatott rá, hogy bár az utóbbi évtizedekben számos munka foglalkozott a pártrendszerekkel, „a pártrendszerek *íránti elméleti érdeklődés korlátozottnak bizonyult, és Sartori 1976-os klasszikus munkája óta minimális innováció mutatható ki*” (BARDI–MAIR, 2008a: 148; saját fordítás).

szerűségére.³² Sartori jelentősége másrészt abban ragadható meg, hogy az ő elméleti keretében a pártrendszer afféle független változóként működik, amely jelentős mértékben determinálja a választói preferenciákat, így mintegy lehetővé téve a szavazói viselkedés és a pártrendszer dinamikájának különválasztását.³³

Bármennyire is jelentősek voltak Sartori tézisei, az általa kialakított tipológia mintegy két évtizeddel később több szempontból is vesztett relevanciájából. Amint Mair rámutat, a mérsékelt pluralizmus kategóriája az 1990-es közepére „ültérhelthté” – vagy ahogyan Penning fogalmazott néhány évvel később: túlságosan inkluzív – vált.³⁴ Mindez abban nyilvánult meg, hogy a század végére egyre kevesebb állam volt egyértelműen besorolható a klasszikus kétpártrendszerek közé, valamint a polarizált pluralizmus kategóriája is egyre inkább kiüresedett.³⁵ A harmadik – kezdetektől vita-

³² Itt érdemes megjegyezni, hogy természetesen Sartori ezen megközelítése sem előzmények nélküli. Így pl. Duverger-nek a pártrendszerre adott – talán elsőnek számító – definíciójában („*a pártok együttélésének formái és módjai egy államban*”) is utalás történik a pártok kapcsolataira (DUVERGER, [1954] 1969: 204). Eckstein az *International Encyclopedia of the Social Sciences* pártrendszerekről szóló pontjában pedig így fogalmazott: „*Annak érdekében, hogy a pártrendszer koncepcióját pontosabban ragadhassuk meg, a verseny mintázataira kell koncentrálni, amelyek az egyes egységek [pártok – H. A.] közti interakciót határozzák meg*” (ECKSTEIN, 1968: 437; saját fordítás).

³³ MAIR, 1996: 87–88. Mindez tehát – némi leegyszerűsítéssel – azt jelenti, hogy nem a választói magatartás lesz az, amelyik meghatározza a pártrendszert, hanem az összefüggés fordított. A jelenségnek a holland pártrendszeren keresztül történő bemutatására lásd MAIR, 2008a (különösen 241–242). A problémára a 8.3. pontban térek ki részletesen.

³⁴ PENNING, 1998: 81.

³⁵ Hasonló érvelésre lásd WARE, 1996: 159–175. (Mair a klasszikus kétpártrendszerek eltűnésére és a polarizált pluralizmus kategóriájának kiüresedésére egyébként a Sartori-könyv 2005-ös kiadásához írt bevezetőjében is visszatért.) A polarizált pluralizmus egyik sajátossága, a kétoldali rendszerellenes ellenzék immár nem valósul meg abban a formában, ahogyan azt Sartori ideáltipikus módon – főként Olaszország példáján – leírta. A kommunista pártok hanyatlásával (Európában a szavazatarányuk az 1990-es évekre az 1970-es évekhez képest átlagosan a felére-

tott³⁶ – kategóriába, a predomináns pártrendszerekbe pedig eleve kevés állam tartozott, ráadásul ezek közül később többre már egyre nehezebben volt ráilleszthető a predomináns jelző.³⁷ Azzal tehát, hogy a pártrendszerek egyre nagyobb arányban a „maradék” típusba, a mérsékelt pluralizmusba tartoznak, ez a típus elveszti magyarázó erejét. Mair – összefüggésben az előbbiekkal – az egyes kvantitatív indikátorokat (pl. pártok száma, pártrendszer frakcionalizáltsága) is fenntartással kezelte: meggyőződése szerint a pártok számán alapuló kategorizálás a pártrendszer számos jellegzetességét elfedi, így mindenekelőtt semmit nem mutat meg a pártok kapcsolatrendszeréről.³⁸ Hasonló a helyzet a pártok számának változásánál, ami önmagában szintén keveset mond el magának a pártrendszernek a változásáról.³⁹

A számokon (valamint a számokon alapuló tipológián) túl a pártrendszerek leírásának és összevetésének másik bevett szempontja a választói magatartás, mindenekelőtt a választói illékonyság (er-

harmadára esett vissza [GALLAGHER et al., 2011: 244–245]) a szélsőbaloldali pólus lényegében kiesett.

³⁶Mair maga is megjegyzi, hogy a predomináns pártrendszerek kategóriája nehezen illeszthető bele Sartori tipológiájába, ugyanis az a lényegében bármelyik másik típussal együtt is létezhet (így pl. egy pártrendszer elméletileg egyszerre lehet predomináns és szélsőségesen plurális) (MAIR, 1996: 87). A predomináns rendszerek értelmezésére lásd még PENNING, 1998; valamint az erre adott választ: EVANS, 2002 (különösen 159–160). A predomináns pártrendszerek kategóriájának újabb kritikájára és újragondolására lásd NWOKORA–PELIZZO, 2013.

³⁷WARE, 1996: 160. Így pl. Írország (MAIR, 1990; FARRELL, 1999), Norvégia (HEIDAR, 1990) vagy Svédország (ARTER, 1999) az 1980-as évektől kezdve egyre kevésbé felelt meg a predomináns pártrendszer követelményeinek.

³⁸A pártok számán alapuló osztályozás korlátaira már Smith is rámutatott, mintegy 30 évvel Mair előtt. Smith a numerikus tipizálás helyett az alapján különítette el a pártrendszereket, hogy hol és miként születnek meg a legfontosabb döntések (SMITH, 1966). Néhány évvel később Eckstein is érintette a számokon alapuló klasszifikáció tarthatatlanságát (ECKSTEIN, 1968: 439–441).

³⁹MAIR, 2006: 64–65. Ebből a szempontból beszédes Mair írásának fejezetcíme: *Against numbers*.

ről lásd a 8.1. pontot). Mair azonban már egy korai munkájában is hangsúlyozta, hogy az egyes pártrendszerekben olyan releváns változások is bekövetkezhetnek (így pl. a pártok stratégiájának módosulása nyomán), amelyek nem okvetlenül tükröződnek a választók – és ezzel a választási eredmények – szintjén.⁴⁰ Közelebbről: a választói elköteleződésben bekövetkezhetnek változások (akár drámai mértékben is), de ezek nem szükségszerűen vannak hatással a verseny struktúrájára, és így magára a pártrendszerre sem. Ezzel szemben a pártok versenyének mintázata – és ezzel a pártrendszer jellege – akár jelentősebb választói fluktuáció *nélkül* is átalakulhat rövid idő alatt.⁴¹

Mair tehát egyrészt elvetette a szimpla numerikus tipizálást, másrészt pedig egy olyan teóriában gondolkozott, amelyben a pártrendszerek leírása függetleníthető a választói magatartástól (különösen a választói preferenciák hullámzásától). Az új modell megalkotásánál Sartori képezi a kiindulópontot: Mair „megtartotta” a pártok interakcióira (kapcsolatrendszerére) fókuszáló megközelítést, és a saját interpretációjában a pártrendszerek leírásánál a pártok közötti versengésre, ezen belül különösen a kormányra kerülését folytatott versenyre helyezi a hangsúlyt. Bár nem állítható, hogy a pártrendszerekre vonatkozó korábbi tipológiákban a versengés nem kapott figyelmet, azonban ez az aspektus háttérbe szorult a pártok számának, méretének és relatív erejének vizsgálata mögött.⁴² Mair modelljének újszerűsége abban nyilvánult meg, hogy a pártrendszerek (in)stabilitását – pontosabban (de)stabilizálódását – közvetlen módon összekötötte a pártverseny struktúrájával. Mair álláspontja szerint ahhoz, hogy megértjük egy pártrendszer működését és belső kötőerejét, azt kell feltérképeznünk, hogy miként zajlik a kormányzásért való küzdelem.⁴³ A pártok közti verseny mintázatára fókuszá-

⁴⁰ MAIR, 1983: 407.

⁴¹ MAIR, 1996: 97. Ezt a témakört részletesebben a 8.3. pontban érintem.

⁴² MAIR, 1996: 89–90; MAIR, 2006: 65.

⁴³ MAIR, 2007: 136–137 (hasonlóan: MAIR, 2006: 65).

ló megközelítés Mair szerint sokkal inkább alkalmas a pártrendszer lényegének – és különösen a pártrendszer változásának – megragadására és leírására, mint akár a pártrendszereket számszerűsítő, kategóriákban és tipizálásban gondolkozó, akár pedig a választói preferenciák (in)stabilitását középpontba helyező elméletek.⁴⁴

1.2.2. Értelmezési keret I.: a zárt és a nyitott struktúrájú verseny

Mair a pártok közötti – elsődlegesen a kormányra kerülés érdekében folytatott – versenynek (*'structure of competition'*) két alapvető formáját különböztette meg, a zártat és a nyitottat. A kéttípusú versenyt („kormányalakítási arénát”⁴⁵) három indikátor mentén vizsgálta:⁴⁶

a) A kormányváltás jellegénél az számít, hogy amennyiben egy új kormány lép hivatalba, a korábbi kormánypártok mindegyike lecserélődik (tehát egy teljesen új összetételű kabinet kerül hatalomra), vagy pedig a cserélődés csak részleges (azaz egyes párt vagy pártok egy megváltozott pártösszetételű kormányban folytathatják

⁴⁴Lásd erről még MAIR, 2006 (különösen 63–69). Persze Mair már jóval az 1996-os munkája előtt kifejtette, hogy a választói preferenciák hullámzásból adódó választói illékonyosság, és így az egyes pártok támogatottságának változása önmagában még nem jelenti azt, hogy maga a pártrendszer is változik (MAIR, 1989a).

⁴⁵Enyedi és Casal Bértoa kifejezése (ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2010: 12).

⁴⁶Megjegyzendő még, hogy Mair a már hivatkozott 2007-es munkájában egy negyedik indikátorral (a kormány pártösszetétel-változásának gyakoriságával) egészítette ki a modelljét (MAIR, 2007: 138). Ez a negyedik vizsgálati szempont Mair két másik munkájában is megjelent (MAIR, 2008a; CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012), azonban a szerzőtárs Casal Bértoa később írásában már nem képezte elemzés tárgyát (CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2016: 267). Az indikátor elvetése ez utóbbi tanulmányban azzal az indokkal történt meg, hogy a kormányok pártösszetétel-változása inkább a kabinetek stabilitásával, semmint a verseny struktúrájának stabilitásával áll összefüggésben. A magam részéről ehhez annyit teszek hozzá, hogy ez az indikátor némileg redundánsnak tűnik, és nem kínál olyan szempontokat, amelyet a másik három indikátor ne tükrözne vissza.

a kormányzást). A harmadik lehetőség természetesen az, amikor az új kormány teljes egészében változatlan pártösszetételű. Mair szerint az első és a harmadik eset a zárt struktúrájú versenyre jellemző, míg a részleges kormányváltás a nyitottra.⁴⁷

b) A koalíciós alternatívák („kormányzati formulák”⁴⁸) indikátora azt mutatja meg, hogy a kormányzást inkább a visszatérő pártösszetételű kormányok (beleértve az egypárti és a koalíciós kabineteket is) váltakozása jellemzi, vagy pedig folyamatosan újabb és újabb összetételű kormányok váltogatják egymást. Az ismétlődő koalíciós alternatívák a verseny zártságát mutatják, az innovatív megoldások viszont a nyitott verseny sajátosságai.

c) A kormányra jutás lehetősége egyes pártrendszerekben csak meghatározott pártok privilégiuma, másokban azonban lényegében valamennyi párt – beleértve a parlamentben újonnan megjelenő pártokat is – előtt nyitva áll a kormányzati szerepvállalás. A zárt struktúrájú versenyt a kormányzati pozícióhoz való korlátozott hozzáférés jellemzi, míg a nyitottban bármelyik formációból lehet kormánypárt.⁴⁹

⁴⁷ Mair az 1996-os írásában a nyitott versenyhez a részleges kormányváltást társította (MAIR, 1996: 95), azonban az egy évvel későbbi könyvében annyiban módosította ezt, hogy a nyitott versenyt vagy a részleges kormányváltás, vagy pedig a részleges és teljes kormányváltás *váltakozása* jellemzi (MAIR, 1997: 212 – erről részletesebben lásd a 4.1. pontot). Mair egyébként a holland pártrendszert tárgyaló munkájában az országokat három kategóriába sorolta: ahol a teljes (pl. Egyesült Királyság), illetve ahol a részleges kormányváltás az általános (pl. Hollandia); valamint ahol nincs konzisztencia, és mindkét típusú kormányváltás előfordulhat (pl. Dánia) (MAIR, 2008a: 242–243). Ezzel kapcsolatban a *wholesale alternation* értekelésére lásd: LOOMES. 2012: 101–102.

⁴⁸ Enyedi és Casal Bértoa kifejezése (ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2010: 12).

⁴⁹ Mair némileg ezt a szempontot is finomította. Az eredeti modellben a nyitott versenynél az szerepelt, hogy a kormányra kerülés lehetősége „*sok párt részére áll nyitva*” (MAIR, 1996: 95), ami később úgy módosult, hogy „*(majdnem) az összes párt részére nyitva áll*” (MAIR, 1997: 212). Erről részletesebben lásd a 3.3. pontot.

Az 1. táblázat összefoglalja, hogy az egyes indikátorok miként alakulnak a zárt, illetve a nyitott struktúrájú versenyben. Megjegyzést érdemel ugyanakkor, hogy amikor Mair 1997-ben – tehát egy évvel az első változat megjelenés után – ismét publikálta a modelljét (immár saját könyvében), az indikátorokat összegző táblázatban nem pontosan ugyanazon kifejezéseket használta.⁵⁰ Mivel az eltérő szóhasználatnak még lesz jelentősége, a táblázatban utaltam az 1996-os és az 1997-es változat közötti eltérésekre is.

1. táblázat. A pártok közti verseny struktúrájának indikátorai

		verseny struktúrája	
		zárt	nyitott
indikátorok	kormányváltás jellege (‘alternation of government’)	teljes vagy semmilyen (‘wholesale or none’)	1996: részleges (‘partial’)
	1997: részleges vagy részleges és teljes vegyesen (‘mix of both partial and wholesale’)		
	koalíciós alternatívák (‘governing formulas’)	megszokott (‘familiar’)	innovatív (‘innovative’)
	kormányra jutás lehetősége (‘access to government’)	néhány párt számára (‘restricted to a limited number of parties’)	1996: sok párt számára (‘open to many parties’) 1997: (majdnem) minden párt számára [‘open to (almost) all parties’]

Forrás: MAIR, 1996: 95; MAIR, 1997: 212.

⁵⁰Mindez különösen annak fényében érdekes, hogy Mair 1997-es könyve elvileg az 1996-os írást ismétli meg. Bár ezek a módosítások nem lényegtelenek a teória szempontjából, Mair nem reflektált arra, hogy miért változtatott a szóhasználaton.

A fentiek alapján az ideáltipikus zárt struktúrájú versenyben a kormányváltások vagy teljeseek, vagy pedig egyáltalán nem érintik a kormány összetételét; jellemzőek a „bevett”, ismétlődő kormányzati formulák; a kormányzás pedig csak meghatározott pártok privilégiuma. (Mair szerint ilyen a verseny jellege az Egyesült Királyságban, de az 1990-es évek közepéig Új-Zéland és Japán is idetartozott.) Ezzel szemben nyitott a verseny mintázata, ha a kormányváltások (főként) részlegesek; a koalíciós alternatívákat nem a megszokottság jellemzi; a kormányzásból pedig egyetlen párt sincs kizárva. Mintapéldaként Mair Hollandiát és Dániát említi, de a posztkommunista új demokráciákat is idesorolta. Az elmélet egy további fontos jellegzetességeként értékelhető, hogy a szerző a verseny mintázatát a kiszámíthatóság („megjósolhatóság”) dimenziójában is elhelyezte. A zárt struktúrájú versenyhez Mair a kiszámíthatóságot társította: álláspontja szerint a pártverseny záródása voltaképpen a kormányra jutás érdekében folytatott versengés növekvő kiszámíthatóságát jelenti. A „rutinszerűség” egyrészt abban nyilvánul meg, hogy a kormányzati alternatívák (egypárti kormányok vagy koalíciós variációk) „kiforrottak”; a pártok együttműködési hajlandósága világos szabályokat követ. Másrészt az is előre kalkulálható, hogy mely pártoknak van egyáltalán lehetősége kormányozni, és ezzel párhuzamosan mely párt vagy pártok vannak kizárva a kormányzás lehetőségéből. Ezzel szemben a nyitott struktúrájú versenyt értelemszerűen főként a kiszámíthatatlanság jellemzi: túlsúlyban vannak az innovatív megoldások azáltal, hogy a pártok a legkülönbözőbb kombinációban is képesek együtt kormányozni – ráadásul a kormányzás lehetősége voltaképpen valamennyi párt előtt nyitva áll.

Maga Mair a zárt és a nyitott struktúrájú verseny mint kategóriák kialakításának legfontosabb hozadékát abban látta, hogy ezzel még inkább el lehet távolodni attól a – Mair szerint konvencionális – megközelítéstől, amely szerint „a pártrendszerek változása nagyrészt – vagy éppen kizárólagosan – a választási eredmények változásának

függvénye, vagy éppen szinonimája”.⁵¹ A pártok versenyére való fókuszálás tehát egyben azt is jelenti, hogy a pártrendszerek változását nem egyszerűen a választók preferenciáiban bekövetkezett változásoknak tudjuk be. Azt azonban természetesen Mair is elismeri, hogy a pártrendszerek stabilitása / változása, valamint a választói stabilitás / változás összefügghet egymással, ugyanakkor a két dimenzió távolról sem feleltethető meg egymásnak (erre a kérdésre még visszatérek a 8.3.3. alpontban). E helyütt feltétlenül utalni kell arra, hogy mindössze egy évvel Mair 1996-os írása előtt jelent meg Mainwaring és Scully – Mair által egyébként nem hivatkozott – latin-amerikai pártrendszereket tárgyaló, szintén meghatározó jelentőségű munkája, amelynek bevezető fejezetében nemcsak a pártok, hanem a pártrendszerek definíciójánál is Sartori jelenti a kiindulópontot.⁵² A pártrendszer intézményesültségénél a szerzők az első kritériumot mint a „pártok közötti verseny szabályainak és természetének stabilitását” határozták meg. Azonban a kritériumhoz hozzárendelt indikátor a választói illékonyság volt, és a pártok kapcsolatrendszere egyáltalán nem került vizsgálatra.⁵³

1.2.3. Értelmezési keret II.: a pártrendszer kritériumai

A versenystruktúrák felvázolása után azt a kérdést szükséges tisztázni, hogy Mair mit is értett pártrendszeren, és a posztkommunista európai demokráciákat mennyiben tekintette pártrendszereknek. Sartori hatása e tekintetben is megmutatkozik, ugyanis Mair a párt-

⁵¹ MAIR, 1997: 214–215 (vö. MAIR, 1996: 97).

⁵² MAINWARING–SCULLY, 1995: 2–5.

⁵³ Kérdéses ugyanakkor, hogy a választói illékonyság mennyiben minősül adekvát indikátornak a pártrendszerek intézményesültségének vizsgálatánál – erről lásd pl. WOLINETZ, 2006a: 60. Chiamonte és Emanuele kifejezetten szembeállítja egymással a Mair-féle, a kormányzati arénát a középpontba helyező, valamint a Mainwaring és Scully által használt, a választási arénára (azaz a pártok választási eredményeire) fókuszáló megközelítést (CHIARAMONTE–EMANUELE, 2019: 3).

rendszereken többet értett, mint egy adott állam pártjainak összességét.

Már az eredeti, 1996-os írásában utalt arra, hogy a posztkommunista pártrendszerekben pontosan a rendszer(szerűség) az, ami nem mutatható ki.⁵⁴ Az egy évvel későbbi munkájában nagyobb teret szentelt a problémának, rámutatva, hogy már maga az *újonnan kialakuló pártrendszer* ('*newly emerging party system*') kifejezés is eleve ellentmondásos, hiszen egy formálódó pártrendszert aligha lehet rendszernek tekinteni, ugyanis – Mair várakozásai szerint – az új demokráciákban a pártok nagyfokú instabilitása és a pártközi interakciók kiszámíthatatlansága pontosan a rendszerszerűséget ássa alá.⁵⁵ Ebből következően Mair helyesebbnek tartotta az idézőjeles kifejezés (*post-communist party 'systems'*) használatát.

A témakör legalaposabban Bardi és Mair 2008-as írásában került meg tárgyalásra, amelyben leszögezik, hogy „*a fő probléma abban rejlik, hogy a »pártrendszer« kifejezés több értelemben is használatos, amelyek közül a leggyakoribb az, amikor a kifejezés alatt egy adott politikai rendszerben működő pártok összességét ('set of parties') értjük*”.⁵⁶ A szerzők számba veszik a másik megközelítést is, amelyik abban haladja meg az előző értelmezést, hogy – Sartori nyomán – a pártrendszer lényegi elemének tekinti az interakciók kikristályosodott mintázatát, magára a rendszerszerűsége helyezve a hangsúlyt (*systemic approach*). Bardi és Mair egyes – közelebbről meg nem nevezett – posztkommunista demokráciákat arra hozzák fel példaként, amikor is hiába működik több párt, a rendszer olyan mértékben képlékeny, hogy a pártok közötti interakciók nem tudnak megszállni, és így a verseny sem mutat stabil mintázatot.⁵⁷

⁵⁴ MAIR, 1996: 96.

⁵⁵ MAIR, 1997: 175–176; vö. SITTER, 2001b: 3.

⁵⁶ BARDI–MAIR, 2008: 151 (saját fordítás).

⁵⁷ BARDI–MAIR, 2008: 153 (hasonlóan: MAIR, 2001: 34). A szerzők arra is utalnak, hogy a jelenség összevethető Sartori ún. atomizált pluralizmusával, amelyben a pártok köre lényegében választásról választásra változik (SARTORI, [1976] 2005: 253).

Látható tehát, hogy Mair fenntartással kezelte a posztkommunista pártrendszerek rendszerszerűségét. A helyzetet némiképp tovább bonyolítja, hogy Mair írásaiban arra is találunk példát, hogy a nyitott mintázatú pártrendszereknél – konkrétan a hollandnál – is idézőjelben használta a *system* kifejezést, ugyanis érvelése szerint ezek a rendszerek csak csekély vagy semmilyen mértékben nem tudják strukturálni a választói magatartást, így a kifejezés használata ezen esetekben csak részben fogadható el.⁵⁸ Mindezek alapján adott a kérdés: minősíthetőek-e pártrendszernek a posztkommunista pártrendszerek (különösen a rendszerváltás utáni években)?

A válaszomban abból indulok ki, hogy Mair értelmezése mellett léteznek „kevésbé szigorú” megközelítési módok is. Mainwaring és Scully a latin-amerikai pártrendszereket tárgyaló – fentebb már hivatkozott – kötetük bevezetőjében leszögezték, hogy „*a kötetben tárgyalt valamennyi országnak van pártrendszere*”, függetlenül annak intézményesültségi szintjétől.⁵⁹ A posztkommunista térség választási rendszereit tárgyaló monográfiájában Birch is utalt a fentebb említett mairi dilemmára.⁶⁰ A szerző válasza egybevágott Mainwaring és Scully alapállásával, ugyanis elvetette a pártrendszer kifejezés szűkített értelmezését, és a fogalmon a választások során aktívan működő pártok összességét értette. Később Mainwaring és Torcal nagyobb teret is szentelt a problémának; a szerzők Sartori elméletét kritizálva azt hangsúlyozták, hogy Sartori dichotóm megközelítése (ti. léteznek *pártrendszerek* és „nemrendszerek”) túlzottan merev.⁶¹ Álláspontjuk szerint helyesebb a pártrendszer intézményesültségéről beszélni, amely mérce egy folyamatos skálát képez, így azon minden pártrendszer elhelyezhető. Mainwaring és Torcal arra is rámutatott, hogy Sartori a pártrendszer kritériumát túlzottan szigorúan húzta meg, ráadásul a nem-rendszereket eleve kivonta a részlete-

⁵⁸ MAIR, 2008a: 243–244.

⁵⁹ MAINWARING–SCULLY, 1995: 4 (saját fordítás).

⁶⁰ BIRCH, 2003: 100.

⁶¹ MAINWARING–TORCAL, 2006: 205–207.

sebb vizsgálatok alól, ugyanis az intézményesültségnek nem szentelt kellő figyelmet.

Követve az előbbi megoldásokat, magam is abból indulok ki, hogy mindegyik vizsgált állam esetén lehet pártrendszerrel beszélni, még hozzá már a kezdetektől.⁶² Ebből következően tehát az írásomban a *pártrendszer* kifejezés használata nem implikálja azt a fajta jelentéstöbbletet, amit Mair – Sartorit kiindulópontként használva⁶³ – hozzátársít a fogalomhoz. Ilyen értelemben tehát magam inkább Mainwaring és Scully alapállását követem – már csak azon oknál fogva is, hogy meglehetősen körülményes lenne valamennyi alkalommal jelezni, hogy a *pártrendszer* vagy éppen a „*pártrendszer*” (így idézőjelesen) a helyes kifejezés az adott kontextusban.⁶⁴

1.2.4. A modell utóélete: kiegészítések és adaptációk

Mair a nyitott és a zárt struktúrájú versenyre vonatkozó elmélete jelentős hatást gyakorolt a pártrendszerekre irányuló vizsgálatokra, így érdemes röviden áttekinteni a teória utóéletét (részben azért is, mert a most említésre kerülő munkák többségét magam is érinteni fogom az írásomban). Amennyiben számba akarjuk venni a Mair

⁶² A kifejezés használatát annál is inkább jogosnak érzem, mert – amint arra a 2.1.1. alpontban még visszatérek – a vizsgálatokat Csehország és Szlovákia esetén nem 1990-től, hanem csak 1992-től indítom, amikor már a pártosodás és a rendszerszintű fejlődés egy előrehaladottabb szakaszában volt a két államban. (Ugyanakkor Magyarország és Lengyelország esetén – a fentebb már jelzett okok miatt – nem volt szükség ilyenfajta időbeli „elcsúsztatásra”).

⁶³ Sartori közismert definíciója szerint a pártrendszer „a pártok közötti versenyen alapuló interakciók rendszere” (SARTORI, [1976] 2005: 39).

⁶⁴ A praktikus okok mellett szintén szükséges megjegyezni, hogy Mair a 2001-es munkájában azt is kiemelte, hogy „a pártrendszerek »rendszerszerűségének« fokozata országról országra és időszakonként is különbözik” (MAIR, 2001: 34; saját fordítás). Bár Mair ezt nem mondja ki, de az előbbi meglátás akár úgy is értelmezhető, hogy minden esetben beszélhetünk pártrendszerrel, csak éppen a *rendszerszerűség* mértéke államonként különbözik.

téziseire reflektáló írásokat, alapvetően három kategóriát különíthetünk el (2. táblázat).

Elsőként arra kell rámutatni, hogy – amint arra fentebb már utaltam – a szerző maga is több változatban publikálta modelljét. Először 1996-ban fejtette ki elméletét a *Comparing Democracies* első kiadásában,⁶⁵ majd az írás minimálisan módosított és aktualizált formában megjelent a szerző 1997-es könyvében,⁶⁶ később pedig a *Comparing Democracies* második kiadásában is.⁶⁷ Egy másik írásában a teóriáját a Lipset–Rokkan-féle befagyási hipotézis keretébe illesztve arra mutatott rá, hogy befagyás leginkább a pártrendszerek vonatkozásában értelmezhető.⁶⁸ A tézisek között később megjelent a – témám szempontjából is különösen fontos – bipolaritás mint a pártok közti verseny egyre univerzálisabbnak minősülő módja.⁶⁹ Összességében tehát elmondható, hogy maga az elmélet első alkalommal az 1996-os tanulmányban jelent meg, azonban a következő mintegy másfél évtizedben Mair számos további munkája – beleértve még az alábbiakban említendő írásokat is – kiegészítette, magyarázta és tesztelte a teóriát.

A Mair munkáját hivatkozó vizsgálatok egy második csoportját képezik azok az írások, amelyek átveszik Mair elméleti keretét és terminológiáját. Ezen tanulmányok egy része egy vagy több pártrendszerre vonatkoztatja a modellt, és Mair fogalomkészletével igyekezik leírni az adott pártrendszer(ek) működését (esetenként

⁶⁵ MAIR, 1996. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az 1996-os írásnak is volt egy előzménye, méghozzá egy 1995-ös konferencia-előadás formájában, amelynek a címe (*Party Systems and Structures of Competition*) megegyezett a későbbi munkák címével. A *Pártok és pártrendszerek* című könyv (ENYEDI–KÖRÖSÉNYI, 2001) irodalomjegyzékében (284) még ez az – interneten nem fellelhető – konferencia-előadás szerepel.

⁶⁶ MAIR, 1997. Tapasztalataim alapján a későbbi szakirodalmi hivatkozások mintegy fele-fele arányban irányulnak az 1996-os, illetve az 1997-es változatra.

⁶⁷ MAIR, 2002a.

⁶⁸ MAIR, 2001.

⁶⁹ MAIR, 2006: 70–71.

2. táblázat. *Mair teóriájának utóélete a politikatudományi szakirodalomban*

A szerző által módosított, kiegészített és aktualizált változatok	Az elméleti keret (terminológia) átvétele	A modell operacionalizált, komparatív tesztelése
<ul style="list-style-type: none"> • MAIR, 1997 • MAIR, 2001 • MAIR, 2002a • MAIR, 2006 	<ul style="list-style-type: none"> • LUTHER, 1998 • Luther–Deschouwer, 1999 • TOOLE, 2000 (V4-ek) • SITTER, 2001 (V4-ek) • LINZ–MONTERO, 2001 (Spanyolország) • MÜLLER–FALLEND, 2004 (Ausztria) • RYBAŇ, 2004 (Szlovákia) • ENYEDI, 2006b (Magyarország) • O'DWYER, 2006 (V4-ek) • STRMISKA, 2007 (Csehország) • HORVÁTH, 2008 (V4-ek) • MAIR, 2008a (Hollandia) • MILLARD, 2009 (Lengyelország) • ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2010 (posztkommunista Európa) • MILLARD, 2010 (Lengyelország) • LOOMES, 2012 • LUNDELL, 2011 • WILSON, 2012 (Spanyolország) • DAGHIE, 2015 (Románia és Lengyelország) • KAILASH, 2017 (India) • LOUWERSE et al, 2017 • CASAL BÉRTOA–GUERRA, 2018 (Lengyelország) • ILONSKI–DE GIORGI, 2018 • JALALI, 2018 (Portugália) 	<ul style="list-style-type: none"> • MÜLLER-ROMMEL, 2005 (posztkommunista Európa) • MAIR, 2007 (Nyugat-Európa) • CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012 (posztkommunista Európa) • CASAL BÉRTOA, 2012 (V4-ek) • CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2016 (64 európai pártrendszer) • CASAL BÉRTOA, 2017a (64 európai pártrendszer) • ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2018 (posztkommunista Európa) • CASAL BÉRTOA, 2019 (Dél-Európa) • CASAL BÉRTOA–WEBER, 2019 (67 európai pártrendszer)

Forrás: saját összeállítás

csak érintve a szerző modelljét). Így pl. Luther,⁷⁰ majd Müller és Fallend az osztrák pártrendszer bipoláris fejlődésének leírásakor használta Mair tipológiáját.⁷¹ Luther és Deschouwer azt vizsgálta, hogy a pilléresedett társadalmakban a szubkulturális pártok dominanciája hogyan csökkent.⁷² Linz és Montero, később pedig Wilson a spanyol pártrendszer zártabbá válásának illusztrálásához vette alapul a terminológiát.⁷³

Mair a holland pártrendszerre jellemző magas választói illékony-ságot vezette le a nyitott struktúrájú versenyből.⁷⁴ Kailash India egyes államai pártrendszerének leírásánál indult ki a zárt és a nyitott struktúrájú verseny közötti különbségből, rámutatva egyúttal, hogy a dichotómia a választói viselkedés megértése során is hasznos lehet.⁷⁵ Louwerse és szerzőtársai a parlamenti szavazások kormányellenzék dimenzióban való vizsgálata során építettek a teljes és a részleges kormányváltás distinkciójára.⁷⁶ Casal Bértoa és Guerra a populista pártok lengyel pártrendszerre gyakorolt hatását,⁷⁷ Jalali pedig a portugál pártrendszer 40 évét elemezte a mairi terminológia alapján.⁷⁸ Ilonszki és De Giorgi az általuk szerkesztett, a parlamenti ellenzék szerepét országtanulmányokban bemutató kötetben a zárt és nyitott struktúrájú verseny képezi az elemzési szempontok egyikét.⁷⁹ Természetesen a modell visegrádi pártrendszerekre történő adaptációja sem előzmények nélküli. Toole már alig egy évtizeddel a rendszerváltások után elemezte a magyar, a cseh és a lengyel pártrendszert Mair modellje alapján, rámutatva, hogy egyes esetek-

⁷⁰LUTHER, 1998.

⁷¹MÜLLER–FALLEND, 2004.

⁷²LUTHER–DESCHOUWER, 1999: 253–257.

⁷³LINZ–MONTERO, 2001: 166–169; WILSON 2012.

⁷⁴MAIR, 2008a.

⁷⁵KAILASH, 2017.

⁷⁶LOUWERSE, 2017.

⁷⁷CASAL BÉRTOA–GUERRA, 2018.

⁷⁸JALALI, 2018.

⁷⁹ILONSKI–DE GIORGI, 2018.

ben a verseny záródásának már tiszta jelei vannak.⁸⁰ Sitter hasonló következtetéseket vont le a négy visegrádi állam vonatkozásában, kiemelve a pártok stratégiájának szerepét a verseny struktúrájának kialakításában.⁸¹ Rybař a szlovák pártrendszert elemezve azt járta körül, hogy a pártok közötti törésvonal miként kezdett átalakulni az ezredfordulót követően.⁸² Enyedi a magyar pártrendszert írta le zártként, kiemelve, a relatíve gyorsan bekövetkező záródás ellentmond Mair korábbi várakozásainak.⁸³ O'Dwyer a cseh, a szlovák, valamint a lengyel pártok államépítő tevékenységének – különösen patronáspolitikájuknak – összehasonításához alkalmazta Mair fogalomrendszerét.⁸⁴ Strmiska a cseh pártrendszert viszonylag nyitottként írta le, hangsúlyozva ugyanakkor, hogy a nyitottság több kritériuma is eltorzulva érvényesül.⁸⁵ Egy korábbi munkámban magam is tárgyaltam a verseny jellegét a visegrádi pártrendszerekben; következtéseim nagyrészt megerősítették Toole nyolc évvel korábbi eredményeit.⁸⁶ Millard – bár szisztematikus adaptáció nélkül – a lengyel pártrendszert meghatározó versenyről is ír, szembeállítva egymással a 2005 előtti és utáni kormányalakítási gyakorlatot.⁸⁷ Enyedi és Casal Bértoa a kelet-közép-európai pártverseny-mintázatokat tárgyalta, számos indikátort számba véve;⁸⁸ Daghie pedig a román és a lengyel kormányalakítási gyakorlaton próbálta meg Mair téziseit tesztelni.⁸⁹

⁸⁰ TOOLE, 2000.

⁸¹ SITTER, 2001b.

⁸² RYBAŘ, 2004.

⁸³ ENYEDI, 2006b: 197.

⁸⁴ O'DWYER, 2006: 40–64. A szerző szerint a nyitott verseny gyengébb kormányokat valószínűsít (Lengyelország), míg a zárt verseny a felelős pártkormányzással jár együtt (Csehország) (42).

⁸⁵ STRMISKA, 2007: 110–113.

⁸⁶ HORVÁTH, 2008: 267–275.

⁸⁷ MILLARD, 2009: 793–794; MILLARD, 2010: 198–201.

⁸⁸ ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2010.

⁸⁹ DAGHIE, 2015. (Bár a szerző jobbára csak Toole 2000-es írását interpretálja.)

A Mair téziseire reflektáló írások egy részének nem az elmélet egy vagy több konkrét pártrendszerre történő adaptációja a célja, hanem annak továbbgondolása. Loomes a nyugat-európai pártok stratégiáját tárgyaló könyvében Mair teóriáját a pártrendszer koncentrációjával egészíti ki.⁹⁰ A szerző vélekedése szerint Mair tipológiája nem reflektál a pártok számára, és ezzel nem képes megragadni azon pártrendszerek közötti különbséget, amelyek a három indikátor alapján ugyanazon kategóriába sorolhatóak.⁹¹ A szerző emellett a kormányváltások típusa és a pártok versenyének jellege közti összefüggés megalapozottságát is vizsgálta.⁹² Lundell a kormányváltások és az elszámoltathatóságot vizsgáló tanulmányában Mair első indikátorát alapul véve értelmezte a kormányváltások jellegét, illetve az indikátort illetően is tett észrevételeket.⁹³

Végezetül azokat a munkákat kell megemlíteni, amelyek nemcsak érintették Mair modelljét, hanem kifejezetten arra vállalkoztak, hogy kvantifikált módon, az összehasonlítás igényével mintegy teszteljék a verseny struktúrájára vonatkozó téziseket. Müller-Rommel tíz új európai demokráciát vizsgált; munkájának újszerűsége abban állt, hogy kísérletet tett az egyes indikátorok operacionálizációjára, azaz a kormányváltások mintázatait igyekezett kvantifikált módon összehasonlíthatóvá tenni.⁹⁴ Mair – bő egy évtizeddel az eredeti írása megjelenését követően – maga is kísérletet tett a teória gyakorlati alkalmazására: tanulmányában 19 parlamentáris demokrácia kormányának pártösszetételét vizsgálta 1950–2000 között, kimutatva, hogy a domináns tendencia a verseny struktúrájának nyitottabbá válása.⁹⁵ Mair ezen munkája abból a szempontból is jelentős, hogy itt jelent meg először – a 4.4.1. alpontban rész-

⁹⁰ LOOMES, 2012: 98–111.

⁹¹ Loomes felvetésére részletesebben a 6.3. pontban térek ki.

⁹² Erről lásd a 4.1. pontot.

⁹³ LUNDELL, 2011. Erről részletesebben lásd a 3.1. pontot.

⁹⁴ MÜLLER-ROMMEL, 2005. Erre a 4.3. pontban térek vissza.

⁹⁵ MAIR, 2007.

letesen tárgyalt – ún. tárcaalapú operacionalizáció, mint a pártrendszer zártságának mérhetőségét lehetővé tevő eljárás, amely a témakörben született későbbi vizsgálatokra is inspirálóan hatott.⁹⁶ Mair néhány évvel később, utolsó munkái között – Casal Bértoával közösen – 15 posztkommunista pártrendszer intézményesültségét vizsgálta közel két évtizedes időtávban.⁹⁷ Casal Bértoa röviddel ezután a visegrádi pártrendszereket részletesebben is tárgyalta, a hangsúlyt a négy pártrendszer eltérő intézményesültségének okaira helyezve.⁹⁸ Az előbbieknél is nagyobb vállalkozás volt Casal Bértoa és Enyedi 2016-ban publikált – a 4.4. pontban közelebbről is bemutatott – tanulmánya, amely igen nagy módszertani alaposággal vette számba 46 európai pártrendszer összesen 630 választását és 1483 kormányváltását.⁹⁹ Casal Bértoa ezenfelül vizsgálta a pártok és a pártrendszerek intézményesültsége, valamint a demokrácia szilárdsága közötti összefüggést,¹⁰⁰ a posztkommunista és a nyugati pártrendszerek közötti konvergenciát (Enyedivel),¹⁰¹ a dél-európai pártrendszereket,¹⁰² továbbá – Weberrel közösen – a gazdasági világváltságot pártrendszerekre gyakorolt hatását.¹⁰³

Bár a fenti számbavétel távolról sem teljes körű (különösen a második kategóriába sorolt források esetén), de ebből a rövid áttekinetésből is látható, hogy az elmúlt két és fél évtizedben Mair elmélete nagy hatással volt a pártrendszerekre (beleértve a posztkommunista pártrendszereket is) irányuló tudományos gondolkodásra.

⁹⁶ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy Mair az egyes indikátorok értelmezésében és egymáshoz való viszonyuk kialakításában nem mindig volt teljesen következetes. Erről lásd CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2016: 266–267.

⁹⁷ CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012.

⁹⁸ CASAL BÉRTOA, 2012.

⁹⁹ CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2016.

¹⁰⁰ CASAL BÉRTOA, 2017a.

¹⁰¹ ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2018.

¹⁰² CASAL BÉRTOA, 2019.

¹⁰³ CASAL BÉRTOA–WEBER, 2019.

1.3. A MONOGRÁFIA CÉLKITŰZÉSEI, MÓDSZERTANA ÉS FELÉPÍTÉSE

1.3.1. Célkitűzések

Amint a témafelvetésben említettem, a jelen kötet alapjául szolgáló doktori disszertáció megírására leginkább az a két kérdés inspirált, hogy Mair modellje és tézisei mennyiben alkalmazhatóak a visegrádi államokra, és a szerző mércéjét alapul véve hogyan is írhatóak le ezek a pártrendszerek.

Ami az első kérdést illeti, az adaptáció két szempontból érdemel figyelmet. Egyrészt Mair a hivatkozott munkáját több mint 20 évvel ezelőtt, 1996-ban írta, és jobbára második világháború utáni évtizedeket vette alapul az 1990-es évek elejével bezárólag. Az azóta eltelt mintegy két és fél évtized ugyanakkor több szempontból is változást hozott az európai pártok és pártrendszerek életében. A pártok és szavazóik eltávolodására, az ennek hozadékaként növekvő választói illékonyagra, valamint a hagyományos pártkormányzással szemben jelentkező problémákra még maga Mair is reflektált;¹⁰⁴ de ezenkívül új fejleményként említhető például a populizmus térhódítása¹⁰⁵ vagy a korábban „outsider”-nek minősített pártok mind gyakoribb kormányra kerülése.¹⁰⁶ Másrészt arra is rá kell mutatni, hogy Mair alapvetően a nyugati pártrendszerekre vonatkoztatva dolgozta ki az elméletét – ami természetesen annak fényében logikus, hogy a versengő pártrendszereknek itt van a legnagyobb hagyománya. Ennek megfelelően a tanulmányában szereplő példák nagy része is a fejlett nyugati demokráciákon alapul (Nyugat-Európa, Észak-Amerika, Új-Zéland, Japán), és csak kisebb számban érint az előbbi kategóriába nem sorolható államokat (India, Mexikó) – ráadásul az utóbbiak leginkább mint predomináns pártrendszerek voltak érdekeseek. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a szerző nem említette meg

¹⁰⁴ MAIR, 2002b; MAIR, 2008b.

¹⁰⁵ Erről lásd pl. MUDDE–KALTWASSER, 2012.

¹⁰⁶ McDONNELL–NEWELL, 2011.

a formálódó – legalábbis akkoriban még csak formálódó – poszt-kommunista pártrendszereket. Amint az 1.2.3. alpontban utaltam rá, Mair az új európai pártrendszereket a nyitott struktúrájú verseny kategóriájába sorolta, ugyanakkor némileg megkérdőjelezve a pártrendszerek *rendszerűségét*. Összességében tehát elmondható, hogy egy olyan elmélet (megközelítési mód) képezi a jelen munka gerincét, amelyet Mair alapvetően egy *korábbi időszak* és egy *más térség* pártrendszereinek alapulvételével „fejlesztett ki”.

A második kérdés az egyes visegrádi pártrendszerekre vonatkozik. Mair szerint „*a verseny záródása előfeltételezi a verseny és a kormányalakítás terén a stabil szabályok, illetve szokások kialakulását, ami egy időigényes folyamat, így az újonnan formálódó párt-»rendszerek« esetében még nem is mutatható ki*”.¹⁰⁷ Ez alapján a posztkommunista térség pártrendszereinek stabilizálódási folyamata voltaképpen nem más, mint a verseny záródásának és kiszámíthatóvá válásának folyamata. Az 1990-es évek vége felé Mair úgy gondolta, hogy az új európai demokráciák egy részében kifejlődhet a versenynek egy zártabb és kiszámíthatóbb struktúrája, de ez csak „*valamikor a következő évtizedben*” várható.¹⁰⁸ Ezzel lényegében egybevág Strmiska álláspontja: legkevesebb két kormányváltásra és így a különböző kormányzati formulák megtagasztalására van szükség ahhoz, hogy a pártrendszer „*éresi*” folyamata egyáltalán megkezdődhessen.¹⁰⁹ A Mair által vizionált időtáv tehát régen „*lejárt*”, így mintegy tesztelhető is a szerző jóslatának helyessége.

Az a felvetés, hogy Mair indikátorai alapján „*hova jutottak*” az elmúlt bő negyed évszázadban ezek a pártrendszerek, két szempont alapján is vizsgálható annak függvényében, hogy mi a viszonyítás alapja. Egyrészt szóba jöhet a *régebbi, nyugati demokráciákkal való összehasonlítás*, amely akár úgy is történhetne, hogy az utóbbi államoknál csak a demokratizálódás utáni első 25-30 évet vesszük alapul, nem

¹⁰⁷ MAIR, 1996: 96 (saját fordítás).

¹⁰⁸ Uo.

¹⁰⁹ STRMISKA, 2001: 31.

pedig a napjainkig tartó időszakot. A komparatív megközelítés másik lehetséges érvényesítési módja a négy állam *egymással való összevetése*, azaz annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy egymáshoz képest hol helyezkedik el a négy pártrendszer a képzeletbeli nyitott–zárt skálán. A kötetben az összevetés során ezen utóbbi szempont a hangsúlyosabb. Kétségtelen, hogy a nyugati összehasonlítás is számos fontos és érdekes adalékkal szolgálna, azonban ehhez a különböző számításokat és kimutatásokat számos további pártrendszer esetén is el kellett volna végezni, ami viszont meghaladta volna jelen vállalkozás kereteit. Ezzel együtt azonban több alkalommal utalok a nyugati pártrendszerektől való eltérésekre és az esetleges párhuzamosságokra.

Amint az 1.2.4. alpontban említettem, több vállalkozás is született Mair modelljének a posztkommunista pártrendszerekre történő adaptálására, így arra is szükséges utalni, hogy ezeket a munkákat – amellett, hogy természetesen számos alkalommal támaszkodom rájuk – mennyiben kívánom meghaladni. Reményeim szerint a mű legalább négy szempontból hozzá tud járulni a Mair modelljéről és a visegrádi pártrendszerekről szóló tudományos diskurzushoz.

Egyrészt a vizsgálódásaim által átfogott hosszabb időtáv (1990–2018) lehetővé teszi az utóbbi évek fejleményeinek értékelését, amelyek mind a négy államban fontos változásokat hoztak a pártverseny struktúrájában. A tágabb vizsgálati horizont tükrében mintegy felülvizsgálható az egyes pártrendszerekről tett korábbi állítások és jóslatok helyessége.

Másrészt az indikátorok operacionalizálását és mérését egy új módszertan alapján végzem el. Meglátásom szerint ez bizonyos szempontból jobban visszatükrözi Mair eredeti koncepcióját, még ha más szempontokból kevésbé jól interpretálható, mint a szerző által 2008-ban kifejlesztett, majd Casal Bértoa és Enyedi által továbbgondolt tárcaalapú operacionalizálás (4.4.1. alpont).

Harmadrészt a vizsgálatok során – különösen az 5. fejezet révén – nagyobb teret kívánok szentelni a kvalitatív szempontoknak. Megítélésem szerint a verseny zártságát vizsgáló munkákban sok esetben a számok és az indexek mögött meghúzódó folyamatok nem

kerülnek kibontásra. Azzal, hogy nem 15–30 pártrendszerrel, hanem kizárólag a visegrádi négyekkel foglalkozom (és azt viszonylag nagy terjedelemben teszem), lehetővé válik a politikai kontextus részletesebb kibontása. Ennek megfelelően azt is célul tűztem ki, hogy részletesen feltárjam és értékeljem a verseny struktúráját befolyásoló tényezőket és folyamatokat, különös tekintettel a politikai törésvonalakra és a blokkosodásra. Ennek keretében igyekszem a „miről szól a verseny” mairi kérdést alaposan körüljárni, rámutatva a kiszámíthatóságra utaló jelekre.

Negyedrész – a 6–8. fejezet révén – kísérletet teszek arra, hogy a verseny struktúrájának környezetét is bemutassam, ugyanis a pártverseny záródása (vagy éppen nyitottabbá válása) szorosan összefügg az egyes pártrendszereket meghatározó olyan faktorokkal, mint a fragmentáció, a pártok állandósága, valamint a választói illékony-ság. A célom itt az, hogy feltérképezzem, hogy az előbbi tényezők milyen módon függnek össze a verseny struktúrájának alakulásával.

Végezetül a kötet célkitűzéseinek ismertetésénél azt is szükséges megemlíteni, hogy mire nem vállalkozik jelen munka. Az írásom ugyan a visegrádi pártrendszerek fejlődéséről szól, ugyanakkor ezt hangsúlyozottan egy kitüntetett szempont, a Mair-féle zárt–nyitott mintázatú verseny teóriája alapján tárgyalja. Ennek megfelelően egyrészt nem vállalkozik arra – pontosabban nem arra vállalkozik –, hogy a négy pártrendszer elmúlt három évtizedéről egy átfogó és részletes, mindenre kiterjedő képet nyújtson. Tekintve, hogy a kötet elsősorban nem leíró jellegű, a politikai eseményeket és folyamatokat (így pl. a választási eredményeket, kormányalakítási procedúrákat, pártstratégiákat) csak a legszükségesebb mértékben ismertetem. Másrészt a mű alapvetően nem azzal a céllal íródott, hogy átfogó igénytel megmagyarázza a négy pártrendszerben kialakult versenymintázat közti különbség *okait*, még ha a későbbiekben számos lehetséges összefüggést fel is vázolok.¹¹⁰

¹¹⁰A visegrádi pártrendszerek eltérő intézményesültségi szintjének magyarázatára lásd CASAL BÉRTOA, 2014; CASAL BÉRTOA, 2017b.

Ezen túl azt is szükségesnek tartom kiemelni, hogy számos, általam érintett kiegészítő vizsgálati szempontnak természetesen jóval nagyobb szakirodalma van, mint amennyit érinteni fogok. Így pl. a választói illékonyságról, a pártrendszerek fragmentációjáról vagy a koalíciós modellekről is elmondható, hogy nagyságrendekkel nagyobb terjedelemben és mélységben is tárgyalható lenne, azonban ezek a problémakörök csak járulékosan kapcsolódnak a monográfia magjához, így nem az a célom, hogy ezekben a témakörökben tegyek új megállapításokat.

1.3.2. Módszertan

1. „*Összehasonlítani annyi, mint ellenőrizni*” – szögezi le Sartori a komparatív módszer értelméről és csapdáiról írt munkájában.¹¹¹ A szerző szerint az összehasonlítás alkalmas arra, hogy egy általánosítás érvényességét megvizsgáljuk bizonyos esetekben, megerősítve vagy megcáfolva azt. Amint a szerző a rámutatott, az összehasonlítás elsősorban olyan entitások között célszerű elvégezni, amelyek attribútumai részben hasonlóak, részben pedig különbözőek.¹¹² A fentebb említettek alapján egyértelműen kirajzolódnak a négy országot összekötő – fentebb már említett – közös pontok, ugyanakkor a témám szempontjából releváns különbségek sem elhanyagolhatóak. Egyrészt a négy állam demokratizálódási folyamata, illetve a pártrendszerének korai fejlődése jelentős különbséget mutatott (részben a kommunista rezsim eltérő karaktere miatt, részben pedig az önálló cseh és szlovák államiság későbbi kialakulása következtében – erről lásd a következő pontot), másrészt pedig a közjogi keretek (pl. különböző választási rendszerek, különböző kormányformák) is fontos eltéréseket mutattak.

¹¹¹ SARTORI, 1991: 244 (saját fordítás).

¹¹² SARTORI, 1991: 246.

Amint fentebb többször utaltam rá, jelen monográfia az összehasonlítás igényével íródott. A tudományos módszerekkel foglalkozó irodalom az összehasonlító módszer(ek)en belül megkülönbözteti a sok esettel (*'large N studies'*) és a kevés esettel foglalkozó kutatásokat (*'small N studies'*).¹¹³ Ez a munka két szempontból is egyértelműen az utóbbi kategóriába tartozik: egyrészt mindössze négy pártrendszert vizsgál, másrészt pedig az elemzésbe bevont választások száma is országonként csak nyolc. A vizsgálatok tárgyául szolgáló esetszám sok szempontból eleve meghatározza azt, hogy mire lesz alkalmas a kutatás. A nagy elemszámmal dolgozó vizsgálatok elsősorban egy függő és egy vagy több független változó közti kapcsolat kimutatására alkalmasak, viszont – amint Hopkin rámutat – ezeknél a vizsgálatoknál az egyes eseteket meghatározó kontextusok kevésbé fontosak.¹¹⁴ Ezzel szemben a kis elemszámot, kevés esetet feldolgozó munkák értelemszerűen nagyobb teret biztosítanak a folyamatok és az adatok mögött meghúzódó jelenségek bemutatására és értékelésére, azaz a kvalitatív szempontok nagyobb hangsúlyt kapnak. Hopkin ezzel kapcsolatban azt is megemlíti, hogy a kvalitatív vizsgálatokat gyakran tekintik módszertanilag „puhább” opcióknak, ami viszont nem jelenti azt, hogy magyarázóerejük elmaradna a nagy elemszámmal dolgozó, kvantitatív kutatásokétól.¹¹⁵

Hague és Harrop az összehasonlításnak három technikáját különbözteti meg: az egyetlen esetet feldolgozó esettanulmányokat (*case studies*), a kevés esetre koncentrált fókuszált összehasonlítást (*focused comparison*), valamint a sok esettel dolgozó statisztikai elemzéseket (*statistical analysis*).¹¹⁶ A mű ezek közül a középső technikához áll a legközelebb: a fókuszált összehasonlítás lehet alkalmas arra, hogy kevés számú ország kerüljön összevetésre egy bizonyos szempont alapján. Amint említettem, az alacsony elemszám mel-

¹¹³ Így pl. HOPKIN, 2002; HAGUE–HARROP, 2004; LANDMAN, 2008.

¹¹⁴ HOPKIN, 2002: 255.

¹¹⁵ HOPKIN, 2002: 261.

¹¹⁶ HAGUE–HARROP, 2004: 79–85.

lett lehetővé válik az egyes pártrendszerek intenzív vizsgálata is (ez főként az 5. fejezetben történik meg), ugyanakkor arra is ügyelnem kell, hogy a komparatív szempont ne sikkadjon el, ugyanis ez esetben a kötet inkább, csak párhuzamos esettanulmányokból (*multiple case studies*) állna.

2. A *small N study* jellegből ugyanakkor nyilvánvalóan nem következik az, hogy a kötetnek mellőznie kellene a kvantitatív vizsgálati szempontokat, bár a kvantitatív-statisztikai technikáknak és számításoknak (pl. regresszióanalízis) nyilvánvalóan csak korlátozott tere lehet.¹¹⁷ Értelemszerűen az összevetés sok esetben könnyebb, amennyiben kvantifikált mutatók állnak rendelkezésünkre – éppen ezért a monográfiának van egy viszonylag hangsúlyos analitikus profilja is. A kvantifikáció egyrészt a mairi indikátorok értékelésénél (4. fejezet) lesz fontos, hiszen a négy pártrendszer egymáshoz való elhelyezkedése így mutatható ki plasztikus módon. Ezenkívül a pártrendszerek koncentrációját, a pártok tartósságát, valamint a választói illékonyaságot is numerikus mutatók révén illusztrálom.

Itt fontosnak tartom megjegyezni, hogy a számításokat minden esetben magam végeztem el, és a számítások alapjául szolgáló adatok is saját gyűjtés eredményei. Mindez jelentős ráfordítással járt, azonban több okból is indokoltnak tartottam ezt az eljárást. Egyrészt az adatok átvételénél felmerül a probléma, hogy azok a legkritikább esetben állnak rendelkezésre pontosan azokra az országokra, abban a formában és – főként – időtávra, amelyre a kutatónak szüksége van. Az időtávnak azért is különös jelentősége van, mivel jelen munka napjainkkal bezárólag tárgyalja a visegrádi pártrendszereket (ebből a szempontból tehát egy „élő” témakörrel van szó), vagyis a korábbi számítások és elemzések – kevés kivétellel – egy rövidebb időtávot fognak át. A különböző számítások során abból a megfontolásból is tartózkodtam a más forrásokban található adatok és eredmények átvételétől, majd kiegészítésétől, mert mindez azzal a veszéllyel járt volna, hogy a számítások eltérő módszertana miatt

¹¹⁷Vö. LANDMAN, 2008: 78–79.

inkonzisztens eredmények születnek. (Ehhez még az is hozzájárult, hogy sok esetben a számítások módszertana nem volt ismert, így a kiegészítés még problémásabb lett volna.) A saját számítások természetesen távolról sem jelentenek garanciát a tökéletes pontosságra, azonban az esetleges következtelenségek így valószínűleg kevésbé élesen jelentkeznek, mint ha egy már létező kimutatást utólag kiegészítettem volna a saját számításaimmal.

A monográfia elkészülte után is fontosnak tartom, hogy a következtetéseim alapjául szolgáló valamennyi (rész)számítás megismerhető, vitatható és így szükség esetén a későbbiekben korrigálható legyen. Éppen ezért minden adat és a kapcsolódó háttérszámítások megtalálhatók a függelékekben.

3. A műben alkalmazott megközelítés alapvetően választás-, illetve kormányalakítás-központú. Mind a választásoknak, mind pedig a kormány(át)alakításoknak kitüntetett szerepe van a pártrendszer fejlődésében. Bár az európai parlamenti, a helyhatósági, a szenátusi, valamint az államfőválasztások hatása sem jelentéktelen, mégis a nemzeti parlamenti (alsóházi) választási eredmények azok, amelyek a legrealisabb képet nyújtanak az egyes pártok súlyáról és mozgásteréről – esetenként alapvető átrendeződést hozva az erőviszonyokban. Sőt, ezek azok az alkalmak, amely során új pártok kerülhetnek be a parlamentbe, más pártok pedig elveszíthetik a parlamenti képviselőtüket. (Amint látni fogjuk, a négy országban meglehetősen ritkán fordult elő, hogy a választásokat követően a parlament pártösszetétele semmilyen változást ne mutasson.) Lewis találóan úgy fogalmazott, hogy a választások voltaképpen halálos ítéletet jelentenek egyes pártok számára; míg mások részére megnyitja az utat a sikeres továbbfejlődés előtt.¹¹⁸

A választások ezen túl azért is fontosak, mert minden esetben egy új – legalábbis közjogilag biztosan új – kormány megalakulása követi; esetenként pedig a ciklus alatt is megváltozhat a kormány pártösszetétele. A kormányalakítás körülményei, a szóba jöhető al-

¹¹⁸ LEWIS, 2000: 60.

ternatívák száma, valamint koalíciós együttműködési hajlandóság törvényszerűségei igen fontos lenyomatát képezik a pártverseny mintázatának. Ezek jelentősége hatványozottan megnő egy olyan vizsgálódás esetében, amely Mair – az 1.2. pontban vázolt – téziseit veszi alapul. A monográfia ugyanakkor kevésbé foglalkozik a pártok ideológiai profiljával, illetve ezek módosulásával, mint ahogyan a választópolgárok és a pártok kapcsolatát sem tárgyalom. Amint Rose és Urwin rámutat, „a pártvezetők számára a választók egyéni motivációinál fontosabb a szavazatok száma”¹¹⁹ – ez az alapelv jelen kötetben is érvényesül.

4. A vizsgálódás körébe bevont választások a pártok általános parlamenti (kétkamarás parlament esetén az alsóházi) választásokon elért eredményeire redukálódnak. A pártok közötti verseny erőviszonyait, valamint a pártok interakcióinak alakulását természetesen nemcsak a parlamenti választások érinthetik, azonban a pártok megmérkőzésének egyéb színterei az alábbi okok miatt nem képezik a vizsgálatok tárgyát.

A vizsgálódásból mindenekelőtt kiesnek a felsőházi (szénátusi) választások. A szűkítés azzal indokolható, hogy a második kamara tagjainak megválasztása számos olyan sajátossággal rendelkezik, amely elüt az alsóházi választásoktól. Mindenekelőtt arra kell utalni, hogy a négy vizsgált állam közül eleve csak kettő (Csehország és Lengyelország) rendelkezik kétkamarás törvényhozással. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy míg a két ház képviselőinek megválasztása Lengyelországban időben egybeesik, addig Csehországban az ún. rotációs rendszer érvényesül (kétévente cserélődik a szenátorok harmada).¹²⁰ A választási rendszerek különbözősége újabb ellenérvet jelent: az alsóház esetén egy listás arányos szisztéma, a szenátusi

¹¹⁹ ROSE–URWIN, 1970: 288.

¹²⁰ Az, hogy a cseh szenátusi választások ideje eltér a képviselőházi választásoktól (ráadásul kétévente kerül rá sor), azzal a következménnyel jár, hogy a részvételi arány (különösen a második fordulóban) rendkívüli alacsony. A szenátusi választások értékelésére lásd CHYTILEK, 2005.

választásokon viszont többségi rendszer működik.¹²¹ Ebből adódóan a szenátusi választások kimenetele jelentősen eltér az alsóháziakétól. Ugyanakkor ennél is fontosabb körülmény az, hogy a kormányalakítás színtere a kétkamarás parlamenttel rendelkező államok esetén is az alsóház, ugyanis a megalakuló kabinetnek az alsóházban kell bizalmat kapnia.¹²² Ebből a szempontból tehát a szenátusban uralkodó politikai erőviszonyok másodlagos jelentőségűek.

Az európai parlamenti választások szintén kívül maradnak a vizsgálódások körén. Amint az közismert, az EP-választások számos szempontból (különösen a viszonylagos „tét nélküliségük” miatt) eltérnek a nemzeti parlamenti választásoktól, és így olyan „másodrendű” választásoknak tekinthetők, amelynek eredményei csak korlátozottan vehetőek össze a parlamenti választások kimenetelével.¹²³

A különböző szintű – és országoként jelentősen eltérő rendszerben lebonyolított – önkormányzati választások kimenetele még kevésbé lenne értelmezhető a pártrendszerek fejlődése szempontjából, így ezek vizsgálatára sem térek ki.

Végezetül az államfőválasztás a negyedik figyelmen kívül hagyott szint. Amellett, hogy csak három államban van közvetlen elnökválasztás (Lengyelországban a kezdetektől, de Szlovákiában csak 1999-től, Csehországban pedig 2013-tól), eredményük – a perszo-

¹²¹ A vizsgált időszak alatt mind a négy állam választási rendszere több alkalommal módosult kisebb-nagyobb mértékben. A változások áttekintésére lásd BIRCH et al., 2002; BIELASIAK, 2002: 191–198; valamint BIRCH, 2003 (különösen 40–43); BIELASIAK, 2006.

¹²² Erről részletesebben lásd HALÁSZ, 2014.

¹²³ Reif és Schmitt már az az első (1979-es) közvetlen európai parlamenti választásokat követően a 'second-order elections' kifejezéssel írta körül az EP-képviselők megválasztásának új formáját (REIF–SCHMITT, 1980). A későbbi vizsgálatok arra mutattak rá, hogy az EP-választások elsősorban a regnáló kormánypártok és általában a nagy pártok „büntetéséről” szólnak (HIX–MARSH, 2007). Egy másik kutatás arra a következtetésre jutott, hogy az EP-választások kimenetelét nagyban meghatározza a választópolgároknak az unióhoz való – pozitív vagy negatív – viszonyulása (HOBOLT et al., 2008). Az elméletek viseigrádi államokra történő adaptációjára lásd KARVAI–PLENTA, 2010.

nalizált jelleg miatt – eleve csak áttételesen lenne értelmezhető a pártrendszer dinamikája szempontjából.¹²⁴

Összességében természetesen elmondható, hogy ezeknek a választásoknak is megvan a maguk politikai relevanciája és hatása (így pl. egy regionális helyhatósági választások kimenetele is interpretálható úgy, hogy az valamelyik párt előretörésével járt; illetve az államfőválasztás eredménye is többnyire egy párt vagy oldal sikereként is értelmezhető), azonban a modellbe való beillesztésük számos technikai-módszertani problémát generálna, így ezeket nem vontam be a vizsgálódás körébe.

5. A kötet témája mindenképpen „élő” abban az értelemben, hogy minden egyes választás vagy – főként – kormányalakítás módosítja a verseny struktúrájáról kialakult képet. Bár a napi politikai aktualitásnál a politikatudomány véget ér, és a politikai elemzés világa kezdődik, azonban a téma jellegére tekintettel több helyen utalok a jelenlegi helyzetre, illetve néhány lehetséges fejleményt is felvázolok a pártok jövőbeli interakciójára vonatkozóan.

1.3.3. Felépítés

Az elméleti keretek tisztázását követően a kötet 2. fejezete¹²⁵ a vizsgálatok alapegységeit, a kormányokat és a parlamenti pártokat veszi

¹²⁴ A másodrendűség kérdése az államfőválasztások esetén is felvethető. Gregor a 2013-as csehországi és a 2014-es szlovákiai elnökválasztást vizsgáló tanulmánya arra mutat rá, hogy a választói preferenciák és általában a választói magatartás markáns eltérést mutatott a megelőző évben rendezett parlamenti választásokhoz képest (GREGOR, 2014a). Lengyelország vonatkozásában Jasiewicz azt emelte ki, hogy az államfőválasztás a pártrendszer fejlődésének legfontosabb faktoraként kezelendő (JASIEWICZ, 2007: 109). Kétségtelen, hogy a pártok stratégiájának és kapcsolattrendszerének fontos lenyomatát képezik az elnökválasztások, azonban a fentebb jelzett okok miatt ezeket a választásokat csak röviden érintem.

¹²⁵ A kötet megírása során háromszintű tagolást alkalmaztam: az elő szintet a fejezetek (pl. 2.), a másodikat a pontok (pl. 2.1.), a harmadikat pedig az alpontok (pl. 2.1.1.) képezik.

számba. Mint minden modell, úgy Mair modellje is „ideális” állapotok esetén tesztelhető a leghatékonyabban. A körülmények ez esetben akkor lennének optimálisak, ha – többek között – minden esetben pontosan meghatározható lenne a kormánypártok köre; ha egy koalíció felbomlása egyértelműen megítélhető lenne; valamint ha nem bonyolítanák a képet különböző pártszövetségek és szakértői–ügyvezető kormányok. A valóság – ebben az esetben a visegrádi pártrendszerek bő negyedszázada – azonban bővelkedett olyan fejleményekben és jelenségekben, amelyeknek a modell keretei közé történő beillesztése távolról sem volt triviális. Többször szembesültem azzal, hogy szabályokat kell felállítanom és döntéseket kell hoznom annak érdekében, hogy se az elemzéseknek pontossága, se pedig a következetessége ne sérüljön. Így pl. döntést igényeltek az olyan kérdések, mint hogy milyen kritérium alapján minősíthető egy párt kormánypártnak; meddig állt fenn egy koalíció; hogyan kezelendők a szakértői/ügyvezető kabinetek. Ugyanakkor azt is igyekeztem elkerülni, hogy a túlzott aprólékosság esetenként irracionálissá tegye a számításokat (így pl. egy egyetlen mandátummal rendelkező pártot meglehetősen félrevezető lenne parlamenti pártként számításba venni, mint ahogyan egy kisebb kormánypártnak a koalícióból való átmeneti kilépését, majd visszatérését sem lenne célszerű úgy kezelni, mintha az adott kormány három különböző összetételben is működött volna). Ebben a fejezetben tehát arra töreksem, hogy a későbbi vizsgálatoknak egy megalapozott kiindulópontot nyújtsak azáltal, hogy megállapítom, hogy melyik országban mikor milyen összetételű kormányok voltak hivatalban, illetve mely pártokra tekintek parlamenti pártként.

A 3. fejezet a tulajdonképpeni „tesztelési” rész – legalábbis abban az értelemben, hogy Mair három indikátora alapján mind a négy ország valamennyi kormányváltását számba veszem. Arra keresem a választ, hogy Mair szempontrendszerét alapul véve az egyes kormányváltások miként írhatóak körül, mennyiben illeszthetőek be a szerző tipológiáiba. A problémakör tárgyalása során különös figyelmet fordítok a harmadik indikátornak (kormányra jutás lehetőség-

ge), amely a másik két vizsgálati aspektushoz képest összetettebb módon elemezhető – részben arra visszavezethetően, hogy Mair a későbbi munkáiban némileg módosította ezt a szempontot.

A vizsgálatok operacionalizálását és értékelését a 4. fejezetben végzem el. Az egyes indikátorok kvantifikációja során arra keresem a választ, hogy a négy pártrendszer egymáshoz képest hol helyezkedik el a nyitott–zárt skálán. A pártok versenyének mindhárom vizsgálati szempontját igyekszem úgy számszerűsíteni, hogy Mair valamennyi szempontja megjelenjen az eredményekben. Annak érdekében, hogy a verseny dinamikájáról is képet kapjunk, a pártrendszerek záródására irányuló vizsgálatokat úgy is elvégzem, hogy csak a tárgyalt időszak első harmadát–felét, azaz a négy pártrendszer első 10-12 évét veszem figyelembe. Ez alapján látványosan ki fog rajzolódni, hogy a négy államban nagyon is különböző irányúak a végbement változások. Szintén ennek a fejezetnek képezi részét a saját eredményeim összevetése a korábbi, hasonló – szintén Mair indikátoraira épülő – kutatásokkal. Az összehasonlítás során három – az 1.2.4. alpontban már említett – munkát veszek alapul, amelyek közül kettő (Toole és Müller-Rommel írása) egyszerűbb módon, kevésbé összetett módszertan alapján és rövidebb időtávon vizsgálta egyes kelet-közép-európai pártrendszerek változását. A harmadik érintett munka Fernando Casal Bértoa és Enyedi Zsolt 2014-es tanulmánya, amely egy igen precíz operacionalizáción alapuló – bár álláspontom szerint esetenként vitatható megoldásokkal élő –, 60 nyugati és posztkommunista európai pártrendszerre kiterjedő összegzés. Tekintve, hogy ez utóbbi munka Toole és Müller-Rommel írásához képest egy jóval nagyobb ívű vállalkozás, ennek a vizsgálatnak nagyobb teret szentelek.

Az 5. fejezet – a kötet messze legterjedelmesebb része – a megelőző fejezetekhez képest kevésbé analitikus jellegű, és itt a számok és az indikátorok világától némileg elszakadva azt járom körül, hogy – egyesével számba véve a visegrádi pártrendszereket – milyen tényezők határozták meg a kormányalakítást a négy államban, azaz – Mair később többször idézett kifejezésével élve – „*miről szól a pár-*

tok versenye”. Nagy teret szentelek annak a kérdésnek is, miszerint kimutathatóak-e olyan blokkok az egyes pártrendszeren belül, amelyek alapvetően determinálják a politikai váltógazdaságot, és ezzel kiszámíthatóvá teszik a kormányalakítás menetét. Ezzel párhuzamosan azt is megvizsgálom, hogy akadt-e példa olyan kormányzati formulákra (különösen olyan összetételű koalíciókra), amelyek nem voltak beilleszthetőek a pártok korábbi interakciójának logikájába. Az egyes országok tárgyalásánál arra is kitérek, hogy a soron következő parlamenti választás utáni kormányalakítás milyen esetekben hozna nagyfokú innovációt a pártok kapcsolatrendszerében.

A mű következő részében (6–8. fejezet) a pártrendszerek azon jellemzőit veszem számba, amelyek megítélésem szerint szorosan „rátapadnak” a pártverseny struktúrájára. Ezeket a tényezőket úgy is fel lehet fogni, mint a pártok versenyének a „környezetét”. Bár Mair tézise a zárt és a nyitott struktúrájú versenyről egy innovatív és nagy hatású elméletnek bizonyult, nem szabad megfeledkezni arról, hogy ez csak az egyik lehetséges megközelítési módja a pártok világának. Emellett természetesen számos egyéb módon, más jellegű indikátorokkal is le lehet írni a pártrendszereket, valamint meg lehet ragadni az azokban bekövetkező változásokat. A pártok versenyével összefüggő tényezők háromra (a pártrendszerek koncentrációjára, a pártok tartósságára, valamint a választói illékonyságra) térek ki részletesen. Reményeim szerint ezeknek az elemzésbe való bevonása hozzájárul ahhoz, hogy a 4. és 5. fejezetben felvázolt jelenségek és következtetések megalapozottabbá és egyben érthetőbbé váljanak. Ezen túl a második és a harmadik problémakör bevonását az a körülmény is érdekessé teheti, hogy a Mair által érintett nyugati pártrendszerek mind a pártok tartósságát, mind pedig a választói illékonyság intenzitását tekintve jelentősen különböztek a poszt-kommunista térség pártrendszereitől.

Az első ilyen kiegészítő jellegű vizsgálati szempont a pártrendszerek koncentrációja (6. fejezet). A gondolatmenetem itt azon alapul, hogy kevesebb – és ezáltal értelemszerűen nagyobb – (parlamenti) párt esetén könnyebben kikristályosodik a pártok kapcsolatrend-

szere, hiszen kevesebb párt esetén mind a pártok közti kapcsolatok száma, mind pedig a szóba jöhető koalíciós alternatívák száma alacsonyabb. A pártrendszer koncentrációját a pártok effektív számán keresztül mérem, és Loomes modelljét követve arra keresem a választ, hogy a pártok versenyének záródása, illetve nyitottabbá válása mennyiben jár együtt a pártrendszer emelkedő, illetve csökkenő koncentrációjával. A fejezet során arra is kitérek, hogy a négy pártrendszerben milyen mértékben volt vagy van jelen a bipoláris tendencia, és ez vajon két megközelítőleg egyenlő erejű párt vetelkedéseként írható-e körül, vagy van-e olyan erő, amelyik messze kiemelkedik a többi párt közül.

A második vizsgálati szempontot a pártok tartóssága képezi (7. fejezet). Itt azt a kérdést járom körül, hogy a (parlamentari) pártok nagyobb fokú állandósága miként hat a pártok versenyére. Kiindulópontként az az – előbbihez hasonló – feltételezés szolgál, hogy a pártok versenyének mintázata könnyebben kirajzolódik, és egyben nagyobb a valószínűsége a zárt struktúrájú versenynek, ha a kormányalakítás során „rendelkezésre álló” pártok köre nagyobb állandóságot mutat. Ezzel szemben, ha a pártok folyamatosan cserélődnek a parlamentben, azaz választásról választásra megújul a pártkínálat, elméletileg nehezebben stabilizálódik a pártok kapcsolatrendszere. A fejezet során a pártok tartósságát többek között két indikátor, a PST- és a WPA-index segítségével írom le.

A harmadik vizsgálati aspektus a szavazói magatartás – és egyben a pártrendszerek – stabilitásának egyik legismertebb indikátora, az összevont választói illékonyosság (8. fejezet). Amint az 1.2.2. alpontban láttuk, Mairt a modellje megalkotása során részben pontosan az a célkitűzés vezette, hogy adott pártrendszerek változásának leírását elszakítsa a választói magatartás leírásától, ugyanis meggyőződése szerint a pártrendszereket elsősorban a pártok interakcióinak mintázata határozza meg, nem pedig a választói pártpreferenciák stabilitása vagy éppen hullámzása. Ugyanakkor – különösen Mairnek a holland pártrendszert tárgyaló 2008-as írása nyomán – logikus módon adódhat a felvetés, miszerint a zártabb struktúra együtt

jár-e az alacsonyabb mértékű szavazatingadozással, illetve a nyitottabb mintázatú verseny a magasabb választói illékonyssággal. Ezen túlmenően a fejezetben teret szentelek annak a kérdésnek is, hogy a pártok kapcsolatrendszerének átalakulása és a választói illékony-ság között milyen lehetséges összefüggések lehetnek. Mair ugyanis meggyőzően bizonyította, hogy a pártok közötti kapcsolatrendszer a választói preferenciák akár nagyarányú módosulása esetén is változatlan maradhat, viszont egyes esetekben a szavazói magatartás viszonylagos állandósága mellett is radikális változások következhetnek be a pártok közötti verseny struktúrájában. Az iménti tézist felhasználva azt is megvizsgálom, hogy a visegrádi államok esetében akad-e példa olyan választásokra, amelyek beilleszthetőek az előbbi két kategóriába.

A mű összegzéseként szolgáló 9. fejezetben alapvetően két – a célkitűzéseket összefoglaló alpontban már érintett – kérdéskörre fókuszálok. Egyrészt arra keresem a választ, hogy Mair modelljének a posztkommunista pártrendszerekre való alkalmazása (azaz inkább tesztelése) milyen tanulságokkal jár, illetve milyen problémák merültek fel az elmélet adaptációja – és az egyes indikátorok használata – során. A másik pontban pedig azt vizsgálom, hogy miként is írhatóak le a visegrádi pártrendszerek Mair terminológiájával; mennyiben bizonyult igaznak Mair „jóslata” arról, hogy a pártrendszerek záródása szükségképpen csak hosszabb időtávon valósulhat meg. Itt természetesen arra is kitérek, hogy a négy pártrendszer a verseny struktúráját illetően egymáshoz képest hol helyezkedik el a képzeletbeli nyitott–zárt skálán.

2. A VIZSGÁLATOK ALAPEGYSÉGEI: A KORMÁNYOK ÉS A PÁRTOK

Jelen fejezetben a későbbi vizsgálatok alapegységeit, vagyis az egyes országokban szóba jöhető kormányokat, illetve (parlamentari) pártok körét tisztázom. Talán meglepőnek tűnhet, hogy ez az első pillantásra triviálisnak tűnő lépés több mint 20 oldalt igényel, azonban rövidesen világossá válik, hogy számos kérdést kell tisztázni, illetve szabályt kell lefektetni ahhoz, hogy megfelelő alapunk legyen a későbbi vizsgálatokhoz – ugyanis sem a kormányok, sem pedig a (parlamentari) pártok köre nem magától értetődő.

2.1. A KORMÁNYOK MINT A VIZSGÁLAT ALAPEGYSÉGEI

Szem előtt tartva, hogy Mair modellje a kormányra kerülésért folytatott versengést tekinti a pártok közti interakció alapvető aspektusának, az első feladat annak tisztázása, hogy melyik kormányokat tekintjük a vizsgálódás alapegységeinek, azaz az egyes országokban voltaképpen hány és milyen összetételű kormányról beszélhetünk a vizsgált időszakban. Ezt megválaszolandó, három kérdést kell körüljárni:

- honnan indítjuk a vizsgálatot, azaz a négy államban melyek lesznek azok a kormányok, amelyekre kiindulópontként tekintünk?
- mely szempontok alapján határozhatóak el egymástól az egyes kabinetek?

- milyen kritériumok alapján lehet megállapítani a kormányok koalíciós összetételét?

Tekintve, hogy vizsgálataim csak két, két és fél évtizedet és országonként 10-12 kormány(váltás)t ölelnek fel, egy-egy indokolatlan módon külön kezelt kormány vagy helytelenül megállapított koalíciós összetétel nem elhanyagolható mértékben torzíthatja az eredményeket. Figyelemmel Mair kevés kategóriával működő kritériumrendszerére, különösen fontos, hogy a kormányok azonosítsa és koalíciós összetételének megállapítása minél világosabb kritériumok mentén történjen meg.

2.1.1. A kiindulópontul szolgáló kormányok

Az első kérdés tehát, hogy melyik kormányokat tekintjük az ún. rendszert megalapozó kormányoknak (*founding government*). Amint az 1.1.2. alpontban már utaltam rá, a demokratikus átmenet eltérő politikai és intézményi sajátosságai miatt a vizsgálatok kezdetét félrevezető lenne egy egységesen meghatározott időponthoz vagy az első szabad választásokhoz kötni. Ráadásul a négy országban eltérő képet mutatott a pártfejlődés, így az első szabad választások különböző állapotban érték a pártrendszereket.¹²⁶

Rátérve az egyes államokra, Magyarországon egyértelmű a helyzet: az 1990-es választásokat követően megalakuló Antall-kormány minden szempontból alkalmas arra, hogy a számítások kiindulópontja legyen. Az 1990-es választásról nemcsak az mondható el, hogy teljes mértékben szabad és kompetitív volt, hanem 1990 tavaszára – nem kis mértékben a pártállami rezsim utolsó éveinek enyhébb jellegének köszönhetően – a pártosodási folyamat kellően

¹²⁶ A pártfejlődés összehasonlító áttekintésére lásd COTTA, 1994; LEWIS et al., 1994, COTTA, 1996; valamint – különösen az egyes állampártok adaptációs képességére – GRZYMALA-BUSSE, 2001a.

előrehaladt ahhoz, hogy azt viszonylag jól elkülöníthető ideológiai profillal rendelkező pártok versenyeként fogjuk fel.¹²⁷

Csehországban és Szlovákiában két szempontból is összetettebb volt a helyzet. Egyrészt az első (1990) és a második (1992) szabad választásokra is még a csehszlovák állam keretein belül, tehát a nemzeti függetlenség megvalósulása előtt került sor. Másrészt pedig – és ez a fontosabb – a csehszlovák kommunista rezsim elnyomóbb jellege következtében a pártosodás 1990-ben – legalábbis a magyarhoz és a lengyelhez képest – egy kezdetlegesebb szakaszában járt.¹²⁸ Különösen igaz ez akkor, amikor a politikai színteret olyan ellenzéki ernyőszervezetek (Csehországban az OF, Szlovákiában a VPN¹²⁹) uralták, amelyek nem rendelkeztek koherens ideológiával vagy programmal, ugyanis céljuk a kommunista rendszer megbuktatására korlátozódott, amelyet követően rövidesen a saját belső problémáikkal is szembesülniük kellett.¹³⁰ Havel az 1990-es csehszlovákiai választásokról úgy vélekedett, hogy „*ez nem a szó valódi értelmében vett választás volt, hanem egy népszavazás, amelyet bár a demokrácia eszméje határozott meg, viszont még nem teremtett egy valódi demokráciát*”.¹³¹ Mindez egybevág Bogdanor meglátásával, miszerint az új rendszert megalapozó választásoktól eleve nem várható el, hogy tiszta képet adjanak a politikát meghatározó törésvonalakról.¹³² Emellett arról sem szabad megfeledkezni, hogy ekkor a két

¹²⁷Erről lásd pl. ÁGH, 1992; STUMPF, 1991; FRICZ, 1996. A négy vizsgált állam közül az 1990-es évek legelején így csak magyar pártrendszert lehetett teljes mértékben kompetitív többpártrendszernek tekinteni (KÖRÖSÉNYI, 1991). Cotta ezzel párhuzamosan arra mutatott rá, hogy Magyarországon az átmenet időszakának – hasonlóan pl. a második világháború utáni német demokratizálódási folyamatához – önmagában jóval kisebb kihatása volt a pártrendszer kialakulására, mint a másik három visegrádi államban (COTTA, 1996: 81).

¹²⁸Csehszlovákiára lásd BATT, 1993.

¹²⁹A pártok teljes nevére lásd a 12.7. függelék.

¹³⁰Erről bővebben lásd pl. COTTA, 1996.

¹³¹HAVEL, 1991: 11–12 (saját fordítás); idézi: LEWIS et al., 1994: 168. Hasonlóan: WIGHTMAN, 1990.

¹³²BOGDANOR, 1990: 290.

állam még nem nyerte el a függetlenségét, így a pártrendszer sem különültek el teljesen egymástól. Mindezek alapján a helyesebbnek tűnik a – függetlenség elnyerését már csak fél évvel megelőző – 1992-es választásokat és az ezt követően megalakuló kormányokat kiindulópontnak tekinteni.

Lengyelország esete annyiban speciális, hogy már 1989-ben sor került egy „félszabad” választásra, de ez nem felelt meg a demokrácia kritériumainak,¹³³ így azt követően hivatalba lépő kormány nem egy versengő pártrendszer eredménye. A két évvel későbbi választások nyomán megalakuló kormány ugyanakkor már alkalmas a vizsgálódások megkezdésére.

A fentiekre tekintettel Magyarország esetén az 1990-es, Csehország és Szlovákia esetén az 1992-es, Lengyelországnál pedig az 1991-es választásokat követően megalakuló kormánytól indítom a vizsgálódásokat.¹³⁴

2.1.2. A kormányok azonosítása és elhatárolása

A következő feladat annak megállapítása, hogy a négy vizsgált államban hány kormányt lehet elkülöníteni.¹³⁵ Mair a témakörben íródott munkáiban eleinte nem érintette az operacionalizálhatósághoz szükséges szempontokat, így azt sem fejtette ki, hogy mi alapján lehet elkülöníteni egymástól az egyes kormányokat. A kormányvál-

¹³³ Így pl. az elnyerhető parlamenti mandátumok aránya előre rögzítve lett a különböző politikai erők között. A választások félszabad jellegének bemutatására lásd LEWIS, 1990; PELCZYNSKI–KOWALSKI, 1990; ZUBEK, 1991: 361–365.

¹³⁴ Hasonlóan: MÜLLER-ROMMEL et al., 2004; MÜLLER-ROMMEL, 2005; CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012.

¹³⁵ Tekintve, hogy Mair modelljének tesztelése a kormányok és a kormányváltások sajátos értelmezését követeli meg, a posztkommunista térség kormányaira fókuszáló adatbázisokra (különösen MÜLLER-ROMMEL et al., 2004 és BERGLUND et al., 2013) nem célszerű mindenfajta fenntartás nélkül támaszkodni.

tásokat 50 éves távon vizsgáló 2007-es írásában viszont már röviden utalt az elhatárolás szempontjaira.¹³⁶

Amennyiben egy pillantást vetünk a kormányok (koalíciós) összetételével és élettartamával foglalkozó munkákra, világossá válik, hogy ezek a források is eltérő módon határolják el egymástól a kormányokat.¹³⁷ Dodd – szűkebb megközelítésként – kizárólag a kormány pártösszetételének változását tekinti olyan tényezőnek, amely alapján új kormányról lehet beszélni; álláspontja szerint tehát egy kormány létezése egészen addig folyamatos, amíg meg nem változik a kormányt alkotó pártok összetétele.¹³⁸ A kormányváltás ennél természetesen tágabb értelemben is felfogható, és – a pártösszetétel megváltozásán túl – a parlamenti választásokat, a kormány – az illetékes szerv által elfogadott – lemondását, valamint a kormányfő személyében beállt utódlást is lehet olyan eseménynek tekinteni, amely véget vet az adott kormány regnálásának.¹³⁹ Müller és Strøm értelmezésében a következő három körülmény következte eredményezi a kormány megszűnését: változás a pártösszetételben; változás a kormányfő személyében; általános parlamenti választások.¹⁴⁰

¹³⁶ MAIR, 2007: 140.

¹³⁷ A problémakör és a különböző szakirodalmi megközelítések alapos áttekintésére lásd LAVER, 2003.

¹³⁸ DODD, 1976: 122.

¹³⁹ BROWNE et al., 1984: 7. Ezek az események Lijphartnál kiegészülnek a kormány parlamenti többségének elvesztésével is, azaz a kormány kisebbségbe szorulása is értelmezhető egy új kormány kezdeteként (LIJPHART, 1999: 131–133). A kormány megszűnési körülményeinek legrészletesebb csoportosítására lásd WARWICK, 1994: 29.

¹⁴⁰ MÜLLER–STRØM, 2000: 12. A *The Handbook of Political Change in Eastern Europe* ugyanezt a módszert követi az országtanulmányok mellékleteiben (BERGLUND et al., 2013). Az *European Journal of Political Research* posztkommunista államokat feldolgozó adatbázisa ennél céljáltaabb módszert alkalmaz, szétválasztva egymástól a kormányfő lemondását és halálát, valamint külön kategóriaként kezelve a bizalom megvonását a parlament által, illetve az államfői beavatkozást (MÜLLER-ROMMEL et al., 2004: 872).

Arra is rá kell mutatni, hogy Mair modelljének adaptációját tartalmazó munkák nem azonos módon határozzák meg azokat a feltételeket, amelyek alapján új kormányról lehet beszélni. Enyedi és Casal Bértoa,¹⁴¹ Müller-Rommel,¹⁴² valamint Rybář¹⁴³ munkája Müller és Strøm fenti kritériumrendszerét veszi át. Casal Bértoa és Enyedi egy későbbi írásában viszont amellettt érvel, hogy azokat a kormányfőcseréket, amelyek nem a választások nyomán következnek be, és nem járnak együtt a kormányt alkotó pártok számának csökkenésével vagy növekedésével, nem célszerű figyelembe venni.¹⁴⁴ További problémás pontot jelent azoknak a választásoknak a kezelése, amelyek nyomán nem változik meg a kormány pártösszetétele. Mair egyes munkáiban ezeket nem tekintette kormányváltásnak,¹⁴⁵ amivel viszont – amint Casal Bértoa és Enyedi rámutat¹⁴⁶ – kizárja azoknak a kormányváltásoknak a regisztrálását, amelyek nem eredményeznek változást a kormány pártösszetételében (első indikátor).

Részben szintetizálva a különböző megközelítési módokat, magam a kormányok azonosítása és elhatárolása során a következő szabályokat követem.

¹⁴¹ ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2010: 12.

¹⁴² MÜLLER-ROMMEL, 2005: 671.

¹⁴³ RYBÁŘ 2004: 28–29.

¹⁴⁴ CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2010: 13–14. Egyébként maga Mair sem tartja a kormányfőcserét az indikátor tesztelésénél relevánsnak (MAIR, 2007: 138, 140; vö. MAIR, 2008a: 244–245).

¹⁴⁵ MAIR, 2007; MAIR, 2008a. Casal Bértoa és Mair a posztkommunista pártrendszereket vizsgáló munkájuk első változatában szintén kizárták az elemzésből a kormány pártösszetételére nem kiható választásokat (CASAL BÉRTOA–MAIR, 2010: 10), azaz pl. a 2002-ben hivatalba lépett MSZP–SZDSZ-koalíciót egészen az SZDSZ 2008-as kilépésig egy kormányként vették számításba. A tanulmány második változatában (CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012) a szerzők azonban a választásokat követően változatlan formában megalakuló (tehát hivatalban maradó) kormányokra új kormányként tekintettek.

¹⁴⁶ CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2010: 13.

1. Minden esetben új kormánynak tekintem a parlamenti választásokat követően megalakult kabineteket – függetlenül attól, hogy az új kormány pártösszetétele vagy kormányfője különbözik-e az elődjétől. A választások nyomán összeülő új parlament egy olyan új intézményi keretet jelent, amelyben ismét meg kell alakítani a kormányt, megszerezve a parlament támogatását is.

2. Kormányváltásnak tekintem azokat az eseteket is, amikor a kormány pártösszetétele megváltozik – akkor is, ha a kormányfő személye változatlan marad. Ez közjogilag ugyan nem jelent kormányváltást, azonban a koalíciós viszonyok átalakulása fontos lenyomata a pártok közötti kapcsolatrendszernek, így szükséges rá reflektálni.

3. Nem veszem viszont számításba azokat az eseteket, amikor a ciklus közben úgy változik a kormányfő kiléte – akár lemondás, akár haláleset miatt –, hogy a kormányt alkotó pártok összetétele változatlan marad. Azzal, hogy a kormányfőváltást önmagában nem tekintem egy új kormány kezdetének, eltérek a fentebb hivatkozott munkák többségétől, amelyek álláspontom szerint túlzott automatizmussal vették át a kormányváltás standardizált kritériumait. A szűkítést azért tartom indokoltnak, mert Mair modellje a pártok közötti interakciókra épül, ám a pusztá kormányfőváltások esetében nem érintik a pártok kapcsolatrendszerét – és ezzel ebben az elméleti keretben nem relevánsak. (Vagy ahogyan Casal Bértoa és Enyedi fogalmaz, a kormányfő személyében beállt változás nem éri el egy választás vagy egy koalíció felbomlásának relevanciáját.¹⁴⁷) Szemben a választásokat követő kormányalakítással, a ciklus alatti kormányfőcsere már egy fennálló intézményi keretben történik, így mintegy természetesnek veszem, hogy az új miniszterelnök is változatlan koalíciós összetételben folytatja a kormányzást. Előbbiekre figyelemmel tehát a pusztá kormányfőcserékre „kormányzati belügyként” tekintek, és nem tartom őket egy új kormány létrejöt-

¹⁴⁷CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2016: 268.

tét megalapozó körülménynek.¹⁴⁸ Fontos kiemelni, hogy a kormány pártösszetételére nem kiható kormányfőcsere ignorálásával két torzítás is kiszűrhető a modellben. Egyrészt megelőzhető az, hogy a gyakori ciklus alatti kormányfő-cserélődést felmutató országokban (különösen Lengyelországban) a kormányváltás jellegének indikátora félrevezető módon eltolódjon a zárt verseny irányába.¹⁴⁹ Ugyanis amennyiben az új kormányfőhöz automatikusan egy új kormányt párosítanánk, az új kabinetet változatlan koalíciós összetételüként kellene regisztrálni, azaz a kormányváltás jellege „semmilyen” lenne.¹⁵⁰ A második indikátor szintén torzulna, hiszen az új kormány

¹⁴⁸ A pusztán kormányfőváltást különösen azokban az esetekben lenne teljes félreértés ebben az elméleti keretben kormányváltásként beszámítani, amikor személycserének semmilyen belpolitikai (pártpolitikai) oka nincs (pl. elhalálozás vagy lemondás egy másik pozíció betölthetősége érdekében [lásd *Tusk* távozása 2014-ben]). Ugyanakkor kétségtelen, hogy az utóbbi csekély számú eset kivételével a ciklus alatti kormányfőváltásoknak mindig van valamilyen kormányválságra visszavezethető oka (vö. BLONDEL, 1968: 190).

¹⁴⁹ Magyarországon két olyan ciklus alatti kormányváltás volt, amely nem járt a koalíció összetételének módosulásával (1993: *Antall* helyett *Boross*; 2004: *Medgyessy* helyett *Gyurcsány*). Csehországban és Szlovákiában szintén két-két ilyen eset volt (2004: *Špidla* helyett *Gross*; 2005: *Gross* helyett *Paroubek*; illetve 1991: *Mečiar* helyett *Čarnogurský*; 2018: *Fico* helyett *Pellegrini*). A leggyakrabban Lengyelországban cserélődött a kormányfő személye; ebből hatszor maradt változatlan a kormány pártösszetétele (1995: *Pawlak* helyett *Oleksi*; 1996: *Oleksi* helyett *Cimoszewicz*; 2004: *Miller* helyett *Belka*; 2006: *Marcinkiewicz* helyett *Kaczyński*; 2014: *Tusk* helyett *Kopacz*; 2017: *Szydło* helyett *Morawiecki*). Amennyiben ezt a hat esetet is számításba venném, mint olyan kormányváltások, amelyek során nem változott meg a kormány összetétele, az első indikátor erőteljesen elmozdulna a zárt struktúrájú verseny irányába.

¹⁵⁰ Ebből a szempontból tanulságos Ieraci munkája, amely 22 európai államban vizsgálja a kormányváltások jellegét (IERACI, 2012). Mivel a szerző a kormányfő személyének változását önmagában is egy új kormány létrejöttéként veszi számításba, azok az országok, ahol gyakrabban fordult elő a kormány pártösszetételére nem kiható kormányfőcsere (lásd az előző lábjegyzetet), úgy tűntek, mint amelyekben a kormány gyakrabban tudja megőrizni a hatalmát.

ugyanolyan pártszerkezetű lenne, így eggyel növekedne az ismétlődő koalíciók száma.

Amint látható, az általam követett értelmezés egyrészt szűkebb a közjogi értelemben vett kormányváltásnál, ugyanis önmagában a kormányfőcsere – ami közjogilag értelemszerűen egy új kormány megalakulásával jár együtt – nem jelenti a kormány megbízásának megszűntét. Az értelmezés másrészt azonban annyiban tágabb a közjogi szempontoknál, hogy a kormány pártösszetételének módosulása – amely a kormányfő személyének változatlanlansága esetén közjogilag lényegében indifferens – is egy új kormány létrejöttéért kerül értékelésre.

4. Szerepelnek az elemzésben azok a rendkívüli kabinetek, amelyeket többnyire *szakértői és/vagy ügyvezető* (esetleg „*válságkezelő*”) jelzőkkel lehet illetni (és amelyeknek – amint látni fogjuk – Csehországban vannak a legnagyobb hagyományai).¹⁵¹ Ezen kormányok elemzésbe való bevonása nem magától értetődő, ugyanis a kapcsolódó kutatások eltérő módon viszonyulnak ezekhez az átmeneti formációkhoz. Egyes vizsgálatok a kabinetek hivatali idejétől tették függővé a figyelembe vételt,¹⁵² mások viszont eleve kizárták őket az elemzésből.¹⁵³ Álláspontom szerint nem helyénvaló az ideiglenes kormányokat eleve kizárni, ugyanis ezek beiktatása is sokat elmond a kormányalakítás kiszámíthatóságáról – pontosabban annak ki-

¹⁵¹ A nem klasszikus pártkormányok tipizálására lásd McDONNELL–VALBRUZZI, 2014. A szerzők elhatárolják egymástól a szakértői, illetve a szakértő által vezetett (de egyébként nagyrészt pártpolitikusokból álló) kormányokat (*full technocratic government / technocrat-led partisan government*), valamint az ügyvezető kormányokat (*caretaker government*). Magam ezeket a továbbiakban átfogóan *rendkívüli kormány*nak nevezem.

¹⁵² ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2010: 12–13.

¹⁵³ MÜLLER–ROMMEL, 2005: 671; CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012; CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2016: 269. A szakértői kormányok egyébként is gyakran kimaradnak a koalíciók vizsgálatából (lásd pl. GROTZ–WEBER, 2012: 704). Az ügyvezető–válságkezelő és a teljes mandátummal bíró kormányok precíz elhatárolására lásd CONRAD–GOLDER, 2010.

számíthatatlanságáról. Tény, hogy egy klasszikus ügyvivő-szakértői kormány mintegy idegen test a pártok versenyében, viszont pontosan a rendkívüli volta miatt rontja a verseny kiszámíthatóságát, amelyre a vizsgálatok során reflektálni kell.¹⁵⁴

5. Végezetül szót kell ejteni azokról a kormányokról is, amelyek közjogilag ugyan megalakultak, de a kinevezést követő bizalmi szavazáson elbuktak. Ezen kabinetek között akadnak olyanok is, amelyek a sikertelen bizalmi szavazás ellenére hosszabb ideig voltak hivatalban,¹⁵⁵ és olyan is, amelyik mindössze egy hónapot.¹⁵⁶ A vizsgálatok során csak az előbbieket veszem számításba.¹⁵⁷

Összességében tehát a kormányoknak a következőkben tárgyalandó halmaza nem esik egybe a közjogi-politikai alapokon elkülöníthető kabinetek halmazával – egyszerre tágabb és szűkebb annál.

¹⁵⁴Erről bővebben lásd a 4.4.2. alpontot. Természetesen részben az is értelmezés kérdése, hogy mely kabineteket soroljuk a rendkívüli kormányok közé. McDonnell és Valbruzzi a 151-es lábjegyzetben hivatkozott munkájában Csehországból a *Tošovský*- és a *Fischer*-kormányt (ezekről lásd HLOUŠEK–KOPEČEK, 2014), Magyarországról pedig a *Bajnai*-kabinetet tekinti ilyen rendkívüli kormányoknak. (Magam az utóbbi besorolását vitatom, ugyanis mind a kormányfő személye, mind a kormány tagjainak nagy része erősen kötődött az MSZP-hez [vö. VÁNYI–GALAMBOS, 2019]. Ugyanakkor a kérdés abból a szempontból irreleváns, hogy a felállított módszertan alapján a harmadik *Gyurcsány*-kormányt és a *Bajnai*-kormányt a későbbiekben együtt kezeljem.) McDonnell és Valbruzzi csak 2013 júniusáig vizsgálta az európai kormányokat, így elemzésükből kimaradt a harmadik rendkívüli cseh kormány, a *Rusnok*-kabinet, ami 2013. júliusban alakult meg (HLOUŠEK 2014). Ezenkívül Lengyelországból *Belka* 2004-ben hivatalba lépő kormánya is értelmezhető technokrata vezetésű kormányként (JASIEWICZ, 2008: 436; MILLARD, 2010: 121), azonban a pártháttér itt is meghatározó volt. Összességében tehát csak a három említett cseh kormányt tekintem rendkívülinek.

¹⁵⁵Csehországban *Topolánek* első kormánya mintegy négy hónapig volt hivatalban (2006–2007), *Rusnok* átmeneti kabinetje pedig több mint fél éven át működött 2013-ban.

¹⁵⁶Ilyen volt *Belka* első kormánya Lengyelországban 2004-ben.

¹⁵⁷Ebből természetesen az is következik, hogy a sikertelen kormányalakítási kísérleteket (pl. *Pawlak* első kormányfői kinevezését követően 1992-ben) is figyelmen kívül hagyom.

(A következőkben a *kormányváltás*, *új kormány* stb. kifejezéseket ezen értelmezési keretnek megfelelően fogom használni.)

2.1.3. A kormányok (koalíciós) összetétele

A kormányokat érintő harmadik kérdés az, hogy az előbbi módon azonosított kormányoknak mely pártok voltak a tagjai. Mair modelljének alapja a pártok kormányzati szerepvállalása, így az egyes kormányok pártösszetételének alapos vizsgálatára is szükség van – csak hogy nem mindig egyértelmű, hogy mely pártok minősülnek kormánypártnak. Egyrészt egyes esetekben az is értelmezés kérdése, hogy a megalakuló kormány koalíciós kormány-e, és ha igen, akkor mely pártok alkotják a koalíciót. Másrészt – és ez a gyakoribb probléma – nem mindig ítéltető meg egyértelműen, hogy a ciklus alatt – általában koalíciós konfliktusokból – bekövetkező kormányátalakítások mikor érik el azt a pontot, amikortól kijelenthető, hogy megváltozott a kormány pártösszetétele. A bizonytalanság oka az, hogy a koalícióból való kilépés, illetve az ahhoz való csatlakozás nem minden esetben minősül a párt és/vagy a frakció egészére kiterjedő kollektív cselekvésnek. Értelemszerűen előfordulhatnak olyan esetek, amikor egy kormánypárt formálisan elhagyja a koalíciót, de – akár egy pártszakadást követően – a frakció egy része továbbra is támogatja a kormányt, és/vagy a párt egyes miniszterei továbbra is hivatalban maradnak. Az utóbbi kérdések eldöntése előre meghatározott objektív kritériumok alapján jóval nehezebb, mint a kiindulópontként szolgáló kormányok meghatározása vagy az egyes kormányok egymástól való elkülönítése. (Azt is meg kell jegyezni, hogy a *koalíciós kormány*, *kormánypárt* stb. kifejezések eleve nem jogi kategóriák, így közjogi alapon sem lehet őket egyértelműen definiálni.) Emiatt a problémás eseteket az alábbiakban egyesével is száma veszem, de kiindulópontként három „szabályt” tartok szükségesnek rögzíteni.

1. Egyrészt egy pártot akkor tekintek koalíciós partnernek, ha az – osztozva a végrehajtó hatalomban – a kormányban miniszteri

szinten is képviselve van – azaz azokat a pártokat, amelyek pusztán „kívülről” támogatják a kormányt, értelemszerűen nem veszem figyelembe kormánypártként.¹⁵⁸

2. Másrészt a koalícióból való kilépést akkor tekintem megvalósultnak, ha az a pártvezetés olyan döntésére vezethető vissza, amelynek kifejezett szándéka a koalíció elhagyása és ezzel az ellenzéki szerepkör vállalása (tehát nem pl. a párt vagy a frakció bomlása okozta), és mindez együtt jár a párt által delegált valamennyi kormánytag visszahívásával.

3. Harmadrészt a kormányból való távozás további feltételének tekintem, hogy az végleges legyen, azaz egészen a ciklus végéig szóljon. Amint látni fogjuk, több esetben fordult elő, hogy koalíciós válság nyomán egy-egy párt időlegesen kihátrált a koalícióból, azonban néhány hét vagy hónap után „visszatért” a kormányzati munkához. Ezeket az átmeneti kilépéseket tehát nem veszem figyelembe, és így a koalíciós tagságot folyamatosnak tekintem.

Számba véve a koalíciós kilépéseket, Magyarországon a FKGP vezetése kétszer is (1992-ben és 2001-ben) kihátrált az aktuális kormánykoalícióból (párt- és frakciónszakadást okozva), de ez egyik alkalommal sem járt a kiscgazda miniszterek távozásával, valamint a parlamenti képviselőcsoport egységes ellenzékbe vonulásával, így a kormányt mindkét esetben változatlan összetételűnek tekintem.¹⁵⁹ A SZDSZ-nek a kormányból való 2008-as kiválása viszont egyértelműen a koalíció megszűnésével járt, és valamennyi szabaddemokrata miniszter távozott a kormányból.¹⁶⁰

¹⁵⁸ LAVER-SCHOFIELD, 1990: 167.

¹⁵⁹ Az FKGP vezetősége 1992. februárban döntött a koalícióból való kilépésről. A képviselőcsoport két frakcióra, a kormánypárti 36-okra (EKGP) és az ellenzéki 12-ekre vált szét. Erről lásd az Országgyűlés honlapját: <https://www.parlament.hu/web/guest/a-partok-kepviselelcsoportjai-es-a-fuggetlen-kepviselek-1990-> A 2001-es botránnyok nyomán a párt és a frakció lényegében felbomlott (BENKŐ, 2002).

¹⁶⁰ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a koalícióból való kilépést egy meglehetősen „lojális” ellenzéki szerep követte, azaz az SZDSZ számos esetben kívülről támogatta a kormányt (TÓTH–WISZT, 2009).

Csehországban két esetet kell megemlíteni: a KDU–ČSL 2005-ben a kormányfő, Gross botrányai miatt bejelentette kilépését a koalícióból, de Gross rövidesen lemondott, így a kereszténydemokraták visszatértek a kormányba.¹⁶¹ 2012-ben pedig a válságba kerülő VV frakciójából kiszakadt a LIDEM, amely átvette a miniszteri posztokat, és folytatta a kormány támogatását.¹⁶² A fentebb kialakított kritériumok alapján mindkét kormányt változatlan összetételűnek tekintem.

Szlovákiában három kabinet érdemel figyelmet. *Mečiar* második (1992-ben megalakult) kormánya valamiféle átmenetet képezett az egypárti és a koalíciós kormány között: formális koalíciós megállapodásra egészen 1993-ig nem került sor, viszont a kabinetnek volt egy SNS-es tagja is, illetve az SNS – egy rövidebb időszakot leszámítva – mindvégig támogatta *Mečiar*t.¹⁶³ Erre figyelemmel a kormányt az egész ciklus alatt mint HZDS–SNS-koalíciót veszem figyelembe.¹⁶⁴ A második *Dzurinda*-kormányból az ANO 2003-ban csak részlegesen lépett ki (egyes miniszterek továbbra is hivatalban maradtak), és a képviselők nagy része továbbra is támogatta a kormányt,¹⁶⁵ így a ciklus során az ANO-t mindvégig kormánypártnak tekintem. A KDH 2006-os kilépése ugyanakkor együtt járt a párt minisztereinek visszahívásával, így onnantól egyértelműen megváltozott a kormány összetétele.¹⁶⁶ A harmadik megfontolást igénylő

¹⁶¹ CABADA et al., 2014: 157. Ugyanakkor van olyan értelmezés is, hogy amely a kereszténydemokraták nélküli – mintegy három hétig működő – koalíciót is külön kormánynak tekinti (MANSFELDOVA–GUASTI, 2013: 5.).

¹⁶² LINEK, 2013: 53–54; SPÁČ, 2013: 142.

¹⁶³ MALOVA, 1994: 417; RYBÁŘ, 2004: 30–31; BANKS et al., 2009: 1196. Kopeček ugyanakkor egypárti kisebbségi kormánynak tekinti a kabinetet (KOPEČEK, 2003).

¹⁶⁴ Hasonlóan: DEEGAN-KRAUSE, 2013: 286. Más értelmezésben *Mečiar* 1992–1994-es miniszterelnöksége három különböző kormányt ölel fel: egy HZDS–SNS-koalíciót, majd egy kisebbségi egypárti HZDS-kormányt, végül ismét egy HZDS–SNS-koalíciót (RYBÁŘ, 2004: 29–30; MÜLLER-ROMMEL et al., 2004: 891).

¹⁶⁵ JURINOVÁ, 2006.

¹⁶⁶ MALOVÁ–UČEŇ, 2007: 1104.

eset a 2016. márciusban megalakult harmadik *Fico*-kormány. A kabinet eredetileg négy párt (Smer, SNS, Most–Híd, Siet) koalíciójaként jött létre, azonban a Ficóval való szövetség olyan mértékben megosztotta a Siet-et, hogy a párt a koalíciókötést követően nyomban bomlásnak indult, és néhány hónap alatt a kezdeti tíz helyett mindössze két képviselője maradt a parlamentben.¹⁶⁷ Mindez azzal a következménnyel járt, hogy augusztusban a másik három kormánypárt egy új koalíciós megállapodást kötött, és szeptembertől a Siet egyetlen minisztere, valamint a párt államtitkárai távoztak a kormányból.¹⁶⁸ Az események valamiféle átmenetet képeztek a koalícióból való eltávolítás és az önkéntes kilépés között, de a kormány pártösszetétele kétségtelenül megváltozott.

A koalíció elhagyása a lengyel pártok körében fordult elő a leggyakrabban. Az első kilépés (a PL 1993. áprilisban távozott a *Suchocka*-kormányból) nem járt az összes miniszter távozásával, így a kabinet pártösszetételét változatlanoknak tekintem.¹⁶⁹ A következő két szakítás azonban már teljes körű volt: 2000-ben az UW a *Buzek*-kormányból lépett ki, 2003-ban pedig a PSL lett eltávolítva a *Miller*-kormányból.¹⁷⁰ A legbonyolultabb helyzet a 2005-ös választásokat követően alakult ki: először egypárti kisebbségi PiS-kormány állt fel, majd – a stabilabb parlamenti háttér biztosítása érdekében – 2006-ban a PiS bevette a kormányba az LPR-t és az SRP-t. Az SRP később hol kilépett a koalícióból, hol pedig visszatért.¹⁷¹ A vizsgálataimban úgy tekintem, mintha az SRP 2006-tól folyamatosan tagja lett volna a kormánynak, ugyanis az első kilépés (2006. szeptember) kevesebb mint egy hónapig tartott; a második (2007.

¹⁶⁷ BABOŠ–MALOVÁ, 2017: 240.

¹⁶⁸ TASR, 2017.

¹⁶⁹ JASIEWICZ, 1994: 404.

¹⁷⁰ JASIEWICZ–JASIEWICZ–BETKIEWICZ, 2001: 388; JASIEWICZ–JASIEWICZ–BETKIEWICZ, 2004: 1111.

¹⁷¹ A 2005–2007-es évek hektikus kormányzati viszonyainak áttekintésére lásd MILLARD, 2010: 143–147.

augusztus) pedig mintegy két és fél hónapig, de ezek nem jártak SRP valamennyi miniszterének távozásával.

Amint látható, igyekeztem „koalíciópárti” értelmezést követni, és csak akkor állapítottam meg egy párt kilépését a kormányból, ha az explicit jellegű volt, azaz a párt és a frakció egészére vonatkozott, együtt járt a miniszteri posztokról való lemondással, és tartósnak is bizonyult. A néhány hétig vagy hónapig tartó koalíciós válságokat nem vettem figyelembe, ugyanis a következő fejezetben alkalmazott számításokat nagyban befolyásolja az azonosított kormányok száma, így minden egyes külön kezelt kabinet jelentős kihatással van az eredményekre.

2.2. A PARLAMENTI PÁRTOK AZONOSÍTÁSA

A fenti alcím első olvasatra akár két szempontból is feleslegesnek tűnhet. Egyrészt felmerülhet a kérdés, hogy miért van szükség a parlamenti pártokkal átfogóan foglalkozni, ha Mair modellje a kormányalakításra fókuszál. Másrészt míg a kormányok azonosítása és elhatárolása valóban igényel némi okfejtést, addig annak megállapítása, hogy egy adott ciklusban mely pártok minősültek parlamenti pártnak, könnyű feladatnak tűnik, amely nem igényel semmilyen előzetes megfontolást vagy kikötést.

Ami az első szempontot illeti, ahhoz, hogy átlássuk a pártok interakcióinak rendszerét, nemcsak arra kell fókuszálnunk, hogy mely pártok és milyen formában kormányoznak, hanem azt is látnunk kell, hogy mely pártok *nem jutottak kormányra*. Tekintve, hogy a kormányalakítás kiindulópontja – legalábbis a parlamentáris kormányzás esetén – a parlament és a parlamenti erőviszonyok,¹⁷² a

¹⁷² Kivéve az átmeneti (más – egymást nem kizáró – elnevezésekkel: ügyvivő, szakértői, válságkezelő stb.) kormányokat, amikor egy rendkívüli körülmény miatt a kormányalakításra nem a hagyományos módon, a parlamenti erőviszonyok alapulvételével kerül sor.

parlamenti pártok számának és tartósságának vizsgálata is szükséges ahhoz, hogy teljes képet kapjunk a kormányalakításnál rendelkezésre álló „választrékről”.

Rátérve a második problémakörre, a parlamenti pártok száma csak akkor lenne mindenfajta kétség nélkül megállapítható, ha minden, a választáson induló és a parlamentbe bejutó formáció egyetlen pártot takarna. A valóságban azonban a parlamenti választásokon versengő entitások mögött gyakran több pártot találunk, különösen a formálódó pártrendszerek első évtizedében, amikor tömegesen jelentek meg új pártok – ráadásul a különböző módokon megvalósuló választási együttműködések a pártok egyik túlélési stratégiájának bizonyultak.¹⁷³ Mindebből pedig az következik, hogy számos esetben közel sem triviális annak megállapítása, hogy egy adott ciklus kezdetekor hány parlamenti párt létezik. (Így pl. bár a 2014–2018 közötti magyar parlamentben legkevesebb kilenc párt rendelkezett képviselővel,¹⁷⁴ de az nyilvánvalóan nem volt állítható, hogy kilenc parlamenti párt volt akkoriban Magyarországon.) A részletesebb vizsgálatok megkezdése előtt itt is szükséges néhány előzetes szabályt lefektetni és kikötést tenni annak érdekében, hogy a számítások észszerűbb alapokon nyugodjanak.

¹⁷³ BAKKE–SITTER, 2015. A választási koalíciókra irányuló vizsgálatok szerint a posztkommunista térségben lényegesen gyakrabban fordul ez a fajta együttműködés, mint a nyugati demokráciákban (GOLDER, 2006; CHIRU, 2015; IBENSKAS, 2015). Ibenskas számításai alapján egyébként Magyarországon és Csehországban lényegesen kevesebb választási koalíciót kötöttek, mint Szlovákiában és Lengyelországban (IBENSKAS, 2015: 753).

¹⁷⁴ A Fidesz, az MSZP, a Jobbik, a KNDP, valamint az LMP saját frakcióval is rendelkezett, azonban további négy párt – DK, Együtt, PM, MLP – képviselői is jelen voltak a parlamentben (köszönhetően a 2014-es baloldali összefogásnak). És akkor még nem is beszéltünk a Fideszről, amely számos – lényegében semmiféle politikai önállósággal nem rendelkező – formációt is magába olvasztott (pl. Kisgazda Polgári Egyesület, Nemzeti Fórum).

2.2.1. A választási együttműködések kezelése

Amint fentebb utaltam rá, a leggyakrabban előforduló problémát az okozza, hogy a pártok sok esetben nem önállóan, hanem más pártokkal való – egymástól jelentősen eltérő formában megnyilvánuló – együttműködés keretében mérettetik meg magukat a választásokon. A tág értelemben vett együttműködésnek két alapvető formája létezik: egyrészt a választási koalíció (amely jelentheti két vagy több párt közös listán való indulását és/vagy közös jelöltek indítását),¹⁷⁵ másrészt pedig a listára való felvétel, azaz amikor egy párt a saját listájára egy vagy több másik párt jelöltjeinek is helyet biztosít. A választásokat megelőző intézményesített együttműködés több okból is létrejöhet: a pártokat többnyire a szavazatmaximalizálási-taktikai okok vezetik,¹⁷⁶ de arra is találunk példát, amikor egy nagy párt abból a célból szövetkezik egy jelentéktelen formációval, hogy – az arculatát „frissítve” – további választói csoportot is megnyerhessen magának.¹⁷⁷ A pártok motivációitól függetlenül azonban leszögezhető, hogy ezek az együttműködések megnehezítik a parlamenti pártok számának megállapítását, így valamilyen módon kezelni kell őket, hogy beilleszthetők legyenek a számításokba.

Ami a más párt listáján való bekerülést illeti, az így bejutó pártokat egyáltalán nem veszem számításba.¹⁷⁸ Kétségtelen, hogy ez a

¹⁷⁵ Vö. GOLDER, 2006: 195.

¹⁷⁶ Így pl. a nagyobb pártok a kormányra kerülés, a kisebbek pedig a parlamenti bejutás érdekében működnek együtt. A választási koalíciók megkötését indokolhatja a választási rendszer aránytalanságának kompenzálása (különösen a parlamenti küszöb meghaladása); valamint – főként fragmentált pártrendszereknél – a kormányzóképeség képének erősítése. Az egyes okok kifejtésére, valamint magyarázó erejük tesztelésére lásd GOLDER, 2006; valamint – a posztkommunista Európa vonatkozásában – IBENSKAS, 2015.

¹⁷⁷ MEŠEŽNIKOV, 2004: 84. Ilyen volt pl. az SZA (zöldek) jelöltjeinek felvétele a HZDS listájára 1994-ben.

¹⁷⁸ Vö. RYBÁŘ, 2004: 28–29. Így pl. Lengyelországban a megelőző ciklusban parlamenti képvisellel rendelkező ROP jelöltjei a 2001-es választásokon csak az LPR listáján kerültek be a Szejmbe. Másik példa: a PiS a 2015-ös és a 2019-es

megoldás is biztosít valamiféle parlamenti jelenléte az adott párt-
nak, de az általában néhány mandátumban testet öltő reprezentá-
ció nem éri el azt a szintet, hogy a pártot önálló aktorként vegyük
számításba – ráadásul a vizsgálatokat is aránytalanul megbonyolítá-
ná, ha a valamennyi listát elemezni kellene a jelöltek párthovatár-
tozását illetően.

A választási koalíciók kezelésére alapvetően két lehetőség van:
a szövetséget vagy egyetlen egységként kell számításba venni, vagy
pedig fel kell bontani „alkotóelemeire”. Álláspontom szerint mind-
két megoldás mechanikus alkalmazása félrevezető és az eredmé-
nyeket torzító hatással járhat, ugyanis ezek a szövetségek nagymér-
tékben különböznek egymástól a tekintetben, hogy hány darab és
milyen erősségű formációt fognak össze. (Így pl. az 1994-es szlová-
kiai választásokon csak hét formáció került be a parlamentbe, ám
– a választási koalíciók és a közös listás indulások miatt – ez nem
kevesebb mint 16 különböző párt képviselőjét jelentette.¹⁷⁹ Közü-
lük nyolc párt három vagy annál kevesebb mandátumot szerzett.)
Amennyiben minden, a parlamentbe bejutó választási szövetséget
felbontanánk, és az őket alkotó – sokszor marginális – pártokat kü-
lön-külön vennénk számításba, a parlamenti pártok száma alaposan
megugrana. Ugyanakkor az sem tűnik védhetőnek, hogy valameny-
nyi választási szövetséget egy formációként vegyünk figyelembe,
ugyanis egyes esetekben az együttműködésben olyan pártok vesznek
részt, amelyek az előéletük és/vagy támogatottságuk alapján külön-
külön is releváns, saját arculattal rendelkező erőnek minősülnek.

választásokat is úgy nyerte meg, hogy a listáján két kisebb jobboldali párt jelöl-
jei is helyet kaptak. (Megjegyzendő, hogy ezzel szemben olyan elemzés is akad,
amely lényegében koalíciós kormányként tekint a 2015-ös lengyel kabinetre, és
így innovatív kormányzati formulaként értékeli [CASAL BÉRTOA–GUERRA, 2018:
240].) Arra is van példa, hogy egy parlamenti párt a következő választáson már
csak egy másik párt listáján tud képviselőket bejutatni a törvényhozásba (Ilyen
volt Lengyelországban a K'15, amely 2019-ben már csak a PSL listáján mérettette
meg magát.)

¹⁷⁹ WIGHTMAN–SZOMOLÁNYI, 1995: 610.

A fenti megfontolások alapján a választási szövetségeket – esetenként némileg intuitív módon – három kategóriába sorolom, és különböző módon őket veszem számításba.

1. Szimmetrikus választási koalíciónak azon pártok együttműködését tekintem, amelyek önmagukban is releváns erőnek minősülnek (még akkor is, ha a szövetség nagyságrendileg sem egyforma erősségű pártokat tömörít magában). Magyarországról idesorolom a 2002-es Fidesz–MDF és a 2018-as MSZP–Párbeszéd választási szövetséget, Csehországból a KDU–ČSL és az US–DEU közös indulását (szintén 2002-ben), Lengyelországból pedig a 2001-es SLD–UP választási koalíciót. Bár az erőviszonyok alapján nyilvánvalóan sem a Fidesz–MDF, sem az MSZP–Párbeszéd, sem az SLD–UP szövetség nem volt egyenrangú, a választási együttműködés egyik esetben sem jelentette a politikai önállóság feladását – így pl. a parlamentben mindegyik párt önálló frakciót alapított (sőt, a magyar és a cseh szövetségnél a pártok ideológiai profilja is különbözött). A szimmetrikus választási koalícióknál a parlamenti pártok számának megállapításakor mindegyik pártot külön-külön veszem figyelembe.

2. Aszimmetrikusnak minősítem két vagy több párt szövetségét, ha abban egy domináns párt mellett olyan – többnyire marginális támogatottságú – pártok is részt vesznek, amelyek politikai előéletük és támogatottságuk alapján de facto nem minősíthetőek önálló szereplőnek. Magyarországon elsőként a Fidesz–KDNP pártszövetséget kell itt megemlíteni: figyelemmel a két párt kapcsolatrendszerére és a politikai realitásokra, a KDNP-t 2006-tól már nem veszem számításba önálló erőként (ez egyben azt is jelenti, hogy a 2010-es, a 2014-es és a 2018-as Fidesz–KDNP-kormányt nem kezelem valódi koalícióként).¹⁸⁰ A 2014-es Kormányváltás (korábbi nevén: Ösz-

¹⁸⁰ Bár a KDNP de jure természetesen önálló párt, de számos körülmény szől amellet, hogy politikai szempontból nem lehet önálló szereplőnek tekinteni. Így pl. a két párt a 2006–2018-as parlamenti választások mindegyikén kizárólag közös jelölteket indított; a közös kormányzásra nem mint koalícióra, hanem mint pártszövetségre tekintenek; valamint a KDNP lehetővé teszi a kettős párttagságot (a

szefogás) szövetség (MSZP–Együtt–DK–MLP–PM) kezelése szintén megfontolást igényel. Az MSZP-t természetesen parlamenti pártnak tekintem, de a négy szövetségest nem, ugyanis – noha néhány képviselővel jelen voltak a törvényhozásban¹⁸¹ (frakciójuk viszont nem volt) – intézményesültségük 2014-ben még nem érte el azt a szintet, hogy a számítások során önálló pártként vegyem őket számításba.¹⁸²

Csehországban 1992-ben az ODS és a KDS közösen indult, a KSČM pedig a DL-lel alkotott választási szövetséget LB néven – itt értelemszerűen csak az ODS-t és a KSČM-et veszem figyelembe. Szlovákiában az 1994-es SV választási együttműködés (amely az SDĽ mellett további négy marginális pártot – SDSS, SZS, HPSR – fogott össze), a szintén 1994-es HZDS–RSS közös lista, valamint a 2016-os és a 2020-as OĽaNO–NOVA közös lista tartozik az aszimmetrikus szövetségek közé (az utóbbi választási együttműködés 2020-ban még két további mikropárttal is kiegészült). Lengyelországban három választási koalíciót kell megemlíteni: az 1991-es POC a PC és számos kisebb jobboldali formáció szövetségeként jött létre, a 2007-es LiD pedig az SLD-t és három kisebb párt együttműködésén alapult. 2019-ben a PO és a Nowoczesna indult közösen, azonban utóbbi eddigre már teljességgel marginális támogatottságú párt volt. Ezek az esetekben tehát csak a domináns pártokat veszem figyelembe.

frakció nagy része egyben a Fidesznek is tagja). Utóbbiról lásd a KDNP Alapszabály 5. § (3) bekezdését: http://kdnpp.hu/kdnpp/part/a_keresztenydemokrata_nep-part_alapszabalya. A két párt kormányzati kapcsolatáról lásd MOLNÁR, 2014; TÓTH, 2017: 65–66. Enyedi egyébként találón mutat rá, hogy a KDNP 2006-os feltámadása „*semmilyen strukturális jelentőséggel nem bír*” (ENYEDI, 2006a: 224).

¹⁸¹ A 2014-ben megalakult országgyűlésben a DK 4, az Együtt 3, a PM és az MLP 1-1 mandátummal rendelkezett.

¹⁸² Megítélésesen az a tény sem változtat, hogy a 2014-es európai parlamenti választásokon – röviddel a hazai választásokat követően – a DK és az Együtt–PM is önállóan indult, és támogatottságuk alig maradt el az MSZP-étől.

3. Végezetül reflektálni kell azokra a választási koalíciókra is, amelyeknél nem mutatható ki egy egyértelműen domináns erő, viszont a tagjai önmagukban túlzottan súlytalanok ahhoz, hogy külön-külön vegyük számításba őket. Egy extrém, de valós példával megvilágítva: egy négy pártból álló, mindössze 6,5%-ot elérő formáció (a cseh LSU 1992-ben) felbontása és négy pártként való beszámítása alaposan megnövelné a parlamenti pártok számát Csehországban. Ezeket a választási koalíciókat egyetlen formációként kezelem, és saját nevük alatt veszem számításba őket. Szlovákiában az 1990-es évek különböző magyar formációit – figyelemmel arra, hogy a kezdetektől választási koalícióként indultak a választásokon – egyetlen pártként veszem számításba annak ellenére is, hogy a későbbi MKP három párt (MKDM, Együttélés, MPP) egyesülésével jött létre.

2.2.2. További kikötések

A választási koalíciók áttekintése után szükséges néhány további speciális esetet is megtárgyalni a pártok azonosítását illetően.

1. Egyes esetekben a pártok tartós szövetséget (esernyőszervezeteket) hoztak létre, amelyeknél az együttműködés nem csak a választások előtti időszakra korlátozódott. Ilyen volt Lengyelországban az SLD, amely kezdetben az – SdRP vezetésével – több baloldali párt szövetségeként működött, és csak 1999-ben vált egységes párttá.¹⁸³ Az AWS-t pedig egy mintegy 37 tagszervezetből álló választási pártként lehetett jellemezni.¹⁸⁴ Tekintettel a tagszervezetek korlátozott önállóságára, az előző két formációt a továbbiakban egy pártként veszem számításba.

¹⁸³ Erről részletesebben lásd MARKOWSKI, 2002: 54–56; JASIEWICZ, 2008: 425–431.

¹⁸⁴ MILLARD, 2010: 84–85; a szervezetéről lásd SZCZERBIAK, 2007.

2. A ciklus során megalakult – tipikusan egy másik parlamenti pártból kiszakadó – pártokat nem veszem figyelembe (akkor sem, ha saját frakciót alakítottak); amennyiben azonban később saját jogon is bekerültek a parlamentbe (mint pl. a MIÉP és az US 1998-ban), úgy természetesen feltüntetem őket a számítások során.

3. Lengyelországban az 1991-es választások során extrém mértékű, 29 formáció jutott parlamenti képviselőhöz. A vizsgálatokat racionalizálándó, a bejutó pártok közül csak azokat vonom be a számításokba, amelyek a választásokon legalább 3%-os támogatottságot értek el, azaz a többi, néhány képviselővel jelen levő pártot nem veszem figyelembe.

4. Szintén Lengyelországban a német kisebbséget képviselő formáció valójában nem tekinthető pártnak, így a továbbiakban ki marad a vizsgálódásokból.¹⁸⁵

5. Végezetül külön ki kell térni a szlovák SDK esetére, amelyik még a fenti megfontolások után sem illeszthető be a számításokba. Az SDK különlegességét az adja, hogy a formáció 1997-ben ugyan még csak egyfajta választási koalíció volt a *Mečiar*-ellenes pártok (KDH, DÚ, DS, SDSS, SZS) részvételével, ám az 1998-as választások előtt – reakcióként a választási szabályoknak a közös indulást igen hátrányosan érintő módosítására¹⁸⁶ – ténylegesen párttá alakult. Az SDK ugyanakkor de jure az előbbi öt párt *mellett* (és nem helyükbe lépve!) jött létre azzal, hogy az öt párt nem indult a választásokon, mintegy maguk helyett indítva az SDK-t, amelynek a jelöltjei előbbi pártokból – kényszerűen – kilépő tagokból kerültek ki.¹⁸⁷ Figyelemmel az SDK sajátos karakterére, a számítások során ezt a formációt nem nevesítem külön pártként, hanem – valamiféle fikcióként – az öt alkotó pártok közül a két legnagyobbnak (KDH, DÚ) a szövetségeként értelmezem.

¹⁸⁵ MILLARD, 2010: 186.

¹⁸⁶ LEBOVIČ, 1999: 45–46.

¹⁸⁷ MESEŽNIKOV, 1999: 54–58. A helyzetet tovább bonyolította, hogy az SDK alig két évvel a kormányra kerülése után lényegében alkotóelemeire hullott szét.

Végezetül ismét hangsúlyozni szeretném, hogy az előbbi – talán aprólékosnak tűnő – kategorizálások és kikötések nem öncélúak. Mair modelljében, amelynek egyik lényegi pontja a kormányra jutás lehetőségének nyitottsága, különösen fontos annak vizsgálata, hogy hány párt kormányzott, illetve hány párt maradt tartósan ellenzéki pozícióban. Ahhoz, hogy az egyes pártok kormányzati szerepvállalását és interakcióit értelmezni lehessen, logikus módon először magukat a pártokat – mint a vizsgálatok alanyait – kell koherens módon és minél nagyobb pontossággal azonosítani.

A pártok azonosításánál és a számuk megállapításánál megkerülhetetlen a pártok relevanciájának kérdése. Sartori közismert meghatározása alapján egy párt egyrészt akkor minősül relevánsnak, ha koalíciós potenciállal rendelkezik, azaz szükséges a részvétele a lehetséges többségi kormány(ok) megalakításához. Ezen túl azon pártok is relevánsnak tekinthetők, amelyek az előbbi értelemben ugyan nem kormányképesek, viszont – jelentékeny mandátumarányuk következtében – a pártversenyt érdemben befolyásoló zsarolási potenciáljuk van.¹⁸⁸ Azok a pártok, amelyek egyik előző kritériumnak sem felelnek meg, irrelevánsnak minősülnek, és Sartori mintegy figyelmen kívül hagyja őket a pártok számának megállapítása – valamint a pártok versenyének tipizálása – során. Erre tekintettel felmerülhet a kérdés, miszerint a vizsgálatok során célszerű lenne-e a relevancia szűrőjét alkalmazva a pártok egy részét kihagyni a számításokból. A későbbiekben részletesen kifejtett megfontolásokból azonban a Sartori-féle distinkciót nem alkalmazom, azaz valamennyi parlamenti pártot számításba veszek. Ennek az az oka, hogy a parlamenti pártok szintjén nagyfokú fluktuációt mutató párttrendszerekben hiányzik az az állandóság, amely alapján a koalícióképesség tekintetében megalapozottan állást lehetne foglalni. (Sartori egyébként a zsarolási potenciálnál azt az olasz és francia kommunista pártot említette példaként, amelyek a könyve íráskor immár három évtizede meghatározói szereplői voltak a pártok

¹⁸⁸ SARTORI, [1976] 2005: 107–108.

versenyének.)¹⁸⁹ Amint látni fogjuk, a négy államban azonosított összesen 68 parlamenti pártból csak egyetlen párt esetén lehetséges teljes egyértelműséggel megállapítani a zsarolási potenciálban megnyilvánuló relevanciát. Ezen túl amellet is érvelni fogok, hogy a pártokat nem lehet aggály nélkül besorolni a koalícióképes, illetve koalícióképtelen kategóriákba, és ezzel együtt a releváns / nem releváns felosztás is túl képlékenynek bizonyulna.

2.3. AZ AZONOSÍTOTT KORMÁNYOK

A következőkben azt tekintem át, hogy a felvázolt kritériumrendszer alapján melyik országban hány és milyen összetételű kormányt lehet beazonosítani. A 2–5. ábrákból az is kiderül, hogy milyen volt a kormányváltások jellege.¹⁹⁰

Magyarországon kilenc kormányt lehet elkülöníteni, amelyek közül mindössze egy alakult meg a ciklus alatt. A nyolc kormányváltásból hét teljesíti a zárt struktúrájú verseny kritériumait. Utóbiaknál a kormány pártösszetétele négy esetben teljes egészében kicserélődött, három alkalommal pedig változatlan maradt. Részleges kormányváltás mindössze egy alkalommal fordult elő. A koalíciós variációk ismétlődése szintén jól kitapintható: az eddigi választások után felálló nyolc kormány mindössze négyféle formulát mutatott. A zártság ezen aspektusát tovább erősíti a tény, hogy az utolsó öt választás során már csak kétféle koalíció ismétlődött.

¹⁸⁹ Mair egy kapcsolódó írásában szintén olyan példákat hozott az irreleváns pártokra (a Liberális Párt és a különböző északír formációk az Egyesült Királyság parlamentjében), amelyek tartós képviselettel rendelkeztek a törvényhozásban, és ezzel a rendszerszintű jelentőségük egyértelműen megállapítható (MAIR, 2001: 34).

¹⁹⁰ A *kormány megalakulásának éve* oszlopban fehér háttérrel jelölöm a ciklus közben – tehát nem a választásokat követően – megalakult kormányokat. Szürke háttérrel jelölöm azokat a kormányokat, amelyeknek az összetétele egy korábbi–későbbi mintát ismétel.

Csehországban 13 kormány azonosítható, ezeknek több mint harmada nem a választásokat követően alakult meg. A rendszerváltás utáni cseh politika egyik sajátosságaként három alkalommal rendkívüli (ideiglenes) kabinet lépett hivatalba. Az eddigi 12 kormányváltás alkalmával csak egy esetben állt fel ismét ugyanaz a koalíció. További hét esetben teljesen megváltozott a kormány összetétele, viszont négy ízben csak részlegesen cserélődtek ki a kormánypártok – mindezek alapján a verseny struktúrája közelebb áll a nyitotthoz, mint a zárthoz. Az eddigi nyolc választás után felálló kormány hétféle variációt mutatott – azaz az innováció intenzíven jelen van a kormányalakításoknál.

Szlovákiában a vizsgált időszakban 12 kormányt lehet elkülöníteni, amelyek közül három a ciklus során alakult meg. A négy állam közül Szlovákia az egyetlen, ahol egyik kormányváltás során sem maradt változatlan a kormány pártösszetétele: négyszer részlegesen, hét alkalommal pedig teljesen kicserélődtek a kormánypártok – ennek megfelelően valamennyi eddigi kormány összetétele különböző volt.

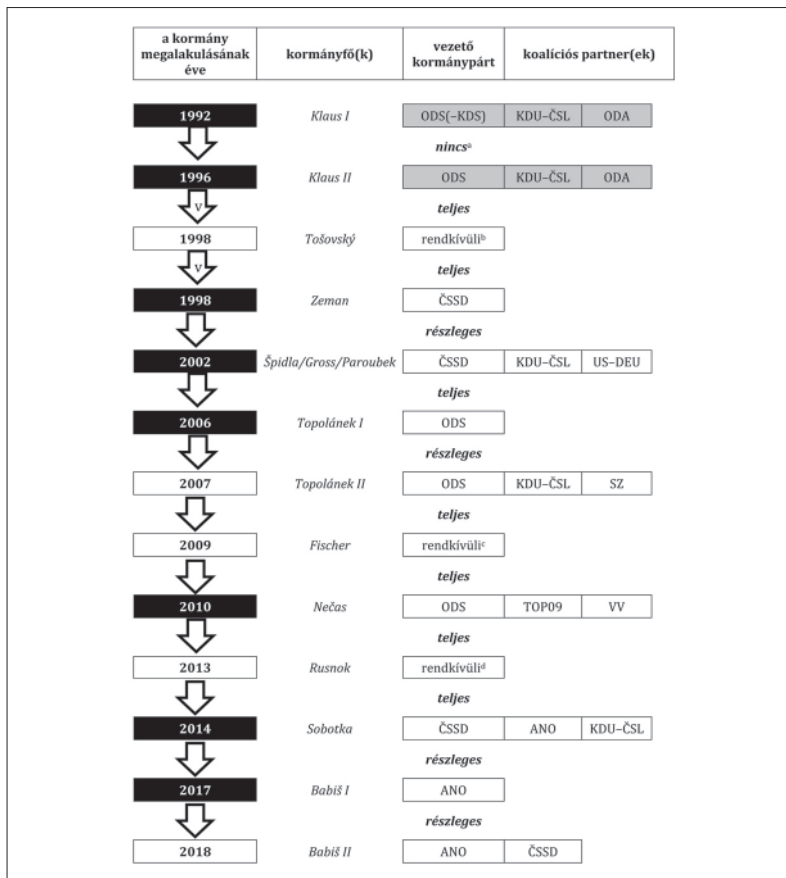
Lengyelországban 12 kormány lépett hivatalba, és így 11 kormányváltásra került sor. Ebből hat alkalommal teljesen lecserélődtek a kormánypártok, egyszer pedig változatlan maradt a koalíció összetétele.¹⁹¹ Ezen túl négy részleges kormányváltás is történt, amelyek mindegyike a ciklus alatt következett be.

¹⁹¹ Vö. MILLARD, 2010: 198. Az általam vázoltakkal szemben Millard 2005-ig valamennyi kormányváltást teljesnek (még hozzá kifejezetten a mairi értelemben vett teljesnek) írt le – igaz, a szerző csak a választások utáni kormányváltásokra értette ezt.

2. ábra. A kormányváltások jellege Magyarországon

a kormány megalakulásának éve	kormányfő(k)	vezető kormánypárt	koalíciós partner(ek)
1990	Antall/Boross	MDF	FKGP KDNP
↓		teljes	
1994	Horn	MSZP	SZDSZ
↓		teljes	
1998	Orbán I	Fidesz	FKGP MDF
↓		teljes	
2002	Medgyessy/Gyurcsány I	MSZP	SZDSZ
↓		nincs	
2006	Gyurcsány II	MSZP	SZDSZ
↓		részleges	
2008	Gyurcsány III/Bajnai	MSZP	
↓		teljes	
2010	Orbán II	Fidesz-KDNP	
↓		nincs	
2014	Orbán III	Fidesz-KDNP	
↓		nincs	
2018	Orbán IV	Fidesz-KDNP	

3. ábra. A kormányváltások jellege Csehországban



^a A KDS 1996-ban beolvadt az ODS-be, így az 1992-es és az 1996-os koalíció összetételét megegyezőnek tekintem.

^b A Tošovský-kormány megalakulása után az ODS-ból kiléptek a Klaus-ellenes, az új kormányt támogató képviselők és egy új pártot alapítottak US néven. A Tošovský-kormánynak tehát rövidesen nem voltak ODS-es ministerei (CABADA et al., 2014: 150; HLOUŠEK-KOPEČEK, 2014: 1336–1337).

^c A Fischer-kormány pártpolitikusok nélkül, tisztán szakértői kormányként lépett hivatalba (HLOUŠEK-KOPEČEK, 2014: 1343).

^d A Rusnok-kabinet lényegében Zeman köztársasági „bábáskodása” révén jött létre párttagokból álló ügyvezető kormányként (HLOUŠEK, 2014: 108–112; STEGMAIER-LINEK, 2014: 386).

4. ábra. A kormányváltások jellege Szlovákiában

a kormány megalakulásának éve	kormányfő(k)	vezető kormánypárt	koalíciós partnerek
1992	Mečiar II	HZDS	(SNS) ^a
		<i>teljes</i>	
1994	Moravčík	DEÚS	SDL KDH
		<i>teljes</i>	
1994	Mečiar III	HZDS(-RSS)	SNS ZRS
		<i>teljes</i>	
1998	Dzurinda I	SDK(Ú) ^b	SDL MKP SOP
		<i>részleges</i>	
2002	Dzurinda II	SDKÚ	MKP KDH ANO
		<i>részleges^c</i>	
2006	Dzurinda III	SDKÚ	MKP ANO
		<i>teljes</i>	
2006	Fico I	Smer	ES-HZDS SNS
		<i>teljes</i>	
2010	Radičová	SDKÚ-DS	SaS KDH Most-Híd
		<i>teljes</i>	
2012	Fico II	Smer	
		<i>részleges</i>	
2016	Fico III	Smer	SNS Most-Híd Siet' ^d
		<i>részleges^d</i>	
2016	Fico IV/Pellegrini	Smer	SNS Most-Híd
		<i>teljes</i>	
2020	Matovič	OLaNO	SR SaS Za ľudí

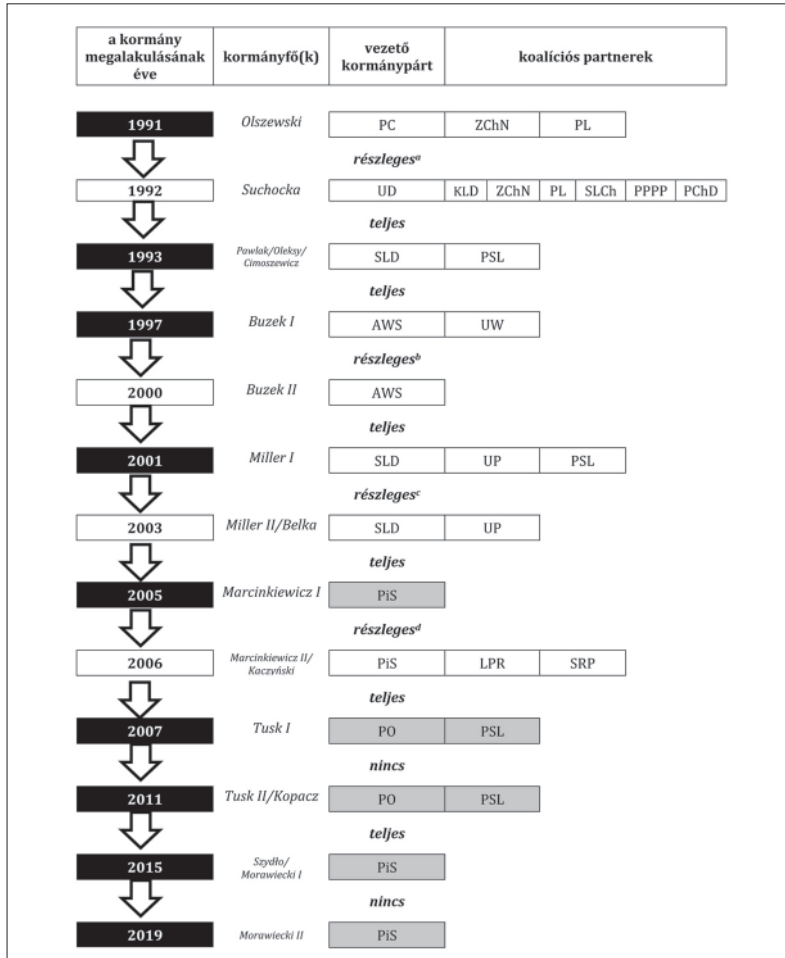
^a Amint arra a 2.1.3. alpontban már utaltam, nem egyértelmű annak megítélése, hogy az SNS kormánypárt volt-e – és így a második Mečiar-kabinet koalíciós kormánynak minősült-e –, azonban magam annak tekintem.

^b Az SDK speciális helyzetére lásd a 2.2.2. alpontot. A párt már a ciklus során felbomlott; utódja az SDKÚ lett.

^c A KDH 2006. februárban kilépett a koalícióból.

^d A Siet' 2016. augusztusban kilépett a koalícióból.

5. ábra. A kormányváltások jellege Lengyelországban



^a A parlamenti többséget a megalakulása óta nélkülöző Olszewski-kormánytól 1992. júniusban vonták meg a bizalmat a Szejmben.

^b Az UW 2000. júniusban kilépett a koalícióból.

^c Miller 2003. márciusban kizárta a PSL-t a kormányból.

^d A 2005-ös választásokat követően a PiS kezdetben egyedül kormányzott kisebbségben az LPR és az SRP támogatásával, majd 2006. májusban az előbbi két pártot formálisan is beemelte a koalícióba.

3. AZ INDIKÁTOROK VIZSGÁLATA

A vizsgálatok alapegységeinek tisztázását követően jelen fejezet célja az, hogy a három indikátor alapján megvizsgálja a visegrádi pártrendszerek alakulását. Amint látni fogjuk, egyik indikátor alkalmazása sem minősül problémamentesnek; mindhárom esetben felmerülnek olyan értelmezési-adaptálási dilemmák, amelyek némileg megnehezítik a négy pártrendszer pontos leírását.

3.1. A KORMÁNYVÁLTÁSOK

Mair első indikátora látszólag kevésbé komplex, azonban itt is felmerülnek átgondolásra érdemes kérdések. A következőkben elsőként a kormányváltások jellegét tárgyalom, majd a számomra leginkább érdekesnek tűnő típussal, a részleges kormányváltással kapcsolatban teszek néhány észrevételt.

3.1.1. *A kormányváltások jellege*

A kormányváltások jellegének elemzése előtt szükségesnek tartok egy rövid kitérőt tenni a kormányok azonosításával kapcsolatban. A kormányváltás jellege (semmilyen / teljes / részleges) értelemszerűen két tényezőtől függ: az előd- és az utódkormány pártösszetételétől. Azonban a vizsgálatok eredményét a kormányok sorrendje is befolyásolja, így az sem mindegy, hogy melyik kormány melyikkel

kerül „kapcsolatba”. A modell ebből a szempontból igen érzékeny, ugyanis minden egyes kormány beiktatása vagy kivétele a modelltől két kormányváltást is befolyásol(hat), hiszen – az első és az utolsó kivételével – minden kabinet egyben előd- és utódkormány is. A fentiekben egy lehetséges – általam koherensnek és logikusnak vélt – értelmezést adtam a vizsgálandó kormányok köréről, azonban meg kell jegyezni, hogy amennyiben más módon történne meg a kormányok azonosítása és elkülönítése (így pl. kiiktatásra kerülnének a rendkívüli és/vagy a rövid ideig hivatalban levő kormányok), úgy megváltoznának az egyes kormányok kapcsolódási pontjai, ami által egy vagy több teljes kormányváltás átminősülhet részlegessé (vagy fordítva; a problémára még visszatérek a 4.4.2. alpontban).

A fentebb jelzett kritériumok alapján a négy államban összesen 43 kormányváltást lehet kimutatni. A kormányváltások megoszlása az alábbi képet mutatja:

3. táblázat. A kormányváltások jellege

			teljes+semmilyen együtt	részleges	összesen
	teljes	semmilyen			
Magyarország	4 (50%)	3 (37,5%)	7 (87,5%)	1 (12,5%)	8
Csehország	7 (58,3%)	1 (8,3%)	8 (66,6%)	4 (33,3%)	12
Szlovákia	7 (63,6%)	0 (0%)	7 (63,6%)	4 (36,4%)	11
Lengyelország	6 (50%)	2 (16,7%)	8 (66,7%)	4 (33,3%)	12
Összesen	24 (55,8%)	6 (14%)	30 (69,8%)	13 (30,2%)	43

Forrás: saját számítások a 2–5. ábrák alapján

Amint az összesítésből kitűnik, a kormánypártok teljes lecserélődését eredményező kormányváltások abszolút többségben vannak. A kormányváltások szűk harmada minősíthető részlegesnek; a kabinet összetételét nem érintő kormányváltások azonban kivételesen fordulnak elő.

Az általános képtől egyértelműen a magyar pártrendszer tér el a leginkább: mind a részleges kormányváltások alacsony száma, mind

pedig a kormány összetételét nem érintő három kormányváltás kiemeli a négy állam közül. Így a zárt struktúrájú versenyre jellemző kormányváltások együttes aránya a magyar pártrendszerben a legmagasabb (87,5%). A másik három állam viszonylag kis mértékben különbözik egymástól, de a részleges kormányváltások itt is egyértelműen kisebbségben vannak, azaz ezen indikátor alapján ezek a pártrendszerek is inkább zárt struktúrájú versenyre utalnak.

Mair a teljes, valamennyi párt kicserélődésével járó, valamint a változatlan pártösszetételű kormányváltást egyaránt a zárt struktúrájú versenyhez társította. A táblázatból kiolvasható, hogy az előbbi típusú kormányváltás sokkal gyakrabban (24 alkalommal) volt kimutatható, mint az utóbbi (hat eset). Bár Mair a pártcserélődéssel nem járó kormányváltást a verseny záródásának szempontjából egyenrangúként kezelte a teljes kormányváltással, álláspontom szerint a pártverseny kiszámíthatóságának sokkal jellemzőbb megnyilvánulása lehet az, amikor egy kormány a választásokat követően változatlan pártösszetétel mellett marad hivatalban.¹⁹² A *non-alternation* primátusa a *wholesale alternation*nel szemben arra vezethető vissza, hogy egy kevésbé intézményesült, formálódó pártrendszerben sokkal „könnyebb” teljes kormányváltást felmutatni, mint változatlan pártösszetétellel hivatalban tartani egy kormányt.¹⁹³ Utóbbi mintegy előfeltételezi a pártok állandóságát és a szavazói preferen-

¹⁹² Bár Müller-Rommel nem utalt erre a gondolatmenetre, figyelemre méltó, hogy az indikátor operacionalizációja során a teljes és a semmilyen kormányváltást nem kezelte egyenrangúként; előbbi a semmilyen és a részleges kormányváltás közé ékelődött be (MÜLLER-ROMMEL, 2005: 671–673).

¹⁹³ Amint a 47-es lábjegyzetben utaltam rá, Mair az eredeti elméletét (nyitott verseny = részleges kormányváltás – MAIR, 1996: 95) úgy módosította, hogy a nyitott versenyt vagy a részleges kormányváltás, vagy a *részleges és a teljes kormányváltás váltakozása* jellemzi (MAIR, 1997: 212). Ezzel a korrekcióval Mair mintegy „leértékelte” a teljes kormányváltást, arra utalva, hogy ez a nyitott versenyben is könnyen előfordulhat. Itt kell megjegyezni, hogy a részleges kormányváltás nem okvetlenül csökkenti a verseny kiszámíthatóságát (CASAL BÉRTÓA–ENYEDI, 2010: 12).

ciák bizonyos szintű tartósságát, amik – mint a kiszámíthatóság jegyei – a zárt struktúrájú versenyek sajátosságai.

Arra, hogy a kabinet ilyen módon tudta megtartani a hatalmát, mindössze hat példát találunk: Magyarországon az MSZP–SZDSZ-kormány 2006-ban, a Fidesz–KDNP-kormány 2014-ben és 2018-ban maradt hivatalban; Csehországban az ODS–KDU–ČSL–ODA-koalíció 1996-ban, Lengyelországban pedig a PO–PSL-koalíció 2011-ben, az egypárti PiS-kormány pedig 2019-ben őrizte meg kormányzati pozícióját. Mindez különösen érdekes, ha az adatokat a nyugati demokráciákkal állítjuk párhuzamba. Lundell 19 állam 309 parlamenti választásának vizsgálatát követően arra jutott, hogy a kormányváltások több mint 60%-a *non-alternation* jellegű volt.¹⁹⁴ Bár a szerző más módszertan alapján dolgozott (így pl. a kormányváltást akkor is semmilyennek vette, ha a kormány összetételében csak kisebb változás következett be; illetve amennyiben a korábbi koalícióból mindössze egy kis párt marad őrizi meg kormányzati pozícióját, akkor ez a szerző szerint inkább teljes kormányváltás),¹⁹⁵ ezért az összevetés csak korlátozott érvényű lehet, de a két adat közti hatalmas különbség (14% vs. 61%) egyértelművé teszi, hogy a kelet-közép-európai új pártrendszerekben mit is jelent a *non-alternation* kivételessége. Przeworski több mint 200 év közel 3000 választásának kimenetelét vizsgálva mutatta ki, hogy a hatalmon levők még akkor is 70%-os arányban győznek, ha volt ellenfelük a megmérettetésen.¹⁹⁶

A *non-alternation* kivételessége összefügg a szakirodalom által „inkumbens hátrányként” leírt jelenséggel, amely arra utal, hogy

¹⁹⁴ LUNDELL, 2011: 161.

¹⁹⁵ A szerző a határ meghúzásánál a kormánypártok, illetve az ellenzéki pártok által birtokolt parlamenti mandátumokból (tehát – Mairrel szemben – nem a miniszteri posztokból) indul ki. A részleges kormányváltást Lundell azon esetekben állapítja meg, amikor a mandátumok több mint 20%-a, de kevesebb mint 80%-a alakul át kormánypártiból ellenzéki mandátummá vagy fordítva. 20% alatti mandátumfluktuáció esetén a kormányváltás jellege semmilyen, felette pedig teljes.

¹⁹⁶ PRZEWORSKI, 2015: 104.

a megelőző ciklusban betöltött kormányzati pozíció számos esetben csökkenti annak az esélyét, hogy a párt ismét kormányra kerüljön. Savage a kelet-közép-európai kormányalakításokat vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy a választásokat követő kormányalakítás során a megelőző ciklusban kormányzó pártok szignifikáns hátrányban vannak, azaz kisebb az esélyük az ismételt kormányra kerülésre.¹⁹⁷ Roberts ugyanezen térségre vonatkozóan az 1990–2006-os időszakot elemezve azt mutatta ki, hogy a kormányra kerülő pártok a kormányzásukat követő választásokon többnyire lényegesen gyengébb eredményeket értek el, mint korábban, így nem meglepő, hogy a 34 választás utáni kormányváltásból mindössze két alkalommal fodult elő, hogy a kormány változatlan összetételben folytathatta a kormányzást.¹⁹⁸

3.1.2. A részleges kormányváltások kérdése

Mindezek után érdemes a részleges kormányváltásokat közelebbről is megvizsgálni. Amint fentebb utaltam rá, a részleges kormányváltást Mair alapvetően úgy írja le, hogy az újonnan hivatalba lépő kormány legalább egy olyan pártot is tartalmaz, amely a korábbi kabinetnek is tagja volt.¹⁹⁹ Amennyiben alaposabban megnézzük a visegrádi államokban detektált 13 részleges kormányváltást, az egyes esetek három különböző típusba sorolhatóak be.

Az első körbe azok a kormányváltások tartoznak, amelyek során a kormánypártok egy része megőrzi kormányzati pozícióját, és a távozó koalíciós partner(ek) helyébe új párt(ok) lép(nek). A 2002-es szlovákiai részleges kormányváltás sajátossága az volt, hogy a korábbi kormányból azért „esett ki” két párt (az SĎĽ és a SOP), mert ekkor már be sem jutottak a parlamentbe; helyükre az ANO lépett

¹⁹⁷ SAVAGE, 2016

¹⁹⁸ ROBERTS, 2009: 57–59.

¹⁹⁹ MAIR, 1996: 91.

(illetve az a KDH, amely az SDK részeként de facto az első *Dzurinda*-kormányban is részt vett). Vagyis ebben az esetben egyik kormánypárt részéről sem történt ellenzékbe vonulás. Arra, hogy egy korábbi kormánypárt úgy kerül ellenzékbe, hogy az egykori koalíciós partnerei – immár más pártokkal kiegészülve – folytatják a kormányzást, mindössze egyetlen példát találunk (Lengyelországban 1992-ben a PC mint vezető kormánypárt távozott a koalícióból, de a ZChN és a PL továbbra is kormányon maradtak). (Ugyanakkor azt is ki kell emelni, a lengyel példa inkább csak formailag hasonlít a német, holland stb. részleges kormányváltásokra, ugyanis Lengyelországban ebben a ciklusban – a rendkívül fragmentált szerkezetű és instabil frakciókból álló törvényhozásban – a kormányalakítás pusztán a törékeny, ideiglenesnek minősülő parlamenti többség biztosításáról szólt.)

Ettől élesen elkülönülnek azok az esetek, amikor a kormány pártösszetétele valamely koalíciós partner kilépése miatt változik meg. A hat ilyen esetből ötször az történt, hogy a kisebbik kormánypárt(ok egyike) (SZDSZ, KDH, Siet, UW, PSL) a vezető kormánypárttal való konfliktusa miatt a ciklus alatt elhagyta a koalíciót. A kivételt a 2017-es (első) *Babiš*-kabinet jelenti, amely úgy alakult meg egy egypárti ANO-kormányként, hogy a korábbi koalíciós partnerei (a ČSSD és a KDU–ČSL) elzárkóztak a közös kormányzás folytatásától. A „szűkítés” itt tehát nem a ciklus közben következett be.

A belépések (kiegészülések) megint csak sajátos esetkörét képezik a részleges kormányváltásoknak. A táblázatban feltüntetett öt esetből háromszor (Lengyelország, 2006; Csehország, 2007 és 2018) arról volt szó, hogy egy egypárti kisebbségi kabinet a stabilabb kormányzás érdekében (illetve Csehországban eleve a sikeres bizalmi szavazás érdekében) bevont maga mellé egy vagy két kisebb koalíciós partnert (az SPR-t és az LPR-t; a KDU–ČSL-t és a SZ-t; a ČSSD-t) – mindháromszor a ciklus során. A maradék két esetben (Csehország, 2002 és Szlovákia, 2016) a kiegészülésre a választásokat követően került sor: a ČSSD úgy folytatta a kormányzást, hogy

a korábbi egypárti kabinethez csatlakozott a KDU–ČSL és az US–DEU; 2016-ban pedig a korábban egyedül kormányzó Smer szorult rá három koalíciós partner (SNS, Most–Híd, Siet') bevonására. A 4. táblázat ezeket a részleges kormányváltásokat veszi számba.

4. táblázat. A részleges kormányváltások típusai és megoszlása

	A részleges kormányváltás típusai		
	Cserélődés	Kilépés („Szűkítés”)	Belépés („Kiegészülés”)
Magyarország	–	1 2008: SZDSZ	–
Csehország	–	1 2017: ČSSD + KDU–ČSL	3 2002: KDU–ČSL + US–DEU 2007: KDU–ČSL + SZ 2018: ČSSD
Szlovákia	1 2002: SDL + SOP helyett KDH + ANO	2 2006: KDH 2016: Siet'	1 2016: SNS + Most–Híd + Siet'
Lengyelország	1 1992: PC helyett UD + KLD + SLCh + PPPP + PChD	2 2000: UW 2003: PSL	1 2006: LPR + SRP
Összesen	2	6	5

Megjegyzés: a közvetlenül a választások után bekövetkező kormányváltásokat dőlten szedtem.

Forrás: saját szerkesztés a 2–5. ábrák alapján

Ez a fajta bontás azért lehet érdekes, mert rávilágít arra, hogy a pártok cserélődésén alapuló részleges kormányváltás jóval kisebb számban fordult elő a négy vizsgált államban, mint a kormányból való kilépések, illetve belépések. Ahhoz, hogy mindennek az okait megértsük, érdemes egy kisebb kitérőt tenni. Mair a részleges kormányváltást elsősorban a német, a holland és az olasz példán keresztül értelmezi. Ezekben az országokban a részleges kormányváltások „le-téteményeseiként” olyan pártokat emel ki, amelyek több évtizedeken keresztül folyamatosan kormányon vannak, és ez alatt többször

cserélődnek a náluk mindig kisebb (DC, Olaszország) vagy mindig nagyobb (FDP, Németország), illetve hol kisebb, hol nagyobb (KVP–CDA, Hollandia) koalíciós partnerek.²⁰⁰ A szerző ezenkívül további három olyan országot (Belgium, Finnország, Luxemburg) is megemlít, amelyekben szintén a részleges kormányváltás az általános, azonban – szemben az előbbi három állammal – nincs olyan párt, amelyik folyamatosan kormányon lenne.²⁰¹

A fenti csoportosítás mellett azonban az említett pártrendszereket az alapján is fel lehet osztani, hogy mennyiben jellemző a meghatározó pártokra, hogy több – szintén meghatározó – párttal is képesek koalícióra lépni. A német, a holland, a finn vagy a luxemburgi példa lényege az volt, hogy a pártrendszer gerincét képező pártok ezekben az országokban évtizedeken át lényegében minden lehetséges kombinációban képesek voltak kormányozni. Az olasz minta ugyanakkor élesen elüt ettől, ugyanis ott a második legerősebb kommunista párt mindvégig ki volt zárva a kormányzásból, így a kormányalakítás során pusztán az volt a kérdés, hogy a kereszténydemokraták egyedül kormányoznak, vagy koalícióra lépnek-e egy, de inkább több kisebb párttal.

A fentiek alapján levonható az a következtetés, hogy a részleges kormányváltás előfordulásának valószínűségét egyrészt az növeli, ha a meghatározó pártok közül minél több rendelkezik többirányú koalíciós potenciállal. A másik „hajlamosító tényező” pedig az lehet, ha – az olasz kereszténydemokraták mintájára – a legerősebb párt folyamatosan kormányon van, de a koalíciós partnerei (ha vannak egyáltalán) ciklusról ciklusra változnak.

Ami a többirányú koalícióképeséget illeti, a négy visegrádi állam kormányalakítási gyakorlatát áttekintve mindössze két olyan pártot találunk, amelyek koalíciós potenciálja egyértelműen át-

²⁰⁰ Uo.

²⁰¹ Bár Luxemburgban a CSV a második világháború után egészen 2013-ig mindössze öt évet töltött ellenzékben, így sokkal hosszabb ideig volt kormányon, mint pl. a német FDP (DUMONT–KIES, 2015).

lépte a blokkhatárokat.²⁰² Lengyelországban a PSL négy különböző kormánynak volt tagja (5. ábra): két alkalommal (1993, 2001) a posztkommunista SLD-vel, majd szintén két alkalommal (2007, 2011) a Szolidaritás gyökerekkel rendelkező PO-val lépett koalícióra. A párt hivatalorientáltsága, valamint a pragmatikusságot az ideológiák elé helyező politizálása eredményezte azt, hogy a parasztpárt a rendszerváltás óta mintegy 14 évet töltött kormányon.²⁰³ Csehországban a KDU–ČSL bizonyult koalícióképesnek a jobboldal és a baloldal irányába is. A párt az 1990-es évek közepétől tudatosan igyekezett egy olyan kulcspozícióban levő formációként definiálni magát, amely – a jobboldali kormányokban való folyamatos szerepvállalása ellenére – a szociáldemokraták irányában sem zárt.²⁰⁴ A jelenlegi az ötödik (amennyiben az 1990–1992-es időszakot is figyelembe vennénk, a hatodik) kabinet, amelyben részt vesznek a kereszténydemokraták; három alkalommal – az ODS vezette – jobbközép, kétszer pedig – a ČSSD partnereként – egy balközép koalícióban vettek részt a kormányzásban. (A kereszténydemokraták a vizsgált időszakban így 13 éven át voltak kormányon.²⁰⁵) A párt három esetben volt részese részleges kormányváltásnak: 2002-ben

²⁰² Sartori szerint növeli egy párt súlyát, amennyiben koalíciós partnerként szükség van rá egy vagy több lehetséges többségi kormányban (SARTORI, 2005 [1976]: 107–108 [122–123]). Megítélésem szerint mind a PSL, mind a KDU–ČSL igazolja Sartori állítását, miszerint a kis pártok is rendelkezhetnek erős alkuképességgel.

²⁰³ WIATR, 1999: 163; SZCZERBIAK, 2008: 433. A PSL *office-seeking* karaktere azzal magyarázható, hogy a párt fő célja a saját, jól körülhatárolható választói bázisa (agrártermelők) helyzetének javítása.

²⁰⁴ HLOUŠEK–KOPEČEK, 2010: 143; BALÍK–HLOUŠEK, 2016: 113. Az, hogy a kereszténydemokraták mindkét nagy párt számára elfogadhatóak koalíciós partnerként, részben azzal magyarázható, hogy ideológiai alapállásukban egyszerre van jelen a piacpártiság és az aktívabb szociálpolitika iránti igény (KOPEČKÝ: 2006: 129, vö. HOLUBEC–RAE, 2010: 197).

²⁰⁵ Megjegyzendő, hogy a koalíciós részvétel valószínűségét modellező számításhoz alapján a KDU–ČSL-nek 1998-ban is „helye lett volna” a kormányban (SAVAGE, 2013: 13), de a választásokat követő rendkívül bonyolult helyzetben végül nem jöhetett létre ez a koalíció (erről részletesebben lásd az 5.3.2. alpontot).

és 2007-ben „belépő” pártnak minősültek, míg a 2017-es választásokat követően elzárkóztak a választásokat megnyerő ANO-val való közös kormányzástól.

Alapvetően tehát mindkét párt centrista jellegű mutatókat mutató, kisebb erőnek minősíthető, így a szerepük némileg az FDP-re hasonlít, azaz a nyilvánvaló különbséggel, hogy egyikük sem tudott annyi időt kormányon tölteni (arányaiban sem), mint a német szabaddemokraták. (A másik eltérés pedig abban mutatkozik meg, hogy sem a KDU–ČSL, sem pedig a PSL nem volt érintve a pártok cserélődésén alapuló kormányváltás által.²⁰⁶)

A többszörös koalícióképeséget illetően ki kell még térni a 2016-os szlovákiai fejleményekre is. A választásokat követő kormányalakítás során a megelőző ciklusban egyedül kormányzó Smer ezúttal kénytelen volt három koalíciós partnert is bevonni. Az SNS lényegében természetes szövetségesnek bizonyult, hiszen a két párt 2006–2010 között már kormányzott közösen. A Smer együttműködése legfeljebb annyiban szerzett meglepetést, hogy a párt korábban kifejezetten ellenséges volt a Smerrel szemben. A koalíciós potenciál vizsgálata szempontjából azonban a legfontosabb mozzanat a Most–Híd csatlakozása volt, ugyanis a párt korábban (2010–2012) egy jobbközép koalíció részese volt (és egyébként is következetesen a Smerrel szemben határozta meg magát). A Most–Híd centrista jellegéről pusztán két kormányzati szerepvállalás után nem lehet állást foglalni (a PSL és a KDU–ČSL esetén jóval egyértelműbb a helyzet), azonban a Smer és a Most–Híd koalíciója figyelemre méltó fejlemény volt – noha a vegyes párt 2020-as kiesésével valószínűsíthető, hogy a két párt szövetsége csak egyszeri alkalom volt.

²⁰⁶ A KDU–ČSL-nél annyiban árnyalni kell a képet, hogy amennyiben a 3. ábrából a rendkívüli kormányokat, valamint – a bizalmi szavazás elbukása miatt – csak rövid ideig, ügyvezető jelleggel működő első *Topolánek*-kabinetet kivesszük (ahogyan azt pl. Casal Bértoa és Mair teszi – lásd a 4.4.2. alpontot), úgy a 2007-es kormányváltás már pártcserélődésnek minősül, amelyben a kereszténydemokraták jelentik a kormányban maradó pártot.

Összességében tehát elmondható, hogy azzal, hogy mindössze két pártról jelenthető ki egyértelműen, hogy a blokkokon átívelő koalíciós potenciállal rendelkezik, a „klasszikus” részleges kormányváltás esélyei csökkennek, és így a *partial alternation* forrása elsősorban a kormányból való kilépés, illetve az oda történő belépés. Ez elvezet a fentebb említett olasz mintához, hiszen ez a pártrendszer működött úgy, hogy a DC mint legnagyobb párt megszakítás nélkül kormányzott, de az általa vezetett koalíció (ha éppen nem egyedül kormányzott) folyamatosan bővült vagy szűkült, ahogyan be-, illetve kiléptek a kisebb pártok. A korábbi pontok alapján viszont könnyen belátható, hogy a visegrádi országokban egyik pártrendszerben találjuk nyomát ennek az olasz mintának, hiszen hasonló dominanciájú párt nem alakult ki, ugyanis a ki- és belépések sem egy ugyanazon párt által vezetett kormányt érintik.

A pártok cserélődésével járó, illetve a ki- és belépéseken alapuló kormányváltásokat illetően az a kérdés is feltehető, hogy a kettő közül melyik mintázat csökkenti jobban a verseny (azaz a kormányalakítás) kiszámíthatóságát. Itt arra kell visszautalni, hogy Mair a részleges kormányváltásokat azért tartotta érdekesnek, mert ezek – szemben a teljes kormányváltásokkal – azt tükrözik, hogy egyes pártok több irányban is koalícióképesek lehetnek, és/vagy eleve nem is létezik két, egymástól világosan elkülönülő, átjárhatatlan blokk (kormányzati alternatíva). Bizonyos mértékig természetesen a ki- és belépések is csökkentik a verseny kiszámíthatóságát, hiszen ezek a kormányváltások mindig azt jelentik, hogy egy nagyobb párt akár egyedül, akár – változó számú – koalíciós partnerekkel is képes kormányozni. (A visegrádi államokban leggyakrabban előforduló ciklus alatti kilépés pedig azt igazolja, hogy a kormánypártok együttműködése, azaz a közös kormányzás iránti elkötelezettség nem volt kellően szilárd.) De ennél álláspontom szerint fontosabb az a tény, hogy önmagában abból, hogy egy (kisebb) párt kilép a koalícióból, nem következik az, hogy a másik (nagyobb) rivális párttal is hajlandó lenne együtt kormányozni – vagyis a Mair által fontosnak tartott blokkszerkezet alapjai ezzel nem változnak meg. (Egy példá-

val megvilágítva: azzal, hogy az 2008-ban SZDSZ kilépett a koalícióból, a szabaddemokraták még nem kerültek át a másik blokkba.) Hasonló a helyzet a belépésnél: az, hogy az SRP és az LPR nem egyből a 2005-ös választások után, hanem csak egy évvel később csatlakozott a PiS-hez, szintén nem jelenti azt, hogy az előbbi két párt a rivális PO-val is koalícióra tudott volna lépni.

A részleges kormányváltás kapcsán még egy felvetést érdemes megtárgyalni. Casal Bértoa és Mair a 13 posztkommunista pártrendszert vizsgáló írásukban arra mutattak rá, hogy ahol a pártrendszer intézményesültsége magasabb szintet ért el, ott a kormányok pártösszetétele ritkábban változik, és ezek a változások inkább a ciklusok között (a választások után) következnek be. Ezzel szemben a nyitott struktúrájú versenynél sűrűbben változik a kormánypártok kiléte, és a koalíciós viszonyok nagyobb eséllyel alakulnak át a ciklus alatt.²⁰⁷ Az 5. táblázat azt foglalja össze, hogy hány alkalommal és milyen módon változott a kormányok pártösszetétele.

5. táblázat. A kormányok pártösszetételének változásai

	ciklusok között	ciklus alatt	összesen
Magyarország	4	1	5
Csehország	6	5	11
Szlovákia	7	3	10
Lengyelország	6	4	10

Forrás: saját összeállítás az 2–5. ábrák alapján

Az eredmények csak részben igazolják vissza a szerzők meglátását. A legkevesebb alkalommal valóban a kötet következő fejezetében a legzártabbnak bizonyuló magyar pártrendszerben változott a kormányok pártösszetétele, és ezek közül mindössze egy (az SZDSZ 2008-as kilépése a koalícióból) esett ciklus alatti időszakra. A másik három pártrendszerben viszont nincs szignifikáns különbség a

²⁰⁷CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012: 87.

kormányok pártösszetételének gyakorisága között – ráadásul a ciklus alatti változások nem a leginkább nyitott szlovák pártrendszert jellemezték, hanem inkább a cseh és a lengyelt.

3.2. A KOALÍCIÓS VARIÁCIÓK

Mair második indikátora a kormányok (többnyire koalíciók) pártösszetételére vonatkozik. A 6. táblázat egyrészt azt mutatja meg, hogy az egyes országokban a koalíciók (beleértve az egypárti kormányokat is) mekkora hányadáról mondható el, hogy más alkalommal is állt már fenn ugyanilyen összetételű kabinet; illetve hogyan alakult az ismétlődő koalíciók összesített hivatali ideje.

6. táblázat. *Innováció és ismétlődés a kormányalakítási gyakorlatban*

	kormányok száma	koalíciós variációk száma	ismétlődő koalíciók száma	ismétlődő koalíciók összesített hivatali ideje ^a	
				év	%
Magyarország	9	5	6 (3+3)	22	68,8%
Csehország	13	12	2	5,5	19%
Szlovákia	12	12	–	0	0%
Lengyelország	13	10	5 (2+3)	16,5	51,6%

^a Feltételezve, hogy a jelenleg (2020. augusztus) hivatalban levő kormányok kitöltik a megbízási idejüket.

Forrás: saját számítások a 2–5. ábrák alapján

Amint a táblázatból kitűnik, a négy pártrendszerben a kormányalakítási gyakorlatot összességében sokkal inkább az innováció határozza meg, mint a megszokott koalíciók váltakozása. Összehasonlításként: Casal Bértoa és Mair az 1848–2013-as időtávot átfogó számításai alapján az európai államokban az összesen vizsgált 2032 évből 1445 év (71,1%) ismétlődő összetételű kormányok je-

gyében telt el.²⁰⁸ A táblázat alapján Magyarországon nagyon hasonló ez az arány, viszont Csehországban és különösen Szlovákiában az innováció a főszabály. Lengyelországban – amennyiben a mostani egypárti PiS-kormány hivatalban marad – valamikor a jelenlegi ciklus vége felé fog „átbillen” a vizsgált mutató 50% fölé.

Ahogy tehát az első indikátornál, úgy a magyar értékek itt is elütnek a másik három államtól. Azzal, hogy mind az MSZP–SZDSZ-koalíció, mind pedig a Fidesz–KDNP-kormány három-három alkalommal volt hivatalban, messze a hazai pártrendszer minősül a legzártabbnak. Az első szabad választások óta eltelt 30 évből 20 évet az ismétlődő koalíciók jellemeztek – ez hosszabb időszakot jelent, mint a másik három állam együttes értéke. Ebből a szempontból Lengyelország áll a második helyen, ahol két kormányösszetétel mutat ismétlődést. Egyrészt ilyen a PO–PSL-koalíció, amely két egymást követő alkalommal (2007 és 2011) is megalkult. A másik visszatérő formula az egypárti PiS-kormány, amely a 2005-ös választások után működött egy rövid ideig, majd 10 évvel később ismét hivatalba lépett, ahogyan 2019-ben is. Csehországban az ODS–KDU–ČSL–ODA-koalíció tudott ismételni (1992 és 1996), azonban azóta eltelt több mint két évtizedben folyamatosan változott a kormányok összetétele. Szlovákiában a kormányalakítást eddig teljes egészében az innováció határozta meg: valamennyi eddigi kormány összetétele különbözött az elődjeitől.

Összességében tehát csak öt kormányzati formuláról mondható el, hogy nem egy egyszeri felállásnak bizonyult. Ezek közül három ismétlődés (Fidesz–KDNP, PO–PSL, ODS–KDU–ČSL–ODA) egymást követő ciklusokban történt, és mindössze két kabinet tudott úgy változatlan összetételben visszatérni a kormányzáshoz, hogy időközben egy vagy több ciklust ellenzékben töltött. Az egyik ilyen az MSZP–SZDSZ-koalíció, amely az 1994–1998-as közös kormányzást követő ellenzéki szerep után tudott visszatérni 2002-ben. A másik az egypárti PiS-kormány, amely 2005-ben csak egy rövid

²⁰⁸ CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2016: 272.

idejű szükségmegoldás volt, viszont 2015-ben és 2019-ben is ez a variáció lett a befutó. Mindezek alapján tehát a visegrádi államokat összességében egyelőre kevésbé jellemzik az időről időre visszatérő, néhány pártösszetételt felmutató kormányok,²⁰⁹ bár a négy ország jelentős különbségeket mutat ebből a szempontból is.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy a fenti áttekintés abból a szempontból „szigorúnak” – és egyben némileg felszínesnek – minősül, hogy kizárólag a pontosan azonos összetételű kormányok esetén állapítottam meg az ismétlődést. Ezentúl azonban voltak olyan kormányok is, amelyek összetételüket tekintve nagyon hasonlítanak egymásra (így pl. Lengyelországban az 1993-as SLD–PSL-, valamint a 2001-es SLD–PSL–UP-koalíció). Amint azonban azt az 5. fejezetben – különösen Szlovákia példáján – látni fogjuk, a kormányok pártösszetételének szintjén kimutatható folyamatos innováció egyáltalán nem zárja ki azt, hogy a kormányalakítási gyakorlatban ki-rajzolódjanak bizonyos alapvető szabályok.

3.3. A KORMÁNYRA JUTÁS LEHETŐSÉGE

Mair harmadik indikátorának értelmezése és különösen a mérhetősége jóval nagyobb problémákkal jár, mint az előző két szempont vizsgálata. Amint Loomes rámutatott, a modellnek ez az a komponense, amelyik az adaptáció során a leginkább igényli, hogy a kutató kvalitatív jellegű döntéseket hozzon.²¹⁰ Erre tekintettel a visegrádi pártrendszerek vizsgálata előtt egy hosszabb kitérőt teszek, amely során az indikátor lehetséges értelmezését és belső konzisztenciáját járom körül. A következő három kérdéskört igyekszem tisztázni:

- a harmadik indikátornál a modell két különböző változata (az 1996-os és az 1997-es) mennyiben vág egybe?

²⁰⁹ Vö. CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012: 98–100.

²¹⁰ LOOMES, 2012: 100.

- pontosan mely pártokra vonatkozik a kormányzásból való ki-zártság követelménye?
- mikor állapítható meg egy pártnál a kormányzásból való ki-zártság?

Kezdve az első kérdéssel, bár a Mair modelljével foglalkozó munkák erre nem térnek ki, de magam az 1.2.2. alpontban már utaltam rá, hogy Mair az eredeti, 1996-os írásában, illetve az 1997-es átdolgozásban nem pontosan ugyanúgy határozta meg a zárt és a nyitott struktúrájú verseny kritériumait. A zárt versenyt illetően a két verzió érdemben nem különbözik egymástól (*'restricted to a few parties'* vs. *'restricted to a limited number of parties'*) – mindkét megfogalmazásban arról van tehát szó, hogy a kormányzás lehetősége egy csak kevés (korlátozott) számú párt előtt áll nyitva.²¹¹ Ami a nyitott versenyt illeti, az 1996-os munka ezt úgy jellemezte, hogy a kormányra kerülés „*sok párt*” részére lehetséges. A szerző egy évvel később megjelent írásában viszont az olvasható, hogy nyitott versenynél „(*majdnem*) az összes párt” kormányozhat.²¹² A különbség csak látszólag jelentéktelen, ugyanis egy alaposabb végiggondolás után felismerhető, hogy a két kifejezés miben tér el egymástól.

A probléma megvilágítása érdekében vegyük alapul Németországot, ahol 1961 és 1983 között folyamatosan ugyanaz a három párt (szövetség) – CDU–CSU, SPD, FDP – jutott be a Bundestagba, és ezek közül mindegyik kormányon volt hosszabb-rövidebb ideig (ráadásul valamennyi szóba jöhető kétpárti koalícióra találunk példát).²¹³ Hogyan minősíthető ez a bő két évtized az előbbi kritériumok alapján? Amennyiben az 1996-os meghatározást vesszük alapul, azzal szembesülünk, hogy a „*sok párt*” kitétel meglehetősen viszonylagosnak tűnik, de a három kormánypárt több mint 20 év (sőt, amennyiben a Zöldek 1997-es kormányra kerüléséig toljuk

²¹¹ MAIR, 1996: 95; MAIR, 1997: 212.

²¹² Uo.

²¹³ JEFFERY, 1999.

ki az időtartamot, három és fél évtized!) alatt minden bizonnyal nem tekinthető soknak. (Sem abszolút, sem pedig relatív – a mindössze három, majd négy pártból álló parlamentet tekintve – értelemben.) Az 1997-es szövegváltozatban szereplő „(majdnem) az összes párt” kormányozhat kritérium viszont egyértelműen teljesül az 1961–1983-as időszakra, hiszen egyik párt sem volt tartós ellenzéki szerepre ítélve.²¹⁴ Sőt, amennyiben az 1961–2017 közötti több mint fél évszázadot vesszük alapul, összesen is csak öt parlamenti pártot regisztrálhatunk, amelyek közül – legalábbis szövetségi szinten – csak egy (a Die Linke) nem jutott kormányra a mai napig sem. Kérdés, hogy ez az „arány” (öt pártból négy kormányozhatott) még megfelel-e az előbbi kritériumnak?²¹⁵

Az előbbieket alapján a két állítás (sok párt kormányozhatott / (majdnem) az összes párt kormányozhatott) közül sokkal inkább a másodikra tudunk egyértelmű választ adni: igen, Németországban az összes párt kormányra került a vizsgált időszakban, vagyis a kormányzás nem csak egy korlátozott körű pártok privilégiuma volt. Amennyiben feltételezzük, hogy a két állítás ekvivalens egymással (azaz Mair csak pontosította, de érdemben nem módosította az eredeti szövegváltozatot), úgy az első állításra is igennel kell válaszolni, tehát végeredményben a három párt is „soknak” tekinthető. Mindez elvezet bennünket egy újabb kérdéshez: melyik körülmény erősíti jobban a verseny zártságát: ha az egyébként *kevés számú*, állandó párt közül az összes szokott kormányozni (akár mindenfajta kombinációban), vagy pedig ha a potenciális kormánypártok köre bővebb ugyan, viszont van(nak) nyilvánvalóan kizárt párt(ok) is? Látnunk kell, hogy a probléma gyökere abban a kérdésben rejlik, hogy a *kevés párt*, illetve *sok párt* kifejezéseket abszolút értelemben (azaz numeri-

²¹⁴ A vizsgált 22 évben a CDU–CSU 14, az SPD 5, az FDP pedig egyetlen évet sem töltött ellenzékben.

²¹⁵ Megjegyzendő, hogy Mair a harmadik indikátornál – szemben az első kettővel – nem hozta fel semmilyen összefüggésben a német pártrendszert mint példát.

kusan) vagy pedig a parlamenti pártok – mint a kormányalakításnál szóba jöhető „kínálat” – köréhez viszonyítva érdemes vizsgálni.

A második problémakör arra vonatkozik, hogy amikor kizártságról beszélünk, az pontosan melyik pártokra is vonatkozik. Álláspontom szerint itt Mair mintha kissé elmosná a különbséget az „outsider” és az „új pártok” között. A tanulmányának a kormányra jutás lehetőségével foglalkozó részében a kizártságot a rendszerellenes – vagy legalábbis annak vélt – pártok vonatkozásában tárgyalja, utalva Sartori polarizált pluralizmusára.²¹⁶ (A Dán Haladó Párt, az Olasz és a Francia Kommunista Párt vagy az Osztrák Szabadságpárt megegyezik abban, hogy mindegyik erő évtizedeken keresztül ellenzéki szerepbe szorult, erősítve ezzel a kormányalakítás kiszámíthatóságát.) Ezt követően – a zárt és a nyitott verseny jellegzetességeit összefoglaló pontban – Mair már így fogalmaz: „*a pártok versenye viszonylag zárt, amennyiben [...] az új és/vagy »outsider« pártok számára lényegében lehetetlen a kormányra kerülés.*”²¹⁷ A megfogalmazásból egyrészt kikövetkeztethető, hogy az „outsider” és az új pártokat – logikus módon – Mair nem kezelte szinonimaként. Ez alapján viszont adódik a kérdés: a harmadik indikátor alapján hogyan minősíthető az a pártrendszer, amelyben az egyik párt tartósan ki van zárva a kormányzásból, ugyanakkor a parlamentbe újonnan bekerülő pártok előtt folyamatosan nyitva áll a kormányra jutás lehetősége? (Amint látni fogjuk, pontosan ez lesz a helyzet Csehországnál és Szlovákiánál.) De az előbbi példa meg is fordítható: mi a helyzet akkor, ha egy régóta parlamenti képvisellel rendelkező, de nem koalícióképes, kizárt párt egy idő után mégis kormányra kerül, ugyanakkor a parlamentbe újonnan bekerülő pártok előtt továbbra sem nyílik meg a kormányra jutás lehetősége?

A harmadik felvetésem a kizártságot időtartamára vonatkozik. Mair a kormányra jutás lehetőségét két komplementer szempontból közelíti meg. A verseny ebben a dimenzióban akkor zárt, ha a kor-

²¹⁶ MAIR, 1996: 93; MAIR 2002: 97.

²¹⁷ MAIR, 1996: 94 (saját fordítás).

mányra kerülés csak bizonyos pártok számára lehetséges, és ebből következően a többi párt ki van zárva a kormányzati pozícióból. A két opciót azért tekintem komplementernek, mert – legalábbis a Mair által a példaként említett pártrendszerekben (különösen: Egyesült Királyság, Svájc, valamint kb. az 1990-es évekig Új-Zéland, Japán és Írország) – az egyes pártok a két csoport valamelyikébe egyértelműen besorolhatóak. Azaz – némi leegyszerűsítéssel – megkülönböztethetjük a kormányzati szerephez hozzáférő és az abból kizárt, „örök ellenzéki” pártokat. Kérdéses ugyanakkor, hogy ez a típusú felosztás mennyiben alkalmazható a formálódó kelet-közép-európai pártrendszerekben, ahol általános jelenség a törvényhozásban az új pártok megjelenése, majd – akár egy ciklus után – eltűnése. Mair a kormányra jutás lehetőségét (illetve az abból való kirekesztést) mint indikátort olyan nyugati államok példáján (Olaszország, Hollandia, Dánia, Franciaország) mutatja be, ahol a pártrendszerek kínálati oldala – vagyis a parlamenti pártok köre – évtizedeken keresztül viszonylagos állandóságot mutatott (erről röviden lásd a 7.1. pontot). A kormányzati szerepből való kirekesztettség Mair-nél a párt „outsider” jellegére vezethető vissza – ennek fényében viszont erősen kérdéses, hogy a mindössze egy- vagy kétciklusnyi parlamenti jelenléttel rendelkező és ez alatt ellenzéki szerepet betöltő pártok minősíthetők-e „outsider”-nek. Mair nem határozta meg, hogy a kizárásnak milyen időtávon kell megvalósulnia, Toole pedig a Mair téziseit vizsgáló munkájában úgy fogalmazott, hogy „a kormányra jutás lehetősége csak akkor tekinthető zártnak, ha bizonyos pártok egy sor cikluson át (‘over a series of elections’) ki vannak zárva”.²¹⁸ Bár Toole a versengés struktúráját igen rövid időtávon (mindössze három választást alapul véve) vizsgálta, el tudott jutni arra a következtetésre, hogy Magyarország és Lengyelország esetében nyitott, Csehországnál pedig korlátozott a kormányra jutás lehetősége. Gondolatmenetét érdemes felidézni:

²¹⁸ TOOLE, 2000: 449.

- Magyarország esetén a kormányra jutás lehetősége „egyértelműen nyitott”, mivel az addigi (1990–1998) hét parlamenti pártból hat már volt kormányon (a kivétel a MIÉP).
- Csehországban zárt, mivel az addigi négy parlamenti párt mellett négy másik (LSU, SPR–RSC, KSCM, US) még nem volt kormánypárt.
- Lengyelországban nyitott, ugyanis bár sok parlamenti párt nem volt kormányon, szerinte zártaságról mégsem beszélhetünk, mert a pártok egy része nem töltött el annyi időt a parlamentben, hogy kizártságuk megállapítható lenne.

Meglátásom szerint Toole érvelése nem teljes mértékben koherens, ugyanis a rövid parlamenti jelenlét (egy ciklus) a fenti négy cseh párt közül kettőre (LSU, US) is éppen ugyanúgy jellemző.²¹⁹ Mindez rávilágít a harmadik indikátor tesztelésének egy újabb nehézségére: melyik az az időtáv, ami alatt egy párt „outsider” jellege megállapítható?

A fenti problémakörökre figyelemmel a harmadik indikátort három szempont alapján fogom tesztelni, mintegy különválasztva egymástól a kormányra kerülés lehetőségét és az abból való kizártságot. Ezen túl szükségesnek tartok egy további distinkciót: amint fentebb utaltam rá, az „outsider” és az új pártokat célszerű külön kategóriaként kezelni, ugyanis a két jelző értelemszerűen nem feltételezi egymást. Mindezek alapján a három tesztelendő állítás tehát a következő:

- I. állítás: *„a kormányra kerülés csak bizonyos pártok számára lehetséges”*
- II. állítás: *„egyes pártok ki vannak zárva a kormányzás lehetőségéből”*
- III. állítás: *„az új pártok ki vannak zárva a kormányzás lehetőségéből”*

²¹⁹Toole nem említette a HSD–SMS-t, amelyik az 1990–1992-ben – még Csehszlovákia keretében – működő kormánynak tagja volt, de az 1992-es Klaus-kabinetnek már nem.

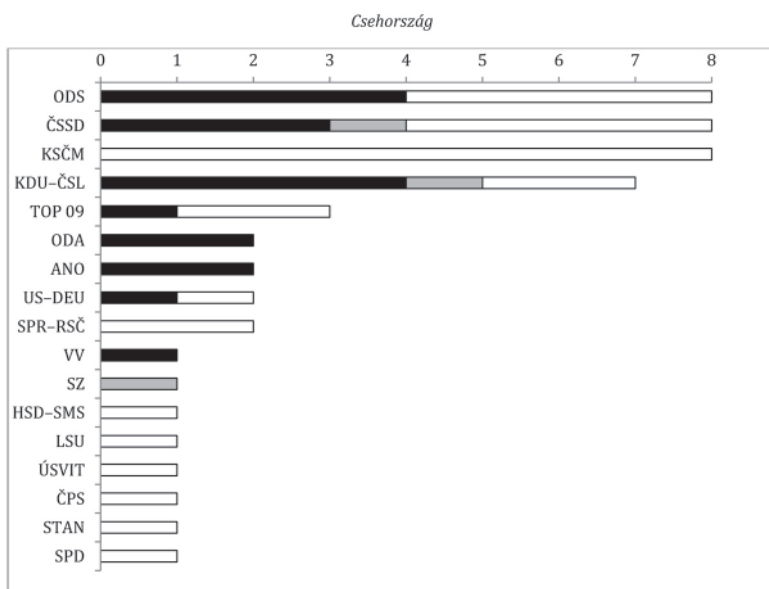
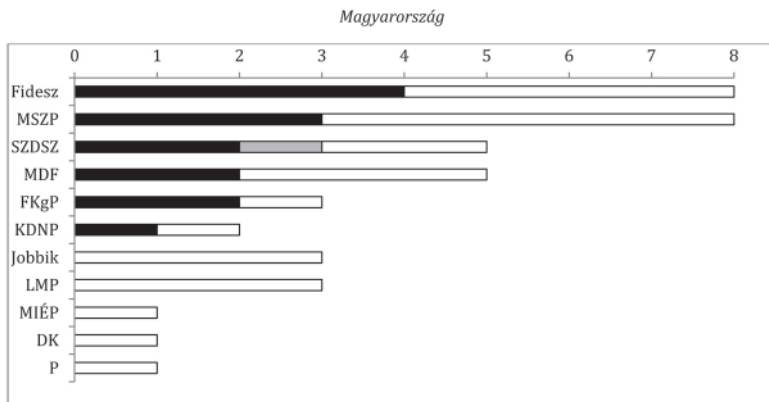
A verseny természetesen annál zártabbnak tekinthető, minél több állítás bizonyul igaznak.

3.3.1. I. állítás: „a kormányra kerülés csak bizonyos pártok számára lehetséges”

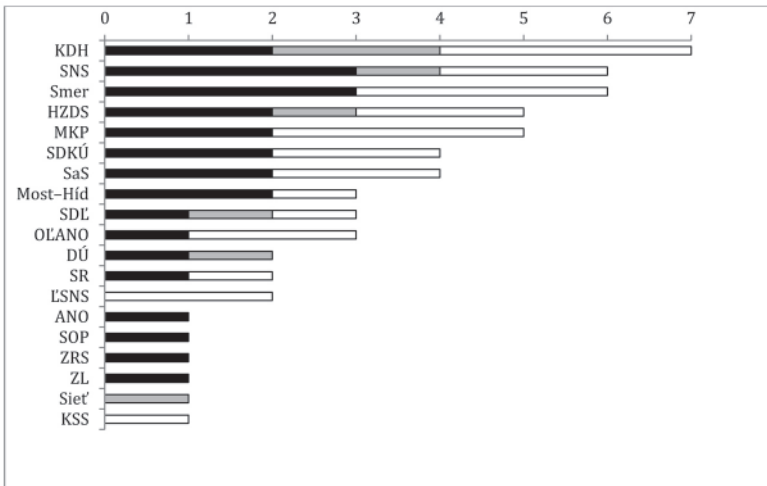
Elsőként azt a kérdést járom körül, hogy a négy államban a pártok mekkora hányada jutott kormányzati pozícióhoz. Ennek érdekében – a 2.2. pontban lefektetett szabályokat alkalmazva – valamennyi eddigi parlamenti pártot számba veszek, feltérképezve az eddigi parlamenti jelenlétüket és kormányzati szerepvállalásukat. A 6. ábra azt mutatja meg, hogy az egyes pártok hány alkalommal jutottak be a parlamentbe, és ez alatt hány ciklust töltöttek kormányon, illetve ellenzétkben, valamint ún. vegyes szerepben (vagyis amikor ugyanazon ciklus alatt kormányon és ellenzétkben is voltak).

Az ábra alapján megállapítható, hogy mind a négy államban többségben vannak azok a pártok, amelyek legalább egy alkalommal már kormányozhattak. Magyarországon a 11 pártból 6, Csehországban pedig a 17-ből 9 párt rendelkezett kormányzati tapasztalattal. A legtöbb párt (23) Lengyelországban volt beazonosítható; ezek közül 14 kormánypártként is működött legalább egy alkalommal. Az adatok alapján leginkább Szlovákiában volt nyitott a kormányra kerülés lehetősége, ugyanis a 19 pártból mindössze 2 olyat találtam, amely egyszer sem nem vehettek részt a kormányzásban. A kormánypártok számát és a parlamenti pártokhoz képest mért arányát a 7. táblázat foglalja össze.

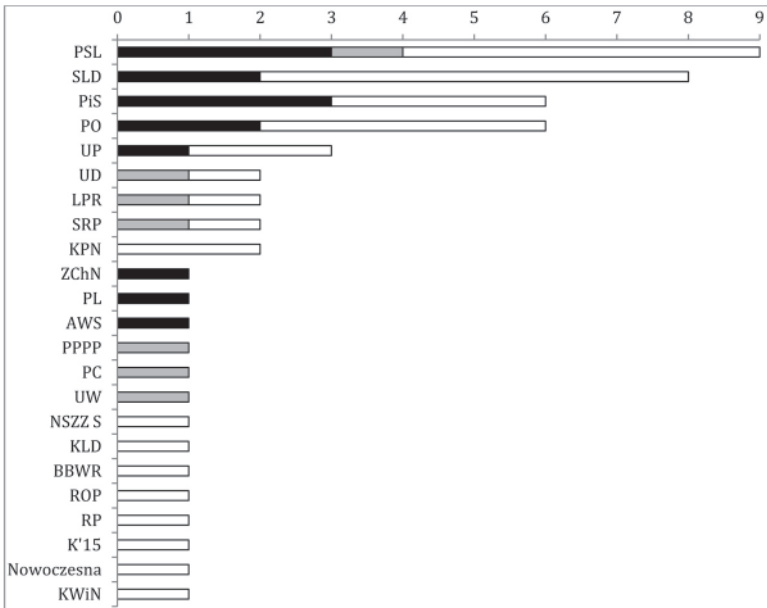
6. ábra. A parlamenti pártok kormányzati szerepvállalása



Szlovákia



Lengyelország



■ kormánypártként □ ellenzéki pártként ■ vegyesen

Forrás: saját összeállítás a 2–5. ábrák, illetve az 12.2. függelék alapján

7. táblázat. A kormánypártok száma és aránya

	Parlamenti pártok száma összesen	Kormánypártok	
		száma	aránya
Magyarország	11	6	54,5%
Csehország	17	9	52,9%
Szlovákia	19	17	89,5%
Lengyelország	23	14	60,9%
Összesen	70	46	65,7%

Forrás: saját összeállítás a 6. ábra alapján

Összességében elmondható, hogy a kiinduló állítás nem nyert vizsgaigazolást, ugyanis azzal, hogy a parlamenti pártok hozzávetőlegesen kétharmada volt már kormányon, nem csak bizonyos pártok előtt állt nyitva a kormányzás lehetősége.

3.3.2. II. állítás: „egyes pártok ki vannak zárva a kormányzás lehetőségéből”

Amint fentebb utaltam rá, Mair modellje nem kínál egzakt mutatót arra, hogy a kormányzásból való kizárásnak milyen időtávon kell megvalósulnia. Az általa említett példák (Olasz Kommunista Párt, Dán Haladó Párt) tartós, évtizedeken át fennálló kizárást jelentenek – ilyen intenzitású kirekesztésről azonban csak a cseh kommunisták esetén beszélhetünk a visegrádi államokban. A 8. táblázat azokat a parlamenti pártokat veszi számba, amelyek egyszer sem kerültek kormányra.

Amennyiben a folyamatosan ellenzékben levő pártoknál megvizsgáljuk a parlamentben eltöltött ciklusok számát is, fontos különbségekre derül fény. Amint látható, a soha nem kormányzó 23 párt közül 17 mindössze egyetlen alkalommal jutott parlamenti képviselőhez. Ezen túl három olyan párt akad, amelyik kétszer is bejutott a parlamentbe, de kormányra egyszer sem került. A követ-

8. táblázat. A kormányra soha nem kerülő parlamenti pártok

	Parlamenti pártok száma összesen	Folyamatosan ellenzékben levő pártok száma				
		1 cikluson át	2 cikluson át	3 cikluson át	8 cikluson át	összesen
Magyarország	11	3 MIÉP DK P	–	2 Jobbik LMP	–	5
Csehország ^a	17	5 LSU Úsvit ČPS SPD STAN	1 SPR– RSČ	–	1 KSČM	7
Szlovákia	19	1 KSS	1 LSNS	–	–	2
Lengyelország	23	8 NSZZ–S KLD BBWR ROP RP K'15 Nowoczesna KWiN	1 KPN	–	–	9
Összesen	70	17	3	2	1	23

^a Csehországnál még meg kell említeni a HSD–SMS-t, amelyik a vizsgált időszakban (1992–2018) ugyan egyszer sem volt kormányon, de 1990–1992 között igen, így nem tüntettem fel a táblázatban.

Forrás: saját összeállítás a 6. ábra alapján

kező „szintet” az a két magyar párt jelenti, amelyek három ciklust is töltöttek ellenzékben. Itt azonban egy jókora ugrás következik, ugyanis a fennmaradó egyetlen a párt, a KSČM abszolút kiemelkedik a mezőnyből azzal, hogy a rendszerváltást követően folyamatosan ellenzékben van.

Tekintve, hogy a kizártság értelemszerűen feltételez egy bizonyos időtávot,²²⁰ kizárt pártoknak – első körös szűkítésként – azokat tekintem, amelyek legalább kétszer bejutottak a parlamentbe, de mindvégig ellenzéki pozícióban maradtak. Mair példáihoz képest még ez a szűkítés is „enyhének” tekinthető, de már ezzel a szűrővel is a szóba jöhető (tehát soha nem kormányzó) pártok mintegy háromnegyede kiiktatódott, és mindössze hat párt érdemel alaposabb figyelmet.

A fentiek alapján tehát a térség pártjait a kormányzati hozzáférések alapján három csoportba sorolom:

- kormányzó pártok (amelyek legalább egy alkalommal kormányra kerültek);
- kizárt pártok (amelyek legalább két alkalommal bejutottak a parlamentbe, de egyszer sem kerültek kormányra);
- nem besorolható pártok (amelyek csak egy alkalommal kerültek be a parlamentbe, és ekkor ellenzékben maradtak).

Ez a felosztás egyben arra a kérdésre is válaszul szolgál, hogy mi értelmese van az I. és a II. állítást külön kezelni. Önmagában az a tény, hogy nem mindegyik párt került kormányzati pozícióba, nem okvetlenül jelenti azt, hogy léteznek a kormányzásból kizárt pártok. Enyedi és Casal Bértoa a kormányhoz való hozzáférést úgy operacionalizálta, hogy a zárt struktúrájú versenynél a „*vannak pártok, amelyek nem koalícióképesek*”, a nyitottnál pedig a „*minden párt koalícióképes*” tételt használta indikátorként.²²¹ Bár ez a fajta megkülönböztetés viszonylag objektívnek tűnhet, kérdéses, hogy a felosztás mennyiben hézagmentes, azaz valamennyi parlamenti párt besorolható-e ezen kategóriákba. Formálisan ugyanis mindegyik országban

²²⁰ Ismét felidézve Toole meghatározását: „*a kormányra jutás lehetősége csak akkor tekinthető zártnak, ha bizonyos pártok egy sor cikluson át [over a series of elections] ki vannak zárva*” (TOOLE, 2000: 449). Az általam alkalmazott kétciklusnyi mérce valószínűleg alatta marad a Toole által meghatározott időtávnak.

²²¹ ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2010: 12.

találunk pártokat, amelyek mindannyiszor ellenzéki pozícióban maradtak, azonban erősen kérdéses, hogy egy adott párt esetén a kormányzástól való távolmaradás úgy értékelendő-e, hogy a párt nem koalícióképes. Álláspontom szerint vannak olyan helyzetek – különösen a parlamenti pártok szintjén magas fluktuációt mutató pártrendszereknél –, amikor egész egyszerűen nem rendelkezünk elegendő információval ahhoz, hogy a koalícióképesség kérdésében állást foglaljunk. Magam úgy vélem, hogy a kizártság többet jelent, mint hogy egy párt pusztán nem jut kormányzati pozícióhoz (akár hosszabb ideig sem). Utóbbi ugyanis akkor is előfordulhat, ha az adott pártra – a választások kimenetele és a parlamenti erőviszonyok folytán – egész egyszerűen nincsen szükség, ugyanis pl. nélküle is lehet többségi, ideológiailag többé-kevésbé konzisztens kormányt alakítani. A kizártság ezzel szemben – Mair példái alapján – akkor állapítható meg, ha egy párt – mintegy politikai karanténba zárva – hosszú időn keresztül semmilyen körülmények között nem kerülhet kormányra, hozzájárulva ehhez a kormányalakítás kiszámíthatóságához.²²² A két esetkör elhatárolásához a kormányalakítás körülményeit is szükséges vizsgálni: amennyiben a kormányalakítási folyamat kimenetele egy kevésbé szokványos megoldás (különösen kisebbségi kormány, ideológiailag inkonzisztens és/vagy nagykoalíció), úgy mindez bizonyítéku­l szolgálhat a kizártságra.

Magyarországon eddig öt olyan parlamenti párt volt, amely még nem jutott kormányra; közülük kettő, a Jobbik és az LMP teljesítette az egynél többszöri bejutás feltételét. A két párt kizártságának (és egyben koalícióképességének) megítélését nehezíti, hogy – a pártok

²²² Így pl. a 2005-ös – patthelyzetet eredményező – németországi választásokat követően annak ellenére sem volt reális esély a Die Linke (korábban PDS) koalíciós részvételére, hogy a három baloldali párt (Linke, SPD, Zöldek) ideológiai pozíciójukat tekintve is közel áll egymáshoz és meg is lett volna a többsége a Bundestagban (PROKSCH–SLAPIN, 2006: 551; vö. NEUGEBAUER–STÖSS, 2008). Nyolc évvel később hasonló volt a helyzet: a baloldali blokknak ezúttal is többségi koalíció alakíthatott volna, azonban az SPD kizárta a Die Linkével való együttműködést, és ehelyett a nagykoalíciót preferálta (FAAS, 2015: 245).

közötti erőviszonyok 2010-es átrendeződése folytán – nem volt még olyan kormányalakítási helyzet, amikor a Jobbik vagy az LMP akár csak feltételesen is szóba jöhetett volna kormánypártként.

Csehországban szintén két párt jöhet számításba a kizártságot illetően. A kommunista párt vitán felül az „outsider” kategóriába tartozik, és azzal, hogy a rendszerváltás óta immár a nyolcadik (amennyiben az 1990–92-es időszakot is figyelembe vesszük, a kilencedik) parlamenti ciklusát tölti ellenzékben, a kormányzásból kizárt, koalícióképtelen párt olyan mintapéldája, amelyhez hasonlót nem találunk a másik három államban – de a posztkommunista térségben máshol sem.²²³ Bár a republikánusok csak kétszer voltak kizárva a kormányalakításból (igaz, többször nem is kerültek be a törvényhozásba), az „outsider” karakterüket erősítette az a tény, hogy koalíciós partnerként akkor sem jöttek szóba, amikor (1996-ban) a jobboldali pártok nem tudtak többségi kormányt alakítani.²²⁴

A korábban bemutatott adatok alapján Szlovákiában beszélhetünk a legkevésbé a pártok kizártságáról. Amint láttuk, a 19 azonosított parlamenti pártból mindössze kettő nem került kormányra, azonban közülük a KSS mindössze egyetlen alkalommal lépte át a

²²³ STEGMAIER–VLACHOVÁ, 2009. A KSČM kirekesztettségét jól illusztrálják az 1998-as és a 2002-es választások utáni kormányalakítási nehézségek. 1998-ban a szociáldemokrata párt – az ODS-szel kötött ún. ellenzéki egyezményt (lásd az 5.3.2. alpontot) követően – inkább vállalta a kisebbségi kormányzást, mint a koalíciót a kommunistákkal (KOPECKY–MUDE, 1999: 424). (Ennek ellenére a szociáldemokraták a törvényhozás során gyakran kérték és meg is kapták a kommunisták támogatását – lásd ROBERTS, 2003: 1275.) 2002-ben a ČSSD annak ellenére utasította el a KSČM közeledését, hogy a vezetésével felálló koalíciós kormánynak mindössze egyfős többsége volt a parlamentben (PLECITA–VLACHOVÁ–STEGMAIER, 2003: 778). A párt külső támogatói szerepe a 2018-as kormányalakítás során vált a legegységelműbbé, amikor is a kisebbségi ANO–ČSSD-koalíció a KSČM támogatásával kapott bizalmat a parlamentben. A kormány támogatásáért a kommunista párt engedményeket kért a kormányfőtől (MORTKOWITZ, 2018).

²²⁴ HANLEY, 2010a. Az 1996-os választások kimeneteléről lásd FIZTMAURICE, 1996. A két szélsőséges párt parlamenti jelenléte nagyban nehezítette a többségi kormány megalakítását (NOVÁK, 1996).

parlamentari küszöböt. Az LSNS a 2020-as választását követően az egymást követő második ciklusát kezdte meg ellenzékben, viszont két olyan párt is kormányra került, amelyik korábban még soha: az SR egy, az OLaNO pedig kétciklusnyi ellenzéki után jutott kormányzati pozícióhoz. Mindezek alapján tehát leszögezhető, hogy a szlovák Nemzeti Tanácsban megforduló pártok elsőprő többségének volt valamiféle kormányzati szerepvállalása.²²⁵

Lengyelországban egyetlen párt, a KPN minősíthető kizártnak a fenti kritériumok alapján. Mivel a párt csak kétszer jutott a parlamentbe, ráadásul mindkét alkalommal még az első két választáson (vagyis a lengyel pártrendszer legképlékenyebb időszakában), kizártságról csak formális értelemben beszélhetünk. A párt a zűrzavaros első ciklus alatt közel állt a kormányzáshoz, ugyanis támogatta Pawlakot, akinek végül nem sikerült kormányt alakítania.²²⁶ A 8. táblázatban szereplő további nyolc párt pedig csak ciklust töltött a parlamentben.

Összességében megállapítható, hogy Szlovákiában és Lengyelországban nincs olyan párt, amelyre – a politikai kontextusra is figyelemmel – ráillett vagy ráillik a „tartós kizártság” szubsztantív értelemben.²²⁷ A kormányzati hozzáférés nyitottságát mindkét országban tovább erősíti az a tény, hogy a kormányzás még a populista, szélsőséges, rendszerellenes karakterű pártok – így pl. az SNS és az SRP – részére is nyitva állt.²²⁸

²²⁵ Vö. RYBÁŘ, 2004: 33.

²²⁶ MILLARD, 2010: 59.

²²⁷ Rybář ugyanakkor a kommunista pártnak már 2004-ben – a párt első parlamenti bejutását követően –, megelőlegezte” a kormányzásból kizárt státuszt (RYBÁŘ, 2004: 41). Kétségtelen, hogy a KSS-sel való együttműködést valamennyi párt elutasította, ugyanakkor ennek rendszerszintű jelentőségét egyrészt az tompítja, hogy a 2002-ben a jobbközép pártok stabil parlamenti többséggel rendelkeztek (így értelemszerűen fel se merült a kommunisták bevonása a kormányzásba), másrészt pedig a párt azóta sem került be a parlamentbe, így a kizártság tartóssága nem igazolható.

²²⁸ MILLARD, 2010: 201.

A kizárás manifesztálódás képzeletbeli skálájának másik végpontján Csehországot találjuk: a kommunista párt minden értelemben megfelel Mair kormányzásból kizárt pártokról szóló fejtegetéseinek, egyben a Sartori által leírt rendszerellenes párt típusának is megtestesíti²²⁹ – Kubát szerint egyedülként a visegrádi térségben.²³⁰

Magyarország a kormányzati hozzáférés vonatkozásában egy köztes helyzetet foglal el a lényegében teljesen nyitott szlovák és lengyel, valamint a zártság jegyeit egyértelműen felmutató cseh struktúra között. A Jobbik és az LMP három cikluson át tartó ellenzéki sége azonban a politikai kontextusra figyelemmel teljesen más okokból fakad, mint a KSČM kormányzásból való kizártsága.

3.3.3. III. állítás: „az új pártok ki vannak zárva a kormányzás lehetőségéből”

Ahhoz, hogy a kormányzás „elérhetőségét” átfogóan megítélhessük, az új pártok kormányzati szerepvállalását is szükséges külön áttekinteni. A részletes vizsgálatok előtt azonban le kell szögezni, hogy az „új párt” kifejezés is értelmezést igényel, méghozzá két – Mair által nem érintett – szempontból is. Egyrészt arra kell rámutatni, hogy még az új pártok sem egyforma mértékben minősülnek újnak, azaz az „újdomságnak” eltérő szintjei lehetnek. A posztkommunista pártrendszerek első évtizedét jellemző átalakulások, kiszakadások, össze- és beolvadások számos olyan pártot eredményeztek, amelyek formailag (és jogilag) ugyan újnak minősültek, de kisebb-nagyobb mértékben valamely korábbi párt(ok)hoz kötődtek. Előbbiek kiszűrése végett Sikk az új pártokon belül megkülönbözteti a „valódi” új pártokat (*'genuinely new parties'*), amelyek megfelelnek a követke-

²²⁹ SARTORI [1976] 2005: 117–118.

²³⁰ KUBÁT, 2010: 118–128. A szerző azonban maga is hozzáteszi, hogy a politikatudományi szakirodalomban sem egységes a kommunista párt rendszerellenes karakterének megítélése.

ző kritériumoknak: nem utódjai egyik korábbi parlamenti pártnak sem; új nevük és szervezetük van; valamint vezetőik között nincsenek más pártból érkező személyek.²³¹ Ezen utóbbi pártok tehát valódi innovációt jelentenek, és nem rendelkeznek egyetlen elődpárttal sem.

Az új pártok értelmezése során a másik tisztázandó kérdés az időbeli dimenzió: vajon meddig minősíthető egy párt újnak – pontosabban mikor mondhatjuk azt, hogy egy új párt került kormányra? Az egyik – kézenfekvőbb – lehetséges válasz szerint ide azok a pártok tartoznak, amelyek még soha nem kormányoztak korábban. A másik megközelítés alapján ebben az összefüggésben csak azok számítanak új pártoknak, amelyek nyomban az első parlamenti bejutásuk után kormányra kerültek.

Meglátásom szerint különbséget lehet tenni azon esetek között, amikor egy párt azonnal kormánypártként debütál a parlamentben, valamint amikor a parlamentbe újonnan bekerülő párt csak egy- vagy többciklusnyi (ellenzéki) parlamenti jelenléte követően kerül kormányzati pozícióba. Bár mindkét esetben ugyanaz a végkimenetel (a kormányzás lehetősége eggyel több párt előtt nyílik meg), azonban álláspontom szerint az előbbi eset sokkal inkább utal a verseny nyitottságára. Konkrét példán bemutatva, a Smer 2006-os, vagy még inkább a PO 2007-es hatalomra kerülése abból a szempontból kisebb újdonságot hozott a kormányzás kiszámíthatóságát illetően, hogy ekkor a két párt egy, illetve két parlamenti ciklust már a háta mögött tudott. Ezzel szemben pl. a VV 2010-es vagy az ANO 2013-as kormányra kerülése úgy következett be Csehországban, hogy a két párt korábban nem rendelkezett parlamenti képviselettel.

A 9. táblázat a parlamentbe újonnan belépő pártokat kategorizálja abból a szempontból, hogy képesek voltak-e azonnal kormányra kerülni, vagy csak később, esetleg soha nem vált belőlük kormánypárt. (A táblázat összeállítása során az új pártok körét nem szűkítet-

²³¹ SIKK, 2005: 399.

9. táblázat. Az új pártok kormányzati szerepvállalása

	Az új párt ^a kormányra kerülésének időpontja			
	1. ciklus	2. ciklus	3. ciklus	(még) soha
Magyarország	—	—	—	MIÉP Jobbik LMP DK P
Csehország	SZ (2006) ^b TOP09 (2010) VV (2010) ANO (2013)	US (2002) ^c	—	Úsvit ČPS SPD STAN
Szlovákia	ZRS (1994) SOP (1998) SDKÚ (1998) ANO (2002) SaS (2010) Most–Híd (2010) Siet (2016) Za ľudí (2020)	DÚ (1998) ^d Smer (2006) SR (2020)	OLaNO (2020)	KSS LSNS
Lengyelország	AWS (1997) UW (1997)	PiS (2005) SRP (2006) ^e LPR (2006) ^e	PO (2007)	BBWR ROP RP K'15 Nowoczesna KWiN
Összesen	14 (35%)	7 (17,5%)	2 (5%)	17 (42,5%)

^a Annak érdekében, hogy a demokratizálódás első éveiben tömegesen előforduló új pártok ne okozzanak torzulást, Magyarország esetében az 1990-es, Csehország és Szlovákia esetében az 1992-es, Lengyelországnál pedig az 1991-es választásokat figyelmen kívül hagytam, azaz új pártoknak kizárólag a későbbi választásokon parlamentbe bejutó pártokat tekintem.

^b A zöldek nem közvetlenül a parlamenti bejutásukat követően kerültek kormányra, hanem mintegy fél évvel később, a második *Topolánek*-kormányban vettek részt.

^c Az US már az 1998-ban megalakuló *Tošovský* -kormányban is közreműködött.

^d Mint az SDK „tagja”. (A DÚ – még DEÚS néven – az 1992–1994-es ciklus végén a *Moravčík*-kormányban is részt vett.)

^e Nem közvetlenül a 2005-ös választásokat követően került kormányra, hanem a ciklus alatt.

Forrás: saját összeállítás a 2–5. ábrák alapján

tem le a Sikk által alkalmazott kritériumrendszer alapján, de annak érdekében, hogy ez a distinkció is megjelenjen, a sikki értelemben vett valódi új pártokat dőlten szedtem.)

Amennyiben az összesített eredményeket tekintjük, szembetűnő, hogy az újként azonosított pártok több mint egyharmada nyomban a parlamentbe kerülése után kormánypárt lett. (A vizsgálókat a „valódi” új pártokra leszűkítve hasonló eredményeket kapunk: a Sikk kritériumai alapján újnak minősíthető 19 pártból hétnél a parlamenti képviselőt megszerzése egyben kormányra kerüléssel járt.²³²) Az új pártok egy kisebb része a második ciklusában került kormányra, azonban mindössze két párt (a lengyel PO és a szlovák OĽaNO) volt képes arra, hogy két ellenzékben töltött ciklust is „túléljen”, és csak a harmadik választást követően kerüljön kormányra.²³³ Ezek alapján tehát az új pártok kevesebb mint feléről mondható el, hogy nem rendelkezett/rendelkezik kormányzati tapasztalattal.

Külön-külön is megvizsgálva az egyes országokat, ezúttal is jelentős különbségekre derül fény. Magyarország esetén az eredmények egyrészt visszaigazolják a pártrendszer viszonylagos zártságát: az – egyébként eleve nagyon kevés számú – új párt egyike sem tudott kormányzati pozícióba kerülni – nemhogy az első bejutását követően, hanem – egyelőre – később sem.

Csehország és Szlovákia ugyanakkor nagyfokú nyitottságot mutatott az új pártok irányában: a parlamentbe újonnan bekerülő pártok mintegy feléből azonnal kormánypárt vált.²³⁴ A cseh pártrend-

²³² Vö. GROTZ–WEBER, 2016. A szerzők 12 posztkommunista európai pártrendszer vizsgálata alapján arra a következtetésre jutottak, hogy minél nagyobb mandátumaránnyal rendelkezik egy „valódi” új párt, annál nagyobb valószínűséggel kerül kormányra. (A legnagyobb mandátumarány – tehát a választási győzelem – azonban már csökkenti a kormányra kerülés esélyét.)

²³³ Amennyiben nem csak az új pártokat vesszük figyelembe, két további pártról, a Fideszről és a ČSSD-ről is elmondható, hogy 1998-ban két ellenzékben töltött ciklus után került kormányra.

²³⁴ Vö. MESEŽNIKOV, 2013: 59.

szer esetén szembeszökő, hogy míg az 1996-os, 1998-as és a 2002-es választás egyetlen ilyen új kormánypártot sem termelt ki, addig a következő három alkalommal (2006, 2010, 2013) mindig volt legalább egy olyan új párt, amely nyomban kormányra került. Ebből a szempontból a 2010-ben megalakuló hárompárti koalíció volt a legnyitottabb, amelyben a TOP09 és a VV is új erőként vett részt – utóbbi a „valódi” új párt feltételeinek is megfelelt.

Szlovákiában szintén az volt a főszabály, hogy a megalakuló kormányok új pártot is tartalmaztak (kivételt csak a 2006-os és a 2012-es Fico-kabinet jelentett). Amint a táblázatban látható, a kormányzás lehetősége nemcsak a kiszakadások nyomán megszülető pártok (ZRS, SDKÚ, Most–Híd), hanem a valódi innovációt megvalósító pártok (SOP, ANO, SaS, Za ľudí) előtt is nyitva állt.

Érdekes módon Lengyelországban, amely a többi indikátor alapján nyitottnak bizonyult, az új pártok azonnali kormányra kerülése nem jellemző. Eddig két párt (AWS és UW, mint az 1997-es koalíció tagjai) tudott nyomban a parlamentbe bejutást követően kormányzati pozícióba kerülni, azonban mindkét formációról elmondható, hogy inkább csak a nevükben minősültek új pártnak, de a Sikk-féle értelemben semmiképpen nem tekinthetők új formációknak.²³⁵ A „valódi” új pártok csak a második bejutásukat követően (SRP, LPR) vagy pedig egyáltalán nem kerültek kormányra (RP, K’15, Nowoczesna, KWiN).

3.3.4. Összegzés – vannak-e a kormányzásból kizárt pártok?

Álláspontom szerint a 10. táblázat visszaigazolja, hogy a kormányzati hozzáférés indikátorának felbontása indokolt volt, ugyanis egy-egy országon belül az egyes szempontok tesztelése eltérő eredményekre vezetett.

²³⁵ Vö. SIKK, 2005: 407.

10. táblázat. A harmadik indikátor tesztelésének eredményei

	I. állítás: „a kormányra kerülés csak bizonyos pártok számára lehetséges”	II. állítás: „egyes pártok ki vannak zárva a kormányzás lehetőségéből”	III. állítás: „az új pártok ki vannak zárva a kormányzás lehetőségéből”
Magyarország	igen	inkább igen	igen
Csehország	igen	igen	nem
Szlovákia	inkább nem	nem	nem
Lengyelország	igen	nem	inkább igen

Forrás: saját összeállítás

A Mair által körülírt, „ideáltipikus” zárt mintázatú versenyben mindhárom állítás igaznak, a nyitott versenyben pedig hamisnak bizonyulna. A visegrádi pártrendszerek vizsgálata ugyanakkor azt mutatja, hogy az eredmények (látszólag) inkonzisztensek is lehetnek, ugyanis abból, hogy a kormányra kerülés csak bizonyos pártok számára lehetséges, nem következett az, hogy mindegyik államban lennének a kormányzásból explicit módon kizárt pártok.

Az I. állítás esetén a három államra kiterjedő igen válasz arra vezethető vissza, hogy a parlamenti küszöböt átlépő pártoknak csak valamivel több mint fele került kormányra (7. táblázat).²³⁶ Szlovákia élesen elüt a másik három országtól, ugyanis itt a parlamentbe valaha bejutott pártok mintegy 90%-a legalább egyszer kormányra is került, így az állítás *inkább nem* teljesül.

A II. állításnál a magyar pártrendszer elhelyezése okozza a legtöbb nehézséget. A Jobbik és az LMP kizártsága tartósságának megítéléséhez még nem telt el elegendő idő, így a kizártság teljesülését

²³⁶ Amint a 49-es lábjegyzetben utaltam rá, eredeti modellben a nyitott versenyenél az szerepelt, hogy a kormányra kerülés lehetősége „sok párt részére áll nyitva” (MAIR, 1996: 95), ami később úgy módosult, hogy „(majdnem) az összes párt részére nyitva áll” (MAIR, 1997: 212).

inkább igennek veszem. A másik három pártrendszernél egyértelmű a helyzet: Csehországban a kommunisták „outsider” jellege vitathatatlan, míg Szlovákiában és Lengyelországban – amint az előző pontban kifejtettem – a szűrőn fennakadt pártok kizártsága csak formálisan állja meg a helyét – a politikai kontextus áttekintése után már egyik esetben sem igazolható a tartós kizártság. Felmerülhet a kérdés, hogy mennyiben paradox az I. és a II. állításra különböző válaszokat adni. Álláspontom szerint önmagában abból a tényből, hogy a kormányra kerülés csak bizonyos pártok számára lehetséges, nem okvetlenül következik az, hogy egyes pártok de facto ki vannak zárva a kormányzásból. Szlovákia és Lengyelország példája azt igazolja, hogy a kormányzáshoz való széles körű – de nem korlátlan – hozzáférés nem vonja maga után egyes pártok tartós kizártságát.

A III. állítás tesztelése során azt láttuk, hogy Magyarországon új párt még soha nem került nyomban kormányra. Ezzel szemben Csehországban és Szlovákiában az új pártok – beleértve a „valódi” új pártokat – előtt abszolút nyitva áll a kormányra jutás lehetősége – sőt, amint vizsgálataim rámutattak, a parlamentbe újonnan bekerülő pártokból közel egyforma eséllyel lesz kormánypárt, illetve ellenzéki párt. A lengyel pártrendszer valamiféle átmenetet képez a két véglet között: volt ugyan példa arra, hogy az újonnan bejutó pártok azonnal kormányzati pozícióba kerültek, de ezen pártok egyike sem volt olyan mértékben új, mint pl. a szlovák ANO 2002-ben vagy a cseh VV 2010-ben. Az utóbbi két évtized kormánypártjai viszont vagy az utódpartok (SLD, PSL) köréből kerültek ki, vagy pedig egy (PiS, SRP, LPR), illetve kétciklusnyi (PO) ellenzékiiség után kerültek kormányra.

Összességében tehát megállapítható, hogy a négy vizsgált államban egyetlen pártra, a cseh kommunistákra illik rá a kormányzásból való teljes kizártság. A KSČM esetében ez nem pusztán abban nyilvánul meg, hogy egyszer sem kormányoztak, hanem hogy a többi párt – beleértve a szociáldemokratákat is – kifejezetten kizárta a koalíciós együttműködést, akár azon az áron is, hogy így kisebbségi

kormányzásra (1998, 2018) vagy ideológiailag inkoherens koalícióra (2002) kényszerült.²³⁷

A KSČM mellett még a szintén szélsőséges SPR–RSC érdemel figyelmet ebből a szempontból: bár a republikánusok még akkor sem jött szóba koalíciós partnerként, amikor a jobboldalnak 1996-ban két mandátum hiányzott a többségi kormány megalakításához, de a párt kizártsága nem vethető össze a kommunista pártéval, ugyanis az SPR–RSC csak két ciklust töltött a parlamentben. Az előbbi két cseh párton kívül még a Jobbik és az LMP, valamint a szlovák OĽaNO és a lengyel KPN szorult ki a kormányzásból egynél több ciklus erejéig, azonban esetükben a valódi, tudatos kizártság – a korábban kifejtettek miatt – nem igazolható.

²³⁷ Amint az 5.3.2. alpontban részletesebben érintem, a kommunista párt következetes elutasítása nem jelentette és ma sem jelenti az együttműködés teljes hiányát.

4. KISZÁMÍTHATÓ-E A VERSENY?

A VIZSGÁLATOK ÉRTÉKELÉSE

A megelőző fejezetben igyekeztem alaposan körüljárni, hogy Mair indikátorai miként értelmezhetőek, adaptálhatóak a 20. század második felének nyugati pártrendszereitől jelentősen eltérő kelet-közép-európai viszonyokra. A megelőző részekben folytatott vizsgálatokra támaszkodva ebben a fejezetben arra teszek kísérletet, hogy számszerűsített módon is összevessem egymással a négy pártrendszert az egyes indikátorok mentén, képet nyújtva arról, hogy a négy állam *egymáshoz képest* hol helyezkedik el. Ezt követően annak érdekében, hogy a pártrendszerek záródásának (vagy éppen nyitottabbá válásának) dinamikája is kirajzolódjon, a számításokat az első négy ciklusra külön is elvégzem. Végezetül a saját eredményeimet a hasonló fókuszú vizsgálatokkal is összevetem, rámutatva a párhuzamosságokra és az eltérésekre, valamint ezek lehetséges okaira.

4.1. AZ INDIKÁTOROK KVANTIFIKÁCIÓJA

Az indikátorok számszerűsítése előtt le kell szögezni, hogy a pártok versenyének két mintázata olyan ideáltipikus kategóriának (vagy egy képzeletbeli skála két végpontjának) tekinthető, amelyekbe a pártrendszerek egy részét nehéz besorolni, és így – ahogyan Mair is teszi – helyesebb *inkább zárt* és *inkább nyitott* struktúrájú versenyről beszélni. (Sőt, attól, hogy egy pártrendszer az egyik dimenzióban zárt, egy másik indikátor alapján minden további nélkül lehet nyitottnak minősíthető). Amint arra fentebb utaltam, az indikátorok

kvantifikációja elsősorban arra lehet alkalmas, hogy a vizsgált pártrendszereknek az egymáshoz képest elfoglalt (relatív) pozícióját feltárja.

Az első indikátornál vissza kell utalni arra – a 3.1. pontban már jelzett – körülményre, hogy némileg maga Mair is bizonytalan volt abban, hogy a háromféle kormányváltási típus miként rendelhető hozzá a nyitott és a zárt versenyhez. Amint korábban már rámutattam, Mair eredetileg (az 1996-os írásában) a nyitott versenyhez a részleges kormányváltást társította,²³⁸ azonban az egy évvel későbbi könyvében annyiban módosította ezt, hogy a nyitott versenyt vagy a részleges kormányváltás, vagy pedig a részleges és a teljes kormányváltás váltakozása jellemzi;²³⁹ majd a Casal Bértoával közös tanulmányában ismét a részleges kormányváltást kapcsolta a nyitott versenyhez.²⁴⁰ A problémát leginkább a teljes kormányváltás elhelyezése okozza: vajon ez inkább a zárt vagy a nyitott verseny esetén fordul elő?²⁴¹ Könnyű belátni, hogy a teljes kormányváltás nemcsak az egymástól élesen elkülönülő kormányzati alternatívákat felmutató pártrendszereket (pl. Egyesült Királyság) jellemzi, hanem azokban az államokban is előfordulhat, amelyben a parlamenti pártok köre folyamatosan nagy arányban változik, növelve ezzel a kormánypártok teljes lecserélődésének esélyét (utóbbi esetben természetesen a második és a harmadik indikátor fogja tükrözni a nyi-

²³⁸ MAIR, 1996: 95.

²³⁹ MAIR, 1997: 212.

²⁴⁰ CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012: 89.

²⁴¹ Vö. LOOMES, 2012: 101–102. A szerző szerint elfogadható, hogy Mair mindkét struktúrájú versenynél számol a teljes kormányváltással, ugyanis álláspontja szerint a nyitott versenyt inkább úgy lehetne leírni, ahol ugyan a részleges kormányváltás dominál, de nem kizárólagosan ez fordulhat elő. Vagy másként fogalmazva: nem a teljes, hanem a részleges kormányváltás az, ami alapján egyértelműbben szét lehet választani egymástól a zárt és a nyitott mintázatot, ugyanis a zárt struktúrájú versenyben sokkal ritkább a részleges kormányváltás, mint a nyitottban a teljes kormányváltás.

tott versenyt).²⁴² A semmilyen kormányváltás ugyanakkor sokkal inkább a pártrendszer érettségének a jele; amint a 3.2. pontban láttuk, mindössze négy olyan esetet találtunk, amikor egy bizonyos összetételű kormány a választásokat követően képes volt kormányzati pozícióját megőrizni.²⁴³ Bár ezek alapján akár egy olyan értékelési metódus is elképzelhető lenne, amely a *non-alternation* jellegű kormányváltást „premierizálja”, magam a teljes és a semmilyen kormányváltást – követve Mair gondolatmenetét – egyenrangúként kezelem, és úgy veszem, hogy mindkettő a zárt verseny jellemzője. Ennek megfelelően a 11. táblázat első sorában található értékek azt mutatják meg, hogy vizsgálataim alapján a kormányváltások mekkora hányada volt teljesnek vagy semmilyennek minősíthető.

A koalíciós variációknál a számítások alapja az ismétlődő összetételű kormányok aránya, azaz a számok azt jelzik, hogy a kabinetek hány százalékáról mondható el, hogy az őt alkotó pártszövetség már máskor is kormányzott ugyanebben a felállásban. Fentebb már utaltam arra, hogy a mérce itt abból a szempontból „szigorú”, hogy csak a pontosan ugyanolyan pártösszetételű kormányok esetén állapítom meg az ismétlődést (ez a megközelítés az 5. fejezetben majd finomításra kerül).

A harmadik indikátor számszerűsítése már közel sem ennyire egyszerű feladat, ugyanis – ahogyan azt a 3.3. pontban tárgyaltam – a kormányra jutás lehetőségét és az abból való kizártságot több módon is lehet értelmezni. Megítélésem szerint a kormányzati pozícióval már rendelkező és a még nem rendelkező pártok számára egymáshoz való szimpla arányosítása két okból is félrevezető eredményt adna. Egyrészt – amint fentebb láttuk – sok párt eleve

²⁴² Így pl. amennyiben egy A–B-koalíciót egy C–D-, majd egy E–F-kabinet vált, úgy mindegyik esetben teljes kormányváltásról beszélhetünk, noha a másik két indikátor alapján kevés jele van a verseny záródásának.

²⁴³ Itt ismét visszautalok Lundell vizsgálatára, amely szerint a II. világháború utáni nyugati demokráciákban a *non-alternation* jellegű kormányváltás aránya több mint 60% volt (LUNDELL, 2011: 161).

csak egyszer jutott be a parlamentbe, másrészt különbség van aközött, hogy egy párt mindössze egy ciklust töltött a parlamentben, és ez alatt nem jutott kormányra, valamint aközött, amikor egy párt tartósan, akár évtizedeken keresztül ki van zárva a kormányzás lehetőségéből. Éppen ezért – egy aggregát mutató képzése helyett – követve az indikátor felbontásának már ismert módját – három szempontból értékelem a kormányzati hozzáférés zártságát. Az I. szempont („kormányzó pártok”) a 3.3.1. alpontban tárgyaltakra utal vissza („a kormányra kerülés csak bizonyos pártok számára lehetséges”).²⁴⁴ A II. szempont („kizárt pártok”) a pártok kizártságát méri (3.3.2. alpont – „egyes pártok ki vannak zárva a kormányzás lehetőségéből”),²⁴⁵ míg a III. szempont („új pártok”) az új pártok kormányra kerülésének esélyeit mutatja meg (3.3.3. alpont – „az új pártok ki vannak zárva a kormányzás lehetőségéből”).²⁴⁶ A harmadik indikátor értéke tehát az előbbi három szempont átlagolása alapján került megállapításra. Végezetül a verseny zártságának mértékét a három indikátorra kalkulált értékek átlaga mutatja meg.

A kapott eredményeket a következő táblázat foglalja össze.

²⁴⁴ Azonban mivel a táblázatban a magasabb értékek a verseny zártságát mutatják, nem a 7. táblázat számait vettem át, hanem ezeknek a számoknak és a 100-nak a különbségét.

²⁴⁵ Az itt szereplő számok nem matematikai műveletek eredményei, hanem a 3.3.2. alpontban kifejtettek alapján kvalitatív értékelések nyomán kerültek megállapításra. A cseh kommunista párt „örök ellenzéki” szerepe mindenben megfelel a kizártság kritériumainak, így Csehországnál a 100%-os érték indokoltnak tűnik. Amint láttuk, Szlovákia és Lengyelország esetén tartós kizártságról szinte egyáltalán nem beszélhetünk, így alacsony értékeket állítottam be. Magyarország afféle átmenetet képez az előbbi két kategória között – az 50% ezt tükrözi. Az utóbbi értékek – különösen a magyar – természetesen vitathatóak, azonban a végeredményhez való relatív súlyuk (egy kilenced) kicsi, így akár a 20-30 százalékpontos eltérést is csekély kihatása lenne a végeredményre.

²⁴⁶ Az itteni számok az mutatják meg, hogy az új pártok mekkora hányada került *ellenzéki* pozícióba a parlamentbe való bejutását követően.

11. táblázat. Az indikátorok összesítése

		Magyarország	Csehország	Szlovákia	Lengyelország	
indikátorok	kormányváltások jellege	87,5%	66,7%	63,6%	66,7%	
	koalíciós variációk	66,7%	15,4%	0%	38,5%	
	kormányra jutás lehetősége	I. kormányzó pártok	45,5%	47,1%	10,5%	39,1%
		II. kizárt pártok	50%	100%	10%	10,0%
		III. új pártok	100%	55,6%	42,9%	83,3%
átlagolva		65,2%	67,6%	21,1%	44,1%	
a verseny zártsága		73,1%	49,9%	28,2%	49,8%	

Forrás: saját számítások a 3–9. táblázatok alapján

Az eredmények alapján a négy vizsgált pártrendszerben a verseny záródása igen különböző szintet ért el. Magyarország esetén a verseny jellege egyértelműen közelebb áll a zárthoz; ezzel szemben – legalábbis a kapott értékek alapján – Szlovákiában a kormányzati szinten zajló interakciók sokkal inkább a nyitottság jegyeit hordozták magukon, amennyiben a rendszerváltás utáni időszakot átfogóan szemléljük. Csehország és Lengyelország – szinte pontosan azonos eredménnyel – köztes helyet foglalnak el, de a kapott értékek alapján némileg közelebb esnek a szlovák pártrendszerhez, mint a magyarhoz.

A legzártabbnak bizonyuló magyar pártrendszer elsősorban az első két indikátor alapján érte el az első helyet; mindkét szempontból zártabbnak mutatkozott a többi államhoz képest. Míg azonban a kormányváltások jellegére kapott érték csak kisebb mértékben tér el a többitől, addig a koalíciós variációk terén elért 66,7%-os érték messze kiemelkedik a másik három pártrendszerhez képest. Amint láttuk, Szlovákiában még nem volt példa változatlan összetételű kormányra, valamint Csehországban és Lengyelországban is pusztán egy, illetve két ismétlődő kormányzati formulát lehet kiutatni. Azzal, hogy Magyarországon három alkalommal is volt hi-

vatalban MSZP–SZDSZ-koalíció, háromszor pedig a Fidesz–KDNP kormányzott, a kormányalakítási innováció szükségszerűen és jelentősen kisebb volt a többi országhoz képest.

Bár Csehország és Lengyelország lényegében azonos eredményt ért, a két országban így is jelentősen különbözik a verseny karaktere. Csehország „holtversenyés” második helye főként annak köszönhető, hogy a harmadik indikátor magas értéket vett fel a kommunista párt kormányzásból való kizártsága miatt. A lengyel pártrendszerben ez harmadik indikátor jóval alacsonyabb értéket ért el, míg a második – a kevesebb koalíciós variációk miatt – lényegesen magasabbat. Szlovákia mindhárom szempont alapján a legnyitottabbnak minősült, így értelemszerűen az utolsó helyet foglalja el a sorrendben. Míg az első indikátor értéke csak kismértékben marad el a cseh és a lengyel adattól, addig a másik két szempont alapján szignifikáns eltérés mutatható ki: a koalíciós variációk és a kormányra jutás lehetősége terén a szlovák pártrendszer lényegében a tökéletesen nyitott verseny jegyeit mutatta.

A fenti eredményekkel kapcsolatban le kell szögezni, hogy ezek olyan adatok, amelyek akár több szempontból is vitathatóak. Egyrészt az indikátorok értékelése során nem alkalmaztam súlyozást, azaz abból indultam ki, hogy mindhárom dimenzió ugyanolyan jelentőségű, és azonos mértékben tükrözi a verseny zártságát vagy nyitottságát.²⁴⁷ Másrészt – mint azt fentebb már jeleztem – a koalíciós variációknál kizárólag a pontosan megegyező pártösszetételű kabineteket tekintettem csak ismétlődő kormányoknak. Harmadrészt a 2.3. pont ábrái a „jelentéktelen” kormányváltásokat (pl. egy kisebb koalíciós partner kiválása röviddel a választások előtt) is regisztrálták. Álláspontom szerint azonban ezek az adatok is alkalmasak arra, hogy összegző képet nyújtsanak a vizsgált pártrendszerekről. Az 5. fejezetben részletesen bemutatom a pártok interakcióinak min-

²⁴⁷ Casal Bértoa és Enyedi úgy találta, hogy a három indikátor közül a második, azaz a koalíciós variációk (kormányzati formula) az, amelyik a leginkább meghatározza a verseny zártságának mértékét (CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2016: 272–273).

tázátát és a kormányalakítás gyakorlatát, mintegy tágabb politikai kontextusba ágyazva az eredményeket.

4.2. A VERSENY ZÁRÓDÁSÁNAK DINAMIKÁJA

A fejezetben alkalmazott módszertan révén a négy pártrendszerben zajló versenyről egy olyan átfogó helyzetképet kaptunk, amely az első szabad választások óta eltelt évtizedeket mintegy átlagolja. A vizsgálatok alkalmasak voltak tehát egyfajta összegzésre, ugyanakkor az eredményekből nem válik láthatóvá, hogy az egyes pártrendszerekben milyen irányú folyamatok mutathatóak ki.²⁴⁸ A Mair modelljét alkalmazó kutatások egy része időbeli bontásban is vizsgálta a verseny struktúráját azzal a céllal, hogy a kibontakozó tendenciák is megragadhatóak legyenek.²⁴⁹ Annak érdekében, hogy a folyamatok iránya se maradjon rejtve, a 12. táblázatban az elemzést leszőkíttem a vizsgált időszak hozzávetőlegesen első felére, azaz az első négy parlamenti ciklusra.²⁵⁰ Amennyiben az így kapott eredményeket összevetjük a fenti adatokkal, képet kapunk arról, hogy az egyes államokban inkább a verseny záródása vagy nyitottabbá válása a jellemző tendencia.

A négy pártrendszer első bő egy évtizede alapján az alábbi értékeket kalkuláltam:

Az adatokból kitűnik, hogy az egyes pártrendszerek jelenlegi sorrendje a zártsági skálán már 2002-re majdnem kialakult. A két táblázat utolsó sorának számai alapján azonban látható, hogy jelentős elmozdulások történtek a pártrendszerek abszolút pozícióját tekintve. A 11. és a 12. táblázat összevetését a következő ábra illusztrálja:

²⁴⁸ A saját módszertanát illetően hasonlóan érvel Mair (MAIR, 2007: 148).

²⁴⁹ Különösen MAIR, 2007; valamint CASAL BÉRTOA–MAIR, 2010.

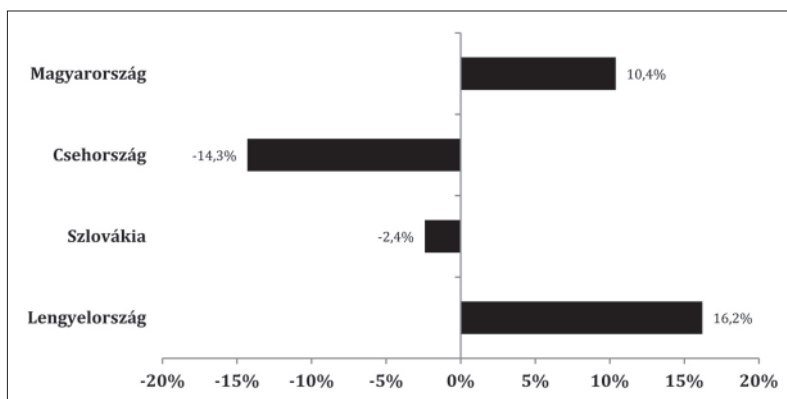
²⁵⁰ Magyarország, Szlovákia és Csehország esetén a 2002-es választások nyomán felálló kormány, míg Lengyelországnál a 2001-ben hivatalba lépő kabinet az utolsó, amelyet figyelembe veszek. A számítások módszere egyebekben változatlan.

12. táblázat. Az indikátorok összesítése az 1990–2002-es időszakra

		Magyarország	Csehország	Szlovákia	Lengyelország	
indikátorok	kormányváltások jellege	100%	75%	75%	60%	
	koalíciós variációk	50%	40%	0%	0%	
	kormányra jutás lehetősége	I. kormányzó pártok	14,3%	33,3%	16,7%	47,4%
		II. kizárt pártok	0%	100%	0%	10%
		III. új pártok	100%	100%	33,3%	75%
átlagolva		38,1%	77,7%	16,7%	40,8%	
a verseny zártsága		62,7%	64,2%	30,6%	33,6%	

Forrás: saját számítások a 3–9. táblázatok alapján

7. ábra. A verseny záródásának dinamikája



Forrás: saját számítások a 12. és a 12. táblázat alapján

Amint az ábráról leolvasható, az egyes pártrendszerek markánsan eltérő utat jártak be a verseny záródását tekintve.²⁵¹ A korszakhatár-

²⁵¹ Hangsúlyozandó, hogy az összehasonlítás során az 1990–2001/2002-es időszakot nem a 2001/2002–2020-as időszakokkal vettem össze, hanem az egész vizsgált korszakkal (1990–2020). Tekintve, hogy az utóbbi időszak – mintegy kumu-

ként alkalmazott 2001–2002-es választásokhoz képest Magyarországon és főként Lengyelországban a pártok közti verseny struktúrája egyértelműen zártabb lett, míg Csehországot a jelentősen növekvő nyitottság – és ezzel együtt a verseny csökkenő kiszámíthatósága – jellemezte. Szlovákiánál szignifikáns változás nem mutatható ki, az első évtizedre kalkulált adatok szinte pontosan megegyeznek a teljes vizsgált időszakra vonatkozó eredményekkel.

Magyarországon a már 2002-re viszonylagos kiszámíthatóságot mutató verseny a következő évtizedben a 2010-es kritikus választás ellenére is zártabbá vált. Ez nagyrészt az ismétlődő pártösszetételű kormányokra (2002 és 2006, illetve 2010, 2014 és 2018) – és ebből kifolyólag a teljes/semmilyen kormányváltásokra – vezethető vissza, valamint arra a tényre, hogy az új pártok előtt továbbra sem nyitott a kormányra kerülés lehetősége. Lengyelországban a záródás egyik jele az új pártok csökkenő kormányra kerülési esélye (legalábbis az első parlamenti ciklusukat tekintve) volt, a másik fontos fejleménynek pedig az első (2011), majd a második és harmadik (2015, 2019) ismétlődő kormányzati formula bizonyult.

Csehország esetén a nyitottabbá váló verseny fő „felelősei” egyrészt azok az új pártok voltak, amelyek nyomban az első parlamenti bekerülésüket követően kormánypárttá váltak.²⁵² Másrészt a 2002 utáni kormányok pártösszetételét teljes mértékben az innováció határozta meg, erőteljesen elmozdítva a második indikátort a nyitott verseny irányába. Kiemelendő, hogy bár a 2010-es kritikus választások Magyarországon és Csehországban egyaránt a pártok erőviszonyának alapvető átrendeződésével és a parlamenti pártok

lálódva – magában foglalja az első évtizedet is, a számítások során a 7. ábrában alacsonyabb értékek jöttek ki, mintha a két évtizedet egymással hasonlítottam volna össze.

²⁵²Itt kell megjegyezni, hogy Mair a 2002-ben (az 1996-os írásának frissített változatában) pontosan Csehországot említette példaként, mint egy olyan új demokráciát, ahol már megkezdődhetett a verseny kiszámíthatóvá válásának és a pártrendszer konszolidációjának a folyamata (MAIR, 2002a: 100; erről részletesebben lásd az 5.3.3. alpontot).

körének jelentős módosulásával járt, ez a cseh pártrendszerben zajló versenyt mélyebben érintette, mint a magyar.²⁵³

Szlovákiában a korábban is meglehetősen nyitott mintázatú verseny érdemben nem változott. Az egyes kormányok pártösszetétele továbbra sem mutat semmilyen ismétlődést; kevés kivétellel valamennyi parlamenti párt előtt nyitva állt a kormányzás lehetősége, ráadásul az új pártok – ahogyan a 2010-es, valamint kisebb részben a 2016-os és a 2020-as kormányalakítás is bizonyította – továbbra is nagy eséllyel kerülnek azonnal kormányzati pozícióba.

4.3. AZ EREDMÉNYEK ÖSSZEVETÉSE I.: TOOLE ÉS MÜLLER-ROMMEL

Az 1.2.4. alpontban hivatkozott munkák közül kettőről mondható el, hogy a visegrádi pártrendszerek első évtizedét többé-kevésbé kvantifikálható módon vizsgálta, lehetővé téve ezzel egy legalább korlátozott érvényű összehasonlítást. Toole 2000-ben publikált tanulmánya a magyar, a cseh és a lengyel pártrendszer záródását az 1990–1998-es időtávon tárgyalta, mintegy tesztelve Mair modelljét. Bár alaposabb operacionalizációra – nyilvánvalóan az átfogott rövid időtáv miatt – nem vállalkozott (inkább intuitív módon közelítette meg a problémakört), eredményeit részben számszerűsítette azzal, hogy a magyar és a cseh pártrendszert $\frac{2}{3}$ -os mértékben (azaz a három indikátorból kettő alapján), a lengyelt pedig $\frac{1}{3}$ -os mértékben (tehát egy indikátor alapján) zártnak találta.²⁵⁴ Ezzel Toole tehát némileg eltérő következtetésre jutott a pártrendszerek záródási folyamatát tekintve, mint Mair, aki – amint arra az 1.3.1 alpontban

²⁵³ Mair elmélete szempontjából az jelenti a fontos különbséget, hogy a magyar parlamentbe újonnan bekerülő Jobbik és LMP nem jutott kormányra, viszont Csehországban a TOP09-ből és a VV-ből is (majd 2013-ban az ANO-ból is) nyomban kormánypárt lett.

²⁵⁴ TOOLE, 2000. (A szlovák pártrendszer kimaradt Toole vizsgálódásából.)

utaltam – úgy vélekedett, hogy a verseny zártabb struktúrájának kialakulása szükségképpen hosszabb időt vesz igénybe, és mindez csak „*valamikor a következő évtizedben*” várható.

13. táblázat. A verseny jellege Toole vizsgálatai alapján

		Magyarország	Csehország	Lengyelország
indikátorok	kormányváltások jellege	teljes	teljes	teljes
	koalíciós variációk	ismétlődő	n. a.	innovatív
	kormányra jutás lehetősége	nyitott	korlátozott	nyitott
verseny struktúrája		$2/3$ -os zártság	$2/3$ -os zártság	$1/3$ -os zártság

Forrás: TOOLE, 2000: 449.

Müller-Rommel kb. egyciklusnyival hosszabb időtávon, 2003-mal bezárólag tárgyalta 10 posztkommunista – közte a négy visegrádi – pártrendszer első bő egy évtizedét.²⁵⁵ Figyelemmel a nagyobb időtávra és az összevetésben szereplő államok viszonylagosan magas számára, itt már megjelent az átfogó igényű operacionalizáció igénye.²⁵⁶ A fenti eredményeimet érdemesnek tartom összevetni a két szerző következtetéseivel; a három vizsgálat kimenetelét a következő táblázat tartalmazza.

Az eredmények részletesebb egybevetése előtt szükségesnek tartom kihangsúlyozni, hogy a három számítási mód eltérő alapjai (különösen Müller-Rommel és a saját kalkulációim alapultak teljesen különböző operacionalizáción), valamint a némileg eltérő időtáv miatt az összehasonlítás elsősorban a négy pártrendszer egymáshoz képest elfoglalt pozícióját tekintve bírhat érvényességgel – azaz az

²⁵⁵ MÜLLER-ROMMEL, 2005.

²⁵⁶ A szerző ugyanakkor az egyes pártrendszerek összehasonlítását már nem végezte el. Tekintve, hogy a szerző számításaiban az alacsonyabb pontszám jelentette a zártabb struktúrájú versenyt, az általa kalkulált számokat 100-ból kivontam, és az így kapott eredményt tüntettem fel a táblázatban.

14. táblázat. A verseny záródásának első évtizede különböző számítások alapján

		Magyar- ország	Cseh- ország	Szlovákia	Lengyel- ország
Zártság mértéke	Toole számításai (1990–1998)	$\frac{2}{3}$	$\frac{2}{3}$	n. a.	$\frac{1}{3}$
	Müller-Rommel számításai (1990–2003)	56,3%	41,7%	25%	46,9%
	Saját számítások (1990–2002)	62,7%	64,2%	30,6%	33,6%

Forrás: TOOLE, 2000: 449, MÜLLER-ROMMEL, 2005: 672–673; valamint saját számítások

egyes országok sorrendje és egymástól való távolsága a mérvadó, nem pedig az egyazon országhoz tartozó három érték közelsége.

A három vizsgálat eredményei nagy vonalakban egybevágnak egymással. A magyar és a cseh pártrendszer Toole kalkulációja és a saját számításaim alapján a két legzártabbnak bizonyult, közel azonos értéket elérve. Nagy eltérések Szlovákia pozícióját illetően sem mutathatóak ki: Müller-Rommel és magam is ezt találtam a legnyitottabbnak. A cseh és a lengyel pártrendszer megítélésében ugyanakkor már markánsabb különbségek rajzolódnak ki. A cseh pártverseny mintázatát Toole és magam is viszonylag zártnak találtam, viszont Müller-Rommel – némileg meglepő módon – azt a lengyel pártrendszert sorolta a második helyre, amelyet a másik két számítás egyértelműen a magyar és a cseh mögé tett. Annak, hogy Müller-Rommelnél a lengyel pártrendszer nemhogy csak megelőzte a csehet, hanem meg is közelítette a magyart, a szerző által alkalmazott számítási módszer az oka. Müller-Rommel ugyanis a kormány koalíciós összetételét nem befolyásoló, ciklus alatti kormányfőváltást is kormányváltásként kezelte, ami azzal a – a 2.1.2. alpontban már érintett – következménnyel járt, hogy sűrű kormányfőcserét produkáló országok félrevezető mértékben eltolódtak a zárt pólus felé. Amennyiben a két kérdéses kormányváltást (1995, 1996)²⁵⁷

²⁵⁷ 1995-ben a *Pawlak*-, 1996-ban pedig az *Oleksy*-kormány mondott le.

ki vesszük Müller-Rommel számításaiból, úgy – az általa alkalmazott módszertan alapján – a lengyel pártrendszerre egy lényegesen alacsonyabb, 29,2%-os érték jön ki, amely már teljes egészében illeszkedik a másik két elemzés eredményéhez.²⁵⁸

Végezetül arra is kínálkozik egy magyarázat, hogy míg a cseh pártrendszer Toole-nál egy szinten áll a magyarral, addig a saját számításaim alapján a magyar pártrendszer lényegesen zártabbnak bizonyult. Az általam kalkulált alacsonyabb érték részben valószínűleg arra vezethető vissza, hogy a 2002-es kormányváltás – amely Toole vizsgálatainak már nem képezte tárgyát – a részlegességét és az új kabinet innovatív összetételét tekintve is a nyitott verseny fele „tolta” a cseh pártrendszert.

4.4. AZ EREDMÉNYEK ÖSSZEVETÉSE II.: CASAL BÉRTOA–ENYEDI

4.4.1. A tárcaalapú operacionalizálás

A három indikátor mérésének egy alternatív módja lehet az a megközelítés, amely a kormánytagokat (a kormányfőket és a minisztereket) tekinti a vizsgálódás alapegységeinek. A tárcaalapú operacionalizálás elsőként Mair 2007-es munkájában jelent meg, eleinte csak az első indikátorra (kormányváltás jellege) vonatkoztatva.²⁵⁹ A kormányváltási index (*index of governmental alternation* – IGA) lényege a Pedersen-index²⁶⁰ (összevont választói illékonyosság) adaptálása a kormányváltásra. Az IGA kalkulációjának logikája megegyezik a Pedersen-index kiszámításának menetével – azzal a nyilvánvaló különbséggel, hogy ezúttal nem a pártok szavazatarányait,

²⁵⁸ Megjegyzendő, hogy Müller-Rommel Magyarország esetén is beszámított egy vitatható kormányváltást (1993). Ezt kiiktatva a magyar pártrendszer pontosan a cseh szintjére esik vissza.

²⁵⁹ MAIR, 2007: 140–141.

²⁶⁰ PEDERSEN, 1979.

hanem az egyes pártok által delegált kormánytagokat (vagyis a koalíciós partnerek százalékos részesedését a miniszteri [beleértve a kormányfői] posztokból) tekintjük kiindulópontnak. Az IGA tehát a kormányváltás során az egyes pártok által realizált tárcarészesedés-változás abszolút értékének összege, osztva kettővel (hiszen az egyik párt nyeresége egyúttal a másik párt vesztesége).²⁶¹

Bár Mair a 2007-es írásában csak az első indikátor vonatkozásában alkalmazta a fenti tárcaalapú számítást, egy későbbi, Casal Bértoaival közös munkájában már a második indikátor is ezen a módon került kalkulálásra.²⁶² Rövidesen Casal Bértoa és Enyedi egyrészt a harmadik indikátorra is kiterjesztette a tárcarészesedésen alapuló számítást, másrészt pedig részben némileg átdolgozta és pontosította az egyes indikátorok kiszámítási módját.²⁶³ Egy fontos módosította, hogy míg Mair az egyes kormányváltásokhoz tartozó IGA-értékeket egyszerűen átlagolta, addig Casal Bértoa és Enyedi az 50% alatti IGA-értékek esetén a $(100-IGA)$ értékkel kalkulált.²⁶⁴ A két szer-

²⁶¹ Mair példáján: amennyiben az A párt 40%-nyi, a B és a C párt 30–30%-nyi kormánytaggal rendelkezik, majd az új kormány összetétele a következő: A párt: 40%, B párt: 40%, D párt: 20%, akkor a számítás menete a következő:

$$IGA = \frac{|40-40| + |40-30| + |0-30| + |20-0|}{2} = 30$$

Teljes kormányváltás esetén (pl. A egypárti kormány helyett B egypárti kormány) az IGA értéke természetesen 100%.

²⁶² CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012: 88. (A tanulmány working paperként már 2010-nem megjelent – CASAL BÉRTOA–MAIR, 2010.)

²⁶³ CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2016 (Working paperként, némileg eltérő terminológiával: CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2010).

²⁶⁴ CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2016: 269. A módosításra azért volt szükség, mert Mair a kormány pártösszetételben változást nem eredményező – ezzel 0%-os vagy ahhoz közeli IGA-értékeket generáló – kormányváltásokat nem vette figyelembe (MAIR, 2007: 141). Azzal, hogy Casal Bértoa és Enyedi – álláspontom szerint teljesen helyesen – visszahozta a vizsgálatokba a *non-alternation* jellegű kormányváltásokat, az IGA „sima” átlagolása félrevezető lenne, hiszen a teljes és a semmilyen kormányváltások váltakozása éppen úgy 50% körüli IGA-értékeket eredményezne, mint a részleges kormányváltások sora – holott az előbbi a zárt, utóbbi pedig a nyitott struktúrájú verseny sajátossága. Casal Bértoa és Enyedi módosítása – az

ző a másik két indikátorra is kifejlesztett egy-egy olyan operacionalizálási módot, amelynek alapja a pártok reprezentáltsági aránya a kormányon belül.²⁶⁵ A koalíciós variációknál az *index of familiar alternation* (IFA) azt méri, hogy az adott kormány az összetételét tekintve milyen mértékben egyezik meg a hozzá leginkább hasonló kormánnyal. Az ismétlődő pártösszetételű kormányoknál ez az érték 100%, a teljesen új kombinációké (beleértve az új egypárti kormányokat is) pedig 0%. Amennyiben a kormánynak csak egy része – azaz egyes kormánypártok – minősülnek visszatérőnek, úgy az indikátor a régi pártok által birtokolt miniszteri posztok alapján kerül kiszámításra. Végezetül, ha a korábban már koalícióban kormányzó párt egyedül alakít kormányt, akkor az indikátor értéke a 100 és a korábbi koalíciós partnerek által birtokolt tárcahányad különbsége. A harmadik indikátor (kormányzati hozzáférés; *index of openness* – IO) azt mutatja meg, hogy a korábban már kormányzó – tehát nem új – pártoknak mekkora a részesedése a miniszteri pozíciókból. Amennyiben az index tartósan 100%-os értéket vesz fel, ez értelemszerűen arra utal, hogy folyamatosan csupa olyan párt kerül kormányra, amelyek már korábban szert tettek kormányzási tapasztalatra. Ezzel szemben a 100-nál alacsonyabb érték azt tükrözi, hogy egy új, korábban még nem kormányzó párt is kormányzati pozícióba került. Végezetül a három indikátor – tetszőleges időtávon mért – átlaga adja meg a pártrendszer intézményesültségének indexét (*index of party system institutionalization* – iPSI).

Az IGA/iPSI nyilvánvaló előnye az univerzális alkalmazhatósága és az, hogy a kvantifikálás viszonylag könnyen – optimális esetben egyértelműen – elvégezhető. A módszer legnagyobb erőssége abban

50% alatti IGA „felkonvertálása” – mintegy szimmetrikussá teszi a kalkulációkat: a 0%-os és a 100%-os IGA is 100%-ként kerül értékelésre, hiszen mindkettő zárt versenyre utal.

²⁶⁵ A számítási szabályok részletes bemutatására lásd a *Who governs in Europe?* projekt keretében készült útmutatót: <https://whogoverns.eu/wp-content/uploads/2015/02/rules-for-calculating-iPSI.pdf>

rejlük, hogy az egyes indikátorok természetüknél fogva (hiszen egy 0–100-as skáláról van szó) alkalmasak a Mair-féle, alapvetően bináris változók pontosabb megragadására (így pl. az egyes új kormányzati formulák eltérő IFA-értéket kaphatnak annak függvényében, hogy az adott koalíciós variáció milyen mértékben számít újnak). Ugyanakkor a módszer néhány problémás pontjára is rá kell mutatni.

1. Először is, az IGA alkalmazása azt feltételezi, hogy minden miniszternek egyértelmű a pártkötődése. Kérdéses viszont, hogy a – különösen a szakértői kormányokban gyakori – párton kívüli minisztereket miként lehet kezelni a kalkulációk során.

2. További számítási nehézséget okozhatnak azok az esetek, amikor a kormánypárt a kormány hivatali ideje alatt bomlik fel, vagy szakad ki belőle egy másik párt.²⁶⁶

3. Egyes esetekben pontosítást igényelhet a kormánytag (miniszter) fogalma is. Így pl. kérdéses, hogy a tárca nélküli miniszterek vagy az ún. kvázi-miniszterek miként illeszthetőek be a modellbe.²⁶⁷

4. Ezen túl azt is meg kell említeni, hogy az IGA alkalmazása feltételezi, hogy a koalíciós pártok súlyáról pusztán a tárcarészesedés alapján valós képet kapunk – álláspontom szerint viszont ez két

²⁶⁶ Így pl. közel sem egyértelmű, hogy a Csehországban 1998-ban megalakuló *Tošovský*-kormány négy, eredetileg ODS-es, de az ODS-ből rövidesen kilépő, majd az újonnan alapított US-hez csatlakozó miniszterét (CABADA et al., 2014: 150; HLOUŠEK–KOPEČEK, 2014: 1336–1337) melyik pártnál „számoljuk el”. Szlovákiában az ellenzéki pártok által 1998-ban alapított SDK a kormánynya jutását követően kezdett felbomlani. Kérdéses, hogy a SDK és a 2002-es második *Dzurinda*-kormány pártjai között milyen módon kalkulálható ki korrekten az IGA.

²⁶⁷ Így pl. Lengyelországban egyes központi szervek (pl. Tudományos Kutatási Bizottság) vezetői nem miniszterek, de miniszteri ranggal rendelkeznek (azaz tagjai a kormánynak) és rendszeresen részt vesznek a kormányüléseken (BLONDEL–MÜLLER-ROMMEL, 2001: 59). A négy államban egyébként különböző a szabályozás arra nézve, hogy van-e lehetőség tárca nélküli miniszter kinevezésére (Magyarországon és Lengyelországban engedélyezett, Csehországban és Szlovákiában viszont nem) (FETTELSCHOSS–NIKOLENYI, 2009: 217).

szempontból is megkérdőjelezhető. Egyrészt az eljárás valamenyi posztot egyenrangúnak tekint a kormányon belül – beleértve a kormányfői pozíciót is.²⁶⁸ A minisztériumi portfóliók fontosságának (súlyának) vizsgálatára és értékelésére több kísérlet történt, amelyek megerősítették azt az észszerű feltételezést, hogy az egyes portfóliók eltérő súllyal bírnak.²⁶⁹ Ezenkívül van egy másik szempont is, ami alátámaszthatja, hogy a pártok koalícion belüli súlyát az elnyert miniszteri posztok száma önmagában nem jelzi teljes körűen. A miniszteri posztokon kívül, amelyek – ahogyan Laver és Schofield is rámutat²⁷⁰ – valóban a legértékesebb „nyereménynek” minősülnek, számításba kell venni ugyanis az egyéb kormányzati pozíciókból (pl. miniszterhelyettesek, államtitkárok, egyéb fontos posztok a végrehajtó hatalmon belül) való részesedést, illetve a további elnyert privilégiumokat is (pl. a házelnök vagy az államfő jelölésének joga).²⁷¹ Ennek az egyszerűsítésnek (ti. minden poszt egyenértékűnek minősül) nyilvánvaló praktikus okai vannak (az egyes tárcák súlyozása újabb operacionalizálási nehézséggel járna), viszont rá kell mutatni, hogy a koalíciós pártok súlya – és ezzel

²⁶⁸ IERACI, 2012: 533. Egyes esetekben az is előfordulhat, hogy úgy történik kormányfőváltás, hogy az új miniszterelnököt már egy másik kormánypárt adja. (Ez történt pl. Lengyelországban, amikor a parasztpárti *Pawlak* helyére a szociáldemokrata *Oleksy* lépett 1995-ben. Bár ez a fejezetben alkalmazott elméleti keret értelmében nem minősült kormányváltásnak, de ha az lett volna [mert pl. időközben választások voltak], akkor a kormányfő pártkötődésének megváltozása annyit nyomott volna a latban, mint pl. a sportminiszteré.)

²⁶⁹ Így pl. az egyik legkorábbi ilyen jellegű vizsgálat a portfóliók az alapján kísérte meg rangsorolni, hogy mely tárcákat szereznek meg a nagyobb pártok (BROWNE–FESTE, 1975). Egy közelmúltbeli nyugat-európára fókuszáló kutatás pedig az *expert survey* módszerrel állított fel fontossági sorrendet a miniszteri posztok között (DRUCKMAN–WARWICK, 2005).

²⁷⁰ LAVER–SCHOFIELD, 1990: 165.

²⁷¹ Így pl. az 1998-as koalíciós megállapodás 2. sz. melléklet 1. pontja értelmében a FKGP a négy miniszteri poszton kívül megkapta a jogot arra, hogy a következő államfőválasztáson javaslatot tegyen a köztársasági elnök személyére (a megállapodás szövegére lásd KURTÁN et al., 1999: 896–900).

együtt a kormánypártok interakciója – nem mérhető kizárólag a tárcarészesedésen keresztül.²⁷²

5. Egy újabb ellenvetésként említhető, hogy ez a fajta eljárás figyelmen kívül hagyja, hogy Mair eredeti koncepciójában a harmadik indikátornál fontos szerepet kap a pártok kizártsága is. Az IO a fentebb említett formában nem alkalmas annak kimutatására, hogy vannak-e a pártrendszerben a kormányásból tartósan kizárt, „outsider” pártok.

6. Végezetül az index az innovációt csak numerikusan, kvantitatív módon képes mérni, de szubsztantív módon nem – vagyis nem veszi figyelembe azt, hogy egy új párt kormányra kerülése vagy éppen egy koalíciós variáció milyen mértékben ássa alá a verseny korábban kialakult struktúráját. Közelebbről itt arról van szó, hogy amennyiben egy új párt 20%-os részesedést szerez egy újonnan megalakuló kormányban, annak is jelentősége van, hogy *melyik párt* ez az új párt. Így pl. Csehországban egy hipotetikus ČSSD–KSČM-koalíció esetén a kommunista párt 20%-os részesedése ugyanolyan mértékben befolyásolná a PSI-értékét, mint ha a szociáldemokraták egy centrista formációval (amely szintén új) kezdenének közös kormányzásba – holott az előbbi eset sokkal inkább átírná a kormányalakítás meglevő „szabályait”.²⁷³

A következőkben a PSI-index kalkulálásának a két leginkább problémás pontját veszem számba. Elsőként az ún. rendkívüli kormányok kérdését tárgyalom, majd a párton kívüli minisztereknek a modellbe történő beilleszthetőségét vizsgálom meg.

²⁷² Bár más kontextusban, de hasonlóan érvel: CABADA et al., 2014: 177.

²⁷³ Megjegyzendő, hogy erre a problémára az általam alkalmazott számítási eljárás (4.1. pont) sem nyújt semmiféle megoldást, de az 5. fejezetben egyesével is megvizsgálom az egyes országok kormányalakítási gyakorlatát.

4.4.2. A rendkívüli kormányok kérdése

A 2.1. pontban már utaltam rá, hogy mint minden modell, úgy Mair modellje is „ideális” állapotok esetén tesztelhető a leghatékonyabban. Jelen esetben az „ideális” állapotokat rontó egyik tényezőként értékelhetőek azok a kabinetek, amelyek nem a – parlamentáris kormányzati rendszerekre jellemző – hagyományos pártkormányzás sémáját követik (legyen az egy egypárti vagy egy koalíciós kormány). A különböző ügyvezető, szakértői, válságkezelő stb. jelzővel illetett – általam összefoglalóan rendkívülinek nevezett – kormányoknak Mair modelljébe történő beillesztése meglehetősen problémás; a kormányok azonosításának szabályait bemutató 2.1.2. alpontban azonban úgy érveltem, hogy ezeket a kabineteket is érdemes bevonni a vizsgálatokba. Első olvasatra ugyan erős érvnek tűnik az, hogy a pártok interakciójára fókuszáló vizsgálat nem tud mit kezdeni a nem pártkormányokkal – miként Casal Bértoa és Enyedi rámutat, a rendkívüli kormányok vizsgálatokba történő bevonása elhomályosítaná a pártverseny rendes mintázatát.²⁷⁴ A rendkívüli kormányok mellett azoknak a kabineteknek a megítélése sem egyértelmű, amelyek valamilyen közjogi okból kifolyólag eleve csak ideiglenes jelleggel működtek.

Mielőtt belefognánk ezen „problémás” kormányok tárgyalásába, le kell szögezni, hogy előfordulásuk a vizsgált időszakban kizárólag Csehországra korlátozódott. Míg a *Tošovský*-, a *Fischer*-, valamint a *Rusnok*-kabinet mandátuma a következő (előrehozott) választásokig szólt, addig *Topolánek* első egypárti kisebbségi kormánya annyiban volt speciális, hogy ez a választásokat követően alakult meg (2006-ban), azonban a bizalmi szavazást elbukta, viszont így is hivatalban volt több mint négy hónapon át. Ehhez nagyon hasonló képet mutat az első *Babiš*-kabinet, amely 2017 végén szintén egypárti

²⁷⁴CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2016: 269. A szerzők a nem pártkormányokat, az ügyvezető kormányokat, az emigráns kormányokat, az ideiglenes kormányokat, valamint a technokrata kormányokat hagyták figyelmen kívül.

kisebbségi kormányként alakult meg, hogy aztán a bizalmi szavazást elbukása után is hivatalban maradjon, összesen bő fél éven át.

Mit lehet kezdeni ezekkel a kormányokkal? Fentebb utaltam rá, hogy Casal Bértoa és Enyedi érvelése szerint ezek a kabinetek mintegy idegen testet képeznek a pártverseny mintázatának vizsgálódása során, így figyelmen kívül kell őket hagyni. Azonban ezeknek a kormányoknak a lényege pontosan abban rejlik, hogy szakítást jelentenek a hagyományos kormányalakítási és kormányzási gyakorlattal. Mindhárom rendkívüli kabinet olyan kormányválságot követően alakult meg, amely a hagyományos módszerekkel (kormány átalakítása személycserék és/vagy új koalíciós partner bevonása révén) nem volt megoldható.²⁷⁵ Tekintve, hogy a rendszerváltás utáni cseh politikai rendszer egyik igen karakteres jelenségéről van szó, álláspontom szerint nem helyénvaló zárójelbe tenni ezeket a kormányokat. Bár az európai demokráciákban a technokrata kormányok ritkán fordulnak elő,²⁷⁶ Csehországban alig több mint két évtized alatt három ilyen rendkívüli kormány megalakítására került sor. Amennyiben elfogadjuk, hogy ezek az átmenetinek szánt kabinetek nem szokványos elemei a pártok versenyén alapuló kormányzásnak, úgy – meggyőződésem szerint – szükséges reflektálni rájuk a kormányok összetételét vizsgáló kutatásban, hiszen a maguk módján ezek a kormányok is innovatív megoldásokat jelentenek, és ezzel rontják a pártverseny kiszámíthatóságát, „rutinszerűségét”.

A három rendkívüli kabinet megegyezett a tekintetben, hogy mindegyikük ideiglenesen, a következő (előrehozott) választásokig működött ügyvezető jelleggel.²⁷⁷ Ugyanakkor a pártosságukat és a pártkötődésüket tekintve különböztek egymástól. Az 1998-ban

²⁷⁵ MANSFELDOVA–GUASTI, 2013: 8.

²⁷⁶ Erről lásd: PASTORELLA, 2014.

²⁷⁷ Míg a *Tošovský*- és a *Rusnok*-kormány mindegyike hozzátéveleg csak fél évet volt hivatalban, addig a *Fischer*-kormány több mint egy évig működött, miután a 2009-re tervezett előrehozott választásokra végül nem került sor (BALÍK, 2010). Emiatt az utóbbi kabinet valójában több volt, mint pusztán ügyvezető kormány (LINEK–LACINA, 2010: 945–946. vö. McDONNELL–VALBRUZZI, 2014).

megalakult *Tošovský*-kormányt egy államfői támogatással létrejött „félpolitikai” kabinetként lehet jellemezni.²⁷⁸ Tagjainak mintegy kétharmada a pártok által jelölt pártpolitikus volt (a KDU–ČSL, az ODA, valamint az ODS-ből kiszakadó US képviselőjében), de *Tošovský* nagy önállóságot élvezett a miniszterek kiválasztásában. Ezzel szemben a 2009-ben hivatalba lépő – a három közül a „legapolitikusabb”, leginkább szakértői karakterű – *Fischer*-kormányban egyetlen párttag sem volt, viszont valamennyi miniszterét a pártok jelölték (az ODS nyolc, a ČSSD hét, az SZ pedig két minisztert jelölt); így itt a kormányfő befolyása gyengébb volt a miniszterei kilitétét illetően.²⁷⁹ A 2013-as *Rusnok*-kormány sajátosságaként az emelhető ki, hogy *Zeman* köztársasági elnök nemcsak az új kormányfő személyének kijelölésében vállalt – a parlamentáris kormányformához képest – szokatlanul aktív szerepet, hanem a miniszterek személyére is jelentős befolyással volt.²⁸⁰ A kabinetnek csak párttagsággal rendelkező minisztere volt, viszont a kormánytagok többsége a szociáldemokrata párthoz, valamint az elnök korábbi pártjához (SPO) kötődött.²⁸¹

Amint látható – a kormánytagok párttagsága és/vagy az őket jelölő pártok alapján – mindhárom ideiglenes kormányból kimutatható valamiféle pártkötődés. Ezek alapján kérdéses, hogy ezek a kabinetek milyen módon illeszthetők be a számításokba. Magam azt tartom döntő tényezőnek, hogy bár a három kabinet mindegyike a pártok megállapodása és támogatása alapján jött létre, de ezek az egyezségek nem minősültek *koalíciós* megállapodásnak, és így a kabinetek felállításában közreműködő pártoknak is erősen korlátozott befolyása volt a testület munkájára. A *Fischer*- és a *Rusnok*-kormány atipikus jellege abban is megmutatkozott, hogy ezek a hagyományos

²⁷⁸ HLOUŠEK–KOPEČEK, 2014: 1337.

²⁷⁹ HLOUŠEK–KOPEČEK, 2014: 1342–1343.

²⁸⁰ HLOUŠEK, 2014: 108–112; STEGMAIER–LINEK, 2014: 386.

²⁸¹ LINEK, 2014: 100. A kormány három minisztere pedig a ČSSD tagja volt, de ők miniszteri tisztségük alatt szüneteltették párttagságukat.

kormány–ellenzék dichotómiában nem is voltak egyértelműen elhelyezhetőek: előbbi a két nagy párt, a ciklusban addig kormányzó ODS és az ellenzéki ČSSD megállapodása alapján alakulhatott meg, utóbbi pedig főként az ellenzéki pártok támogatásával jött létre. Mindezekre a sajátosságokra tekintettel ezeket a kormányokat teljes egészében függetlenként veszem figyelembe, és így az IGA-értékeket automatikusan 100%-ra kódolom, ugyanis az előd-, illetve az utódkormányvaló – az IGA számítási logikáján alapuló – összevetés ezekben az esetekben túlzottan spekulatív lenne.²⁸²

Rátérve *Topolánek* első kormányára, a kormány beszámításával szemben természetesen fel lehet hozni azt az érvet, miszerint a kabinet mindössze négy hónapig volt hivatalban (ez alatt is pusztán ügyvivő kormányként), viszont ettől függetlenül ez az egypárti kisebbségi ODS-kormány is egy innováció volt. Ebből a szempontból nem is az a lényeges, hogy a kormány bizalmi szavazáson elbukott, hanem maga a politikai szándék érdemel figyelmet, vagyis az, hogy a kormányfő – igaz, kedvezőtlen körülmények mellett – ezt a megoldást is működőképesnek találta, de legalábbis megpróbálkozott vele. Az, hogy a választásokat követően nem állt össze nyomban a későbbi ODS–KDU–ČSL–SZ-koalíció – holott a polgári demokraták és a kereszténydemokraták korábban már kétszer kormányoztak együtt – meglátásom szerint pontosan a kiszámíthatóság hiányára és a pártok bizonytalan együttműködési hajlandóságára utalt.²⁸³ Ez esetben tehát nem működött az az automatizmus, amely a két pártot egy oldalra terelte volna, és így a kormányalakítás során nem érvényesült a múltbéli megszokottság (*'familiarity and inertia'*) kötőere-

²⁸² Így pl. – amint fentebb utaltam rá – az ODS vezette második *Topolánek*-kormányt követő *Fischer*-kormányba a polgári demokraták is jelöltek minisztereket, azaz az ODS tárcarészesedése elvileg az utóbbi kabinetben is kiszámítható lenne, azonban nem pártkormányról lévén szó, a két kabinet összevetése félrevezető volna.

²⁸³ A teljes képhez az is hozzátartozik, hogy a három pártnak (ODS–KDU–ČSL–SZ) csak 100 mandátuma volt a 200 fős képviselőházban (lásd majd a 10. ábrát), és az ebből fakadó bizonytalanság eleve hátráltatta a koalíció megalakulását.

je.²⁸⁴ Fontosnak tartom kiemelni, hogy az ODS *előbb* megkísérelte az egypárti kisebbségi kormányzást, majd csak *ezt követően* próbálkozott egy másik – szintén innovatív – megoldással, a hárompárti koalícióval.²⁸⁵ Azzal viszont, hogy a második számítási mód a *Paroubek*-kormány utódjának a második *Topolánek*-kabinetet tekintti, kiiktatja a „kísérleti” egypárti ODS-kormányt, mint az instabil pártinterakciók egyik lenyomatát.

Az első *Babiš*-kabinet beszámításával kapcsolatban pontosan ugyanezen érvek merülnek fel. A 2014–2017 között működő ČSSD–ANO–KDU–ČSL-koalíció a 2017-es választásokat követően elvben ismét felállhatott volna (immár az ANO vezetésével), főként, hogy a koalíciónak ismét meg lett volna az abszolút többsége. Azonban – természetesen jól körülhatárolható politikai okok miatt²⁸⁶ – ezúttal sem működött a korábbi koalíciós partnereket „egyben tartó” automatizmus, ainek az eredménye az lett, hogy *Babiš*nak meg kellett próbálnia az egypárti ANO-kormányval.

Azzal, hogy Casal Bértoa és Mair sem a három rendkívüli kormányt, sem pedig az első *Topolánek*-kormányt nem vette figyelembe, Csehország esetén mindössze négy innovatív kormányt azonosítottak az 1993–2010-es időszakban, amiből arra következtek, hogy a kormányzati formulákat nagyrészt a kiszámíthatóság jellemzi. Csakhogy a négy kihagyott kormány alaposan árnyalja a cseh pártrendszer intézményesültségéről és a pártok versenyének kiszámíthatóságáról kialakult képet.

Végezetül arra is rá kell mutatni, hogy az egyes kormányok figyelmen kívül hagyása milyen következményekkel jár a számításokra nézve. A 3.1.1. alpontban már utaltam rá, hogy amikor a kormány-

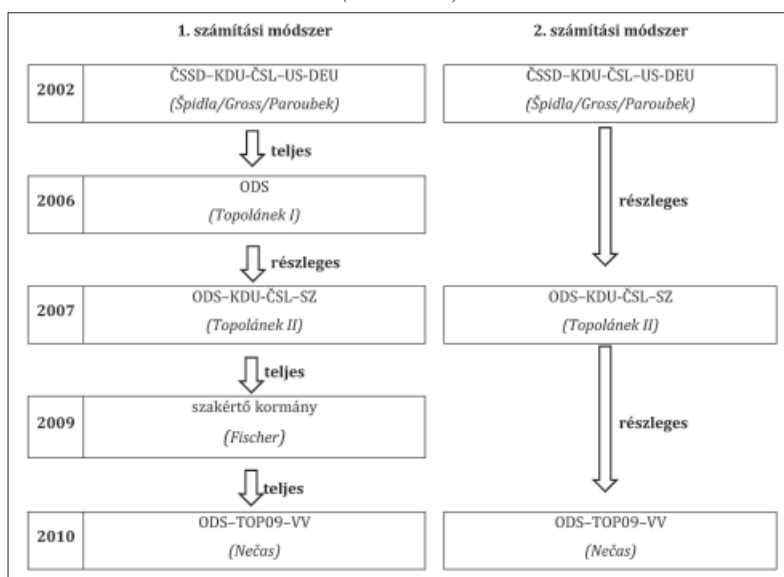
²⁸⁴ FRANKLIN–MACKIE, 1983.

²⁸⁵ A kormányalakítást követően elbukott bizalmi szavazásra Lengyelországban is akad példa: *Pawlak* (1992) és *Belka* (2004) első kormánya sem ment át a bizalmi szavazáson. Ezeket azonban – a 2.1.2. alpontban írtaknak megfelelően – nem vettem figyelembe a számítások során.

²⁸⁶ A 2017-es kormányalakítás nehézségeire lásd HORVÁTH, 2018.

váltás jellegét (semmilyen/teljes/részleges) vizsgáljuk, az eredmény értelemszerűen két tényezőtől függ: az előd- és az utódkormány pártösszetételétől. Következésképp különösen fontos, hogy melyik kormány melyik másikkal kerül kapcsolatba, azaz előd–utód relációba. Mindezt nézzük meg a 2002–2010 közötti cseh kormányváltások példáján.

8. ábra. A kormányváltások jellegének eltérő értelmezései Csehországban (2002–2010)



Forrás: saját összeállítás

Azzal, hogy Casal Bértoa és Mair (valamint Casal Bértoa és Enyedi) az első *Topolánek*-kormányt, valamint Fischer szakértői kabinetjét nem vette figyelembe, a másik három kormány (a 2002-es szociáldemokrata vezetésű koalíció, *Topolánek* második kormánya, valamint a *Nečas*-kabinet) közelebb csúszott egymáshoz, így a számítások során egymás utódjai lettek. Mindez azzal a következménnyel járt, hogy a második kalkulációban mindkét kormányváltás

részlegessé minősült át, „köszönhetően” a KDU–ČSL-nek és az ODS-nek, mint kormányon maradó pártoknak. Ez a kormányon maradás azonban nyilvánvalóan fiktív abban az értelemben, hogy a kereszténydemokraták kormányzati szerepvállalását az első *Topolánek*-kormány, az ODS kormányzását pedig a szakértői *Fischer*-kabinet szakította meg. (Magam főként az előbbi esetben érzem túlzásnak a KDU–ČSL-t folyamatosan kormány levőnek tekinteni, hiszen *Topolánek* első kormányából annak ellenére maradtak ki, hogy jelen voltak a parlamentben.) Függetlenül attól, hogy a kettő közül melyik számítási módot tekintjük helyesnek, a fenti példa jól illusztrálja az előd- és az utódkormányok megállapításával kapcsolatos problémákat.

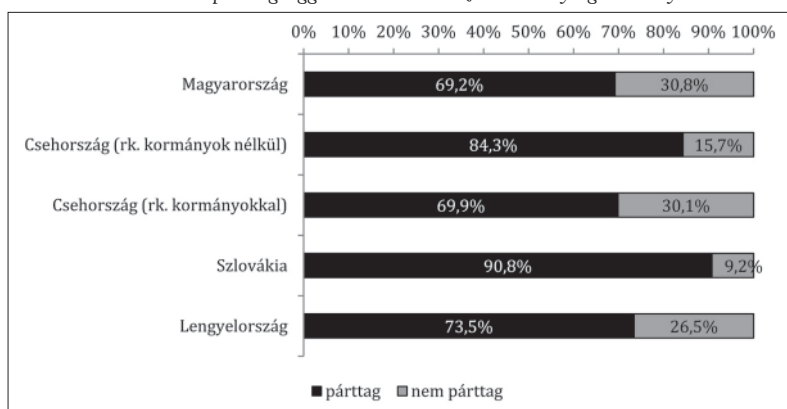
Visszatérve a 8. ábrára, a saját számítási módomat illetően is rá kell mutatni egy kisebb inkonzisztenciára. A rendkívüli kormányok hivatalba lépését teljes kormányváltásként értelmezem – csakhogy a teljes kormányváltás Mair modelljében alapvetően (de nem kizárólagosan) a *zárt* versenyhez van társítva. A második indikátornál (koalíciós variációk) azonban megfelelő módon kerülnek értékelésre, ugyanis ezeket a speciális kabineteket minden esetben innovatív összetételű kormányként veszem számításba (két szakértői kormányt értelemszerűen nem lehet úgy megfeleltetni egymásnak, mint ahogyan két azonos pártösszetételű koalíciót), ezzel pedig a *nyitott* verseny irányába tolódnak el az értékek.

4.4.3. A párton kívüli miniszterek problémája

A 4.4.1. alpontban jelzett problémák közül a párton kívüli miniszterek kezelése is egy alaposabb tárgyalást igényel, ugyanis ez érinti legközvetlenebbül a tárcaalapú operacionalizálás eredményét. Mindenekelőtt felmerülhet a kérdés, hogy vajon a párttagsággal nem rendelkező kormánytagok aránya indokolttá teszi-e azt, hogy ezzel a problémakörrel behatóbban foglalkozzam. A külsős miniszterek előfordulási gyakoriságának feltérképezéséhez mind a négy állam

összesen 47 kormányának tárcamegoszlását megvizsgáltam. Az eredményekből egyértelműen kirajzolódik, hogy az egyes országokban különböző hagyománya van a párton kívüli miniszterek kinevezésének. A 9. ábra ezt az összefüggést mutatja be azzal a kiegészítéssel, hogy a cseh kabineteket két módon is megvizsgáltam: egyrészt a nem pártkormányok (azaz a rendkívüli kormányok) figyelmen kívül hagyásával, másrészt pedig előbbieik beszámításával.²⁸⁷

9. ábra. A párttagsággal nem rendelkező kormánytagok aránya



Megjegyzés: csak a 2.3. pontban jelzett kormányokat és a csak a kormányok megalakulásával hivatalba lépő kormánytagokat vettem figyelembe, vagyis a kimutatás nem tartalmazza a kormány hivatali ideje alatt kinevezett párttagság nélküli minisztereket.

Forrás: saját számítások a 12.1. függelék alapján

Az ábra alapján megállapítható, hogy a négy állam két jól elkülöníthető csoportra bontható: míg Magyarország és Lengyelország esetén bevett gyakorlat a párton kívüli miniszterek (esetenként

²⁸⁷ Az ábra adatait érdemes összevetni egy 2006-os vizsgálattal (AMORIM NETO–STRÖM, 2006), amely 23 európai demokráciában vizsgálta a párttagság nélküli kormánytagok arányát. Szlovákiánál a 6%-os adat túlzásnak tűnik, ugyanis az 1990–2000-es időszakban (tehát Mečiar első kormányát is beleszámítva) az egyes források mindössze egy vagy két párton kívüli miniszterről tesznek említést.

kormányfők) kinevezése, addig a szlovák és – főszabály szerint – a cseh kormányoknál ez ritkábban fordul elő.²⁸⁸ Csehországnál azonban másként fest a kép, ha a rendkívüli kormányokat is figyelembe vesszük: ekkor értelemszerűen alaposan megugrik a párttagsággal nem rendelkező kormánytagok aránya. A fenti adatok alátámasztják az álláspontomat, miszerint a párton kívüli minisztereket is érdemes bevonni a vizsgálatokba, ugyanis arányuk egyáltalán nem elhanyagolható. Ezeknek a kormánytagoknak a figyelmen kívül hagyása különösen akkor járhat torzító hatással, ha egy kormánypárt a részére jutó miniszteri pozíciókat nagy arányban tölteti be párttagsággal nem rendelkező személyekkel – márpedig ez esetben a párt tárcarészesedése nem a valós képet fogja mutatni.²⁸⁹

A párton kívüli kormánytagok kezelésére meglátásom szerint elméletben négy módszer áll rendelkezésre – ám egyik eljárás sem tekinthető teljes mértékben problémamentesnek.

1. Egy lehetséges megoldás lehet a párton kívüli kormánytagok (párt)politikai kötődésének feltérképezése révén „besorolásuk” valamelyik pártba. Ez egyes esetekben egyértelműen kivitelezhető, azonban vitathatatlan, hogy léteznek olyan – pl. a szakmai-tudományos szférából érkező – miniszterek, akiknél merő spekuláció len-

²⁸⁸ Amorim Neto és Strøm arra a következtetésre jutott, hogy a félprezidenciális kormányformájú államokban jóval magasabb a párttagság nélküli miniszterek aránya (AMORIM NETO–STRØM, 2006: 640). Ez egybevág a fenti lengyel adatokkal.

²⁸⁹ Így pl. kinevezésekor az első Orbán-kormány alig fele – a kormányfő és nyolc miniszter – volt párttag (KÖRÖSÉNYI et al., 2003: 382–383); közülük pedig mindössze öten voltak tagjai a Fidesznek; a nyolc párton kívüli miniszter közül viszont hét a Fidesz jelöltje volt. Vagyis amennyiben kizárólag a fideszes párttagsággal rendelkező kormánytagokat tekintjük, úgy csak 33,3% volt a párt tárcarészesedése. Abban az esetben viszont, ha a jelölést vesszük alapul, a Fidesz súlya 72,2%-ra ugrik fel. Másik példa: Lengyelországban az 1992-ben megalakult Suchocka-kormányban az UD a neki járó hét miniszteri poszt közül csak négyet töltött be párttaggal, a másik három tárca élére nem párttag miniszter került (GEBETHNER–JASIEWICZ, 1994: 524).

ne a párthovatartozás deklarálása.²⁹⁰ További nehézséget jelentene az előbbi két kategória közti határvonal meghúzása, ráadásul egyes szakértői kormányok pártpolitikai megítélése különösen nehéz feladat lehet.²⁹¹

2. Egy további lehetséges eljárás lehet a párton kívüli kormánytagok külön blokként kezelése, mintha ők is egy pártot alkotnának. Ezzel kiküszöbölhető a párton kívüli miniszterek besorolása, ugyanakkor számolni kell azzal a problémával, hogy a külsős miniszterek nagy száma esetén a kormánypártok tárcarészesedése félrevezetően alacsony lehet.

3. A harmadik alternatív számítási mód az lehet, hogy a párton kívüli kormánytagokat mintegy kihagyjuk, és a kalkulációk során kizárólag a párttagsággal rendelkező minisztereket vesszük figyelembe, azaz előbbieket (ha vannak ilyenek az adott kabinetben) automatikusan 0%-ot kapnak, és a tárcarészesedés 100%-a a párttag miniszterek között kerül szétosztásra. Ez a megoldás azon a megfontoláson alapul, hogy maga a modell is a pártok közti viszonyrendszerről szól, így a (kvázi) „külsős” minisztereknek nincs szerepe a vizsgálatokban.

4. Végezetül abból is kiindulhatunk, hogy értelemszerűen a párton kívüli miniszterek sem „véletlenül” kerülnek a kormányba, hanem

²⁹⁰ Így pl. az 1998-ban megalakult első *Orbán*-kormány párton kívüli minisztereinek pártkötődése nyilvánvaló volt. Egy másik példa *Medgyessy Péter* esete, aki úgy volt 2002-ben az MSZP miniszterelnök-jelöltje, hogy nem volt tagja a szocialista pártnak.

²⁹¹ Illusztratív például szolgál a 2009-ben hivatalba lépett cseh *Fischer*-kormány, amelynek valamennyi tagja párton kívüli volt, viszont az összes miniszterét pártok (a ČSSD, az ODS és az SZ) jelölték (HLOUŠEK–KOPEČEK, 2014: 1343). Utóbbi miatt a *The Handbook of Political Change in Eastern Europe* adattárában a kabinet a három jelölő párt kormányaként szerepel, a külsős (független) miniszterek száma pedig nulla (MANSFELDOVÁ, 2013: 251). Amennyiben a *Fischer*-kabinetet tisztán szakértői kormányként kezeljük, Csehország esetén a 2009-es kormányváltás teljesnek minősül 100%-os IGA-értékkel, míg ha pártkormányként értelmezzük, úgy a kormányváltás részleges, 47,3%-os IGA-val. A példa rávilágít arra, hogy a különböző értelmezések merőben eltérő eredményekre vezethetnek a számítások során.

azáltal, hogy valamelyik kormánypárt *jelöli* őket az adott posztra. Éppen ezért szükségessé válik a koalíciós megállapodások áttekintése abból a szempontból, hogy milyen rendelkezéseket tartalmaz a tárcaelosztásokra vonatkozóan, azaz az egyes miniszterek jelölése melyik párt kompetenciájába tartozik.²⁹² Ennek a megközelítésnek tehát az alapja az, hogy nem a kormánytagok párttagsága, -kötődése a döntő, hanem hogy melyik kormánypárt reszortja az adott minisztérium.²⁹³ (Mindez természetesen azon a normatív előfeltételezésen nyugszik, hogy még a párton kívüli miniszterek sem rendelkeznek teljes autonómiával, vagyis a függetlenségük lényegében feloldódik egy pártkormányban.²⁹⁴) Ezzel az eljárással tehát plauzibilis módon „eltüntethetőek” lennének a külsős miniszterek. Bár az irány ígéretesnek tűnik, komoly problémát jelent, hogy a koalíciós megállapodások nem mindegyike tartalmaz előírásokat a miniszteri posztok elosztására.²⁹⁵ A módszer alkalmazását az sem könnyíti meg, hogy

²⁹² Kivételes esetekben ez a megközelítés sem alkalmazható maradéktalanul. Lengyelországban az 1993-as *Pawlak*-kormánynak három miniszterét *Wałęsa* államfő jelölte (JASIEWICZ, 1994: 403). További sajátosság, hogy – amint a 267-es lábjegyzetben említettem – a Tudományos Kutatási Bizottságnak – a Szejm által jelölt – elnöke 2004-ig hivatalból tagja volt a mindenkori a kormánynak. Ezeket a kormánytagokat mindig a legnagyobb kormánypártnál veszem számításba.

²⁹³ Ebből a megközelítésből az is következik, hogy egypárti kormány esetén valamennyi kormánytagot – beleértve a pártkötődés nélküli minisztereket is – automatikusan a kormánypárthoz sorolom.

²⁹⁴ Vö. ANDEWEG, 2000: 128.

²⁹⁵ Magyarországon 1990 és 2006 között valamennyi koalíciós megállapodás tartalmazta a kormánypártok közötti tárcaegoszlás szabályait. Ezek egy része kifejezetten utalt a jelölés jogára is (pl. az 1998-as megállapodásban „*A Fidesz–Magyar Polgári Párt jogosult minisztert jelölni a ... minisztérium irányítására*” fordulattal). 2010-től kezdve azonban nem született ilyen jellegű megállapodás. Csehországban pl. a 2010-es (42. és 47. old.) és a 2013-as (31. és 35. old.), Szlovákiában pedig pl. a 2006-os (1. sz. melléklet) és a 2010-es (IV. pont) egyezségben taláunk hasonló kikötéseket. Lengyelországban ugyanakkor sem a 2006-os, sem a 2011-es koalíciós megállapodás nem tartalmaz előírásokat a miniszteri posztok elosztására. Emiatt a lengyel kormányok párton kívüli miniszterei esetén a jelölés kérdésében e-mailben egyeztettem lengyel szakértőkkel (a részletekre lásd a 12.1. függelék).

egy koalíciós partner kilépése esetén – legalábbis részlegesen – hatályát veszti a koalíciós egyezmény, így egy három vagy több pártból álló koalíció esetén külön vizsgálni kell, hogy melyik párt „örökölte meg” a kilépő párt által birtokolt tárcákat.

Szamba véve az egyes módszerek racionalitását, a vizsgálatok során a negyedik eljárást alkalmaztam.

4.4.4. A PSI-indexek

A következőkben a négy pártrendszert a PSI-indexek szempontjából vizsgálom. Casal Bértoa és Enyedi – a megelőző pontban vázolt – számítási módszereitől három szempontból térek el. Egyrészt – a már bemutatott okokból – a párton kívüli minisztereket is bevontam az elemzésbe, a jelölő pártot alapul véve. Másrészt a csehországi rendkívüli kormányokat nem zártam ki eleve a vizsgálatokból; ehelyett a számításokat két módon is elvégeztem (külön valamennyi kormányra és külön csak a pártkormányokra). A harmadik eltérés a kormányok hivatali idejével kapcsolatos. Casal Bértoa és Enyedi a számításai során figyelembe vette azt is, hogy a kabinetek hány éven át működtek; ennek érdekében az egyes kormányváltásokhoz tartozó PSI-indexeket megszorozták az új kormány hivatali idejével.²⁹⁶ A magam részéről ezt kevésbé tartom igazolhatónak, részben pontosan azon okokból, amik miatt a szerzők elvetették a negyedik indikátort, a kormány pártösszetétel-változásának gyakoriságát.²⁹⁷ Mair modelljében eredetileg a kormányváltás körülményein és a kormányalakítás kiszámíthatóságán volt a hangsúly – álláspontom szerint ettől külön kell kezelni azt a kérdést, hogy az új kormány végül hány évig maradt hivatalban. Ezzel kapcsolatban vissza kell utalnom a 2.1.2. alpontban lefektetett – Casal Bértoa és Enyedi 2014-es munkája által is követett – szabályokra: kormányváltásnak

²⁹⁶ CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2016: 269.

²⁹⁷ Erről lásd a 46-os lábjegyzetben írtakat.

az tekinthető, amikor a kormány pártösszetétele megváltozik, vagy pedig amikor a választásokat követően megalakul a (közjogilag) új kormány. Az előbbi körülmény akár fel is verheti a stabil pártinterakciók kérdését, hiszen egy zárt struktúrájú versenyben „elvárás”, hogy a kormány pártösszetétele ne változzon ciklus során. Ezzel szemben a parlamenti választás egy olyan intézményi korlátnak minősül, amelyik mindenképpen véget vet a kormány megbízatásának, függetlenül a pártok viszonyrendszerétől.²⁹⁸

Az eredményeket a 15–19. táblázat tartalmazza.

Az eredmények könnyebb áttekinthetősége érdekében a legfontosabb adatokat a 20. táblázatban külön is összefoglaltam.

A magyar pártrendszer ezen számítás szerint is messze a legzártabbnak bizonyult, mindhárom indikátornál a legmagasabb pontszámot érte el. A másik három állam sorrendje és egymáshoz való relatív távolsága ugyanakkor eltér a 4.1. pontban számított eredményektől. A második legmagasabb PSI-index a szlovák pártrendszer-nél jött ki, míg harmadik helyen ezúttal is a lengyel pártrendszer végzett. Az indikátor Csehország esetén vette fel a legalacsonyabb indexet (akkor is, ha a rendkívüli kormányokat figyelmen kívül hagyjuk).

A különbségek értelemszerűen a különböző számítási módszerekből fakadnak; az eltérő kalkulációk más szempontokból értékelik a pártrendszerek zártságát, más faktorokra helyezik a hangsúlyt. Így pl. az, hogy a fenti számítások alapján a cseh pártrendszer minősült a leginkább nyitottnak, részben arra vezethető vissza, hogy az iPSI számítása során a kizártság irreleváns, vagyis a KSČM explicit távol tartása a kormányzástól nem befolyásolta a mutató értékét (leg-

²⁹⁸ A kérdés alaposabb megvilágításához példaként tekintsük a 2006-os és a 2008-as hazai kormányváltást. Az előbbire a PSI-index 98,7%, az utóbbira pedig 76,9%. Amennyiben figyelembe vennénk a két kormány működési idejét (hosszvetőlegesen két-két év), úgy mindkét értéket kétszeres súllyal kellene számolni. Abban az esetben viszont, ha az SZDSZ egy évvel később lépett volna ki a koalícióból, a fenti két érték is eltérő súlyozást kapna. Kérdéses ugyanakkor, hogy a koalíciós szakítás *időpontjának* vissza kell-e tükröződnie a PSI-index értékében.

15. táblázat. A PSI-index Magyarországon

kormány- váltás ssz.	éve	régii kormány	új kormány	kormány- váltás jellege	IGA			IFA	IO	Átlag
					valódi	korrigált	100-as skálára konvertált			
1.	1994	Antall/Boross	Horn	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	0,0%	33,3%
2.	1998	Horn	Orbán I	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	27,8%	27,8%	51,9%
3.	2002	Orbán I	Medgyessy/Gyurcsány I	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
4.	2006	Medgyessy/Gyurcsány I	Gyurcsány II	nincs	1,9%	98,1%	96,2%	100,0%	100,0%	98,7%
5.	2008	Gyurcsány II	Gyurcsány III/Bajnai	részleges	23,1%	76,9%	53,8%	76,9%	100,0%	76,9%
6.	2010	Gyurcsány III/Bajnai	Orbán II	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	72,2%	100,0%	90,7%
7.	2014	Orbán II	Orbán III	nincs	0,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
8.	2018	Orbán III	Orbán IV	nincs	0,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Átlag							93,8%	72,1%	78,5%	81,4%

16. táblázat. A PSI-index Csehországban (a rendkívüli kormányokkal)

kormány- váltás ssz.	éve	régii kormány	új kormány	kormány- váltás jellege	IGA			IFA	IO	Átlag
					valódi	korrigált	100-as skálára konvertált			
1.	1996	Klaus I	Klaus II	nincs	18,4%	81,6%	63,2%	100,0%	100,0%	87,7%
2.	1998	Klaus II	Tošovský	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	0,0%	33,3%
3.	1998	Tošovský	Zeman	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	0,0%	33,3%
4.	2002	Zeman	Spidla/Gross/Paroubek	részleges	35,3%	64,7%	29,4%	64,7%	82,4%	58,8%
5.	2006	Spidla/Gross/Paroubek	Topolánek I	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	50,0%	100,0%	83,3%
6.	2007	Topolánek I	Topolánek II	részleges	50,0%	50,0%	0,0%	77,8%	77,8%	51,9%
7.	2009	Topolánek II	Fischer	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	0,0%	33,3%
8.	2010	Fischer	Nečas	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	40,0%	46,7%
9.	2013	Nečas	Rusnok	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	0,0%	33,3%
10.	2014	Rusnok	Sobotka	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	64,7%	64,7%	76,5%
11.	2017	Sobotka	Babiš I	részleges	64,7%	64,7%	29,4%	35,3%	100,0%	54,9%
12.	2018	Babiš I	Babiš II	részleges	33,3%	66,7%	33,4%	82,4%	100,0%	71,9%
Átlag										55,4%

17. táblázat. A PSI-index Csehországban (a rendkívüli kormányok nélkül)

kormány- váltás ssz.	éve	régí kormány	új kormány	kormány- váltás jellege	IGA			IFA	IO	Átlag
					valódi	korri- gált	100-as skálára konvertált			
1.	1996	Klaus I	Klaus II	nincs	18,4%	81,6%	63,2%	100,0%	100,0%	87,7%
2.	1998	Klaus II	Zeman	reljes	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	0,0%	33,3%
3.	2002	Zeman	Spidla/Gross/Paroubek	részleges	35,3%	64,7%	29,4%	64,7%	82,4%	58,8%
4.	2006	Spidla/Gross/Paroubek	Topolánek I	reljes	100,0%	100,0%	100,0%	50,0%	100,0%	83,3%
5.	2007	Topolánek I	Topolánek II	részleges	50,0%	50,0%	0,0%	77,8%	77,8%	51,9%
6.	2010	Topolánek II	Nečas	részleges	60,0%	60,0%	20,0%	0,0%	40,0%	20,0%
7.	2014	Nečas	Sobotka	reljes	100,0%	100,0%	100,0%	64,7%	64,7%	76,5%
8.	2017	Sobotka	Babiš I	részleges	64,7%	64,7%	29,4%	35,3%	100,0%	54,9%
9.	2018	Babiš I	Babiš II	részleges	33,3%	66,7%	33,4%	82,4%	100,0%	71,9%
Átlag							52,8%	52,8%	73,9%	59,8%

18. táblázat. A PSI-index Szlovákiában

kormány- váltás ssz.	éve	régii kormány	új kormány	kormány- váltás jellege	IGA			IFA	IO	Átlag		
					valódi	korrigált	100-as skálára kon- vertált					
1.	1994	Mečiar II	Moravčík	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	0,0%	33,3%		
2.	1994	Moravčík	Mečiar III	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	77,8%	77,8%	85,2%		
3.	1998	Mečiar III	Dzurinda I	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	65,0%	65,0%	76,7%		
4.	2002	Dzurinda I	Dzurinda II	részleges	40,0%	60,0%	20,0%	81,3%	81,3%	60,9%		
5.	2006	Dzurinda II	Dzurinda III	részleges	18,0%	82,0%	64,0%	81,3%	100,0%	81,8%		
6.	2006	Dzurinda III	Fico I	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	31,3%	31,3%	54,2%		
7.	2010	Fico I	Radičová	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	53,3%	53,3%	68,9%		
8.	2012	Radičová	Fico II	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	68,8%	100,0%	89,6%		
9.	2016	Fico II	Fico III	részleges	40,0%	60,0%	20,0%	80,0%	93,3%	64,4%		
10.	2016	Fico III	Fico IV /Pellegrini	részleges	6,7%	93,3%	86,6%	93,3%	100,0%	93,3%		
11.	2020	Fico IV /Pellegrini	Matovič 2020	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	18,8%	18,8%	45,9%		
Átlag										81,0%	59,2%	68,6%

19. táblázat. A PSI-index Lengyelországban

kormány- váltás ssz.	éve	régí kormány	új kormány	kor- má- ny- váltás jellege	IGA			IFA	IO	Átlag
					valódi	korri- gált	100-as skálára konvertált			
1.	1992	Olszewski	Suchocka	részleges	70,6%	70,6%	41,2%	36,0%	36,0%	37,7%
2.	1993	Suchocka	Paulak/Oleksy/ Cimoszewicz	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	0,0%	33,3%
3.	1997	Paulak/Oleksy/ Cimoszewicz	Buzek I	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	0,0%	33,3%
4.	2000	Buzek I	Buzek II	részleges	26,1%	73,9%	47,8%	69,6%	100,0%	72,5%
5.	2001	Buzek II	Miller I	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	93,7%	93,7%	95,8%
6.	2003	Miller I	Miller III/Belka	részleges	12,5%	87,5%	75,0%	87,5%	100,0%	87,5%
7.	2005	Miller III/Belka	Marcinkiewicz I	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	0,0%	33,3%
8.	2006	Marcinkiewicz I	Marcinkiewicz III/ Kaczyński	részleges	23,8%	76,2%	52,4%	76,2%	76,2%	68,3%
9.	2007	Marcinkiewicz III/ Kaczyński	Tusk I	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%	15,8%	38,6%
10.	2011	Tusk I	Tusk III/Kopacz	nincs	0,8%	99,2%	98,4%	100,0%	100,0%	99,5%
11.	2015	Tusk III/Kopacz	Szydło/Morawiecki I	teljes	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
12.	2019	Szydło/Morawiecki I	Morawiecki II	nincs	0%	100%	100%	100,0%	100,0%	100,0%
Átlag							84,7%	55,3%	60,1%	66,7%

A 15–19. táblázatok forrása: saját számítások a 12.1. függelék alapján

20. táblázat. A PSI-indexek összesítése

		PSI-indikátorok			PSI-index
		IGA	IFA	IO	
Magyarország		93,8%	72,1%	78,5%	81,4%
Cseh- ország	(rk. kormányokkal)	71,3%	39,6%	55,4%	55,4%
	(rk. kormányok nélkül)	52,8%	52,8%	73,9%	59,8%
Szlovákia		81,0%	59,2%	65,5%	68,6%
Lengyelország		84,7%	55,3%	60,1%	66,7%

Forrás: saját számítások a 12.1. függelék alapján

feljebb csak indirekt módon azzal, hogy mivel a kommunista párt nem került kormányra, nem következett be egy olyan innováció, amely hozzájárult volna az IFA és az IO csökkenéséhez). Másrészt amennyiben figyelembe vesszük a rendkívüli kormányokat is, az IFA kiugróan alacsony értéket vesz fel; ha viszont kihagyjuk a számításokból ezeket a kabineteket, úgy – az így „keletkező” részleges kormányváltások nyomán – az IGA értéke „húzza vissza” a PSI-indexet. Végezetül arra is rá kell mutatni, hogy ugyan Szlovákiában az új pártok jó eséllyel kerültek kormányra, a miniszteri posztokból való részesedésük – a viszonylag alacsony mandátumarányuk miatt – többnyire szerény volt. Ezzel szemben Lengyelországban az újonnan kormányra kerülő pártok több alkalommal is vezető szerepet töltöttek be a kabinetben (SLD, AWS, PiS, PO). Ez a különbség az IO értékében is visszatükröződött, hiszen a szlovák érték jóval magasabb volt a lengyelnél.

5. TÖRÉSVONALAK ÉS BLOKKOK: A KORMÁNYALAKÍTÁST MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK

Amint az elméleti kereteket tisztázó fejezetben említettem, a monográfia a négy pártrendszer közelebbi vizsgálatának igényével íródott. A korábbi részekben viszont kevés szó esett arról, hogy a zárt, illetve nyitott mintázatú versenyre utaló jelek milyen politikai kontextusban mutatkoztak meg. A következőkben ezt a hiányt pótlom azzal, hogy a négy pártrendszert egyesével, egymástól elkülönülten – mintegy esettanulmány jelleggel – veszem számba. A komparatív szempont így ugyan háttérbe szorul, azonban lehetővé válik annak alaposabb megértése, hogy milyen tényezők határozták meg a verseny dinamikáját a visegrádi államokban. Az előző fejezetben láttuk, hogy a négy ország jelentősen különbözött egymástól a tekintetben, hogy a verseny záródása milyen mértéket ért el; ráadásul a pártrendszerek – legalábbis az indikátorok alapján – eltérő irányú utat jártak be: esetenként a kezdeti zártabb struktúra nyitottabbá vált, de ennek a fordítottjára is találtunk példát. Az elmúlt két és fél évtized folyamatainak alaposabb vizsgálata révén azonban – mintegy a számok mögé tekintve – azokban az államokban is kimutatható valamiféle stabilitás és kiszámíthatóság, amelyekben a pártverseny mintázata inkább nyitottnak minősült.

5.1. ÉRTELMEZÉSI KERETEK

Azt, hogy Mair modelljében a kormányra kerülésért folytatott küzdelem miként játszik központi szerepet, már korábban részletesen

bemutattam. Mair gondolatmenetét ezúttal érdemes hosszabban idézni: „Egy pártrendszer minél erősebb, annál könnyebben belátható, hogy egy bizonyos alapvető szembenállás körül forog, vagyis »szól valamiről« [it is 'about' something]. Nagy-Britanniában a pártrendszer a Munkáspárt és a Konzervatív Párt konfliktusa határozza meg; Franciaországban a baloldal a jobboldal ellen (gyakran különösebb párt-specifikáció nélkül); Svédországban a szociáldemokrata párt a lazábban összetartozó polgári blokk ellen stb.”²⁹⁹ (Mair az 1997-es munkájában további két példát említett: Észak-Írországban az unionizmus a nacionalizmus ellen; Írországban pedig a Fianna Fáil „a többiek” ellen.³⁰⁰) Vagyis akkor szilárdul meg a verseny struktúrája, ha egy bizonyos kitüntetett választás („vagy-vagy”) válik uralkodóvá. Ezzel szemben – folytatja Mair – amennyiben nem alakul ki egy ilyen konfliktusvonal, a pártrendszer minden valószínűséggel képlékeny, kiforratlan marad.

A fenti idézetben olvasható felsorolás arra is rávilágít, hogy az egyes pártrendszereket meghatározó szembenállás két oldalán található szereplők nagy változatosságot mutatnak: ezek éppen úgy lehetnek pártok (pl. Munkáspárt, Konzervatív Párt), mint politikai oldalak (baloldal, jobboldal) vagy blokkok (polgári blokk), illetve – amint az ír példánál láttuk – egyszerűen csak „a többiek”. A lényeg tehát az, hogy létezik-e egy olyan alapvető szembenállás, amely strukturálja a pártok versenyét, és ezzel a meghatározza a kormányalakítás *kiszámíthatóságát*. A kiszámíthatóság tehát különösen fontos kifejezés Mair elméleti keretében; egy munkájában úgy fogalmazott, hogy a kiszámíthatóság lényegében a strukturált-ság szinonimája: minél inkább kiszámíthatóbb egy pártrendszer, annál inkább tekinthető *rendszernek* mint olyannak, és annál inkább minősül intézményszerűnek.³⁰¹

²⁹⁹ MAIR, 2006: 69 (saját fordítás).

³⁰⁰ MAIR, 1997: 14.

³⁰¹ MAIR, 2001: 35.

A következőkben tehát arra keresem a választ, hogy – az előző fejezet kvantitatív elemzéseitől és eredményeitől függetlenül – a visegrádi pártrendszerekben kimutatható-e a pártok versenyét orientáló törésvonal, vagyis – maradva Mair kissé leegyszerűsített, ám kétségkívül expresszív kifejezésénél – „miről szól” a pártok versenye, azaz milyen tényezők határozták meg a pártok együttműködését, különös tekintettel a kormányalakításokat. Természetesen az együttműködések és szembenállások, valamint a koalíciókötések logikája nem értelmezhető a politikai kontextusból kiragadott módon, így szükség lesz az alapvető pártpolitikai folyamatok felvázolására is.

Mielőtt rátérek az egyes pártrendszerek tárgyalására, szükségesnek tartok néhány megjegyzést tenni a fogalomhasználatot illetően. Ami a *törésvonal* kifejezést illeti, ezt a meglehetősen komplex, sokféle jelentéstartalommal bíró fogalmat³⁰² ebben a fejezetben nem a klasszikus lipset–rokkani értelemben használom, azaz nem a társadalmi tagoltság (csoport-hovatartozás) leképeződése érdekel, de nem is a Bartolini és Mair által körülírt háromrétegű cleavage koncepciót³⁰³ követem. Ennek megfelelően arra sem vállalkozom, hogy a visegrádi államok vonatkozásában akár csak megközelítőleg is „teszteljem” az előbbi két munka téziseit.³⁰⁴ A törésvonalak ugyanis

³⁰² A törésvonal (*cleavage*) értelmezéséről és neki a tulajdonított jelentésekről lásd pl. RÖMMELE, 1999; DEEGAN-KRAUSE, 2007; valamint – magyar nyelven – RÓNA, 2008.

³⁰³ BARTOLINI–MAIR, [1990] 2007: 198–200. A szerzők értelmezésében a törésvonal három réteget foglal magában: egy *empirikusat* (ami a társadalmi struktúra leképeződését jelenti), egy *normatívát* (utalva a közös identitást biztosító értékrendszerre), valamint egy *szervezetit* (értve ezen az előbbi szintek intézményes megnyilvánulását, pl. a pártok szerveződése képében).

³⁰⁴ Az, hogy a törésvonalak – az eredeti vagy módosított értelmükben – mennyiben értelmezhetőek a posztkommunista pártrendszerekben, számos vizsgálat tárgyát képezték. Így pl. alig egy évvel a rendszerváltás után Ágh már azt feltételezte, hogy „a jelenlegi magyar pártrendszer genezise és parlamentesedése a Lipset–Rokkan-féle hipotézis alapján megmagyarázható” (ÁGH, 1992: 126). Kitschelt az új pártrendszereket egy kétdimenziós térben igyekezett elhelyezni, rámutatva a posztkommunista versenymintázatoknak a nyugati formáktól eltérő sajátosságaira (KITSCHOLT, 1992);

csak annyiban érdekelnek, amennyiben azok kihatással vannak a pártok együttműködési hajlandóságára, azaz a kifejezést mint a pártrendszert és a pártversenyt strukturáló konfliktust használom.³⁰⁵ Az efféle leszűkített értelmezés természetesen nem példa nélküli. Így pl. Körösényi is a *political cleavage* kifejezés használatával írta le a hazai pártrendszer első éveit,³⁰⁶ de Tóka és Popa is kifejezetten egy szűkebb értelemben vett cleavage-fogalommal dolgozott a magyar pártrendszer bő első két évtizedét bemutató munkájukban.³⁰⁷ Hloušek és Kopeček a cseh és a szlovák pártrendszert vizsgáló írásában hasonlóan interpretálta a törésvonal kifejezést ('*political concept of cleavages*'), kifejezetten elszakítva azt a rokkani értelmezéstől.³⁰⁸

egy későbbi munkájában pedig azt feltételezte, hogy a rendszerváltás előtti kommunista rendszer típusa kihatással van az egyes törésvonalak fontosságára és a verseny jellegére (KITSCHOLT, 1995). Evans és Whitefield – vitatva Kitscholt 1992-es írását – a kétdimenziós tér helyett a gazdasági átmenete sikerességét, az etnikai homogenitást, valamint az államiság státuszát (a rendszerváltás egyben a nemzeti önállóság kivívását is jelentette-e) tartották a pártok versenyét meghatározó tényezőknél (EVANS–WHITEFIELD, 1993). Ezen túl történt kísérlet a kommunista rendszer előtti időszak törésvonalai újjáéledésének tesztelésére, kimutatva azok csekély hatását (RIVERA, 1996), valamint a társadalmi státusz, a gazdasági attitűdök és a pártválasztás közti kapcsolat kimutatására (GIJSBERTS–NIEUWBEERTA, 2000). A legátfogóbb kutatás (LAWSON et al., 1999) összefoglalója azt emeli ki, hogy a klasszikus *cleavage* elmélet csak erős megszorításokkal alkalmazható a posztkommunista államokban (LAWSON, 1999). Végezetül Casal Bértoa közelmúltbeli írásában a visegrádi államokat vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy nem a törésvonalak száma, típusa, illetve erőssége az, amely összefüggést mutat a pártrendszer intézményesültségével, hanem azok struktúrája (ti. egymást keresztbe metsző vagy éppen egymást erősítő törésvonalakról van szó – az előbbihez gyengébben, az utóbbihoz erősebben intézményesült pártrendszer társul) (CASAL BÉRTOA, 2014).

³⁰⁵ Itt kell megjegyezni, hogy a szakirodalomban a *cleavage* mellett további hasonló tartalmú, nem minden esetben definiált fogalmak (pl. *dividing line*, *division*, *conflict line*) is előfordulnak hasonló jelentéstartammal.

³⁰⁶ KÖRÖSÉNYI, 1993a.

³⁰⁷ TÓKA–POPA, 2013 (hasonlóan: TÓKA, 2005).

³⁰⁸ HLOUŠEK–KOPEČEK, 2008: 520.; hasonlóképpen: CABADA et al., 2014: 91–92, valamint EVANS–WHITEFIELD, 1998.

Horváth és Soós pedig törésvonalon olyan, a pártrendszeren belül húzódo tartós határt értett, amelyeken a pártok csak nagy politikai költség árán kelhetnek át.³⁰⁹ A sorba illeszkedik még Sitter munkája is, amelynél bár szintén Lipset és Rokkan képezi a kiindulópontot, azonban a törésvonalakat a pártok versenyének tükrében elemezte, kiemelve a pártok stratégiájának fontosságát.³¹⁰ Sitterhez hasonlóan magam is arra fókuszálok, hogy a pártrendszerben megnyílnak mutathatók ki olyan törésvonalak, amelyek strukturálják a pártok versenyét, és így egyrészt kijelölik a blokkhatárokat, másrészt pedig meghatározzák az együttműködési hajlandóságot (különösen a koalíciókötések terén). Az együttműködési hajlandóságot negatív értelemben is szükséges vizsgálni, vagyis azt számba venni, hogy mely pártok *nem* hajlandóak együttműködni, kizárva ezzel a közös kormányzás lehetőségét. Amint Enyedi rámutat, a pártrendszerek kiszámíthatóságát növeli, ha bizonyos pártok biztosan nem kooperálnak.³¹¹

Egy adott pártrendszerben természetesen több ilyen törésvonal is jelen lehet, azonban a pártrendszerre és a versenyre gyakorolt hatásuk jelentőségüket tekintve igen különbözőnek bizonyulhatnak. Cabada azt feltételezte, hogy ezek közül a törésvonalak közül egy (az etnikailag, vallásilag vagy regionálisan tagolt társadalmak esetén akár több) olyan van, amelyik alapvetően meghatározza a pártrendszer struktúráját, ezen belül különösen a kormányra kerülésért folytatott küzdelmet.³¹² Ez a megközelítés közelebb áll a Deegan-Krause által bevezetett *issue divide* fogalomhoz, amely feltételezi az attitudinális (normatív, értékalapú) és az intézményi (politikai, szervezeti) különbségeket (illetve ezek egybeesését), de a harmadik különbség, a strukturális (társadalmi-demográfiai) irreleváns.³¹³

³⁰⁹ HORVÁTH–SOÓS, 2015: 276.

³¹⁰ SITTER, 2001b.

³¹¹ ENYEDI, 2006c: 231.

³¹² CABADA et al., 2014: 92.

³¹³ DEEGAN-KRAUSE, 2007.

A törésvonal mellett az országtanulmányok során a másik alapvető kifejezés a *blokk* lesz. A fogalom relevanciáját érzékeltetendő, ismételten visszautalok Mairnek a jelen pont elején már idézett gondolatmenetére a pártrendszereket strukturáló lehetséges szembenállásokról. Tekintve, hogy a vizsgált államok nyilvánvalóan nem a kétpártrendszer kategóriájába esnek, figyelmünket az egyes pártok helyett inkább a blokkok irányába kell fordítanunk. Tapasztalataim alapján maga a blokk kifejezés nem különösen került definiálásra a politikatudományi irodalomban – a közismert kivételt Bartolini és Mair munkája jelenti, amelyik a pártokat a közös történelmi eredet, valamint a törésvonal ugyanazon oldalán felvett pozíció alapján rendezte blokkokba, hangsúlyozva egyúttal a szavazóbázis stabilitását is.³¹⁴ Ez a történelmi-szociológiai megközelítés kevésbé lenne alkalmazható annak fényében, hogy a posztkommunista pártrendszerek jóval képlékenyebbnek bizonyulnak, mint a Bartolini és Mair által vizsgált nyugati országok; ráadásul – amint arra fentebb utaltam – a törésvonalnak sem az előbbi szerzők által adott definícióját értem. Enyedi és Casal Bértoa egy közelmúltbeli munkája azonban megfelelő kiindulópontként szolgál a fogalom értelmezéséhez. A szerzők szerint az azonos blokkhoz tartozó pártokat egyrészt az együttműködési hajlandóság, másrészt pedig valamiféle közös identitás köti össze.³¹⁵ A szerzők a blokk kifejezést tehát a „megszabadították” a történelmi-szociológiai tételezettségétől, lehetővé téve így annak rugalmasabb alkalmazását. Ugyanakkor meglátásom szerint Enyedi és Casal Bértoa megközelítése két szempontból vitatható, illetve pontosítható. Egyrészt ami a közös identitást illeti, a magam részéről kérdésesnek tartom, hogy ezt mennyiben célszerű a blokk konstruáló feltételeként meghatározni, ugyanis egyes esetekben előfordulhatnak olyan körülmények, amelyek az együttműködés

³¹⁴ BARTOLINI–MAIR, [1990] 2007: 47.

³¹⁵ ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2015: 4–5. Kiegészítésképpen érdemes megjegyezni, hogy a blokk kifejezés értelmezhető egy harmadik (talán köztes) módon is, amennyiben a választók preferenciáiból indulunk ki (STANLEY, 2011: 260).

szempontjából mintegy felülírják az identitásbeli különbségeket.³¹⁶ Egy példával megvilágítva: Szlovákiában a társadalmi kérdésekben meglehetősen liberális, kissé euroszkeptikus SaS, valamint a kereszténydemokrata-konzervatív, EU-párti KDH lényegében magától értetődően lett tagja – az SDKÚ és a Híd–Most mellett – a 2010-es jobboldali kabinetnek, holott a két párt esetén közös identitásról nehéz lenne beszélni. Ha az identitás nem is, de a nacionalista populizmus bírálata, valamint a Smer-ellenesség összekötötte őket, így – a szlovák pártok versenyét meghatározó kontextusban – vitathatatlanul egy blokkba tartoztak. (De pl. az 1998-as kabinet – mint „anti-Mečiar”-blokk – hasonlóan interpretálható.) Egy másik példa lehet az 1993-as lengyel SLD–PSL-koalíció, amelyben a két pártot lényegében csak a pártállami múlt kötötte össze, de – szintén csak az adott, egész évtizedet meghatározó kontextusra figyelemmel – ez már önmagában megalapozta az azonos blokkba tartozást. Összességében tehát a közös identitás mint blokkot konstruáló feltétel túlságosan bizonytalannak tűnik ahhoz, hogy ez alapján lehessen meghúzni a blokkhatárokat.³¹⁷

A másik kiegészítem arra vonatkozik, hogy az én értelmezésemben a blokk nem feltételezi a „tagjai” állandóságát (ez Enyedi és Casal Bértoa definíciójából nem derül ki egyértelműen), azaz úgy is beszélhetünk blokkról (vagy hasonló kifejezéssel: táborról), hogy az adott blokkhoz tartozó pártok kiléte változik. (Így pl. – amint az 5.4. pontban látni fogjuk – Szlovákiában az anti-Mečiar [később már jobboldalinak nevezhető] blokk összetétele folyamatosan módosult, de ez nem érintette a közös kormányzásra irányuló hajlandóságot.) A változás többnyire azért következik be, mert a parlamenti pártok köre – kevés kivétellel – választásról választásra eltérést mutatott (erről lásd majd a 7. fejezetet). Nyilvánvaló,

³¹⁶ A szerzők a nagykoalíciót említik mint olyan esetet, amely során annak ellenére valósul meg a közös kormányzás, hogy a két párt megőrzi saját identitását.

³¹⁷ A szerzők maguk is rámutatnak arra, hogy esetenként komplikált lehet a blokkokat és a koalíciókat elválasztani egymástól.

hogy a folyamatosan változó összetételű parlament megnehezíti az ismétlődő koalíciós variációk (kormányzati formulák) kikristályosodását, holott adott esetben egy kormány az összetételét tekintve úgy is hasonlíthat egy korábbi kabinetre, hogy az őt alkotó pártok nem egészen ugyanazok. Visszatérve Mair példáira, ahogyan a francia jobboldal és baloldal sem pontosan ugyanazon pártokból állt a második világháborút követő évtizedekben,³¹⁸ vagy ahogyan a svéd polgári-jobboldali blokkot is mutatott némi változást,³¹⁹ úgy a visegrádi államokban – természetesen országonként eltérő mértékben – is jelen van a blokkokon belüli fluktuáció (különösen Szlovákiában és Lengyelországban).

Amennyiben a blokkokra fókuszálunk, lehetővé válik, hogy jelentősen lazítsunk Mair második indikátorának értelmezésén, ugyanis mind az általam követett módszertan, mind a tárcaalapú operacionalizálás túlzottan „szigorú” volt abban az értelemben, hogy pontosan ugyanazon pártok koalíciós részvétele esetén volt megállapítható az innováció hiánya (bár az IGA módszere ebből a szempontból rugalmasabbnak bizonyult). A blokkok vizsgálata révén viszont a verseny struktúrájának olyan elemei is kirajzolódnak, amelyek pusztán a koalíciós variációkra fókuszálva esetleg rejtve maradnának. A blokkok jelentőségét egyébként kiválóan megvilágítja Toole fentebb már többször hivatkozott munkája, amelyben a szerző úgy véli, hogy a pártrendszerek stabilizációja a három mairi indikátor sorrendjét követi: elsőként a pártok blokkjai szilárdulnak meg, majd ezt követi az ismétlődő kormányzati formulák kialakulása. (Utóbbihoz már arra is szükség van, hogy az egyes blokkokat alkotó pártok állandóak legyenek.) A harmadik szakasz pedig a kormányzási lehetőség „bezáródása” bizonyos pártok számára.³²⁰

³¹⁸Lásd pl. HANLEY, 1999.

³¹⁹Lásd pl. ARTER, 1999.

³²⁰TOOLE, 2000: 450. Ugyanakkor Toole némileg ellentmond önmagának azzal, hogy Csehország esetén a harmadik indikátort (egyben fázist) úgy tartja zártnak

A blokkok vizsgálatát azért is fontosnak tartom, mert Mair a pártrendszerek jövőjének taglalása során azt valószínűsítette, hogy Európa-szerte egyre inkább a bipoláris verseny válik uralkodóvá, amelyben – a francia vagy az olasz mintához hasonlóan – „többé-kevésbé rugalmas, képlékeny blokkok” küzdenek egymással, amelyek közül egyik a jobbközéphez, a másik pedig a balközéphez sorolható.³²¹ Mair felvetése kimondottan izgalmasan hangzik, így feltétlenül érdemes alaposabban is megnézni, hogy a visegrádi pártrendszerekben mennyiben mutatható ki ez a blokkosodás.

A következő pontokba foglalt „országtanulmányok” mindegyike két részből áll. Elsőként azt vázoló fel, hogy melyek azok a törésvonalak, amelyek a pártokat blokkokba rendezték, és mindez hogyan tükröződött a kormányalakítás terén. (Ezeket a kérdésköröket mindegyik pártrendszer esetén összefoglalom egy táblázatba, amely azonban szükségképpen leegyszerűsített, és inkább a később kifejtettek áttekinthetőségét szolgálja.) Ezt követően egyesével számba veszek minden parlamenti választást követő kormányalakítást, megvizsgálva, hogy az egyes koalíciók (ritkábban: egypárti kormányok) megalakulását milyen konkrét tényezők határozták meg, azaz hogyan működött a törésvonal és a blokkosodás kényszerítő ereje. Amint látni fogjuk, mindegyik országnál találunk olyan kormányalakítást is, amelyik többé-kevésbé rutinszerűnek minősült, de értelemszerűen olyanokat is, amelyeket az innováció határozott meg, átalakítva ezzel az pártok interakcióinak korábban kialakult mintázatát.

Végezetül le kell szögezmem, hogy a következő pontokban nem célom, hogy mind a négy pártrendszer fejlődéséről egy kimerítő képet adjak (ez már csak a terjedelmi keretek miatt sem lenne lehetséges). Másrésztől viszont arra sem vállalkozom, hogy az egyes koalíciók „megjósolhatóságának” és magyarázatának egy szisztematikus,

(a kommunista párt kirekesztése miatt), hogy a második fázist még nem érte el a cseh pártrendszer.

³²¹MAIR, 2006: 70–71.

analitikus (pl. a pártok programjainak elemzésen alapuló) vizsgálatát adjam, ugyanis Mair figyelme sem ebbe az irányba fordult a hivatkozott munkái során.

5.2. MAGYARORSZÁG

5.2.1. Törésvonalak és blokkok

A rendszerváltás utáni politikát meghatározó törésvonalakról számos hazai elemzés született. Összességében elmondható, hogy a törésvonalakra irányuló vizsgálatok nemcsak abban különböztek egymástól jelenősen, hogy miként milyen értelmezési keretet választottak, hanem abban is, hogy milyen törésvonalakat (konfliktusvonalakat) különítettek el. Míg egyes szerzők a klasszikus lipset–rokkani tézisből indultak ki (mintegy „tesztelve” ennek megállapításait a hazai viszonyokra),³²² addig olyan írások is születtek, amelyek elszakadtak a törésvonalak szociológiai meghatározottságtól, és inkább a pártrendszerre, valamint a pártok stratégiájára fókuszáltak,³²³ illetve a választói magatartást helyezték középpontba,³²⁴ vagy éppen az előző két szempontot kombinálták.³²⁵ A különböző szerzők különböző törésvonalakra helyezték a hangsúlyt, azoknak eltérő jelentőséget tulajdonítva. Így pl. G. Márkus rendszerváltás idején egy elsődleges (kommunista rendszer restaurációja/lebontása) és – az ellenzéken belül – két további másodlagos (kompromisszumkeresők/radikálisok; nemzeti identitás / nyugatosodás) konfliktusvonalról ír, megjegyezve, hogy a negyedik konfliktusvonal (munkavállalók/vállal-

³²² Pl. KÖRÖSÉNYI, 1991; G. MÁRKUS, 1991; G. MÁRKUS, 1994; FRICZ, 1996; KÖRÖSÉNYI, 1996; G. MÁRKUS, 1997; LÖFFLER, 2002; a külföldi írások közül pl. EVANS–WHITEFIELD, 1995.

³²³ Pl. KÖRÖSÉNYI, 1993a; FRICZ, 1999a.

³²⁴ Pl. TÓKA, 1992; EVANS–WHITEFIELD, 1995; SIMON, 1999.

³²⁵ Pl. TÓKA, 1993; ENYEDI, 2004a; TÓKA, 2005; TÓKA–POPA, 2013.

kozók) egyelőre kifejeletlen.³²⁶ Az évtized közepén Fricz az egymást erősítő nemzeti-kulturális és vallási jellegű törésvonalakról írt, kiemelve, hogy a két törésvonal jelentőségét erőteljesen felnagyította a pártosodás.³²⁷ Körösényi két erősebb (vallás és nómenklatúra) és egy gyengébb (város/vidék) törésvonalat azonosított, rámutatva egyúttal, hogy „*a kialakult politikai törésvonalak az egész pártrendszert strukturálják*”.³²⁸ Löffler interpretációjában az ún. komplex predomináns törésvonal határozta meg a magyar pártrendszer első bő egy évtizedét (ennek lényege a szerző által vizionált baloldali hegemonia fenntartása, illetve – a jobboldal részéről – ennek megtörése, kiegyensúlyozása).³²⁹

Az előbbi felsorolás természetesen távolról sem teljes körű, viszont a kötet témája nem is követeli meg, hogy valamennyi vizsgálatot részletesen áttekintsem, ugyanis – amint az előző pontban utaltam rá – témám szempontjából csak azok a (politikai) törésvonalak bírnak jelentőséggel, amelyek a kormányalakítást meghatározó hatást gyakorolnak. Ezzel kapcsolatban Körösényi már igen korán, 1993-ban rámutatott, hogy „*Az 1990-es választások óta Magyarországon a baloldal-jobboldal dimenzió vált a koalícióképzés, a kormányalakítás kritériumává*”.³³⁰ Noha ekkor a rendszerváltás utáni magyar politika mindössze egy kormányalakításon volt túl, a későbbi fejlemények maradéktalanul igazolták az iménti tézist, ugyanis valóban nem került sor olyan koalícióra, amely átlépte volna a bal/jobbs törésvonalat. (Ezzel összefüggésben azt is ki kell emelni, hogy a 2.3. pontban mindössze egyetlen részleges kormányváltást tudtunk kimutatni – ráadásul ezt is egy koalícióból történő kiválás idézte elő.) A kormányok összetételét és a kormánypártok blokkhovatározását a 21. táblázat foglalja össze.

³²⁶ G. MÁRKUS, 1991.

³²⁷ FRICZ, 1996.

³²⁸ KÖRÖSÉNYI, 1996: 84.

³²⁹ LÖFFLER, 2002.

³³⁰ KÖRÖSÉNYI, 1993b: 105. (Vö. KÖRÖSÉNYI et al., 2003: 124–125.)

21. táblázat. A kormánypártok blokkhovatartozása Magyarországon

parlamentari ciklus	domináns törésvonal	a ciklusban működő kormányok összetétele	a kormánypárt(ok) blokkja
1990–1994	bal/jobb	MDF–FKGP–KDNP	jobb
1994–1998		MSZP–SZDSZ	bal
1998–2002		Fidesz–FKGP–MDF	jobb
2002–2006		MSZP–SZDSZ	bal
2006–2010		MSZP–SZDSZ	bal
		MSZP	
2010–2014		Fidesz(–KDNP)	jobb
2014–2018		Fidesz(–KDNP)	jobb
2018–	Fidesz / nem Fidesz	Fidesz(–KDNP)	Fidesz

Forrás: saját összeállítás

A teljes képhez az is hozzátartozik, hogy a bal- és a jobboldal értelmezése Magyarországon leginkább a kulturális-ideológiai dimenzióban lehetséges, azaz az előbbi jelzőknek csekély gazdaságpolitikai relevanciája van. (A törésvonalakkal foglalkozó hazai írások többsége is rámutat a kulturális-ideológiai dimenzióknak a gazdasági[-szociális] kérdésekre szembeni primátusára.³³¹) A másik visszatérő gondolat, amelyben a legtöbb szerző egyetért, az az, hogy a pártrendszer fejlődését egyáltalán nem lehet pusztán a társadalom tagoltságából levezetni, és így mindvégig meghatározó jelentősége volt a pártok szerepének, ugyanis keresletet kellett támasztaniuk az általuk kínált identitásra – ezt nevezte G. Márkus „mesterséges táborteremtő mobilizáció”-nak.³³² Löffler pedig ebben az értelemben használja a

³³¹ Így pl. EVANS–WHITEFIELD, 1995; KÖRÖSÉNYI, 1996; G. MÁRKUS, 1997; SIMON, 1999. Mindezt Kitschelt abból vezette le, hogy a kommunista rendszer Magyarországon esetén ún. nemzeti jellegű volt, ami a tárgyalásos átmenettel párosulva csökkentette a gazdasági dimenzió jelentőségét (KITSCHOLT, 1995: 462).

³³²G. MÁRKUS, 1997: 44.

törésvonal-politika kifejezést, utalva a pártok tudatos, törésvonalakat generáló-alakító szerepére.³³³ Ebben a megközelítésben tehát a pártok stratégiája – mindenekelőtt az egyes különösen fontos döntések (mint pl. az MSZP–SZDSZ-koalíció 1994-ben) – alapvető módon határozta meg a verseny jellegét és ideológiai tartalmát.³³⁴

Amennyiben az 1990-es választásokat vesszük kiindulópontnak, a hazai pártrendszer blokkosodását tekintve alapvetően három szakasz különíthető el egymástól.³³⁵ Az első fázis lényegében a blokkszerkezet stabilizációját valósította meg: első lépésben az MSZP–SZDSZ együttműködés kezdetével a baloldali blokk jött létre, majd a Fidesz jobbközép táborba integrálódásával véglegesült a jobboldali blokk is.³³⁶ Amint Enyedi és Casal Bértoa rámutat, tulajdonképpen ez a két jelentős innováció kellett ahhoz, hogy a hazai blokkrendszer megszilárduljon.³³⁷ Az 1998-as választás nyomán megalakuló kormány egyszerre zárta le az első szakaszt, és egyben az új fázis nyitányaként szolgált.

Ahogy Enyedi fogalmaz, az 1990-es évek végére „*két alternatív ideológiai csomag maradt fenn*”³³⁸ (ti. egy jobboldali és egy baloldali), vagyis innen számíthatjuk a bő egy évtizeden át működő bipoláris versenyt, amelyeket a stabil blokkok és a világos kormányzati alternatívák jellemeztek, és amelyet a hazai szakirodalomban kétfő-

³³³ LÖFFLER, 2002: 179.

³³⁴ A stratégia hangsúlyozására lásd pl. KÖRÖSÉNYI, 1993a; TÓKA, 2005; SITTER, 2011, Soós, 2012.

³³⁵ A pártrendszer fejlődése természetesen több eltérő módon is szakaszolható. Fricz az 1998–1998 közötti 10 évet négy időszakra bontotta (FRICZ, 1999b: 229–233). Körösényi és szerzőtársai 1988/89-től 2002-ig öt szakaszt különítettek el (KÖRÖSÉNYI et al., 2003: 147–152); Enyedi pedig három fázisról ír egy 2006-os munkájában (ENYEDI, 2006b: 195–197).

³³⁶ A Fidesz arculatváltásáról, illetve a párt által bejárt ideológiai és szervezeti útról lásd pl. CSIZMADIA, 1999; FRICZ, 2000; ENYEDI, 2004a; WÉBER, 2010; valamint – különösen a lengyel jobboldallal való összevetésre – FOWLER, 2004.

³³⁷ ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2015: 18.

³³⁸ ENYEDI, 2006a: 213.

pártrendszerként³³⁹ vagy kétblokkrendszerként³⁴⁰ írtak körül. Mindennek a legszembetűnőbb megnyilvánulása az volt, hogy ahogyan 1998-ban, úgy 2002-ben és 2006-ban is a Fidesz és az MSZP között dőlt el a választás, méghozzá meglehetősen szoros küzdelemben.

A harmadik fázis kezdetét a 2010-es választásokhoz szokás kötni, azonban a 2006–2010-es ciklus végén már viszonylagos egyértelműséggel látható volt, hogy a következő választások nagyobb változással járnak majd, mint 2002-ben vagy 2006-ban, ugyanis egyre több jel mutatott a – Török és Tóth kifejezésével élve – „*pártrendszer összeomlására*”.³⁴¹ A 2010-es kritikus választás valóban jelentős átrendeződéssel járt a pártok erőviszonyát illetően³⁴² Egyrészt a parlamenti pártok köre – legalábbis hazai mércével – radikális mértékben megváltozott azzal, hogy a négy korábbi pártból kettő – 1990 óta folyamatos tagsággal rendelkező erő – kiesett, kettő másik viszont újonnan jutott parlamenti képviselőhez. Másrészt az egyes pártok relatív súlya is alapvetően megváltozott – e tekintetben a legfontosabb fejlemény az volt, hogy a Fidesz és az MSZP már nem esett egy súlycsoportba, noha továbbra is ez a két párt végzett az első két helyen. A változásokat interpretáló elemzések arra is rámutatnak, hogy a verseny struktúrája is megváltozott.³⁴³ Egyrészt az 1990-es évek közepén kialakulásnak induló, majd 1998-tól uralkodó bipoláris, két blokk szembenállásán alapuló verseny léte megkérdőjeleződött azzal, hogy a Jobbik előretörésével hárompólusú (más

³³⁹ FRICZ, 1999a.

³⁴⁰ SOÓS, 2012.

³⁴¹ TÓTH–TÖRÖK, 2015: 374. Ágh pedig – erős kritikai éllel – egy „*második pártrendszer*” létrejöttéről ír egy 2016-os munkájában (ÁGH, 2016: 4.).

³⁴² A választások „kritikai” jellegére lásd ENYEDI-BENOIT, 2011; valamint RÓBERT–PAPP, 2012.

³⁴³ Tóka és Popa ugyanakkor a hazai pártrendszer bő első két évtizedét áttekintő írásában úgy érvelt, hogy bár a pártrendszer alapvetően megváltozott 2010-ben, a politikai törésvonalak alig változtak, ugyanis a Jobbik és az LMP is elhelyezhető a korábban kialakult versenymezőben (TÓKA–POPA, 2013: 313).

kifejezéssel háromszatú) politikai tér jött létre.³⁴⁴ Ebből adódik a 2010 utáni fejlemények leírásának másik visszatérő toposza, a centrális erőter. Ennek értelmében a Fidesztől jobbra és balra is létezik egy-egy jelentősebb formáció (a Jobbik, illetve az MSZP, majd később a baloldali pártok fragmentált blokkja), ám az 2010 után valószínűtlennek tűnt, hogy a kétoldali ellenzék a Fideszen „átnyúlva” intézményesített együttműködésbe fogjon, vagy közösen alakítson kormányt.³⁴⁵ Bár a centrális erőter (rendszer) visszatérő eleme a politikai átrendeződés értékelésének,³⁴⁶ Török úgy fogalmazott, hogy a 2010-es választások utáni politikai fejlemények nyomán „a centrális pártrendszer helyét egyre inkább a magyar politika elmúlt húsz évéből jól ismert konfliktusok vették át”.³⁴⁷ Enyedi és Benoit ezzel egy időben pedig arra mutatott rá, hogy a centrális rendszer jövője alapvetően a Jobbik szerepének jelentőségétől függ, ugyanis amennyiben a radikális pártra mint egy kormányképtelen „zárványra” tekintünk, amelynek a támogatottsága nem lépi át a 15-20%-ot – miközben

³⁴⁴ENYEDI et al., 2014: 536; HORVÁTH–SOÓS, 2015: 276–278. Sitter ugyanakkor a 2010-es választásokat követően is a verseny bipoláris jellegét hangsúlyozza; álláspontja szerint a Fidesz–MSZP szembenállás tovább konszolidálódott (SITTER, 2011). Enyedi és szerzőtársai szintén amellel érvelnek, hogy a háromszatúság óvatosan kezelendő (vagyis a bipoláris logika nem tűnt el teljesen), hiszen „A Jobbik médiajelenléte továbbra is eltörpül a Fidesz és a baloldal jelenléte mellett, és a hagyományos baloldal és jobboldal továbbra is egymást kezeli fő ellenfélként” (ENYEDI et al., 2014: 536).

³⁴⁵Itt kell megjegyezni, hogy a centrális erőter jelensége nemcsak a pártok erőviszonyain keresztül írható le, hanem idetartozik a politikai intézményrendszer átalakítása – vagyis a verseny feltételeinek „átírása” – is (lásd pl.: TÓKA, 2018a: 79), azonban ez kívül esik a kötet vizsgálati szempontjain.

³⁴⁶Lásd pl. ENYEDI–BENOIT, 2011: 19; TÖRÖK, 2011; TÓTH–TÖRÖK, 2014: 515–519; ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2015: 17; HORVÁTH–SOÓS, 2015: 276–278; TÓTH–TÖRÖK, 2015: 558–559.

³⁴⁷TÖRÖK, 2011. A 2014-es választások után viszont Tóth és Török már a centrális erőter stabilizálódásáról ír, kiemelve, hogy „A Fidesz által a 2010-es választások után megteremtett centrális erőter soha nem tűnt annyira erősnek, mint 2014 májusában” (TÓTH–TÖRÖK, 2015: 558).

esetleg az MSZP erősödésnek indul –, úgy a verseny továbbra is leírható a Fidesz és a baloldal szembenállásaként.³⁴⁸ Azonban ekkoriban létezett egy ellentétes irányú – álláspontom szerint inkább elméleti – forgatókönyv is, ami a Jobbik további erősödésével és a baloldal gyengülésével számolt. Egy korábbi, a 2010-es választások előtti munkámban már tárgyaltam egy lengyel típusú felállás esélyeit, amelyben két nagy – egy mérsékeltebb és egy radikálisabb – jobboldali párt áll egymással szemben, míg a baloldal 10-15% körüli eredménnyel nem tud beleszólni az előbbi pártok vetélkedésébe.³⁴⁹ A Jobbik ugyan 2014 közepétől a második legnépszerűbb párttá nőtte ki magát, azonban a támogatottsága így sem közelítette meg soha a Fideszét, ráadásul a fragmentált baloldalnak összességében mindig is több szavazója volt, mint a Jobbiknak – vagyis a 2010-es évek fejleményei nem a lengyel minta irányába mutattak.

A 2014-es – a négy évvel korábbi eredményeket sok szempontból megisméltő – választások után Tóth és Török már részletesebb kifejtését adta a centrális pártrendszernek, aláhúzva, hogy „*a jelenlegi centrális pártrendszer nem egyszerűen »kialakult«, hanem azt a Fidesz tudatos politikai stratégiával igyekezett kialakítani és igyekszik azt fenntartani*”.³⁵⁰ A szerzők ugyanakkor centrális erőter mellett a korábbi bal/jobbs felosztást továbbra is használhatónak találják, amely változatlanul alkalmas a verseny szerkezetének leírására.

A centrális erőter toposzán kívül ki kell térni még egy másik, 2010 óta szintén gyakran emlegetett fogalomra, a domináns párt, illetve (pre)domináns pártrendszer kifejezésekre.³⁵¹ Ezek használá-

³⁴⁸ ENYEDI–BENOIT, 2011: 19; vö. HORVÁTH–SOÓS, 2015: 276–278. Itt érdemes megjegyezni, hogy ez esetben a Jobbik helyzete némileg hasonló lenne a cseh kommunista pártéhoz. Ahogyan a KSČM is csak elvileg sorolható a cseh baloldalhoz, úgy a Jobbik is csak teoretikusan része a hazai jobboldalnak – értve ezen azt, hogy pl. egy Fidesz–Jobbik koalíció jelenleg kizártnak tűnik.

³⁴⁹ HORVÁTH, 2010.

³⁵⁰ TÓTH–TÖRÖK, 2014: 519.

³⁵¹ A *domináns* és a *predomináns pártrendszer* kifejezések – hasonló jelentéstartamuk ellenére – nem szinonim kifejezések, és némileg eltérő értelmezési keretre

tát egyrészt az a tény indokolja, hogy a Fidesz a 2010-es és a 2014-es választásokat is szokatlan fölényrel nyerte meg (ennek komparatív szempontú megközelítésére lásd a 6.4. pontot).³⁵² Másrészt pedig a közvélemény-kutatások alapján Fidesz immár bő 14 éve – egész pontosan 2006 nyara óta – folyamatosan a legtámogatottabb erőnek minősül Magyarországon. Ennek fényében nem meglepő, hogy a párt az előbbi időponttól kezdve győzni tudott valamennyi országos szintű megmérettetésen (beleértve a 2010-es, a 2014-es és a 2018-as parlamenti, a 2006-os, a 2010-es és a 2014-es önkormányzati, a 2009-es, 2014-es és 2019-es európai parlamenti választásokat).³⁵³

A fentiek alapján adódik a kérdés: hogyan lehet leírni a Fidesz helyzetét, illetve magát a pártrendszert, figyelemmel a több mint egy évtizede tartó győzelmi szériára, valamint a parlamenti választásokon aratott győzelmek fokára?

Enyedi és Casal Bértoa 2015-ben arra mutatott rá, hogy bár alapvetően három alternatíva létezik, a verseny a Fidesz tartós és tetemes előnye miatt mégis egypólusú (!).³⁵⁴ Fricz – Sartori tipológiáját alapul véve – a 2010-es választások után azt írta, hogy „*formálisan megállapítható, hogy a magyar pártrendszer a 2010-es választások eredményeképpen polarizált pártrendszerből predomináns pártrendszerre változott át*”.³⁵⁵ Enyedi és Benoit ennél óvatosabban fogalmazott:

utalnak. A *predomináns pártrendszer* a Sartori-féle tipológiába illeszkedik (SARTORI, [1976] 2005: 171–178). Ugyanakkor más szerzők a *domináns párt(rendszer)* kifejezést használják (pl. DUVERGER, [1954] 1969: 410; PEMPEL, 1990: 2–5).

³⁵² Enyedi és Benoit vizsgálata alapján a Fidesz 2010-es mandátumaránya az eredmények 99. percentilisében található, amennyiben a második világháború utáni demokráciák több mint 500 választását vesszük alapul (ENYEDI–BENOIT, 2011: 22). (Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a párt 2010-es 52,7%-os listás szavazatarányát a választási rendszer – az egyéni választókerületekben aratott győzelmek következtében – eleve „felnagyította” a mandátumok szintjén.)

³⁵³ Vö. SZABÓ, 2015: 294–295.

³⁵⁴ ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2015: 17.

³⁵⁵ FRICZ, 2011. Álláspontom szerint a szerző félreérti Sartori feltételrendszerét, amikor azt írja, hogy „A *predomináns is demokratikus, versengő pártrendszer*, amely

„Amennyiben a jelenlegi támogatók többsége hű marad a Fideszhez, egy teljesen új képlet, a domináns pártrendszer kialakulásáról beszélhetünk.”³⁵⁶ Ilonszki – ugyancsak Sartorira hivatkozva – a Fidesz újabb győzelmét követően úgy fogalmazott, hogy „nem sok kétségünk lehet, hogy a *predomináns pártrendszer kialakulásának* lehetünk tanúi”.³⁵⁷ Enyedi és szerzőtársai szintén kétoldali ellenzékkel rendelkező domináns pártrendszerről írnak.³⁵⁸ A kérdést Horváth és Soós is tárgyalta, rámutatva, hogy a különböző szerzők eltérő módon, különböző feltételeket támasztva definiálják a (pre)domináns pártrendszer fogalmát, így a vizsgálatok során akár más-más következtetésre juthatunk annak függvényében, hogy melyik megközelítést (kritériumrendszert) vesszük alapul.³⁵⁹ Bár a problémakör részletesebb tárgyalása meghaladná jelen mű kereteit, azt érdemes kiemelni, hogy Fidesz esetén az évtizedes időtáv, valamint az ez alatt elért három (parlamentari) választási győzelem még kevésnek tűnik ahhoz, hogy egy valódi (pre)domináns pártrendszerről beszéljünk. A legismertebb meghatározásnak (Sartori) a jelenlegi helyzet annyiban viszont már megfelel, hogy a szerző által támasztott fő kritérium, a legalább három egymást követő, abszolút többséget eredményező parlamenti választás a Fidesz 2018-as győzelmével már megvalósult.³⁶⁰ Sartorinál további feltétel a stabil választói bázis, amelynek

akkor jön létre, ha egy párt (pártszövetség) egymás után három választást képes egyedül megnyerni, vagy – s itt a vagy a fontos! – egy választást abszolút többséggel nyer meg.” Sartori ugyanis a három egymást követő, abszolút többséget eredményező választást „kiválthatatlan” feltételként említi. Lásd SARTORI [1974] 2005: 175–177.

³⁵⁶ ENYEDI–BENOIT, 2011: 19.

³⁵⁷ ILONSZKI, 2014: 17.

³⁵⁸ ENYEDI et al., 2014: 536.

³⁵⁹ HORVÁTH–SOÓS, 2015: 273–276. Az általuk említett másik két szerző (Durger és Pempel) Sartorinál is hosszabb időtávon értelmezte a domináns pártrendszert, így a magyar pártrendszer értelemszerűen az ő olvasatukban nem minősül dominánsnak.

³⁶⁰ Vö. TÓTH–SZABÓ, 2018: 38–39; TÁBORI, 2018.

a megléte a Fidesz esetén nem igazolható teljes bizonyossággal.³⁶¹ Ugyanakkor az vitathatatlan, hogy maga a Fidesz leírható domináns pártként (Sartorinál ez a minimum 10%-os előnnyel megnyert választási győzelmet jelenti), azonban ez nem okvetlenül jelent pre-domináns pártrendszert.³⁶²

Visszatérve a 2010-es fejleményekre, egy további fontos következményként értékelhető, hogy blokkokról csak igen korlátozott értelemben beszélhetünk – és ennyiben az előbbi táblázat is pontosításra szorul –, ugyanis a Fidesz–KDNP-ről és a Jobbikról is elmondható volt, hogy nem rendelkeztek potenciális szövetséggel. A baloldalon annyiban más a helyzet, hogy az MSZP mellett 2010 után több kisebb formáció is megjelent (DK, Együtt, PM), amelyek az önálló arculat keresése ellenére is megalapozottan tekinthetők egymás (potenciális) szövetségeseinek. (Ennek egyik illusztratív bizonyítéka a 2014-es parlamenti választásokon történő közös indulás vagy éppen a közös főpolgármester-jelölés.) Az LMP helyzete annyiban tér el, hogy a párt önmagát következetesen igyekezett a baloldali tábornól is elhatárolni (így pl. az előbbi kettő szövetkezésből is kimaradt), azonban támogatottsága soha nem indokolta, hogy önálló pólusként vagy „blokként” kezeljük. E helyütt érdemes fel-

³⁶¹ Róbert és Papp arra a következtetésre jutott, hogy a Fidesz szavazótábor a 2002 után nemcsak bővült, hanem pártosabb, elkötelezettebb is lett (RÓBERT–PAPP, 2012). Szabó a 2014-es választások fényében ugyanakkor azt állapította meg, hogy „a Fidesz tábor 2010-es bővülése inkább kivétel, mint fő szabály”, ugyanis a 2014-es parlamenti választások során a párt szavazatokban mért támogatottsága visszaesett a 2006-os szintre (SZABÓ, 2015: 295–296). 2018-ra aztán ismét jelentősen bővült a Fidesz tábor (a határon túli szavazókkal együtt a 2010-es szintet is meghaladta), és változatlanul a kormánypárt tudhatta maga mögött a legpártosabb választói tábor (PATKÓS, 2018: 108). Összességében tehát elmondható, hogy a Fidesz választói bázisa is mutat hullámzásokat.

³⁶² Sartori kifejezetten utalt rá, hogy egy domináns párt megléte önmagában távolról sem jelent pre-domináns pártrendszert. Így pl. Olaszországban a DC ugyan közel 50 éven át valamennyi választást nagy fölényrel nyert meg, de – egyetlen kivétellel – valamennyi alkalommal koalícióra kényszerült (SARTORI [1974] 2005: 175).

idézni Enyedi és Benoit egyik gondolatát a 2010-es választások hatásairól szóló elemzésükből: „A verseny mértékének csökkenése magával vonta, hogy a pártok közötti kooperáció is jelentőségét veszítette.”³⁶³ Noha a szerzők az együttműködést itt a választási visszalépések vonatkozásában említették (a 2014-ben debütáló választási rendszerben egyébként a visszalépés – az egyfordulós jelleg miatt – már nem bír relevanciával), a problémakör tágabb kontextusba is helyezhető. Míg a 2010 előtti időszakban meghatározó szerepe volt a pártok közötti szövetkezésnek – amely lehetett formalizált (pl. közös listán indulás) vagy nem formalizált –, addig 2010-re egymástól teljes mértékben izolált entitások jöttek létre.³⁶⁴ A Fidesz–MSZP–Jobbik hármusról elmondható, hogy egymásnak antagonisztikus ellenfelei voltak, és így egészen a 2010-es évek végéig elképzelhetetlennek tűnt valamiféle intézményesített együttműködés közöttük (ekkorra viszont az MSZP és a Jobbik fokozatosan feladta az egymással való szembenállását). A 2010 utáni negyedik releváns erővel, az LMP-vel hasonló a helyzet, ugyanis – amint fentebb említettem – önmagát következetesen elhatárolta a baloldaltól is. Láttuk, hogy a 2010 utáni fejlemények ebből a szempontból annyi változást hoztak, hogy a baloldal fragmentálódásával ismét értelmet nyert a pártok közötti kooperáció, és ismét beszélhetünk valamifajta baloldali blokkokról.

A legutóbbi évek egyes fejleményei a centrális erőtér bomlása irányába mutatnak. A korábbi konstrukció lényege, miszerint a kétoldali ellenzék pártjai, vagyis a Jobbik és a baloldali formációk nem képesek közösen fellépni a Fidesz ellen, részben megdőlni látszik. A 2018-as választások során a két blokk még mereven elkülö-

³⁶³ ENYEDI–BENOIT, 2011: 20. (A „verseny mértékének csökkenése” arra utal, hogy a Fidesz példátlan fölénye miatt az „első helyért” való küzdelem eleve nem lehet olyan kiélezett, mint pl. az 1998–2006-os választások során.)

³⁶⁴ Itt ismét kiemelem, hogy a 2006 utáni KDNP-t nem tekintem önálló, független szereplőnek a hazai pártpolitikában, így a Fidesz–KDNP együttműködés e helyütt nem releváns.

nült egymástól, és az együttműködés csak a baloldali blokkon belül valósult meg (ám ott is csak részben). A választópolgárok szintjén azonban már ekkor kimutatható volt valamiféle közeledés, ami az átszavazási hajlandóságban nyilvánult meg. A racionális kalkuláción alapuló, az ideológiai szempontokat háttérbe szorító taktikai szavazás minden korábbinál jelentősebben orientálta a választásokat övező vitákat és a választói magatartást is.³⁶⁵ A kutatások rámutattak, hogy vidéken a baloldali szavazók jelentős része az esélyesebb jobbikos jelöltet támogatta a listás szavazatával, míg a fővárosban pont fordított volt a helyzet.³⁶⁶ A 2019-es európai parlamenti választás – a választási rendszerből adódóan – ugyan nem ösztönözte az ellenzéki pártok együttműködését, az önkormányzati választások során viszont az ellenzéki pártok közötti koordináció minden korábbinál látványosabban valósult meg. A Jobbik és a baloldali ellenzéki pártok országsszerte szervezeten koordináltak,³⁶⁷ azaz a Jobbik és a baloldali ellenzék együttműködési képtelenségének tétele nagyrészt megdőlt az önkormányzati választások során. Ez az együttműködés egyben jelentős sikereket hozott az ellenzék számára, hiszen a főpolgármesteri szék elnyerése mellett számos fővárosi kerületben és nagyvárosban szerezték meg a polgármesteri tisztséget és/vagy a képviselő-testületi többséget.

³⁶⁵ TÓTH–SZABÓ, 2018: 24–30. Tóka részben az ellenzéki pártok táborai közötti átszavazás miatt a 2018-ast (is) kritikus választásként értékeli. A szerző szerint ezenkívül a bevándorlás köré szervezett kampány, a rekordrészvétel, valamint a Fidesz szavazótáborának átrendeződése erősítette a választás kritikus jellegét (TÓKA, 2018b: 379).

³⁶⁶ BÖCSKEI, 2018; MOLNÁR, 2018.

³⁶⁷ Beszédés tény, hogy a parlamenti ellenzéki pártok és a 2019-es európai parlamenti választások óta releváns Momentum a fővárosban és a megyei jogú városok túlnyomó többségében is közös polgármesterjelöltet állított. (A közös jelölésre értve itt azt is, amikor a támogatás implicit módon, a saját jelölt állításának elmaradásával valósul meg.) A 23 megyei jogú város közül 19 helyen teljes egészében megvalósult az ellenzéki összefogás, további két városban pedig csak egy-egy kisebb párt indított saját polgármesterjelöltet. Az együttműködés formáinak részletesebb elemzésére lásd BÓDIS, 2019.

Bár a politikai publicisztikában 2019 őszétől felelrősödtek a centrális erőter végét vizionáló hangok,³⁶⁸ azonban jelen sorok írásakor álláspontom szerint még korai lenne kijelenteni, hogy ismét egy bipoláris verseny jellemzi a hazai pártrendszert. Kétségtelen, hogy a „Fidesz vs. mindenki más” felállás egyre meghatározóbb a politikai színtéren, azonban az igazi mérce a következő országgyűlési választás lesz – ekkor fog ugyanis kiderülni, hogy a lényegében a teljes ellenzéki oldalt lefedő együttműködés a legfontosabb megmértetéseként is érvényesülni tud-e.

5.2.2. A kormányalakítás mintázata

Az 1998-as választásokat értékelő tanulmányában Bihari találóan mutatott rá, hogy „*A versengő többpártrendszerekben választási ciklusokon keresztül bekövetkező kormányzati-ellenzéki pozícióváltást a politikai innováció hosszú láncolatának tekintjük*”.³⁶⁹ Ami ezeket a bizonyos innovációkat illeti, Magyarországon a kormányalakítás mintázata – összevetve a másik három állammal – egyedülállónak bizonyult abban, hogy valamennyi jelentősebb innováció az első évtizedre koncentrálódott. A pártok együttműködési hajlandóságának egy nagyon világos szerkezete jött létre, és – ellentétben Csehországgal vagy Lengyelországgal – nem akadt olyan párt, amelyik többirányú koalíciós potenciállal rendelkezett volna. Bár a visegrádi pártrendszerek első 10-15 évére fókuszáló vizsgálatok a magyar és a cseh pártrendszert tartották a legstabilabbnak³⁷⁰ (nem utolsósorban a parlamenti pártok viszonylagos állandósága miatt), látni fogjuk, hogy a pártok együttműködési hajlandóságát és így a kormányalakítás kiszámíthatóságát tekintve a két ország jelentősen eltérő képet mutatott. Míg Csehországban – amint ezt rövidesen részletesen tár-

³⁶⁸ Lásd pl. ABLONCZY, 2019; LAKNER, 2019; CSIZMADIA, 2020.

³⁶⁹ BIHARI, 1999: 271.

³⁷⁰ Lásd pl. TOOLE, 2000; BAKKE–SITTER, 2005; JUNGERSTAM–MULDERS, 2006b.

gyalom – a választások kimeneteléből általában nem következett automatikusan a kormány összetétele, addig Magyarországon 1998-tól kezdve ennek éppen ellenkezője történt, ugyanis a mandátumok megoszlásának fényében lényegében pontosan lehetett tudni, hogy ki kivel fog kormányozni.

Fentebb már utaltam arra, hogy hazánkban a koalíciókötés valamennyi esetben a bal–jobb szembenállás mentén történt. Enyedi egy későbbi írásában arra mutatott rá, hogy a pártok koalíciókötési szokásai Magyarországon a kezdetektől a kulturális dimenzióbeli közelségen alapulnak.³⁷¹

Az 1990-es első szabad választásokat követő kormányalakítás értelemszerűen sajátosnak tekinthető abból a szempontból, hogy a pártok kapcsolatrendszere rendkívül bizonytalan volt, hiszen hiányoztak az intézményesített együttműködési formák. Ennek fényében nem is meglepő, hogy a választásokat megelőző elemzések egyáltalán nem annak a három pártnak a koalícióját valószínűsítették, amelyek végül kormányra kerültek.³⁷² Soós a hazai pártrendszert – az útfüggőségi elemzés módszerével – leíró munkájában kiemelte, hogy *„egyáltalán nem volt nyilvánvaló, milyen koalíciós együttműködés jön majd létre”*.³⁷³ A hivatalba lépő MDF–FKGP–KDNP-kabinetet illetően Tóka már igen korán leszögezte, hogy a három párt szövetsége alapvetően meghatározta a pártrendszer jövőbeli fejlődési irányát azzal, hogy megalakult koalíció újradefiniálta a politikai mező tagoltságát.³⁷⁴ A három párt közös kormányzása természetesen magyarázható a keresztény-nemzeti táborhoz való tartozással, azonban ezenkívül egyéb variációk is „igazolhatóak” lettek volna – csak éppen más szempontból (pl. a gazdasági dimenzió mentén).³⁷⁵ Tóka az

³⁷¹ ENYEDI, 2006b: 195.

³⁷² Erről lásd TÓKA, 1993: 208–209.

³⁷³ SOÓS, 2012: 23.

³⁷⁴ TÓKA, 1993; vö. TÓKA, 2005.

³⁷⁵ Horváth a hazai koalíciókötéseket a pártprogramok távolsága tükrében vizsgáló írásában arra mutat rá, hogy az MDF–FKGP–KDNP-koalíció a három párt programja alapján egyáltalán nem igazolható (HORVÁTH, 2014: 106–121).

előbb hivatkozott munkájában ezzel kapcsolatban jegyzi meg, hogy amennyiben más összetételű koalíció alakult volna, akár a gazdasági dimenzió is lehetett volna a hangsúlyosabb, nem pedig a kulturális.³⁷⁶

Amint fentebb utaltam rá, az 1994-es választásokat követő kormányalakítás tűnik az elmúlt 30 év legnagyobb innovációjának. Igaz ugyan, hogy ekkor a versengő pártrendszer viszonylag korai szakaszában (mindössze a második választásnál) jártunk, amikor a pártok interakciói még nem stabilizálódtak teljes egészében, azonban az MSZP és az SZDSZ koalíciója még ebben a korai időszakban is némileg váratlannak, de legalábbis semmiképpen sem triviálisnak tűnt.³⁷⁷ A két párt közös kormányzása több szempontból sem volt megjósolható: egyrészt az MSZP egyedül is abszolút többséggel rendelkezett, másrészt pedig a rendszerváltás során az SZDSZ-t jellemezte a leginkább antikommunista hangvétel, így ideológiai szempontból is „érdekesnek” tűnt ez az együttműködés. Ezeken túl arra is rá kell mutatni, hogy a két párt választási programjának tartalmi elemzése alapján is csak igen korlátozottan volt igazolható a koalíció.³⁷⁸ Más aspektusból szemlélve ugyanakkor „logikusnak” tűnt a szocialisták és a szabaddemokraták közös kormányzása, hiszen 1990-ben az MDF–FKGP–KDNP-koalíció alakulása lényegében egy meghatározott pályára állította a pártok kapcsolatrendszerének alakulását, amelynek egyik fejleménye az SZDSZ és az MSZP közeledése volt.³⁷⁹ (A harmadik ellenzéki párt, a Fidesz pedig a jobb-

³⁷⁶ TÓKA, 1993: 224.

³⁷⁷ Az MSZP–SZDSZ-koalíció körülményeinek kimerítő tárgyalására lásd KÖRÖSÉNYI, 1995. A szerző értékelése alapján „nem kényszerkoalíció, de nem is természetes szövetség eredménye” a két párt közös kormányzása (280). További motivációkra lásd FRICZ, 1999a: 71–72; valamint TÓKA, 2005: 278. Soós pedig arra mutat rá, hogy a koalíció létrejöttében nem volt semmi determinisztikus (Soós, 2012: 23).

³⁷⁸ HORVÁTH, 2014: 125–130. A szerző következtetései szerint – természetesen kizárólag a választási programokat alapul véve – egy MSZP–Fidesz-koalíció inkább igazolható lett volna.

³⁷⁹ Erről lásd pl. BOZÓKI, 1997.

közép-konzervatív irányban kezdett el tájékozódni.) Összességében elmondható, hogy az MSZP–SZDSZ-koalíció kulcsfontosságú volt abból a szempontból, hogy megtestesítette a jobboldali szövetség alternatíváját, és egyben – az elkövetkező mintegy másfél évtizedre – kijelölte a baloldali blokk határait. A magyarországi jobboldal fejlődését vizsgáló írásában Fowler az 1990-es koalíció mellett ezt az 1994-es szövetséget minősítette olyan „kritikus fordulatnak”, amely hosszabb távon is strukturálta a pártok versenyét.³⁸⁰

Az 1998-as jobboldali koalíció újabb innovációt jelentett, azonban ennek intenzitása elmaradt az 1994-es kormányalakításétól. *„A választások két fordulójának eredménye s nem utolsósorban az azt követő kormányalakítás természetesen új fényben állította be a választók számára a kialakult erőviszonyokat [...]”* – mutat rá Angelusz és Tardos.³⁸¹ Noha az 1990-es kabinethez képest „pusztán” annyi változás történt, hogy a KDNP helyét a Fidesz vette át, az idézet arra is rávilágít, hogy a Fidesz–FKGP–MDF hármass koalíció nem volt teljes egészében magától értetődő. A Fidesz jobbközép párttá pozicionálása értelemszerűen közelebb hozta a pártot az 1998-ra egyre inkább súlytalanná váló MDF-hez, így az, hogy a Fidesz–MDF együttműködés kormányra kerülve is folytatódhat, lényegében egyértelmű volt.³⁸² A Fidesz–FKGP-viszony a választásokat megelőzően már közel sem volt ennyire egyértelmű. Az előbbi szerzők azt is kiemelik, hogy a Fidesz és a FKGP kapcsolatát a megelőző ciklusban még egy erőteljes szembenállás jellemezte, ami a két párt szavazóinak percepciójában is tükröződött.³⁸³ A választások első for-

³⁸⁰ FOWLER, 2004: 101–104.

³⁸¹ ANGELUSZ–TARDOS, 2000: 105.

³⁸² Itt érdemes megemlíteni, hogy az 1994-es önkormányzati választásokat megelőzően a Fidesz, az MDF és a KDNP szövetségre lépett, amely sok helyen kiegészült a kisgazdákkal is (SZOBOSZLAI, 1995). Ez némileg már előrevetítette az 1998-as koalíciót. Ezen túl ismét utalni kell a Fidesznek a ciklus során bekövetkező ideológiai arculatváltására (lásd 336-os lábjegyzet).

³⁸³ A Fidesz szavazói között még 1998 elején is többségben voltak azok, akiknek negatív véleménye volt a FKGP-ről (ANGELUSZ–TARDOS, 2000: 109).

dulóját követő szövetkezés – az FKGP jelöltjeinek visszalépése a Fidesz javára – természetesen már előrevetítette a közös kormányzást, így ebből a szempontból a két párt koalíciója már nem tűnt váratlannak. Amint Tóka rámutat, a Fidesz–FKGP–MDF-koalíció megalakulásával „nagy lépés történt a jobboldalon belüli törésvonal jellegű megosztottságok tompítása, illetve súlytalanná tétele irányában”.³⁸⁴

Az 1998-as koalícióval kapcsolatban még egy fontos körülményt ki kell emelni, mégpedig azt, hogy ez egy – mairi értelemben vett – teljes kormányváltás volt, akár csak az 1994-es; vagyis minden korábbi kormánypárt ellenzékbe szorult, és minden addigi ellenzéki párt – a parlamentből kieső KDNP kivételével – kormányra került. Mindez nagyban elősegítette – és egyben visszatükrözte – a blokkosodásnak már az évtized közepén meginduló folyamatát, és egyben növelte a pártok interakcióinak kiszámíthatóságát. A tény, hogy az SZDSZ eleve szóba sem jöhetett koalíciós partnerként, jól illusztrálta, hogy a blokkok között nincs átjárás. Grzymala-Busse interpretációjában mindez úgy jelenik meg, hogy a Fidesz lényegében „megbüntette” az SZDSZ-t a rezsím-törésvonal átlépése miatt.³⁸⁵ Valójában a büntetés ebben az összefüggésben nem is értelmezhető, hiszen – amint az előbb utaltam rá – fel sem merült, hogy a szabaddemokraták tagjai lehetnek egy Fidesz vezette kormánynak (ami egy részleges kormányváltást eredményezett volna), hiszen ők immár egyértelműen az MSZP szövetségeseinek – azaz a másik blokkba tartozónak – számítottak.³⁸⁶

Ami a 2002-es és az azt követő választásokat illeti, ezek mindegyikéről elmondható, hogy az eredmények pontosan kijelölték a megalakuló kormány összetételét. Nemcsak Magyarországot, hanem valamennyi vizsgált államot is tekintve ezen időszak alatt érvényesült

³⁸⁴TÓKA, 2005: 283.

³⁸⁵GRZYMALA-BUSSE, 2001b: 97. Fowler ugyanakkor úgy érvel, hogy az 1994-es koalíció nyomán a rezsím-törésvonal mintegy hozzáidomult a nemzeti és szociokulturális törésvonalakhoz (FOWLER, 2004: 103).

³⁸⁶Vö. FRICZ, 1999a: 71.

leginkább az a rutinszerűség, kiszámíthatóság, amelyet Mair a zárt struktúrájú versenyhez társított. 2002-ben és 2006-ban – figyelemmel az 1994–1998-as ciklusra is – az MSZP–SZDSZ-koalíciónak, 2010-ben, 2014-ben és 2018-ban pedig a Fidesz–KDNP-kormány-nak nem volt olyan alternatívája, amelyik a választási eredmények fényében – politikai realitások alapján – létrejöhetett volna. Az automatizmus 2002-ben és 2006-ban azért volt különösen erős, mert a koalíció már ismétlődő kormányzati formulának minősült; 2010-ben, 2014-ben és 2018-ban pedig eleve nem volt koalíciós kényszer. 2002-től egészen napjainkig tehát minimális innováció volt kimutatható a kormányalakítás terén. Az egyik ilyen újszerűség az egypárti MSZP-kormány megalakulása volt 2008-ban (ami persze az SZDSZ koalícióból történő kilépésével előidézett kényszerhelyzet volt), a másik pedig a 2010-es Fidesz–KDNP-kormány, ami formailag ugyan újnak minősült, de tartalmilag az 1998-ashoz nagymértékben hasonlított. A különbség egyrészt abban nyilvánult meg, hogy a korábbi koalíciós partnerek „integrálásával”, illetve eltűn(tet)ésével *de facto* egy egypárti kormány jött létre. Másrészt 2010-es kormány kétharmados parlamenti többséggel rendelkezett, ami által a Fidesz példátlan hegemon szerephez jutott nemcsak a jobboldalon, hanem az egész hazai pártrendszert tekintve.

Végezetül fontosnak tartom kiemelni, hogy bármekkora átrendeződések is következtek be a pártrendszerben 2010-ben, ezek a változások – talán kissé paradox módon – egyelőre nem éreztetik a hatásukat a kormányalakítási gyakorlaton. Visszatérve ugyanis Mair három indikátorához azt látjuk, hogy az első és a harmadik szempont alapján semmilyen nyitottságot nem mutatott a magyar pártrendszer: a két legutóbbi kormányváltás egyike sem volt részleges, illetve – és ez talán még fontosabb – az új pártok nem jutottak kormányzati pozícióhoz. Ami a második indikátort illeti, a Fidesz–KDNP-kormány az összetételét tekintve, formailag jelentett egyfajta innovációt 2010-ben (de 2014-ben és 2018-ban már értelemszerűen nem), viszont tartalmilag nézve nem esik túlzottan távol az 1998-as koalíciótól. Összevetve a két kormányt, a legmarkánsabb

különbséget az jelenti, hogy az 1998-as kabinet – különösen a kezdetekben – egy valódi koalíció volt (szemben a 2010-es Fidesz–KDNP fúzióval). Ugyanakkor a ciklus végére a Fidesz meglehetősen hegemón helyzetbe került a kormányon belül, még ha ez nem is érte el a 2010-es dominancia szintjét.³⁸⁷ Ez a jelenség arra világít rá, hogy mennyiben kizárólag a kormányváltás jellemzőire fókuszálunk, a pártok versenyében bekövetkező jelentős fejlemények figyelmen kívül maradhatnak. A probléma jobb megvilágításához induljunk ki abból, hogy a pártok interakcióinak kikristályosodása egyben azt is jelentette Magyarországon, hogy nemcsak a megalakuló koalíció összetétele vált kiszámíthatóvá, hanem annak a – természetesen hipotetikus – alternatívája is. Így az 1998-as kormánynak minden valószínűség szerint az MSZP–SZDSZ-koalíció lett volna az alternatívája, míg a 2002-ben és a 2006-ban a Fidesz(–MDF) volt a „másik” opció.³⁸⁸ Viszont 2010-től kezdve nem igazán látható, hogy az egypárti Fidesz-kormánynak milyen alternatívája vagy alternatívái lettek volna. Mindez egyben azt is jelenti, hogy amíg a Fidesz képes megszerezni mandátumok abszolút többségét a kormányalakításhoz, addig az „új képlet”³⁸⁹ nem ismerhető meg teljes mértékben.³⁹⁰

Összességében tehát elmondható, hogy a magyar pártrendszer zártsága csak addig tartható fenn, amíg a Fidesz–KDNP pártszövetség képes egyedül kormányozni, ugyanis a másik „bevett” koalíció alternatíva (MSZP–SZDSZ) értelemszerűen már nem jöhet szóba.

³⁸⁷ Az 1998–2002-es ciklus végére az FKGP megszűnt politikai tényezőnek lenni; ekkora a kiscgazdák már csak az Orbánhoz lojális miniszterekkel voltak jelen a koalícióban (BENKŐ, 2002). Az MDF pedig eleve pusztán egy miniszterrel vett részt a kormányban. Összességében úgy vélem, hogy 2002-re az akkori kormány nem volt sokkal plurálisabb, mint a 2010-es.

³⁸⁸ Az, hogy 2006-ban is a Fidesz–MDF-kormány lett volna az alternatíva, nem olyan egyértelmű, mint amilyen 2002-ben volt, ugyanis a 2002-es vesztes választásokat követően az MDF igyekezett minél távolabb pozicionálni magát a Fidesztől (erről lásd pl. LÖFFLER, 2003; LÖFFLER, 2005).

³⁸⁹ Utalás ENYEDI et al. (2011) munkájára.

³⁹⁰ Vö. TÓKA–POPA, 2013: 291.

Sőt, a Fidesz–KDNP-kormányon kívül minden kormányzati formula innovatívnak bizonyulna. De természetesen a pártok versenye abban az esetben is zártnak (és egyben kiszámíthatónak) minősíthető, ha hosszabb távon sem következik be kormányváltás, azaz a versengő alternatívák megléte nem feltétele a zárt struktúrájú versenynek. (Mairnél ez volt a japán vagy az indiai példa.)

5.3. CSEHORSZÁG

Csehszlovákia felbomlásával a két utódállam politikai fejlődése markánsan eltérő képet mutatott. Már az új európai demokráciákra vonatkozó korai elemzések különböző utat jósoltak a két államnak a pártrendszert és a pártversenyt meghatározó törésvonalakat illetően.³⁹¹ A későbbi empirikus vizsgálatok arra mutattak rá, hogy – Szlovákiával szemben – Csehországban a bal–jobb versenyt szinte kizárólag a gazdasági kérdések (állam szerepe a gazdaságban, redistribúció, privatizáció stb.) határozzák meg, és a többi témakör (mint pl. a nemzettel összefüggő kérdések, a valláshoz/egyházhoz való viszony vagy a kommunista múlthoz való viszonyulás) jóval kisebb jelentőséggel van jelen.³⁹² A szavazói attitűdök egy viszonylag korai kutatása pedig arra a megállapításra jutott, hogy a pártválasztást

³⁹¹KITSCHOLT, 1992; KITSCHOLT, 1995; EVANS–WHITEFIELD, 1993. Utóbbi szerzők feltevésüket arra alapozták, hogy Csehországban nagyobbak a sikeres gazdasági átmenet esélyei, és – Szlovákiával szemben – egy etnikailag viszonylag homogén nemzet alakult ki; ráadásul a csehszlovák állam felbomlása Szlovákia számára jelent nagyobb terhet az államépítés szempontjából.

³⁹²HUBER-INGLEHART, 1995: 86; EVANS–WHITEFIELD, 1998; KITSCHOLT et al., 1999; BLAHOŽ et al., 1999; DEEGAN-KRAUSE, 2006. Blahož és szerzőtársai az 1990-es évek végén a gazdasági populizmus vs. piaci liberalizmus ellentétéről mint a cseh politikát leginkább strukturáló valódi törésvonalról írtak (BLAHOŽ et al., 1999: 136–137). Kitscholt a már hivatkozott 1995-ös írásában „megjósolta”, hogy a bürokratikus-autoriter kommunista múlttal rendelkező országok esetén nagyobb az esélye a gazdasági dimenzió által meghatározott versenynek (KITSCHOLT, 1995: 461–462; a továbbgondolásra lásd KITSCHOLT, 2001). Hájek pedig az 1993–2017

igen erősen befolyásolja a választópolgár önbesorolása a bal–jobb skálán.³⁹³

A fentiekkel összefüggésben a pártrendszer gerincét alkotó pártok ideológiai profiljukat tekintve – szemben egyes szlovák pártokkal – sokkal inkább besorolhatóak voltak a hagyományos pártcsaládokba, és egyben sokkal inkább elhelyezhetőek voltak a bal–jobb skálán, aláhúзва ezzel a cseh pártrendszer „nyugatos” jellegét – legalábbis ami a szereplőket illeti.³⁹⁴ Kitschelt és szerzőtársai négy poszt-kommunista demokráciára irányuló kutatása azt mutatta ki, hogy a vizsgált államok közül Csehországra volt a leginkább jellemző, hogy a meghatározó pártok kikristályosodott pozícióval rendelkeztek a gazdasági kérdésekben.³⁹⁵

A pártok versenyének igen fontos fejleményeként már az 1990-es évek közepére – kelet-közép-európai összevetésben tehát meglehetősen korán – kialakult egy kétpólusú verseny, amely nagyrészt megfeleltethető volt egyes hagyományos nyugati mintáknak. Mindez elsősorban abban tükröződött, hogy igen hamar kiemelkedett egy jobbközép és egy balközép párt, alapvetően meghatározva a következő másfél évtized versenyének struktúráját. Az OF 1991-es felbomlását követően a jobboldal vezető ereje a mozgalom egyik utódja, az ODS lett.³⁹⁶ Klaus vezetésével egy olyan liberális-konzervatív, piacpárti jobbközép erő jött létre, amely egymást követően

közötti képviselőházi szavazások alapján bizonyította a gazdasági bal–jobb dimenzió primátusát (HÁJEK, 2018).

³⁹³ MATÉJŰ–VLACHOVÁ, 1998 (az kutatás alapjául szolgáló adatok 1996-osak). Ugyanakkor arra is rá kell mutatni, hogy sem a szavazó által vallott értékrendszer, sem pedig az osztályhelyzete nem bírt jelentős befolyással a pártválasztásra (hasonlóan: BROKL–MANSFELDOVÁ, 1999a: 208–209). Más kutatások viszont arra jutottak, hogy a vizsgált öt poszt-kommunista államból egyértelműen Csehországban volt a legerősebb az osztályhelyzet determináló hatása a pártválasztásra (GIJSBERTS–NIEUWBEERTA, 2000).

³⁹⁴ VLACHOVÁ, 1997; SAXONBERG, 1999; HLOUŠEK–KOPEČEK, 2010: 222–223.

³⁹⁵ KITSCHOLT et al., 1999. (Szlovákia nem képezte a vizsgálatok tárgyát, így a cseh–szlovák összevetés ezen munka alapján nem lehetséges.)

³⁹⁶ A jobbközép pártok konszolidációjára lásd HANLEY, 2010b.

két választáson (1992, 1996) is fölényes győzelmet aratott, és így a térség egyik legsikeresebb jobbközép formációjává vált.³⁹⁷ (Ezzel szemben a többi OF-utódpart kevésbé bizonyult sikeresnek a párt-építés terén.³⁹⁸) A baloldalon az erőviszonyok némileg később, csak az 1990-es évek közepére kristályosodtak ki: a ČSSD ekkorra vált a baloldal domináns erejévé, jelentősen nagyobb szavazói bázisra szert téve, mint a kommunista párt.³⁹⁹ Amint Hloušek és Kopeček rámutat, az 1990-es évek közepére a cseh politikai kompetitív karaktere megfeleltethetővé vált a Sartori-féle kétpólusú egydimenziós versenynek.⁴⁰⁰

22. táblázat. A kormánypartok blokkhovatartozása Csehországban

parlamenti ciklus	domináns törésvonal	a ciklusban működő kormányok összetétele ^a	a kormánypart(ok) blokkja
1992–1996	bal/jobb	ODS–KDU–ČSL–ODA	jobb
1996–1998		ODS/US–KDU–ČSL–ODA	jobb
1998–2002		ČSSD	bal
2002–2006		ČSSD–KDU–ČSL–US–DEU	bal
2006–2010		ODS	jobb
		ODS–KDU–ČSL–SZ	jobb
2010–2013		ODS–TOP09–VV	jobb
2013–2017		ČSSD–ANO–KDU–ČSL	bal
2017–	ANO vs. többi párt (?)	ANO	ANO és szövetségesei (?)
		ANO–ČSSD	

Megjegyzés: a táblázat nem tartalmazza a rendkívüli kormányokat.

Forrás: saját összeállítás

³⁹⁷ Az ODS ideológiai profiljára lásd HANLEY, 1999; HANLEY, 2004.

³⁹⁸ Az ODA az 1992-es és az 1996-os választásokon még 6% körüli eredményt ért el, viszont az OH már 1992-ben sem jutott be a parlamentbe.

³⁹⁹ VERMEERSCH, 1994; KOPEČEK–PŠEJA, 2008.

⁴⁰⁰ HLOUŠEK–KOPEČEK, 2008: 529. Brokl és Mansfeldová pedig az 1949 utáni Németországhoz hasonlította a pártrendszer fejlődését, kiemelve a bipoláris tendenciákat (BROKL–MANSFELDOVÁ, 1999a: 210).

Amint a 22. táblázatból is kitűnik, a választások mintegy másfél évtizeden keresztül rendre a polgári demokraták és a szociáldemokraták között dőltek el, így a két párt – leszámítva a szakértői kormányokat – felváltva adta a kormányfő személyét is. (Bár a 2010-es megmérettetésen már egyértelmű jelei voltak az ODS/ČSSD dominancia meggyengülésének, csak a 2013-as előrehozott választás lett az olyan első alkalom, amikor egy másik formáció [az ANO] képes volt a két nagy párt bármelyikét is megelőzni.) A polgári demokraták és a szociáldemokraták állandósult rivalizálásán túl a cseh pártrendszer stabilitásáról alkotott kép számos további vizsgálatban visszaköszön.⁴⁰¹ A stabilitás mindenekelőtt abban mutatkozott meg, hogy a négy „rég” párt (ODS, ČSSD, KSČM, KDU–ČSL) 1992-től folyamatosan tagja volt a törvényhozásnak, ráadásul támogatottságuk 1996-tól egy viszonylag szűk sávban mozgott. Az előbbi négy párt mellett a parlamentbe újonnan bekerülő, illetve kieső pártok száma viszonylag alacsony volt.⁴⁰² Emellett az összevont választói illékonyosság a posztkommunista térségben mindvégig a legalacsonyabbak közé tartozott, ráadásul a pártrendszer fragmentációja is csökkenő tendenciát mutatott, a parlamenti pártok száma is folyamatosan csökkent.⁴⁰³

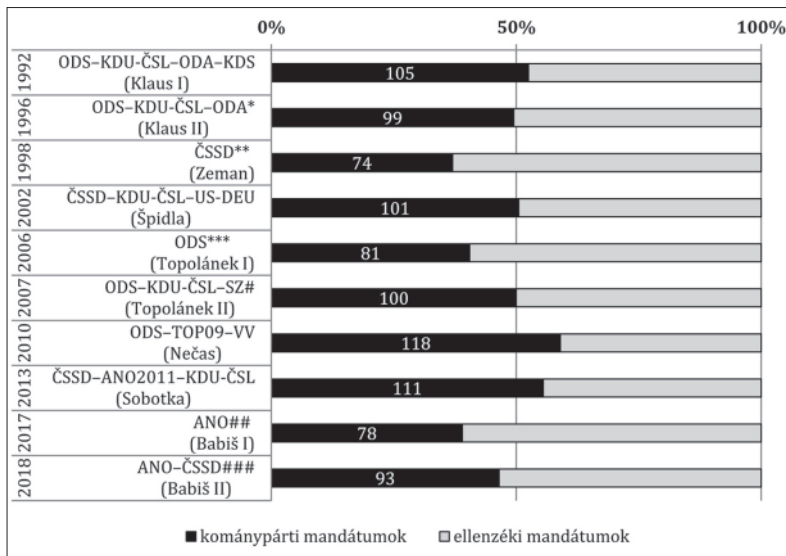
Amennyiben azonban – Mair téziseinek megfelelően – a pártok interakcióira fókuszálunk, a fenti kép jóval árnyaltabbá válik. A cseh pártverseny sajátosságainak tárgyalása előtt érdemes áttekinteni, hogy az elmúlt évtizedekben miként alakultak a választásokat követő kormánypárti és az ellenzéki mandátumarányok a parlamentben. A 10. ábra azt illusztrálja, hogy Klaus első kormányát (1992–1996) követően Csehországban – a szakértői kabineteket le-

⁴⁰¹ KLÍMA, 1998; ÁGH, 1998a: 151; KOPECKÝ, 2006; LEWIS, 2006.

⁴⁰² Az 1992-es választásokat kiindulópontként tekintve egészen 2010-ig mindössze két új párt került be a parlamentbe (2002: US; 2006: SZ), amelyek közül az előbbi az ODS-ből vált ki, így csak a zöldpárt minősült „valódi” új pártnak.

⁴⁰³ DEEGAN-KRAUSE-HAUGHTON, 2010. Az egyes mutatók alakulására lásd HORVÁTH, 2008.

10. ábra. A cseh kormányok parlamenti támogatottsága a mandátumok alapján



* A bizalmi szavazástól kollektíven távol maradtak a ČSSD képviselői, így a kormány megkapta a többségi támogatást

** A kormány az ún. ellenzéki egyezménynek köszönhetően kapott bizalmat, és tölthette ki megbízatását

*** A bizalmi szavazáson nem kapott többséget, így ügyvezető kormányként működött tovább

A bizalmi szavazástól két ČSSD-s képviselő távol maradt, így a kormány megkapta a többségi támogatást

A bizalmi szavazáson nem kapott többséget, így ügyvezető kormányként működött tovább

A kormány a KSČM külső támogatásának köszönhetően kapott bizalmat, és tölti jelenleg is a megbízatását

Megjegyzés: Az ábra csak a választásokat követően hivatalba lépett kormányokat tartalmazza. (Bár Topolánek és Babiš második kormánya nem közvetlenül a 2006-os, illetve a 2017-es választások után alakult meg, a táblázatban indokolt feltüntetni, ugyanis az ezeket megelőző kabinetek csak néhány hónapig voltak hivatalban.)

Forrás: saját szerkesztés a Cseh Statisztikai Hivatal választási honlapja alapján

számítva⁴⁰⁴ – sokáig egyetlen kormány sem rendelkezett stabil parlamenti többséggel: mintegy másfél évtizeden keresztül kisebbségi vagy mindössze néhány mandátumos többséggel rendelkező kabinetek váltogatták egymást.⁴⁰⁵ Ennek egyik folyománya volt, hogy a pártok interakciónak a koalíciós együttműködésen kívül volt egy további, sajátos aspektusa is. Az ország kormányozhatósága érdekében ugyanis az ODS és a ČSSD két alkalommal (1996-ban és 1998-ban) is alkut kötött, lehetővé téve ezzel a kisebbségi kabinetek sikerét a bizalmi szavazáson.⁴⁰⁶ A második *Babiš*-kormány 2018-ban szintén annak köszönhetően vette sikerrel a bizalmi szavazást, hogy – amint arra korábban már utaltam – egy formálisan ellenzéki párt, a KSČM külső támogatást nyújtott az egyébként kisebbségi ANO–ČSSD-koalíciónak.

Amennyiben a rendszerváltás utáni cseh politika egyik „védjegyévé” váló patthelyzetek okait kívánjuk feltérképezni, a kormányzásból kizárt pártok kell hogy jelentsék a kiindulópontot. A többségi kormány megalakítását számos alkalommal nagyban nehezítette, hogy – amint a 3.3.2. alpontban tárgyaltam – Csehországban voltak legegyszerűbben kimutathatóak a kormányzásból tartósan kizárt pártok. A KSČM és – parlamenti jelenléte alatt – az SPR–RSČ ab ovo kormányképtelennek számít(ott), így a mindenkor győztes erőnek értelemszerűen beszűkültek a lehetőségei a parlamenti többség megszerzésében. A beszűkülés az 1996-os választásokat követően jelentkezett a leglátványosabban: 40 mandátum, azaz a

⁴⁰⁴ A *Tošovský*-kormány 123, a *Fischer*-kormány pedig 156 támogató szavazatot kapott a parlamentben. *Rusnok* kormánya viszont elbukta a bizalmi szavazást (93 szavazat); ennek ellenére még mintegy öt hónapig hivatalban maradt.

⁴⁰⁵ Részletesebben lásd GABAL, 2007: 67–70, MANSFELDOVA–GUASTI, 2013.

⁴⁰⁶ 1996-ban a szociáldemokraták a házelnöki posztért cserébe lehetővé tették, hogy a második *Klaus*-kormány megkapja a bizalmat a képviselőháztól. Ennél jóval nagyobb hatású volt a két párt által az 1998-as választásokat követően megkötött ún. ellenzéki egyezmény, amelyben az ODS számos feltételhez kötötte biztosította a kisebbségi ČSSD-kormány működőképességét. Az egyezmény szövegére, valamint hatásainak részletes értékelésére lásd ROBERTS, 2003.

képviselői helyek 20%-a „kiesett”, aminek következtében a többségi kormány megalakítását a maradék mandátumokra támaszkodva kellett (volna) megoldani. Bár a republikánusok az 1990-es évek végére eltűntek, a kommunista párt még közel két évtizeden át a mandátumok 15-20%-át „blokkolta”.⁴⁰⁷ (A mandátumarányuk csak 2017-ben csökkent 10% alá.) A KSČM politikai karanténba⁴⁰⁸ helyezése azzal a következménnyel járt, hogy a ČSSD nem rendelkezik kormányzóképes szövetséggel a baloldalon, így a szociáldemokraták győzelmét minden alkalommal vagy kisebbségi kormányzás (1998), vagy pedig ideológiailag inkoherens koalíciók (2002, 2013) követték.⁴⁰⁹ A szociáldemokrata és a kommunista párt kapcsolata ugyanakkor egyáltalán nem írható le kölcsönös, merev elzárkózásként.⁴¹⁰ Egyrészt a ČSSD több alkalommal számíthatott a KSČM parlamenti támogatására, ráadásul helyi szinten a két párt gyakran együttműködik.⁴¹¹ Sőt, a kommunista párt már az 1990-es

⁴⁰⁷ Mindez arányaiban azt jelenti, mintha a megalakuló kormányoknak – a „sima”, 50% feletti többség helyett – eleve egy minimum kb. 60-63%-os többséget kellene szerezniük a parlamentben.

⁴⁰⁸ A karantén leginkább manifeszt megnyilvánulása a ČSSD 1995-ös döntése (az ún. bohumíni határozat), amely a párt számára megtiltja a szélsőséges pártokkal való együttműködést (KOPEČEK–PŠEJA, 2008: 326).

⁴⁰⁹ BRUNCLÍK–KUBÁT, 2014: 174. Az ezredfordulót követően Strmiska mindezt úgy fogalmazta meg, hogy eleve csak a jobbközép koalíciók tűnnek működőképesnek (STRMISKA, 2001: 30).

⁴¹⁰ A ČSSD és a KSČM kapcsolatának bemutatására lásd HANLEY, 2001; KOPEČEK–PŠEJA, 2008; MARKOVIĆ, 2013. Amint az utóbbi szerzők kiemelik, a kommunista pártnak a szociáldemokraták irányába tett gesztusai (különösen pl. a Paroubek-kormány számos fontos törvényjavaslatának támogatása előbbi koalíciók partnerei ellenében is) mögött a politikai karanténból való kitérés reménye húzódik meg. Az is megjegyzést érdemel, hogy a ČSSD vezetésének egy része nyitottabb a kommunistákkal való intenzívebb együttműködésre.

⁴¹¹ Mindez nagyban alátámasztja Bardi és Mair elméletét a többszintű pártrendszerekről: a pártok adott esetben különböző stratégiát követnek helyi és nemzeti szinten, illetve a verseny különböző szinterein (választások, parlament, kormányzás) is különböző lehet az együttműködési hajlandóságuk (BARDI–MAIR, 2008A: 160).

évektől „készen állt” a koalíciós kormányzásra – akár egy baloldali koalícióban, akár egy több párt részvételével megalakuló, széles körű összefogáson alapuló kormányban.⁴¹² A szociáldemokrata és a kommunista párt esetleges kormányzati koalíciója nem zárható ki; ez az innováció ugyanakkor alapján változtatná meg a cseh pártrendszer struktúráját.⁴¹³ A KSČM formális, „hivatalos” beemelése egy kormánykoalícióba egyelőre várat magára, azonban a 2017-es választások nyomán előálló patthelyzet odavezetett, hogy *Babiš* második kormánya a kommunista párt külső támogatásának köszönhetően működhessen.

A következőkben elsőként a választásokat követő kormányalakításokat járom körül. Az események számbavételével arra kívánok rámutatni, hogy az ezen időszak alatt a pártok együttműködési hajlandóságát – mindenekelőtt a kormányalakítási folyamatokat – távolról sem jellemezték azok az automatizmusok, amelyek Mairnél a zárt struktúrájú verseny lényegét adják. Ezt követően a pártok versenyének mintázatával foglalkozom, kiemelve, hogy a bipoláris struktúra nem járt együtt a stabil blokkok létrejöttével. Ami a jelenlegi helyzetet illeti, a 2013-as és főként a 2017-es választásokat követően képlékeny struktúra alakult ki, amelyben a korábbinál bizonytalanabbá vált a pártok versenyének mintázata és egyben a blokkhatárok (erre utalnak 22. táblázat kérdőjelei).

⁴¹² HANLEY, 2001: 109–110.

⁴¹³ STRMISKA, 2007: 112–113; KUBÁT, 2010: 123. A KSČM esetleges kormányra kerülése kiválóan illusztrálná azt az esetet, amikor akár a pártok támogatottságának jelentősebb módosulása *nélkül* következik be egy nagy horderejű változás a pártrendszerben. Mair utóbbira az 1989-es írás választásokat említette példaként: azzal, hogy a Fianna Fáil – amely a megelőző évtizedekben elzárkózott a koalíciós partnerek bevonásától – egy másik párttal lépett koalícióra, az írás pártrendszer alapjaiban változott meg (MAIR, 1997: 219–220). A KSČM részvétele egy koalícióban hasonló hatással lenne a cseh pártrendszerre, és – Mair szavaival élve – „*semmi nem maradna a régi*”.

5.3.1. *A stabil többség nyomában: a kormányalakítás röögő útjai*

A 10. ábrán láttuk, hogy az 1992-es választásokat követően megalkuló első Klaus-kabinet, az ODS–KDU–ČSL–ODA hármaskoalíció hosszú időn át az utolsó olyan kormány volt Csehországban, amely stabil parlamenti többséggel rendelkezett. Az ODS ugyan négy évvel később is a legerősebb pártnak bizonyult, azonban a kormánypártok az 1996-os választások nyomán már csak 99 képviselővel rendelkeztek a 200 fős képviselőházban. Amint fentebb utaltam rá, a két szélsőséges párt (a kommunisták és a republikánusok) eleve nem jöhettek szóba koalíciós partnereként egyik nagy párt részéről sem, így kizárólag egy ODS–ČSSD nagykoalíció biztosította volna a parlamenti többséget. Tekintve, hogy a nagykoalíció sem a polgári demokraták, sem a szociáldemokraták részéről nem merült fel, az ODS vezette kisebbségi kabinet tűnt a leginkább észszerű megoldásnak.⁴¹⁴ Parlamenti többség hiányában a kormány természetesen csak úgy kaphatta meg a képviselőház bizalmát, ha valamelyik ellenzéki párt „asszisztál” a bizalmi szavazáson. A segítség a szociáldemokratáktól jött, akik – mintegy bekapcsolódva a koalíciós tárgyalásokba – néhány szakpolitikai feltételt támasztottak a támogatásukért cserébe. Végül a bizalmi szavazástól kollektíven távol maradtak a ČSSD képviselői, így a kormány megkapta a többségi támogatást.⁴¹⁵

Az 1998-as – a második Klaus-kabinet bukása miatt előrehozottak minősülő – választásokat követő kormányalakítás már egy sokkal összetettebb, fordulatosabb – noha időtartamát tekintve nem hosszabb – folyamatnak bizonyult.⁴¹⁶ A szociáldemokraták kezdet-

⁴¹⁴ FITZAMAURICE, 1996: 580.

⁴¹⁵ BROKL–MANSFELDOVÁ, 1997: 345–346. Később a kormány működését az könnyítette meg, hogy a ČSSD két képviselője kilépett a pártból, és egyikük az ODS-hoz csatlakozott, a másik pedig függetlenként folytatta tevékenységét (ŠARADÍN, 2007: 19).

⁴¹⁶ A felmerült koalíciós alternatívákra lásd SAXONBERG, 1999: 101–103; valamint BROKL–MANSFELDOVÁ, 1999b: 360–361.

ben egy ČSSD–KDU–ČSL kisebbségi kormányban reménykedtek, azonban a kereszténydemokraták – annak érdekében, hogy a kormánynak meglegyen a parlamenti többsége, és ne szoruljon rá a kommunisták támogatására – csak az US-szel együtt léptek volna be a koalícióba. A ČSSD–KDU–ČSL–US hármas koalícióról is megindultak a tárgyalások, azonban az US elutasította a szociáldemokrata párt valamennyi ajánlatát. (Ezt követően a kereszténydemokraták hajlandók lettek volna a már említett ČSSD–KDU–ČSL-koalícióra is.) Mindezzel párhuzamosan egy ODS–KDU–ČSL–US-koalíció is komolyan felmerült; a két utóbbi pártnak az volt a kikötése, hogy a kormányban a miniszteri posztokat tekintve egyik pártnak se legyen többsége. Mivel ezt az ODS – az általa elért jóval nagyobb szavazatarányra hivatkozva – elutasította, a jobbközép koalíció terve is megbukott. Ezt követően a KDU–ČSL és az US hajlandó lett volna egy egypárti kisebbségi ODS-kormány támogatására is, amennyiben a polgári demokraták lecserélik az 1997-es pártfinanszírozási botrányban érintett vezetőiket, valamint elismerik a korábbi gazdaságpolitikai hibákat. Az ODS ettől mereven elzárkózott, és – újabb fordulatként – a szociáldemokratákkal kezdett tárgyalásokat egy kívülről támogatandó kisebbségi ČSSD-kabinetéről. A végeredmény végül a – fentebb már említett – ún. ellenzéki egyezmény lett, amely keretében az ODS számos feltételhez kötötten biztosította a kisebbségi ČSSD-kormány működőképességét.

A fentiekből látható tehát, hogy nem kevesebb mint öt egypárti, illetve koalíciós alternatíva merült fel a tárgyalások során, mire megszületett a megoldás. Itt érdemes megjegyezni, hogy Nikolenyi szerint az ODS által támogatott kisebbségi ČSSD-kormány egy olyan kimenetel volt, amelyet sem a koalíciós elméletek, sem pedig a kisebbségi kormányzásra vonatkozó teóriák alapján nem lehetett megjósolni.⁴¹⁷ Amint a szerző rámutat, az egyik szokatlan körülmény az, hogy mindkét nagy pártnak lehetősége lett volna egy ideológiailag viszonylag koherens (minimális szélességű) több-

⁴¹⁷NIKOLENYI, 2003.

ségi kormányt alakítani, ám ez mégsem valósult meg.⁴¹⁸ Emellett a kormányalakítási folyamat eredménye, az ODS által támogatott kisebbségi ČSSD-kormány is megjósolhatatlan volt: egyrészt a két párt még a megegyezés előtt néhány héttel is tagadta az együttműködés lehetőségét, másrészt pedig az is szokatlan megoldásnak bizonyult, hogy a két párt törvényhozási koalíciója nem járt együtt a végrehajtó hatalom pozícióinak megosztásával.

Négy évvel később a 2002-es kormányalakítási folyamat sokkal kevésbé volt szövevényes. Bár a ČSSD újabb győzelmét követően mind a kisebbségi szociáldemokrata kormány – az ODS külső támogatása általi – hivatalban maradása, mind pedig az ČSSD–ODS nagykoalíció is felmerült, a kezdetektől a ČSSD–KDU–ČSL–US–DEU hármass koalíció volt a legvalószínűbb alternatíva.⁴¹⁹ A megalakuló – mindössze egyfős többséggel rendelkező – kabinet ugyanakkor mindenképpen alaposabb figyelmet érdemel. A választásokon győztes szociáldemokraták egyrészt azzal a kereszténydemokrata párttal léptek koalícióra, amelyik korábban kétszer is az ODS-szel kormányzott. A másik koalíciós partner pedig az az US–DEU lett, amelyet az ODS-ből 1998 elején kilépő képviselők alapítottak. Bár a megalakult hárompárti koalíciót olyan pártok alkották, amelyek egymás mellett helyezkedtek el a bal–jobb skálán,⁴²⁰ látni kell, hogy a szövetség meglehetősen sokszínű volt, hiszen lényegében egy szociáldemokrata, egy kereszténydemokrata és egy jobbközép-liberális formáció együttműködéséről beszélünk. A kabinet innovatív jellege nemcsak abban nyilvánult meg, hogy a korábbiaktól jelentősen

⁴¹⁸ A szerző által alkalmazott játékelméleti megközelítés arra mutat rá, hogy az a tény, hogy a két kisebb párt (a KDU–ČSL és az US) képtelen volt az ún. koordinációs dilemma megoldására, nagyban hozzájárult a kormányalakítási folyamat végeredményéhez, azaz a kisebbségi szociáldemokrata kormány megalakulásához.

⁴¹⁹ A 2002-es kormányalakítás folyamatára lásd MRKLAS–SOKOL, 2003; LINEK, 2003: 923–925. Amint az utóbbi szerző rámutat, a szociáldemokrata párt egyes politikusai a ČSSD–KSCM-koalíciót szorgalmazták, relativizálva a fentebb említett bohumíni határozat érvényességét.

⁴²⁰ MRKLAS–SOKOL, 2003: 181.

különböző összetételű kormány jött létre, hanem abban is, hogy az 1990-es évek eleje óta formálódó kétblokk-rendszer (mint a pártok versenyét strukturáló jelenség) jelentősen meggyengült azzal, hogy a jobboldali blokkhoz sorolt kereszténydemokraták ezúttal a balközép ČSSD-vel fogtak közös kormányzásba. Annak, hogy a KDU–ČSL ezúttal a szociáldemokrata párttal lépett koalícióra, csak részben volt az az oka, hogy a jobbközép erőknél (ODS, KDU–ČSL, US-DEU) nem volt meg a parlamenti többsége. Emellett az is szerepet játszott, hogy a kereszténydemokraták az ODS euroszeptikus politikája miatt eleve kizárták a korábbi koalíciós partnerükkel való együttműködést.⁴²¹ Az önmagában természetesen egyáltalán nem példa nélküli, hogy egy kisebb párt mindkét irányban koalícióképes (a klasszikus példát a német FDP jelenti), azonban a KDU–ČSL esetében ez a tény csak 2002-re vált nyilvánvalóvá (noha – amint utaltam rá – már az 1998-as kormányalakítási folyamat során felmerült a szociáldemokratákkal való szövetség).⁴²²

A 2006-os választásokat követően a kormányalakítási procedúra minden korábbinál fordulatossabb volt. A tárgyalások eleve három szálon is megindultak: a választásokon győztes ODS nemcsak a KDU–ČSL-lel kezdte meg a jobbközép koalícióra irányuló egyeztetéseket, hanem – alapvetően egy szociáldemokrata támogatottságú kisebbségi ODS-kormány céljából, a nagykoalíció esélyét sem kizárva – a ČSSD-vel is felvette a kapcsolatot; ezt követően pedig a kereszténydemokraták – pontosan a nagykoalíció megakadályozása céljából – megkeresték a szociáldemokratákat egy, a kommunisták által támogatott ČSSD–KDU–ČSL kisebbségi kormány létrehozásának szándékával.⁴²³ Ezenkívül a polgári demokraták részéről fel-

⁴²¹ HAVLÍK–HAVLÍK, 2018: 22.

⁴²² A teljes képhez hozzátartozik, hogy annak, hogy a kereszténydemokraták nem zárják ki a szociáldemokratákkal való együttműködést, már 1997-ben, a második Klaus-kormány botrányait követően is voltak jelei (HLOUŠEK–KOPEČEK, 2014: 1334).

⁴²³ A 2006-os választásokat követő kormányalakítási folyamatra lásd: HANLEY, 2006: 135; HANLEY, 2008: 155–156; PLECITÁ–VLACHOVÁ–STEGMAIER, 2008: 183;

merült egy ODS–ČSSD–KDU–ČSL–SZ „szivárványkoalíció” is, amely eredményeként csak a kommunista párt maradt volna ellenzékben. Ezt követően a szociáldemokrata párt elnöke is előállt a saját javaslataival: az egyik felkínált alternatíva egy olyan szakértői kormány lett volna, amelynek tagjait az ODS és a ČSSD jelölte volna (hasonlóan a későbbi *Fischer*-kabinethez); a másik javaslat pedig egy a szociáldemokraták által „tolerált” kisebbségi ODS-kormány megalakítására irányult.⁴²⁴ Végezetül az utóbbi verzió valósult meg, azonban *Topolánek* az egypárti kisebbségi ODS-kabinetje elbukta a bizalmi szavazást a képviselőházban. *Topolánek* második próbálkozása egy ODS–KDU–ČSL–SZ hárompárti koalíció volt, amely 2007. január közepén – több mint hét hónappal a választásokat követően – két átszavazó szociáldemokrata képviselőnek köszönhetően megkapta a bizalmat a parlamentben.

A 2010-es választás alapos átrendeződéssel járt a cseh pártrendszerben.⁴²⁵ Az ODS és a ČSSD támogatottsága jelentősen esett; kiesett két régi, illetve bekerült két új párt, valamint a pártrendszer koncentrációja is hatalmasat zuhant; valamennyi parlamenti párt a 10–22%-os szférában foglalt helyet. A kormányalakítás ugyanakkor – legalábbis az előző mintegy másfél évtizedhez képest – viszonylag gördülékenyen zajlott, aminek eredményeként nem kevesebb mint 18 év után ismét egy erős parlamenti többséggel rendelkező kormánya lett Csehországnak. Kiemelendő továbbá, hogy az ODS–TOP09–VV hármas koalíción kívül lényegében nem merült fel más alternatíva, így a koalíciós tárgyalások a megszokottnál

HAVLÍK, 2014a: 116–117. A további felmerült koalíciós alternatívákra lásd LINEK, 2007: 935; ŠARADÍN, 2007: 17–23.

⁴²⁴Érdekességként megemlíthető, hogy a komplikált helyzetet tovább „színesítette” a kereszténydemokraták elnökének ötlete, amely egy KDU–ČSL–ČSSD kisebbségi, de a kommunisták által támogatott kormány létrehozására irányult (ŠARADÍN, 2007: 22).

⁴²⁵A „földrengésszerűként” interpretált választási eredmények elemzésére lásd HAUGHTON et al., 2011; HANLEY, 2012; ŠEDO, 2012.

gyorsabban és simábban lezajlottak.⁴²⁶ Mindennek ugyanakkor az volt az ára, hogy – nyilvánvaló kényszerből – a populistá VV-t is be kellett venni a kormányba.⁴²⁷

A 2013-as választások ismét alaposan átalakították a parlamenti erőviszonyokat.⁴²⁸ A ČSSD, de főként az ODS mandátumaránya tovább csökkent, és ismét bekerült két új párt a parlamentbe. A kormányalakítási tárgyalások ezúttal problémásabbnak bizonyultak, mint három évvel korábban, de az 1998-as vagy a 2006-os helyzethez képest kevésbé volt komplikált a kép a felmerülő variációkat tekintve.⁴²⁹ Bár a választásokat megelőzően a későbbi győztes szociáldemokraták részéről egy kommunisták által kívülről támogatott kisebbségi ČSSD-kormány volt a leginkább preferált megoldás, az eredmények fényében (a két párt együttes mandátumaránya messze elmaradt az abszolút többségtől) ez az alternatíva kiesett. Egyúttal az is világossá vált, hogy a ČSSD és az ANO szövetsége nélkül nem igazán képzelhető el egy többségi kormány. Noha a szociáldemokrata párt a választások előtt vonakodott az új, centrista-populista ANO-val való együttműködéstől, végül ezen két párt és a KDU–ČSL között indultak meg a koalíciós tárgyalások. A szociáldemokraták és a kereszténydemokraták korábban már kormányoztak együtt, ám ezúttal az ANO is tagja lett a koalíciónak.

A 2017-es választások véget vetettek a „kegyelmi állapotnak”, és a parlamentben ismét patthelyzet alakult ki.⁴³⁰ Az ANO – fölényes győzelme ellenére is – messze elmaradt az abszolút többségtől, viszont – a választásokat követő három és fél hónapon belül – képtelen volt koalíciós partnert találni. A maga részéről *Babiš* csak a

⁴²⁶ STEGMAIER–VLACHOVÁ, 2011: 240.

⁴²⁷ A VV ideológiai profiljára lásd HAVLÍK; 2012, valamint HAVLÍK–HLOUŠEK, 2014. A szerzők a pártot egy „hivatalos” ideológia nélküli, populistá formációként írják le, amelyik kizárólag a protest hangulatot megragadva mobilizálta szavazóit.

⁴²⁸ A választások értékelésére lásd HAVLÍK, 2014b; HAVLÍK–VODA, 2016.

⁴²⁹ A 2013-as kormányalakításról lásd HAVLÍK, 2014b: 48–49.

⁴³⁰ A választások értékelésére és a kormányalakítás folyamatára lásd HORVÁTH, 2018.

szélsőséges pártokkal való együttműködést utasította el (már a választásokat megelőzően is), amely az ő értelmezésében az SPD-t és a kommunista pártot jelentette. Elviekben legkézenfekvőbb talán az előző ciklus koalíciós partnereinek bevonása lett volna, azonban a szociáldemokraták és a kereszténydemokraták is világossá tették, hogy nem hajlandóak folytatni a közös kormányzást, amennyiben a korrupcióval gyanúsított *Babiš* is tagja lenne a kabinetnek. A másik – *Babiš* által is szorgalmazott – elvi megoldás a második helyen végzett ODS-szel való szövetkezés lett volna (a két pártnak szűken, bár, de meglett volna az abszolút többsége a képviselőházban), azonban a polgári demokraták is egyértelműen kizárták az együttműködést. A maradék három párt szintén világossá tette, hogy részükről nem jöhet szóba a koalíció. Teoretikus jelleggel egy ANO kihagyásával megalakított kabinet is felmerülhetett volna, azonban ehhez – amennyiben egy többségi kormány lett volna a cél – legkevesebb hat párt összefogására lett volna szükség, ami aligha lett volna járható út. *Babiš* végül paradox módon pont azzal a két párttal jutott el legalább a tárgyalásig, amelyeket eleve kizárt a szóba jöhető partnerek közül. Az SPD végül elzárkózott az együttműködéstől, viszont a kommunista párt eleinte nem tartotta kizártnak, hogy támogatná az új kormányt.⁴³¹ Tekintve, hogy *Babiš* koalíciós tárgyalásai végül sikertelenek voltak, egy egypárti kabinet alakult meg, amelyben egyébként a kormánytagok több mint fele párton kívüli politikus volt. A 2018. januárban tartott bizalmi szavazást a kormány a várakozásoknak megfelelően elvesztette (mindössze 78 szavazatot kapott a 200 fős képviselőházban, azaz egyetlen másik pártból sem érkezett támogató voks). Az elbukott bizalmi szavazás másnapján a kormány lemondott, azonban az államfő ismét *Babiš*-t bízta meg a kormányalakítással. Ezt követően az ANO a korábbi koalícióstárs ČSSD-vel és a KSČM-mel kezdte meg a tárgyalásokat. A szociáldemokraták a koalíció mellett döntöttek, azonban a két pártnak együttesen is csak 93 mandátuma lett volna, így az

⁴³¹ LOPATKA, 2017.

ANO a KSČM-mel is megegyezett arról, hogy a kommunisták – a koalícióba való formális belépés nélkül – támogatni fogják a kormányt a parlamentben.⁴³² A 2018. június végén megalakult második *Babiš*-kormány rövidesen sikerrel vette a bizalmi szavazást a parlamentben. A KSČM ilyen szintű nyílt bevonása a kormányzásba jelentős fejleményként – és egyben újításként is – értékelhető, ugyanakkor Mair modelljében csak az explicit, formális kormányra kerülés minősül relevánsnak, így az alkalmazott elméleti keretben a kommunista párt szerepvállalását hiba lenne túlértékelni.

Összegezve a fentieket, megállapítható, hogy az 1990-es évek közepétől mintegy egészen napjainkig „*a parlamenti többség mint küldetés*”⁴³³ problémaköre erősen rányomta a bélyegét a választásokat követő kormányalakításokra. Hosszas szünet után 2010-ben is 2013-ban is stabil többségi kormány alakult, viszont ezt a pártkínálatban beállt változások tették lehetővé (a kormánypárti mandátumok hozzávetőleg felét az új pártok biztosították). A biztos parlamenti többség „ára” előbb a kormányzás lehetőségének megnyitása volt a populista, bizonytalan, inkoherens ideológiájú, anti-establishment karakterű pártok (VV, ANO) előtt, majd 2018-ban az addig karanténban levő kommunista párt is egy lépéssel közelebb került a kormányzáshoz.

5.3.2. A *bipoláris verseny* (?) és hanyatlása

Amint arra fentebb utaltam, a négy meghatározó párt állandósága, valamint a relatíve alacsony választói illékonyság nyomán egyes elemzők már az 1990-es évek második felében a cseh pártrendszer

⁴³² Az ún. tolerancia egyezmény részleteire lásd HAVLIK–JARABINSKÝ, 2018. A szociáldemokraták és a kommunisták ilyen nyílt együttműködése gyakorlatilag a bohumíni határozat zárójelbe tételét jelentette.

⁴³³ *'majority mission'* (STRMISKA, 2000).

konzolidációjáról és stabilizációjáról írtak.⁴³⁴ A jobbközép ODS és a balközép ČSSD kiemelkedése pedig egy „klasszikus” bipoláris verseny képét vetítette előre már az 1996-os választásokat követően.⁴³⁵ (Amint Hanley rámutat, a kétpólusú, a jobbközép és balközép blokk versenyén alapuló politika megszilárdulását különösen az ODS szorgalmazta.⁴³⁶)

A fentiek alapján tehát egy konszolidáló, elsősorban a két nagy párt vetélkedésén alapuló, a bipoláris verseny jegyeit mutató pártrendszer képe rajzolódik ki. Amennyiben azonban a pártok interakcióira – különösen a kormányalakítási folyamatokra – fókuszálunk, a kép jóval összetettebbé válik. Strmiska – a Sartori és Mair által kimunkált elméleti keretben – a cseh pártrendszert a pártok együttműködési hajlandóságán, valamint a kormányra kerülését folytatott versenyen keresztül vizsgálta.⁴³⁷ A szerző már az 1990-es évek végén rámutatott, hogy a stabilitás egyes kimutatható jegyei (így pl. pártok állandósága, releváns pártok számának csökkenése) ellenére a cseh pártrendszer még nem minősíthető egy „érett”, konszolidált pártrendszernek, ugyanis a pártok között nem alakultak ki azok az együttműködési minták és koalíciós formulák, amelyek hosszabb távon is strukturálnák a pártok versenyt.⁴³⁸ (Mindez az előző, a kormányalakítások menetét áttekintő pontból is kiderült.) Álláspontja szerint a cseh pluralizmus ebben az értelemben „tökéletlennek” minősül, megnyitva ezzel a teret a „nem sztenderd”, fél-

⁴³⁴ Így pl. KRAUSE, 1996a; FITZMAURICE, 1998; KLÍMA, 1998; OLSON, 1998; BAKKE–SITTER, 2005.

⁴³⁵ NOVÁK, 1996.

⁴³⁶ HANLEY, 2004: 39. Az 1996-os választásokat követően Klaus úgy vélekedett, hogy „két alapvető út, két vízió létezik: az egyiket az ODS képviseli, a másikat pedig a szociáldemokraták” (KLAUS, 1997: 116 [idézi: HANLEY, 2004: 52]).

⁴³⁷ A kapcsolódó írásokra lásd STRMISKA, 1999; STRMISKA, 2000; STRMISKA 2001; STRMISKA 2007.

⁴³⁸ STRMISKA, 1999.

konzociális megoldások előtt.⁴³⁹ Ezek alapján felmerülhet a kérdés, hogy a cseh pártrendszer miként is írható le Mair-féle nyitott-zárt terminológia alapján?

Enyedi és Casal Bértoa a cseh pártrendszer első évtizedét – a viszonylag nagyfokú kiszámíthatóság alapján – inkább zártként írja le, és vizsgálataik alapján ez a zártság csak a 2000-es évek közepétől indult hanyatlásnak.⁴⁴⁰ Ugyanakkor Strmiska a 2007-es munkájában már a cseh pártrendszer egy korábbi szakaszát (1998–2006) – szintén a mairi terminológia alapján – „viszonylag nyitott”-ként jellemezte, hozzátéve, hogy ez a nyitottság több szempontból is tökéletlen. Amint újfent rámutat, váltakozó (tehát visszatérő) koalíciós variációkról nem beszélhetünk, és magát a koalíciós együttműködések is rendkívüli bizonytalanság kíséri. *„Egy valóban stabil, konszolidált rendszer pontosan az ellenkező képet kellene, hogy mutassa: kevesebb koalíciós alternatíva, kiszámíthatóbb kormányalakítás és kevesebb bizonytalanság”* – emeli ki Strmiska.⁴⁴¹

Ami a verseny bipoláris jellegét illeti, különösen érdekes, hogy Mair már a 2002-es írásában említést tett Csehországról: *„A hosszú távú konszolidáció [...] már elkezdődhetett Csehországban is, nem utolsósorban a két nagy párt erőfeszítéseinek köszönhetően, amelyek célja az intézményi keretek módosítása révén a kisebb pártok hátrányba hozása.”*⁴⁴² Mair itt minden bizonnyal a választási rendszer reformjára gondolt, amelyre implicit módon már az 1998-as ellenzéki egyezményben is történt utalás. A ČSSD és az ODS által kidolgozott, a parlament által 2000-ben elfogadott új választási törvény ugyanis – ugyan az arányos rendszer talaján maradva – a nagy pártokat preferáló megoldásokat tartalmazott, míg a kis pártok részére rend-

⁴³⁹ STRMISKA, 2000. (Ne felejtjük, ezeket a szerző az ún. ellenzéki egyezménynek köszönhetően működő kisebbségi ČSSD-kormány alatt írta. A „nem-sztenderd” megoldások körébe ugyanakkor – megalakulásának körülményeire figyelemmel – a Tošovský-kormány is besorolható volt.)

⁴⁴⁰ ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2015: 19–20.

⁴⁴¹ STRMISKA, 2007: 111 (saját fordítás).

⁴⁴² MAIR, 2002a: 100 (saját fordítás).

kívül kedvezőtlen mandátumkiosztási szabályokat tartalmazott.⁴⁴³ A jogszabály az alkotmánybíróság előtt elbukott, és a végül életbe lépő módosítás ugyan nem hozott radikális változásokat, de – a stabil többségi kormányok megalakulását elősegítendő – a nagyobb pártokat preferáló és a fragmentációt csökkentő elemeket tartalmazott.⁴⁴⁴ Mair érdeklődését tehát a nagyobb pártokat favorizáló választási rendszer irányába tett lépések keltették fel, amelyek erősítették volna azt a bipoláris tendenciát, amely egyébként a 2006-os választásokon tetőzött.⁴⁴⁵

A bipoláris verseny ugyanakkor nem járt együtt a stabil blokkok kialakulásával. A blokkhatárok bizonytalansága egyrészt abban nyilvánult meg, hogy baloldali blokk mint olyan csak elméletben létezett, ugyanis a kommunista párt – amint fentebb már utaltam rá – még a szociáldemokraták számára sem jöhetett szóba koalíciós

⁴⁴³ A tervezett választási rendszer bemutatására és hatásainak értékelésére lásd KOSTELECKÝ, 2000; CRAWFORD, 2001. A választókerületek számának több mint négyeszeresére emelése a körzeti magnitúdó erős csökkenésével járt volna, maga után vonva a rendszer aránytalanságának jelentős növekedését. Az előbbi forrás szerint kis pártoknak egy 10-12%-os *implicit* küszöbrel kellett volna szembenéznük.

⁴⁴⁴ Így mindenekelőtt – ha nem is az eredetileg tervezett mértékben – csökkent a körzeti magnitúdó (a korábbi választási rendszerben átlagosan 25 mandátumot osztottak ki egy választókerületben – ez 14,3-ra csökkent), illetve a választási koalíciókra érvényes parlamenti küszöb is emelkedett. A részletekre lásd BIRCH et al., 2002: 85–86; NIKOLENYI, 2003: 327–328.

⁴⁴⁵ Erről lásd ŠARADÍN, 2007; HLOUŠEK, 2010. Cabada és szerzőtársai szintén a cseh pártrendszer bipoláris tendenciáit emelték ki, megjegyezve ugyanakkor, hogy a kisebb koalíciós pártok miatt nem a teljes kormányváltás a jellemző (CABADA et al., 2014: 87–88). Nakada-Amiya a bipoláris versenyt a 2006-os csehországi és szlovákiai választások tükrében vizsgáló írásában arra mutatott rá, hogy ugyan mindkét országban kimutathatók a bipoláris tendenciák, de nem a Mair által vizionált „ideális” formában. A szerző az eltérést abban látta, hogy Csehországban a választók túlzottan polarizáltak, és így a két nagy párt elsősorban nem a centrumban található – egyébként a KDU–ČSL által nagyrészt „elfoglalt” – szavazókért verseng, hanem a saját választói piacukon igyekeznek maximalizálni a támogatottságukat (NAKADA-AMIYA, 2009: 15).

partnerként. (A „politikai karantén” ellenére azonban a kommunista párt az 1998–2002-es és főleg a 2002–2006-os ciklusban kívülről hallgatólagosan támogatta a szociáldemokrata vezetésű kormányokat, majd 2018 óta mindezt „hivatalos” módon teszi.) Másrésről viszont a jobboldali blokk is némileg kiüresedett azzal, hogy a hat éven át az ODS-szel kormányzó KDU–ČSL a szociáldemokraták irányában is koalícióképesnek bizonyult (a kereszténydemokrata párt az eredeti szándéka ellenére kimaradt az 1998-as ČSSD-kormányból, 2002-ben viszont létrejött a közös kormányzás). Sőt, utóbbival egyidejűleg az inkább jobbközép, konzervatív-liberális formációk egyesülésével létrejött US–DEU a szociáldemokratákkal lépett koalícióra. Ebből a szempontból különösen érdekes volt a 2006-os választás, amikor a két nagy párt által megszerzett szavazatok aránya minden korábbinál magasabb volt (66,7%), viszont sem a KDU–ČSL, sem a SZ blokk-hovatartozása nem volt megítélhető (mindkét párt politikusai is erősen megosztottak voltak abban, hogy az ODS vagy a ČSSD irányába kellene-e tájékozódni a kormányalakítási procedúra során).⁴⁴⁶

Balík és Hloušek a cseh pártrendszer bipolaritását vizsgáló írásában azt állítja, hogy bipolaritásról szigorú értelemben csak 2006–2013-as időszakot átfogó két ciklus esetén beszélhetünk.⁴⁴⁷ A szerzők szerint viszont sem az ezt megelőző években, sem pedig az azóta eltelt időszakban nem volt tisztán kétpólusú a pártok versenye. 1992–1998 között a jobboldali kormánypártok ellenzéke túlzottan heterogén volt, míg az 1998–2002-es ciklusban négy kisebb párt (KDU–ČSL, US, DEU, ODA) – válaszul az ODS és ČSSD által megkötött ellenzéki egyezményre – kimondottan azzal a céllal létrehozta az ún. négyes koalíciót, hogy a két nagy párttal szemben egy önálló pólust képezzen. A 2002-es ČSSD–KDU–ČSL–US–DEU-koalíció szintén gyengítette a bipolaritást. A 2006-os és a 2010-es

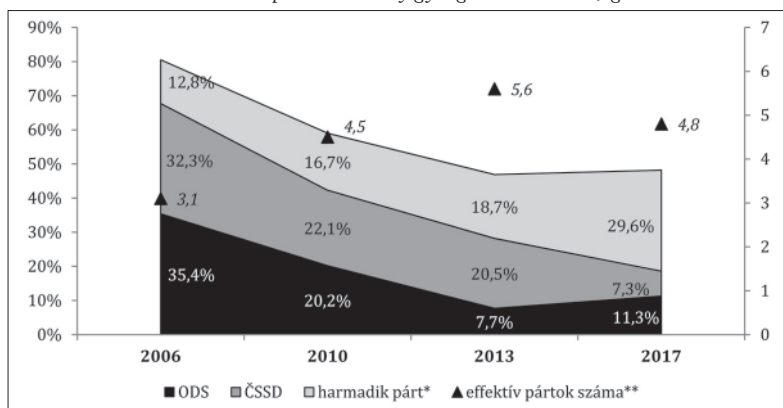
⁴⁴⁶ Vö. LINEK, 2007: 934.

⁴⁴⁷ BALÍK–HLOUŠEK, 2016: 110–111.

választás ugyanakkor már teljes mértékben a polgári demokraták és a szociáldemokraták rivalizálásáról szólt.

Rátérve a 2010-től bekövetkező változásokra, elsőként azt kell megvizsgálni, hogy az utóbbi bő 10 évben miként alakult az ODS és a ČSSD támogatottsága, és ezzel párhuzamosan a pártrendszer koncentrációja.

11. ábra. A bipoláris verseny gyengülése Csehországban



* Értve ezen az ODS-en és a ČSSD-n kívüli legerősebb pártot (2006: KSČM; 2010: TOP09; 2013 és 2017: ANO)

** A parlamenti pártok mandátumaránya alapján számítva.

Forrás: saját számítások a 12.2.2. függelék alapján

Amint az ábrából kitűnik, a két nagy pártra jutó együttes szavazatok aránya 2006 óta meredeken csökkent: míg a 2006-os választásokon a voksok több mint kétharmadát az ODS és a ČSSD szerezte meg, addig 2010-ben már csak a választópolgárok 42,2%-a, 2013-ban pedig csupán alig több mint negyede, legutóbb pedig kevesebb mint ötöde támogatta a két pártot.

A visszaesés ugyanakkor nem azonos ütemben érintette a polgári demokratákat és a szociáldemokratákat. Az ODS 2006-ról 2010-re, és főként 2010-ről 2013-ra nagyobb mértékben gyengült, mint a ČSSD. A 2017-es választások során viszont a ČSSD támogatott-

sága zuhant a korábbi harmadára, viszont az ODS erősödni tudott. Az adatokból az is kiolvasható, hogy az ODS-t és a ČSSD-t követő mindenkori harmadik legerősebb párt 2010-ben már alig maradt el a két „nagytól”, 2013-ban pedig – 17 év után – egyértelműen megtört az ODS/ČSSD dominancia azzal, hogy az ANO a második, az ODS pedig csak az ötödik helyen végzett. 2017-ben pedig újabb fordulópont következett be azzal, hogy nem kevesebb mint 25 év után egy harmadik párt, az ANO bizonyult a legerősebbnek. Az erőviszonyok átrendeződését a pártrendszer koncentrációját mérő indikátor, a pártok effektív számának emelkedése is tükrözi: a 2006-ra mért, kétpárti dominanciát tükröző 3,1-es érték a 2013-as választások nyomán már a masszív pluralizmusra utaló 5,6-ra emelkedett (majd négy évvel később – az ANO relatíve magas mandátumarányának köszönhetően – 4,8-ra süllyedt).⁴⁴⁸

A cseh pártrendszeren belül jelenleg hiányoznak azok az alapvető szembenállások, amelyek részben kiszámíthatóvá teszik a pártok interakcióit (ilyen pl. a PO–PiS- vagy az egykori Fidesz–MSZP-vetélkedés, illetve a Smer és a jobbközép blokk közötti szembenállás). Az ODS és a ČSSD szembenállása, amely a pártok versenyét mintegy két évtizeden keresztül meghatározta, az utóbbi hat-hét évben szinte teljességgel jelentőségét veszítette. Amint fentebb utaltam rá, a két párt támogatottsága radikálisan zuhant, és ezek alapján az ODS–ČSSD-konfliktus már egyértelműen nem bír olyan relevanciával, amely alapvetően strukturálná a pártok versenyét. Ehelyett sokkal inkább az ANO-val való szembenállás vagy együttműködés kérdése körül forog a pártok versenye.

Az előbbieken alapján megállapítható, hogy a cseh pártok korábban sem kiszámítható interakciói 2010-től még inkább képlékenyenyé váltak, így az utóbbi három választáson még inkább hiányzott az az automatizmus, amely az egyes pártokra leadott szavazatokat egy bizonyos, előre látható kormányzati alternatíva irányába „kon-

⁴⁴⁸ Vö. BALÍK: 151–152.

vertálja”.⁴⁴⁹ (Ez – amint a következő pontban látni fogjuk – éles ellentétben áll a szlovák pártversennyel, ahol mintegy két évtizeden keresztül egy adott párt támogatása – meglehetősen kiszámítható módon – egyben egy bizonyos kormányzati alternatíva támogatását vagy éppen elutasítását is jelentette.) Itt érdemes felidézni Mair egyik gondolatmenetét a zárt struktúrájú versennyel kapcsolatban: „A választók a szavazás során nemcsak az adott párt iránti preferenciájukat fejezik ki, hanem – noha a különböző pártrendszerekben eltérő mértékben – [...] egyúttal a potenciális kormányok egyike iránt is kinyilvánítják a preferenciájukat.”⁴⁵⁰ Nos, pontosan ez az, ami Csehországban korábban sem működött teljes egészében, 2010 óta pedig még kevésbé. Így pl. a kereszténydemokrata párt szavazói 1992-ben, 1996-ban és 2006-ban az ODS vezette jobbközép kormány megalakulását segítették elő, 2002-ben és 2013-ban viszont a szociáldemokraták hatalomra kerüléséhez járultak hozzá. A másik szemléletes példa: az elitellenes kampányt folytató, a „rég” pártokat hevesen kritizáló VV 2010-ben az ODS vezette koalíció tagja lett, elősegítve ezzel a polgári demokraták további kormányzását. De ebben a körben említhető meg a zöldpárt is, amelyik a 2006-os bekerülése után pedig kifejezetten hangsúlyozta, hogy a kommunisták kivételével *valamennyi* párttal hajlandó lenne koalícióra lépni.⁴⁵¹

A jelenséget Havlík úgy írta körül, hogy egy bizonyos párt választása nem jelenti egyben egy bizonyos *kormány* (pontosabban kormányzati alternatíva) választását is.⁴⁵² Ez tökéletes ellentétben áll Mair imént idézett gondolatával, azaz a zárt struktúrájú verseny lényegével.⁴⁵³ Mindez tehát lényegében azt jelenti, hogy az egyes pártok szavazói abban a tudatban adják le a voksukat, hogy a választások napján megjósolhatatlan, hogy ezzel milyen ideológiai irányultságú

⁴⁴⁹ Vö. HAVLÍK, 2010: 34.

⁴⁵⁰ MAIR, 1996: 103–104 (saját fordítás).

⁴⁵¹ HANLEY, 2006: 8; vö. MAŠTALIŘ, 2006.

⁴⁵² HAVLÍK, 2014a: 115.

⁴⁵³ Vö. MAIR, 2008a: 241.

és összetételű kormány megalakulását segítik elő vagy éppen gátolják meg. Amint fentebb láttuk, a csehországi kormányalakításokat 1996-tól folyamatosan a kiszámíthatatlanság, és a különféle koalíciós variációk „lebegtetése” jellemezte. Mindez fokozottan igaz a jelenlegi állapotokra, amikor is a pártok interakcióinak lényegében egyetlen biztos pontja van, a kommunista párt kizártsága. 2013 óta szinte teljes egészében hiányoznak azok a meghatározó szembenállások, amelyek mintegy rutinszerűen strukturálják a kormányalakítást, és így jelentősen lekorlátozzák a szóba jöhető alternatívákat. Mindez értelemszerűen összefügg a pártrendszer fragmentációjának drasztikus növekedésével, ugyanis sok kis és közepes parlamenti párt esetén eleve nehezebb egy többségi kormány megalakítása.

Amennyiben Mair nyomán feltennénk a kérdést, hogy Csehországban miről szól a pártok versenye, jelenleg nehéz lenne erre egy egzakt választ adni. Az 1990-es évek közepétől megközelítőleg 2013-ig a válasz nagyjából az lehetett, hogy az ODS–ČSSD szembenállás a meghatározó, és a választásokon győztes pártnak – elsősorban a ciklusról ciklusra változó centrumra támaszkodva – meg kellett kísérelnie a kormányalakítást. E helyütt érdemes Klímának az 1996-os választásokat követően kifejtett álláspontját felidézni. A szerző – figyelemmel az ODS és a ČSSD felemelkedésére – azt állapította meg, hogy baloldal és a jobboldal erői kiegyenlítik egymást, és ez a felállás fokozatosan egy német típusú „két és fél” pártrendszerre alakulhat a jövőben.⁴⁵⁴ A szerző emellett azt jósolta, hogy a kommunista párt vissza fog szorulni az idős szavazói eltűnése miatt. Két évtizeddel később látható, hogy a cseh pártrendszer nem teljesen ebben az irányban fejlődött. Amint fentebb láttuk, a két oldal között valóban megvalósult egy egyensúly, ám a baloldalon a szociáldemokraták csak a kommunistákkal együtt voltak olyan erősek, hogy esélyük legyen a parlamenti többségre, ugyanis a KSČM – rációfolva az eltűnését vizionáló várakozásokra – tartósítani tudta

⁴⁵⁴KLÍMA, 1998: 509.

középpárti szerepét.⁴⁵⁵ Ami a német mintájú „két és fél” pártrendszert illeti, Klíma feltételezése megítélésem szerint nem bizonyult helytállóknak. Míg Németországban az FDP egy homogén és stabil centрупártnak bizonyult,⁴⁵⁶ addig a cseh centrum sokkal komplexebb volt: eleve folyamatosan két pártból állt, amelyek közül csak a KDU–ČSL volt állandó, a másik párt kiléte viszont lényegében ciklusról ciklusra változott (2010 előtt: ODA, US, DEU, SZ).⁴⁵⁷ A cseh fejlődés abban is eltért a német mintától, hogy az ODS és a ČSSD együttesen nem tudta a szavazatok – és ezzel a mandátumok – akkora hányadát koncentrálni, mint a CDU/CSU és az SPD, így a parlamenti többséghez soha nem volt elegendő egy további párt bevonása a centrumból.

Balík és Hloušek a 2016-os írásukban úgy vélekedett, hogy a 2013 utáni időszak már jóval komplexebb, és az előrehozott választásokat követően már az sem volt egyértelmű, hogy a ČSSD mellett melyik párt képviseli a másik pólust.⁴⁵⁸ Az ODS a 7,7%-os eredményével (és a pártok erősrendjében elfoglalt ötödik helyével) már nem volt valódi pólus. Amennyiben az ANO-ra tekintünk másik pólusként, úgy azzal a problémával szembesülünk, hogy *Babiš* pártjának nem kimondottan a szociáldemokrata párt volt a fő ellenfele, hanem a régi pártok en bloc. (Ráadásul az ANO–ČSSD szembenállást az is relativizálta, hogy a két párt koalícióra lépett egymással a 2013-as választásokat követően.) Ez a formula valamiféle nagykoalíciós felállásra emlékeztetett,⁴⁵⁹ azonban a ČSSD és az ANO

⁴⁵⁵ A KSČM választóbázisának egy 2008-as vizsgálata arra a következtetésre jutott, hogy a következő másfél évtizedben sem valószínű, hogy a párt 5% alá fog kerülni (LINEK, 2008).

⁴⁵⁶ A teljes képhez hozzátartozik, hogy az FDP kulcspárti szerepe az 1980-as évektől fokozatosan erodálódott – erről lásd SAALFELD, 2002.

⁴⁵⁷ Az FDP szerepéről és általában a „két és fél” pártrendszerekről lásd SIAROFF, 2003.

⁴⁵⁸ BALÍK–HLOUŠEK, 2016: 111. Havlík már a 2013-as választások előtt *látzólag* bipoláris versenyről írt (HAVLÍK, 2014a: 115).

⁴⁵⁹ Vö. BALÍK–HLOUŠEK, 2016: 113.

együttműködését több szempontból sem lehetett nagykoalícióként értékelni.⁴⁶⁰

A fentiek alapján tehát kijelenthető, hogy már a 2013-as választásokat követően alaposan átalakult a verseny jellege. Egyrésztől megkérdőjelezhetővé vált, hogy a korábbi évtizedekre jellemző bal–jobb verseny primátusa mennyiben jellemzi még a cseh pártrendszert,⁴⁶¹ valamint – ettől természetesen nem függetlenül – a gazdasági törésvonal dominanciája is kételkedésre adott okot.⁴⁶² Másrészt pedig a verseny bipolaritása is megingott: blokkokról még annyira sem beszélhetünk, mint a 2013 előtti időszakban, de egyben az is kérdésessé vált, hogy pontosan mely pártok is minősíthetők pólusképzőnek. 2013 után az ODS–ČSSD vetélkedés már csekély relevanciával bírt, és ennek helyébe annak ellenére sem a ČSSD–ANO szembenállás lépett, hogy a 2013-as választások során ez a két párt bizonyult a legerősebbnek.

2017 után az ODS–ČSSD vetélkedés – a két párt már markáns meggyengülése következtében – lényegében tehát elvesztette jelentőségét; az újabb ANO–ČSSD-(kényszer)koalíció pedig még inkább egyértelművé tette, hogy a jövőben sem az ANO–ČSSD szembenállás fogja strukturálni a pártok versenyét. Egymástól *jól elhatárolt* blokkokról korábban sem beszélhettünk, és napjainkban az is kétséges, hogy egyáltalán léteznek-e blokkok. A pártrendszer köz-

⁴⁶⁰ A nagykoalíció kifejezés alapvetően az „egymással szembenálló jelentős erők” összefogását jelenti (ENYEDI–KÖRÖSÉNYI, 2004: 200). Ebben az esetben azonban nem állítható, hogy par excellence szemben álló erőkről volt szó. Sőt, a két párt jelentősége is viszonylagos abból a szempontból, hogy – bár a két legnagyobb erőről volt szó – együttes szavazatarányuk 2013-ban a 40%-ot sem érte el (a közvélemény-kutatások alapján a ciklus során általában 45–55% között volt a két párt együttes támogatottsága). Összességében a ČSSD–ANO szembenállás relevanciája nem éri el az ODS–ČSSD szembenállását, amely utóbbival kapcsolatban jóval inkább megalapozottabbak volt a *nagykoalíció* kifejezés használata (NIKOLENYI, 2003).

⁴⁶¹ Vö. HLOUŠEK–KANIČEK, 2014: 11–12; HAVLÍK–VODA, 2018: 182.

⁴⁶² HAVLÍK, 2014b: 49.

pontjába a 2017-es fölényes győzelme óta egyértelműen az ANO került. A központi szerep egyrészt úgy értelmezhető, hogy a többi párt is az ANO-hoz képest igyekszik magát definiálni, másrészt pedig az ANO a bal–jobb ideológiai mezőben is valahol középen helyezkedik el.⁴⁶³ A párt ideológiai profilja és újszerű szervezeti–működési struktúrája számos elemzés tárgyát képezte az elmúlt években; ezek az ANO-t *Babiš* saját „vállalkozásaként” írják le, amelynek nincs egy kitüntetett ideológiája, hanem jobbra a centrista-populista jelzővel illethető.⁴⁶⁴ A párt kezdetben tudatosan tartózkodott attól, hogy a bal–jobb skálán pozicionálja önmagát. Később, a 2014-es szenátusi és helyi választások előtt *Babiš* az ANO-t mint „szociális érzékenységgel bíró jobboldali párt” írta le.⁴⁶⁵ Ezzel egybecseng az a felmérés, amely szerint az ANO 2013-as szavazóinak 61%-a a jobbközép ODS–TOP09–VV-koalíció korábbi szavazóiból került ki, és mindössze 4%-nyian voksoltak megelőzőleg a szociáldemokratákra.⁴⁶⁶ Ugyanakkor egy, a 2013–2017-es ciklus képviselőházi

⁴⁶³ Az egyes pártok szavazóinak a bal–jobb skálán elvégzett önbesorolása alapján a KDU–ČSL után az ANO a leginkább centrista párt. Lásd a CVVM intézet felmérését: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c6/a4993/f77/po190903.pdf

⁴⁶⁴ Az ANO bizniszpárti jellegét tárgyaló elemzések főként a végletekig centralizált – *Babiš* saját akaratának korlátlan teret engedő – szervezetet, a nehezen elnyerhető, szigorú felvételi eljáráshoz kötött és kisszámú párttagságot, valamint a PR-ügynökségek részére kiszervezett, rendkívül költséges professzionális kampányokat (KOPEČEK, 2016; JUST–CHARVÁT, 2016; HLOUŠEK–KOPEČEK, 2017) és a tudatos pártépítést emelik ki (BRUNNEROVÁ, 2018; HLOUŠEK–KOPEČEK, 2019). A párt ideológiája a menedzserpopulizmus (CÍŠÁŘ, 2017), a technokrata populizmus (BUŠTIKOVÁ–GUASTI, 2019; HAVLÍK, 2019), illetve a centrista populizmus (HAVLÍK–VODA, 2018) kifejezésekkel írható le, utalva arra, hogy a milliárdos nagyvállalkozó *Babiš* meggyőződése szerint az államot is éppen úgy kell irányítani, mint egy céget. A párt kommunikációjának meghatározó elemét képezi – különösen a kezdeti időszakban – a párt- és elitellenesség is. Más elemzések az ANO-t a Csehországban bekövetkező illiberális fordulat „letéteményeseként” írják le (HANLEY–VACHODOVA, 2018).

⁴⁶⁵ KOPEČEK, 2016: 743.

⁴⁶⁶ GREGOR, 2014b: 206–207.

szavazásaira irányuló vizsgálat arra a következtetésre jutott, hogy az ANO ideológiailag közelebb áll a szociáldemokratákhoz, mint a jobboldali pártokhoz (ami értelemszerűen abból is következhet, hogy az előbbi két párt tagja volt a koalíciónak).⁴⁶⁷ A képet pedig az teszi „teljessé”, hogy a 2014-es EP-választásokat követően az ANO a liberális frakcióhoz (ALDE) csatlakozott.

További kérdéseket vet fel a ČSSD szerepe. A szociáldemokrata párt kényszerből – nem kis mértékben Zeman államfő erőteljes ösztönzésére⁴⁶⁸ – lépett koalícióra az ANO-val, és a közös kormányzást a kezdetektől folyamatos koalíciós feszültségek jellemzik. Mindezek alapján egyelőre kétséges, hogy az ANO és a ČSSD besorolható-e egy blokkba. Ami a pártrendszer ANO-n túli részét illeti, *Babiš*ekkel szemben 5-10%-os pártok tömege áll, a kommunistáktól a szélsőjobbig. A jelenlegi hét ellenzéki párt extrém módon heterogén és fragmentált közösséget képez,⁴⁶⁹ így a legkevésbé sem egyértelmű, hogy mi lenne az ANO vezette kormány alternatívája. Némi spekulációval körvonalazható egy ODS–KDU–ČSL–TOP09–STAN jobbközép együttműködés, azonban jelen állás szerint a négy párt együttesen is csak a parlamenti mandátumok kevesebb mint negyedével rendelkezik.

Összességében elmondható, hogy Csehország példája arra mutat rá, hogy a pártok viszonylagos állandósága és az – előbbivel nyilvánvalóan összefüggő – alacsony választó illékonyosság egyáltalán nem jelent „garanciát” a kormányalakítási folyamatok kiszámíthatóságára. (Sőt, némileg paradox módon pontosan a pártok állandósága kellett ahhoz, hogy a kiforratlan együttműködési mintázatok kimutathatóak legyenek.) Bár az elemzések a 2010-es választást tekintik egy olyan mérföldkőnek, amely mintegy lezárta a viszony-

⁴⁶⁷ HÁJEK, 2017.

⁴⁶⁸ MORTKOWITZ, 2018.

⁴⁶⁹ A parlamenti pártok európai összevetésben is magas száma, valamint a szélsőséges pártok jelenléte egyes szerzőket arra inspirált, hogy a Sartori-féle polarizált pluralizmus típusát képezzék le a jelenlegi helyzetre (BALÍK–HLOUŠEK, 2016: 110).

lagos stabilitás szakaszát,⁴⁷⁰ a fentiekben arra kívántam rámutatni, hogy a pártrendszer már ez előtt is mutatott olyan jeleket, amelyek a mairi perspektívából instabilitásként értékelhetőek. A két pólusképző párt dominanciája (valamint a kommunista párt kizárása) kétségtelenül jelentett valamiféle kiszámíthatóságot (legalábbis 2013-ig), ám a pártok együttműködésénél hiányzott a rutin, így a pártok interakcióit és a kormányalakítást számos esetben kontingencia jellemezte. Havlík a fentebb már hivatkozott munkájának egyik összegző megállapítása szerint a koalíciókötési szokások változékonysága lényegesen csökkentette a pártok versenyének kiszámíthatóságát.⁴⁷¹ Vagyis a verseny nyitottsága Csehország esetében nem pusztán abban nyilvánul meg, hogy az újabb és újabb kormányok pártösszetétele valamennyi korábbi kombinációtól különbözik (amint a 2.3. pontban láttuk, csak az 1992-es és az 1996-os koalíció egyezett meg egymással), ugyanis ez részben a parlamenti pártok cserélődésére vezethető vissza. (Amint a következő pontban Szlovákiánál látni fogjuk, a pártok rotációja önmagában nem zárja ki a blokkosodást és a kiszámítható kormányalakítást.)

5.4. SZLOVÁKIA

A cseh pártrendszert vizsgáló előző pontban már utaltam rá, hogy Csehszlovákia utódállamai a szétválást követően eltérő utat jártak be a politikai fejlődést illetően. Míg Csehországban az átmenet egy viszonylagos sikertörténetként volt leírható, addig Szlovákiában a demokratizálódási folyamat egy jóval rögzesebb úton haladt az 1990-es években. Bár az utóbbi fejlemény kiváltó okainak vizsgálata kívül esik a kötet témáján, röviden érdemes utalni arra, hogy a kapcsolódó kutatások alapvetően a kulturális-történeti tradíciókból, valamint – nagyjából – a rendszerváltás utáni sajátos poli-

⁴⁷⁰Lásd pl. HAUGHTON et al., 2011; HANLEY 2012; ŠEDO, 2012.

⁴⁷¹HAVLÍK, 2014a: 117.

tikai körülményekből vezetik le az eltérést. Így pl. Whitefield és Evans arra mutatott rá, hogy a vizsgálatok alapján a két nemzet közül a szlovákok bizalmatlanabbak a demokráciával szemben, jóval kevésbé bíznak a piacgazdaságban, és egyes társadalmi kérdésekben konzervatívabbak, mint a csehek.⁴⁷² Kopecký és Mudde a demokratizálódás divergáló útját vizsgálva viszont arra a következtetésre jutott, hogy a különbségek alapvetően nem a két nemzet, illetve állam közötti eltérő gazdasági, kulturális vagy intézményi jellemzőkkel magyarázhatóak, hanem sokkal inkább az elitek stratégiáival és az erre épülő versennyel.⁴⁷³ A két országnak a demokratizálódás és a pártok versenyének szempontjából való legátfogóbb összevetése Deegan-Krause nevéhez fűződik, aki – az előbbi két szerzőhöz hasonlóan – kimutatta, hogy a választópolgárok attitűdjei között sokkal több a hasonlóság, mint a különbség. Így bár a választói viselkedést vizsgáló kutatások pl. nem igazolták, hogy a szlovákok eredendően nacionalistábbak lennének, mint a csehek (leszámolva az egyik Szlovákiával kapcsolatos „közhellyel”), ugyanakkor a nemzettel összefüggő kérdések (*national issue divide*) jóval erőteljesebben határozták meg a politikát, mint a másik utódállamban.⁴⁷⁴ A szerző következtetései nagyrészt egybevágóak Kopecký és Mudde meglátásaival: a szlovákiai fejlemények leginkább *Mečiarnak* és a HZDS-nek az átmenetben betöltött szerepével magyarázhatóak.⁴⁷⁵ Deegan-Krause ezentúl arra is rámutatott, hogy a választóknak a

⁴⁷² WHITEFIELD–EVANS, 1999. A szerzők ugyanakkor arra a következtetésre jutottak, hogy ezek a különbségek csak részben vezethetőek vissza a két nemzet eltérő kulturális-történelmi tradícióira.

⁴⁷³ KOPECKÝ–MUDDE, 2000.

⁴⁷⁴ DEEGAN-KRAUSE, 2006: 149–165.

⁴⁷⁵ Deegan-Krause egy korábbi munkájában azt bizonyította, hogy a választók nacionalista attitűdjei a pártpreferenciájuk rögzülése után alakultak ki, azaz a nacionalista attitűd lényegében „felülről” lett megteremtve azáltal, hogy a szlovák államisággal és függetlenséggel kapcsolatos kérdések politizálva lettek (DEEGAN-KRAUSE, 2004).

gazdasági kérdésekről vallott felfogása csekély kihatással volt a pártválasztásra.⁴⁷⁶

Amint láttuk, a 4.1. pontban elvégzett vizsgálatok alapján a szlovák pártrendszer minősült a legnyitottabbnak. Az alternatív számítási módokkal dolgozó vizsgálatok szintén azt igazolták, hogy a mairi indikátorok alapján kevés jele van a verseny záródásának. A következőkben azt mutatom be, hogy a kvantitatív vizsgálatok révén kapott alacsony értékek ellenére a pártok kapcsolatrendszere – legalábbis a 2016-as választásokat követő kormányalakításig – nagyon is kiszámítható volt Szlovákiában, és az elmúlt évtizedekben két olyan – leginkább egymást követő, de részben párhuzamosan létező – törésvonal is kimutatható volt, amely alapvetően strukturalta a pártverseny mintázatát. Elsőként ezeket a törésvonalakat járom körül, majd a kormányalakításokat veszem számba, rámutatva, hogy a pártok blokkhovatartozása mintegy két és fél évtizeden át teljes egészében meghatározta a koalíciós viszonyokat.

5.4.1. Törésvonalak és blokkok

Az 1990-es éveket meghatározó, majd az ezredfordulót követően fokozatosan elhalványuló törésvonal a pártokat két blokkba (nacionalista-populista és demokratikus)⁴⁷⁷ rendezte. A 2000-es évek elején az előbbi törésvonal veszíteni kezdett jelentőségéből, és a pártok versenyét egyre inkább a gazdasági-redistribúciós tengely mentén értelmezhető bal–jobb szembenállás határozta meg. A törésvonalak

⁴⁷⁶ DEEGAN-KRAUSE, 2006: 155. Amint pl. a szerző kiemeli, a HZDS támogatóinak a gazdasággal kapcsolatos attitűdjei nem különböztek a szlovák átlagszavazó e téren vallott felfogásától.

⁴⁷⁷ A blokkok elnevezése szerzőnként változik. *Mečiar* táborárát többnyire az autoriter, antidemokratikus illiberális, nacionalista-populista jelzőkkel írták körül. A másik blokkot pedig liberálisként, polgári demokrataként, illetve európaiaként aposztrofálták a szakirodalomban (vö. pl. BAKKE-SITTER, 2005: 244; FISHER, 2006).

együttal a kormányalakítás szabályait is meghatározták: az 1990-es években a verseny tétje az volt, hogy a populista-nacionalista vagy a demokratikus blokk alakíthat kormányt, majd a 2000-es évek közepétől a verseny egyre inkább egy jobboldali és baloldali alternatíva körül szerveződött. A 2016-as választásokat követő kormányalakítás ugyanakkor gyökeres fordulatot hozott a verseny mintázatában. Just a négypartii koalíciót illetően azt a lehetséges magyarázatot kínálja, hogy a harmadik *Fico*-kormány lényegében a „régii” és az őket kihívó „új” pártok szembenállása mentén jött létre.⁴⁷⁸ A 2020-as választások szintén ezen törésvonal segítségével írhatóak le, csak-hogy ezúttal az „új” pártok arattak döntő győzelmet.⁴⁷⁹

Az alábbi táblázat összefoglaló módon (így szükségképpen némi egyszerűsítéssel) mutatja be a pártok versenyét meghatározó törésvonalat, valamint az egyes kormányok blokkhovatartozását. (Álláspontom szerint a Just által felvetett magyarázat egyelőre meglehetősen képlékeny, erre utal a kérdőjel a táblázat utolsó soraiban.)

A törésvonalak és a blokkosodási folyamat megértéséhez abból kell kiindulni, hogy a demokratikus konszolidáció útja Szlovákiában – amint arra fentebb már utaltam – némileg rögzösebbnek bizonyult, mint a három másik államban. Bútorá és kollégái már 1991-ben a szlovák demokrácia „nehéz születéséről” írtak, és számos későbbi írás foglalkozott az 1990-es évek Szlovákiájának problémás fejlődésével és a demokratizálódás diszfunkcionális jelenségeivel.⁴⁸⁰ A rendszerváltással összefonódó állam- és nemzetépítés kihívásai nyomán a formálódó pártrendszer is több olyan jellegzetességet mutatott, ami megalapozta a szlovák „kivételességet”.⁴⁸¹ A sajátos

⁴⁷⁸ JUST, 2019: 83.

⁴⁷⁹ A választások értékelésére lásd HORVÁTH, 2020.

⁴⁸⁰ BÚTORA et al., 1991; LEFF, 1996; UČEN, 1999; HENDERSON, 2004. A *Mečiar*-korszak hatalommal való visszaélésére lásd MALOVÁ–RYBÁŘ, 2000; valamint DEEGAN-KRAUSE, 2006: 23–60. A gazdaságpolitikára lásd FISHER et al., 2007: 387–389.

⁴⁸¹ A szlovák átmenet sajátosságairól lásd LEWIS et al., 1994: 165–175; ABRAHAM, 1995: 92–96; WIGHTMAN–SZOMOLÁNYI, 1995: 614–615, valamint WOLCHIK, 1997.

23. táblázat. A kormánypartok blokkhovatartozása Szlovákiában

parlamenti ciklus	domináns törésvonal	a ciklusban működő kormányok összetétele	a kormánypart(ok) blokkja
1992–1994	nacionalista-populista / demokratikus	HZDS(–SNS)	nacionalista-populista
		SDL–DU–KDH	demokratikus
1994–1998		HZDS–SNS–ZSR	nacionalista-populista
1998–2002		SDK–SDL–MKP–SOP	demokratikus
2002–2006	~átmenet	SDKÚ–MKP(–KDH)–ANO	demokratikus (jobb)
2006–2010	bal/jobb	Smer–SNS–HZDS	bal (nacionalista-populista)
2010–2012		SDKÚ–KDH–SaS–Híd	jobb
2012–2016		Smer	bal
2016–2020	„régí” / „új” (?)	Smer–SNS–Híd(–Siet)	„régí” (?)
2020–		OLaNO–SR–SaS–Za ľudí	„új” (?)

Forrás: saját összeállítás

politikai fejlődés bizonyítékeként Szlovákiában már a pártfejlődés kezdetén megkülönböztették az ún. „standard” és „nem standard” pártokat.⁴⁸² Mesežnikov kifejezése arra utal, hogy míg előbbi pártok többé-kevésbé besorolhatóak a nyugati demokráciákban kialakult pártcsaládokba, addig egyes formációk – mindenekelőtt Mečiar HZDS-e – értelmezhetetlenek az előbbi keretben.⁴⁸³ A Mesežnikov

⁴⁸² MESEŽNIKOV, 1995: 106–108. Az elnevezés megalapozottságát némileg vitatja Krause, aki szerint ezek a címkek félreérthetőek (KRAUSE, 1996b: 1–2).

⁴⁸³ Huber és Inglehart számos alkalommal idézett, a pártok bal–jobb skálán felvett pozícióját szakértői becslésekre alapozó kutatásában kirajzolódott, hogy a szlovák pártok megítélése a szakértők körében sem egyértelmű (HUBER–INGLEHART, 1995: 105). Különösen sokatmondó az a tény, hogy a közép- és kelet-európai pártok pártcsaládokhoz való tartozását vizsgáló monográfia a HZDS-t egyik pártcsaládhoz sem tudta besorolni (HLOUŠEK–KOPEČEK, 2010: 222–223). (A párt

által a „nem standard” pártokhoz társított nacionalista és szociális populizmus, valamint autoriter vezetési stílus és konfrontatív politika alapjaiban határozta meg az 1990-es éveket, és a mai napig tartó kihatásai vannak. Ebben az időszakban – Mair fordulatát használva – a verseny annak a *Mečiar*nak a legyőzéséről szólt, aki a 2002-essel bezárólag valamennyi választást megnyert.⁴⁸⁴ A mečiarizmus–anti-mečiarizmus szembenállás teljes mértékben meghatározta a pártok interakcióit; a törésvonal két oldalán elhelyezkedő „standard” és „nem standard” (más olvasatban: autoriter és demokratikus) erők egyben olyan blokkokat képeztek, amelyek között a pártok részére megszűnt az átjárás.⁴⁸⁵ Természetesen a pártok kormányalakítási stratégiája is ezen konfliktus mentén volt megmagyarázható: a pártok együttműködési hajlandósága nem a bal–jobb tengelyen elfoglalt pozíciójától függött (már amennyiben ez egyáltalán értelmezhető volt), hanem a *Mečiar* autoriter, illiberális, a demokrácia és a jogállam határait feszegető nacionalista-populista rezsimjéhez való viszonyulás. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a pártok versenyében ne lehetett volna kimutatni további törésvonalakat. Krause az 1990-es évek közepén megkülönböztette egymástól azokat a dimenziókat, amelyek a pártok versenyére minimális hatással vannak (posztmaterializmus, város–vidék); továbbá amelyek korlátozott hatást gyakorolnak (vallás, gazdasági-társadalmi kérdések); végül amelyek alapvetően meghatározzák a pártok versenyét (a nemzet-

átfogó bemutatására lásd HAUGHTON, 2001.) Az SNS elhelyezése a pártcsaládokat illetően szintén problémás (HYNČICA, 2007: 61–63).

⁴⁸⁴ Hloušek és Kopeček a konfliktus három fázisát különböztette meg: kikristályosodás (1991–1994), elmélyülés (1994–2000) és halványodás (2000 után) (HLOUŠEK–KOPEČEK, 2008: 537–539).

⁴⁸⁵ Megjegyzendő, hogy a blokk kifejezés Szlovákiában is több értelemben használatos, és a pártok különböző csoportját fogja át. Haughton a szlovák pártrendszerben négy *blokkot* (nacionalisták, baloldal, jobboldal és magyar pártok) különített el, amelyeket – a bipoláris logika mentén – két „*táborba*” sorolt be (HAUGHTON, 2014: 214). A következőkben a blokk kifejezést ezen utóbbi értelemben használom.

hez és a hatalomfelfogáshoz való viszony).⁴⁸⁶ Krause szerint is egyértelműen ezen utóbbi dimenzió az, amelyik markánsan elválasztja egymástól az akkori kormánypártokat és az ellenzékét.

Fontos kiemelni, hogy ezen utóbbi törésvonal nemcsak a pártok együttműködési hajlandóságát határozta meg, hanem a választók percepciójában is tükröződött.⁴⁸⁷ Korai felmérések arra mutattak rá, hogy a HZDS és a szövetségesei (SNS, ZRS) támogatóinak körében alacsonyabb a demokrácia alapelvei iránti elköteleződés, ugyanakkor fogékonyabban a nacionalista hangvételre.⁴⁸⁸ A szavazói attitűdök egy másik empirikus vizsgálata azt is igazolta, hogy a pártválasztást Szlovákiában 1992-től sokkal inkább a nemzetről és a demokráciáról vallott felfogások határozták meg, mint a társadalmi-gazdasági vagy vallási szempontok.⁴⁸⁹

A populista-nacionalista–demokratikus törésvonal jelentősége közvetlenül a 2000-es évek elején kezdett csökkenni. Az átrendeződés egyik oka a HZDS által kínált narratívának, valamint magának a pártnak a meggyengülése, illetve tudatos pacifikálódása.⁴⁹⁰ Ennek eredményeként *Mečiar* egyre kevésbé tűnt olyan ellenfélnek, mint aki orientációs pontot jelent a pártok versenyében (szemben az 1994-es és 1998-as helyzettel).⁴⁹¹ A másik fontos körülmény a Smer – nagyjából ugyanakkorra tehető – felemelkedése és ideológiai profilváltása volt. *Fico* pártja az 1999-es megalakulását követő-

⁴⁸⁶ KRAUSE, 1996b.

⁴⁸⁷ HLOUŠEK–KOPEČEK, 2008: 539.

⁴⁸⁸ WOLCHIK, 1997: 230–231.

⁴⁸⁹ DEEGAN-KRAUSE, 2000; KRIVÝ, 2011: 127.

⁴⁹⁰ A HZDS választási eredményei 1992 óta folyamatosan romlottak; és bár a 2002-es választásokon még mindig a legerősebb pártnak bizonyult, a 19,5%-os támogatottsága már csak a fele volt a 10 évvel korábbinak. Változott a párt stratégiája is: az ellenzékbe szorulást követően *Mečiar* hangvétele szelidült, és egy mérsékeltbb néppártként kívánta újrapozicionálni önmagát (HLOUŠEK–KOPEČEK, 2008: 539, 541). Egy másik megközelítés alapján azonban a párt ideológiai profilja nem változott a ciklus során (MEŠEŽNIKOV, 2003: 46–47).

⁴⁹¹ Haughton és Rybář már 2004-ben rámutatott, hogy „*Mečiar visszatérésének rémálma*” már nem komolyan vehető érv (HAUGHTON–RYBÁŘ, 2004: 128).

en egy elitellenes, bizonytalan ideológiájú, populista formációként indult, majd a 2002-es választások előtt a „harmadik út” mintájára igyekezett átpozicionálni magát.⁴⁹² A választásokon elért – a vártnál jóval gyengébb – eredmény után világossá vált *Fico* számára, hogy a párt „baloldali önképét kell erősítenie, mert ez az, amit a reformok által megnyomorított lakosság nagyobbik része ért és értékkel”.⁴⁹³ A markáns baloldali fordulat a második *Dzurinda*-kormány által folytatott neoliberális gazdaságpolitika kontextusában értelmezhető igazán: a társadalmi ellátórendszereket átalakító, valamint az államháztartást konszolidáló reformok (pl. a munkavállalók gyengébb védettsége vagy a vizitdíj bevezetése) szükségképpen hátrányosan érintette a társadalom kiszolgáltatottabb rétegeit.⁴⁹⁴ A jobbközép kormányzat ellen irányuló erőteljes kritika, valamint a szociáldemokrata ihletettséggű jóléti-szociális ígéretek a 2006-os sikernek csak az egyik pillérét jelentették.⁴⁹⁵ A párt stratégiájának további fontos elemét képezte a nacionalista-populista hangvétel fenntartása (sőt, a 2006-os hatalomra kerülést követően fokozása),⁴⁹⁶ létrehozva ezzel a szo-

⁴⁹² A Smer korai ideológiai arculatára lásd KRÍŠTOFIK, 2001; UČEŇ, 2003. A párt történetére 2007-ig lásd HAMBERGER, 2007.

⁴⁹³ HAMBERGER, 2007: 63. Vö. MARUŠIAK, 2005: 170. Mindezek abban is megnyilvánultak, hogy a párt 2004. decemberben a nevét kiegészítette a szociáldemokrácia utótaggal (Smer–SD).

⁴⁹⁴ A 2002–2006 közötti neoliberális gazdaságpolitika intézkedéseire és politikai hátterére lásd FISHER et al., 2007.

⁴⁹⁵ A Smer 2006-os választási programjában különösen nagy hangsúlyt kaptak a gazdasági-társadalmi kérdések (HAUGHTON–RYBÁŇ, 2008: 242–245); ezen belül a dokumentum több mint 40%-a foglalkozott jóléti-szociális témakörökkel, számos helyen a – következetesen *jobbaldaliként* aposztrofált – *Dzurinda*-kormány intézkedéseinek felülvizsgálatát ígérve (HORVÁTH–NÓGRÁDI, 2015). Megjegyzendő ugyanakkor, hogy kormányra kerülése után a Smer inkább csak kisebb, esetenként szimbolikus korrekciókat hajtott végre, amelyek a reformokat érdemben nem érintették (GOULD, 2009).

⁴⁹⁶ A Smer nacionalista-populista agendájának áttekintésére lásd MEŠEŽNIKOV, 2008: 12–32.

ciáldemokrácia valamiféle nacionalista irányultságú változtatát, ami szlovák viszonylatban egyáltalán nem szokatlan.⁴⁹⁷

A fentiek rávilágítanak arra, hogy a politikai folyamatok miként vezettek el a pártversenyt orientáló törésvonal eltolódásához. Krivý már a 2002-es választási eredményeket elemző tanulmányában kiemelte, hogy az autoritarianizmus és a liberalizmus között húzó-dó több mint egy évtizedes fundamentális konfliktus háttérbe szorulhat, és így javulnak annak esélyei, hogy a politika a szociális és gazdasági témákról szóljon.⁴⁹⁸ Rybář hasonló következtetésre jutott: 2002 után Szlovákiában megváltozott a pártok közötti verseny jellege, és a pártrendszer domináns törésvonala az autoritárius–demokratikus helyett 2004-ben már sokkal inkább a bal–jobb szembenállás.⁴⁹⁹ A bal–jobb törésvonal azonban a 2006-os választásokon került igazán a középpontba. Ez volt ugyanis az első olyan választás a független Szlovákiába történetében, amelyen nem *Mečiar*ról és a pártjáról szólt a kampány; ehelyett a középpontban a szociális és a gazdasági reformokról, az állami újraelosztásról és a szociális igazságségről folytatott „standard” bal–jobb vita állt.⁵⁰⁰

⁴⁹⁷ A baloldali és a nacionalista ideológia összefonódásának történelmi bemutatására lásd HYNČICA, 2007: 66–76. Hloušek és Kopeček az európai pártcsaládokat vizsgáló írásában a Smert – figyelemmel a nacionalista profiljára – csak fenntartással sorolja a szociáldemokrata-szocialista típusú pártok közé (HLOUŠEK–KOPEČEK, 2010: 33–34).

⁴⁹⁸ KRIVÝ, 2003: 65. Hasonlóan: HLOUŠEK–KOPEČEK, 2008: 540–542. Ennek alátámasztására egy szemléletes példa: 1997-ben 39%, illetve 14% volt azok aránya, akik a munkanélküliséget és az egészségügyet az ország legsürgetőbb problémái között említették, miközben 38%-nyian sorolták ide a demokráciát. 2001-ben az előbbi két terület sokkal fontosabbá vált (63, illetve 29%), a demokrácia ügye pedig nagyot veszített a jelentőségéből (18%) (GYÁRFÁŠOVÁ, 2003: 115). A pártversenyt meghatározó konfliktusok egy másik empirikus vizsgálata hasonló eredményre jutott: a gazdasági kérdések fontosabbá váltak, míg a demokrácia jelentősége csökkent (WHITEFIELD–ROHRSCHEIDER, 2009: 675).

⁴⁹⁹ RYBÁŘ, 2004: 39–42.

⁵⁰⁰ BÚTOROVÁ–GYÁRFÁŠOVÁ–KRIVÝ, 2007: 39.

A vázolt fejlemények felvetik a kérdést, hogy a pártverseny strukturáló alapkonfliktus megváltozása mennyiben érintette a blokkokat. Maga a kérdés két szinten is értelmezhető: egyrészt vizsgálható a blokkok kohéziós erejének átalakulása, másrészt pedig a blokkok „összetételének” változása. Ami az előbbi szempontot illeti, a 25. táblázatból kitűnik, hogy amit az 1990-es években demokratikus blokként aposztrofáltunk, az gyökereit tekintve megfeleltethető a későbbi jobboldali tábornak – vagyis a két entitás között nagy az átfedés.⁵⁰¹ Megítélésem szerint itt arról van szó, hogy a kereszténydemokrata-liberális-konzervatív pártok az új törésvonal megjelenésével már nem mint *demokraták*, hanem mint *jobboldaliak* versenyeztek, azaz a jobbközép identitás tartotta őket egyben.⁵⁰² Másként szólva tehát már nem mint a mečiarizmussal szemben alternatívát kínáló demokraták voltak fontosak, hanem mint a jobbközép politika letéteményesei. A blokk „összetétele” ugyanakkor megváltozott, ugyanis 2010-ben és 2012-ben is voltak a parlamentbe újonnan bejutó, illetve onnan kieső, a jobbközép blokkba sorolható pártok.⁵⁰³

Amíg a demokrata blokk és a jobbközép blokk között kimutatható valamiféle folytonosság, addig a térfél másik oldalán összetettebb a helyzet. A korábbi, HZDS által vezetett nacionalista-populista blokk marginalizálódott (ez mindenekelőtt *Mečiar* és pártja meggyengülésében öltött testet), ugyanakkor ez távolról sem jelentette a nacionalista-populista tematika eltűnését. Amint fentebb utaltam rá, a Smer – a szociáldemokrata pártoknál egyáltalán nem megszokott módon – nagy hangsúlyt helyezett a nemzeti-etnikai

⁵⁰¹ A két blokk között leginkább abban tér el, hogy a jobboldali blokk már nem tartalmazza a posztkommunista baloldalt.

⁵⁰² Megjegyzendő, hogy a jobbközép identitás erősödéséhez nemcsak a pártok versenyét uraló törésvonal megváltozása járult hozzá, hanem az is, hogy a 2002-es kormány – elsősorban a posztkommunista baloldal hiánya miatt – ideológiailag jóval koherensebb volt, mint az 1998-as.

⁵⁰³ A 2010-es választásokat követően kiesett az MKP, és bejutott a Most–Híd, valamint a SaS. 2012-ben az OĽaNO jutott be újonnan. A 2016-os választások során a jobbközép blokkban újabb jelentős átrendeződés ment végbe.

alapú populista mobilizációra. Ezek alapján a leginkább védhető interpretáció az, hogy a jobb–bal törésvonal és a demokrata–populista-nacionalista szembenállás a 2000-es évek második felében egymást átfedve létezett.⁵⁰⁴ A két konfliktus egymáshoz mért intenzitását nehéz mérni, ugyanakkor a Smerre ekkoriban már elsősorban mint a jobbközép koalíció(k) *baloldali* alternatívájaként kellett tekinteni.⁵⁰⁵

A 2010-es választásokon – a négy évvel ezelőttihez hasonlóan – továbbra is a gazdasági kérdések bizonyultak a legfontosabbnak, de ezen témakör relatív súlya nem érte el a 2006-ost.⁵⁰⁶ A gazdasági dimenzió (különösen a gazdasági-pénzügyi világválság hatásainak mérséklése) mellett hangsúlyosan jelen volt a korrupció, valamint a nemzeti kisebbségek ügye – bár egyes interpretációk szerint – az SNS és az MKP meggyengüléséből kiindulva – 2010-ben a nacionalista agenda visszaszorulóban volt.⁵⁰⁷ A 2012-es előrehozott választást pedig szinte kizárólag a néhány hónappal korábban kirobbant ún. Gorilla-bostrány uralta, amely háttérbe szorítva a korábbi témákat, és egyben előrevetítve a jobbközép pártok súlyos vereségét.⁵⁰⁸ Négy évvel később – elsősorban a Smernek köszönhetően – a migrációs válság határozta meg a kampányt,⁵⁰⁹ a 2020-as választást pedig szinte teljes egészében a korrupcióról szólt, defenzív pozíci-

⁵⁰⁴ HYNČICA, 2007: 83–84. Vö. UČEŇ, 2011: 91. Az utóbbi szerző szerint a 2010-es választások előtt a verseny különféle dimenziói egyetlen dimenzióban sűrűsödtek össze.

⁵⁰⁵ ORGOVÁNI, 2006: 100–101. Ezzel némileg ellentétes állásponton van Mešežnikov, aki még a 2010-es választásokat követően is egy nacionalista-populista (Smer, SNS) és egy „programatikus” pártokból álló blokkról (SDKÚ–DS, SaS, KDH, Most–Híd) ír (MESEŽNIKOV, 2011: 176). Azaz olyan megközelítés is létezik, amely a nacionalista-populista karaktert erősebbnek érzi, mint a baloldalt.

⁵⁰⁶ A 2010-es választásokat meghatározó témákra lásd BÚTOROVÁ–GYÁRFÁŠOVÁ, 2011: 142–146; valamint – a verseny dimenzióira fókuszálva – UČEŇ, 2011: 86–95.

⁵⁰⁷ GYÁRFÁŠOVÁ, 2011.

⁵⁰⁸ SPÁČ, 2014: 344.

⁵⁰⁹ RYBÁŘ–SPÁČ, 2017: 154.

óba szorítva az akkori kormánypártokat, mindenekelőtt a Smert. Összességében tehát elmondható, hogy a három utolsó választáson a szociális és gazdasági témák már alacsonyabb intenzitással voltak jelen.

Az újabb fordulópontra a 2016-os választás jelentette, amely egyes interpretációk szerint már inkább a „rég” és az „új”, avagy a „standard” és a „nem standard” pártok szembenállásaként volt leírható, és az egyes formációk tudatosan használták ezeket a címkéket az ellenfeleik megbélyegzésére.⁵¹⁰ (Mindez abból a szempontból különösen érdekes, hogy a „standard” és a „nem standard” jelzők – amint azt fentebb láttuk – már az 1990-es években is a politikatudományi diskurzus részét képezték.) A korábban még többé-kevésbé alkalmazható bal–jobb felosztás egyre kevésbé volt alkalmas a szlovák pártrendszer megragadására, hiszen olyan pártok jelentek meg és erősödtek meg a parlamentben (főként az OLaNO és az SR), amelyek leírhatatlanok voltak a hagyományos politikai címkékkel, és maguk is tartózkodtak az ideológiai önbesorolástól. A 2020-as választásokhoz közeledve elsősorban a kormányzati korrupció uralta a közbeszédet,⁵¹¹ azonban még a „méréselt” (azaz az LSNS-en kívüli) ellenzéki tábor sem volt egységes, ugyanis az OLaNO – értelmetlennek tartva azt – nem csatlakozott a „méréselt” ellenzéki pártok által 2019. decemberben megkötött ún. meg nem támadási szerződéshez, amely keretében a négy aláíró párt (Sas, PS–Spolu, KDH, Za ľudí) egyrészt kizárta a Smerrel, az SNS-szel és az LSNS-szel való együttműködés, másrészt pedig a felek vállalták, hogy tartózkodnak egymás nyílt bírálatától a kampány során.⁵¹² Az egyezményből való kimaradás lehetővé tette az OLaNO elnöke, *Matovič* számára, hogy szabadban, a potenciális szövetségeseit sem kímélve kampányoljon.

Fentebb Csehország tárgyalása során arra a következtetésre jutottam, hogy jelenleg az is kétséges, hogy egyáltalán léteznek-e blok-

⁵¹⁰ MARUŠIAK, 2017: 194–195, vö. GYÁRFÁSOVÁ, 2018.

⁵¹¹ Erről bővebben lásd HORVÁTH, 2020: 183–185.

⁵¹² MESEŽNIKOV, 2020.

kok az ottani pártrendszerben. Szlovákiában annyiban hasonló a helyzet, hogy a 2020-as választások és az azt követő kormányalakítás olyan mértékű változást hozott, hogy minden bizonnyal egy új szakasz kezdetéről is beszélhetünk. A 2020. márciusban megalakuló négyes koalíciót egyelőre összetartja a Fico-ellenesség és a közös kormányzás lehetősége, azonban túl korai lenne arról állást foglalni, hogy a négy párt a jövőben is egymás szövetségeseként fog-e viselkedni. Ami az ellenzéki térfelet illeti, a Smer és az ĽSNS aligha sorolható egy blokkba. A jelenlegi helyzetet bonyolítja, hogy 2020. júniusban a korábbi kormányfő, *Pellegrini* bejelentette, hogy a Smerből kilépve Hlas néven új pártot alapít.⁵¹³ A bejelentést követően a közvélemény-kutatások nyomában a második legnépszerűbb pártnak mérték az új ellenzéki formációt, és ezzel párhuzamosan a Smer támogatottsága 10% körülire zuhant.⁵¹⁴ Amennyiben a jövőben a Smer megszűnik releváns tényezőnek lenni, úgy ez a verseny struktúráját is alaposan átalakíthatja.

5.4.2. „Blokk-kényszer” és kormányalakítás

Amint láttuk, az 1990-es évek elejétől mintegy egy évtizeden át (megközelítőleg a 2000-es évek elejéig) a fentebb tárgyalt autoriter–demokratikus törésvonal mentén zajlott a pártok interakciója, azaz a verseny központi kérdése a „*Mečiar vagy nem Mečiar*” volt. Mindez a kormányalakítási gyakorlatban is látványosan tükröződött:⁵¹⁵ a blokkosodás természetesen ideológiailag rendkívül heterogén („szivárvány”-) koalíciókat eredményezett, amelyekben

⁵¹³ TASR, 2020.

⁵¹⁴ Lásd az AKO közvélemény-kutató 2020. júliusi felmérését (AKO, 2020).

⁵¹⁵ Fontos megjegyezni, hogy ez a törésvonal – a visegrádi államok között egyedülálló módon – teljes egészében eljelentéktelenedett a posztkommunista baloldallal és az új pártok közötti szembenállást (GRZYMAŁA-BUSSE, 2001b: 98–100). Vö. HLOUŠEK–KOPEČEK, 2008: 535.

adott esetben megfért egymás mellett a szélsőséges nacionalista és a szélsőbaloldali populista párt (SNS és ZRS a harmadik *Mečiar*-kormányban), de – *Mečiar* kiszorítása érdekében – a kereszténydemokraták, a posztkommunisták, a magyarok, a zöldek és a liberálisok is képesek voltak egymással együtt kormányozni (*Dzurinda* első kabinetjében).⁵¹⁶ A koalíciók tehát 1992-től kezdve egészen 2006-ig nem lépték át a blokkhatárt, így a kormányalakítás ebből a szempontból nagyon is kiszámítható volt.⁵¹⁷

A 2006-os koalíció ugyanakkor nehezebben ítéltethető meg a blokkon belül maradás szempontjából. *Fico* első kormányával kapcsolatban felmerül a kérdés: hogyan magyarázható a Smer–SNS–HZDS „katasztrófakoalíció”?⁵¹⁸ A blokkok alapján az egyik lehetséges megközelítés az, hogy a jobbközép blokk, valamint az „egyszemélyes” baloldali blokk mellett a 2006-ra meggyengült populista-nacionalista blokkot (SNS, HZDS) külön kezeljük – ez esetben a koalíció az utóbbi két blokk szövetségéként értelmezhető.⁵¹⁹ A másik interpretáció szerint a Smer, az SNS és a HZDS a 2002–2006-os ciklus során informális módon fokozatosan létrehozott egy konzisztens blokkot, így a koalíciós együttműködés keretei eleve adottak voltak.⁵²⁰ Amint *Hynčica* kimerítően tárgyalja, a Smer és az SNS ideológiája, illetve egyes célkitűzései sokkal közelebb álltak egymáshoz, mint ami a két párt pártcsaládhoz való tartozásából következne.⁵²¹

⁵¹⁶ A két kormány megalakulásának körülményeire és a koalíciós motivációk bemutatására lásd PRIDHAM, 2002.

⁵¹⁷ A kiszámíthatósághoz az is hozzájárul, hogy a pártok általában jóval a választások előtt egyértelművé tették együttműködési hajlandóságuk irányát (MEŠEŽNIKOV, 2004: 79).

⁵¹⁸ A média által kitalált kifejezés (DoDo, 2008).

⁵¹⁹ A baloldali és a nacionalista-populista blokk következetesen elkülönítésére lásd HAUGHTON, 2014

⁵²⁰ HYNČICA, 2007: 75. Ebből a szempontból igen szemléletesen illusztrálja a jobbközép pártok percepcióját a KDH egy későbbi, 2010-es választási szlogenje: „*Aki Ficóra szavaz, az Slotára és Mečiarra is szavaz!*” (UČEŇ, 2011: 93).

⁵²¹ HYNČICA, 2007.

Így nemcsak a 2006-os együttműködés volt megmagyarázható, hanem az is felmerülhet, hogy a két párt akár hosszabb távon is egymás természetes szövetségesei lehet. Hasonló álláspontot képvisel Hamberger, rámutatva, hogy a Smer–SNS–HZDS szövetség szerves koalícióként értékelhető, ugyanis a három párt értékrendje és elvei teljes mértékben összeegyeztethetőnek tűntek.⁵²² (Ráadásul a Smer és az SNS regionális szinten már több éve együttműködött.⁵²³) Szomolányi érvelése szerint a Smer részéről a legracionálisabb döntés az SNS és a HZDS bevonása volt, ugyanis a három párt eleve közös platformon volt a *Dzurinda*-kormány erőteljes kritikáját tekintve.⁵²⁴ Mindenesetre a Smer szempontjából ennek a kombinációnak tehát megvolt az az előnye, hogy elkerülhetővé vált a korábbi kormánypártok bármelyikével való együttműködés. Az elemzések arra is rámutatnak, hogy *Fico* azzal is kalkulált, hogy az SNS és a HZDS részben a nyolcévnyi ellenzékiesség (illetve az SNS esetén részben parlamenten kívüliesség) után, részben pedig a kvázi-pária státuszuk miatt valószínűleg „engedékenyebb” tárgyalópartnernek bizonyulnak.⁵²⁵ A Smer–SNS–HZDS koalíció tehát – különösen a parlamenti mandátumok megosztásának fényében – egyáltalán nem volt váratlan fejlemény, azonban arra is utalni kell, hogy a választásokat követően számos koalíciós alternatíva felmerült, amelyek közül a

⁵²² HAMBERGER, 2007: 67. Amint Mešeznikov írásából kiderül, 2006 után számos témakörben (pl. az államisághoz való viszony, a múlt interpretációja, a kisebbségekhez való viszonyulás) csak hangsúlybéli különbségek mutatható ki a három koalíciós párt között (MEŠEZNIKOV, 2008).

⁵²³ HYNČICA, 2007: 73.

⁵²⁴ SZOMOLÁNYI, 2007: 22, 24. A választópolgárok választások előtti másodlagos és harmadlagos preferenciájának vizsgálatából kitűnik, hogy a Smer, az SNS és HZDS szavazói egyaránt a másik két pártot jelölték meg második, illetve harmadik helyen (IVO, 2006).

⁵²⁵ HALÁSZ, 2006; RYBÁŘ, 2007: 702. A kalkuláció helyességét bizonyítja, hogy a Smer a mandátumarányához képest egyértelműen felülreprezentálttá vált a tárcák elosztása során, ráadásul a legfontosabb portfóliók (belügy, külügy, pénzügy) is hozzá kerültek (MALOVÁ–UČEŇ, 2007: 1104; HAUGHTON–RYBÁŘ, 2008: 251).

Smer–KDH tűnt a legkomolyabbnak.⁵²⁶ Összességében tehát elmondható, hogy a Smer–SNS–HZDS-koalíció minden racionalitása ellenére sem volt olyan magától értetődő (kiszámítható), mint pl. a 2002-es vagy a 2010-es kormányalakítás.

Visszatérve a 2006-os kormány blokkszerkezetére, a megközelítések „helyessége” természetesen értelmezés kérdése, és magának a kérdésnek a relevanciáját sem szabad túlértékelni. A felvétel pusztán arra a dilemmára kíván rávilágítani, hogy a bal–jobb szembenállás *felváltotta* vagy csak *kiegészítette* a populista-nacionalista–demokrata törésvonalat. Témám szempontjából mindez csak korlátozott jelentőséggel bír, ám a Smernek az utóbbi évtizedben mutatott politizálási stílusa alapján az utóbbi magyarázat tűnik plauzibilisnek: követve Hloušek és Kopeček már idézett szakaszolását, a mečiarizmus–antimečiarizmus szembenállás a 2000-es évek elején halványodásnak indult, de ez nem jelentette a populista-nacionalista agenda eltűnését.⁵²⁷

A 2006-os fejleményekkel szemben a 2010-es kormányalakítás menete nem vetett fel különösebb kétséget. A SDKÚ–KDH–SaS–Híd koalíciója jól illeszkedett az új blokkrendszerbe; az 1998-as és a 2002-es *Mečiar*-ellenes koalíciók analógiájára a négypartis jobb-közép összefogás célja a Smer ismételt kormányra kerülésének megakadályozása volt.⁵²⁸ A 2012-es választási eredmények szintén egyértelmű helyzetet teremtettek: *Fico* abszolút többsége szükségtelessé tette a koalíciós tárgyalásokat, így egypárti Smer-kormány

⁵²⁶ HAUGHTON–RYBÁŘ, 2008: 250. A szóba jöhető koalíciókról lásd BALOGOVÁ, 2006; RYBÁŘ, 2007: 702; valamint SZOMOLÁNYI, 2007: 21–25.

⁵²⁷ Ebből a szempontból érdemes Baboš és Malová a blokkok közti választói illékonyságot vizsgáló írását megemlíteni. A szerzők az 1994-es és a 2006-os koalíció pártjait egy ún. nacionalista-baloldali; míg az 1998-as, 2002-es és a 2010-es koalíció tagjait egy ún. liberális-jobboldali blokkba sorolták (BABOŠ–MALOVÁ, 2013: 136).

⁵²⁸ MESEŽNIKOV, 2011: 182–183. Just egyenesen párhuzamot von az 1998-as és 2002-es „anti-*Mečiar*” kormányok, valamint a 2012-es „anti-*Fico*” koalíció között (JUST, 2018: 78).

alakult.⁵²⁹ (Megjegyzendő, hogy az egypárti kormányzás önmagában is valamiféle innovációként értékelhető a tipikusan három-négy pártból álló koalíciókhoz szokott Szlovákia esetén.)

Ahhoz, hogy a verseny struktúrájáról átfogó képet kapjunk, egyrészt szükséges felvázolni a blokkok jelenlegi állapotát, másrészt érdemes a 2016-ban esedékes választások nyomán előállható kormányalakítási forgatókönyveket áttekinteni.

A Smer a baloldalon – a baloldali versenytársak beolvasztásával⁵³⁰ – egy abszolút hegemon szerepet tudott kialakítani. A domináns pozíció azonban egyúttal azzal is járt, hogy a párt ezt követően nem rendelkezett olyan „természetes” és kiszámítható szövetségesel, mint amilyenek a demokrata–jobbközép pártok voltak egymás számára 1998-ban, 2002-ben és 2010-ben.⁵³¹ Bár *Fico* 2006-ban koalícióban kormányzott, az SNS és a HZDS bevonása komoly teherterételt volt a Smer részére.⁵³² Az SNS későbbi meggyengülése, illetve a HZDS teljes eltűnése nem meglepő módon részben összefüggött a Smer folyamatos erősödésével: *Fico* a nacionalista-populista hangvétel fokozása révén eredményes volt a két koalíciós partner sza-

⁵²⁹ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a Smer abszolút többsége ellenére is felmerült *Fico* részéről, hogy egy koalíciós partnert be lehetne vonni a kormányzásba (JUST, 2018: 94–95).

⁵³⁰ A Smer 2003–2004 folyamán részben vagy egészben integrálta az SOP-t, az SĎĽ-t, az SDA-t, valamint az SDSS-t.

⁵³¹ Az, hogy a Smer tartalékai ilyen értelemben erősen behatároltak, a 2014-es elnökválasztáson is megmutatkozott. *Fico* mint elnökjelölt a második fordulóban is szinte kizárólag csak a saját támogatóira számíthatott, és minimális volt azoknak a száma, aki a két forduló között egy másik jelölről váltottak *Fico*-ra (RYBÁŘ–SPÁČ, 2015: 90; DEEGAN–KRAUSE, 2014). Megjegyzendő, hogy a 2012-es abszolút többség ellenére a Smer részéről felmerült egy másik párt bevonása a kormányzásba, de valamennyi parlamenti párt elutasította az együttműködést (SPÁČ, 2014: 346).

⁵³² Itt kell megemlíteni azt, hogy az SNS koalícióba való beemelése azzal járt, hogy az Európai Szocialisták Pártjának elnöksége felfüggesztette a Smer ideiglenes tagságát (HAMBERGER, 2007: 69). Ráadásul az SNS-hez és a HZDS-hez köthető korrupciós ügyek nagyban hozzájárultak a *Fico*-kormány 2010-es bukásához (UČEŇ, 2011: 86–87).

vázóinak meghódításában.⁵³³ Ezen túl azt is ki kell emelni, hogy a Smer koalíciós potenciálja – amennyire a választásokat követő kormányalakítási forgatókönyvekből rekonstruálható – egyértelműen csökkent a 2000-es évek végén. Míg a párt a 2006-os választásokat követően egyik parlamenti erővel sem zárta ki az együttműködést, addig 2010-ben – *Fico* és az ellenzéki pártok közötti viszony mélypontra süllyedéséből kifolyólag – nem volt reális alternatívája a négy jobbközép párt koalíciójának.⁵³⁴

Ezzel szemben a jobboldal a kezdetektől fragmentált, és a 2010-es évek közepére a vezető erejének kiléte is kérdésessé vált. A 2000-es években legerősebb jobbközép pártként működő SDKÚ 2012-ben alig érte el a parlamenti bejutáshoz szükséges támogatottságot, majd 2016-ban ki is esett a parlamentből. A jobboldalon megjelenő vákuumot 2014-ben egy újabb jobbközépre pozicionált párt, a *Siet'* igyekezett betölteni, amely röviddel a 2016-os választások előtt még a legnépszerűbb ellenzéki pártnak bizonyult a felmérések alapján. Ugyanakkor a jobboldalon végbemenő átrendeződések önmagukban még nem jelentették azt, hogy a pártverseny struktúrája gyökeresen átalakulna. Mair modelljében a hangsúly a kiszámíthatóságon van, viszont a kormányalakítás kiszámíthatóságát pusztán nem az befolyásolja, hogy konkrétan mely pártok lesznek tagjai a koalíciónak. Egy példával megvilágítva: amennyiben a 2010-es SDKÚ–SaS–KDH–Most–Híd-koalíció helyett 2016-ban egy *Siet'*–

⁵³³ BÚTOROVÁ–GYÁRFÁSOVÁ, 2011: 158–159. A mérések alapján a Smer 2010-es szavazóinak mintegy 30%-a érkezett az SNS-től és az LS–HZDS-től. 2012-ben tovább folytatódott az utóbbi két párt támogatóinak „elszívása” (DEEGAN–KRAUSE–HAUGHTON, 2012b).

⁵³⁴ A 2006-os és a 2010-es választásokat követő koalíciós tárgyalásokra lásd HAUGHTON–RYBÁŘ, 2008: 248–250; DEEGAN–KRAUSE–HAUGHTON, 2012a: 224; MESEŽNIKOV, 2011: 182–183. 2006-ban a Smer–KDH-koalíció reálisnak tűnt (a kereszténydemokraták hajlandóak voltak a tárgyalások megkezdésére), de röviddel ezután a Smer az SNS és a HZDS mellett döntött. A 2010-es választások értékelése során Deegan-Krause arra mutatott rá, hogy a Smernek az ellenzéki pozícióból is kell találnia egy potenciális szövetségest (DEEGAN–KRAUSE, 2010).

KDH–Most–Híd–OLaNO összetételű kormány alakult volna, úgy ezen hipotetikus koalíció a pártokat tekintve csak felerészben lett volna azonos a 2010-es kabinettel (a 2002-esre pedig még kevésbé hasonlított volna), ám valódi – a pártverseny struktúráját megintgató – innovációt nem jelentett volna, ugyanis ez a felállás is illeszkedik abba a sémába, miszerint a jobboldali pártok összefognak, és együtt alakítanak kormányt a másik blokk vezetőjének kiszorítása érdekében.⁵³⁵ Összefoglalva tehát, nem is a koalíciót alkotó pártok kilétének változatlansága, hanem ezen pártok irányultsága és a koalíciókötés körülményei, logikája az, ami hozzájárul a párverseny kiszámíthatóságához, és – amint Deegan-Krause fogalmazott – a *déjà vu* érzéshez.⁵³⁶ (Természetesen amennyiben a blokkokat alkotó pártok állandóságát is „elvárjuk”, úgy ez a fajta kiszámíthatóság részben erodálódik.⁵³⁷)

Rátérve 2016-os fejleményekre, a választásokat megelőzően a kormányalakításnak – teoretikusan – négyfajta forgatókönyvét lehetett felvázolni (24. táblázat). Amennyiben Fico megszerezte volna a parlamenti helyek abszolút többségét, minden valószínűség szerint folytatódhatott volna az egypárti Smer-kormányzás, és így bekövetkezett volna az első *non-alternation* jellegű kormányváltás.

Az már a választások előtt látszott, hogy abszolút többség híján a korábbi kormányalakítási logika alapján kizárólag a parlamentbe visszakerülő SNS jöhetett szóba szövetségesként. A harmadik

⁵³⁵ Itt kell megjegyezni, hogy az OLaNO – afféle „antipártként” – tudatosan nem alakított ki magának egy koherens ideológiai profilt, így a jobbközép blokkban csak feltételesen helyezhető el (MESEŽNIKOV, 2013: 66–78; GYÁRFÁŠOVÁ–BÚTOROVÁ, 2013: 100–102).

⁵³⁶ A szerző arra utalt elemzésében, hogy a 2010-ben megalakult Radičova-kormány annak ellenére is nagyon hasonlít a 2002-es Džurinda-kabinetre, hogy a koalíciós pártok nagyban kicserélődtek (DEEGAN-KRAUSE, 2010).

⁵³⁷ BAKKE–SITTER, 2005: 248–249. A szerzők még 2005-ben is úgy látták, hogy a szlovák pártrendszer az instabil blokkok jellemzője. Érvelésüket egyrészt a sűrűn cserélődő pártokra, másrészt az 1990-es éveket meghatározó törésvonal (populista-nacionalista–demokratikus) sajátosságára alapozták.

24. táblázat. A kormányalakítás lehetséges (választások előtti) forgatókönyvei Szlovákiában 2016-ban

	A kormány összetétele	Innovatív a kormány?			
		pártok alapján		blokkok alapján	
			előkép		előkép
1.	egypárti Smer-kormány	nem	2012	nem	2012
2.	Smer–SNS koalíció	igen	–	nem	2006
3.	jobbközép koalíció	igen ^a	–	nem	2002/2010
4.	Smer és egy (vagy több) jobbközép párt koalíciója	igen	–	igen	–

^a A jobboldalon az utóbbi években végbement átrendeződések miatt már a választások előtt esélytelen volt, hogy a 2010-es kormány pártösszetétele 2016-ban megismétlődjön.

Forrás: saját összeállítás

– szintén „szokásos” – forgatókönyv a jobboldali pártok koalíciója lett volna.⁵³⁸ Végül a negyedik lehetséges – végül aztán megvalósuló – kimenetel a Smer és egy (vagy több), a másik blokkba tartozó párt koalíciója volt, amely viszont valódi innovációt jelentett, és egyben szakítást a bő egy évtizedes kormányalakítási gyakorlattal, meggyengítve ezzel a pártok versenyét strukturáló törésvonalat.⁵³⁹

Annak érdekében, hogy az egyes verzióknak a verseny jellegére gyakorolt – részben hipotetikus – hatása jobban kirajzolódjon, a mairi értelemben vett innovációnak két szintjét érdemes megkülönböztetni. Amennyiben a pártösszetétel alapján értelmezett innovációból indulunk ki (ahogyan ezt a 3.2. pontban is tettem), az első verzió kivételével valamennyi változat innovatív összetételű kormányt eredményezett volna. Ugyanakkor ha az innovációt a

⁵³⁸ A jelenlegi közvélemény-kutatási adatok alapján a Smeren kívül nem kevesebb mint hét párt jutna be a parlamentbe.

⁵³⁹ Itt megjegyzést érdemel, hogy – amint Enyedi és Casal Bértoa is rámutat – az utóbbi években csökkent a blokkok közötti viszály intenzitása, így akár többféle koalíciós variációs is elképzelhető (ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2015: 29).

blokkok szempontjából értelmezzük, csak az utolsó kimenetel jelentett volna újítást, hiszen az első verzió megismételte volna a jelenlegi kormányt, a második a 2006-os, a harmadik pedig a 2010-es koalícióra hasonlított volna. Ezzel szemben a Smer (és az SNS) és a két jobbközép párt (Híd–Most, Siet) részvételével megalakult koalíció nem illeszkedett a verseny eddigi logikájába.⁵⁴⁰

A megelőző oldalak gondolatmenete leginkább Mair modelljének második indikátora (koalíciós variációk állandósága) körül forgott. A következőkben az első (kormányváltás jellege) és a harmadik (új pártok kormányra jutási lehetősége) indikátort járom körül röviden, rámutatva, hogy a szlovák pártverseny kiszámíthatósága ezen szempontokból is nagyobb annál, mint amit a 3. fejezet kvantitatív vizsgálatai sugalltak.

Az, hogy az 1992–2012 között megalakult kilenc kormány egyikeben sem történt meg a blokkhatárok átlépése, egyben azt is jelentette, hogy addig valamennyi eddigi kormányzó párt csak a saját blokkján belül volt koalícióképes. Sőt, a blokkok koherenciája abban is megnyilvánult, hogy az azonos blokkba tartozó pártok minden alkalommal teljes mértékben együtt mozogtak a kormányellenzék pozíciók között – azaz nemcsak a mindenkori kormánypártok, hanem az ellenzéki formációk is ugyanazon blokkban maradtak.⁵⁴¹ Mindez összecseng azzal, hogy – amint a 3.1.2. alpontban

⁵⁴⁰ A kormányalakítás szempontjából az is kisebbfajta innovációt jelentett volna, ha úgy alakult volna meg egy jobbközép kormány, hogy abban a blokkhoz tartozó pártok valamelyike nem vesz részt. (Amint fentebb utaltam rá, a demokratikus/jobbközép blokk mintegy kollektíven mozgott a kormányzati és ellenzéki pozíciók között.)

⁵⁴¹ Az egyetlen kivétel a mintegy 10 hónapig működő *Moravčík*-kormány volt 1994-ben, amelyhez a magyar pártok formálisan nem csatlakoztak, de kívülről támogatták. Az „együttmozgás” jelensége részben természetesen arra vezethető vissza, hogy – a fragmentált pártrendszerből adódóan – a három-, illetve négpárti koalíciók voltak az általánosak, ugyanis a parlamenti többség csak így – a komplett blokk „bevonásával” – volt biztosítható. Az egyetlen fölös többségi koalíció az 1998-as első *Dzurinda*-kormány (SDK–SLD–MKP–SOP) volt, amelyben az utóbbi két párt valamelyike nélkül is meg lett volna a kabinet többsége.

láttuk – a két részlegesnek minősített kormányváltás egyike sem volt megfeleltethető a Mair által körülírt „klasszikus” *partial alternation*nek. 2002-ben a demokratikus oldalon (ami ekkor leginkább jobboldallal esett egybe) bekövetkezett változások (SDK felbomlása, SOP és SDL kiesése, ANO bekerülése) miatt módosult némileg a koalíció pártösszetétele, de az SDK(Ú)–KDH–MKP „mag” megmaradt. 2006-ban pedig a koalíció részleges felbomlása (KDH kilépése) miatt regisztráltunk egy részleges kormányváltást.⁵⁴² Olyan kormány viszont 2016-ig egyszer sem alakult Szlovákiában, amelyben a korábbi ciklus egy vagy több kormánypártja egy vagy több korábbi ellenzéki párttal lépett volna koalícióra. A 2016-as kormányalakítás fentebb vázolt negyedik – megvalósult – forgatókönyve (a Smer koalíciója egy vagy több jobbközép párttal) egyben azt is jelentette, hogy egy párt először tett tanúbizonyságot a blokkokon átívelő koalíciós potenciálról – még akkor is, ha ez a négyes koalíció értelemszerűen egy kényszerszülte megoldás volt.⁵⁴³ Ezek alapján tehát megállapítható, hogy amennyiben Mair kritériumait nem „szigorúan” értelmezzük, hanem a kiszámíthatóság felől közelítünk, akkor a szlovák pártrendszerben a teljes és a semmilyen kormányváltások abszolút primátusa érvényesült.

A harmadik indikátort érintően a 3.3.3. alpontban azt láttuk, hogy a parlamentbe újonnan bekerülő pártok többségéből nyomban kormánypárt lesz. Azonban a helyzet itt is hasonló, mint a kormányváltás jellegénél: bár a kormányra kerülés lehetősége mindvégig nagyfokú nyitottságot mutatott, azonban ez álláspon-

⁵⁴² Vö. MESEŽNIKOV, 2011: 172–174. A szerző arra mutat rá, hogy az eddigi – választásokat követően bekövetkezett – hatalomváltások (*power rotation*) mindegyike teljes szakítást (*full discontinuity*) vagy (2002-ben) teljes folyamatosságot (*full continuity*) hozott.

⁵⁴³ A választások előtt elméletben a Smer–KDH, a Smer–Most-Híd, a Smer–MKP, a Smer–SaS, valamint a Smer–SDKÚ koalíciók jelentették volna a blokkhatár átlépését. Az már 2016 elején látszott, hogy figyelemmel a közvéleménykutatási adatokra, valamint a pártok korábbi kommunikációjára, az utolsó két változat volt a legvalószínűtlenebb.

tom szerint nem rontotta a verseny kiszámíthatóságát, hiszen az új pártok – főként 2010-zel bezárólag – többnyire egyértelműen illeszkedtek a fennálló blokkok valamelyikébe, és ezzel mintegy adott volt, hogy az új kormányban szóba jöhetnek-e koalíciós partnerként.⁵⁴⁴ Így pl. az is egyértelmű volt, hogy a 2010-es választásokat követően a két új párt, a Most–Híd és a SaS a jobbközép blokkhoz csatlakozva lesz részese a kormánynak.⁵⁴⁵ Ez az egyértelműség a Siet mint új párt vonatkozásában 2016-ban viszont már nem érvényesült, ugyanis a Smer vezette koalícióhoz való csatlakozás a párt irányultsága és korábbi kommunikációja alapján semmiképpen sem volt magától értetődő. Ellenben 2020-ban a Za ľudí csatlakozása a Matovič-kormányhoz már többé-kevésbé megfelelt az előzetes várakozásoknak.

Összességében tehát megállapítható, hogy a kvantitatív vizsgálatok által jelzett nyitott verseny képét alaposan árnyalja a pártok kapcsolatrendszerének alaposabb vizsgálata. A blokkok elkülönítése és elnevezése részben értelmezés kérdése, viszont a kormányalakítást mintegy két évtizeden keresztül olyan bipoláris logika határozta meg, amely egyértelmű kiszámíthatóságot jelentett a pártrendszerben.⁵⁴⁶ Egészen a 2012-es kormányalakítással bezárólag folyamatosan kimutatható volt egy aktuális törésvonal, amely alapvetően meghatározta a pártok együttműködési hajlandóságát. Amint láttuk, az, hogy az egyes pártok a törésvonal melyik oldalán álltak, mindvégig a pártok által vallott politikai kultúra és a hatalomgyakorlás módjához való viszonyulás kérdése, illetve – az ezredfordulót követően – az állam gazdasági szerepéről vallott felfogás

⁵⁴⁴ A blokkokba illeszkedés szempontjából a 2002-es választás jelentett kivételt, ugyanis ekkor két új pártot, a Smer-t és a KSS-t sem lehetett (még) egyértelműen besorolni.

⁵⁴⁵ A két párt megalakulásától kezdve következetesen kizárta a Smerrel való koalíciót (MESEŽNIKOV, 2013: 63).

⁵⁴⁶ A kormányalakítás kiszámíthatósága abban is tükröződik, hogy a választásokat követően a koalíciós tárgyalások (1994 kivételével) alig néhány hét alatt lezárultak (MESEŽNIKOV, 2004: 79).

függvénye volt.⁵⁴⁷ Itt ismét utalni kell Mair már több alkalommal idézett tételére, miszerint „A választók a szavazás során nemcsak az adott párt iránti preferenciájukat fejezik ki, hanem – noha a különböző pártrendszerekben eltérő mértékben – [...] egyúttal a potenciális kormányok egyike iránt is kinyilvánítják a preferenciájukat”.⁵⁴⁸ Ehhez kapcsolódóan Mair egy későbbi munkájában Rokkan meglátását idézte, miszerint egyes országokban a választás tétje annak eldöntése, hogy a potenciális, versengő kormányzatok közül melyik kerüljön hatalomra; máshol viszont a szavazás a pártlojalitás kifejezésére szolgál, és elsődleges célja a különböző (szegmentált) választói csoportok részére a képviselőlet biztosítása.⁵⁴⁹

Álláspontom szerint ebből a szempontból a szlovák pártrendszer – egészen a 2016-os választásokat követő kormányalakításig – markánsan eltér a Csehországnál látottakkal, ugyanis egy-egy párt választása lényegében egyúttal egy bizonyos kormányzati alternatíva melletti döntésként is értékelhető volt (ez alól a 2006-os választás jelentett némileg kivételt), hiszen a pártok együttműködési mintázatai alapján a szavazók számára is világossá vált, hogy a szavazat milyen irányultságú koalíció megalakulását segíti elő (*Mečiar/nem Mečiar*; majd *Fico/nem Fico*).⁵⁵⁰ (Ezek alapján a magam részéről vitatom Bakke és Sitter azon – bőven a 2002-es választások után tett – megállapítását, miszerint a blokkosodás akkoriban még csak kialakulóban volt Szlovákiában.⁵⁵¹) E helyütt arra is utalni kell, hogy Mair a választások két lehetséges „célját” (ti. pártokra vagy kormányzati alternatívákra szavazunk) összekötötte a verseny kétféle mintázatával olyan módon, hogy – álláspontja szerint – a nyitott struktúrájú verseny jellemzője az, hogy elsősorban pártokat választ-

⁵⁴⁷ MESEŽNIKOV, 2011: 172.

⁵⁴⁸ MAIR, 1996: 103–104 (saját fordítás).

⁵⁴⁹ ROKKAN, 1970: 93 (idézi: MAIR, 2007: 136). Az utóbbi esetre jelent példát Hollandia, ahol „a választók parlamentet választanak, nem pedig kormányt” (VAN DER EIJK–NIEMOLLER, 1985: 345).

⁵⁵⁰ BABOŠ–MALOVÁ, 2013: 136.

⁵⁵¹ BAKKE–SITTER, 2005: 248.

tunk, míg a zárt struktúra esetén a választás sokkal inkább a kormányzati alternatívákról szól.⁵⁵² Ezen gondolatmenet alapján tehát a szlovák pártrendszer inkább zártként értékelhető, hiszen – amint említettem – az egyes pártokra leadott szavazatokról nagy valószínűséggel meg lehetett mondani, hogy milyen jellegű kormány esélyeit növelik.

Reflektálva Mair meglátására, miszerint a választások egyre inkább a személyek körül forognak⁵⁵³ – a bipoláris verseny kikristályosodásához nagyban hozzájárulhatott a szlovák politika erősen perszonalizált jellege. Míg az 1990-es és az ezredfordulót követő éveket *Mečiar* személye határozta meg,⁵⁵⁴ addig a 2000-es évek közepétől elsősorban *Fico* kormányra kerülése jelenti a választások tétjét. Amint arra *Kopeček* rámutatott, a szlovák pártok nagymértékben függenek a karizmatikus vezetőiktől;⁵⁵⁵ *Mečiar* és *Fico* – mint a két legkarizmatikusabb vezető – ugyanakkor nemcsak a saját pártja vonatkozásában bír(t) hegemón szereppel, hanem a pártok versenyében is igazodási pontot jelentettek/jelentenek a többi politikai szereplő számára.⁵⁵⁶

Bár fentebb folyamatosan az együttműködési hajlandóság és a koalíciókötés kiszámíthatósága mellett érveltem, látnunk kell, hogy a kirajzolódó stabilitás európai összevetésben relatív. Mind a populista-nacionalista–demokrata, mind a bal/jobb törésvonal mentén zajló kormányalakítások mindössze három-négy parlamenti ciklusra korlátozódtak, és jelenleg úgy néz ki, hogy a 2016-os kormánnyal egy újabb korszak kezdődött a pártok versenyének struktúráját tekintve. Azt is látnunk kell, hogy a szlovák pártrendszer fragmentáltságából adódóan hagyományosan sok párt kerül be a parlamentbe,

⁵⁵² MAIR, 2008a: 241.

⁵⁵³ MAIR, 2006: 71.

⁵⁵⁴ *Mečiar* személyére és karizmájára lásd HAUGHTON, 2002; HAUGHTON, 2003; *Fico* szerepére lásd HAUGHTON, 2006.

⁵⁵⁵ KOPEČEK, 2003.

⁵⁵⁶ DEEGAN-KRAUSE-HAUGHTON, 2012a: 223.

amelyek között ráadásul gyakoriak az új formációk. Ebből következően a potenciális interakciók száma is magas, ami megnöveli a kormányalakítási variációk számát,⁵⁵⁷ és egyúttal hátráltatja a „kismérés folyamat” lezáródását.

Rátérve a 2016-os választásokat követő kormányalakításra, a négypárti Smer–SNS–Híd–Most–Siet-koalíció fundamentális változásokkal járt a verseny logikáját tekintve, ugyanis a pártok interakcióinak korábbi rendszere jelentősen átalakult.⁵⁵⁸ A választások kimenetele abból a szempontból a „szokásos” volt, hogy magas (34,6) összevont választói illékonysággal járt; ezúttal is volt új parlamenti párt (ahogyan 1994 óta mindig, ám ezúttal három, plusz az ismét bejutó SNS); illetve volt kieső párt is (ahogyan 1998 óta mindig).⁵⁵⁹ A Smer sorozatban negyedszer is megnyerte a választásokat, azonban most mindössze 28,3%-os eredménnyel végzett az első helyen, aminél gyengébb szavazatarányt csak 2002-ben ért el a párt. Ez kevesebb mint a parlamenti helyek harmadát jelentette, így az egypárti kormányzás szóba sem jöhetett. A korábbi kormányalakítások mintázatának fényében a parlamentbe ismét bejutó SNS-szel való koalíció – legalábbis a 2006-os koalíció alapján – „bevett” lépésnek tűnt, azonban a két párt együttes mandátumaránya sem biztosított volna abszolút többséget a Nemzeti Tanácsban. A rendkívül fragmentált (a pártok effektív száma csak 2002-ben volt magasabb), nem kevesebb mint nyolc pártból álló parlamentben mindez egy sokpárti koalíciót vetített előre.⁵⁶⁰ A helyzetet némileg

⁵⁵⁷ A „koalíciós matematika” 2010-es alkalmazására lásd DEEGAN-KRAUSE, 2010.

⁵⁵⁸ A választások értékelésére lásd pl. SMREK, 2016; HLAVAC, 2016; HALÁSZ, 2016; RYBÁŘ–SPÁČ, 2017.

⁵⁵⁹ Itt érdemes megjegyezni, hogy a KDH kiesése azt jelentette, hogy 2016 óta Szlovákiában nincs olyan párt, amely 1992 óta *folymatos* parlamenti képvisellel rendelkezne.

⁵⁶⁰ A kormányalakítás menetére és a felmerült koalíciós variációkra lásd RYBÁŘ–SPÁČ, 2016: 155; SMREK, 2016; HLAVAC, 2016: 443; JUST, 2019: 75–79. (Az utóbbi elemzés arra mutat rá, hogy a választásokat követően a parlamenti pártok-

bonyolította (más szempontból viszont éppen hogy egyszerűsítette), hogy a SaS és az OĽaNO a *választások után* is kizárta a Smerrel történő közös kormányzást. Emiatt felmerült egy heterogén, de alapvetően jobboldali orientációjú (ötpárti!) koalíció (SaS–OĽaNO–SNS–SR–Híd–Most), azonban az SNS rövidesen kihátrált a tárgyalásokból azzal az indokkal, hogy *Fico* pártja nélkül nincs stabil kormányzás.⁵⁶¹ Ezt követően – szakítva a korábbi álláspontjukkal – a Híd–Most és a Siet is kifejezte a csatlakozási szándékát arra hivatkozva, hogy ennek a négyes koalíciónak nincs reális alternatívája, és minden más megoldás (különösen egy ügyvezető kormány és/vagy előrehozott választások) ártana az EU soros elnöki posztját hónapokon belül átvevő országnak.

A kormányalakítási tárgyalások eredménye tehát egy négypárti Smer–SNS–Híd–Most–Siet-koalíció lett, amely mindenképpen mérőföldkőnek tekinthető a szlovák pártrendszer történetében. Az, hogy formailag innovatív ez a kabinet is, nem meglepő annak fényében, hogy eddig valamennyi kormány különbözött egymástól a pártösszetételét tekintve (lásd 2.3. pont). Just a kormány összetételét elemző írásában kiemelte, hogy a rendkívül heterogén négyes koalícióban legalább három belső törésvonal is kimutatható volt.⁵⁶² Egyrészt a gazdaságpolitikai dimenziót tekintve a szociáldemokrata orientációjú Smer (és az ebből a szempontból hozzá közel eső SNS) állt szemben a liberálisabb profillal rendelkező Híd–Mosttal és a Siet-tyel. Másrészt az etnikai törésvonal egyik oldalán a korábbi nacionalista hangvételeből ugyan visszavevő, de a magyarsággal szemben továbbra sem túl barátságos Smer és az SNS, a másik oldalán pedig az alapvetően magyar orientációjú Híd–Most volt megtalálható.⁵⁶³ Végül a harma-

ból – legalábbis elméletileg – nem kevesebb mint 27 féle minimális többségű koalíciót lehetett volna összerakni.)

⁵⁶¹ JUST, 2018: 112.

⁵⁶² JUST, 2019: 80.

⁵⁶³ Ugyanakkor az etnikai törésvonal jelentőségét némileg relativizálja, hogy az SNS 2012 után (azaz a parlamentből történő kiesését követően) alábbhagyott a nacionalista, magyarellenes hangvétellel, illetve a Híd–Most esetén eleve nem

dik dimenziót a EU-hoz való viszony jelentette: itt az SNS jelenti az euroszkeptikus, míg a Híd–Most és a Siet az EU-párti pólust (a Smer pedig meglehetősen rugalmasnak bizonyult ebből a szempontból). „Miféle koalíció ez?” – tette fel a kérdést a szerző. Amint az 5.4.1. alpont elején utaltam rá, Just erre azt a választ adja, hogy a koalíció a „régí”, intézményesült és az „új”, az előbbieket kihívó pártok közötti szembenállással volt magyarázható, elismerve egyúttal, hogy a négy kormánypártot elég problémás tradicionálisnak nevezni (főként, hogy a Siet egy új párt volt). Ugyanakkor az ellenzéki formációk mindegyike – mintegy protestpártként – a „régí” pártokkal szemben határozta meg önmagát. Just azonban arra is rámutat, hogy a koalíciós pártok és az ellenzéki pártok között nem mutatható ki ennél markánsabb törésvonal. A négyes koalíció egyúttal annak a – fentebb megfogalmazott – tézisnek a cáfolatát is magával hozta, miszerint Szlovákiában egy-egy párt választása lényegében egyúttal egy kormányzati alternatíva melletti döntésként is értékelhető. A 2016-os választás – valamint az ezt követő kormányalakítás – ezen aspektusból is másként viselkedett, ugyanis a Híd–Most és a Siet szimpatizánsai aligha azért szavaztak ezekre a pártokra, hogy aztán végül Fico kormányon maradását segítsék elő.⁵⁶⁴

Azzal tehát, hogy a Smer vezette kormányba az SNS mellett jobbközép pártok is bekerültek, megvalósult a mindeddig „áthathatatlanak” tűnő blokkhatár átlépése is.⁵⁶⁵ Mindezek olyan tartalmi innovációként értékelhetőek, amely nyomán alapvetően erodálódní látszott az elmúlt bő egy évtizedet meghatározó Smer vs. jobbközép

volt olyan erős az etnikai meghatározottság, mint az MKP-nál (RYBÁŘ–SPÁČ, 2017: 156; HARRACH–RÁKÓCZI, 2017: 10, 24).

⁵⁶⁴Itt kell megjegyezni, hogy mindkét pártot megosztotta a Smerrel közös koalíció. Ennek egyik következménye az volt, hogy a Híd–Mostból egy, a Siet-ből pedig három képviselő kilépett a frakciójából, ezzel rögtön 81-re apasztva az eredetileg 85 fős parlamenti többséget. A felmérések alapján egyébként a két párt szavazóinak többsége sem helyezte a koalícióba való belépést (SMREK, 2016; RYBÁŘ–SPÁČ, 2017: 155).

⁵⁶⁵Vö. RYBÁŘ–SPÁČ, 2017: 155–156.

felállítás. Amikor Írországban az 1992-es választásokat követően a Fianna Fáil egy régi ellenféllel, a Munkáspárttal kezdett közös kormányzásba, Mair – miként fentebb már idéztem – úgy fogalmazott, hogy ezzel „*semmi nem maradt a régi rendből*”.⁵⁶⁶ Szlovákia esetén talán (még) nem indokolt egy ilyen patetikus kijelentés, hiszen itt a „régibb rend” is sokkal rövidebb időtávon értelmezhető, azonban azt látni kell, hogy a 2016-os fejlemények nyomán sokkal kiszámíthatatlanabbá, azaz nyitottabbá vált a szlovák pártrendszer. A kormányváltás egyrészt részleges volt (azaz ezúttal nem érvényesült a blokkok „együttléte” a kormányzati/ellenzéki pozíciók között), másrészt formailag és tartalmilag is innovatívnak bizonyult; harmadrészt pedig egy új parlamenti párt is része lett a koalíciónak.

A 2020-as választásokat követő kormányalakítás az innovativitását tekintve elmaradt ugyan a 2016-ostól, részben pedig meghaladta azt. Tartalmilag az OLaNO–SR–SaS–Za ľudí négyes koalíció – nagyrészt a *Fico*-ellenessége nyomán – inkább a 2012-es mintázatra hasonlított, és nem jelentett olyan újszerűséget, mint a Smer és a két jobbközép párt koalícióra lépése 2016-ban. Formailag viszont kimondottan innovatívnak számított, ugyanis a négy párt közül három (OLaNO, SR, Za ľudí) még soha nem kormányzott, ráadásul az egyik (Za ľudí) egy új parlamenti párt volt. Az természetesen már jóval a választások előtt nyilvánvaló volt, hogy – figyelemmel a közvélemény-kutatási adatokra – a többségi kormányhoz koalícióra – mégpedig legalább hárompártira – lesz szükség.⁵⁶⁷ A szóba jöhető koalíciós variációk számát csökkentette, hogy az OLaNO kizárta az együttműködést a Smerrel, ahogyan az LSNS-szel is. Inentől pusztán az volt a kérdés, hogy fennmaradó három párt (SR, SaS, Za ľudí) közül melyekkel kezdi meg az OLaNO a tárgyalásokat. Utóbbiak közül bármely kettő bevonása biztosította volna a parlamenti többséget, azonban *Matovič* már röviddel a választások után világossá tette, hogy alkotmányozó többséget kíván maga mö-

⁵⁶⁶ MAIR, 1996: 101.

⁵⁶⁷ A kormányalakítás részletesebb bemutatására lásd HORVÁTH, 2020: 194–196.

gött tudni (Szlovákiában ehhez 90 mandátum szükséges), amihez viszont négypárti koalíció kellett. Ennek megfelelően mindhárom párttal megindultak a koalíciós tárgyalások, amelyek aztán meglehetősen rövid idő alatt lezajlottak, és március 13-án hivatalosan is bejelentették az OĽaNO–SR–SaS–Za ľudí négyes koalíciót, amely a megalakulását követően 95 mandátummal rendelkezett a 150 fős törvényhozásban.⁵⁶⁸

5.5. LENGYELORSZÁG

5.5.1. Törésvonalak és blokkok

A lengyel átmenet hosszú, elnyújtott jellege természetesen a formálódó pártrendszeren is rajta hagyta lenyomatát. Amint Kubik kiemeli, „*az ellenzéki diskurzusok és szimbólumok univerzuma*” gazdagabb volt Lengyelországban, mint a többi rendszerváltó államban.⁵⁶⁹ Mindez álláspontja szerint azzal járt, hogy a politika „túlszimbolizáltta” és „irracionálissá” vált; a kommunizmusról és a posztkommunizmusról való politikai viták – Zuba kifejezésével élve – valamiféle valóságon túli szférát (*'hiper-reality'*) generáltak.⁵⁷⁰ A pártok együttműködési hajlandóságát tekintve ez a jelenség abban nyilvánult meg, hogy a kommunista múlthoz való viszonyulás vált az elsődleges kérdéssé.⁵⁷¹ Ez a törésvonal a különböző pártokat és

⁵⁶⁸ Megjegyzendő, hogy a Matovič-kabinet az ötödik olyan kormány Szlovákiában, amelyet négy párt alkot [Dzurinda első (1998) és második (2002) kormánya is négypárti koalíció volt, ahogyan Radičová (2010) és Fico harmadik kormánya (2016) is], és – az 1998-as Dzurinda-kormány után – egyben ez a második főlös többségi koalíció.

⁵⁶⁹ KUBIK, 1992: 10. Idézi: EKIERT, 1992: 357. A pártállamhoz és az ellenzéki Szolidaritáshoz fűződő narratívák bemutatására lásd BRIER, 2009.

⁵⁷⁰ ZUBA, 2013: 101.

⁵⁷¹ A (poszt)kommunizmushoz való viszony még a 2010-es lengyel elnökválasztások során is meghatározó jelentőséggel bírt, illetve maguknak a jelölteknek az

egyéb formációkat két jól elkülöníthető, egy ún. posztkommunista és egy poszt-Szolidaritás blokkra osztotta. Az előbbi csoportba az a két politikai erő tartozott, amelyik meghatározó pártállami gyökerekkel rendelkezett. Az SdRP a kommunista állampárt utódjaként (az SLD pártszövetség vezető erejeként) – a magyar MSZP-hez és a szlovák SDL-hez hasonlóan – 1991-től egy megreformált baloldali pártként vett részt a választásokon,⁵⁷² míg a PSL az előző rendszer egyik szatellitpártjának utódjaként jött létre.⁵⁷³ A másik blokkot az 1989-es félszabad választásokat követően gyorsan felbomló Szolidaritás utódformációi képezték. A közös gyökerek ellenére a politika ezen térfelén egy rendkívül megosztott, a gazdasági és a társadalmi-kulturális kérdésekben egymástól igen eltérő nézetekkel rendelkező pártokból álló tábor jött létre.⁵⁷⁴

A fentiek azonban távolról sem jelentették azt, hogy a múlthoz való viszony lett volna az egyetlen fontos szembenállás a lengyel politikán belül. A kapcsolódó vizsgálatok számos további dimenziót emelnek ki – így pl. Wiatr az előbbin kívül további két törésvonalról (gazdasági, vallásos/szekuláris) írt.⁵⁷⁵ Jasiewicz nem kevesebb mint öt politikai törésvonalat különített el, amelyek közül vizsgálatai alapján a vallásos/szekuláris, valamint a (gazdasági) liberalizmus/populizmus bizonyult a legfontosabbnak.⁵⁷⁶ Néhány év-

öndefiníciójában is megkerülhetetlen tényező volt (ZUBA, 2013). A jelenségnek fontos vetületei voltak az átvilágításról és a „kommunistátlanításról” (*de-communisation*) szóló rendkívül kielezett viták is (erről lásd SZCZERBIAK, 2002a). Itt ismét érdemes felidézni Kitschelt – a Magyarországról szóló pontban már hivatkozott – teóriáját, amely szerint a nemzeti jellegű kommunista rendszer a tárgyalásos átmenettel párosulva azzal jár, hogy a politikai táborokat sokkal inkább a morális kérdések, nem pedig a gazdaságiak osztják meg (KITSCHOLT, 1995: 462).

⁵⁷² A SLD történetéhez lásd MARKOWSKI, 2002.

⁵⁷³ A PSL történetéhez lásd SZCZERBIAK, 2001. A teljes képhez hozzátartozik, hogy a PSL még a 19. század végi agrármozgalmakra vezeti vissza gyökereit, mintegy elhalványítva a kommunizmus évtizedei alatt betöltött szatellitpárti szerepét.

⁵⁷⁴ A Szolidaritás felbomlására lásd GRABOWSKI, 1996; SZCZERBIAK, 2004: 56–61.

⁵⁷⁵ WIATR, 1993; később némileg módosítva: WIATR, 1999.

⁵⁷⁶ JASIEWICZ, 1993.

vel később Wesołowski hat, egymást keresztbe metsző – és az előbb említettekkel részben átfedést mutató – dimenziót azonosított: nacionalista/kozopolita, vallásos/szekuláris, szabadverseny-párti/intervencionista, autoriter/demokratikus, elitista/populista, valamint – a lusztrációt tekintve – antikommunista / a kommunista múltat toleráló.⁵⁷⁷ Amint látható, a politikai színtér meglehetősen komplex képet mutatott a demokratikus átmenet után, amennyiben azonban a pártok versenyére fókuszálunk, előtérbe helyezve a koalíciókötési hajlandóságot, akkor megállapítható, hogy a kommunista múlthoz való viszonyulás, azaz az ún. rezsim-törésvonal bizonyult a legfontosabb törésvonalnak, ugyanis ez volt a szembenállás, amely csak mintegy másfél évtized után, a 2000-es évek közepén oldódott fel. Ez az éles határ – amint fentebb említettem – a lengyel pártokat két blokkra osztotta. Ennek megfelelően 2005-ig a kormányalakítási aréna kiszámíthatósága abban nyilvánult meg, hogy az egyes kormányok rendre vagy a Szolidaritás utódpartjaiból álltak, vagy pedig az egykori állampártok utódjaiból (SLD, PSL – bár a 2001-es koalíciónak az előbbieken kívül egy kisebb, nem tisztán pártállami gyökerű párt, az UP is tagja lett).⁵⁷⁸ (Sőt, ez a választóvonal nemcsak a koalíciós együttműködést, hanem a kormánytagok kiválasztását is alapjában meghatározta.⁵⁷⁹) A blokkhovatartozás a pártok részére tehát egy meglehetősen kemény korlátot jelentett – így nem meglepő, hogy Bakke és Sitter korábban már hivatkozott vizsgálata arra jutott, hogy a blokkok stabilitása a négy állam közül Lengyel-

⁵⁷⁷ WESOŁOWSKI, 1996: 239–246.

⁵⁷⁸ A blokkhovatartozás kényszerítő ereje a helyi és a regionális koalíciók esetén is érvényesült – nagyrészt a poszt-Szolidaritás pártjai által adott „útmutató-sok” következtében, amelyek többnyire kifejezetten tiltották a posztkommunista pártokkal való regionális vagy helyi együttműködést. Ennek ellenére mindegyik ciklusban akadt példa a rezsim-törésvonalat átlépő lokális koalíciókra (MAJCHER-KIEWICZ, 2005).

⁵⁷⁹ RACIBORSKI, 2007: 24–25. A kormányzati elitet vizsgáló tanulmány rámutat, hogy az 1990-es években működő kormányokban elvértve akadt olyan miniszter, akinek a politikai előélete alapján köze volt a másik táborhoz.

országban volt a legerősebb.⁵⁸⁰ A blokkosodás képét azonban két fontos jelenség is árnyalta. Egyrészt ki kell emelni, hogy mindkét blokk egymástól jelentősen eltérő ideológiai profilú pártokat fogott össze, amelyek között gyakori volt a konfliktus. A heterogén arculat – amint arra fentebb utaltam – főként a poszt-Szolidaritás tábor esetén volt hangsúlyos. A Szolidaritás gyökerű formációk között már a kezdetektől elkülöníthetőek voltak egymástól a konzervatív (így pl. a ZChN) és a liberális erők (főként az UD és a KLD, majd az ezek egyesülésével létrejövő UW), amelyek mind a gazdaságról, mind pedig a társadalmi-kulturális kérdésekben egymástól igen eltérő nézeteket vallottak.⁵⁸¹ A posztkommunista blokknál annyiban egyszerűbb volt a helyzet, hogy ide mindössze két pártot sorolhatunk (SLD, PSL), azonban ezek is meglehetősen különböző alapállással rendelkeztek (különösen a gazdaságpolitika terén). (Mindezek fényében érthető, hogy Raciborski eleve vitatja a *blokk* elnevezés adekvátságát,⁵⁸² ugyanakkor magam maradok ennél a kifejezésnél, aláhúzva, hogy a fogalom Lengyelország esetén az egyes pártokat nem programatikus szempontok alapján különíti el, hanem a múlt-hoz való viszonyulás alapján.)

A blokkosodást illetően a másik szükséges kiegészítés a választópolgárok percepciójára vonatkozik. Itt arra kell rámutatni, hogy míg a pártok együttműködési hajlandóságában a rezsim-törésvonal bő egy évtizeden át kemény korlátot jelentett, addig a szavazók szintjén az átjárás egyáltalán nem bizonyult kizártnak. A korszak valamennyi választásáról elmondható, hogy a választók igen nagy arányban lépték át a blokkhatárt, azaz a törésvonal sokkal kevésbé orientálta a választókat, mint a pártokat.⁵⁸³

⁵⁸⁰ BAKKE–SITTER, 2005: 248. Különösen az 1993-as SLD–PLS-koalíciónál volt látványos a két párt közötti ideológiai-szakpolitikai távolság – viszont a posztkommunista baloldallal való együttműködést az összes többi párt elutasította.

⁵⁸¹ Erről lásd pl. JASIEWICZ, 1993: 404–405.

⁵⁸² RACIBORSKI, 2007: 24.

⁵⁸³ RACIBORSKI, 1999: 255–256; SZCZERBIAK, 2002b: 51–53; MILLARD, 2010: 198–199.

25. táblázat. A kormánypartok blokkhovatartozása Lengyelországban

parlamenti ciklus	domináns törésvonal	a ciklusban működő kormányok összetétele	a kormánypart(ok) blokkja
1991–1993	poszt-kommunista/ poszt-Szolidaritás	PC–ZChN–PL UD–KLD–ZChN–PL– SLCh–PPPP–PChD	Szolidaritás utódpartjai
1993–1997		SLD–PSL	pártállami utódpartok
1997–2001		AWS(–UW)	Szolidaritás utódpartjai
2001–2005		SLD–UP(–PSL)	pártállami utódpartok
2005–2007	populista/ liberális	PiS(–SRP–LPR)	populista
2007–2011		PO–PSL	liberális
2011–2015		PO–PSL	liberális
2015–2019		PiS	populista
2019–		PiS	populista

Forrás: saját összeállítás

Az ezredfordulót követően egy igen jelentős, a mai napig meghatározónak bizonyuló fordulat bontakozott ki a lengyel pártpolitikában. A pártrendszer átalakulásának már a 2001-es választásokon világos jelei voltak: négy új párt került be a parlamentbe (megszerezve a szavazatok több mint 40%-át); a PO és a PiS megjelenésével pedig gyökeresen átrendeződtek az erőviszonyok a jobboldalon.⁵⁸⁴ Bár Szczerbiak szerint a múlthoz való viszonyuláson alapuló bipolaritás ekkor már egyértelműen vesztett a jelentőségéből (legalábbis a szavazók szintjén),⁵⁸⁵ a pártok együttműködési hajlandóságát ekkor még továbbra is a rezsim-törésvonal határozta meg. Amennyiben a pártok interakcióira fókuszálunk, úgy a 2005-ös választást tekinthetjük olyannak, mint amelyik megalapozta a lengyel pártrendszer egy új szakaszát.⁵⁸⁶ A rendszerváltás utáni mintegy másfél évtizedet

⁵⁸⁴ A választások politikai következményeire lásd SZCZERBIAK, 2002b.

⁵⁸⁵ SZCZERBIAK, 2002b: 71.

⁵⁸⁶ A választások értékelésére lásd MARKOWSKI, 2006; SZCZERBIAK, 2007.

meghatározó rezsim-törésvonal a kétezres évek elejére – nagyrészt az SLD markáns meggyengüléséből adódóan – elhalványult, és a két új jobboldali párt, a PO és a PiS felemelkedésével átalakult a pártok versenyét strukturáló törésvonal. A múlthoz való viszony továbbra is meghatározó maradt, azonban a rendszerváltás előtti (kommunista) időszakról a hangsúly áttevődött az átmenet utáni (poszt-kommunista) idősakra. Amint ugyanis Brier kiemeli, az átmenetet – különösen a kerekasztal-tárgyalásokat – illetően két paradigma bontakozott ki a Szolidaritás utódformáció között.⁵⁸⁷ Az első irányzat kiindulópontja az volt, hogy a békés átmenetet követően mintegy új korszak kezdődött, megnyitva a demokratikus fejlődés előtti utat. A másik felfogás viszont a tárgyalásokat a múlt lezárásának pusztán egy szükséges, de önmagában nem elégséges feltételként értékelte. Ezen utóbbi – a demokráciát szubsztantív módon felfogó – nézetrendszernek az az alapja, hogy a rendszerváltás még másfél évtizedet követően sem fejeződött be, azaz a lengyel nemzet és társadalom morális megújulása és megtisztulása még várat magára. Amint Brier rámutat, az iménti gondolatkör már az 1997-es alkotmányozás vitáiban is megjelent, azonban akkor vált igazán relevánssá, amikor a poszt-Szolidaritás tábor nacionalista-konzervatív szárnyából kinövő PiS a 2005-ös választások során a kampányban a „Negyedik Köztársaság” eszméjét emelte a középpontba, mintegy tagadva az átmenet utáni évek eredményeit. Korycki szerint a múlthoz való viszonyulás olyan mértékben felerősödött a PiS megjelenésével, hogy a politikai elitek diskurzusát és a pártok versenyét is az ún. *memory-talk* határozza meg – értve ezen azt, hogy a múlt a politika meghatározó nyelve.⁵⁸⁸ A szerző szerint a 2000-es évek közepétől a PiS sikeresen kényszerítette bele az ellenfeleit – főként az SLD-t, illetve a velük „kollaboráló” PO-t – ebbe a diskurzusba, amelyben a PiS az ország és a nemzet megmentőjeként tetszeleg arra hivatkozva, hogy a küldetésük a (poszt)kommunizmussal való végleges leszámolás.

⁵⁸⁷ BRIER, 2009: 76–77.

⁵⁸⁸ KORYCKI, 2017.

Némi leegyszerűsítéssel a 2005-ös választásokat megelőzően kibontakozó fejlemények tehát úgy interpretálhatóak, hogy a poszt-kommunista baloldal kvázi kiesésével a poszt-Szolidaritás blokkon belüli, a kezdetektől meglévő feszültségek és konfliktusok kerültek előtérbe.⁵⁸⁹ Ugyanis – mutat rá Markowski a 2005-ös választásokról szóló írásában – verseny nem létezhet vákuumban, így elkerülhetetlen volt a két jobboldali párt szembefordulása.⁵⁹⁰ A politikai kommunikáció szintjén ez úgy jelent meg, hogy a PiS tudatosan igyekezett újradefiniálni a versenyt, szembeállítva egymással a „szolidáris” Lengyelországot (mint a saját táborát) a „liberális” Lengyelországgal – utóbbiba besorolva a PO-t is.⁵⁹¹ „*A lengyel konzervatívok a Szolidaritás történelmi örökségére hivatkoztak, beillesztve azt a saját ideológiai keretükbe – éppen úgy, ahogyan a liberálisok tették azt az átmenet elején*” – emeli ki Rae a lengyel konzervativizmus ezredforduló utáni újjáéledését tárgyaló írásában.⁵⁹² A szerző arra is rámutat, hogy a PiS a narratívájában következetesen igyekezett összemosni a (poszt)kommunista és a liberális erőket, megteremtve ezzel egy „egyesített” ellenségképet.⁵⁹³ Amint Bielasiak hangsúlyozza, a „szolidáris” vs. „liberális” Lengyelország szembenállásának a Szolidaritás mozgalomban gyökerező, mély történelmi okai vannak, azaz a múlt

⁵⁸⁹ A baloldal kiesése egyrészt azt jelentette, hogy a közvélemény-kutatási adatok alapján kormányzó SLD-ről már jóval a parlamenti választások előtt tudni lehetett, hogy 10% körüli eredménnyel pusztán a negyedik-ötödik legerősebb párt lehet. Másrészt pedig az SLD államfőjelöltje mintegy három héttel az első forduló előtt visszalépett az elnökválasztástól.

⁵⁹⁰ MARKOWSKI, 2006: 820.

⁵⁹¹ KUCHARCZYK–WYSOCKA, 2008: 84. A „szolidáris” vs. „liberális” Lengyelország metaforája olyan meghatározónak bizonyult, hogy a választások eredményét több elemzés is eleve ezzel a címmel interpretálta (így pl. MATUŠKOVÁ, 2007; SZCZERBIAK, 2007).

⁵⁹² RAE, 2007: 227.

⁵⁹³ A konzervatívok értelmezésében a kommunizmus összeomlásával a baloldal az individuumok hagyományok alóli felszabadítását helyezte előtérbe, ezzel mintegy összeolvadva a liberalizmussal (RAE, 2007: 225–226).

– közelebből a Szolidaritás öröksége – ebben az új, 2003–2004 körül kibontakozó konstellációban is meghatározónak bizonyult.⁵⁹⁴

A PiS a 2003–2004 körül kibontakozó offenzívájában egy konzervatívabb, nacionalistább, populistább alternatívát kínált,⁵⁹⁵ míg a PO egy jóval mérsékeltebb, liberálisabb arculatot mutatott.⁵⁹⁶ A két párt ideológiai profiljának alaposabb felvázolása nélkül is megállapítható, hogy a két – eleinte egymás szövetségésének tűnő, majd fokozatosan egymás ellen fordul – erő annak ellenére is markánsan eltérő vízióval rendelkezett, hogy mindketten a Szolidaritás-gyökerű jobboldalhoz voltak sorolhatóak. Kiemelendő ugyanakkor, hogy a gazdaságpolitikát tekintve sokkal kisebb különbség volt kimutatható a két párt között, azaz a PiS–PO szembenállás elsősorban éppen úgy a kulturális-ideológiai dimenzióban értelmezendő, mint a korábbi rezsim-törésvonal mentén zajló verseny – ez alapján hangsúlyozta Brier, hogy a lengyel politikát mintegy két

⁵⁹⁴ BIELASIAK, 2010.

⁵⁹⁵ A kelet-közép-európai populizmussal foglalkozó kötetek (MEŠEŽNIKOV et al., 2008; HAVLÍK–PINKOVÁ, 2012) a PiS-t következetesen populista pártként írják le (KUCHARCZYK–WYSOCKA, 2008; WOJTAS, 2012). Pankowski a lengyelországi populista radikális jobboldali pártokat vizsgáló monográfiájában – az LPR és az SRP mellett – a PiS-t is tárgyalja, antiliberalis pártként jellemezve (PANKOWSKI, 2010). A PiS politikájának átfogó bemutatására lásd BALOGH, 2007; KOLARSKA–BOBIŃSKA et al., 2008; STANLEY–CZEŚNIK, 2019). A PiS 2015 utáni politikáját értékelő munkák szintén a populisták kormányzásáról írnak (FOMINA–KUCHARCZYK, 2017; GRZYMALA–BUSSE, 2019). Ugyanakkor Hloušek és Kopeček a már hivatkozott monográfiájukban a PiS-t a konzervatív pártok között tárgyalják (HLOUŠEK–KOPEČEK, 2010: 174–176). A PiS konzervativizmusának átfogó értelmezésére lásd FOLVARČNÝ–KOPEČEK, 2020.

⁵⁹⁶ A PO klasszikus pártcsaládokba történő besorolása sem egyszerű feladat. Hloušek és Kopeček a PO-t a liberális pártok között említi, megjegyezve ugyanakkor a párt viszonylag erős keresztény-vallásos kötődését. 2001 után – a vártnál gyengébb választási eredmények miatt – a párt mintegy újrapozicionálta magát: világnézetiileg konzervatívabb lett, gazdaságpolitikájában pedig nagyobb hangsúlyt kaptak a szociális szempontok (HLOUŠEK–KOPEČEK, 2010: 122–123). A PO jellemzésére lásd pl. SZCZERBIAK, 2002b: 54–56; SZCZERBIAK, 2003: 732–733; MARKOWSKI, 2006: 826–827; SZCZERBIAK, 2007: 211–213.

évtizeddel a rendszerváltás után továbbra is a szimbólumok határozzák meg.⁵⁹⁷ Shields pedig azt emelte ki, hogy a PiS vezette kormány a gazdaságpolitikájában nem lépett túl a korábbi kormányok által is alkalmazott neoliberais paradigmán, azaz a (neo)populista retorika nem járt együtt a fiskális fegyelem lazulásával vagy jelentős jóléti intézkedésekkel.⁵⁹⁸ Ebből a szempontból viszont markáns eltérést mutatott a 2015–2019-es ciklus, amely során a PiS mindenekelőtt az emblematikus szociális-jóléti lépésekkel alapozta meg a tartós népszerűségét.⁵⁹⁹

A PiS és a PO kiemelkedésével a pártverseny annyiban továbbra is bipoláris maradt, hogy 2005 után is alapvetően két kormányzati alternatíva létezett és létezik a mai napig – a pólusok szerkezetében azonban egy fontos változás következett be. Amint fentebb láttuk – és a következő alponthoz erre még vissza fogok térni –, a rendszerváltás óta eltelt időszak első felében a *blokkok* voltak a hangsúlyosak. A posztkommunista blokk vezető ereje az az SdRP volt, amely a kommunista állampárt utódjaként működött, és amely SLD néven több kisebb baloldali párttal együtt indult a választásokon (az SLD 1999-ben önálló párttá alakult). Ezenkívül ehhez a blokkhoz volt sorolható a PSL, valamint 2001-től az UP is. A poszt-Szolidaritás blokk egyrészt jóval fragmentáltabbnak és képlékenyebbnek bizonyult, másrészt nem is termelt ki egy olyan formációt, amely

⁵⁹⁷ BRIER, 2009: 64. Egy másik írás pedig azt mutatja be, hogy a PiS kormányzása alatt a populista ideológia milyen támogatást kapott a kulturális szféra szimbólumain keresztül (főként a katolikus egyház révén), hozzájárulva a társadalmon belüli törésvonalak elmélyítéséhez (KOTWAS–KUBIK, 2019).

⁵⁹⁸ SHIELDS, 2007. Hasonló érvelésre lásd RAE, 2007: 231; STANLEY, 2013: 185.

⁵⁹⁹ SZCZERBIAK, 2019a. Ilyen volt mindenekelőtt a 2016. áprilisban bevezetett *Család 500+* nevű program, amely a gyermekek után járó, viszonylag jelentős összegű, alanyi jogú juttatást jelent. A másik különösen népszerű intézkedés a nyugdíjkorhatár csökkentése, illetve a 26 éven aluli munkavállalók személyi jövedelemadójának részleges eltörlése volt. (Ezzel összefüggésben megjegyzendő, hogy egy 2015-ös felmérés alapján a PiS szavazótábora a gazdaságpolitikai kérdésekben alapvetően baloldalinak bizonyult [RADKIEWICZ, 2017].)

az SdRP-hez/SLD-hez hasonló hegemon pozíciót lett volna képes kialakítani ezen a térfelén. A PO és a PiS előretörésével és a pártrendszer koncentrációjával azonban a verseny egyre inkább a két párt rivalizálásáról szólt, így a blokkok relevanciája fokozatosan csökkent. Álláspontom szerint az 1991–2015 közötti időszakban blokkról utoljára a PiS–SRP–LPR „egzotikus hármas”⁶⁰⁰ idején lehetett beszélni; a rövid ideig együtt kormányzó három párt a populista blokkba különösebb aggály nélkül besorolható volt – még annak ellenére is, hogy a rövid ideig tartó közös kormányzásukat belső viszályok uralták. Az SRP és az LPR eltűnésével azonban a PiS egyeduralmódóvá vált a verseny ezen térfelén, és 2007 óta nincs is releváns szövetséges.⁶⁰¹ Ami a másik oldalt illeti, a PO és a PSL nyolc éven át tartó, nagyobb konfliktusoktól mentes közös kormányzása⁶⁰² a két pártot vitathatatlanul egymás szövetségesévé tette. (A baloldali SLD 2005-re elvesztette váltópárti – és egyben pólusképző – erejét, és azóta a 10% körüli eredményeivel meg sem tudja közelíteni a két jobboldali pártot.)

A PO és a PiS vetélkedésének jelentősége nem pusztán abban rejlik, hogy több mint másfél évtizede⁶⁰³ a két legnagyobb pártként

⁶⁰⁰ PARADOWSKA (2006) kifejezése; idézi STANLEY, 2013: 184.

⁶⁰¹ A PiS igen hatékonyak minősült a két korábbi koalíciós partner szavazóinak elszívásában: az LPR korábbi szavazóinak közel fele, az SRP támogatóinak pedig több mint negyede a PiS-re szavazott a 2007-es választások során (KUCHARCZYK–WYSOCKA, 2008: 99; MARKOWSKI, 2008: 1060). A teljes képhez ugyanakkor az is hozzátartozik, hogy a PiS a 2015–2019-es ciklusban is két kis szövetséges formációval (SP, PR) kormányzott. Mindkét párt jelöltjei a PiS listáján indultak, és ugyan a 2015-ben és a 2019-ben megalakult kormányokban kaptak néhány tarcát, azonban a három párt együttműködése nem értékelhető koalícióként, ugyanis a két kisebb fél valós politikai önállósággal nem igazán rendelkezik (vö. 178-as lábjegyzet).

⁶⁰² A koalíció – lengyel viszonylatban szokatlanul tartós – stabilitásának okairól lásd SZCZERBIAK, 2013: 482.

⁶⁰³ A közvélemény-kutatások alapján az SLD 2004 őszén szorult le az első helyről a PO-val szemben (TNS, 2003). Mintegy fél évvel később a PiS is megelőzte az akkori kormánypártot.

referenciapontot jelentenek a lengyel pártrendszerben, hanem legalább ilyen fontos a két erő közötti – eredetileg alig létező⁶⁰⁴ – törésvonal folyamatos mélyülése. Amint Szczerbiak rámutat, ez az elentét nemcsak a két pártelit között fokozódott, hanem a két párt választói bázisa közti átjárhatóság is radikálisan csökkent 2005-ről 2011-re.⁶⁰⁵ Utóbbi a két szavazótábor eltérő – és 2005-ről 2007-re még inkább eltérő – szociológiai profilja is alátámasztja: míg a PO felülreprezentált a fiatalok, a városiak (főként a nagyvárosiak), a magasabban képzetebbek és a magasabb keresetűek között, addig a PiS az idősebbek, a vidékiek, az alacsonyabban képzetek és az alacsonyabb keresetűek körében népszerűbb.⁶⁰⁶ Stanley a populizmus kínálati és keresleti oldalát vizsgálva a 2015-ös választásokat követően igazolta, hogy a szavazói szinten jelentkező populista attitűdök alapvetően meghatározzák az egyes pártokhoz való viszonyulást, és egyúttal arra is rámutatott, hogy a PiS és a PO szavazótáborának világos elkülönülése azt jelzi, hogy a populista törésvonal a verseny integráns részét képezi.⁶⁰⁷ A két szavazótábor közötti különbségek idővel nemhogy halványultak volna, hanem még markánsabbá váltak: a legutóbbi, 2019-es parlamenti választásokról szóló elemzés is

⁶⁰⁴ Amint korábban utaltam rá, a két párt egymásra a 2005-ös kampányban – a közös gyökerek és az akkor még kevésbé hangsúlyos ideológiai különbségek miatt – még mint egymás természetes koalíciós partnerére tekintett.

⁶⁰⁵ SZCZERBIAK, 2013: 493. A CBOS közvélemény-kutató intézet mérése alapján míg 2005-ben a PO szavazóinak 47%-a, a PiS támogatóinak pedig 37%-a tekintett a másik pártra másodlagos preferenciaként, addig ez az arány 2001-re 3, illetve 6%-ra zuhant.

⁶⁰⁶ MARKOWSKI, 2006: 826–827; MARKOWSKI, 2008: 1064; SZCZERBIAK 2013: 493. A 2007-es választások szavazói attitűdjeinek átfogó értékelésére lásd JASIEWICZ, 2008. A választói profilok újabb elemzésére lásd STANLEY–CZEŚNIK, 2019: 81–84. Radkiewicz egy 2015-ös felmérés eredményét ismertetve arra mutat rá, hogy a két nagy párt szavazótáborra a kulturális-ideológiai és a gazdasági dimenzió mentén is egymástól markánsan eltérő pozíciót vesz fel (RADKIEWICZ, 2017). A szerző a PiS szavazóit konzervatív komunitáriusokként, a PO támogatóit pedig progresszív individualistaként írja le.

⁶⁰⁷ STANLEY, 2019: 40.

kiemeli, hogy a két párt szavazótábora még inkább polarizáltabbá vált az előbbi szempontok mentén.⁶⁰⁸ A PO–PiS szembenállásnak ugyanakkor egy erős regionális vetülete van, ugyanis a két párt látványosan eltérő támogatottsággal bír az egyes országrészekben: a PO északon és nyugaton – vagyis korábban német befolyás alatt álló régiókban – lényegesen nagyobb támogatottsággal rendelkezik, mint az ország többi részében, míg a PiS délen és keleten – vagyis az egykori orosz területeken – bizonyult különösen erősnek.⁶⁰⁹ A két párt éles ideológiai szembenállása tehát kiegészül az egymástól viszonylag jól elkülöníthető szavazótáborokkal.

A 2015-ös választásokat elemző írások némelyike földrengésszerű változásokra utalt,⁶¹⁰ azonban a verseny struktúrája érdemben nem változott, és nem tört meg a pártrendszer 2005 óta tartó záródása. Először is, a pártok versenyét meghatározó alapvető törésvonal lényegében változatlan maradt: a 2015-ös választás is a populista és a liberális alternatíva között dőlt el.⁶¹¹ Mindez ezúttal is elsősorban a PO–PiS szembenállásban öltött testet; a 2015-ös volt sorban a negyedik választás, amelyen ez a két párt bizonyult a legátogatottabb erőnek. A 9.1.2. alpont végén rámutattam, hogy Mair modelljének – pontosabban alkalmazásának – egyik inherens veszélye lehet, hogy amennyiben kizárólag a kormányalakítás mintázatára fókuszálunk, a pártrendszerben bekövetkező fontos változások esetenként rejtve maradhatnak. Lengyelországnál ez azt jelenti, hogy bár a 2015-ös kormányalakítás teljes egészében egy korábbi mintát ismételt, a pártrendszer jelentősebb változásokon esett át, mint a 2011-es választások során. Egyrészt a szavazatingadozás mértéke lényegesen magasabb volt a 2011-esnél (13,5 helyett 30), azaz a

⁶⁰⁸ MARKOWSKI, 2020: 1520.

⁶⁰⁹ A szavazatok megoszlásának regionális egyenlőtlenségére a 2005-ös választások vonatkozásában lásd MARKOWSKI, 2006: 826, 2007-re pedig: JASIEWICZ, 2009: 499–505.

⁶¹⁰ A parlamenti választások értékelésére lásd pl. SZCZERBIAK, 2015d; SZCZERBIAK, 2016; MARCINKIEWICZ–STEGMAIER, 2016; MARKOWSKI, 2016; JASKIERNIA, 2017.

⁶¹¹ MARKOWSKI, 2016: 1316.

pártok támogatottságában jelentősebb átrendeződés történt, mint négy évvel korábban. Másrészt pedig – a két kieső és a két újonnan bekerülő formációnak köszönhetően – a parlamenti pártok köre is nagyobb átalakuláson ment át, mint 2001 után bármikor.

Sz Szerbiak arra mutatott rá a 2015-ös választások után, hogy a 2005-ös megmérettetést követően kialakuló és később megszilárduló liberális/populista politikai törésvonal (a szerző kifejezésével: 'post-transition divide') némileg halványulni látszik.⁶¹² A szerző többek között azzal érvelt, hogy a két nagy párt által együttesen megszerzett szavazatok aránya 2007 óta fokozatosan csökken; ráadásul a PO jövőbeli pozíciói bizonytalanok: egyrészt azért, mert lényegében minden választói szegmensben vereséget szenvedett a PiS-től, másrészt pedig azért, mert a PO ideológiai kötőereje – szemben a PiS-szel – meglehetősen gyenge.⁶¹³ Sz Szerbiak meg látása a ciklus során annyiban helyesnek bizonyult, hogy a PO támogatottsága a választások után sem tudta megközelíteni a PiS-ét, ugyanis a közvélemény-kutatások alapján két párt között lényegében állandósult a 15-20%-os különbség.⁶¹⁴ Ez pedig azt jelentette, hogy a PO már nem volt egy súlycsoportban a riválisával, és a ciklus során mindvégig egyértelműnek látszott, hogy *Kaczyński* pártjának legyőzésére csak egy szélesebb körű összefogás keretében lett volna esély.

A 2019-es év több olyan fejleményt hozott, amelyek arra engednek következtetni, hogy immár helyesebb PiS vs. ellenzék törésvonalról beszélni. A PiS négyéves kormányzását a jogállamiság és a plurális demokrácia szisztematikus leépítése kísérte, amely nemcsak

⁶¹² SZCZERBIAK, 2016: 418.

⁶¹³ SZCZERBIAK, 2016: 419–420. Amint a 658-as lábjegyzetben láttuk, a szerző hasonló felvetéseket fogalmazott meg a 2011-es választásokat követően is (SZCZERBIAK, 2013: 494–496).

⁶¹⁴ A 2015–2019-es ciklus közvélemény-kutatási eredményeire lásd: https://en.wikipedia.org/wiki/Opinion_polling_for_the_2019_Polish_parliamentary_election

hazai, hanem nemzetközi szintéren is heves kritikát váltott ki.⁶¹⁵ A PiS a rajta kívüli hazai politikai erőkkkel en bloc konfrontálódott, szorosabb együttműködésre sarkallva az ellenzéki pártokat, amelynek leglátványosabb eredménye a 2019-es európai parlamenti választásokon való közös listás indulás volt a PO és szövetségesei részéről.⁶¹⁶ (Az Európai Koalíció nevű választási szövetségnek a PSL-en kívül az SLD is tagja volt, egyértelművé téve ezzel a PO és a baloldal együttműködési hajlandóságát.⁶¹⁷)

Bár az Európai Koalíció a 2019. őszi parlamenti választásokra felbomlott, azonban az ellenzéki pártok egyike sem indult önállóan.⁶¹⁸ A mandátummaximalizálási célú szövetkezés abból a szempontból kényszerülte lépés volt, hogy az ellenzék PO-n kívüli része olyan mértékben fragmentálódott, hogy választási koalíciók nélkül számukra még a parlamentbe jutás is kétségessé vált.⁶¹⁹ Az ellenzéki együttműködés másik jelentős megnyilvánulása a szenátusi választásokon történő koordinált jelöltállítás: a PO, a PSL és a baloldali pártok egyezséget kötöttek, hogy egymás ellen nem indítanak jelöltet a (relatív többségi elven működő) szenátusi választókerületekben.⁶²⁰

Mindezek alapján 2019-től körvonalazható egy ellenzéki blokk, amely a PO mellett az SLD-t, a PSL-t és további kisebb baloldali,

⁶¹⁵ A lengyel demokrácia karakterének megváltozását, illetve a kormányzó PiS ideológiai profilját és kormányzási stílusát tárgyalja pl. FOMINA–KUCHARCZYK, 2017; ÁGH, 2018; PRZYBYLSKI, 2018; GRZYMALA-BUSSE, 2019. A 2019-es választások értékelésére lásd HORVÁTH, 2019; MARKOWSKI, 2020.

⁶¹⁶ SZCZERBIAK, 2019b.

⁶¹⁷ Megjegyzendő, hogy egy 2015-ös felmérés alapján a PO és az SLD szavazói nem különböznek egymástól szignifikánsan (RADKIEWICZ, 2017).

⁶¹⁸ Erről bővebben lásd HORVÁTH, 2019: 75. (Köszönettel tartozom Aleksz Szczerbiaknak, hogy segített a választási szövetségek helyes értelmezésében.)

⁶¹⁹ A 2019. októberi választások felé közeledve az a sajátos helyzet alakult ki, hogy a PiS-en és a PO-n kívül egyik párt sem lehetett teljességgel bizonyos az 5%-os küszöb megugrásában (sőt, a Nowoczesnának és a K'15-nek erre eleve semmilyen esélye nem volt).

⁶²⁰ MARKOWSKI, 2020: 1519.

illetve liberális pártokat foglal magában. A 2019-re meglehetősen súlytalanná váló K'15 abból a szempontból érdekes, hogy a formáció a 2015-ös választásokat követően igyekezett önmagát sem a kormánypárt, sem pedig a liberális-centrista ellenzék irányába elkötelezni. Ennek megfelelően kritikusnak bizonyult a PiS-szel szemben is, ugyanakkor a ciklus során nem csatlakozott az ellenzék által vezetett tiltakozó mozgalmakhoz.⁶²¹ A ciklus végére alaposan meggyengülő mozgalom a 2019-es választásokon már nem indult önállóan, hanem a PSL listáján mérettette meg magát.

A KWiN az egyetlen ellenzéki párt, amelyik nem vesz részt az együttműködésben. A több mint féltucat kisebb – markánsan EU-ellenes, nacionalista-populista, szélsőjobboldali, konzervatív és libertárius⁶²² – formációból álló alakulat parlamenti jelenléte azt mutatja, hogy – a PiS törekvései ellenére – hosszú idő után ismét van egy értelmezhető méretű erő a PiS-től jobbra. Az új parlamenti párt a jövőben annyiban problémát jelenthet a PiS-nek, hogy a KWiN is a konzervatív szavazókat célozza meg – még hozzá leginkább azokat, akik szerint a PiS túlzottan „puha” álláspontot képvisel a társadalmi-kulturális ügyekben, illetve a gazdaságpolitikájá túl baloldali.⁶²³

Összességében megállapítható, hogy a populista–liberális szembenállás mint a pártok együttműködési hajlandóságát alapvetően meghatározó törésvonal 2019-ben sem vesztett jelentőségéből. A törésvonal egyik oldalán a PiS található, míg a PO vezette – tág értelemben vett – liberális-centrista blokkba az ellenzéki pártokat sorolhatjuk (a KWiN kivételével). Az ellenzéki pártok kohéziója ugyanakkor egyelőre kérdéses, hiszen közös kormányzásra még nem került sor (kivéve természetesen a PO–PSL-koalíciókat), és arra is rá kell mutatni, hogy a 2019. tavaszi Európa Koalíció is főként a

⁶²¹ SZCZERBIAK, 2018.

⁶²² A párt bővebb jellemzésére lásd SZCZERBIAK, 2019c.

⁶²³ MARKOWSKI, 2020: 1521.

pártok közötti ideológiai konfliktusok miatt bomlott fel,⁶²⁴ vagyis az együttműködésnek egyelőre megvannak a korlátai.

5.5.2. A kormányalakítás mintázata

Grzymala-Busse egy 2001-es – még a parlamenti választások előtti – írásában meggyőzően bizonyítja, hogy a rezsim-törésvonal olyan erősségű volt Lengyelországban, hogy minden racionális koalíciókötési logikát felülírt.⁶²⁵ Az alábbiakban azt vázolom fel, hogy a rezsim-törésvonal miként befolyásolta a pártok interakcióit, majd hogyan vesztette el jelentőségét, mintegy másfél évtized után átadva a helyét a populista–liberális szembenállásnak.

Az 1991-es választásokat követő kormányalakítást természetesen megnehezítette a rendkívül fragmentált parlament, amelyben nem kevesebb mint 29 különböző formáció képviseltette magát. A mandátumok szintjén kialakuló rendkívül alacsony koncentráció egyben azt is jelentette, hogy a többségi kormányhoz legkevesebb öt párt koalíciójára lett volna szükség. (Amennyiben csak a minimum 25 mandátummal rendelkező pártokat tekintjük, még úgy is kilenc frakció jöhetett szóba a kormányalakításnál.) Az ugyanakkor már világosan látszott, hogy a kormányalakítással megbízott poszt-Szolidaritás formációk – előbb az UD, majd a PC – a saját táborukra támaszkodva próbálnak egy többségi kabinetet összehozni, a posztkommunista pártok kizárásával.⁶²⁶ A poszt-Szolidaritás/poszt-

⁶²⁴ Az európai parlamenti választások után a PSL úgy gondolta, hogy az alapvetően liberális orientációjú Európa Koalíció fenntartása hátrányos lenne a párt számára, amelynek szavazói kulturális-ideológiai szempontból inkább konzervatívok (BAULT, 2019).

⁶²⁵ GRZYMAŁA-BUSSE, 2001b: 93–96; vö. TZELGOV, 2011.

⁶²⁶ Az 1991-es és az 1992-es kormányalakítási folyamatra lásd JASIEWICZ 1992: 501–502; GEBETHNER–JASIEWICZ, 1993: 525–529; MILLARD, 2010: 57–61. A teljes képhez azonban az is hozzátartozik, hogy a poszt-Szolidaritás és a posztkommunista pártok mellett létezett egy kisebb harmadik blokk is, amelybe a nem Szolidaritás-

kommunista szembenállást tovább formálták az *Olszewski*-kormány bukása utáni fejlemények. Miután *Walsza* államfő a PSL vezetőjét, *Pawlak*ot kérte fel kormányalakításra, hamar kiderült, hogy a Szolidaritás utódpartjainak többsége rendkívül bizalmatlan a kommunista diktatúrában is működő párttal szemben – ennek következményeként a *Pawlak* még csak kormányt sem tudott alakítani, így el sem jutott a bizalmi szavazásig.⁶²⁷ Az első ciklus kormányalakítási folyamatairól összességében tehát elmondható, hogy a parlamenti pártok szokatlanul magas száma, párosulva a pártok rendkívül bizonytalan ideológiai profiljával,⁶²⁸ nem kedvezett az erőviszonyok kikristályosodásának, ráadásul a poszt-Szolidaritás blokk maga is megosztott és – az egyes formációk tartósságát tekintve – kimondottan képlékeny volt. A pártok kapcsolatrendszerének kiszámíthatatlansága mellett az viszont már egyértelműen körvonalazódott, hogy az előbbi erők nem igazán hajlandóak a kommunista gyökerű pártokkal való együttműködésre. A kirekesztés különösen az SLD-t érintette, amely – a PSL-lel szemben – már eleve a kormányalakítási tárgyalásokban sem vehetett részt.⁶²⁹

Az 1993-as előrehozott választások nyomán lényegesen „letisztultabbá” váltak a parlamenti erőviszonyok azáltal, hogy ezúttal csak hat párt jutott képviselőhöz a törvényhozásban. A Szolidaritás gyökerű pártok – nagyrészt az összefogás hiányából adódóan – vereséget szenvedtek a kommunista időszak utódpartjaival szemben (az SLD az első, a PSL pedig a második helyen végzett). A győztes SLD-hez ideológiai szempontból az UD és az UP állt a legközelebb, és a baloldali párt – a leendő kormány hazai és a nemzetközi el-

gyökerű ellenzéki pártok tartoztak. A ciklus pártjainak bemutatására lásd JASIEWICZ, 1993: 393–396.

⁶²⁷GEBETHNER–JASIEWICZ, 1993: 528.

⁶²⁸Erről lásd WESOŁOWSKI, 1996. A szerző szerint a pártok programjai felületesek, töredékesek és inkonzisztensek (239).

⁶²⁹Az akkori helyzetet kiválóan szemlélteti, hogy az SLD kész lett volna a *Suchocka*-kormány stabilizálására, de a kormányfő visszautasította az erről való tárgyalást is (GRZYMAŁA-BUSSE, 2001b: 103).

fogadottságának növelése érdekében – kísérletet is tett valamelyik poszt-Szolidaritás párt bevonására, azonban azok elzárkóztak az együttműködéstől.⁶³⁰ Az SLD-nek így lényegében egyetlen lehetősége maradt a többségi kormány alakítására, ami a PSL-lel való koalíció volt. Amint Grzymala-Busse rámutat, a két párt egymástól jelentősen különböző ideológiai profillal, programmal és szavazói bázissal rendelkezett, azonban összekötötte őket a kommunista „pedigré”.⁶³¹ A pártok együttműködési hajlandósága tehát tovább erősítette a poszt-Szolidaritás–posztkommunista blokkok közötti szakadékot mint a pártok versenyét strukturáló tényezőt. Az SLD–PSL-koalíció jelentőségét tekintve hasonlít az 1994-es magyarországi fejleményekre, ugyanis az előbbi kabinet éppen úgy egy világos, az előző kormánytól teljes mértékben különböző alternatívát testesített meg, mint ahogyan az MSZP–SZDSZ-koalíció jelentett alternatívát a jobbközép kormányzással szemben.

Az 1997-es választásokat követően a kormányalakítás szintén az iménti „logika” mentén történt: a számos Szolidaritás-gyökerű pártot egybefogó és a választásokat megnyerő AWS a szintén a poszt-Szolidaritás blokkhoz sorolható UW-vel lépett koalícióra. Bár ez a koalíció a megelőző évek fényében viszonylag kiszámíthatóként értékelhető (hiszen a rezsim-törésvonalat nem lépte át), túlzás lenne azt állítani, hogy a két párt mintegy egymás „természetes szövetségeseiként” viselkedett, ugyanis mindkét formáció kölcsönös gyanakvással fogott a közös kormányzásba, mintegy előrevetítve a koalíciós viszályokat. Az ellenségeskedés oka ugyanabban gyökerezett, ami az 1991–1993-as ciklus kormányzati instabilitását okozta: a poszt-Szolidaritás tábor továbbra is erősen megosztott volt. Nemcsak a két koalíciós erő különbözött markánsan egymástól (az UW egy liberálisabb, piacpárti alternatívát kínált), hanem maga az AWS is rendkívül heterogén volt, 37 különböző ideológiájú

⁶³⁰JASIEWICZ, 1994: 407–408; GRZYMALA-BUSSE, 2001b: 94.

⁶³¹GRZYMALA-BUSSE, 2001b: 95.

szervezetet egybefogó alakulatként.⁶³² Megjegyzést érdemel még, hogy a szocialista párt egy SLD–UW-koalíciót preferált volna, azonban ez a variáció parlamenti többség híján lett volna, ráadásul az UW erősen vonakodott a posztkommunista baloldali párttal való együttműködéstől, a PSL bevonását pedig teljesen kizárta a liberális párt.⁶³³

Négy évvel később a 2001-es választásokat követő kormányalakítás lényegében az 1993-as mintát ismételte: az SLD ezúttal is a PSL-lel lépett koalícióra, azonban a kormánynak tagja lett egy másik kisebb baloldali párt, az UP is (amellyel az SLD közösen indult). Az SLD – a parasztpárttal való korábbi közös kormányzás rossz tapasztalataiból kiindulva – kezdetben a PO irányában is mutatott közeledést, azonban a parlamentbe újonnan bekerülő jobbközép párt elutasította a baloldal ajánlatát.⁶³⁴ A PiS és az LPR hangsúlyos antikommunista retorikájából adódóan eleve nem merült fel koalíciós partnerként, míg az SRP a túlzott radikalizmusa miatt tűnt alkalmatlannak a közös kormányzásra – ezek alapján az SLD ismét a PSL-lel kényszerült koalícióra. Látható tehát, hogy a rezsim-törésvonal ismét lekorlátozta a szóba jöhető alternatívákat. Ugyanakkor az UP bevonása a kormányzásba (illetve az SLD-vel való közös indulása) annyiban árnyalta a törésvonal átléphetetlenségéről kialakult képet, hogy a párt a két blokk határán helyezkedett el azzal, hogy vezetői között a Szolidaritás és az egykori kommunista párt tagjai egyaránt megtalálhatóak voltak.⁶³⁵

Amint a megelőző alpontban utaltam rá, a 2001-es, de még inkább a 2005-ös választások gyökeres átrendeződést hoztak a pártok erőviszonyaiban. 2005-ben a PiS bizonyult a legtámogatottabb erőnek, kevéssel megelőzve a PO-t. A megelőző közel másfél évtizedes kormányalakítási mintázatai alapján ezúttal egy PiS–PO-koalíció-

⁶³² Az AWS létrejöttéről és hanyatlásáról lásd SZCZERBIAK, 2004.

⁶³³ MICHTA, 1997: 103; JASIEWICZ–GEBETHNER, 1998: 503.

⁶³⁴ JASIEWICZ–JASIEWICZ–BETKIEWICZ, 2002: 1065–1066.

⁶³⁵ JASIEWICZ, 2008: 431; MILLARD, 2010: 198.

nak „kellett volna” megalakulnia a poszt-Szolidaritás-blokk két legerősebb pártjának szövetségéeként. Bár ez a megoldás a kampány során is természetesnek tűnt,⁶³⁶ a kétpárti – egyébként kényelmes parlamenti többséggel rendelkező – kormány végül nem jött létre. (A két párt ugyan megkezdte a koalíciós tárgyalásokat, de a tárcák elosztása miatt kialakult konfliktus feloldhatatlannak bizonyult.⁶³⁷) Az ezt követően hivatalba lépő egypárti kisebbségi PiS-kormány tehát azt jelentette, hogy ezúttal elmaradt az a jobboldali összefogás, amely ugyan 1991-ben és 1997-ben is akadozott, de kiszámíthatóvá tette a pártok versenyét. Sőt, a kiszámíthatóság tovább erodálódott 2006-ban, amikor a PiS – szembesülve a stabil parlamenti többség hiányából adódó nehézségekkel – beemelte a kormányba az egyik nagy blokkhoz sem sorolható LPR-t és az SRP-t. Amint Jasiewicz és Jasiewicz-Betkiewicz rámutat, a koalíció megalakulása fontos fordulóponként értékelhető a lengyel politikában, hiszen ezzel egyértelmű szakítás történt azzal a tradícióval, amely szerint a poszt-Szolidaritás pártok a saját táborukon belül igyekeznek kormányt alakítani, tekintet nélkül az eltérő ideológiai profilokra.⁶³⁸

A 2007-es előrehozott választás a PiS vereségével, és a PO győzelmével járt. Ami a kormányalakítást illeti, a PO–PiS koalíció már fel sem merülhetett, hiszen a két párt kapcsolata a két évvel korábbi sikertelen koalíciós tárgyalásokat követően végletekig ellenségesé vált.⁶³⁹ Figyelemmel arra, hogy az előbbi két párton kívül csak az SLD (egy baloldali összefogás, a LiD keretében) és a PSL jutott be a parlamentbe, a PO lehetőségei igen behatároltak voltak a koalíciós partnert illetően. A PO–LiD-koalíció a PO részéről nem merült fel komolyabban, ugyanis ezzel a párt még in-

⁶³⁶ Röviddel a választások előtt mindkét párt támogatóinak közel 80%-a PiS–PO-koalíciót jósolt (KUCHARCZYK–WYSOCKA, 2008: 83).

⁶³⁷ A részletekre lásd KUCHARCZYK–FOMINA, 2007: 88–89; KUCHARCZYK–WYSOCKA, 2008: 83–85; MILLARD, 2010: 137–138.

⁶³⁸ JASIEWICZ–JASIEWICZ–BETKIEWICZ, 2007: 1068.

⁶³⁹ Erről lásd pl. LAGZI, 2007: 97–99.

kább támadható lett volna a PiS részéről.⁶⁴⁰ A többségi kormány megalakítása így egyetlen módon, a PO–PSL-koalíció révén volt lehetséges. *Tusk* már a választások előtt jelezte a parasztpárttal való koalíció lehetőségét, így nem volt meglepő, hogy a két párt az eredmények kihirdetését követően nyomban tárgyalásokba kezdett.⁶⁴¹ Kiemelendő, hogy ez volt az első olyan kabinet, amelyik átlépte a korábbi blokkhatárt, hiszen ezúttal a poszt-Szolidaritás táborának egyik pártja egy pártállami múlttal rendelkező formációval kezdett közös kormányzásba.⁶⁴² A PO–PSL-koalíció létrejöttében az a tény is szerepet játszott, hogy a PSL a 2000-es évekre – a korábbi agrárpopulista profil helyett – már egy pragmatikus, modern centrista agrárpárt képét mutatta, ráadásul a parlamenti erőviszonyok alapján ez volt az egyetlen lehetséges életképes koalíció.⁶⁴³ Másrésről pedig – amint arra fentebb már utaltam – maga a PO is változott a korábbi arculatához képest: a gazdaságpolitikájában eleinte hangsúlyos liberális alapállást⁶⁴⁴ jelentősen finomította 2007-re, így már nem volt olyan éles az ellentét a PSL intervencionista profiljával.⁶⁴⁵ A harmadik megemlítendő szempont a két párt eltérő szavazóbázisa volt: míg a PO alapvetően a városokban számított erősnek, addig a

⁶⁴⁰ Ugyanakkor az SLD – ezúttal a LiD választási koalíció tagjaként indulva – igyekezett önmagát a Harmadik Köztársaság és a liberális-szekuláris állam védelmezőjeként feltüntetni, bízva abban, hogy a választásokat követően koalícióra léphet a PO-val (RAE, 2008: 84–85).

⁶⁴¹ GWIAZDA, 2008: 763. A két párt egyébként a 2006-os helyi-regionális választások során már számos helyen együttműködött (MILLARD, 2010: 152).

⁶⁴² MILLARD, 2010: 158.

⁶⁴³ MARKOWSKI, 2008: 1061. A pártra nem égett rá olyan mértékben a kommunista múlt bélyege, hogy a Szolidaritás-gyökerű jobboldal részére – hasonlóan az SDL-hez – eleve elfogadhatatlan szövetséges legyen, ami részben megmagyarázza a PO és a PSL koalícióját (HLOUŠEK–KOPEČEK, 2010: 98–99).

⁶⁴⁴ Erről lásd pl. SZCZERBIAK, 2002b: 54–55. A PO a 2001-es választások során többek között a munkaerőpiac rugalmasabbá tételével, valamint egykulcsos 15%-os személyi jövedelemadóval kampányolt. „A kampány során úgy tűnt, hogy a PO inkább liberális, mint konzervatív párt” – mutat rá a szerző.

⁶⁴⁵ STANLEY, 2013: 188–189.

PSL a vidéki szavazók körében rendelkezett relatíve nagyobb támogatottsággal – vagyis a leendő koalíciós partnerek eleve különböző karakterű választókért versengtek.⁶⁴⁶

Amint a 2.3. pontban láttuk, a 2011-es választások hozták el az első *non-alternation* jellegű kormányváltást azáltal, hogy ismét egy PO–PSL-koalíció alakult. Emellett a második *Tusk*-kabinet volt az első olyan kormány Lengyelországban, amely pontosan egy korábbi összetételt ismételt. A kormányalakítás körülményeiről elmondható, hogy az automatizmus minden korábbinál erősebb volt. Ennek egyrészt az volt az oka, hogy sem a parlamenti pártok körében, sem pedig azok relatív erejében nem következett be gyökeres változás (egyedül az RP megjelenése számított jelentősebb fejleménynek); másrészt pedig a PO és a PSL korábbi közös kormányzása is viszonylag zökkenőmentesnek bizonyult, így lényegében nem volt alternatívája a koalíció fennmaradásának.⁶⁴⁷

A 2015-ös választás és az azt követő kormányalakítás tovább erősítette a verseny zárt struktúráját. A kormányalakítás – legalábbis a mairi értelmezési keretet alapul véve – a rutinszerűség jegyében telt: a PiS az abszolút többsége birtokában nem szorult rá koalíciós tárgyalásokra, így egypárti PiS-kormány alakult. Az egypárti PiS-kormány formálisan nem jelent innovációt, hiszen 2005–2006-ban már volt példa erre a variációra (bár az kisebbségi kabinetként működött). A másik két mairi szempont szintén arra utal, hogy a 2015-ös választás inkább a pártrendszer zártságát erősítette: egyrészt ezúttal is teljes kormányváltásra került sor, másrészt pedig egyetlen új párt sem került hatalomra (utóbbihoz kapcsolódóan megjegyzendő, hogy a PO 2007-es kormányra kerülése óta nem volt új kormánypárt Lengyelországban). Ezek alapján – visszautalva a 4.4. pontban tárgyalt tárcaalapú operacionalizálásra – a 2015-ös kormányváltás PSI-indexe a maximális 100.

⁶⁴⁶ SZCZERBIAK, 2008: 433.

⁶⁴⁷ SZCZERBIAK, 2012: 12.

Az egypárti PiS-kormány egyben azt is jelentette, hogy 2015-ben megválaszolatlanok maradtak azok a kérdések, amelyek a pártok interakcióinak tisztázását szolgálták volna. Ezek közül a legérdekesebb az volt, hogy a PiS képes lett volna-e koalíciós partnert találni, amennyiben elmarad az abszolút többségtől. Az ugyanis világos volt, hogy a PiS – a PO-val szemben – nem rendelkezett (és jelenleg sem rendelkezik) egy „bevett” koalíciós partnerrel; a bejutása esélyes pártok között sem találhatott olyat, amelyikkel kézenfekvőnek tűnt volna a közös kormányzás lehetősége.⁶⁴⁸ A PO helyzete annyiban előnyösebbnek tűnt, hogy a kis pártok közül nemcsak a korábbi koalíciós partnere, a PSL támogatására számíthatott volna, hanem – bejutása esetén – az SLD, valamint a nem sokkal a választásokat megelőzően megalakult liberális Nowoczesna is szóba jöhetett volna szövetségesként.⁶⁴⁹

A 2019-es választások lényegében a 2015-ös mintázatot ismételték egyrészt azzal a különbséggel, hogy a K'15 – amely 2015-ben még a két nagy párttal szemben kívánt alternatívává válni – ekkor már nem volt tényező; másrészt pedig – amint az előző alpontban utaltam rá – az ellenzéki térfél blokkjellege erősödött. A PiS abszolút többsége újabb egypárti kormányt jelentett, így ezúttal is az automatizmus érvényesült a kormányalakítás során, ami egyúttal azt is jelentette, hogy a PiS koalícióképessége ezúttal sem került „tesztelésre”.⁶⁵⁰

⁶⁴⁸ Szczzerbiak választás előtti esélylatolgatásai alapján egyébként leginkább *Kukiz* pártja és a KORWiN jöhetett volna egyáltalán szóba koalíciós partnerként (SZCZERBIAK, 2015b). Továbbá az sem derült ki, hogy a PSL klasszikus centrista pártként koalícióképes lett volna-e a PiS irányába is.

⁶⁴⁹ SZCZERBIAK, 2015b; SZCZERBIAK, 2015c. A PO és az SLD egyébként önkormányzati szinten már korábban koalícióra lépett egymással (SLOWIKOWSKA–LOWE, 2013; SOWA, 2014).

⁶⁵⁰ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy egyes elemzések a 2019-es választások előtt a K'15-re még mint a PiS egyetlen szóba jöhető koalíciós partnerére tekintettek (SZCZERBIAK, 2018).

Összességében tehát elmondható, hogy bár az elmúlt 30 évet tekintve az aggregált adatok alapján a lengyel pártrendszer nagyrészt nyitottnak minősült, a pártok interakciója – dacára a kormányzati formulák terén uralkodó innovációnak – soha nem volt esetleges: a vizsgált időszak első felében a rezsím-törésvonal által meghatározott blokkhovatartozás, ezt követően pedig a PO–PiS szembenállás strukturálta a pártrendszert. Az első szűk másfél évtizedet egy olyan blokkrendszer jellemezte, amely némileg hasonlít a Szlovákiánál látottakhoz – míg azonban Szlovákiában a *Mečiar*–anti-*Mečiar* logika határozta meg a pártok együttműködési hajlandóságát, addig Lengyelországban a rezsím-törésvonal, azaz a múlthoz való viszony bírt olyan kényszerítő erővel, amely esetenként jelentősen eltérő ideológiájú, különböző programokkal rendelkező pártokat ösztönzött közös kormányzásra, ami mintegy eleve kizárta a koherens, minimális szélességű koalíciók létrejöttét.⁶⁵¹ (Amint láttuk, Szlovákiában is hasonló volt a helyzet, ugyanis a pártok együttműködési hajlandóságát strukturáló tényező ott is olyan erősnek bizonyult, hogy több esetben egymástól nagyon különböző pártokat „rántott össze” egy koalícióba.) Rámutatva a törésvonalból adódó kiszámítható együttműködésre, Millard az 1991–2006-os időszakot egyenesen zártként írja le a kormányalakítás szempontjából – megjegyezve ugyanakkor, hogy az időszak valamennyi koalíciója ingatag alapon állt a folyamatos konfliktusok miatt.⁶⁵²

A koalíciókötést meghatározó rezsím-törésvonal három lépésben halványult el. Az első mozzanat az volt, amikor 2001-es kormányalakítás során az SLD–PLS páros mellé az alapvetően nem pártállami gyökerű UP is csatlakozott. A 2005–2006-os fejlemények – a PiS és a PO szembefordulása, majd a PiS–LPR–SRP-szövetség (vagyis hogy a PiS nem a poszt-Szolidaritás táboron belülről választott koalíciós partnert magának) tovább gyengítették a kormányalakítás tradicionális szabályait. Végezetül a rezsím-törésvonalat

⁶⁵¹ ZUBEK, 2009: 141–142.

⁶⁵² MILLARD, 2009: 793–794.

mintegy megszüntető harmadik mozzanat pedig a 2007-es PO–PSL-koalíció volt. Bár egyes koalíciók – az 1993-as SLD–PSL és a 2006-os PiS–SRP–LPR – bizonyos szempontból váratlannak tűntek,⁶⁵³ az uralkodó törésvonalak alapján ezekben is kimutatható volt egy endogén logika, azaz „megmagyarázhatóak” voltak. A 3.3. pontban azt is láttuk, hogy a kormányzás lehetősége a parlamentbe bejutott pártok túlnyomó többsége előtt nyitva állt (és ezzel párhuzamosan nem létezett a kormányalakításból ab ovo módon kizárt párt), mindez nem párosult egy koalíciókötési promiszkuitással. Némi leegyszerűsítéssel tehát „mindenki kormányozhatott, de nem bárkivel”.

A verseny záródása és kiszámíthatóvá válása abban is megnyilvánult, hogy az utóbbi négy választás már visszatérő kormányzati formulákat hozott: előbb PO–PSL-koalíció működött két teljes cikluson át, majd ezt követően 2015-ben és 2019-ben is egypárti PiS-kormány alakult. Ezenfelül arra is rá kell mutatni, hogy a szóba jöhető kormányzati formulák száma is egyre inkább behatárolhatóvá vált: az egyik alternatíva az egypárti PiS-kormány, a másik pedig a PO vezette koalíció, amely 2007-ben és 2011-ben még csak a PO–PSL-kormányt jelentette, de a 2019-es fejlemények nyomán már talán helyesebb PO vezette ellenzéki táborról beszélni. (A kétpárti dominanciát a K'15 sem tudta megtörni, és 2019-re teljességgel marginalizálódott.)

A fenti kép alapján úgy vélem, hogy a pártrendszer 2005-től kezdődő átalakulása tartósnak bizonyult, és egy zártabb struktúrájú, vagyis kiszámíthatóbb versenyhez vezetett el. A kiszámíthatóságot nagyban növeli, hogy 2005-től kezdve – immár öt választáson át – rendre a PiS és a PO végzett az első vagy a második helyen. A verseny további „tisztulásaként” értékelhető, hogy a 2001-es – négy új parlamenti pártot eredményező – választások óta mindössze négy

⁶⁵³ Az SLD–PSL-koalíciónál a pártok nagy szakpolitikai távolsága, a PiS–SRP–LPR-kormánynál pedig a két kisebbik, szélsőségesen populista, nem Szolidaritás-gyökerű koalíciós partner bevonása minősült szokatlannak. Utóbbiról lásd KUCHARCZYK–FOMINA, 2007: 88–90.

új pártnak (RP, K'15, Nowoczesna, KWiN) sikerült képviselőket szerezni a törvényhozásban, amelyek közül az első három egy ciklus után de facto kiesett a parlamentből, és komoly hatást egyikük sem gyakorolt a verseny struktúrájára.⁶⁵⁴

Mindez egyben azt is jelenti, hogy a négy „rég” meghatározó párt közül három (PO, PiS, PSL) immár legalább hat folyamatos parlamenti ciklussal rendelkezik, és a negyedik (SLD) is csak 2015–2019 között volt parlamenten kívüli párt. Ez a fajta állandóság a releváns pártok viszonylag alacsony számával párosulva elméletben áttekinthetőbbé teszi a versenyt, hiszen a kevesebb párt eleve kevesebb interakciót (kombinációt) tesz lehetővé.⁶⁵⁵ A pártok közötti versenyt jól strukturáló törésvonal, valamint a pártkínálat viszonylagos állandósága egyértelműen a pártrendszer záródásának irányába mutat. Sőt, amennyiben Mair nyomán feltesszük a kérdést, hogy „miről szól” a pártok versenye, úgy erre 2005–2007 óta egy jól körülhatárolt válasz adható: az egyik alternatíva egy mérsékeltliberalis-konzervatív, uniópárti út; a vele szemben álló alternatíva pedig egy radikálisabb, populista (esetenként nacionalista), euroszkeptikus politika.⁶⁵⁶ A PiS–PO vetélkedés tartósságát elősegítheti az a tény, hogy – amint arra Rae a 2007-es választásokról szóló írásában rámutat – a két párt szembenállásának mélyebb társadalmi gyökerei vannak, mint a korábbi posztkommunista–poszt-Szolidaritás törésvonalnak.⁶⁵⁷

Markowski a 2011-es választásokat elemző munkájában még azt hangsúlyozta, hogy egyelőre túl korai lenne a lengyel pártrendszer „befagyásáról” beszélni, ugyanis az elmúlt bő egy évtized konszolidációs és záródási tendenciája mögött kimutathatóak olyan jelensé-

⁶⁵⁴ Az RP, a K'15 és a Nowoczesna megjelenésének pártrendszerre gyakorolt (jelentéktelen) hatásáról lásd KOSOWSKA-GĄSTOL–SOBIEWSKA-MYŚLIK, 2019.

⁶⁵⁵ Vö. MILLARD, 2009: 784.

⁶⁵⁶ Más értelmezésben: „A PO és a PiS közötti különbséget gyakran jellemzik azzal, hogy az egyik a 21. században, a másik a 19. században keresi és találja meg a maga értékeit” (HAMBERGER, 2011: 9).

⁶⁵⁷ RAE, 2008: 85.

gek, amelyek arra engednek következtetni, hogy előbbi folyamatok ingatag alapokon állnak.⁶⁵⁸ A 2015. májusi elnökválasztás maximuman visszaigazolta Markowski meglátásait, ugyanis a PiS és a PO jelöltje mögött harmadik helyen – meglehetősen magas szavazataránnyal, 20,8%-kal – egy elitellenes, a fennálló politikai rendszert átfogóan bíráló, komolyabb politikai előélet nélküli jelölt, *Kukiz* végzett. A teljességgel inkoherens ideológiai profillal rendelkező, a protestszavazókra építő mozgalom röviddel az elnökválasztás után párttá alakult.⁶⁵⁹ (A K'15 azonban nem tudott érdemi tényező válni a lengyel politikában, és 2019-ben önállóan már meg sem méretete magát.)

Bár a 2015-ös választásokon 2007-hez és – főként – 2011-hez képest megugrott a választói illékonyság, illetve a parlamenti pártok körében nagyobb fluktuáció ment végbe, a verseny struktúrája nagyrészt változatlan maradt. A 2019-es választásokat viszont rekordalacsony

választói illékonyság jellemezte, bizonyítva, hogy a korábbi pártpreferenciák nagyrészt stabilizálódtak, és a „miről szól a verseny” kérdésre alapvetően ugyanazt a választ lehet adni immár másfél évtizede.

⁶⁵⁸ SZCZERBIAK, 2013: 494–496. A szerző egyrészt a kelet-közép-európai összehasonlításban is igen alacsony választási részvételi arányokat, valamint a pártok és a támogatóik közötti gyenge kötődést (azaz a pártidentifikáció alacsony fokát) emeli ki. Másrészt további destabilizáló tényezők lehetnek az újonnan megjelenő pártok, illetve az is kérdéses, hogy a két nagy párt – különösen a PO – belső koherenciája, ideológiai összetartó ereje mennyiben bizonyul majd tartósnak a jövőben. A 2011-es választások előtt hasonlóan érvelt Millard, mintegy megkérdőjelezve a pártrendszer *rendszer* jellegét (MILLARD, 2009).

⁶⁵⁹ *Kukiz* politikájának értékelésére lásd SZCZERBIAK, 2015a.

6. A VERSENY MEGHATÁROZOTTSÁGA I.: A PÁRTRENDSZEREK KONCENTRÁCIÓJA

A soron következő három fejezetben azt vizsgálom, hogy milyen környezetben zajlott a pártok versenye a visegrádi államokban az elmúlt három évtizedben. Közelebbről az érdekel, hogy a pártrendszerek bizonyos alapvető jellemzői – a koncentráció (fragmentáció), a pártok állandósága, valamint a választói illékonyság⁶⁶⁰ – milyen összefüggésben vannak a verseny struktúrájával. Kiindulópontként az a megállapítás szolgál, hogy ugyan Mair modellje a pártok interakcióira, közelebbről a verseny kiszámíthatóságára fókuszál, azonban a pártok értelemszerűen egy bizonyos jellemzőkkel bíró pártrendszer keretében működnek – és a *pártrendszer* kifejezést e helyütt abban a kevésbé szigorú értelemben használom, amelyre az 1.2.3. alpontban már utaltam. Amennyiben közelebbről megvizsgáljuk ezeket a pártok közti versenynek keretet adó pártrendszereket, kirajzolódik, hogy ezek a pártrendszerek azon túl is különböznek egymástól, hogy inkább zárt vagy inkább nyitott mintázatú versennyel jellemezhetőek. Így pl. eltérhet a koncentrációjuk (ellentétes kifejezéssel: fragmentációjuk); különbözhetnek abban, hogy parlamenti pártok köre milyen szintű állandóságot mutat az évtizedek során; valamint divergálhatnak a tekintetben is, hogy az egyes pár-

⁶⁶⁰Természetesen az említett tényezőkn kívül további faktorok is relevanciával bírhatnak (ilyen lehet pl. a pártrendszer polarizáltságának bevonása a vizsgálatokba). Ugyanakkor az említett három elemzési szempont bevett eszköznek minősül az egyes pártrendszerek leírása és összehasonlítása során (lásd pl. ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2018).

tok – szavazat- vagy mandátumarányban – mért ereje mennyiben mutat állandóságot (választói illékonyság). Látható, hogy ezek a szempontok nem a pártok kapcsolatrendszerére fókuszálnak, azonban a vizsgálatokba történő bevonásuk révén egyrészt teljesebb képet kaphatunk a visegrádi pártrendszerek elmúlt negyedszázadáról, másrészt pedig Mair modelljét is újabb adalékokkal gazdagíthatjuk. Emellett az előbbi három kérdéskörnek azért is van különös jelentősége, mert Mair maga is érintette ezeket a verseny struktúrájával foglalkozó munkáiban.

Rátérve a pártrendszerek koncentrációjának jelentőségére, itt abból kell kiindulni, hogy Mair a tisztán zárt struktúrájú versenyt alapvetően az angolzász típusú kétpártrendszerhez társította. Az, hogy kétpártrendszer esetén zárt struktúrájú verseny alakul ki, logikusnak tűnik, ugyanis egyrészt – ami az első indikátort illeti – „biztosítva van” a teljes kormányváltás, másrészt koalíciós kormányok hiányában a szóba jöhető kormányzati formulák is teljességgel behatároltak, azaz az innováció szinte teljes egészében kizárt. Harmadrészt pedig – nem kis mértékben az egyéni választókerületekre épülő, relatív többségi választási rendszer következtében – új pártok csak marginális súllyal lehetnek jelen a parlamentben, de kormányra így sem kerülhetnek. Az Egyesült Királyság és az 1990-es évek előtti Új-Zéland mellett Mair harmadik példája Írország volt, ami ugyan nem kétpártrendszer, de a három nagy párt mellett további formációk egészen az 1980-as évek végéig csak elvétve jutottak mandátumhoz.⁶⁶¹

A (parlamentari) pártok számának jelentőségét Sartori is kiemelte, rámutatva, hogy nagyobb számú párt esetén maga a pártrendszer is komplexebb és bonyolultabb.⁶⁶² A (parlamentari) pártok száma a

⁶⁶¹ Mair további példái (pl. Japán 1955 és 1993 között, Mexikó, Szingapúr) nem kétpártrendszerek, hanem olyan predomináns pártrendszerek, ahol a kormányzó párt hegemon helyzete miatt évtizedeken át eleve nem is került sor kormányváltásra.

⁶⁶² SARTORI, [1976] 2005: 106.

kormányváltás jellegével is összefügg: minél több párt van a parlamentben, annál kisebb az esélye a teljes kormányváltásnak.⁶⁶³ A másik két mairi indikátort illetően arra kell rámutatni, hogy a kevesebb (parlamentari) párt egyrészt eleve kevesebb variációt tesz lehetővé,⁶⁶⁴ másrészt pedig annak is kisebb az esélye, hogy egy új, korábban még nem kormányzó párt is kormányra kerüljön.⁶⁶⁵ Így pl. Ausztriában 1959 és 1986 között folyamatosan ugyanaz a három párt – SPÖ, ÖVP, FPÖ – jutott be a Nationalratba. A közel három évtized alatt az elvileg szóba jöhető hat variációból (ami az FPÖ tartósan alacsony támogatottsága miatt a valóságban csak öt volt) egyre több valósult meg: előbb SPÖ–ÖVP-koalíció, majd az ÖVP, illetve SPÖ egypárti kormányok, végül az SPÖ–FPÖ-koalíció. (Az ötödik változat, az ÖVP–FPÖ-koalíció csak 1999-ben jött létre, de ekkor már a zöldek is tagjai voltak a parlamentnek.⁶⁶⁶) Amennyiben tehát hosszú időn keresztül ugyanazon kevés számú pártok kerülnek be a parlamentbe, akkor egy idő után – amely az osztrák példa alapján akár több évtized is lehet – „elfogynak” a szóba jöhető új kormányzati alternatívák. (Ehhez természetesen nemcsak arra van szükség, hogy kevés párt legyen a parlamentben, hanem arra is, hogy ezek a pártok folyamatosan *ugyanazok* legyenek – a pártok állandóságának kérdéséről lásd a következő fejezetet.)

Ami a nyitott struktúrájú versenyt illeti, Mair itt két olyan országot – Dániát és Hollandiát – említett mintaadó példaként, amelyek

⁶⁶³ LUNDELL, 2011.

⁶⁶⁴ Így pl. – amennyiben feltételezzük, hogy legalább egy párt ellenzékben marad – egy kétpárti parlamentnél elvileg 2, hárompártinál 6, négypártinál 14, ötpártinál 30, n pártinál pedig $2^n - 2$ darabkülönböző összetételű kormány jöhet szóba (vö. LAVER, 1989: 307–308).

⁶⁶⁵ Sőt, Bartolini és Mair vizsgálatai alapján a pártok száma a választói illékonyssággal is erős korrelációt mutat: minél több pártból választhatnak a választók, annál nagyobb a hajlam a szavazatingadozásra (BAROLINI–MAIR, [1990] 2007: 127–138).

⁶⁶⁶ Erről részletesebben lásd MÜLLER–FALLEND, 2004.

pártrendszerei a legfragmentáltabbak közé tartoztak Európában.⁶⁶⁷ A sokpárti parlamentek esetén a várakozások éppen fordítottak lehetnek: több párt eleve több koalíciós alternatívát tesz lehetővé, ezáltal gyakoribbá válhatnak a részleges kormányváltások és nagyobb az esély az új pártok kormányra kerülésére is. Vagyis az előbbi példák alapján felállítható az a hipotézis, hogy egyrészt a pártok száma és/vagy a pártrendszer koncentrációja, másrészt pedig a pártverseny struktúrája között összefüggés van, ugyanis amennyiben minél kevesebb párt rendelkezik a szavazatok/mandátumok minél nagyobb hányadával, nagyobb annak az esélye, hogy – a brit típusú kétpártrendszer mintáján – a kormányváltások teljeseleg legyenek,⁶⁶⁸ valamint hogy kevés számú kormányzati alternatíva (koalíciós variáció) alakuljon ki. A verseny zártsága és a pártrendszer fragmentációja közti összefüggés vizsgálata természetesen nem előzmények nélküli (a kelet-közép-európai államok vonatkozásában sem): a kapcsolódó kutatások mindegyike az előbbi összefüggést igyekszik igazolni.⁶⁶⁹

A fejezetben először röviden áttekintem a pártok számának összesítésével kapcsolatos problémákat, valamint a pártrendszer koncentrációját mérő indikátorokat. Ezt követően azt járom körül, hogy számításaim alapján miként alakult a négy pártrendszer koncentrációja, arra is utalva, hogy az értékek hullámozása mögött milyen folyamatok álltak. Amint látni fogjuk, a négy állam igen eltérő utat járt be mind a pártok számát, mind a pártrendszer fragmentációját tekintve. A harmadik pontban Gemma Loomesnak a verseny struktúrájának változását és a pártrendszerek koncentráció-

⁶⁶⁷ Az 1950-es évektől kezdve a dán parlament tipikusan 6–10, a holland pedig ennél is több pártból állt, bár a parlamenti pártok kb. fele csak néhány mandátummal rendelkezik. (A fragmentált pártrendszer mindkét állam esetében nagyrészt a rendkívül arányos és alacsony bejutási küszöböt intézményesítő választási rendszerre vezethető vissza [részletesebben lásd ELKLIT, 2005; ANDEWEG, 2005].)

⁶⁶⁸ Németország példája viszont azt mutatja, hogy egy kevésbé fragmentált pártrendszerben is lehetnek gyakoriak a részleges kormányváltások.

⁶⁶⁹ Lásd pl. TOOLE, 2000; LOOMES, 2012; CASAL BÉRTOA, 2012; ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2015.

ját összefüggésbe hozó modelljét adaptálom a visegrádi országokra, felhasználva a 4.4. pontban bemutatott PSI-indexet. Ezzel együtt azt is megvizsgálom, hogy a pártrendszer koncentrációja az egyes államokban mennyiben járt együtt egy domináns párt kiemelkedésével. Végezetül az előbbi fejtegetések szemléletesebb interpretációja, valamint a könnyebb összehasonlíthatóság érdekében a négy pártrendszer koncentrációjának egy olyan grafikus ábrázolására is kísérletet teszek, amely a koncentráció mellett a mindenkori legnagyobb párt dominanciájának mértékét is megjeleníti.

6.1. A PÁRTOK SZÁMA: TIPOLÓGIÁK ÉS INDIKÁTOROK

A különböző pártrendszerek leírása és összehasonlítása során a legtriviálisabb vizsgálati szempont maguknak a pártoknak a száma. Az egyik legkorábbi és egyben legismertebb felosztás Duverger nevéhez fűződik, aki a pártok számának egyszerű összesítése nyomán tett különbséget két- és sokpártrendszerek között.⁶⁷⁰ A témakörben íródott későbbi munkák már a pártok egymáshoz viszonyított erejét is figyelembe vették a tipológia megalkotása során. Így pl. Blondel négy típusról ír: a kétpártrendszerek mellett – felbontva a Duverger-féle többpártrendszer kategóriát – elhatárolta egymástól a két és fél pártrendszereket, valamint a domináns párttal rendelkező és az nélküli sokpártrendszereket.⁶⁷¹ Az előbbiekhöz hasonlóan Rokkan is a pártok relatív ereje alapján kategorizálta a pártrendszereket, megkülönböztetve a brit–német mintájú versenyt (ahol két nagy párt áll egymással szemben, viszont egy kisebb harmadik párt hátráltatja

⁶⁷⁰ DUVERGER, [1954] 1969: 206–255.

⁶⁷¹ BLONDEL, 1968: 183–186. A szerző a tanulmánya későbbi részében a második kategórián belül megkülönbözteti azokat a pártrendszereket, amelyekben a „fél” párt a centrumhoz, illetve a baloldalhoz tartozik; a harmadik kategórián belül pedig a jobb-, illetve baloldali pártok által dominált pártrendszerek között tesz különbséget (189). A kategorizálás kelet-közép-európai adaptációjára lásd KRUPAVIČIUS, 2004: 36–39.

az előbbieket az abszolút többség megszerzésében),⁶⁷² a skandináv típusú rendszert (amelyben egy nagy baloldali párt áll szemben három-négy kisebb párttal), valamint azokat a többpártrendszereket, amelyekben a pártok viszonylag kiegyenlített támogatottsággal rendelkeznek, és így mindegyik erő messze van attól, hogy egyedül többséget szerezzen (mint pl. Hollandia).⁶⁷³ Ware tipizálása részben egybevág Blondel és Rokkan megközelítési módjával, azonban a szerző egy további sémát is nevesített munkájában, mégpedig a „két nagy és több kisebb párt” helyzetet, ahol a két nagy párt egyértelműen kiemelkedik ellenfelei közül, megszerezve a mandátumok több mint 65%-át, de az abszolút többségre nincs reális esélyük.⁶⁷⁴ (Amint látni fogjuk, pontosan ez a kategória, amivel több visegrádi pártrendszer is leírható bizonyos időszakokban.)

A fenti kategorizálások olyan elméleti modelleket jelentenek, amelyekbe többé-kevésbé valamennyi pártrendszer besorolható, azonban a besorolás esetenként tág teret hagy az értelmezésnek (pl. melyik párt minősül kisebbnek vagy nagyobbknak), továbbá előfordulhat, hogy működésüket tekintve nagyon különböző pártrendszerek kerülnek ugyanazon kategóriába.⁶⁷⁵ Emellett a kategorizálás révén nehezebb megragadni az egyes pártrendszerekben végbemenő fejlődési folyamatokat. Éppen ezért bizonyos szempontból használhatóbbak azok a matematikai formulák, amelyek úgy adnak képet a pártok közötti erőviszony-megoszlásról, hogy nem szükséges az adott pártrendszert a kialakított kategóriák valamelyikébe besorol-

⁶⁷² Vö. WOLINETZ, 2006a: 54.

⁶⁷³ ROKKAN, 1968: 193–196.

⁶⁷⁴ WARE, 1996: 163–168.

⁶⁷⁵ Így pl. – amint Wolinetz rámutat – a Blondel-féle domináns párttal rendelkező többpártrendszerek kategóriájába a nagy szociáldemokrata párt révén a norvég és a svéd pártrendszer ugyanúgy beletartozott, mint az erős kereszténydemokrata párttal rendelkező 1993 előtti olasz pártrendszer, holott a skandináv és az olasz felállás jelentősen különbözött egymástól (mindenekelőtt a polarizáltság fokát tekintve) (WOLINETZ, 2006a: 56). A numerikus osztályozás egy korai kritikájára lásd SMITH, 1966.

ni – ehelyett objektív módon egy folyamatos skálára vetítik ki a pártok számát és a pártok erősségét, könnyebbé téve az egyes pártrendszerek összehasonlítását és a változások detektálását.⁶⁷⁶

Az egyik legismertebb ilyen mutató a Rae-féle frakcionalizáltsági index, amely azt mutatja meg, hogy a szavazatok/mandátumok inkább egyenlően oszlanak el a pártok között, vagy azok nagyobb része egy vagy több pártnál koncentrálódik.⁶⁷⁷ Az index képlete:

$$F = \sum_{i=1}^n p_i^2$$

ahol p az i -edik párt szavazat- vagy mandátumaránya.

A frakcionalizáltsági indexnél jóval elterjedtebb – és könnyebben interpretálható – egy másik fogalom, a pártok effektív száma (más kifejezéssel: effektív pártok száma),⁶⁷⁸ amely a politikatudomány talán legismertebb indikátora a pártrendszerek vizsgálatát érintően.⁶⁷⁹

A más néven Laakso–Taagepera-indexnek nevezett mutató lényege az, hogy nem pusztán a pártok számát veszi figyelembe, hanem a pártok relatív méretét is.⁶⁸⁰ Az index számítási módja Rae frakcionalizáltsági indexén alapul, annak a reciprokja:

$$N = \frac{1}{\sum_{i=1}^n p_i^2}$$

⁶⁷⁶ Ezek egy részének magyar nyelvű áttekintésére lásd KOZMA, 2007: 35–47.

⁶⁷⁷ RAE, 1968: 414. Az index értéke – amely 0 és 1 között változhat – úgy értelmezhető, mint annak az esélye, hogy a két véletlenszerűen kiválasztott szavazó ugyanazon pártra adta le a szavazatát.

⁶⁷⁸ A szerzők a lentebb hivatkozott írásukban az előbbi kifejezést ('*effective number of parties*') használják, így magam is ennél maradok a továbbiakban.

⁶⁷⁹ LAAKSO–TAAGEPERA, 1979.

⁶⁸⁰ Maga a szám azt mutatja meg, hogy – hipotetikusán – hány azonos erősségű párt eredményezne ugyanolyan mértékű fragmentációt, mint amelyet az aktuális pártok eredményeznek (LAAKSO–TAAGEPERA, 1979: 4). Amennyiben valamennyi párt pontosan egyforma erősségű, úgy a pártok effektív száma megegyezik a pártok tényleges számával.

ahol p az i -edik párt szavazat- vagy mandátumaránya. A számításokat tehát két módon is elvégezhetjük: egyrészt mérhetjük a *választásokon induló* pártok effektív számát⁶⁸¹ (a kapott szavazatarányokra tekintettel), másrészt pedig – és ekkor nyilvánvalóan alacsonyabb számokat kapunk – a *parlament*i pártok effektív száma is kiszámolható (a mandátumarányok alapján).⁶⁸²

Az indikátor előnyeként említhető, hogy értéke objektív módon, előzetes mérlegelésen alapuló szabályok lefektetése nélkül kiszámítható, könnyen interpretálható, és így nemcsak egy pártrendszer fejlődési útjáról ad plasztikus képet, hanem az egyes államok pártrendszereit könnyen összehasonlíthatóvá teszi. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy az index alkalmazása és értelmezése ne vetne fel bizonyos problémákat. Amint egy későbbi írásában Taagepera rámutat, a fenti indexhez hasonló mérőszámok kalkulálása minden esetben információvesztéssel jár.⁶⁸³ Témám szempontjából az indikátor legfőbb hátránya az, hogy a pártrendszer nagyfokú koncentrációja esetén (tehát amikor a pártok effektív száma alacsony) nem képes annak kimutatására, hogy a koncentrációért két nagy párt felel, vagy pedig egy nagy és több kisebb párt jelenléte mellett alacsony az indikátor értéke – ezáltal pedig rejtve marad a verseny egyik fontos aspektusa.⁶⁸⁴ Az index ezen fogyatékoságát korrigá-

⁶⁸¹ Erre a továbbiakra úgy hivatkozok, mint választási pártok effektív száma. (A választási párt kifejezésen így természetesen nem a Panebianco által körülírt választási párt [*electoral professional party*] értelemben használok [PANEBIANCO, 1988: 262–267].)

⁶⁸² Az index alkalmazhatósága azonban nem merül ki ennyiben; a szavazat- és mandátumarányokon kívül pl. az egyes pártok törvényhozási folyamatban, valamint a kormányzatban betöltött szerepe is mérhető a fenti módszerrel (BLAU, 2008).

⁶⁸³ TAAGEPERA, 1999: 502.

⁶⁸⁴ Így pl. a 45%–45%–5%–5%-os szavazat- (vagy mandátum-) megoszlásnál a pártok effektív száma ugyanúgy 2,4, ahogyan a 61%–13%–13%–13%-os felállásnál, holott a két pártrendszer meglehetősen eltérő képet mutat az erőviszonyokat illetően (vö. DUNLEAVY–BOUCEK, 2003: 301–302). Egy további általános kritika a Laakso–Taagepera-indexszel szemben, hogy a képlet – matematikai sajátosság-

landó több próbálkozás született az eredeti képlet módosítására; ezek a megoldások megegyeznek abban, hogy valamilyen módon a legnagyobb párt szavazat- vagy mandátumarányát is igyekeztek a számítások során figyelembe venni.⁶⁸⁵

Tekintve, hogy a jelen írás fő témáját nem a pártok számának mérhetőségével kapcsolatos problémák képezik, a különböző számítási módok egyenként történő értékelésétől és tesztelésétől eltekintek, ehelyett csupán a Laakso–Taagepera-index egyik módosított változatát, a közelmúltban kimunkált Golosov-indexet vonom be az elemzésbe, amelynek képlete a következő:

$$NG = \sum_1^x \frac{1}{1 + (p_1^2/p_i) - p_i}$$

ahol p az i -edik párt szavazat- vagy mandátumaránya, míg p_1 a legnagyobb párt szavazat- vagy mandátumarányát jelenti.⁶⁸⁶ Ez az indikátor immár arra is érzékeny, hogy a legnagyobb párt a szavazatok/mandátumok mekkora hányadát birtokolja, azaz mekkora az előnye a második legerősebb párttal szemben. Amint látni fogjuk, minél erősebb a legnagyobb párt az ellenfeleihez képest, a Golosov-index annál jobban el fog távolodni a Laakso–Taagepera-indextől; ezzel szemben, ha a mindenkori legnagyobb párt csak kismértékben

gaiból fakadóan – túlértékeli a nagyobb pártok szerepét, és ezzel párhuzamosan a kisebb pártok szavazat- vagy mandátumarányával szemben érzéketlenebb. Az indikátor inherens tulajdonságainak vizsgálatára és kritikájára lásd a következő két lábjegyzetben említett forrásokat.

⁶⁸⁵ A módosítások között akad olyan, amelyik a legnagyobb párt szavazat- vagy mandátumarányát elkülönítve építette be a képletbe (MOLINAR, 1991; DUNLEAVY–BOUCEK, 2003); egy másik eljárás pedig egy kiegészítő indikátor alkalmazását javasolta, amennyiben a legnagyobb párt szavazat- vagy mandátumaránya meghaladja az 50%-ot (TAAGEPERA, 1999).

⁶⁸⁶ GOLOSOV, 2010.

emelkedik ki riválisai közül, úgy a két indikátor egymáshoz közeli értéket fog felvenni.⁶⁸⁷

A pártrendszerek koncentrációs értékeinek vizsgálata előtt fontosnak tartom kiemelni, hogy a pártok különböző módon (parlamentari/választási) számított effektív száma között akár jelentős különbségek is lehetnek. Az eltérés egyrészt a mandátumkiosztás arányosságára – pontosabban aránytalanságára – vezethető vissza. Szemben a másik három állam arányos-listás választási rendszerével,⁶⁸⁸ a hazai – erős többségi elemeket tartalmazó – vegyes választási rendszer inherens jellemzője, hogy a választásokon győztes párt esetenként a listás szavazatarányát jóval meghaladó mandátumarányra tesz szert a parlamentben.⁶⁸⁹ Magyarország esetén a választási pártok effektív számát a listás szavazatok alapján számítottam ki, viszont a mandátumok közel fele (2014 óta pedig több mint fele) egyéni választókerületekben nyerhető el, így amennyiben egy (esetleg több) párt nagy arányban nyeri meg az egyéni választókerületeket, úgy bizonyosan megvalósul az előbb említett parlamenti felülreprezentáció.⁶⁹⁰

⁶⁸⁷Fontos megjegyezni, hogy a későbbi ábrákon nem a parlamenti pártok effektív száma és a Golosov-index közötti abszolút távolság számít, hanem az, hogy a parlamenti pártok effektív száma és az X tengelyt összekötő merőleges szakaszon hol helyezkedik el a Golosov-index. Számszakilag fogalmazva: nem a parlamenti pártok effektív számához, illetve és a Golosov-indexhez tartozó értékek különbsége, hanem a *hányadosa* az, amelyik megmutatja, hogy az adott pártrendszerre mennyiben jellemző az egypárti dominancia.

⁶⁸⁸Ezek áttekintésére lásd BIRCH, 2003: 28–42; BENOIT–HAYDEN, 2004.

⁶⁸⁹A vegyes választási rendszerek ezen tulajdonságának tárgyalására és a magyar adatokra lásd ŠEDO, 2007. Itt kell megjegyezni, hogy a Magyarországon 2014-ben életbe lépő új választási rendszer legjelentősebb újítása, az egyéni választókerületi ág relatív többségivé tétele – amely már viszonylag kis szavazataránnyal (akár 30–35%-kal) elért győzelemnél is biztosítja a mandátumot – kedvező a *mindenkori* legtámogatottabb pártoknak; más elemek pedig kifejezetten a jobboldal számára előnyösek (LÁSZLÓ, 2014: 5).

⁶⁹⁰Így pl. az MDF 1990-ben a területi listás szavazatoknak csak a 24,7%-át szerezte meg, viszont az egyéni választókerületek közel kétharmadát megnyerte, így

A másik tényező, amely meghatározza a két indikátor egymáshoz való arányát, az az ún. „elveszett” szavazatok aránya, értve ezen – követve Anckar definícióját – azon voksok hányadát, amelyek az adott választásokon a parlamentbe be nem jutó pártokra adtak.⁶⁹¹ Amennyiben a szavazatok jelentősebb hányada (15-20%-a) ilyen módon elveszik, a pártoknak a szavazatok, illetve a mandátumok alapján számított effektív száma már jelentős különbséget fog mutatni (különösen akkor igaz ez, ha több olyan párt is volt, amely csak kevéssel maradt el a parlamenti küszöbtől, azaz 3–5% közötti eredményt ért el). Ezekben az esetekben a szavazatok szintjén kialakuló fragmentáció nem tud teljes mértékben „begyűrűzni” a mandátumok szintjén mért fragmentációra, hiszen a parlamenti küszöb eleve kiszűri ezeket a küszöb alatti pártokat, így a parlamenti pártokra vetített Laakso–Taagepera-index szükségképpen alacsonyabb lesz, mint a választásokon induló pártokra kalkulált érték. A parlamenti képviselőre nem jutó pártokra adott szavazatok lényegében tehát a parlamentbe bejutó pártok között kerülnek újraosztásra, növelve azok mandátumarányát – ennyiben tehát mégiscsak van valamiféle kihatásuk a választások végeredményére.⁶⁹²

A 13. ábra az elveszett szavazatok arányáról nyújt átfogó képet országokénti és választásonkénti bontásban.

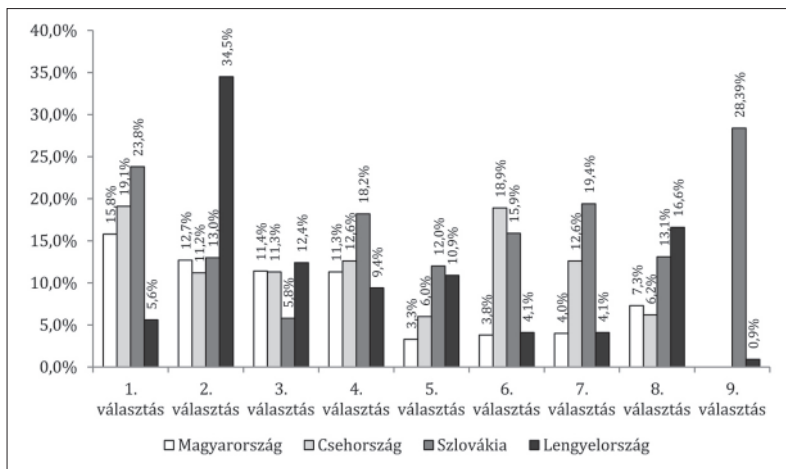
Tekintve, hogy a választás arányossága csak marginálisan érinti a kötet témáját, az ábra alaposabb kiértékelésére ugyan nem vállalko-

a parlamenti mandátumaránya 42,5%-ra ugrott fel. 1994-ben az MSZP-nél volt hasonlóan erős az eltérés: a listán elért 31,3%-os szavazatarány mellett az egyéni választókerületek 84,7% is megnyerte a párt, ami összességében már abszolút többséget jelentett a parlamentben (erről részletesebben lásd FÁBIÁN–KOVÁCS, 1995: 71–72; SZOBOSZLAI, 1999).

⁶⁹¹ ANCKAR, 1997: 503.

⁶⁹² A Smer 2012-es választási szereplése erre szolgáltat illusztratív példát: ahhoz, hogy a szinte tökéletesen arányos választási rendszerben a szavazatoknak a 44,4%-a elegendő legyen a mandátumok 55,3%-ához, arra is szükség volt, hogy a szavazatok közel 20%-át olyan pártok szerezzék meg, amelyek nem kerültek be a parlamentbe (utóbbiak között két 4% feletti párt is volt) (SPÁČ, 2014: 345).

13. ábra. Az „elvezett” szavazatok aránya a visegrádi államokban



Forrás: saját számítások a 12.2. függelék alapján

zom,⁶⁹³ összességében azonban elmondható, hogy leginkább a szlovák választók hajlamosak a parlamentbe végül be nem jutó pártokat támogatni. A képzeletbeli skála másik oldalán Magyarországot találjuk, ahol a 2006–2018-as választásokon már csak a választópolgárok nagyon kis hányada támogatta (listás) szavazattal a küszöböt

⁶⁹³ Röviden érdemes megjegyezni, hogy az elvesztett szavazatok arányát számos tényező befolyásolja. Ilyenek pl. a pártok választási indulására vonatkozó szabályok: feltételezhető, hogy amennyiben a szavazólap nagyobb választéket kínál, a parlamentbe be nem jutó pártokra is több szavazat érkezik. Másrészt a választói percepció (érvényesül a pszichológiai faktor, miszerint a választók hajlamosabbak a bejutásra esélyes pártokat támogatni), valamint az intézményi meghatározók (különösen a parlamenti küszöb) is vizsgálandók. Végezetül véletlenszerűség szerepe sem elhanyagolható, ugyanis esetenként mindössze néhány ezer szavazaton múlik, hogy egy párt elérje-e a parlamenti küszöböt. (Így pl. amennyiben az MDF 2006-ban 2500 szavazattal kevesebbet kap, a 3,3%-os érték 8,3%-ra ugrott volna fel.) Az elvesztett szavazatok arányosságra gyakorolt hatására lásd ANCKAR, 1997; valamint BEST, 2013 (különösen 325–326).

át nem lépő pártokat. Csehországnál erősen hullámzóak az adatok, viszont Lengyelország 1993 óta inkább csökkenő tendenciát mutat (kivéve a 2015-ös értéket).

6.2. A KONCENTRÁCIÓ DINAMIKÁJA A VISEGRÁDI ÁLLAMOKBAN

A kelet-közép-európai pártrendszerek egymástól meglehetősen eltérő utat jártak be a koncentrációt illetően – a kapcsolódó vizsgálatok alapján mind országonként, mind pedig időszakonként jelentősen különböző mintázatok mutathatóak ki. Összességében elmondható, hogy a visegrádi pártrendszerek fragmentációjának alakulása sem jelent kivételt, azaz a négy állam esetében sem beszélhetünk valamiféle általános érvényű fejlődési tendenciáról.⁶⁹⁴

Magyarországon a rendszerváltást követő évtized a pártrendszer fokozatos koncentrállódásával járt.⁶⁹⁵ A választási pártok effektív száma folyamatosan csökkent, a parlamenti pártokra számítva pedig csak az 1998-as választás törte meg átmenetileg a csökkenő tendenciát.

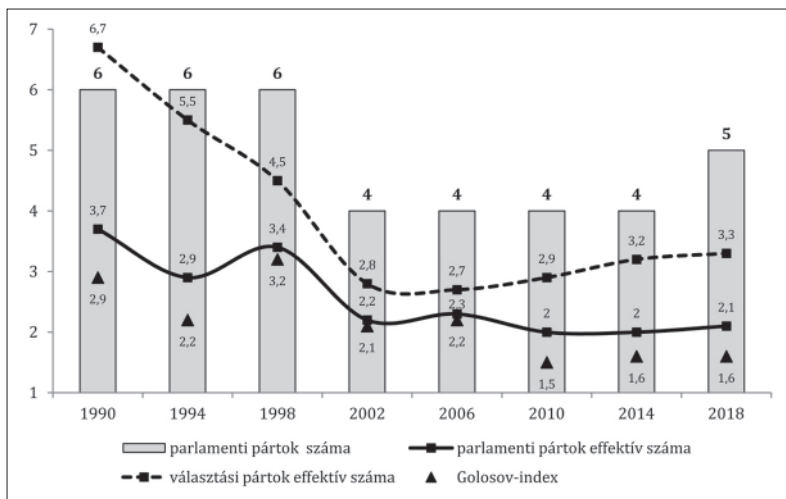
Az MSZP, majd a Fidesz felemelkedésével a 2002-es és a 2006-os értékek már egy kvázi-kétpártrendszerre utalnak. Ezt követően a 2010–2018-as választások során érdemben nem változtak a mutatók, csakhogy a verseny jellege mégis jelentős mértékben átalakult. Az 1998–2006 közötti időszakot meghatározó kétpárti dominanciát 2010-től felváltotta egy – az 5.2.1. alpontban már tárgyalt – predomináns rendszerhez hasonló felállás, amelyben a Fidesz egy külön súlycsoportot képvisel.

A hazai pártrendszer fejlődése rávilágít a Laakso–Taagepera-index fentebb már jelzett azon fogyatékoságára, hogy nem képes kimutatni, hogy a magas fokú koncentrációt milyen erőviszonyok

⁶⁹⁴BIELASIAK, 2002: 202–206; KRUPAVIČIUS, 2004: 41; ROSE–MUNRO, 2009: 24–29.

⁶⁹⁵Erről lásd pl. ANGELUSZ–TARDOS, 2000: 97–105; TÓTH, 2001; ENYEDI, 2006a: 206–210.

14. ábra. A pártrendszer koncentrációja Magyarországon (1990–2018)



Megjegyzések:

1. A Golosov-index a mandátumok alapján került megállapításra.
2. A pártok effektív számánál – mindkét indikátornál – a Fidesz–MDF (2002), a Fidesz–KDNP (2006–2014), az MSZP–EGYÜTT–DK–PM–MLP (2014) és az MSZP–P (2018) közös listát egyként vettem figyelembe.
3. 1998-ra és 2002-re a parlamenti pártok számánál az MDF-et is külön pártként számítottam (noha utóbbi esetben csak közös listán, az előbbiben pedig csak egyéni választókerületek révén került be a parlamentbe).
4. 2006–2018-ra a Fidesz–KDNP-t egy parlamenti pártként számítottam mindegyik indikátornál.

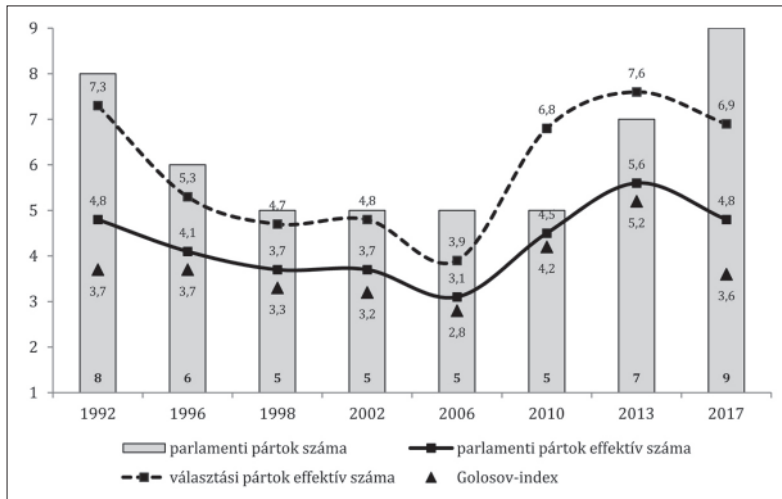
Forrás: saját számítások a 12.2.1. függelék alapján

idézik elő. Amint az ábrából is kitűnik, a pártok effektív száma – különösen a mandátumok alapján számítva – 2002 és 2018 között alig változott, noha a verseny jellege alaposan átalakult azáltal, hogy a Fidesz minden korábbinál jelentősebb erőfőlényre tett szert. Annak érdekében, hogy egy teljesebb képet kapjunk a pártrendszer koncentrációjáról, tekintsük át, hogy a Golosov-indexet jelképező háromszögek milyen pozíciót foglalnak el a parlamenti pártok effektív számát szimbolizáló adatpontokhoz képest. Amint látjuk, 1990-ben és 1994-ben ez a harmadik indikátor jóval kisebb értéket vett fel,

mint a parlamenti pártok effektív száma, jelezve ezzel, hogy a legnagyobb párt – legalábbis a mandátumok szintjén – messze megelőzte ellenfeleit. Az 1998–2006-os időszakban a Golosov-index mintegy rásimul a fekete görbére, ezzel azt illusztrálva, hogy a két legerősebb párt (MSZP és Fidesz) immár szinte tökéletes egyensúlyban volt egymással. A három legutóbbi választáson viszont a Golosov-index nemcsak eltávolodott a másik indikátortól, hanem jóval 2 alá súlylyedt. Az 1,5-ös és az 1,6-os értékek kiválóan tükrözik, hogy a magas fokú koncentráció a kétpárti dominanciától időközben eltolódott egy olyan irányba, ahol az egyik pártnak szokatlanul erős, mintegy hegemon szerepe van.

Csehországban a pártrendszer koncentrálódása – amint az a 15. ábrából kitűnik – két jól elkülöníthető szakaszra bontható.

15. ábra. A pártrendszer koncentrációja Csehországban (1992–2017)



Megjegyzések:

1. A Golosov-index a mandátumok alapján került megállapításra.
2. A pártok effektív számánál – mindkét indikátornál – az US–DEU közös listát (2002) egyként vettem figyelembe, de a parlamenti pártok számánál külön kezeltem őket.

Forrás: saját számítások a 12.2.2. függelék alapján

A rendszerváltás utáni időszak első másfél évtizede egyértelműen a koncentrálódás jegyében telt. Az első vizsgált választások még nyolcpárti parlamentet eredményeztek; később viszont folyamatosan csökkent a törvényhozásba bekerülő pártok száma. A pártok effektív száma 1992-től egészen 2006-ig szintén folyamatosan csökkent. Utóbbi tendencia mögött az ODS, majd a ČSSD megerősödése és a többi párt közül való tartós kiemelkedése állt: amint korábban láttuk, 1996-tól kezdve – egészen 2010-vel bezárólag – rendre ezen két párt végzett az első, illetve a második helyen. A pártrendszer koncentrációja a 2006-os választásokon érte el a csúcspontját: a két nagy párt ekkor már a szavazatok kétharmadát szerezte meg; a Laakso-Taagepera-index mandátumarányok alapján számított értéke pedig mindössze 3,1 volt. 2010-ben azonban alapos átrendeződés következett be a pártok erőviszonyaiban, amely jelentősen megnövelte a pártrendszer fragmentációját: bár a parlamenti pártok száma nem változott, az előbbi két párt együttes szavazataránya minden korábbinál alacsonyabb szintre süllyedt (11. ábra). A tendencia a három évvel későbbi előrehozott választásokon is folytatódott; a pártok effektív száma mindkét számítási mód alapján rekordmagasra szökött fel (7,6, illetve 5,6), ráadásul a parlamenti pártok száma a korábban általános ötről hétre emelkedett. A 2017-es választások nyomán a pártok effektív száma csökkent ugyan, azonban minden korábbinál több, összesen kilenc párt jutott parlamenti képviselőnek. Ez alapján a cseh pártrendszer jelenleg messze a legfragmentáltabb a visegrádi államok közül, beleesve egyben a Sartori-féle szélsőséges pluralizmus kategóriájába.

Az ábrán további két szembetűnő jelenséget kell kiemelni. Egyrészt a Golosov-index – 1992-t és 2017-et kivéve – meglehetősen szorosan rátapad a parlamenti pártok effektív számát jelző görbére. Mindez azzal magyarázható, hogy sokáig egyedül az 1992-es választásokon sikerült a győztes pártnak viszonylagos fölényrel nyernie a második legerősebb párt előtt, ezt követően azonban valamennyi választáson 6 százalékpont alatt volt a két legnagyobb párt szavazataránya közötti különbség. A szoros verseny időszaka 2017-ben

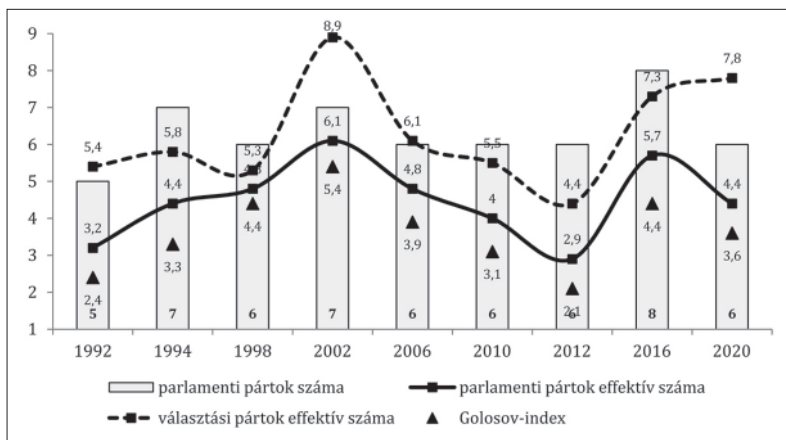
járt le, amikor is az ANO több mint 18%-kal előzte meg a második helyen végzett ODS-t. A másik érdekesség a pártok effektív számát jelző görbék közötti eltérés: 1992-ben, valamint 2010–2017 között messze esnek egymástól az értékpárok, a köztes időszakban viszont viszonylag közeli értéket vett fel a két indikátor. Az eltérés mértéke Csehország esetén – listás választási rendszerről lévén szó – nem magyarázható az egyéni választókerületek által előidézett aránytalansággal. Az 1992-es, a 2010-es és a 2013-as választások esetén a magyarázat – amint korábban utaltam rá – az elveszett szavazatok arányában rejlik: a 13. ábrán látszik, hogy pontosan ez a három volt az a választás, amelyeken a szavazatok legnagyobb hányada érkezett a küszöb alatt maradó pártokra – növelve ezzel a parlamenti képviselőhöz jutó párok mandátumarányát. A 2017-es távolság azonban nem igazolható az elveszett szavazatok arányával, hiszen ezúttal mindössze 6,2%-ot kaptak a be nem jutó pártok. A magyarázat itt sokkal inkább abban rejlik, hogy az ANO – legalábbis a cseh választási rendszerben – szokatlan módon „túlnyerte” magát (a mandátumaránya 1,32-szerese volt a szavazatarányának), ami a mandátumok magasabb koncentrációját eredményezte.⁶⁹⁶

A *szlovák* pártrendszer a koncentrációt illetően egy rendkívül látványos utat járt be. A 16. ábra 1992–2012 között egy szinte tökéletesen szimmetrikus képet mutat a vizsgált indexek alakulását illetően.

A HZDS 1992-ben a mandátumok közel felét szerezte meg, messze megelőzve ezzel a többi pártot, és egyben hozzájárulva a parlamenti pártok alacsony effektív számához. Ezt követően viszont Mečiar pártja – noha 2002-vel bezárólag mindegyik választáson a legtámogatottabb erőnek bizonyult – fokozatos gyengülést mutatott. Ezzel párhuzamosan azonban egyik riválisa sem tudott tartósan megerősödni, így a parlamentben választásról választásra nőtt a frakcionalizáltság. A fragmentáció a 2002-es, hét párt parlamenti bejutását eredményező választásokon tetőzött (amelyen még a győztes HZDS is 20% alatt teljesített): a 8,9-es, illetve 6,1-es érték nemcsak Szlo-

⁶⁹⁶ Erről bővebben lásd HORVÁTH, 2018: 128–129.

16. ábra. A pártrendszer koncentrációja Szlovákiában (1992–2020)



Megjegyzés: a Golosov-index a mandátumok alapján került megállapításra.

Forrás: saját számítások a 12.2.3. függelék alapján

vákiában bizonyult a legmagasabbnak, hanem – a sajátos választási rendszer mellett rendezett 1991-es lengyel választások eredményeit leszámítva – az egész visegrádi térségben.⁶⁹⁷ Ezt követően azonban a mutató a Smer felemelkedésével párhuzamosan folyamatosan csökkent (dacára annak, hogy a parlamenti pártok száma hatban állandósult), és a 2012-es választások nyomán – a mandátumok alapján – számított 2,9-es érték már nem sokkal maradt el a magyar és főként a lengyel adatoktól. A 2016-os választás azonban ebből a szempontból is fordulóponthoz vezetett, ugyanis – mindenekelőtt a Smer markáns gyengülésének következtében – a pártrendszer fragmentációja lényegében a 2002-es állapotokat ismétli azzal, hogy a parlamenti

⁶⁹⁷ Az, hogy a pártok effektív számára vonatkozó két indikátor ilyen nagy mértékben eltért egymástól, megint csak az elveszett szavazatok arányával magyarázhatjuk: a 2002-es választásokon a voksok rekordmagas hányadát, 23,8%-át olyan pártok kapták, amelyek nem kerültek be a parlamentbe (ráadásul utóbbiak közül hatan is 2–5% között teljesítettek).

pártok száma minden korábbinál magasabbra szökkent. 2020-ra a pártok effektív száma egyszerre mutatott emelkedést (választási pártok) és csökkenést (parlamentari pártok), miközben a két érték minden korábbinál jobban elszakadt egymástól, köszönhetően az elveszett szavazatok extrém magas arányának, ami által a parlamentbe bejutott pártok hozzávetőlegesen 1,4-szer több mandátumhoz jutottak, mint amennyi a szavazatarányuk alapján járt volna nekik.⁶⁹⁸

A Golosov-index ezúttal is értékes adalékokkal egészíti ki a pártrendszer fejlődéséről alkotott képet. A háromszögek – szemben a Csehországnál látottakkal – általában jócskán le vannak szakadva a parlamenti pártok effektív számától,⁶⁹⁹ jelezve, hogy a választások többségén egy aszimmetrikus verseny alakult ki, és valamelyik párt messze kiemelkedett a versenytársai közül. Amint azt az 5.4. pontban már tárgyaltam, a szlovák pártrendszer egyik nagyon markáns – a koalíciókötés logikáját is nagyban meghatározó – karakterének tekinthető ez az egypárti dominancia. A verseny leginkább az 1998-as és a 2002-es választások során volt leírható két nagyjából egyenlő erejű párt (a HZDS és az SDK/SDKÚ) küzdelmeként. Ezt követően a Golosov-index egyre inkább elszakad a parlamenti pártok effektív számától, jelezve, hogy a koncentráció nem két egyenlő erejű párt kiemelkedése mellett ment végbe, hanem egy párt (a Smer) megerősödésére vezethető vissza. Az erőviszonyok ebben az időszakban annyiban tehát hasonlítottak az utóbbi évtized magyarországi fejleményeire, hogy Szlovákiában is egy nagy párt, a Smer állt szemben több jóval kisebb formációval. Vagyis a pártok alacsony effektív száma itt sem egy szimmetrikus bipoláris verseny eredményeként jött létre (szemben pl. az 1998–2006-os magyar, illetve cseh, valamint a 2007–2011-es lengyel helyzettel) hanem egyetlen párt hegemón szerepe idézte elő. A Smer 2016-os visszaesése kihatott a Go-

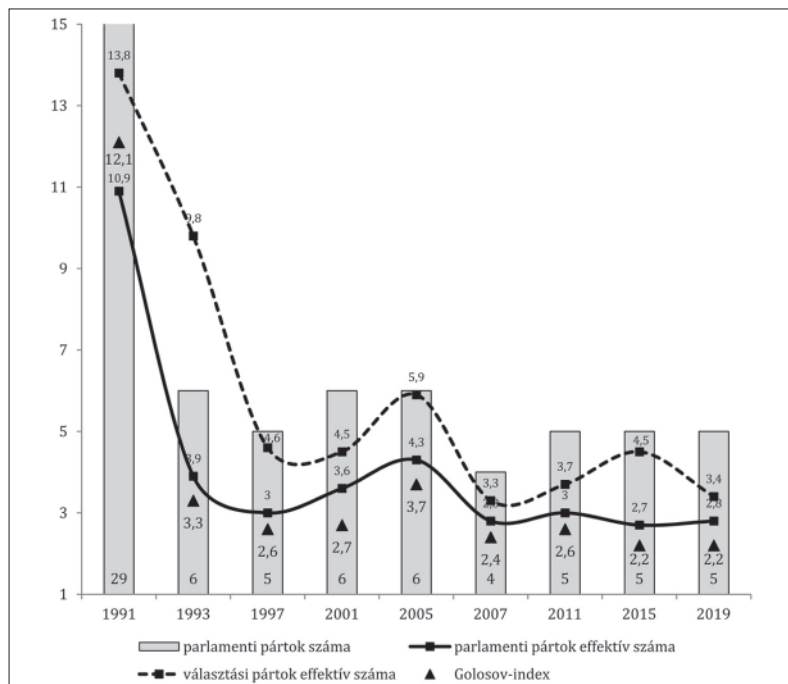
⁶⁹⁸ HORVÁTH, 2020: 175.

⁶⁹⁹ Itt ismét meg kell jegyezni, hogy nem a parlamenti pártok effektív száma és a Golosov-index közötti abszolút távolság számít, hanem az, hogy a háromszög a négyzetet és az X tengelyt összekötő merőleges szakaszon hol helyezkedik el.

losov-indexre is (az indikátor értéke közelebb került a parlamenti pártok effektív számához), de összességében továbbra is messze Fico pártja volt a legerősebb. A 2020-as érték még inkább kiegyenlített erőviszonyokra utal – noha az OLaNO simán megnyerte a választásokat, a fölénye nem volt olyan mértékű, mint amit a Smer tudott elérni 2006–2016 között.

A Lengyelországnál mért adatok egy újabb mintázatot követnek: a fragmentáció eleinte csökkent, majd emelkedett, végül ismét csökkent.

17. ábra. A pártrendszer koncentrációja Lengyelországban (1991–2019)



Megjegyzések:

1. A Golosov-index a mandátumok alapján került megállapításra.
2. 2001-re a közösen induló SLD-t és UP-t egy pártként vettem figyelembe.

Forrás: saját számítások a 12.2.4. függelék alapján

Lengyelországban az első szabad választás – elsősorban a sajátos választási rendszer miatt⁷⁰⁰ – nemcsak a választási pártok szavazatarányai, hanem a parlamenti mandátumok megoszlása terén is extrém mértékű fragmentációt eredményezett. Később – mindenekelőtt a választási szabályozás észszerűsítése következtében – már csak hat, majd öt párt került be a parlamentbe és nagyot esett a pártok effektív száma is – sőt, az 1997-re mért 4,6-os, illetve 3-as érték már alacsonyabb volt, mint amit az 1998-as választások hoztak a másik három államban.

Ezt követően az indikátor ismét emelkedett, és a 2005-ös választás – legalábbis a parlamenti pártok szintjén – a legmagasabb fragmentációt eredményezte 1991 óta. Ekkora egy sajátos átmeneti helyzet alakult ki: az SLD már elvesztette a nagypárti jellegét, az újrászerveződő jobboldalon pedig a PiS és a PO még nem emelkedett ki olyan markánsan a többi párt közül, hogy az a korábbi szintre szorítsa le a pártok effektív számát. 2007-ben viszont az utóbbi két párt a szavazatok közel háromnegyedét, a mandátumoknak pedig több mint 80%-át szerezte meg, így jóval koncentráltabbá vált a pártrendszer; a parlamenti pártok száma ekkor 4-re, az effektív parlamenti pártok száma pedig 2,8-re süllyedt. A 2011-es választások során sem változott jelentősen az összkép; a PO és a PiS megőrizte domináns pozícióját; a többi párt jóval alacsonyabb támogatottsággal követte őket. Az ábrán az is látható, hogy az utóbbi két választás során a pártok effektív számát jelző görbék igen közel kerültek egymáshoz, köszönhetően az elveszett szavazatok alacsony arányának. A 2015-ös és a 2019-es választások következtében folytatódott a mandátumok koncentrációja, azaz a parlamenti pártok effektív száma immár 12 éve

⁷⁰⁰ MILLARD, 2010: 47–50. A választásokon induló formációk (a pártok és az ún. választói bizottságok) eleve könnyen regisztrálhatták magukat; mindez a szinte teljes mértékben arányos mandátumkiosztási szabályokkal, valamint a parlamenti küszöb hiányával párosulva azt eredményezte, hogy nem kevesebb mint 29 különböző formáció szerzett képviselmet a parlamentben (BENOIT–HAYDEN, 2004: 407–412).

egy szűk tartományban (2,7–3) mozog. A választási pártok effektív száma 2015-ben markánsan elvált a parlamenti pártokra számított értéktől, amelynek oka az elveszett szavazatok nagy aránya volt.

Rátérve a Golosov-indexre, a legfeltűnőbb tény az, hogy az indikátor 1991-ben magasabb értéket mutatott, mint a parlamenti pártok effektív számát mérő görbe, igazolva az extrém mértékű fragmentációt.⁷⁰¹ A többi évben a háromszögek viszonylag közel helyezkednek el a mandátumok alapján számított Laakso–Taagepera-indexhez, ami azt jelenti, hogy a választások minden alkalommal két viszonylag kiegyenlített erejű párt között dőltek el. Az egyetlen látványos kivételt a 2001-es választás jelenti: ekkor az SLD mintegy háromszor több szavazatot kapott, mint a második helyen végzett PO. Ezenkívül még a 2015-ös és a 2019-es választásokon mutatkozott meg a győztes párt jelentősebb fölénye.

Fontos rámutatni, hogy a lengyel pártrendszer jelenlegi koncentráltága eleinte nem a 2010-es évek magyarországi és nem is a 2006–2016-os szlovákiai mintát követte, ugyanis – ellentétben az utóbbi két állammal – nem egy nagy párt (Fidesz, illetve Smer) állt szemben több kisebb párttal, hanem két, nagyságrendileg azonos erő rivalizálása határozta meg a pártok versenyét. A 2015-ös és még inkább a 2019-es választások azonban a PiS olyan fölényét hozták, amely egyértelművé tette, hogy a két vezető párt már nincs egy súlycsoportban. Ezzel a pártok versenyének megváltozott a karaktere, és némileg hasonlatossá vált a fentebb említett magyar, illetve szlovák struktúrához.

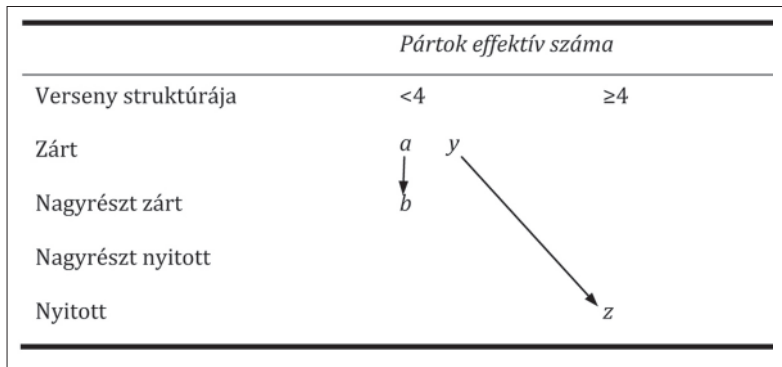
6.3. A VERSENY STRUKTÚRÁJA A PÁRTOK EFFEKTÍV SZÁMÁNAK TÜKRÉBEN (LOOMES MODELLJE)

Amint az 1.2.4. alpontban már említettem, Mair modellje nemcsak a tesztelésre, empirikus tanulmányozásra volt alkalmas, hanem

⁷⁰¹ A Golosov-index matematikai sajátosságai miatt ez nem kizárt.

egyben az elmélet továbbgondolására, kiegészítésére is inspirálta a pártrendszerek kutatóit. A következőkben Gemma Loomes 2012-es, a nyugat-európai pártok stratégiáját tárgyaló munkáját veszem alapul, amelyben a szerző Mair teóriáját a pártrendszer koncentrációjával egészíti ki. Loomes kiindulópontja az, hogy Mair tipológiája nem reflektál a pártok számára, és ezzel nem képes megragadni azon pártrendszerek közötti különbséget, amelyek a három indikátor alapján ugyanazon kategóriába sorolhatóak.⁷⁰² A szerző egyik példája a brit és a norvég pártrendszer, amelyek mindegyike zártnak minősíthető, ugyanakkor utóbbi jóval több parlamenti párt mellett mutatja ezt a zártságot. Annak érdekében, hogy a pártok számát, illetve ennek változását is be lehessen vonni a vizsgálatok körébe, Loomes egy olyan kétdimenziós rendszer alkalmazására tett javaslatot, amely egyszerre mutatja meg a zárt/nyitott skálán való elmozdulást és – az effektív pártok száma alapján – a pártrendszer koncentrációjának változását. Mindezt az alábbi ábrán szemlélteti:

18. ábra. A Mair-féle tipológia kiegészítése a pártok számával



Forrás: LOOMES, 2012: 104 (saját fordítás)

⁷⁰² LOOMES, 2012: 102–104.

Az ábra két hipotetikus pártrendszer változását mutatja be. Kezdetben az a és az y pártrendszer mindegyike zárt és viszonylag koncentrált. Előbbiben egy kisebb változás következik be (a zárt-ság némileg oldódik, de koncentráció nem változik lényegesen), utóbbi viszont egy radikális változást produkál: egyrészt teljesen nyitottá válik (függőleges irányú mozgás), másrészt pedig a koncentráció szintje is lecsökken (vízszintes irányú mozgás). Loomes szerint a pártrendszerben bekövetkezett változás annál nagyobb mértékű, minél több képzeletbeli rubrikát fed le az ábrán az elmozdulás (azaz – tehetjük hozzá – minél hosszabb a változást jelképező nyíl). A pártrendszer zárt-sága és a koncentráció közötti összefüggést Enyedi és Casal Bértoa közelmúltbeli írása is tárgyalta. Számításaik alapján a pártrendszer zárt-sága és a pártok effektív száma között erős pozitív korreláció mutatható ki.⁷⁰³ Toole a visegrádi pártrendszerek záródását vizsgáló, már többször hivatkozott munkájában szintén érintette a fragmentáció kérdését – a rövid időtáv miatt azonban ő inkább csak feltételezte az előbbi összefüggést.⁷⁰⁴

A következőkben Loomes előbbi modelljét vezetem végig a visegrádi pártrendszereken. Amint látni fogjuk, az elemzés tárgyául szolgáló közel három évtizedes időtáv már kellően hosszú ahhoz, hogy bizonyos tendenciák kirajzolódjanak. A vizsgálatok során Loomes modelljére építke, megtartva a folyamatok vizuális ábrázolásának ötletét. A modell adaptációja során az eredeti sémától annyiban térek el, hogy kategóriák helyett mindkét dimenzióban *folyamatos* skálán mérem a pártrendszerek mozgását. Ennek oka az, hogy a kategóriák kialakítása újabb nehézséggel járna: mérlegelni kellene, hogy az egyes pártrendszerek a különböző időállapotukban a Loomes-féle négy blokk (lásd a 19. ábrát) melyikébe lennének besorolhatóak, valamint a pártok effektív számára is problémás lenne kategóriahatárokat kialakítani.⁷⁰⁵

⁷⁰³ ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2015: 13–14.

⁷⁰⁴ TOOLE, 2000: 451–453.

⁷⁰⁵ Loomes az ábrájához fűzött megjegyzésében ugyanakkor utal arra, hogy a pártok effektív számának kategóriahatárait a tanulmányozott pártrendszerhez kell

Enyedi és Casal Bértoa fentebb hivatkozott vizsgálata egy statikusabb, összegző jellegű kimutatást tartalmaz a pártrendszerek intézményesültsége és a fragmentáció kapcsolatát illetően, ráadásul a szerzők a fragmentációt és a zártságot illetően mindössze két kategóriával (magas/alacsony, illetve nyitott/zárt) dolgoztak. Ezzel szemben magam a jelenségeket dinamikájukban igyekszem megragadni, azaz azt kívánom megvizsgálni, hogy a pártrendszer záródásának a *folyamata* mennyiben jár együtt a fragmentáció csökkenésével, azaz ezek a folyamatok párhuzamosan futottak-e egymással. A számítások előtt le kell szögezni, hogy egy dinamikus vizsgálat mindenképpen nehezebb abból a szempontból, hogy minden egyes megfigyelési egységhez (ez esetben kormányváltáshoz) hozzá kell rendelni mindegyik paraméterből egy-egy értéket. Bár a koncentrációnál ez viszonylag könnyen megoldható (lévén vannak erre egzakt és bevett indikátorok), a pártrendszer záródásánál már problémásabb a helyzet. Azonban a PSI-index indikátora természeténél fogva arra is alkalmas, hogy egy-egy kormányváltást önmagában vizsgáljunk, azaz mindegyik kormányváltásnál kikalkulálható egy iPSI-érték, megmutatva, hogy az adott kormányváltás mennyiben járult hozzá a pártverseny struktúrájának záródásához vagy éppen nyitottabbá válásához. A korábban kifejtettek alapján a záródás irányába leginkább azok a kormányváltások mutatnak, amelyek teljesek vagy semmilyenek, egy már korábbi koalíciós formulát ismételnek, és – előbbiből következően – nem tartalmaznak új pártot (így pl. a 2002-es magyar kormányváltás iPSI értéke 98,7%). Ezzel szemben azok a kormányváltások, amelyek részlegesek, új kormányzati formulát eredményeznek (innovatívak), és még új párt(ok) kormányra kerülésével is járnak, alacsony (akár 0%-os) iPSI értékkel esnek

igazítani, azaz a fenti példában szereplő 4-es érték csak egy példa. Csakhogy az általam vizsgált négy pártrendszer koncentrációja meglehetősen szélsőséges értékek között mozgott, így túlzottan sok kategóriát kellene kialakítani ahhoz, hogy minden „mozgás” kitapintható legyen.

számításba, a nyitott irányba tolva ezzel a pártrendszert (mint pl. a hazai 1994-es kormányváltás).

Ezen túl további problémát jelent az, hogy a két paraméter mérhetősége különböző események bekövetkeztekor lehetséges. Míg az iPSI a kormányváltásokhoz kötődik, addig a pártok effektív számát egy-egy választást követően lehet kiszámolni. Amint a 2.1.2. alpontban láttuk, kormányváltásra sor kerülhet választások nélkül is (fordítva viszont – legalábbis ebben az elméleti keretben – nem lehetséges), így elvileg nem minden iPSI értékhez lehetne hozzárendelni egy koncentrációs indikátort. Ezt kiküszöbölendő, a következő módon végeztem el a számításokat:

1. a választási éveket és ezzel együtt az ezeket követő kormányváltásokat vettem alapul;

2. amennyiben az adott választásokat követően felálló kormány a ciklus során (tehát még a következő választásokat megelőzően) lecserélődött, a két kormányváltáshoz tartozó iPSI-értéket átlagoltam;

3. az így keletkezett iPSI-értékekhez az adott választásokat megelőző ciklusra, valamint az adott választásokra mért effektív pártok számának átlagát rendeltem hozzá. Az átlagolás azon megfontoláson alapul, hogy egy – választások nyomán bekövetkező – kormányváltásnál nemcsak a választások során előálló pártkoncentráció releváns, hanem a megelőző ciklusé is. (Ez a fajta mozgóátlagolás abból a szempontból is előnyös, hogy az egymás után következő értékek közötti különbségeket némileg „elsimítja”).

A vizsgálatok elvégzése után képet kaphatunk arról, hogy a pártok versenyének záródása, illetve nyitottabbá válása mutat-e valamilyen korrelációt a pártrendszer koncentrációjának alakulásával. (A 4.2. pontban a pártrendszerek záródási dinamikájának vizsgálatakor már utaltam rá, hogy az egyes pártrendszerek eltérő utat jártak be a fejlődésük során.) De ez esetben nem is a korreláció numerikus értéke a lényeges, hanem a kirajzolódó minták.

A 19–22. ábrákból levonható következtetéseket az alábbiakban lehet összegezni. A négy pártrendszerből kettőt – a magyar és a szlovákot – le lehet úgy írni, hogy a magasabb PSI-indexű kormányvál-

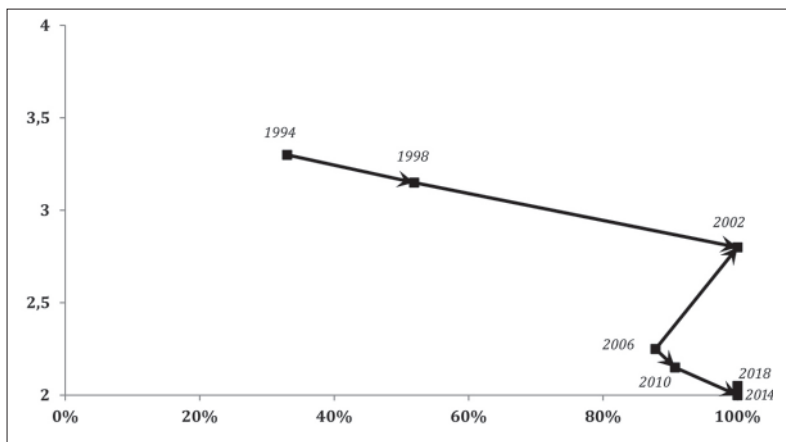
tások szinte mindig a pártrendszer magasabb koncentrációs fokánál következnek be (illetve fordítva). A magyar pártrendszer első másfél évtizede a folyamatos záródás jegyében telt. A 2006–2010-es ciklusban a 2008-as egypárti MSZP-kormány ugyan némileg megtörte a dinamikát, de ezt követően ismét folytatódott a pártverseny zártabbá válása. Az ábrán az is kirajzolódik, hogy mindez a pártrendszer koncentrációjával párhuzamosan ment végbe. A pártrendszer záródása és a koncentráció közötti korreláció egyértelműen kimutatható.

A szlovák pártrendszer fejlődési ívét kiválóan illusztrálja a 21. ábra. A pártok versenye az 1990-es évektől egészen a 2000-es évek közepéig a záródásnak csak kevés jegyét mutatta. Egészen 2016-ig az utolsó komolyabb innováció a 2006-os Smer–SNS–HZDS-koalíció volt; az ezt követő kabinetek ennek, illetve a 2002-es *Dzurinda*-kormányának voltak a variánsai. A 2016-os innováció (a blokkhatárok átlépésével járó kormányalakítás) pedig együtt járt a pártrendszer fragmentációjának növekedésével. A két indikátor közötti korreláció Szlovákia esetén bizonyult a legerősebbnek; különösen a 2006–2016 közötti időszakban mozogtak látványosan együtt a mutatók: a pártrendszer záródása együtt járt a pártrendszer koncentrációjának növekedésével, majd a 2016-os választásokat követően mindkét tendencia megfordult, amit a 2020-as kormányalakítás is visszaigazolt.

A másik két ország esetén az összefüggések közel sem ennyire kézenfekvőek. Csehországban a legmagasabb PSI-indexű kormányváltások pontosan akkor következtek be, amikor a pártrendszer viszonylagos fragmentált állapotban volt. (Különösen igaz ez a 2013-as választások nyomán megalakuló kormányra, amikor is a pártrendszer koncentrációja nagyot esett.) Ezzel szemben, amikor a (parlamentari) pártok effektív száma a legalacsonyabb volt (1998–2006), a kormányváltások relatíve alacsony PSI-index mellett következtek be.

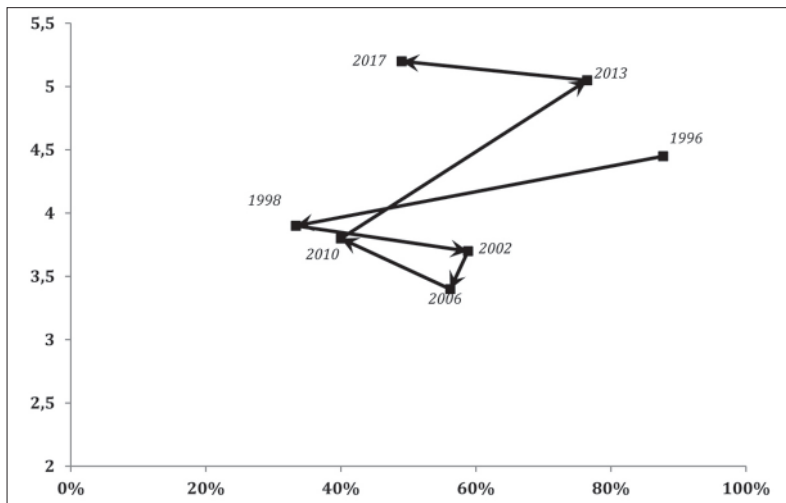
A lengyel pártrendszer első évtizede inkább a záródás jegyeit mutatta (a 2001-es választásokat követően megalakuló kormány már nagyon hasonlított az 1993-as kabinetre). A 2005-ös – és kisebb

19. ábra. Az iPSI és a pártrendszer koncentrációjának összefüggése Magyarországon



Forrás: saját szerkesztés a 12.1.1. és a 12.2.1. függelékek alapján

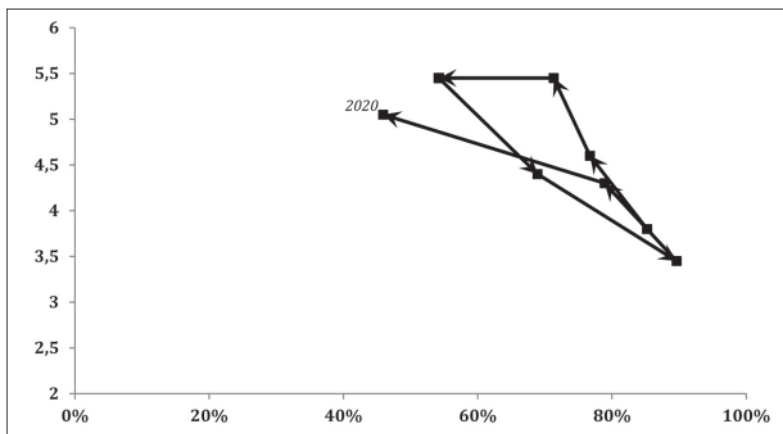
20. ábra. Az iPSI és a pártrendszer koncentrációjának összefüggése Csehországban



Megjegyzés: a kalkulációk során a rendkívüli kormányokat is figyelembe vettem (lásd 16. táblázat).

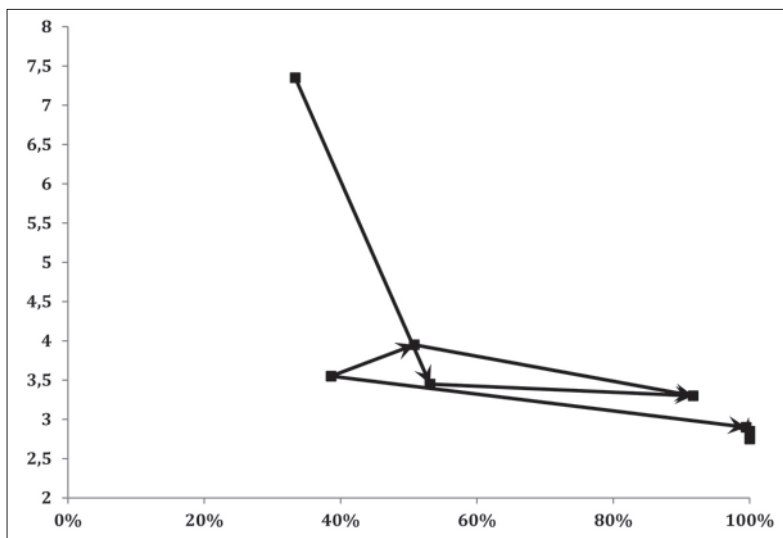
Forrás: saját szerkesztés a 12.1.2. és a 12.2.2. függelékek alapján

21. ábra. Az iPSI és a pártrendszer koncentrációjának összefüggése Szlovákiában



Forrás: saját szerkesztés a 12.1.3. és a 12.2.3. függelékek alapján

22. ábra. Az iPSI és a pártrendszer koncentrációjának összefüggése Lengyelországban



Forrás: saját szerkesztés a 12.1.4. és a 12.2.4. függelékek alapján

mértékben a 2007-es – kormányalakítás viszont innovációt hozott, így a pártrendszer erőteljesen elmozdult a nyitott irányba (ezzel párhuzamosan a pártrendszer fragmentációja is enyhén nőtt). Azzal viszont, hogy a PO–PSL-koalíció 2011 után is hivatalban maradt, a záródás jegyei erősödtek fel (amit a pártrendszer koncentrációjának növekedése kísért). A tendencia a 2015-ös és a 2019-es választásokat követően is folytatódott: a pártrendszer erős koncentrációját a 100%-os PSI-indexű kormányváltások kísérték.

Az ábrákból az is kitűnik, hogy a verseny zártságának megszilárdulása Magyarország és Lengyelország esetén is egy erősen koncentrált pártrendszer mentén következett be – erre utalnak az egyes ábrák jobb alsó sarkában elhelyezkedő adatpontok.

6.4. EGYPÁRTI VAGY KÉTPÁRTI DOMINANCIA?

– A KONCENTRÁCIÓ PROFILJAI

A 6.1. pontban már utaltam rá, hogy a pártok effektív száma nem ad képet arról, hogy a koncentráció inkább két (esetleg több) nagyságrendileg egyforma támogatottságú párt dominanciájára vezethető vissza, vagy pedig egy nagy párt áll szemben egy fragmentált ellenzékkel. Ez a vizsgálati szempont már Blondel 1968-as írásában is felmerült: a szerző a nyugati pártrendszereket összehasonlító munkájában többek között azt is elemezte, hogy a két legerősebb párt között átlagosan hány százalékpontos különbség mutatható ki.⁷⁰⁶ A kérdéskör vizsgálatát azért tartom fontosnak, mert amint látni fogjuk, az egyes pártrendszerek e tekintetben is igen eltérő fejlődési irányt mutatnak fel.

A 23. ábra arra tesz kísérletet, hogy az egyes pártrendszerek koncentrációja mellett azt is megmutassa, hogy mely választások eredményezték a legfőbb győzelmeket, azaz hol és mikor alakult ki – akár csak átmenetileg is – egypárti dominancia. Az ábrán

⁷⁰⁶ BLONDEL, 1968: 184–185.

mindegyik pont egy-egy parlamenti választásnak feleltethető meg. A vízszintes tengelyen azt ábrázolom, hogy a két legerősebb párt a szavazatok mekkora hányadát szerezte meg.⁷⁰⁷ Ez az ún. koncentrációs arányszám⁷⁰⁸ – hasonlóan a pártok effektív számához – plasztikusan jelzi a pártrendszer koncentrációját, ugyanakkor önmagában keveset mond az erőviszonyok megoszlásáról. Követve Blondel fentebb hivatkozott munkájának gondolatmenetét, szükségesnek tartom azt is megvizsgálni, hogy a mindenkor győztes párt mekkora előnnyel rendelkezett a második legtámogatottabb párt előtt. Annak érdekében, hogy a pártrendszerek ezen utóbbi jellemzője is kimutatható legyen, a függőleges tengelyen elfoglalt pozíció arra utal, hogy az egyes választásokon a két legerősebb párt mennyiben volt egyensúlyban egymással, azaz a nagyobbik – tehát az adott választásokon győztes – párt hányszor több szavazatot kapott, mint a második helyezett ellenfele. Ennek megfelelően minél fentebbre kerül egy választás az ábrán, annál kiegyenlítettebb volt a versengés a két legerősebb párt között. Az eredmények könnyebb interpretációja végett az ábrát kilenc mezőre osztottam. A felső három mezőbe azok a választások kerültek, ahol a két legerősebb párt szavazataránya legfeljebb másfélszeres különbséget mutatott, azaz a két fő rivális többé-kevésbé egy súlycsoportban volt egymással. A vízszintes középső mezőknél a különbség már lényegesen nagyobb (1,5–2,5-szeres mértékű), míg az alsó három mezőben találhatóak azok a választások, amelyen a győztes erő abszolút hegemon szerepet töltött be (legalább 2,5-szer nagyobb szavazatarányt elérve a második legerősebb pártnál), messze kiemelkedve ezzel a versenyből.

Ami a vízszintes irányú felosztást illeti, a baloldali mezőkbe (pontosabban csak a bal felsőbe) kerültek azok a választások, amelyek

⁷⁰⁷ Hasonló vizsgálatra lásd LEWIS, 2006: 570–571.

⁷⁰⁸ A koncentrációs arányszámot természetesen nemcsak két, hanem több párt-ra vetítve is ki lehet számolni, ugyanis „A koncentrációs arányszám a k számú legnagyobb egységnek – amelynek nagyságát önkényesen mi határozzuk meg – az érték-összegeből való részesedését fejezi ki” (KOZMA, 2007: 41).

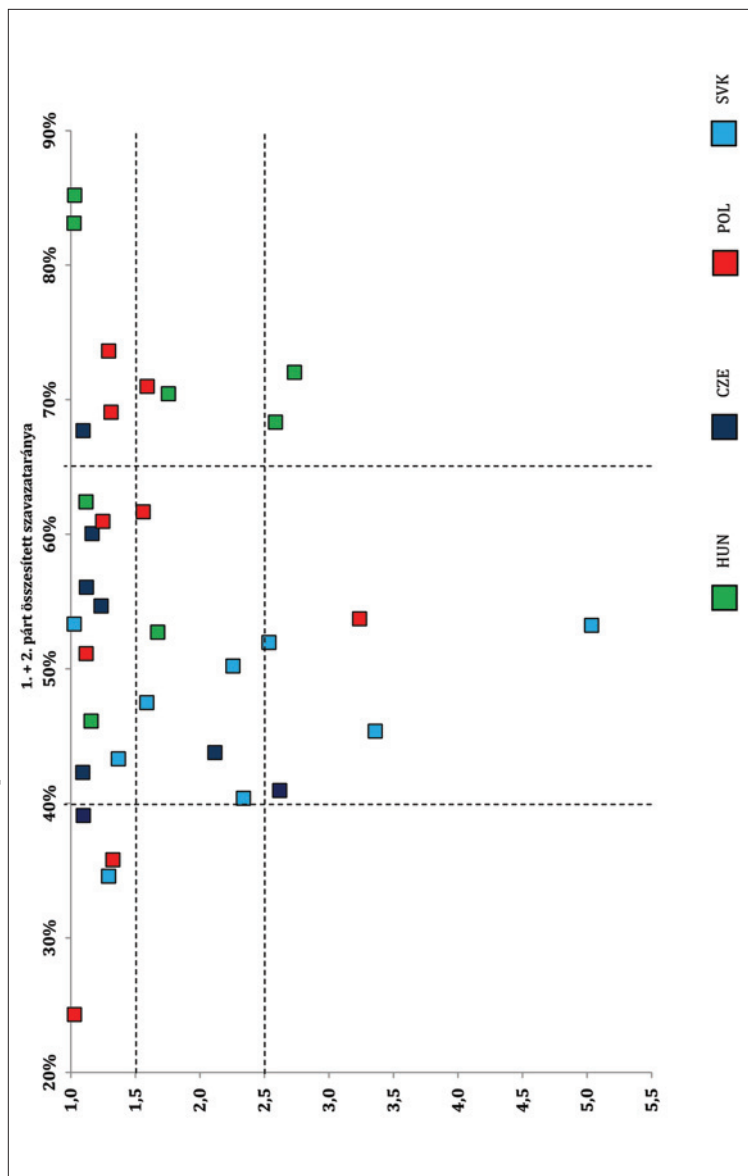
a legnagyobb fragmentációval jártak; ezeken a két legerősebb párt együttesen sem szerezte meg a szavazatok 40%-át. A függőleges középső mezők már egy jelentősebb szavazatkoncentrációra utalnak: itt az első és a második helyen végzett pártokat együttesen a szavazók 40–65%-a támogatta. Az ábra jobb oldalán található pontok pedig olyan választásokat jelentenek, amelyen a két legerősebb párt a voksok legalább kétharmadát megszerezte.

A pontok sűrűségét vizsgálva az első szembetűnő tény az, hogy a választások több mint fele a felső mezőkbe esik, azaz a politikai versengés nagyrészt megragadható két nagyságrendileg azonos támogatottságú párt küzdelmeként. Lefelé haladva ritkulnak a pontok, ami arra utal, hogy kevés olyan választás volt, amelyen a győztes párt a második legerősebb pártnál kétszer-háromszor több szavazatot kapott. Másrészt az is kirajzolódik, hogy a pontok a középső oszlopban koncentrálnak, azaz az általános, hogy a két legerősebb párt a voksok 40–65%-át szerzi meg; ennél erősebb szavazatkoncentráció ritkábban, alacsonyabb pedig még kivételesen fordul elő.

Rátérve az egyes országok pártrendszerére, a pontok szóródása fontos adalékul szolgál annak illusztrálására, hogy a koncentráció az erőviszonyok igen különböző alakulása mellett mehet végbe. Magyarország esetén elsőként arra kell rámutatni, hogy – egyedülként a négy állam közül – valamennyi pont a középső, illetve a jobboldali oszlopban található, azaz nem volt arra példa, hogy a két legerősebb párt együttesen ne szerezte meg volna a szavazatok minimum 40%-át. A 2002-es és a 2006-os választások kivételessége az ábrán is kirajzolódik: az MSZP és a Fidesz úgy tudott extrém mértékű szavazatkoncentrációt felmutatni, hogy a két párt lényegében egyenlő támogatottsággal rendelkezett. A 2010-es és a 2018-as választás szintén különleges volt: a Fidesz úgy tudott fölényes győzelmet aratni, hogy a második helyen végzett pártok (az MSZP vezette baloldali összefogás, illetve a Jobbik) is relatíve magas támogatottsággal rendelkezett.

Csehország esetén az a leginkább feltűnő, hogy a pontok itt közelítik meg legjobban a felső tengelyt, ami a mindenkori két leg-

23. ábra. Kétpárti dominancia a választások tükreében (1990–2020)



Forrás: saját szerkesztés a 12.2. függelék adatai alapján

erősebb párt kiegyenlített támogatottságára utal. Az egyik kivételt a legrégebbi számba vett, 1992-es választás jelenti, amely során az ODS fölényes győzelmet aratott az akkor még formálódó baloldal felett; a másik kivétel pedig az ANO 2017-es győzelme. A vízszintes irányú szóródás ugyanakkor már nagyobb; itt tükröződik vissza a pártrendszer koncentrációjának hullámzása: a 2006-os érték még egy igen erős kétpárti dominanciára utal; a 2010-es és a 2013-as adat viszont lényegében a gáypártok eltűnését jelentette.

Szlovákia mindkét dimenzióban markáns eltérést mutat a többi pártrendszerrel. Egyrészt mindössze három választás esik a felső mezőbe, azaz Szlovákiában a kiegyenlített verseny minősül kivételnek. Amint azt az 5.4. pontban már tárgyaltam, a szlovák pártok versenyének egyik fontos sajátossága, hogy többnyire volt egy olyan erő, amely lényegesen nagyobb támogatottságra tett szert, mint a többi párt. Az 1990-es években a HZDS, majd a 2000-es évek második felétől a Smer emelkedett ki olyan mértékben a többi párt közül, amely a versenyt aszimmetrikussá tette, vagyis a mindenkori második legerősebb párt támogatottságát tekintve messze lemaradt ellenfele mögött – Deegan-Krause ezt a jelenséget nevezte aszimmetrikus fragmentációnak.⁷⁰⁹ Ez a dominancia a 2012-es választásokon már extrém méreteket öltött, hiszen a Smer több mint ötször annyi szavazatot kapott, mint a második helyen végzett KDH. Mindez – amint korábban láttuk – a kormányalakítási gyakorlatra is rányomta a bélyegét azzal, hogy gyakoriak voltak a sokpárti, „mindenki egy ellen” jellegű koalíciók. Másrészt – rátérve a vízszintes tengelyre – az is látható, hogy az ábra jobboldalán egyetlen szlovák választást sem találunk, azaz a mindenkori két legerősebb párt is csak a szavazatok alig több felét volt képes megszerezni. Az aszimmetrikus fragmentáció a 2016-os választások során még úgy is fennmaradt, hogy a Smer ennél gyengébben csak 2002-ben szere-

⁷⁰⁹ DEEGAN-KRAUSE, 2006: 107 (vö. 103–105). A szerző az aszimmetriát főként abból a szempontból vizsgálta, hogy a kisebb koalíciós partnerek mennyiben voltak képesek ellensúlyt képezni a legnagyobb kormánypárttal szemben.

pelt. 2020-ban viszont egy viszonylag kiegyenlített versenyt hozott a parlamenti választás.

A lengyel pártrendszer annyiban hasonlít a csehre, hogy a mindenkori két legerősebb párt közötti különbség itt is sokáig viszonylag kicsi volt; a kivételt csak a 2001-es SLD-győzelem jelentette. A 2015-ös és a 2019-es választás viszont már átcsúszik a vízszintes középső mezőbe, köszönhetően a PiS dominanciájának. A cseh pártrendszerhez képest a koncentráció itt szélesebb skálán mozgott: míg 1991-ben és 1993-ban a két legerősebb párt együttesen is bőven 40% alatt teljesített, addig a négy legutóbbi választásból három is jobboldali oszlopban található. Egyúttal megjegyzést érdemel, hogy a jobb felső mezőben található öt választás közül négy (Magyarország 2002 és 2006; Lengyelország 2007 és 2011) a két érintett pártrendszer leginkább stabil időszakához kötődik.

A fentebb tárgyaltak lezárásaként érdemes visszautalni Mair egyik – az 5.1. pontban elején már idézett – meglátására, miszerint akkor szilárdul meg a verseny struktúrája, ha egy bizonyos kitüntetett választás („vagy-vagy”) válik uralkodóvá. A teljes kormányváltásokkal jellemezhető, fragmentált pártrendszerű országpéldák tárgyalásakor Mair arra mutatott rá, hogy ezekben az államokban az egyik alternatíva majdnem mindig egy egypárti kormány (Írországban a Fianna Fáil 1989-ig, Norvégiában a Munkáspárt, Svédországban a Szociáldemokrata Párt, Japánban az LDP 1993-ig).⁷¹⁰ Másként közelítve, ritkábban fordul elő az, hogy mindegyik kormányzó alternatíva pártok meghatározott csoportjából (blokkból) áll (Mair példája ezen utóbbira Franciaország volt). A visegrádi államoknál eleinte – az első két évtizedben – inkább fordított volt a helyzet, azaz a valamilyen állandóságot mutató kormányzati alternatívák mindegyike két vagy több párt szövetségén alapultak (különösen pl. MSZP–SZDSZ

⁷¹⁰MAIR, 1996: 91. (A két skandináv példa az utóbbi évtized fejleményeinek tükrében korrigálásra szorul: a norvég Munkáspárt 2005-ben, a Svéd Szociáldemokrata Párt 2014-ben lépett koalícióra – hosszú idő után először – lásd SITTER, 2006; illetve AYLOTT–BOLIN, 2015.)

Magyarországon, ODS–KDU–ČSL–ODA Csehországban, demokratikus-jobboldali koalíciók Szlovákiában, SLD–PSL vagy a Szolidaritás utódpartjai Lengyelországban).

Ami az utóbbi évtized fejleményeit illeti, a négyből három országban is megjelentek az egypárti (többségi) kormányok, ráadásul Magyarországon a Fidesz háromszor, Lengyelországban pedig a PiS kétszer is többségi kormányt tudott alakítani egyedül, így ezek „bejártott” kormányzati formulának tekinthetőek. Kiemelendő ugyanakkor, hogy sem Magyarországon, sem Lengyelországban nem történt meg egy „oda-vissza” jellegű, azaz A–B–A mintázatú kormányváltás-sorozat (ahol az A az egypárti Fidesz-/PiS-kormányt, a B pedig a másik alternatívát – az ellenzéki összefogást – jelenti). Szlovákiában 2012–2016 között volt egypárti Smer-kormány, azonban az azóta eltelt évek fejleményei alapján jelenleg valószínűtlennek tűnik, hogy ez a formula megismétlődjön.

7. A VERSENY MEGHATÁROZOTTSÁGA II.: A PÁRTOK TARTÓSSÁGA

Az előző fejezetet azzal vezettem be, hogy egy pártrendszerben minél kevesebb és egyben minél nagyobb pártok találhatók, annál nagyobb esély kínálkozik arra, hogy a pártok interakciói kikristályosodjanak. Egyúttal arra is utaltam, hogy ahhoz, hogy a kormányra kerülésért folytatott versengés struktúrájában, valamint a kormányalakítási szokásokban kimutathatóak legyenek valamiféle szabályszerűségek, szükség van arra, hogy a kormányalakítás kiindulópontjaként szolgáló parlament mutasson bizonyos szintű állandóságot az oda bejutó pártokat illetően. A gondolatmenet alapja az, hogy a kormányalakításnál – leszámítva az egyes szakértői, válságkezelő stb. kabineteket – értelemszerűen a parlamenti pártok köre képezi a kiindulópontot, azaz a törvényhozásban képvisellel rendelkező pártok szolgálnak „választékul” a kormányalakításra kijelölt kormányfő részére. Amint Rose és Munro fogalmaz, *„egy stabil pártrendszer akkor minősíthető teljes mértékben intézményesültnek, ha létezik egy állandó egyensúly a kínálat és a kereslet között, azaz az egymást követő választásokon ugyanazon pártok versenyeznek, és a szavazatarányok csak néhány százaléknnyit változnak az egyik választásról a másikra”*.⁷¹¹ Mainwaring és Torcal hasonlóan érvel az új demokráciák pártrendszereit vizsgáló írásában: *„egy intézményesült pártrendszerben stabilitás mutatkozik a tekintetben, hogy melyek a fő pártok és hogyan viselkednek.”*⁷¹² Lewis a pártok túlélési képességeit taglalva azt eme-

⁷¹¹ ROSE–MUNRO, 2003: 71 (saját fordítás).

⁷¹² MAINWARING–TORCAL, 2006: 206 (saját fordítás).

li ki, hogy „*a rendszert alkotó pártok stabilitása kritikus fontosságú az interakciók kikristályosodása szempontjából*”.⁷¹³

Amennyiben ciklusról ciklusra ugyanazok a pártok kerülnek be a parlamentbe, egyrészt értelemszerűen megnő az esélye az ismétlődő kormányzati formuláknak, másrészt pedig valamennyi indikátor mintázata könnyebben értékelhető. Ezzel szemben, ha a pártok folyamatosan cserélődnek a parlamentben (azaz magas a be- és kilépő pártok aránya), kisebb a lehetősége annak, hogy időről időre pontosan ugyanolyan pártösszetételű kormányok alakuljanak meg. Mindez különösen igaz lehet akkor, ha a pártok fluktuációjában a kormánypártok is érintve vannak, azaz a korábban kormányzó pártok is kieshetnek a parlamentből, illetve a parlamentbe újonnan bekerülő pártok is kormányzati szerepbe kerülhetnek. Összességében tehát a pártok állandósága a második (kormányzati formulák) és a harmadik indikátort (kormányra jutás lehetősége) is alapvetően meghatározhatja.

A következőkben azt vizsgálom, hogy a visegrádi pártrendszerekben a pártok – pontosabban a parlamenti pártok – milyen szintű állandóságot mutattak, és ez mennyiben volt kihatással a pártok versenyének struktúrájára. Elsőként azt vázolom fel, hogy a Mair által tárgyalt nyugati pártrendszerek (különösen azoknak a második világháború utáni kb. öt évtizede), illetve a visegrádi államok jelentősen különböznek a pártok tartósságát tekintve. Ezt követően két indikátor, a PST- és a WPA-index segítségével azt tárgyalom, hogy a négy vizsgált pártrendszer e tekintetben milyen eltéréseket mutatott egymáshoz képest. Végezetül arra mutatok rá, hogy a parlamenti pártok körének folyamatos változása az, amely mintegy kikényszeríti az innovatív kormányalakítást.

713 LEWIS, 2006: 571 (saját fordítás).

7.1. 'CORE PERSISTENCE' NYUGAT-EURÓPÁBAN ÉS A VISEGRÁDI ÁLLAMOKBAN

Mair a nyugati pártrendszereket alapul véve természetesnek vette, hogy a parlamenti pártok köre évtizedeken át mutat valamiféle állandóságot, amely lehetővé teszi a zárt és a nyitott struktúrájú rendszerek elkülönítését. A pártok tartósságának legátfogóbb elemzése Rose és Mackie nevéhez fűződik; a szerzők 19 nyugati demokrácia 369 pártját vizsgálták (országoként 13–41 választást alapul véve, 1982-vel bezárólag).⁷¹⁴ A kutatás során az intézményesültség mércéje a négy választási részvétel volt – erre a 369 pártból 337-nek lett volna elvi lehetősége 1982-ig (figyelemmel az egyes pártok alapításának eltérő időpontjára is). A kutatás szerint a 337 párt közel 58%-a volt képes elérni a fenti intézményesültségi szintet, és ezen 195 párt mintegy 55%-a mindenfajta elnevezésbeli és szervezeti változás nélkül vagy pusztán kisebb változásokkal volt képes évtizedeken át, egészen a vizsgált időtáv végéig működni. (Sőt, amennyiben csak az 1945 után alapított pártokat vesszük alapul, 76%-ra ugrik fel ez az arány.⁷¹⁵)

Itt érdemes felidézni még Smith 1989-es – tehát néhány évvel Mair tárgyalt írása előtt született – munkáját is, amelyben a pártrendszerek állandóságát az ún. magpártok ('*core parties*') aspektusából járta körül. A szerző itt egyrészt azt emeli ki, hogy a választói szuverenitást (értve ezen a pártpreferenciák módosulását) ellensúlyozza a pártok inerciája és a rendszerszintű állandóság.⁷¹⁶ Később pedig arra mutat rá, hogy a pártrendszereknek van egy „magja”, amelyet azok a pártok képeznek, amelyek hosszabb időn át vezető szerepet töltenek be, és/vagy különösen erős befolyással bírnak a

⁷¹⁴ ROSE–MACKIE, 1988. A szerzők csak azon pártokat vették számításba, amelyek legalább egy alkalommal képesek voltak 1%-ot elérni az országos szintű parlamenti választásokon.

⁷¹⁵ ROSE–MACKIE, 1988: 543, 550.

⁷¹⁶ SMITH, 1989a: 157.

rendszer működésére.⁷¹⁷ Ezzel egybevághat Mair számítása, amely szerint az általa vizsgált 14 európai államban a „régik” pártok az 1960-as évek elején átlagosan a szavazatok 95%-át szerezték meg az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején pedig hozzávetőlegesen 84%-os támogatottsággal rendelkeztek.⁷¹⁸ Drummond a választói illékony-ságot a nyugati demokráciákban az 1970–1995-ös időszakban vizsgáló kutatása az előbbiekkal egybecsengően azt emelte ki, hogy bár a régi pártok szavazóbázisa közel sem olyan stabil, mint a korábbi évtizedekben, még mindig ezen pártok a domináns szereplők.⁷¹⁹ Wolinetz pedig arra mutatott rá, hogy a mai napig kevés példa akad arra, hogy egy intézményesült párt eltűnjön, vagy hogy helyét átvegye egy másik párt.⁷²⁰

Amennyiben a második világháborútól hozzávetőlegesen az ezredfordulóig⁷²¹ röviden áttekintjük a Mair által legtöbbször hivatkozott országokat,⁷²² világossá válik, hogy mindegyik pártrendszernek volt – és nagyrészt a mai napig van – egy többé-kevésbé stabil gerince, azaz a meghatározó, rendszeresen kormányzó pártok négy-öt évtizeden át valóban nagyfokú állandóságot mutattak, megfelelően ezzel a Smith-féle *'core persistence'* tézisnek.⁷²³

Az Egyesült Királyságban a két nagy párt az 1990-es évek végéig minden alkalommal a mandátumok mintegy 90–99%-át szerezte meg (azóta viszont 90% alatt teljesítenek), és rajtuk kívül csak a

⁷¹⁷ SMITH, 1989a: 161.

⁷¹⁸ MAIR, 1993b: 126–128.

⁷¹⁹ DRUMMOND, 2006: 641.

⁷²⁰ WOLINETZ, 2006a: 60.

⁷²¹ Mair az 1996-os munkájában is hozzávetőlegesen ezen az időtávon vizsgálta a verseny struktúráját.

⁷²² A nyugat-európai pártrendszerek áttekintésére lásd pl. MAIR–SMITH, 1990; BROUGHTON–DONOVAN, 1999; valamint – magyar nyelven – FÁBIÁN–KOVÁCS, 2004. Az egyes országoknál tett megállapítások ezen forrásokon, valamint a választási eredmények elemzésén alapulnak.

⁷²³ Smith téziseinek nyugat-, illetve kelet-közép-európai vizsgálatára lásd WOLINETZ, 2006b.

liberális demokratáknak, valamint újabban a Skót Nemzeti Pártnak sikerült jelentősebb eredményt elérnie. Írországban az 1950-es évektől a három tradicionális párt (Fianna Fáil, Fine Gael, Munkáspárt) folyamatosan jelen van a parlamentben, és az egyéb pártok egészen 1987-ig csak néhány százalékos mandátumrészesedést értek el. (Az utóbbi évtizedekben a kisebb pártok súlya némileg megnőtt, de az előbbi trió továbbra is a parlamenti helyek mintegy 90%-át szerzi meg.)

Németországban a második világháborút követő első három választáson a CDU/CSU–SPD–FDP hármas mellett még néhány kisebb párt is átlépte a parlamenti küszöböt, de 1961-től – legalábbis szövetségi szinten – a keresztény-, a szociál- és a szabaddemokraták egészen 1983-ig kizárólagosságot élveztek a Bundestagban. Az azóta eltelt több mint 30 évben is kevés változás következett be: a zöldek, a PDS és az AfD (1983-ban, 1990-ben, illetve 2017-ben) bekerült, az FDP pedig egy ciklust (2013–2017) a parlamenten kívül töltött. A pártok állandósága Ausztriában is figyelemre méltó szintet ért el: 1959 és 1986 között folyamatosan ugyanaz a három párt – SPÖ, ÖVP, FPÖ – jutott be a Nationalratba. Ebből a szempontból a következő két évtizedben is pusztán annyi változás történt, hogy az előbbieket kiegészültek a zöldekkel (illetve újabban egy liberális párttal). Svájc parlamentje jóval fragmentáltabb, mint a német vagy az osztrák, viszont az 1920-as évektől egészen napjainkig folyamatosan ugyanaz a négy párt bizonyul a legtámogatottabbnak, megszerezve a mandátumok 80-85%-át.

Norvégiában már valamivel nagyobb fluktuáció mutatható ki, de a jelenlegi kilenc parlamenti párt közül négy a második világháború óta, egy 1957 óta, további kettő pedig 1973 óta szinte minden alkalommal tagja volt a törvényhozásnak. Finnországban hasonló a helyzet: itt is elkülöníthető az a négy meghatározó párt, amelyik 1945 óta folyamatosan jelen van a parlamentben. Sőt, egészen 2007-tel bezárólag minden választáson ezek a pártok végeztek az első négy helyen, megszerezve a mandátumok 80-85%-át. (A fennmaradó helyeken kisebb pártok osztoztak, amelyek már nagyobb

fluktuációt mutattak.) A svéd pártrendszer egyedülálló stabilitást mutatott: 1948–1985 között minden alkalommal pontosan ugyanaz az öt párt került be a parlamentbe. Az elmúlt évtizedekben megjelent ugyan néhány új formáció is, illetve a pártok közötti erőviszonyok is változtak, de az öt régi párt még a legutóbbi választásokon is a mandátumok 71%-át szerezte meg.

Fontos rámutatni, hogy a pártok állandósága egyáltalán nem csak a zárt struktúrájú pártrendszereket jellemezte, ugyanis a meghatározó pártok a Mair által a nyitott pártrendszerek mintapéldájának tartott Dániában és Hollandiában tartósnak bizonyultak. Hollandiában az 1950-es évek végétől rendre a három meghatározó párt (kereszténydemokrata, munkás és liberális) minősült a legerősebbnek; ők együttesen többnyire a mandátumok 60–85%-át szereztek meg. (Mögöttük 1977-től mintegy negyed évszázadon át a D66 végzett.) Bár az ezredfordulót követően egyre több kihívás érte ezeket a pártokat, a három-négy régi formáció a mai napig meghatározó jelentőséggel bír. Dániában négy olyan párt van, amely a második világháború óta folyamatos parlamenti képviselettel rendelkezik, ezekhez 1960-ban csatlakozott a Szocialista Néppárt, majd 1973-ban a Haladó Párt (utóbbi csak 2001-ig volt tagja a parlamentnek). Ezek a pártok az ezredfordulóig együttesen a mandátumok 80–100%-át szereztek meg.

A rendkívül fragmentált olasz pártrendszerben szintén kiemelhető az a hat-hét párt, amely – több más kisebb, kevésbé stabil formáció mellett – a köztársaság kikiáltása után egészen az 1990-es évek elejéig folyamatosan jelen volt a parlamentben. Az 1992-es, majd még inkább az 1994-es választások – részben az új választási rendszer következtében – alapos átrendeződést hoztak a pártok erőviszonyaiban, megnyitva az utat több új párt bekerülése előtt.

Franciaország annyiban kivételt jelent, hogy itt a pártok stabilitása nem érte el az előző államoknál látott szintet. Egyrészt a második világháború utáni időszakot tekintve eleve éles határvonalat jelentett az V. köztársaságra való áttérés, másrészt pedig a pártok elnevezése 1958 után is gyakran változott, valamint a jobb- és a

baloldali blokkok sem folyamatosan ugyanazon pártokból álltak. Ezzel együtt itt is kiemelhető az az öt-hat meghatározó politikai erő, amely változó súllyal, de folyamatosan jelen volt a parlamentben.

A fenti rövid és vázlatos nyugat-európai kitérő természetesen nem azt akarja sugallni, hogy a hivatkozott pártrendszerek mintegy mozdulatlanlanságba dermedve, érdemi változások nélkül töltötték a második világháború utáni 40-50 évet – sőt, egyes vizsgálatok éppen arra mutatnak rá, hogy több nyugati demokráciában már az 1970-es évektől csökkenésnek indult a pártrendszer intézményszerűségi szintje.⁷²⁴ Csupán arra kívántam rámutatni, hogy a parlamenti pártok köre – mint a kormányalakításhoz „választékul” szolgáló kínálat – egy olyan nagyfokú állandóságot mutatott, amely mellett könnyebben kikristályosodott a pártok interakcióinak mintázata. A pártok állandósága ugyanakkor nyilvánvalóan nem zárta ki azt, hogy az egyes pártok és/vagy maga a pártrendszer is mutasson változásokat. Egyrészt akár jelentősen megváltozhatott az egyes pártok súlya: egyes pártok alaposan meggyengültek (így pl. a norvég Munkáspárt az 1970-es években) vagy megerősödtek (mint pl. a Svájci Néppárt a 2000-es években); másrészt pedig a pártok kapcsolatrendszerében is fontos változások következtek be (mint pl. az 1989-es koalíció Írországban vagy az 1999-es Ausztriában), amelyek jelentősen megváltoztatták a pártok versenyét strukturáló konvenciókat. Mindazonáltal amennyiben évtizedeken keresztül legalább nagyrészt ugyanazok a pártok kerülnek be a parlamentbe, adottak a körülmények ahhoz, hogy a kormányalakítási szokások kirajzolódjanak, és ezáltal a pártverseny nyitott vagy zárt struktúrája (illetve ennek esetleges változása) is megállapítható legyen.

Visszatérve azonban a posztkommunista térségre, ez a fajta „magállandóság” sokkal kevésbé érvényesül. Rose és Munro „lebegő pártrendszeréről” írt az új európai demokráciák vonatkozásában; számításaik szerint a vizsgált 11 államban átlagosan 30 párt vett részt legalább egy választáson, viszont országonként átlago-

⁷²⁴Lásd pl. CHIARAMONTE–EMANUELE, 2019.

san mindössze két olyan párt akadt, amelyik valamennyi választáson megmérettette magát.⁷²⁵ Lewis a pártok állandóságát másfél évtized után elemezve arra mutatott rá, hogy a posztkommunista államoknak csak egy részéről – köztük Magyarországról és Csehországról – volt elmondható, hogy a meghatározó pártok választásról választásra képesek voltak parlamenti jelenlétüket tartósítani.⁷²⁶ Deegan-Krause és Haughton a közép- és kelet-európai pártok túlélési képességét vizsgáló írásában arra a következtetésre jutott, hogy a pártoknak eleve csak egy kisebb csoportja választ olyan stratégiát, amely a legnagyobb valószínűséggel biztosítaná a hosszú távú túlélést.⁷²⁷

A 3.2. pontban láttuk, hogy a négy vizsgált állam 43 kormányváltása közül mindössze nyolc alkalommal – négyszer Magyarországon, háromszor Lengyelországban, egyszer pedig Csehországban – fordult elő, hogy az újonnan hivatalba lépő kormány a pártösszetételét tekintve pontosan megegyezik egy korábbi kormánnyal. Mindez részben arra vezethető vissza, hogy a (parlamenti) pártok körében (azaz a „pártkínálatban”) olyan nagyarányú változások következtek be, amelyek eleve megnehezítették, hogy időről időre pontosan ugyanolyan pártösszetételű kormányok alakuljanak meg. A 26. táblázat – mintegy bevezető jelleggel – a visegrádi államok vonatkozásában azt mutatja meg, hogy a valaha kormányzati pozícióval rendelkező pártok jelenleg rendelkeznek-e még parlamenti képvisellel. Bár a táblázat megközelítőleg csak három évtizedet fog át – szemben a fenti nyugat-európai áttekintés mintegy kétszer ekkora időtávjával –, látható, hogy a korábbi kormánypártok kb. kétharmada (Csehországban pedig közel fele) ma már nem rendelkezik parlamenti képvisellel. A kimutatás ebben a formában természetesen valamelyest felszínes (hiszen nincs figyelemmel pl. az egyes pártok súlyára, valamint a pártok átalakulására, összeolvadására stb.),

⁷²⁵ ROSE–MUNRO, 2009: 48.

⁷²⁶ LEWIS, 2006: 571–574.

⁷²⁷ DEEGAN-KRAUSE–HAUGHTON, 2018.

ugyanakkor már ebből az előzetes képből is látszik, hogy az egykori kormánypartok sokkal kevésbé bizonyultak tartósnak, mint a nyugati társaik.

26. táblázat. A korábbi kormánypartok helyzete 2020-ban

2020-ban is parlamenti párt			Már nem parlamenti párt			
Magyarország						
Fidesz MSZP		33,3%	FKGP MDF	SZDSZ KDNP ^a		66,6%
Csehország						
ANO ČSSD KDU-ČSL ^b	ODS TOP09	55,6%	ODA SZ	US-DEU VV		44,4%
Szlovákia						
SaS Smer		14,3%	ANO DS HZDS KDH	MKP Most-Híd SDKÚ SDL	Siet SNS SOP ZRS	85,7%
Lengyelország						
PiS PO	PSL SLD ^c	30,8%	AWS LPR PC	PL SRP UD	UP UW ZChN	69,2%

^a A jelenlegi KDNP-t – a 2.2.1. alpontban tárgyaltnak megfelelően – nem tekintem önálló pártnak.

^b A KDU-ČSL 2010–2013 között nem rendelkezett parlamenti képvisellel.

^c Az SLD 2015–2019 között nem rendelkezett parlamenti képvisellel.

Forrás: saját összeállítás a 12.2. függelék alapján

Az 27. táblázat további négy szempont alapján világítja meg a parlamenti pártok tartósságát. Egyrészt azt mutatja meg, hogy a négy országban – a parlamenti képvisellel valaha rendelkező pártokat alapul véve – egy párt átlagosan hány alkalommal került be a parlamentbe, illetve egy párt átlagosan hány évet töltött el a törvényhozásban. Másrészt az is kiolvasható belőle, hogy hány párt volt képes legalább négy alkalommal átlépni a parlamenti küszöböt, és – ezen

belül – hány párt rendelkezik folyamatos parlamenti képviseléssel az első szabad választások óta.

27. táblázat. A pártok tartósságának mutatói

	Magyarország		Csehország		Szlovákia		Lengyelország	
Parlamenti bejutások száma átlagosan (alkalom)	3,6		2,9		3,1		2,3	
Parlamentben eltöltött évek száma átlagosan (év)	13,5		10,1		9,8		7,2	
Min. négy folyamatos bejutásra képes pártok (db)	4	a 11-ből	4	a 17-ből	7	a 19-ből	4	a 23-ből
Kezdetektől folyamatosan parlamenti párt (db)	2		3		0		1	

^a A jelenlegi ciklust is beleértve.

Forrás: saját számítások a 12.2. függelék alapján

Amint látható – és amint az a korábbi vizsgálatok alapján várható volt – a pártok Magyarország esetén minősültek a legtartósabbnak.⁷²⁸ Egy párt átlagosan közel négy alkalommal jutott be a parlamentbe, míg Csehország és Szlovákia esetén ez a mutató alig éri el a hármat, Lengyelországnál pedig alig haladja meg a kettőt. A parlamentben töltött évek száma alapján szintén szembeszökő a különbség: a magyar pártok átlagosan 13,5 éven át, jóval hosszabb ideig rendelkeztek parlamenti képviseléssel, mint a másik három

⁷²⁸ A tartósság ebben az összefüggésben hangsúlyozottan a parlamenti jelenlétre – és nem a pártok valós léteztartamára – utal. Egy kutatás Magyarország, Csehország és Szlovákia vonatkozásában azt mutatta ki, hogy a parlamentből való kiesést gyakran egy hosszabb „vegetációs” időszak követi, de a kiesett pártok domináns célkitűzése továbbra is a törvényhozásba való visszakerülés (BAKKE–SITTER, 2015: 8–10).

ország pártjai. Emellett azonban mind a négy pártrendszer kitermelt legalább négy olyan pártot, amely legalább négy alkalommal átlépte a parlamenti küszöböt, és ezzel az intézményesültség egy bizonyos fokáról tett tanúbizonyságot.⁷²⁹ A tartósság legegységelműbb bizonyítéka, a rendszerváltás óta tartó folyamatos parlamenti jelenlét azonban még kevesebb pártnál mutatható ki.⁷³⁰ Magyarországon kettő (Fidesz, MSZP), Lengyelországban egy (a 2000-es évek közepére már csak kis pártnak minősülő PSL), Csehországban pedig három (ČSSD, KSČM, ODS) olyan párt van, amely a vizsgált időszakban folyamatos parlamenti képvisellel rendelkezett. Szlovákiában a KDH rendelkezik a leghosszabb parlamenti kévisellel (1992–2016, bár az 1998–2002-es ciklusban csak az SDK-ba integrálódva voltak tagjai a törvényhozásnak), azonban a kereszténydemokraták 2016-ban kiestek a parlamentből.

Az utóbbi két szempont természetesen csak akkor értékelhető, ha figyelembe vesszük, hogy az egyes államokban hány parlamenti párt került azonosításra (2.2. pont). Összességében elmondható, hogy a valaha parlamenti kévisellel rendelkező pártok alig egynegyede (Magyarországon és Szlovákiában bő egyharmada, Csehországban szűk egynegyede, Lengyelországban pedig kevesebb mint egyötöde) volt képes egymás után négyszer bekerülni a törvényhozásba. A kezdetektől a mai napig tartó folyamatos parlamenti jelenlétről pedig a pártok még kisebb hányadánál beszélhetünk. Itt ismét csak érdemes visszautalni a korábbi nyugat-európai kitérőre, ahol a pártok jóval nagyobb hányadáról lehetett megállapítani, hogy négy-öt évtize-

⁷²⁹ A négyciklusnyi parlamenti kévisélet a „bukott” pártok vonatkozásában kategóriaahatárként kezeli Bakke és Sitter is (BAKKE–SITTER, 2015: 4). A szerzők Rose és Mackie – fentebb már általam is tárgyalt – munkájára hivatkoznak, azonban utóbbiak a négy alkalmat nem a parlamenti bejutásra, hanem a választásokon való indulásra értették (vö. „a party is judged to have become institutionalized if it fights more than three national elections” – ROSE–MACKIE, 1988: 536). Ettől függetlenül a nyolc-kilenc ciklusnyi időtávon négy alkalommal elért parlamenti kévisélet valóban fontos indikátora lehet egy párt tartósságának.

⁷³⁰ Vö. DEEGAN–KRAUSE–HAUGHTON, 2018: 480.

den át megszakítás nélkül jelen voltak a parlamentben és többnyire a kormányban is. (Sőt, nemcsak jelen voltak, hanem együttesen gyakran a mandátumok 80-90%-át is megszerezték.) Emlékeztetőül: Rose és Mackie vizsgálata alapján a második világháború után alapított pártok háromnegyede semmilyen vagy csak minimális szervezeti változásokkal még 1982-ben is létezett.⁷³¹ Vagy ahogyan Lipset és Rokkan fogalmazott 1967-ben, majd megerősítőleg Mair 1993-ban: a pártok többnyire idősebbek, mint a szavazók többsége.⁷³² Az, hogy ez a kijelentés a posztkommunista államok tekintetében nem állja meg a helyét, csak részben magyarázható azzal, hogy a nyugati államoknak négy-öt-hat évtizedes „előnye” van. Legalább ilyen fontos rámutatni arra, hogy – amint a 26–27. táblázatból kiderül – a „rég” pártok csak kivételesen tudták a mai napig megőrizni parlamenti képviselőiket. Ennek ellenére egyáltalán nem alaptalan feltenni a kérdést, hogy a visegrádi pártrendszerek mennyiben rendelkeznek magpártokkal. Ezt vizsgálva Wolinetz 2006-ban arra jutott, hogy a magyar és a cseh pártrendszer ebből a szempontból (is) nagyobb fokú stabilitást mutat, mint a szlovák és a lengyel.⁷³³ Magyarországon Fidesz–MSZP–MDF–SZDSZ, míg Csehországban az ODS–ČSSD–KSČM–KDU–ČSL négyes kétségtelenül erősítette az állandóságot a két pártrendszerben. (2010-ben viszont az MDF és az SZDSZ, valamint a KDU–ČSL is kiesett a parlamentből; az ODS és a ČSSD pedig fokozatos hanyatlásnak indult.) Szlovákiában és Lengyelországban azonban – amint fentebb láttuk – már nehezebb olyan pártokat találni, amelyek a vizsgált időszak *egészében* jelen-

⁷³¹ Rose és Mackie vizsgálatának a visegrádi pártrendszerekkel való összevetése természetesen több szempontból is csak korlátozott érvényű lehet. Mindenekelőtt azért, mert a szerzők – amint fentebb már említettem – a legalább egy választáson legalább 1%-ot elért pártokat vették számításba, míg magam csak a parlamentbe bejutott pártokkal foglalkozom. Ugyanakkor a 27. táblázat alsó két sorának adatai akkor sem változnának jelentősen, ha az 1% feletti eredmény lenne a számítás alapja.

⁷³² LIPSET–ROKKAN, 1967: 50; MAIR, 1993b: 132.

⁷³³ WOLINETZ, 2006b: 11–14.

tős szerepet töltöttek be a pártrendszerben. Szlovákiában a 2010-es évek elejére-közepére a korábbi évtizedek meghatározó pártjai közül számos kiszorult a parlamentből (HZDS, MKP, KDH, SDKÚ), majd 2020-ban az SNS és a Most–Híd is elvesztette képviselőjét a Nemzeti Tanácsban (előbbit immár harmadszor).⁷³⁴ Lengyelországban anynyiban más a helyzet, hogy itt a két legmeghatározóbb párt (PiS, PO) eleve csak a 2000-es évek elején került be a parlamentbe.

A pártok tartósságának előbbi mércéi előrevetítik, hogy a négy állam ebből a szempontból is eltérő utat járt be az elmúlt évtizedekben, azonban a szisztematikus összehasonlításra kevésbé alkalmasak. Annak érdekében, hogy egy pontosabb képet kapjunk a pártrendszerek ezen oldaláról is, a következőkben két indikátor, a pártok cserélődési aránya (PST-index) és a pártok súlyozott életkora (WPA-index) segítségével vizsgálom a pártok tartósságát a visegrádi országokban.

7.2. A PÁRTOK CSERÉLŐDÉSE (PST-INDEX)

A magyar, a cseh és a lengyel pártrendszer első évtizedét összehasonlító munkájában Toole egy olyan indikátort dolgozott ki, amellyel mérhető, hogy az egyes választások nyomán mennyiben változik meg a parlament pártösszetétele. A pártrendszer forgalma (*party system turnover* – a továbbiakban PST) az adott választás során a parlamentbe újonnan bekerülő, illetve az onnan kieső pártok együttes arányát méri.⁷³⁵ Az index képlete:

⁷³⁴Rybář és Spáč a szlovák pártok intézményesültségét vizsgáló írásukban arra a következtetésre jutottak, hogy az egyes pártok intézményesültségének – különösen a társadalmi beágyazottságának – mértéke, valamint a választási eredményeik között nincs közvetlen összefüggés, azaz a mélyebben beágyazott, nagyobb fokú intézményesültséget mutató pártok (mint pl. a KDH vagy az MKP) nem okvetlenebbül sikeresebbek, mint a kevésbé intézményesült formációk (RYBÁŘ–SPÁČ, 2020).

⁷³⁵TOOLE, 2000: 450. és 458. A *party system turnover* kifejezés nem keverendő a *party replacement* fogalmával, amely az adott pártrendszerbe újonnan belépő pártok

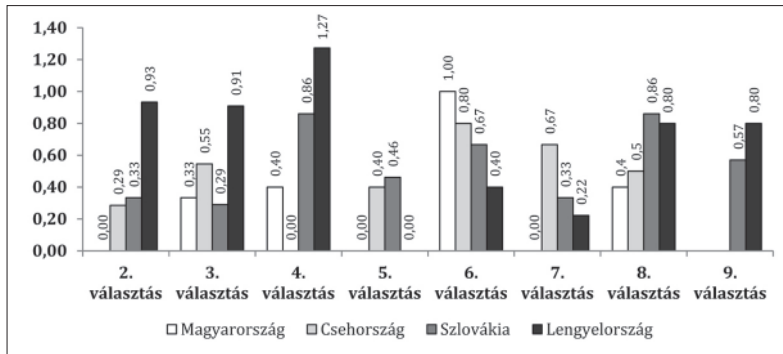
$$PST_t = \frac{(\text{bekerülő pártok száma} + \text{kieső pártok száma})_t}{[(\text{parlamentari pártok száma}_{t-1}) + (\text{parlamentari pártok száma}_t)] / 2}$$

Amennyiben az adott választásokon sem kieső, sem újonnan bekerülő pártok nincsenek (mint pl. Magyarországon 1994-ben vagy Csehországban 2002-ben), akkor az index értéke 0. Az 1-nél nagyobb érték azt jelzi, hogy az adott választásokon a parlamenti pártok cserélődésének aránya nagyobb volt, mint az állandóságuk. (Így pl. a 2001-es lengyel választásokon a korábbi ciklus öt pártja közül három kiesett és egyúttal négy új párt is bejutott.) Az index előnye, hogy figyelembe veszi a parlament fragmentáltságát is, ugyanis értelemszerűen más a jelentősége annak, amikor egy hétpárti parlamentből esik egy párt, mintha egy hárompárti törvényhozásból távozik egy párt. Ugyanakkor az indikátor egyik gyenge pontjaként értékelhető, hogy minden pártot egyenlőként kezel, függetlenül annak szavazat- vagy mandátumarányától, azaz egy küszöböt éppen átlépő új formáció éppen annyival növeli meg az index értékét, mint egy 15%-os támogatottsággal bekerülő párt. Az index másik fogyatékosága abban nyilvánul meg, hogy értelemszerűen a kieső pártok „életkorára” is érzéketlen, vagyis nincs különbség egy egy ciklus és egy öt ciklus után kieső párt között. Ennek ellenére az indikátor alkalmas lehet arra, hogy egy átfogó, összegző jellegű képet adjon arról, hogy a négy vizsgált államban az egyes választások milyen mértékben jártak a parlamenti pártok körének átrendeződésével. A számításokat a visegrádi pártrendszerekre elvégezve a következő eredményeket kapjuk.⁷³⁶

penetrációjának mértékét mérő indikátor, és amely az új – tehát a megelőző választáson nem induló – pártok által megszerzett szavazatarány által számolható ki (BIRCH, 2001; hasonlóan: ROBBINS–HUNTER, 2011). Az elhatárolás azért is fontos, mert Birch a *turnover of parties* és a *party replacement* kifejezéseket szinonimaként használta munkájában.

⁷³⁶ A számításokat 1990–1998-ra a szerző is elvégezte, azonban a felhasznált adatok helyessége több helyütt erősen kétséges. Így pl. az 1998-as választásokat követően a hazai parlamentet hétpártiként vette figyelembe; az 1992-ben megalakuló

24. ábra. A PST-index a visegrádi pártrendszerekben



Megjegyzés: figyelemmel az indikátor képletére, az első választásra értelem szerűen nem lehet kiszámítani a PST-indexet.

Forrás: saját számítások a 12.2. függelék adatai alapján

A 24. ábra két fontos jelenségre világít rá. Egyrészt látható, hogy a négy országban mindössze öt alkalommal fordult elő, hogy a választások nyomán nem változott meg a parlament pártösszetétele, azaz pontosan ugyanazok a pártok jutottak be, mint a korábbi választások során. Szemben tehát a korábban hivatkozott nyugati pártrendszerekkel, a térségben a parlament pártösszetételét tekintve egyértelműen a változás a főszabály és az állandóság minősül kivételnek. A másik kiemelő tény az, hogy az egyes országokban eltérő volt a parlamenti pártok cserélődésének intenzitása. Magyarországon háromszor (1994, 2006, 2014) is előfordult, hogy a választások nyomán sem a parlamentbe újonnan belépő, sem pedig onnan kieső párt nem volt. A pártok állandóságát tovább erősítette a tény, hogy

cseh parlamentben szintén hét párttal kalkulált, holott eleve nyolc lista lépte át a küszöböt. További tévedés, hogy az 1996-os csehországi választásokon volt egy újonnan bekerülő párt (valójában egyetlen új párt sem volt). Végezetül az is vitatható, hogy az 1997-es lengyel választások nyomán valóban három új parlamenti pártról beszélhetünk-e, hiszen az UW az előző ciklusban is parlamenti pártként működő UD, valamint a KLD összeolvadásából jött létre. Az előbbieket miatt a Toole által és az általam számított eredmények eltérnek egymástól.

két évtizeden át, egészen 2010-ig mindössze egyetlen új (de a 3.3.3. alpontban hivatkozott Sikk-féle megközelítésben nem új!) párt került be a parlamentbe (a MIÉP 1998-ban).

Csehországban eleinte szintén viszonylag mérsékelt volt a pártok cserélődési aránya. Bár az 1996-ban és 1998-ban is volt két-két kieső párt, egészen 2010-ig mindössze két új pártnak sikerült átlépnie a küszöböt. Ebből a szempontból a 2002-es választás jelentette a legnagyobb stabilitást, ugyanis ekkor egyáltalán nem változott meg a parlamenti pártok köre. A pártrendszer 2010-zel kezdődő „kinyílása” a PST-index alakulásában is tükröződik: a be- és kilépő pártok aránya minden korábbinál magasabb volt.

A négy vizsgált állam közül Szlovákia az egyetlen, ahol eddig valamennyi választás változást hozott a parlamenti pártok körében, azaz nem találunk példát két egyforma pártösszetételű ciklusra. (Ehhez 2012-ben álltak a legközelebb, amikor csak egy-egy kieső, illetve újonnan bejutó párt volt.)

Az, hogy a 2001-es választás fontos mérföldkő volt a lengyel pártrendszer fejlődésében, abban is megnyilvánul, hogy az addig is magas PST-index ekkora tetőzött, ezt követően azonban egy viszonylagos állandóságot mutatott a Szejm: 2005-ben egyáltalán nem változtak a parlamenti pártok, 2007-ben volt ugyan két kieső párt, de új párt nem, míg 2011-ben mindössze a RP bejutása növelte az indikátor értékét. A két legutóbbi választás ugyanakkor ismét erőteljesebb változást hozott, hiszen mindkét alkalommal akadt két-két kieső, illetve új párt.

7.3. A PÁRTOK SÚLYOZOTT ÉLETKORA (WPA-INDEX)

A pártok állandóságának egy másik fontos indikátora a pártok életkorának súlyozott indexe (*weighted party age index* – WPAI),⁷³⁷ amely úgy méri ciklusokon átívelően a pártrendszer életkorát, hogy

⁷³⁷KREUZER–PETTAI, 2011.

figyelembe veszi a pártrendszer alkotó pártok – időszakonként természetesen különböző – súlyát is (azaz a pártok szavazat- vagy mandátumarányát). (Így pl. a 30 éves magyar pártrendszer mandátumok alapján kalkulált WPAI-értéke akkor lenne 30, ha a jelenlegi parlamenti pártok mindegyike 30 év óta folyamatosan jelen lenne a törvényhozásban.) A számítások során a súlyozás tehát lehetővé teszi, hogy minden pártot „helyi értékén” kezeljünk, hiszen nem mindegy, hogy egy kisebb, 6–10%-os támogatottságú (mint pl. Lengyelországban a PSL), vagy egy 30–50%-os szavazatarányú párt (mint pl. a Fidesz) jelenti az állandóságot az adott pártrendszerben. A magas WPA-indexhez tehát önmagában nem elegendő az, hogy egyes régi pártok több évtizeden keresztül jelen legyenek a parlamentben, hanem az is szükséges, hogy szavazat- vagy mandátumarányuk mindvégig minél magasabb legyen. Az index egyik sajátossága, hogy a parlamentből kieső pártokra nem érzékeny, hanem kizárólag az újonnan bekerülő pártok módosítják az indikátor értékét – természetesen negatív irányban.⁷³⁸ A súlyozás jelentősége

⁷³⁸ Az index nemcsak abban az esetben ugrik lefelé, amikor új pártok kerülnek be a parlamentbe, hanem akkor is, ha ezek az új pártok később nagy arányban tudják növelni a mandátumarányukat a régi pártok rovására. Jól látszik ez a 2005-ös lengyel választásokon: bár ekkor új párt nem került be a parlamentbe, viszont a 2001-ben újonnan bekerülő pártok (PO, PIS, SRP, LPR) 2005-ben közel megduplázták mandátumarányukat (82% fölé növelve részesedésüket), aminek következtében a WPA-index nagyot esett. Arra is rá kell mutatni, hogy az sem mindegy, hogy az új pártok kinek a rovására növelik mandátumarányukat: minél régebbi az a párt, amelynek a visszaszorulását előidézik, annál jobban csökken az index. Az, hogy a 2001-es választás nyomán csak kismértékben esett az indikátor értéke (noha az új pártok a mandátumok 43,5%-át szerezték meg!), azzal magyarázható, hogy ezek a pártok az AWS rovására erősödtek meg, azonban maga a „kiszorított” AWS is új formációnak számított a megelőző ciklusban, azaz – némi leegyszerűsítéssel – egy új erőt más új erők váltottak, így nagymértékű „megfiatalodásról” értelemszerűen nem lehetett szó. Az ellenpéldát a 2010-es szlovák választás jelenti: azáltal, hogy a parlamentből kiesett mindkét párt (HZDS, MKP) régi szereplő volt, a WPA-index annak ellenére is nagyot zuhant, hogy a korábbi ciklusban két párt együttes mandátumaránya is csak 23,3% volt.

abban nyilvánul meg, hogy az egyes újonnan megjelenő pártok eltérő erőt képviselnek a parlamentben, így nem egyforma mértékben „rontják le” a WPA-indexet (így pl. a MIÉP 1998-as megjelenése jóval kisebb mértékben „fiatalította meg” a pártrendszert, mint a több mint háromszor nagyobb mandátumaránnyal indító Jobbik 2010-ben). Az index egy másik jellemzője abban ragadható meg, hogy a parlamenti pártok között végbemenő erőviszony-eltolódásokra érzéketlen, azaz ha pl. évtizedeken keresztül ugyanazon pártok alkotják a parlamentet, úgy az index értéke akkor sem fog visszaesni, ha időközben egyes pártok megerősödnek, mások pedig meggyengülnek.

Haughton és Deegan-Krause egy 2015-ben megjelent írásában kilenc posztkommunista pártrendszer vonatkozásában elvégezte a WPAI-számításokat.⁷³⁹ Tekintettel azonban arra, hogy a számítási szabályok nem derülnek ki az írásból, illetve az eredményeket bemutató ábra a pontos adatokat nem tartalmazza, a számításokat magam is elvégeztem.⁷⁴⁰ Az eredményeket a 25. ábra foglalja össze, plasztikusan megjelenítve az egyes választásoknak a kontinuitásra és a megújulásra gyakorolt hatását. Amint látható, a négy pártrendszer jelképező görbék az első ciklus során értelemszerűen az elméleti maximumot jelentő vonal mentén haladtak. Elsőként a lengyel pártrendszer tért le erről az útról előbb kisebb (1993-as választások), majd nagyobb mértékben (1997-es választások). Szlovákia esetén az 1994-es választás csak apróbb megújulást hozott, viszont 2002-ben nagyot esett a WPA-index.

A magyar és a cseh görbe ugyanakkor továbbra is szorosan a szaggatott vonal mentén haladt, attól csak kismértékben tér el (hiszen a MIÉP, illetve az US, majd az SZ mint új pártok csak kis man-

⁷³⁹ HAUGHTON–DEEGAN–KRAUSE, 2015: 63; korábban Szlovákiára lásd HAUGHTON, 2014.

⁷⁴⁰ A számítások alapja az egyes pártok által a választásokon megszerzett parlamenti mandátumok voltak. A ciklus alatti mandátummozgásokat nem vettem figyelembe.

dátumaránnyal jelentek meg a parlamentben az 1998-as választásokat követően). Komolyabb fordulatot mindkét országban csak a 2010-es választás hozott, ekkor a két-két új párt miatt jelentősen visszaesett a WPA-index (különösen Csehországban). Az ábrán az is látszik, hogy a legutóbbi két választás Magyarországon minimális megújulással járt, szemben Csehországgal, ahol 2013 és főként 2017 is fontos átrendeződéseket hozott.

Visszatérve a másik két államra, a szlovák és a lengyel pártrendszer is több megújulási hullámon esett át, utóbbi azonban 2005 óta lényegében folyamatosan „öregszik” (a 2011-es és a 2015-ös választások is csak kisebb mértékű visszarendeződést hoztak). A 2019-es választás nyomán annak köszönhetően ugrott meg jelentősen a WPA-index, hogy a parlamentbe négy év után visszakerült az SLD, amely 1991–2015 között folyamatos képvisellel rendelkezett a törvényhozásban. Ezzel szemben Szlovákiában még a 2010-es és a 2016-os választás is jelentősen csökkentette a pártok átlagos életkorát.

A számítások alapján a pártok életkorának súlyozott indexe messze Magyarországon a legmagasabb 24,2 évvel.⁷⁴¹ A második legidősebbnek a lengyel pártrendszer bizonyult 20,8 évvel, amely ugyan fundamentális átrendeződésen esett át a 2000-es évek első felében, ám az akkor kialakult struktúra napjainkig viszonylag kismértékben változott meg. Csehországban az utóbbi 10 év hét új párt megjelenését és a régi pártok visszaszorulását hozta, aminek köszönhetően a WPA-index 14,8-ra esett vissza, azaz ezen számítási módszer szerint a cseh pártrendszer fiatalabb a lengyelnél. A pártok a szlovák pártrendszerben cserélődtek a legsűrűbben, és bár 2002–2010 között egy tartós „érés” folyamat mutatható ki,⁷⁴² 2010-ben a két régi

⁷⁴¹ Enyedi és Casal Bértoa a posztkommunista pártrendszerek összehasonlítása során kiemelte, hogy a térségben csak Magyarországról és Horvátországról mondható el, hogy a pártrendszereiben még mindig meghatározóak az 1990-es évek elejének-közepének pártjai (ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2018: 432).

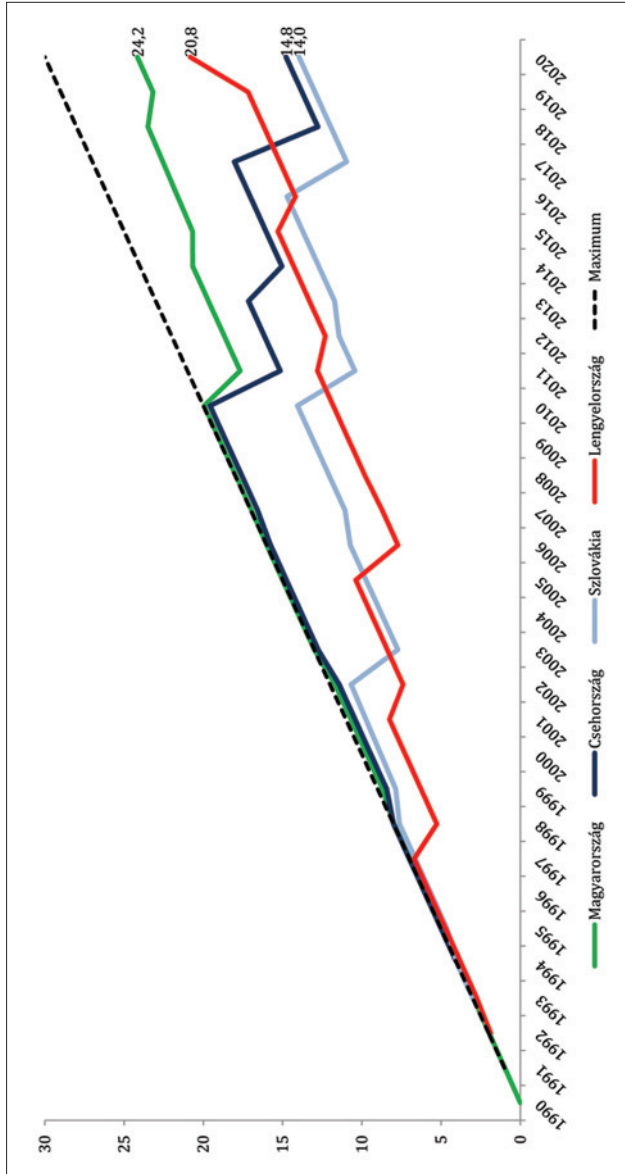
⁷⁴² Vö. FILIPEC, 2019: 23–24.

párt (HZDS, MKP) kiesése és két új formáció (Most–Híd, SaS) megjelenése alaposan visszavetette a WPA-index értékét, mint ahogyan a 2016-os választás is alapos átrendeződést hozott: két másik (viszonylag) régi párt (KDH, SDKÚ) kiesett, helyükre pedig három új párt (LSNS, SR, Siet) került. Az index értéke jelenleg 14,0, amely a legalacsonyabb a négy államot tekintve. A számítások viszont nem tartalmazzák a 2020-as választások által hozott újabb „megújulást”, hiszen – az indikátor sajátosságaiból adódóan – egy adott választás eredményei csak a következő évhez illeszthetők be. Az viszont egyértelmű, hogy ez a választás is csökkentette az index értékét (2021-re 10,2-es érték kalkulálható).

A szükséges számítások elvégzése után az adatokból az is megállapítható, hogy maguk az egyes pártok milyen WPA-indexszel rendelkeznek. Az indikátor értelmezése hasonló a fentiekhez: egy párt minél több ciklust és minél nagyobb mandátumaránnyal töltött a parlamentben, annál nagyobb a mutató értéke. (Így pl. ha valamelyik hazai párt folyamatosan 30%-os mandátumaránnyal lenne jelen a parlamentben, úgy a párt WPA-indexe $30 \times 0,3 = 9$ lenne.) A 26. ábra a vizsgált ciklusokban legalább egy alkalommal parlamentbe bejutó pártok összesített súlyát mutatja be ebből a szempontból. Ezen számítások alapján a rendszerváltás óta a visegrádi térség két legsikeresebb pártja a Fidesz és az MSZP volt, a magyar pártokat a cseh ČSSD és az ODS, majd a lengyel PiS és a szlovák Smer követi.⁷⁴³ (Az első négy párt tehát a kezdetektől egészen napjainkig folyamatos parlamenti képvisellel rendelkezik.)

⁷⁴³ Itt ismét szükséges megjegyezni, hogy a kalkulációk alapja az egyes pártok *mandátumrészesedése* volt, ami a Fidesz és az MSZP számára abból a szempontból „kedvező”, hogy – a magyar választási rendszerből adódóan – mindkét pártnak volt legalább egy olyan ciklusa, amikor a (listás) szavazatarányát jelentősen meghaladó mandátumaránnyal rendelkezett. Szavazatalapú számítások esetén a két párt bizonyosan nem emelkedne ki ilyen mértékben a többi közül.

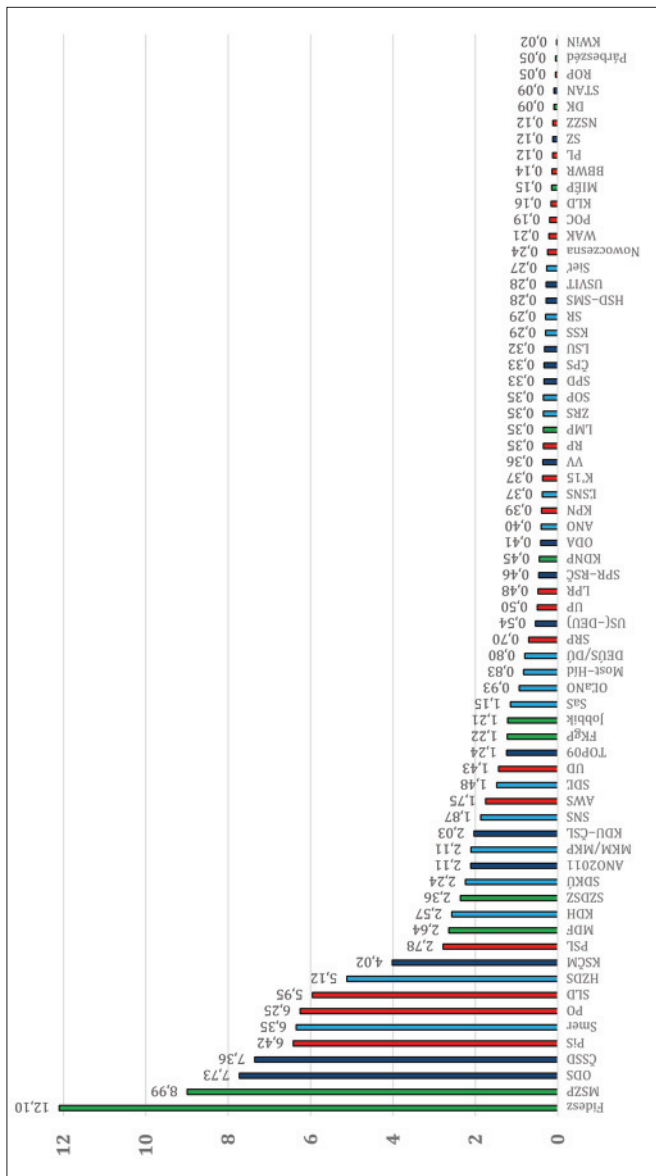
25. ábra. A pártrendszerek súlyozott életkora (WPAI) a visegrádi államokban (1990–2020)



Megjegyzés: annak érdekében, hogy a magyar pártrendszert „előnyez” (ti. a vizsgálódások itt 1990-től indulnak) ne érvényesüljön – és ezzel a négy pártrendszer jobban összehasonlíthatóbbá váljon –, a cseh és a szlovák pártrendszert két, a lengyel pedig egy évvel elmozdítottam felfelé az y tengely mentén. A további számítási szabályokat lásd a 12.4. függelékhez fűzött magyarázatban.

Forrás: saját számítások a 12.4. függelék alapján

26. ábra. A pártok súlyozott életkora (WPAL) a visegrádi pártrendszerben (1990–2020)



Forrás: saját számítások a 1.2.4. függelék alapján

7.4. A PÁRTOK TARTÓSSÁGA ÉS A VERSENY STRUKTÚRÁJA

Amint fentebb utaltam rá, a Mair 1996-os írásában hivatkozott államokról elmondható, hogy a parlamenti pártok köre évtizedeken át valamiféle állandóságot mutatott (ami – ismét kiemelem – nem azt jelentette, hogy a parlament folyamatosan pontosan ugyanazon pártokból állt). Bár Mair ebben a munkájában nem érintette a pártok állandóságának kérdését, viszont korábbi írásában óvatosan kezelte az új pártok megjelenésének, illetve a régiek eltűnésének a pártrendszer változására gyakorolt hatását. Egy 1989-es tanulmányában kifejtett álláspontja szerint az előbbi fejlemények önmagukban még nem járnak rendszerszintű hatásokkal, ugyanis kizárólag a pártrendszer „magjában” (*'at the core of a party system'*) bekövetkező változások minősülnek jelentősnek, míg a pártrendszer „peremén” (*'at the margins'*) megfigyelhető átrendeződések nem számítanak.⁷⁴⁴ Ezek alapján tehát – teszi hozzá a szerző – egy párt megjelenésének vagy eltűnésének fontossága nem a párt méretétől vagy ideológiai arculatától függ, hanem annak a rendszerben betöltött szerepétől – közelebről attól, hogy az adott párt megjelenése vagy eltűnése nyomán megváltozik-e a verseny jellege vagy a kormányalakítás mintázata.

Mair fenti gondolatmenete több szempontból is érdekes. Egyrészt rávilágít arra, hogy – a sartoriánus perspektívának megfelelően – az egyes pártok be-, illetve kilépésének jelentősége igen eltérő lehet. Ezek alapján a 27. táblázat is átgondolásra szorulhat, hiszen a parlamentből kieső pártok közül nem mindegyik értelmezhető relevánsként. Másrészt pedig – az előbbiekkal összefüggésben – felmerülhet a kérdés, miszerint a (kormány)pártok fluktuációja ellenére a verseny struktúrája mutathat-e valamiféle állandóságot? Lehetséges-e úgy kiszámíthatóságról beszélni, hogy a parlamenti pártok köre esetenként folyamatosan változik?

⁷⁴⁴MAIR, 1989a: 257.

Az utóbbi kérdést érintően – a problémát illusztrálendő – idézzük fel az 1998 és 2010 közötti demokratikus/jobboldali kormányok pártösszetételét Szlovákiában:

- 1998-as koalíció: SDK–SDL–MKP–SOP
- 2002-es koalíció: SDKÚ–KDH–MKP–ANO
- 2010-es koalíció: SDKÚ–KDH–Most–Híd–SaS

Szigorúan nézve egyetlen olyan pártot sem találunk, amelyik mindhárom koalíciónak tagja lett volna – ebből pedig értelemszerűen az is következik, hogy mindegyik kormány innovatívnak minősül. Azonban közelebbről vizsgálva természetesen kimutathatóak a kapcsolódási pontok a három kormány között: egyrészt mindegyik gerincét a két jobbközép (egy liberálisabb és egy konzervatívabb) kereszténydemokrata formáció képezte (1998-ban még az SDK-ba olvasztva), másrészt mindegyik koalícióban részt vett egy – a parlamentben aktuálisan képvisellel rendelkező – magyar párt is. A harmadik közös jellemző egy olyan új – az adott választásokon először parlamenti képviselőhez jutó – párt (SOP, ANO, SaS) bevonása volt. Az előbbi három párt több tekintetben különbözött egymástól, de az elitellenesség, a régi pártok elutasítása, valamint a politika megújítása, a „változás” ígérete mindegyikük ideológiai arculatában visszaköszönt (utóbbi két pártot pedig az erős antikorrupciós profil is jellemezte).⁷⁴⁵ Ezentúl a három koalíciót még egy további fontos körülmény is összekötötte, nevezetesen a „közös ellenfél” (eleinte a HZDS, majd a Smer), amivel szemben az előbbi pártok összefogása viszonylag automatikusan történt.

A 2016-os választásokat megelőzően szintén a Smer vs. jobboldali ellenzék szembenállás mentén helyezkedtek el a pártok, ám az is egyértelmű volt, hogy ha az addigi ellenzék alakíthatott volna kormányt, úgy annak koalíciós összetétele is szinte biztosan különbözött volna a 2012-estől (és természetesen a másik kettőtől is).

⁷⁴⁵ MESEŽNIKOV, 1999: 58–59; ŠKOLKAY, 1999: 130; UČEŇ, 2003: 49–51; MESEŽNIKOV, 2011.

Ahogy Deegan-Krause a 2010-es választásokról szóló elemzésében a *Radičová*-kormány összetételénél *dějà vu* érzésről írt,⁷⁴⁶ úgy a jobboldal 2016-os hipotetikus győzelme esetén is hasonló benyomásunk lehetett volna. Az, hogy „miről szól” a verseny, lényegében 2006 óta változatlan, azaz a tét 2010-ben, 2012-ben és 2016-ban is ugyanaz: a fragmentált jobboldal le tudja-e győzni a Smert (és esetleges populista-nacionalista szövetségeseit). (Végül a választásokat követően egy olyan kormány alakult meg, amelyik szakítást jelentett a verseny addigi mintázatával.)

A szlovák példa álláspontom szerint azt támasztja alá, hogy a parlamenti pártok folyamatos cserélődése ellenére is kialakulhat egy többé-kevésbé kiszámítható verseny. Ezzel egyidejűleg arra is rá kell mutatni, hogy a három jobboldali (amennyiben 2016-ban is a jobboldal győzött volna, akkor négy) kormány összetétele nem azért különbözött egymástól, mert a pártok interakciói vagy a verseny jellege átalakult volna – hanem azért, mert egyes korábbi kormánypártok (koalíciós partnerek) már kiestek a parlamentből, azaz a korábbi összetétel megismétlésére eleve volt lehetőség. Ilyen értelemben tehát valamiféle „kényszerű” innovációról beszélhetünk: 2002-ben az SĎL és a SOP, 2010-ben pedig az ANO és az MKP már eleve nem jöhetett szóba koalíciós partnerként.⁷⁴⁷ Össességében tehát elmondható, hogy Szlovákiában a pártok – legalábbis a „demokratikus” oldalon – olyan ütemben cserélődnek, ami ellehetetlenítette az ismétlődő összetételű koalíciókat, azaz eleve nem tudott működni – a 4.4.2. alpontban említett – Franklin–Mackie-féle inercia.

⁷⁴⁶ DEEGAN-KRAUSE, 2010.

⁷⁴⁷ A teljes képhez az is hozzátartozik, hogy elképzelhetőek olyan esetek, amikor lenne lehetőség egy korábbi koalíciós formula megismétlésére, azonban az – a pártok gyengülése miatt – már nem (vagy megint nem) biztosítana parlamenti többséget. Ekkor alapvetően két út kínálkozik a kormánypártok részére: vagy vállalják a kisebbségi kormányzást (mint pl. a második *Klaus*-kabinet 1996-ban), vagy pedig bővítik a kormányt (mint pl. a *Špidla*-kabinet 2002-ben).

A négy pártrendszer közül Magyarországon mutatták a legnagyobb állandóságot a pártok, így a kényszerű innovációra nem tudunk példát említeni. A későbbiekben azonban még előfordulhat ilyen eset, ugyanis az MSZP 2006 utáni meggyengülése, majd ezt követően a baloldal 2010 után meginduló fragmentációja, valamint – legfőképpen – az SZDSZ kiesése miatt a korábban három alkalommal is kormányzó MSZP–SZDSZ-koalíció már értelemszerűen nem ismétlődhet meg a jövőben. (Amint arra az 5.2.2. alpontban utaltam, a hazai kormányalakítási gyakorlat csak addig tudja kizárni az innovációt, amíg a Fidesz–KNDP képes egyedül kormányozni.)

Csehországban szintén akad példa arra, hogy a korábbi koalíciós partnerek kiesése idézett elő innovációt. Így pl. a 2006-os ODS vezette kormány azért nem tudta ismételni az 1992-es és az 1996-os formulát, mert az ODA ekkor már nem volt tagja a törvényhozásnak. 2010-ben hasonló volt a helyzet: a 2007-es ODS–KDU–ČSL–SZ-koalíció eleve nem jöhetett szóba, hiszen a keresztendemokraták és a zöldek is kiestek a parlamentből. Ugyanakkor arra is van példa, hogy az innovációt nem a pártkínálatban beálló változások kényszerítik ki: a 2013-as választásokat követően megalakuló ČSSD–ANO–KDU–ČSL-koalíció 2017-ben is folytathatta a volna a kormányzást (ezúttal már az ANO vezetésével), azonban Babiš koalíciós partnerei nem kívánták fenntartani a hármas koalíciót (aztán később a szociáldemokraták módosították az álláspontjukat).

Lengyelországban meglehetősen régen, 2007-ben került sor utoljára innovációra a kormányalakítás során; azóta a korábbi formulák ismétlődnek. Ráadásul a kényszerű innováció esélyeit csökkentik, hogy a 2007–2020-as időszak kormánypártjai jelenleg is kivétel nélkül parlamenti képvisellel rendelkeznek (PO, PSL, PiS). A 2001-es választásokat követően lassult a parlamenti pártok körének változása (a következő három alkalommal mindössze egy kieső és két újonnan bejutó párt volt), majd a két legutóbbi választás két-két kieső és új pártot hozott (utóbbiak közé a négy év szünet után visszajutó SLD-t is beleértve). Csakhogy ezen négy párt

kiesése, illetve bejutása nem bírt jelentőséggel a verseny mintázata szempontjából.

Végezetül hadd térjek vissza Mair jelen pont elején idézett gondolatmenetéhez. (Bár a szerző ezen tézisei mintegy hét évvel korábban születtek, mint a jelen kötet tárgyát képező 1996-os munkája, azonban az 1989-es írás mind fogalomkészlete, mind pedig szemléletmódja alapján szervesen kapcsolódik a későbbi munkáihoz.) Mair egyrészt azt állította, hogy csak a pártrendszer „magjában” bekövetkező változások fontosak, másrészt pedig leszögezte, hogy egy párt megjelenésének, illetve eltűnésének jelentősége a pártnak az adott rendszerben betöltött szerepétől függ (azaz megváltozik-e a verseny jellege vagy a kormányalakítás mintázata). Mindez felveti azt a kérdést, hogy a visegrádi pártrendszerekre miként adaptálható ez a megközelítés? Ennek megválaszolása előtt szükséges kiemelni, hogy Mair ebben a munkájában a pártrendszerek *változásával* foglalkozott: kiinduló kérdése az volt, hogy mikortól beszélhetünk egy új pártrendszerről egy adott állam vonatkozásában? Figyelemmel arra, hogy a visegrádi pártrendszerekben a pártok állandósága jóval elmarad(t) a Mair által vizsgált nyugati országokétól, magam nem is Mair kérdésére keresem a választ, hanem azt tekintem át röviden, hogy a verseny struktúrájának szempontjából mit is jelentett az egyes pártok megjelenése, illetve eltűnése a négy vizsgált országban. Egyes esetekben a pártok be- és kilépése valóban nem bírt semmilyen relevanciával a verseny mintázatát illetően – így pl. Szlovákiában a KSS egy ciklus erejéig (2002–2006) rendelkezett parlamenti képvisellel, mindvégig ellenzékben maradván. Csakhogy az új pártok esetében nem az előbbi az általános séma, a 9. táblázatban azt mutattam be, hogy – Magyarország kivételével – az új pártoknak is igen jó esélyeik vannak a kormányra kerülésre; a 26. táblázatból pedig az tűnt ki, hogy az egykori kormánypártok tetemes része mára nemcsak a kormányzati pozícióját, hanem a parlamenti képviselét is elvesztette. Vagyis látnunk kell, hogy a parlamenti pártok körének folyamatos – bár országonként eltérő intenzitású – változása többnyire a kormányalakítást is érinti: vagy olyan módon, hogy az

új pártok kormányra kerülnek (amint a 9. táblázatnál láttuk, mintegy 35%-uk nyomban az első parlamenti bejutásuk után, 17,5%-uk pedig a második ciklusban), vagy pedig azzal, hogy kiesnek a parlamentből. Természetesen egy új párt kormányra kerülése vagy a parlamentből történő kiesése még nem okvetlenül jár a verseny struktúrájának átalakulásával vagy a kormányalakítás mintázatának megváltozásával.

A 28. táblázat a lehetséges kimeneteket foglalja össze. Minden egyes kormányváltás vizsgálható egyrészt abból a szempontból, hogy a kabinetnek tagja lett-e új (korábban még nem kormányzó) párt, másrészt pedig az alapján is, hogy a kormányalakítás mintázata („szabályai”) változtak-e. Amint fentebb utaltam rá, egy új párt kormányra kerülése nem okvetlenül jár a koalíciókötési konvenciók módosulásával – erre kézenfekvő példaként említhető a 2002-es szlovák kormány, amelyben a SOP lecserélődött az ANO-ra anélkül, hogy ennek bármiféle rendszerszintű jelentősége lett volna. Máskor viszont az új párt(ok) kormányra kerülésével megváltozott a kormányalakítás mintázata (pl. Magyarországon 1994-ben). A táblázat jobb felső cellájába azok az esetek tartoznak, amikor a kormányalakításban nem volt érintett új párt, és a verseny jellege sem változott meg (pl. Magyarországon 2002-ben). A jobb alsó mezőbe azok a kormányalakítások jönnének, amikor annak ellenére módosult a pártok kapcsolatrendszere, hogy csak régi pártok kerültek kormányra – ilyen azonban még nem fordult elő a visegrádi országokban (de hipotetikus példaként megemlíthető pl. egy eset-

28. táblázat. A kormányalakítás mintázatának változása az új pártok függvényében

		új párt a kormányban	
		igen	nem
kormány- alakítás mintázata	változatlan	pl. Szlovákia, 2002 (ANO)	pl. Magyarország, 2002
	változik	pl. Magyarország, 1994 (MSZP, SZDSZ)	–

Forrás: saját összeállítás

leges ČSSD–ODS-koalíció Csehországból vagy egy PiS–PO-kormány Lengyelországból).

Összegezve a fejezet téziseit, megállapítható, hogy bár a pártok állandósága alapján mért stabilitás önmagában nem garantálja a pártok közötti kapcsolatrendszer kiszámíthatóságát,⁷⁴⁸ könnyen belátható, hogy a pártok közötti interakciók és a verseny mintázatának kikristályosodása lassabban következik be, ha a parlamenti aréna szereplői folyamatosan – esetenként egyik ciklusról a másikra is nagymértékben – változnak.⁷⁴⁹ Igaz, ehhez hozzátehetjük, hogy önmagában a pártok egy bizonyos szintű cserélődése nem okvetlenül befolyásolja a kormányalakítási szokásokat és ezen keresztül a verseny zárt jellegét.⁷⁵⁰ Csakhogy – amint a 3.3.3. alpontban láttuk – a kormányra kerülés lehetősége a pártok széles köre előtt nyitott volt: a négy országban azonosított 70 pártból mindössze 24 nem került kormányra, azaz a parlamentbe bejutott pártok közel kétharmada legalább egyszer kipróbálhatta a kormányzást), tehát a vizsgált államok esetén nem arról van szó, hogy a parlamentbe be- és kilépő pártok semmiféle – sartori értelemben vett – relevanciával nem rendelkeznek.⁷⁵¹ Az, hogy a négy pártrendszer zártságát összegző 11. táblázatban a legalacsonyabb pontszámok a második indikátornál születtek – vagyis a pártok közötti verseny a koalíciós variációk szempontjából túnt a legkevésbé zártnak –, nyilvánvalóan összefügg azzal, hogy kivételesen fordultak elő olyan választások, amelyek során nem változott a parlamenti pártok köre. A helyzet tehát az, hogy az új pártok kormányra kerülése minden esetben kihatással van a második indikátor értékére (akár a saját számítási módszeremet, akár a PSI-indexet vesszük alapul), azonban a számok

⁷⁴⁸ Vö. BAKKE–SITTER, 2005: 246 (a szerzők a magyar pártrendszerben az 1990-es évek közepén végbement változások alapján utaltak erre az összefüggésre).

⁷⁴⁹ Bár eltérő módszertan alapján, de hasonló következtetésre jutott Casal Bértoa (CASAL BÉRTOA, 2012: 456–458).

⁷⁵⁰ Vö. MAIR, 1996: 97–105.

⁷⁵¹ SARTORI, 2005 [1976]: 107–108.

mögé pillantva az is láthatóvá válik, hogy egyes esetekben a pártok kormányzati rotációja – amely sok esetben „kényszerű” innovációként értékelhető – valójában nem módosítja érdemben a verseny kiszámíthatóságát (ez különösen igaz volt Szlovákiára). A pártok intenzív cserélődése egyben azt is jelenti, hogy meglehetősen nehéz feladat lenne a Mair által említett két típusú – a pártrendszer magjában, illetve peremén bekövetkező – változás alapján értékelni a négy állam valamennyi választását.

8. A VERSENY MEGHATÁROZOTTSÁGA III.: A VÁLASZTÓI ILLÉKONYSÁG

Az 1.2.2. alpontban már utaltam rá, hogy Mair szerint a pártok közötti verseny struktúrájára fókuszáló vizsgálatok lehetővé teszik, hogy a pártrendszerben bekövetkező változásokat elkülönítsük a választói attitűdök változásától, ugyanis a kettő nem feltétlenül jár együtt. Az, hogy Mair fenntartással kezelte a pártrendszereknek a pártok relatív súlyán (azaz a szavazatarányuk hullámmzásán) alapuló tanulmányozását, a már többször hivatkozott 1989-es munkájából is kiderül.⁷⁵² A szerző ebben az írásában arra mutatott rá, hogy a szakirodalomban létezik egyfajta sajátos részrehajlás (hangsúlyeltolódás) a választási eredmények vizsgálata iránt (*'electoral bias'*), ugyanis – emeli ki Mair – a pártok választási eredményei térben és időben is könnyen összehasonlíthatóak. Korábban már idéztem, hogy Mair attól a konvencionális megközelítéstől kívánt eltávolodni, amely szerint „*a pártrendszerek változása nagyrészt – vagy akár kizárólagosan – a választási eredmények változásának függvénye, vagy éppen szinonimája*”.⁷⁵³ A pártok közötti kapcsolatrendszer a választói preferenciák akár nagyarányú módosulása esetén is változatlan maradhat, viszont egyes esetekben a szavazói magatartás viszonylagos állandósága mellett is radikális változások következhetnek be a pártok közötti verseny struktúrájában (erről részletesen lásd majd a 8.3. pontot). Wolinetz szintén szkeptikus azt illetően, hogy a választói illékonyág mennyiben alkalmas a pártrendszerek intézménye-

⁷⁵² MAIR, 1989a (különösen 271–273).

⁷⁵³ MAIR, 1997: 214–215 (vö. MAIR, 1996: 97).

sültségi szintjének vizsgálatára – álláspontja szerint az illékonyság egész egyszerűen nem a rendszer, hanem csak az egyes pártok vizsgálatakor minősül fontosnak.⁷⁵⁴ Chiamonte és Emanuele a pártrendszer-intézményesültség operacionalizálása során arra mutatott rá, hogy adott esetben a magas választói illékonyság sem érinti a pártok között kialakult verseny struktúráját.⁷⁵⁵

Ugyanakkor a fenti megközelítések nem jelentik azt, hogy a választói illékonyság ne bírna relevanciával a verseny struktúrájának vizsgálatakor. Maga Mair is foglalkozott a pártok közötti verseny struktúrájának és a szavazatingadozásnak az összekötésével: a holland pártrendszert tárgyaló írásának következtetése az volt, hogy az erősen nyitott mintázatú, strukturálatlan pártrendszer az utóbbi évtizedekben egyértelműen hozzájárult a magas – legalábbis nyugat-európai összevetésben magas – választói illékonysághoz.⁷⁵⁶ Toole a már többször hivatkozott munkájában szintén párhuzamba állította a pártrendszerek – a mairi indikátorok alapján számított – stabilizációját és a választói illékonyságot. Következtetése alapján a stabilabb (azaz a zárt verseny több jelét mutató) pártrendszerekben (közelebről a magyarban és a csehben) alacsonyabb választói illékonyság volt megfigyelhető, mint a kevésbé stabil pártrendszerben (a lengyelben). Toole ugyanakkor leszögezi, hogy „valószínűtlennek tűnik, hogy a pártpreferenciák viszonylagos stabilitása Magyarországon

⁷⁵⁴ WOLINETZ, 2006a. 60. Ennek a felfogásnak némileg ellentmond Rose és Munro már idézett tézise, amely szerint, „egy stabil pártrendszer akkor minősíthető teljes mértékben intézményesültnek, ha létezik egy állandó egyensúly a kínálat és kereslet között, azaz az egymást követő választásokon ugyanazon pártok versenyeznek, és a szavazatarányok csak néhány százaléknyi változnak az egyik választásról a másikra” (ROSE–MUNRO, 2003: 71 [saját fordítás]).

⁷⁵⁵ Chiamonte–Emanuele, 2019: 4.

⁷⁵⁶ MAIR, 2008a. A teljes képhez hozzátartozik, hogy Mair meglátása szerint a verseny nyitott mintázata csak azóta járul hozzá a szavazatingadozáshoz, amióta (kb. az 1980-as évektől) a holland társadalom oszloposodott jellege erodálódott. A holland mintára a 8.3.3. alpontban térek ki részletesebben.

és Csehországban jelentős hatással volt ezen pártrendszerek stabilizációjára”.⁷⁵⁷

A magas választói illékonyság két szempontból is kihatással lehet a pártok kapcsolatrendszerére, különösen a kormányalakításra. Egyrészt a nagyfokú szavazatingadozás növeli annak esélyét, hogy a parlamenti pártok köre megváltozzon. Könnyen belátható, hogy amennyiben a szavazók tömegesen hagynak el egy pártot, az akár a párt parlamenti kiesésével is járhat. Ennek inverze az a jelenség, amikor egy új párt olyan mértékben tudja növelni a támogatottságát, hogy – akár a „semmitől” – bekerül a parlamentbe.⁷⁵⁸ A választói illékonyság más esetekben nem a parlamenti pártok körét alakítja át, hanem a pártok közötti erőviszonyokat: ezzel egyes pártok jelentősen megerősödhetnek, mások pedig meggyengülhetnek. (Kiváló példa erre a 1994-es hazai vagy a 2005-ös lengyel választás.) A támogatottságok radikális hullámozása kihatással lehet a kormányalakításra is, hiszen a korábbi kormánypártoktól történő tömeges elfordulás csökkenti az esélyét annak, hogy a korábbi kabinet hivatalban maradjon – és egyben növeli annak a valószínűségét, hogy egy másik összetételű kormány alakuljon meg. Összességében a választók szerepét jól illusztrálja Smith gondolata, miszerint a választók a végső „urai” a pártrendszer változásának, és minden változás csak akkor válik tartóssá, ha azt a választók is megerősítik.⁷⁵⁹

A következőkben elsőként az összevont választói illékonyságot, mint a pártrendszerek leírásának egyik leggyakrabban használt indikátorát tárgyalom. Ezt követően azt vizsgálom meg, hogy az index miként alakult a visegrádi államokban a rendszerváltás óta eltelt évtizedekben. Végül azt a kérdést járom körül, hogy – Mair elméleti kategóriáit alapul véve – milyen lehetséges összefüggések tárhatóak fel a választó illékonyság és a pártok interakcióinak változása között.

⁷⁵⁷ TOOLE, 2000: 453.

⁷⁵⁸ Mindez akár azzal is járhat, hogy az új pártok egyes esetekben a mandátumok abszolút többségét is megszerezhetik (vö. ENYEDI, 2006c: 231).

⁷⁵⁹ SMITH, 1989b: 354.

8.1. AZ ÖSSZEVONT VÁLASZTÓI ILLÉKONYSÁG MINT INDIKÁTOR

A Pedersen által 1979-ben publikált *The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility* című tanulmány⁷⁶⁰ kiemelkedő hatású munkának bizonyult a politikatudományban.⁷⁶¹ Bár a szerző által kimunkált összevont választói illékonyági index (*aggregate volatility*) természetesen nem előzmények nélküli,⁷⁶² a Pedersen-indexként is ismert formula a választói magatartás és a pártrendszerek stabilitásának elemzésekor megkerülhetetlen indikátorrá vált. A korábban alkalmazott kvantitatív indikátorok túlnyomó része (pl. Gini-együttható, Rae frakcionalizáltsági indexe) a pártok számára és a pártrendszerek koncentrációjára fókuszált, azonban az ilyen irányú számítások – amint arra Pedersen rámutatott – gyakran félrevezetőek, ugyanis a vizsgált pártrendszerek változásairól sok esetben hamis képet adnak, és képtelenek a trendek lényegének megragadására.⁷⁶³ Pedersen szerint ennek az az oka, hogy a korábban elterjedt indikátorok a pártrendszerek *állapotát* jelezték, nem pedig azok *változását*, így egy olyan indikátort állított a középpontba, amely a pártrendszerek statikája helyett azok dinamikáját ragadja meg. Az összevont választói illékonyág kiszámításához elsőként a pártok szavazatarányában beállt változások aggregátumát (*total net change*, *TNC*) kell megállapítani a következő képlet segítségével:

$$TNC_t = \sum_{i=1}^n |\Delta p_{i,t}|$$

⁷⁶⁰ PEDERSEN, 1979.

⁷⁶¹ A tanulmány hatásainak értékelésére lásd KATZ, 1997 és RATTINGER, 1997.

⁷⁶² Lásd pl. ASCHER–TARROW, 1975. Az illékonyág (*volatility*) mérőszámként való alkalmazása már itt is megjelenik (481), de a szerzők a pártonkénti szavazatarányozásra fókuszáltak.

⁷⁶³ PEDERSEN, 1980. A szerző öt fiktív pártrendszert vázolt fel négyválasztásnyi időtávban, majd három indikátor alapján végezte el a számításokat. Annak ellenére, hogy az egyes pártrendszerekben a változások jellege markánsan eltérő volt, az indikátorok értékeiben ez nem tükröződött vissza.

ahol a Δp az i párt szavazatarányában beállt változást jelenti a t választásokon. Tekintve, hogy a szavazatnyereségek más pártoknál szavazatvesztésként realizálódnak, azaz a fenti számításban minden szavazatmozgást kétszer is regisztráltunk, az összevont választói illékonysági mutatót úgy kapjuk meg, ha a fenti összeget kettővel osztjuk, vagyis

$$V_t = \frac{TNC_t}{2}$$

illetve részletesebben kifejtve:

$$V_t = \frac{\sum_{i=1}^n |p_{i,t-1} - p_{i,t}|}{2}$$

Bár a Pedersen-index a választói magatartás és a pártrendszerek stabilitásának vizsgálata során nehezen megkerülhető szemponttá vált, az indikátor alkalmazását illetően számos probléma merült fel, amelyek alapvetően három kérdés mentén jelentkeznek:

- (1) hogyan mérjük az indexet;
- (2) pontosan mi is az, amit megmértünk;
- (3) mit jelentenek, hogyan interpretálhatóak a kapott eredmények.

A következőkben ezeket a kérdéseket röviden áttekintem annak érdekében, hogy a választói illékonyság mint indikátor természete és hasznosíthatósága alaposabban kirajzolódjon.

8.1.1. *Hogyan mérünk?*

Ami a számítási-módszertani nehézségeket illeti, arra kell rámutatni, hogy az összevont választói illékonyság kalkulálása közel sem olyan egyszerű folyamat, mint pl. a pártok effektív számának megállapítása, amely utóbbi a választási adatok ismeretében lényegében

egyértelműen meghatározható.⁷⁶⁴ Az illékonysági mutatók számítása során a legnagyobb nehézséget a pártok azonosítása, pontosabban „összeparosítása” okozza.⁷⁶⁵ Amennyiben a $t-1$ és a t választásokon pontosan ugyanazon pártok indulnak, ezzel a problémával természetesen nem szembesülünk, ám a valóságban ritkán akad példa ezen „ideális” állapotra. A Pedersen-index kalkulálása során mindenképp a pártok átalakulásának értelmezése okozhat problémát. A számítási módszertannak ki kell térnie szétválások és az egyesülések (történjenek azok akár a pártok, akár a választási koalíciók szintjén) során alkalmazott eljárásokra.⁷⁶⁶ Amint Sikk rámutat, alapvetően három módszer kínálkozik a szétválások és az egyesülések kezelésére, de egyik eljárás sem tekinthető tökéletesnek:⁷⁶⁷

⁷⁶⁴ A számítási problémákról bővebben lásd: HORVÁTH, 2013.

⁷⁶⁵ Vö. HIRATA, 2000: 84; BIRCH, 2001: 5; BIRCH 2003: 123–124; SIKK: 2005: 392; POWELL–TUCKER, 2014: 128; GALLAGHER et al, 2011: 318; CASAL BÉRTOA et al., 2017: 145–146. Az „összeparosítás” aprólékos munkájára lásd pl. ŠEDO, 2012: 5–8. A szerző táblázatos formában mutatta ki a 2002–2006-os, valamint a 2006–2010-es választásokon induló pártok közötti egyezőségeket. Birch külön függelékben tárgyalja, hogy mely pártokat tekinti egymás utódjának (BIRCH, 2003: 185–188). A 12.5. függelékben magam is hasonló módon jártam el.

⁷⁶⁶ Így pl. reflektálni kell arra a jelenségre, ha a $t-1$ választásokon induló 'A' párt később felbomlik, és a t választáson már egy 'A1' és egy 'A2' párt indul. (Közelebről: az 'A' párt $t-1$ választáskori eredményét miként vesszük figyelembe a pártot érintő illékonyság számításakor?) Hasonlóan kezelni kell azt a helyzetet, amikor a $t-1$ választáson még külön indul az 'A' és a 'B' párt, de a t választásra már egyesülnek, vagy választási koalíciót kötnek.

⁷⁶⁷ SIKK, 2005: 393. (Bár Sikk nem tér ki rá, de a magam részéről szükségesnek tartom elhatárolni a szétválást és a kiválást. Míg a szétválás esetén az utódpártok egyike sem feleltethető meg egyértelműen az elődpártnak, addig a kiválásnál megmarad ez a folytonosság. Az illékonysági számításoknál mindez azt jelenti, hogy a kiválásnál a kiváló párt eredményét nem kalkuláljuk hozzá az „anyapárt” eredményéhez azon megfontolásból, hogy a kiszakadó párt szavazóinak meg lett volna a lehetősége az anyapártra szavazni. Azzal viszont, hogy a kiváló pártot támogatták, mintegy elpártoltak az „anyapárttól”.) Casal Bértoa és szerzőtársai a különböző illékonyságszámítási módszerek és a korábbi szakirodalmi kalkulációk elemzése so-

- a szétváló pártokra (választási koalíciókra) a soron következő választásokon úgy tekintünk, mintha azok *egyben maradtak volna* (tehát eredményeiket összeszámítjuk); az egyesülő pártok (választási koalíciók) esetében pedig a tagpártok korábbi szavazatarányát számítjuk össze);
- a szétváló pártoknál (választási koalícióknál) a *legnagyobb utódpárthoz* számítjuk hozzá a szavazatokat; az egyesülő pártok (választási koalíciók) esetén pedig a legnagyobb párt szavazatarányát vesszük alapul;
- mind a szétválásra, mind az egyesülésre úgy tekintünk, mintha azzal *egy teljesen új entitás* jött volna létre, azaz az utód-, illetve elődpárt eredményei nem válnak összevethetővé.

A 29. táblázatban a két példa arra világít rá, hogy a három számítási módszer adott esetben milyen jelentős kihatással lehet a választói illékonyság eredményére.

29. táblázat. A szétválások és az egyesülések kezelésének módjai
(választói illékonyság)

		1. példa (szétválás) OF és utódjai (1990/1992)			2. példa (egyesülés) Fidesz–MDF (1998/2002)		
		1990	1992	V	1998	2002	V
számítási módszer	a)	OF (49,5%)	ODS+ODA +OH (Σ40,3%)	9,25	Fidesz+MDF (Σ32,3%)	Fidesz– MDF (41,1%)	8,8
	b)		ODS (29,7%)	19,8	Fidesz (29,5%)		11,6
	c)		–	49,5	–	41,1	

Forrás: saját számítások a 12.5.1., illetve a 12.5.2. függelék alapján

Az *a)* módszernél az időközben felbomló Civil Fórum szavazatarányát az utódpártok összesített eredményével vetettük össze, míg

rán arra mutattak rá, hogy a számítások pontosságát alapvetően az befolyásolja, hogy a kutató miként kezeli a pártváltozásokat (CASAL BÉRTÓA et al., 2017: 152).

a második esetben a legnagyobb utódpárt (ODS) volt a számítás alapja. A c) változat ugyanakkor azon alapul, hogy azzal, hogy az OF megszűnt, az 1990-es eredménye nem vehető össze az új pártok egyikével sem. A logika – természetesen ellenkező előjellel – hasonló a Fidesz–MDF példájánál. Az a) módszernél a 2002-es Fidesz–MDF közös lista eredménye a két párt 1998-as együttes szavazatarányával, míg a b) módszernél csak a Fidesz eredményével kerül összevetésre. A c) változat viszont új pártként tekint a közös listára. Amint a táblázat V-vel jelölt oszlopaiból kitűnik, a különböző számítási módszerek gyökeresen eltérő illékonysági eredményekhez vezetnek.

A pártok azonosításának folyamatában további nehézséget jelentenek a nevet változtató, valamint a t választásokon már nem induló pártok is, ugyanis be kell azonosítani, hogy a $t-1$ választásokon induló pártoknak mi lett a sorsa a t választásokon. Mindez – különösen a kisebb pártoknál – esetenként olyan aprólékos vizsgálatokat és alapos utánajárást igényel, amely jelentősen megnehezíti a pontos számításokat.⁷⁶⁸ A probléma nem pusztán elméleti jellegű, ugyanis amennyiben összevetjük a két egymást követő választásokon induló pártok körét, láthatóvá válik, hogy az egyezés kimondottan alacsony (30. táblázat).

A táblázatban található számok azt mutatják meg, hogy az adott választásokon induló pártok mekkora hányada vett részt a megelőző választásokon is. Számításaim alapján a $t-1$, illetve a t választásokon induló pártok közti átfedés az egyes államokban 50% körül mozgott,

⁷⁶⁸ Vö. LEWIS, 2000: 85–86. Így pl. a 2006-os és a 2010-es csehországi képviselőházi választásokon egyaránt 26 párt indult. A 2006-os 26 pártból mindössze 10 pártot lehet a névegyezés révén könnyedén „összeparosítani” a 2010-es pártokkal. 16 párt esetén már elmélyültebb vizsgálatot igényel annak megállapítása, hogy 2010-ben más néven (esetleg egy másik párt listáján) megmérettették-e magukat, vagy éppen nem is indultak. A képet árnyalja, hogy ez a 16 párt a szavazatoknak mindössze 5,08%-át szerezte meg 2006-ban, vagyis az esetleges tévedések vagy eltérő értelmezések viszonylag csekély mértékben befolyásolják a számítás végeredményét.

30. táblázat. A megelőző választáson is induló pártok aránya a viseigrádi államokban

	Választások							
	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Magyarország	57,9%	60,0%	46,2%	53,3%	60,0%	44,4%	39,1%	–
Csehország	56,3%	76,9%	33,3%	46,2%	42,3%	56,5%	48,4%	–
Szlovákia	52,9%	41,2%	44,0%	61,9%	55,6%	42,3%	47,8%	41,7%
Lengyelország	45,5%	52,4%	50,0%	50,0%	80,0%	63,6%	41,2%	70,0%

Megjegyzés: Magyarország esetén a 2014-es és a 2018-as nemzetiségi listákat nem vettem figyelembe a számítások során.

Forrás: saját összeállítás a 12.5. függelék alapján

azaz a választásokon induló pártok alig több mint feléről mondható el, hogy mindkét választáson (t és $t-1$) részt vettek.

Össességében megállapítható, hogy a felvetett számítási-módszertani problémák könnyen odavezethetnek, hogy az egyes választásokra vetített összevont választói illékonyságra szerzőnként és kutatásonként egymástól akár jelentősen eltérő adatokat találunk.⁷⁶⁹ Éppen ezen megfontolásból nem hagyatkoztam a szakirodalomban

⁷⁶⁹ Illusztrációként egy példa: az 1994-es szlovákiai választásról az alábbi adatok lehettek fel:

- 13,6 (Sikk, 2005: 396)
- 20,6 (Bakke–Sitter, 2005: 250)
- 23,1–25 (Hirata, 2000: 90.)
- 23,8 (Markowski, 2001: 61.)

Magam az értéket 24,1-re kalkuláltam (31. ábra). A harmadik forrás kivételével valamennyi szerző kifejezetten utal arra, hogy a szétváló pártokra (választási koalíciókra) a soron következő választásokon úgy tekintenek, mintha azok egyben maradtak volna; az egyesülő pártok (választási koalíciók) esetében pedig a tagpártok korábbi szavazatarányát egybeszámítják. Ennek fényében nehezen magyarázható a Sikk 13,6-os értéke. Gallagher és szerzőtársai az 1990-es évek választásainak átlagos összevont választói illékonyságát számították ki (Gallagher et al., 2011: 318). Ez Szlovákia esetében 19,9, ami közel esik Sikk 18,4-éhez és Bakke–Sitter 21-éhez, de viszonylag nagymértékben különbözik Hirata 24,3-as és az általam számított 24,1-es értékétől. Megjegyzést érdemel, hogy Gallagherék szerint a kalkulált inde-

és a különböző adatbázisokban fellelhető adatokra, hanem a számításokat minden esetben magam végeztem el, a lehető legalaposabban feltérképezve az egyes pártok közötti kapcsolódási pontokat.⁷⁷⁰

8.1.2. Mít (nem) mérünk?

Amennyiben megkapjuk egy adott választásra vonatkozóan a Pedersen-index értékét, azt is szükséges tisztázni, hogy tulajdonképpen mi az, amit a szám megmutat, illetve ezzel együtt mi az, amit nem mér. Amint Casal Bértoa és szerzőtársai felhívják a figyelmet, a Pedersen-index legalább annyi összefüggést rejthet el, mint amennyit feltár.⁷⁷¹ Az összevont illékonyosság eleve arra utal, hogy a pártok közti szavazatvándorlások mintegy „nettósításra” kerülnek, ami azzal jár, hogy bizonyos folyamatok rejtve maradnak.⁷⁷² Mindenekelőtt azt kell kiemelni, hogy az egyes pártokra vetített illékonyásgnál kizárólag a szavazatok arányának változása kerül vizsgálatra, vagyis amennyiben az 'A' párt a $t-1$ és a t választásokon is 40%-ot ér el, nullával „járul hozzá” az összevont választói illékonyasághoz. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy mindez a lehető legritkább esetben jelenti azt, hogy a pártnak a t választásokon sikerült teljes egészében megőriznie a korábbi választói bázisát – utóbbi alatt ezúttal *ugyanazon* szavazópolgárok halmazát értve. Egy hipotetikus példán bemutatva: tegyük fel, hogy az 'A' pártot a $t-1$ választásokon egymillió választópolgár támogatta, ami – 80%-os részvétel mellett – 40%-os eredményt jelent. A t választásokon viszont a párt szavazói közül:

nek „valószínűleg túlbecsülik az összevont választói illékonyosság valós szintjét”, vagyis a szerzők szerint a valós értékek alacsonyabbak.

⁷⁷⁰ A kalkulációk menete és eredményei megtalálhatóak a 12.5. függelékben.

⁷⁷¹ CASAL BÉRTOA et al., 2017: 142.

⁷⁷² Vö. WOLINETZ, 2006b: 5. Amint a szerző rámutat, a Pedersen-index tipikusan alábecsüli a pártpreferenciát váltó szavazók arányát. Az indikátor értéke azt mutatja meg, hogy a választók *legkevesebb* hány százaléka változtatta meg a pártpreferenciáját a megelőző választások óta.

- a) 50 ezren kikerültek a választói névjegyzékből (elhalálozás stb. miatt),
 b) 250 ezren másik pártra szavaztak,
 c) 150 ezren távol maradtak a szavazástól;
 ezzel párhuzamosan pedig a pártnál
 d) 50 ezer első szavazó és
 e) 250 ezer új szavazó jelent meg (akik a $t-1$ választásokon még egy másik pártot preferáltak), valamint
 f) a részvételi arány visszaesett 68%-ra.

A fenti folyamatok három fontos következménnyel jártak:

- a párt $t-1$ választáskori szavazóinak mindössze 55%-a támogatta ismét az 'A' pártot;
- a párt ismét 40%-os eredményt ért el;
- vagyis az összevont illékonysági mutató számításánál az 'A' párt 0-val jön számításba!

A példa arra mutat rá, hogy adott esetben a választói preferenciák átrendeződése nem lineáris módon tükröződik vissza a pártra vetített illékonysági mutatóban, és ezáltal az összevont választói illékonyságban sem.⁷⁷³ További megjegyzések:

- Ad a) és d): maga a szavazópolgárok halmaza is módosulhat választásról választásra, de ebben az esetben nem beszélhetünk

⁷⁷³ Ersson és Lane ezen megfontolásokból a választók szintjén jelentkező változások három szintjét különböztette meg. Pártváltásról (*'party switching'*) akkor beszélünk, ha a választópolgár a korábbi választáshoz képest immár egy másik pártra szavaz. A „bruttó” illékonyság (*'gross volatility'*) már azokat a választókat is regisztrálja, akik szavazóból nem-szavazókká váltak (vagy fordítva). Végezetül az általános illékonyság (*'overall volatility'*) már a választójogosultsággal rendelkezők körének változását is figyelembe veszi (ERSSON–LANE, 1998: 25–26; vö. CREWE, 1985: 9–10; TÓKA, 1998). A problémakört illetően fontos előrelépésként értékelhető Gomez írása, amely hat nyugati pártrendszer 73 választásának vizsgálatá alapján úgy becsülte, hogy a pártpreferencia-váltások 75%-os, a részvételi arány változása 17%-os, míg a választópolgárok körének változása 8%-os súllyal járul hozzá az illékonysághoz (GOMEZ: 218).

illékonyaságról. (Egyébként is egy marginális súlyú és a pártoktól teljes egészében független – mintegy objektíve adott – faktorról van szó.)

- Ad *b)* és *e)*: itt a párt támogatói körében következnek be változások, amelyek adott esetben úgy is végbemehetnek, hogy a párttól elforduló választók által okozott szavazatvesztéséget ellensúlyozhatja azon szavazók támogatása, akik a korábbi választásokon még egy másik pártot preferáltak.⁷⁷⁴ Amennyiben nemcsak a „nettósított” szavazatvándorlásra vagyunk kíváncsiak, hanem a szavazóbázisokban bekövetkezett változásokat kívánjuk kutatni, akkor az egyéni szintű illékonyaságot kell vizsgálni, amelyhez közvélemény-kutatási panelvizsgálatok vagy (visszaemlékezésen alapuló) visszamenőleges vizsgálatra van szükség.⁷⁷⁵
- Ad *c)* és *f)*: a Pedersen-index – természeténél fogva – nem vesz tudomást a változó részvételi arányról, így amennyiben egy adott párt a szavazóbázisának ugyanakkora hányadát veszíti el, mint amennyivel csökken a részvételi arány, akkor az általa megszerzett szavazatok aránya akkor is változatlan marad, ha egyetlen új szavazót sem szerzett.⁷⁷⁶

Míg az *a)* és *d)* pontnál illékonyaságról nem beszélhetünk, a *b)* és *e)* pontnál preferenciaváltások sora történik (egyesek elhagyják a pártot, mások átpártolnak hozzá), viszont amennyiben ezen folyamatok kiegyenlítik egymást, az illékonyaság nulla marad – holott a párt szavazóbázisában akár tekintélyes méretű átrendeződés követ-

⁷⁷⁴Vö. ASCHER–TARROW, 1975: 480.

⁷⁷⁵CREWE, 1985: 10–11. Vö. RATTINGER, 1997: 87; ERSSON–LANE, 1998: 27–29; HIRATA, 2000: 85; BIRCH, 2001: 4. Bartolini és Mair vizsgálatai alapján egyébként az egyéni és az összevont választói illékonyaság között erős korreláció mutatható ki, azaz az ellensúlyozó hatást nem szabad túlbecsülni (BARTOLINI–MAIR, [1990] 2007: 34–40).

⁷⁷⁶Vö. RATTINGER, 1997: 89.

kezhetett be.⁷⁷⁷ Így amennyiben arra vagyunk kíváncsiak, hogy az 'A' párt $t-1$ választáskori szavazói mekkora arányban tartottak ki az 'A' párt mellett a t választásokon, önmagában a Pedersen-index alapján csak hozzávetőleges pontosságú választ adhatunk.

A „nettósításból” fakadó problémák mellett az indikátor egy másik fogyatékoságára is rá kell mutatni: az összevont választói illékonysági mutató nem képes arra, hogy kimutassa a szavazatingadozások irányát. A pártrendszer stabilizációja szempontjából ugyanis jelentős különbség van aközött, hogy egy adott mértékű illékonyság tartósan ugyanazon (tipikusan parlamenti) pártok között következik be, vagy pedig új pártok megjelenése és/vagy régebbi pártok eltűnése generálja a szavazatingadozást. A Pedersen-index ezen hiányosságát orvosolandó több megoldás is született, amelyek közül Birch, valamint Powell és Tucker módszere a legismertebb. Amint Birch rámutat, a két választás között mért összevont illékonyságot három tényező kombinációja határozza meg:

1. a mindkét választáson részt vevő választók pártpreferenciájában beállt változások;
2. a választók összetételében beállt változások (változás a szavazásra jogosultak összetételében és a részvételi adatokban);
3. a „pártkínálatban” beállt változások (új pártok alakulása, régiek megszűnése, egyesülése stb.).⁷⁷⁸

Birch szerint az illékonysággal foglalkozó tanulmányok többsége főként az első, esetleg a második faktorról számol, a harmadikat viszont – a neki tulajdonított csekély jelentősége miatt – többnyire figyelmen kívül hagyják. Csakhogy a „pártkínálatban” beállt változások jóval hangsúlyosabban jelentkeznek a formálódó, kevésbé stabil pártrendszerekben, így az illékonysági adatokat is nagyobb

⁷⁷⁷ Matematikailag az sem kizárt, hogy a $t-1$ és a t választás között az összes szavazó preferenciát vált, az összevont illékonysági mutató viszont nulla marad, hiszen adott esetben a párttól elforduló és a párthoz átpártoló szavazók száma valamennyi pártnál kiegyenlítheti egymást.

⁷⁷⁸ BIRCH, 2001: 3, BIRCH, 2003: 122–123.

mértékben befolyásolják, mint a stabil pártrendszerű államokban. Emiatt érdemes az illékonysági számításokat a „létező” pártokra (*existing parties*) szűkítve is elvégezni, utóbbiakon azokat a pártokat értve, amelyek részt vettek a $t-1$ és a t választáson is.⁷⁷⁹

A Pedersen-index korrigálására tett kísérletet Powell és Tucker is, azáltal hogy az illékonyság mögött meghúzódó szavazatváltásokat két kategóriára bontotta:

- „A” típusú illékonyság:⁷⁸⁰ a pártrendszerbe belépő és az onnan kilépő pártok⁷⁸¹ által generált illékonyság;
- „B” típusú illékonyság: a már létező pártok által generált illékonyság.

Az „A” típus esetében tehát azokat a szavazatokat összesítjük, amelyeket (1) a pártrendszerbe újonnan belépő pártok szereznek a t

⁷⁷⁹ Az ekként értelmezett „valós” illékonysági index képlete:

$$V_t = \frac{\sum |c_{i,t} - c_{i,t-1}|}{\sum c_{i,t} + \sum c_{i,t-1}}$$

ahol a $c_{i,t}$ a mindkét választáson induló (*continuous*) i párt szavazataránya a t választáson, a $c_{i,t-1}$ pedig ugyanezen párt szavazataránya a $t-1$ választáson. Ezzel a vizsgálattal tehát megközelítőleg ki tudjuk szűrni a „pártkínálatban” beállt változások által generált illékonyságot. Megjegyzendő, hogy Markowski hasonló logika mentén tesz különbséget az *általános (general)* és a *választópolgári (citizens')* illékonyság között (MARKOWSKI, 2001: 57–58). Előbbi figyelmen kívül hagyja azt, hogy pártok kerülnek be a politikai szintérré és kerülnek ki onnan, utóbbi viszont tekintettel van a politikai piac kínálati oldalára (pl. pártszakadások, pártegyesülések), és így mindig kisebb értéket jelent az előbbinél.

⁷⁸⁰ A könnyebb megjegyezhetőség végett a szerzők a két típusú illékonyságot így említik: „*Type A Volatility refers to volatility caused by 'A new party' and Type B Volatility refers to volatility 'Between existing parties'*”. (POWELL–TUCKER, 2014: 125). Más szerzők az „*extra-system volatility*” és a „*within-system volatility*” kifejezéseket használják a két típusra (MAINWARING et al., 2017).

⁷⁸¹ Annak érdekében, hogy a számítások ne legyenek aránytalanul bonyolultak, a szerzők csak azon pártokkal foglalkoznak, amelyek vagy a $t-1$, vagy pedig a t választásokon legalább 2%-nyi szavazatot kaptak. 2% alatti szavazatarány esetén a pártot nem létezőnek tekintik, és a számítások során figyelmen kívül hagyják.

választásokon, és amelyeket (2) a pártrendszerből kilépő pártok szereztek a korábbi, azaz a $t-1$ választásokon. Ezek alapján az „A” típusú illékonysági mutató képlete:

$$V_{A,t} = \frac{|\sum_{o=1}^n p_{o(t-1)} + \sum_{w=1}^n p_{w(t)}|}{2}$$

ahol a $p_{o(t-1)}$ a t választásra eltűnő („old”) párt szavazataránya a $t-1$ választáson; a $p_{w(t)}$ pedig a t választáson megjelenő (tehát a $t-1$ választáson még nem létező; „new”) párt szavazataránya a t választáson.⁷⁸² (A „B” típusú illékonyságra a szerzők az eredeti Pedersen-indexet alkalmazták azzal a kiegészítéssel, hogy a p a mindkét választáson létező pártot jelöli.⁷⁸³) A két eljárás közül álláspontom szerint Powell és Tucker módszere könnyebben interpretálható, így a továbbiakban ezt a megoldást fogom használni annak kimutatására, hogy az új pártok mennyiben voltak hatással az összevont választói illékonyságra.⁷⁸⁴

Végezetül megjegyzendő, hogy a Pedersen-index egy további módosítását jelenti az ún. blokkok közti illékonyság kiszámítása, amely értelemszerűen azt méri, hogy az egyes blokkok mennyiben rendelkeznek stabil választói bázissal.⁷⁸⁵ (Ezt a kérdéskört azonban nem érintem.)

⁷⁸² POWELL–TUCKER, 2014: 126–127. (A választások idejét jelző jeleket módosítottam; a szerzők a korábbi választást t -vel, a későbbit pedig $t+1$ -gyel jelölték.)

⁷⁸³ Az „A” és a „B” típusú illékonyság együttesen adja ki a „klasszikus” összevont választói illékonyságot, vagyis a Pedersen-index értékét.

⁷⁸⁴ A két indikátor eltérésére lásd HORVÁTH, 2013: 26–27. Az alapvető különbséget az jelenti, hogy míg Birch a pártkínálat változásából adódó illékonysági faktorokat kizárta (azaz az eredeti Pedersen-indexet *leszűkítette* a „létező” pártokra), addig Powell és Tucker nem leszűkítette, hanem *kétfelé bontotta* a Pedersen-indexet.

⁷⁸⁵ Ez a vizsgálati szempont elsőként Mairnél jelent meg, még *'inter-area volatility'* néven; a szerző arra mutatott rá, hogy ez az indikátor lényegesen alacsonyabb értékeket mutat, mint az összevont választói illékonyság (MAIR, 1983: 410–411). A blokkok közti illékonyság legátfogóbb tárgyalására lásd BARTOLINI–MAIR, [1990] 2007.

8.1.3. Miként értelmezzük?

A harmadik – és témám szempontjából a legfontosabb – kérdés arra irányul, hogy a választói illékonyságra irányuló vizsgálatok eredményei voltaképpen hogyan is interpretálhatóak a *pártrendszerek* vonatkozásában. Amint láttuk, a Pedersen-index azt mutatja meg, hogy a választók milyen arányban tartanak ki korábbi pártpreferenciájuk mellett (pontosabban milyen arányban változtatják azt meg) – vagyis az index elsősorban a *választói* elköteleződés stabilitását méri. A sartorianus „paradigmán” belül az illékonysági adatok fenntartással kezelendők, ugyanis semmit nem mondanak el a pártok interakcióinak mintázatáról⁷⁸⁶ (amint láttuk, Mair is kifejezetten óvakodott attól, hogy a választói preferenciák fluktuációjából vezessük le a pártrendszerek változását). Ugyanakkor a fejezet elején már utaltam arra, hogy a választói illékonyság több szempontból is kihatással lehet a pártrendszerre.

Az illékonyság értelmezésénél alapvetően két kérdésre kell választ adnunk. Elsőként az a probléma merül fel, hogy a választói illékonyság és a pártrendszer változása együtt jár-e egymással, azaz kölcsönösen feltételezi-e egymást a két jelenség. Közelebről: viszonylagosan stabil választói preferenciák mellett is változhat-e a pártrendszer, illetve nagyfokú választói illékonyság mellett is maradhat-e stabil a pártrendszer? Ami az első felvetést illeti, Crewe arra mutat rá, hogy a lassú, kumulatív trendek, azaz egyik vagy másik párt támogatottságának kismértékű, de folyamatos növekedése vagy csökkenése is járhat az erőviszonyok átrendeződésével. Így pl. a német SPD – mintegy három évtized alatt – beérte a kereszténydemokratákat. A másik példát a brit Munkáspárt 1950-es évektől kezdődő lassú hanyatlása jelenti.⁷⁸⁷ A második jelenség sem példa nélküli, ugyanis a lazuló pártidentitás és az ezzel járó nagyobb mértékű szavazói illékonyság sem okvetlenül jár együtt a pártrendszer

⁷⁸⁶Erről lásd pl. WOLINETZ, 2006b.

⁷⁸⁷CREWE, 1985: 18. Hasonlóan érvel MAIR, 1989a: 269.

destabilizálódásával. Az egyes pártok között végbemenő szavazatindagadozások iránya akár ki is egyenlítheti egymást, ami azzal jár, hogy az összevont választói illékonyság alacsony marad.⁷⁸⁸

Az előző két gondolatmenet azonban sokkal inkább kivételnek tekinthető, mint főszabálynak: amint Crewe is kiemeli, a választói illékonyság és a pártrendszer változása többnyire együtt jár. Ezzel el is érkeztünk a második vitatott ponthoz, ami nem más, mint a választói illékonyság és a pártrendszer instabilitása közötti ok-okozati kapcsolat iránya, tehát annak eldöntése, hogy inkább a választói illékonyság okozza-e a pártrendszer instabilitását, vagy pedig fordított az összefüggés, azaz inkább maga a pártrendszer instabilitása az, amely előidézi a választói illékonyságot. (Vagy a stabilitás felől közelítve: a csökkenő választói illékonyság vonja maga után a pártrendszer stabilitását, vagy pedig pártrendszer stabilitása járul hozzá a választói preferenciák megszilárdulásához.) Összességében elmondható, hogy az elmúlt három-négy évtizedben a pártrendszerekre irányuló számos vizsgálat a választói illékonyságra úgy tekintett, mint a pártrendszerek destabilizálódásának vagy instabilitásának forrására – de legalábbis az (in)stabilitás indikátoraként szolgált a Pedersen-index.⁷⁸⁹ Ugyanakkor az ok-okozati kapcsolatot megfordító érvelésre is számos példát találunk. Így pl. Converse és Dupeux a francia IV. köztársaságot vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy bár a választók ideológiai alapállása viszonylag stabil, viszont a pártok körében olyan mértékű volt a fluktuáció, hogy az megnehezítette a választókat abban, hogy időről időre ugyanazon pártra adják le sza-

⁷⁸⁸ Szemléletes példát jelent erre Kanada pártrendszere az 1970-es években. A Pedersen-index annak ellenére volt tartósan alacsony, hogy az évtized három választásán a szavazók mintegy harmada nem ugyanazt a pártot támogatta folyamatosan. Lásd LE DUC, 1985: 54–60. A jelenség korábbi tárgyalására lásd ROSE–URWIN, 1970: 292–293, valamint ASCHER–TARROW, 1975: 480–482.

⁷⁸⁹ Különösen pl. BIELASIAK, 2002; BIRCH, 2003; SIKK, 2005; DRUMMOND, 2006; MAINWARING–TORCAL, 2006; LANE–ERSSON, 2007; MAINWARING–ZOCO, 2007; EMANUELE et al., 2018.

vazatukat.⁷⁹⁰ A holland pártrendszer vonatkozásában van der Eijk és Niemoller azt emelte ki, hogy a folyamatosan bővülő pártkínálat bátorítja a pártpreferenciák változását (hiszen az egyes pártok közel kerülnek egymáshoz az ideológiai térben), noha a választók nagy része egyébként szilárd ideológiai pozícióval rendelkezik.⁷⁹¹ Mair ezzel némileg egybecsengően úgy érvelt, hogy a nyitott struktúrájú verseny alapvetően hozzájárul a magas választói illékonyasághoz.⁷⁹² Barnes és szerzőtársai Spanyolország vonatkozásában hasonló összefüggést mutattak ki: „A választók ingadozása a pártok illékonyaságának az eredménye – utóbbiba beleértve a szétválásokat, egyesüléseket, belső viszályokat és az állandóság hiányát. A választók stabilak voltak az alapvető orientációikat tekintve.”⁷⁹³ Vagyis – teszik hozzá a szerzők – nem a választók szeszélye, hanem az elitek taktikai és stratégiai döntései bizonyultak a választói instabilitás forrásának. Mindhárom hivatkozott munka azt a megközelítést látszik alátámasztani, miszerint maguk a pártok generálják a választói illékonyaságot.

A probléma természetesen a posztkommunista pártrendszerek vonatkozásában is felmerült. Birch a Pedersen-index korrigálása során elhatárolta egymástól a keresleti és a kínálati oldalt, rámutatva, hogy a pártrendszer kínálati oldala főként az „elitek szeszélyén” múlik, azaz a választók igényei és preferenciái alig kerülnek figyelembevételre.⁷⁹⁴ Rose és Munro hasonlóan érvelt; számításaik szerint a vizsgált 11 új európai demokráciában az illékonyaság mintegy öthatoda a pártok megszűnésére, egyesülésére, illetve új pártok megjelenésére vezethető vissza.⁷⁹⁵ Toole azt valószínűsítette, hogy a pártrendszerek stabilitása (azaz a pártok állandósága) az, amely

⁷⁹⁰ CONVERSE–DUPEUX, 1962.

⁷⁹¹ VAN DER EIJK–NIEMOLLER, 1985. (A szinte tökéletesen arányos választási rendszer – párosulva az explicit küszöb hiányával – eleve nagyban bátorítja az új pártok megjelenését.)

⁷⁹² MAIR, 2008a (erről részletesebben lásd a 8.3.3. alpontot).

⁷⁹³ BARNES et al., 1986: 75 (saját fordítás).

⁷⁹⁴ BIRCH, 2001: 3; BIRCH, 2003: 121–124.

⁷⁹⁵ ROSE–MUNRO, 2009: 50–54.

hozzájárul a választók pártpreferenciájának megszilárdulásához.⁷⁹⁶ Casal Bértoa és Mair a 13 új európai demokráciát vizsgáló írásában szintén feltételezte, hogy a magas választói illékonyság nem annyira az oka, hanem inkább a következménye a posztkommunista pártrendszerek alacsony fokú intézményesültségének (erre még visszatekint a 8.3. pontban).⁷⁹⁷

A kauzalitás irányának problémakörét legátfogóbban – a posztkommunista kelet-közép-európai pártrendszerekre vetítve – Tavits tárgyalta.⁷⁹⁸ A szerző következtetései nagyrészt egybevágnak a fentebb hivatkozott vizsgálatokkal: a választói illékonyság sokkal inkább az *okozata*, nem pedig az oka a pártkínálatban beálló változásoknak. A statisztikai összefüggések alapján a pártkínálatban beálló változások szignifikánsan befolyásolják a választói illékonyságot. *„Lehetséges, hogy a korábban támogatott pártjuk már eleve nem is indul a következő választáson, így [ti. a választók] pártpreferenciájuk megváltoztatására vagy a szavazástól való tartózkodásra kényszerülnek”* – mutat rá a tanulmány.⁷⁹⁹

Megítélésem szerint viszont Tavits indokolatlanul nagy jelentőséget tulajdonít az így előálló – a pártok kínálatban beállt változásokból eredő – kényszerű szavazatingadozásnak. A problémakör tisztázásához szükségesnek tartom áttekinteni, hogy a $t-1$ választásokon induló, de a t választásokon már szervezeten részt nem vevő (azaz sem választási koalícióban [közös listán], sem pedig más néven vagy más pártba beolvadva, illetve más párttal egyesülve nem induló) pártok száma és súlya hogyan alakult a tárgyalt időszakban. A 12.6. függelék az „eltűnő” pártokat⁸⁰⁰ öt szempont szerint vizsgálja; az adatokból megállapítható, hogy az eltűnő pártok

⁷⁹⁶ TOOLE, 2000: 453.

⁷⁹⁷ CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012: 108–110.

⁷⁹⁸ TAVITS, 2008.

⁷⁹⁹ TAVITS, 2008: 547 (saját fordítás).

⁸⁰⁰ Az eltűnés a választási megmérettetésre vonatkozik, és nem okvetlenül jelenti a párt jogi megszűnését. Előfordul, hogy a párt nem indul a választásokon, vagy egyes jelöltjei csak egy másik párt listáján indulnak.

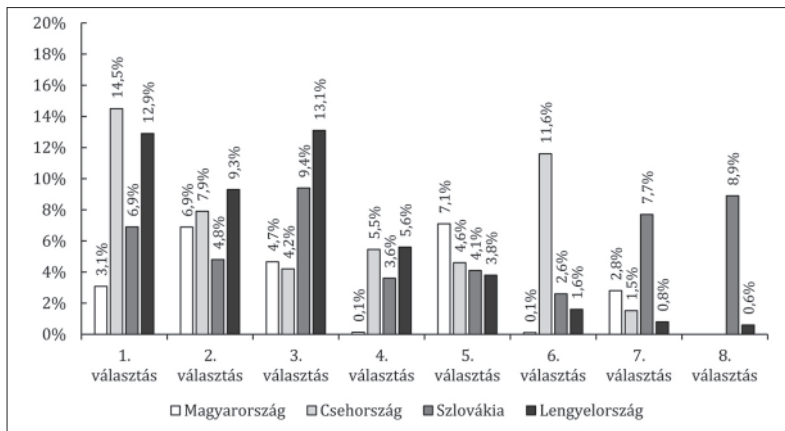
száma széles skálán mozgott: volt, hogy mindössze két korábbi párt került le a szavazólapról, de sokszor tíznél is több volt ez a szám. Összességében mind a négy államról elmondható, hogy a $t-1$ választásokon induló pártok átlagosan közel fele a t választásokon már nem méretteti meg magát. Ugyanakkor a képet alaposan árnyalja, ha számításba vesszük a másik három vizsgálati szempontot. Amint a függelékben látható, az eltűnő pártoknak igen kis hányada érte el az 1%-os szavazati arányt, azaz túlnyomó többségük néhány századnyi vagy tizednyi százalékos támogatottsággal rendelkező, politikailag súlytalan alakulat volt. Sőt, amennyiben a legalább 5%-ot elérő – ezzel az előző ciklusban parlamenti képvisellel rendelkező – pártokra szűkítjük le a vizsgáldást, elenyésző az eltűnő pártok száma. Ezzel párhuzamosan a 27. ábrából az is kitűnik, hogy az eltűnő pártokra jutó szavazatarány is viszonylagosan alacsony volt (a négy országra vetített átlag 6% alatt van), és csak a vizsgált választások közül mindössze négyről mondható el, hogy az eltűnő pártok által okozott szavazatingadozás jelentős, 10%-ot meghaladó mértékben járult hozzá az összevont választói illékonysághoz.⁸⁰¹ Ezek alapján a „kényszerből” bekövetkező pártpreferencia-váltás – legalábbis a visegrádi államokban – inkább kivételesnek tekinthető.

A 12.6. függelékéből az is kiderül, hogy az újonnan megjelenő pártok sokkal inkább hatással voltak a választói illékonyságra, mint az eltűnő pártok. Bár Magyarországon az új formációk átlagosan mindössze 4,1%-ot értek el, a másik három államban 12–18% közötti ez az érték. A 28. ábrán az is látható, hogy Magyarország kivételével az összes országban akadtak olyan választások, amelye-

⁸⁰¹ Néhány példa egy-egy jelentősebb súlyú párt eltűnésére (zárójelben a megelőző választásokon elért szavazatarány):

- Magyarország: SZDSZ, 2010 (6,5%)
- Csehország: VV, 2013 (10,9%)
- Szlovákia: SOP, 2002 (8%)

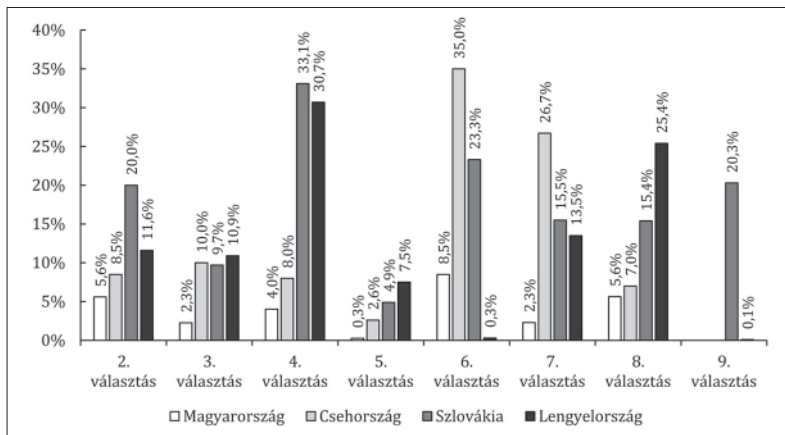
27. ábra. Az „eltűnő” pártok szavazataránya



Megjegyzés: az egyes értékek azt mutatják meg, hogy az adott választáson hány százalékos érték el azok a pártok, amelyek a következő választáson már semmilyen formában nem indultak.

Forrás: saját szerkesztés a 12.6. függelék alapján

28. ábra. Az újonnan megjelenő pártok szavazataránya



Megjegyzés: az egyes értékek azt mutatják meg, hogy az adott választáson hány százalékos érték el azok a pártok, amelyek a megelőző választáson nem indultak.

Forrás: saját összeállítás a 12.6. függelék alapján

ken az új pártok jelentős, akár 20%-ot meghaladó szavazatarányra tettek szert.⁸⁰²

A következő pontban részletesebben is összevetem az eltűnő és a belépő pártok által generált szavazatingadozást a folyamatosan létező – tehát a $t-1$ és a t választásokon is induló – pártok közt végbe menő illékonyssággal, azonban az már most is látszik, hogy a kínálati oldalon beállt változások összességében jóval kisebb mértékben járultak hozzá a Pedersen-indexhez, mint a meglévő pártok között lezajló erőviszony-átrendeződések. Visszatérve Tavits írására, a szerző nem kínál magyarázatot azokra az esetekre, amikor a választói illékonyság annak ellenére bizonyult igen magasnak, hogy az újonnan megjelenő és kilépő pártok marginális szerepet játszottak.⁸⁰³

8.2. A VÁLASZTÓI ILLÉKONYSÁG A VISEGRÁDI ÁLLAMOKBAN

Pedersen 1979-es, mérőföldkőnek számító írását követően számos olyan tudományos igényű reflexió született, amely azt vizsgálta, hogy a korábban „befagyottnak” gondolt nyugat-európai pártrend-

⁸⁰² A kalkulációk során valamennyi olyan formációt újnak tekintek, amely nem mérettette meg magát az előző választásokon, azaz az új pártok körét ezúttal sem szűkíttem le a Sikk-féle '*genuinely new parties*' kategóriára (3.3.3. alpont). Megjegyzendő, hogy Sikk vizsgálata alapján ezek a „valódi” új pártok – legalábbis a rendszerváltást követő első évtizedben – nem voltak túlzottan sikeresek, így kisebb mértékben járultak hozzá az illékonyssági mutatókhoz. Ugyanakkor Sikk adataival szemben több ellenvetés is tehető. Így pl. Magyarország esetén 1994-ra 8,1%-ra, 1998-ra pedig 6,3%-ra kalkulálta a „valódi” új pártok szavazatarányát. Nyilvánvaló, hogy mindkét érték erősen pontatlan; a 12.5.1. függelék alapján megállapítható, ezen pártok támogatottsága 1994-ben legfeljebb 4%, 1998-ban pedig legfeljebb 1% volt.

⁸⁰³ Erre szemléletes példát jelentenek az 1994-es magyarországi és a 2005-ös lengyelországi választások. A parlament pártösszetétele mindkét esetben változatlan maradt, ráadásul mind az eltűnő, mind pedig az újonnan megjelenő pártok kimondottan alacsony (3–7,5%) összesített szavazataránnyal rendelkeztek, így a meglehetősen magas illékonyság aligha tudható be a pártkínálatban beálló változásoknak.

szerek „kiolvadásnak” indultak-e.⁸⁰⁴ Annak ellenére, hogy a vizsgálatok középpontjában – és egyben az imént hivatkozott munkák címében is – leginkább a ’change’ a fő motívum, a változás mértékét és jelentőségét már akkoriban is helyén kellett kezelni. Egyrészt a szavazói magatartás instabilitását indokolatlan lett volna eltúlozni – ezzel összefüggésben írt Mair a választói változékonyság mítoszáról.⁸⁰⁵ Bartolini és Mair számos alkalommal hivatkozott, 13 európai demokráciára fókuszáló vizsgálatában arra jutott, hogy 1885 és 1985 között az összevont választói illékonyság átlaga 8,6 volt.⁸⁰⁶ Gallagher és szerzőtársai számításai alapján (16 európai demokrácia átlagát alapul véve) a szavazatingadozás mértéke az 1950-es évektől az 1980-as évekig terjedő időszakban a különböző évtizedekben 7,4–8,6 között mozgott, de az 1990-es és a 2000-es években is alig emelkedett (12-re, illetve 11-re).⁸⁰⁷ Dassonneville és Hooghe – mintegy folytatva és kiegészítve Bartolini és Mair munkáját – azt bizonyította, hogy a Pedersen-index enyhe emelkedése Nyugat- és Észak-Európában annak tudható be, hogy a kisebb államokban erősebben nőtt az illékonyság; amennyiben viszont az értékeket súlyozzuk az egyes államok lakosságszámával, már alig beszélhetünk emelkedésről.⁸⁰⁸ A változások élet másrészt az a tény is tompította, hogy a „régii” pártok – amint azt a 7.1. pontban röviden bemutatam – kevés kivétellel még az új évezred elején is meghatározó szereplői voltak az egyes pártrendszereknek.⁸⁰⁹ A közelmúltban ugyanakkor olyan kutatások is készültek, amelyek arra világítanak rá, hogy a nyugati demokráciák és az egykori kommunista országok

⁸⁰⁴ DAALDER–MAIR, 1983; DALTON et al, 1984; CREWE–DENVER, 1985; BARTOLINI–MAIR, [1990] 2007; MAIR–SMITH, 1990; BROUGHTON–DONOVAN, 1999; DALTON–WATTENBERG, 2000; MAIR et al., 2004, hogy csak a témakörnek szentelt fontosabb köteteket említsem.

⁸⁰⁵ MAIR, 1993b; vö. ERSSON–LANE, 1998: 34.

⁸⁰⁶ BARTOLINI–MAIR, [1990] 2007: 70 (vö. PENNINGS–LANE, 1998: 15).

⁸⁰⁷ GALLAGHER et al., 2011: 310.

⁸⁰⁸ DASSONNEVILLE–HOOGHE, 2011.

⁸⁰⁹ Vö. MAIR, 1993b: 125–128; MAIR, 2001: 33–34.

napjainkban már távolról sem különülnek el olyan élesen egymástól a választói illékonyságot tekintve, mint ahogyan azt az 1990-es években láttuk.⁸¹⁰ Más vizsgálatok pedig arra mutattak rá, hogy az új demokráciákban az „A” típusú illékonyság sokkal inkább meghatározó, mint a régiekben.⁸¹¹

Az viszont kétségtelen, hogy a rendszerváltás után a posztkommunista európai térségben a választói illékonyság nagyságrendekkel meghaladta a nyugati demokráciákban mért értékeket.⁸¹² A négy vizsgált államban mindössze egyetlenegyszer (Magyarországon, 2006-ban) fordult elő, hogy az indikátor értéke egyszámjegyű legyen. (Sőt, ha a Mair által az 1950–2006-os időszak 11 legnagyobb arányú szavazatingadozással járó nyugat-európai választását tekintjük,⁸¹³ megállapítható, hogy a visegrádi államok 30 eddigi – a választói illékonyság szempontjából releváns – parlamenti választásából nem kevesebb mint 22 „beférne” ebbe a listába!) A választói illékonyság okainak feltárása nem képezi a monográfia tárgyát, így

⁸¹⁰EMANUELE et al., 2018. A szerzők számításai alapján a két térség között valamiféle aszimmetrikus konvergencia van kirajzolódóban, azaz míg a nyugati demokráciákban fokozatosan emelkedett az összevont választói illékonyság, addig a posztkommunista térségben enyhe csökkenés tapasztalható. (Hasonló következtésre lásd ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2018: 436–437.)

⁸¹¹MAINWARING et al., 2017.

⁸¹²A különböző kalkulációkra lásd pl. COTTA, 1996: 71; KRUPAVICIUS, 1999: 9; LEWIS, 2000: 84–85; MARKOWSKI, 2001: 59–61; HIRATA, 2000: 90; BIRCH, 2001: 16; BIELASIAK, 2002: 199; BIRCH, 2003: 124; BAKE–SITTER, 2005: 250; SIKK, 2005: 396; MAINWARING–TORCAL, 2006: 208; LANE–ERSSON, 2007: 99; TÓKA–HENJAK, 2007: 214; ROSE–MUNRO, 2009: 51 (a szerzők nem a klasszikus Pedersen-indexszel számoltak); ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2010: 23; DASSONNEVILLE–HOOGHE, 2011: 35; EPPERLY, 2011: 831–832; GALLAGHER et al., 2011: 318; POWELL–TUCKER, 2014: 131–133; MAINWARING et al., 2017: 626–627; ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2018: 435–437. Számításaim alapján a visegrádi államokban a vizsgált 30 választáson mért összevont illékonyság átlaga 27,1 volt. Ez az 1980-as és 1990-es évek latin-amerikai átlagait (19,6, illetve 23,2) is meghaladja (ROBERTS–WIBBELS, 1999: 576; vö. EPPERLY, 2011).

⁸¹³MAIR, 2008a: 239.

e helyütt csak röviden utalok arra, hogy a kommunizmus évtizedeinek tapasztalata eleve egy erőteljes pártellenes attitűdöt produkált a társadalomban,⁸¹⁴ ráadásul a rendszerváltások elitvezérelt jellege többnyire felülről kiépített pártokat eredményezett, amelyek gyenge társadalmi beágyazottságot tudtak felmutatni.⁸¹⁵ Egyes interpretációk szerint – amint azt a 8.1.3 alpontban láttuk – a magas illékonysághoz hozzájárult továbbá a pártkínálat állandó változása (folyamatosan újabb és újabb pártok jelentek meg, míg a korábbiak egy része eltűnt),⁸¹⁶ valamint a pártrendszerek nagyfokú fragmentációja.⁸¹⁷ Mindezekből pedig összességében az következett, hogy a szavazók és a pártok kötődése, azaz a választópolgári lojalitás alacsonyabb szintet ért el.⁸¹⁸

Rátérve a négy vizsgált országra, a választói illékonyságra vonatkozó fontosabb adatokat a 30–33. ábrák tartalmazzák. Annak ér-

⁸¹⁴LEWIS, 2000: 103; KOSTELECKÝ, 2002: 152–154; VAN BIEZEN, 2003: 115; ROSE–MUNRO, 2009: 34–38.

⁸¹⁵MAIR, 1997: 181–187; ÁGH, 1998a: 101–112; ROSE–MISHLER, 1998; KOPECKÝ, 2006; ROSE–MUNRO, 2009. Mainwaring és Torcal 39 pártrendszert vizsgálva azt hangsúlyozta, hogy az új demokráciák esetében a pártok alacsonyabb társadalmi beágyazottsága miatt kevésbé használhatóak a pártválasztásra vonatkozó, a régebbi nyugati pártrendszereken alapuló elméletek (pl. ideológiai alapú szavazás, programalapú szavazás) (MAINWARING–TORCAL, 2006).

⁸¹⁶TAVITS, 2008; ROSE–MUNRO, 2009.

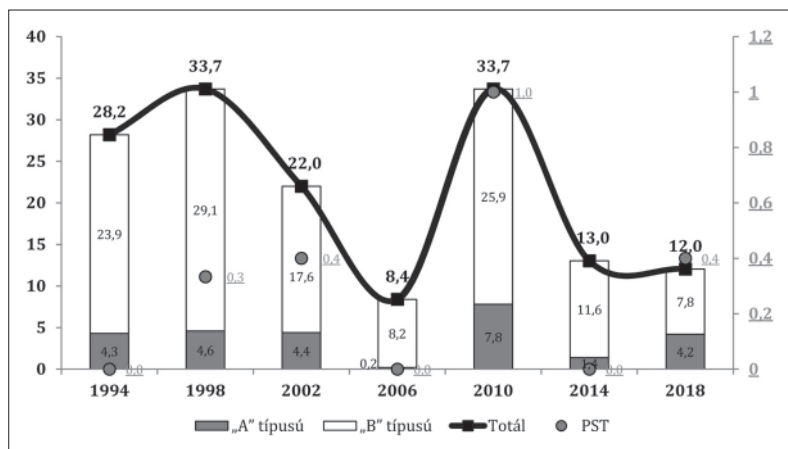
⁸¹⁷Ezen összefüggés mögött az az érvelés húzódik meg, hogy minél több (nem marginális jelentőségű) pártból választhatnak a választók, annál valószínűbb, hogy módosul a pártpreferenciájuk. (Erről lásd pl. PEDERSEN, 1983; BARTOLINI–MAIR, [1990] 2007: 127–140; TÓKA, 1998: 595; BIELASIAK, 2002: 202–203; TAVITS, 2005: 291–292; MAINWARING–ZOCO, 2007: 161–164; EPPERLY, 2011: 835.)

⁸¹⁸Mindez azonban nem jelentette azt, hogy a választókat semmilyen tényező nem orientálta volna pártpreferenciájuk kialakításában. A négy visegrádi államot vizsgálva a rendszerváltás utáni első bő fél évtized alapján Tóka arra jutott, hogy leginkább az értékalapú szavazás (pl. vallásos–szekuláris, nacionalista–antinacionalista) járul hozzá a pártlojalitások stabilizációjához; ezzel szemben pl. a társadalmi-demográfiai tényezőknek kisebb a szerepe (TÓKA, 1998). Arra, hogy a választók egyáltalán nem véletlenszerűen szavaznak az egyes pártokra, már egy korábbi munkájában is rámutatott (TÓKA, 1996).

dekében, hogy a szavazatingadozás több aspektusa is megragadható legyen, a kimutatások tartalmazzák az előző alpontban már ismertett „A” és „B” típusú választói illékonyságot, valamint a korábban már szintén tárgyalt PST-indexet is. Amint látni fogjuk, a választói illékonyság és a pártrendszer forgalmának intenzitása nem okvetlenül mozog együtt. Egyes esetekben úgy is magas lehet a Pedersen-index, hogy a parlamenti pártok kilétében semmilyen változás nem történik – így pl. Magyarországon 1994-ben vagy Lengyelországban 2005-ben pontosan ugyanazok a pártok jutottak be a parlamentbe, mint a megelőző alkalommal, ennek ellenére az összevont választói illékonyság kimagasló volt. Ugyanakkor arra is akad példa, hogy a magas PST-index mellett is relatíve alacsony maradt a szavazatingadozás mértéke (így pl. az 1997-es lengyel választások nyomán alaposan átrendeződött a parlamenti pártok köre, miközben a Pedersen-index – legalábbis lengyel viszonylatban – nem volt kimagasló).

Magyarországon a választói illékonyság egy sajátos hullámzást mutatott az elmúlt három évtizedben.

29. ábra. A választói illékonyság és a PST-index Magyarországon (1994–2018)



Forrás: saját számítások a 12.3. és a 12.5.1. függelék alapján

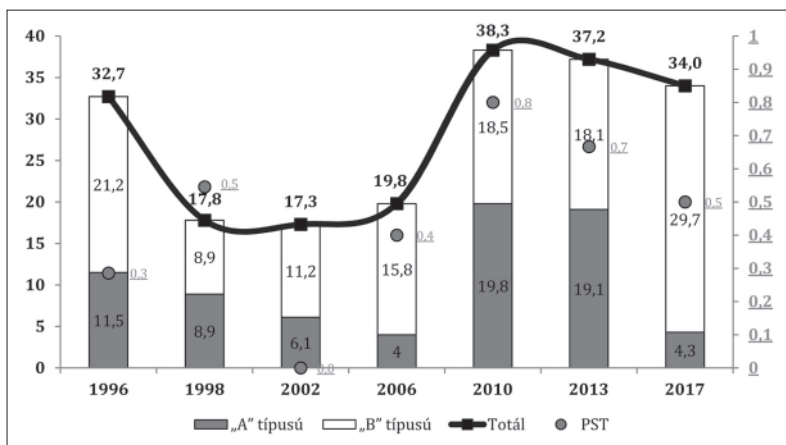
Az 1994-es és az 1998-as adatok kelet-közép-európai összevetésben is annak ellenére magasak voltak, hogy a pártok cserélődése igen mérsékelt volt: 1994-ben pontosan ugyanazok a pártok jutottak parlamenti képviselőhez, mint négy évvel korábban; 1998-ban pedig pusztán a KNDP–MIÉP „csere” jelentett változást. Ezzel párhuzamosan azonban bekövetkezett az MDF radikális meggyengülése, illetve az MSZP, majd a Fidesz támogatottságának nagyarányú növekedése. Nagyrészt ezen utóbbi fejleményeknek köszönhetően 1998-ra kialakultak a következő évtizedet meghatározó erőviszonyok, és ettől kezdve látványosan csökkent a Pedersen-index értéke. A 2002-es eredmény már előrevetítette a szavazói preferenciák stabilizálódását, a 2006-ra mért 8,4-es érték (kombinálva a 0-s PST-indexszel) pedig nemcsak hazai viszonylatban bizonyult a legalacsonyabbnak, hanem a vizsgált négy állam értékei közül is a legkisebb – sőt, már megfelelt azt akkori nyugat-európai átlagoknak.⁸¹⁹ A 2010-es kritikus választások nyomán ismét magasra szökkent a mutató (tizednyi pontossággal megegyezve az 1998-as értékkel), és ezzel párhuzamosan a PST-index is tetőzött, jelezve, hogy a parlamenti pártok körében ekkor történt a legnagyobb mértékű átrendeződés. A legutóbbi választásokon megfigyelt választói magatartás viszont egy újabb „befagyást” jelezhet előre, ugyanis a 2010-ben kialakult erőviszonyok 2014-ben és 2018-ban is viszonylag kis mértékben változtak. A parlamenti pártok köre 2014-ben nem változott 2010-hez képest, 2018-ban viszont két újabb párt jutott képviselőhez.⁸²⁰

Az ábrából az is kirajzolódik, hogy a választói illékonyságért az újonnan megjelenő, illetve eltűnő pártok csak nagyon kis részben „felelősek”, azaz az „A” típusú illékonyság messze elmarad a „B”

⁸¹⁹ ENYEDI, 2004b: 122.

⁸²⁰ Itt azonban le kell szögezni, hogy a mind 2014-re számított, viszonylag alacsony 13-as értéket, mind pedig az „A” és a „B” típusú illékonyság egymáshoz való arányát fenntartásokkal kell kezelni, ugyanis a 2010 után fragmentálódó baloldal együtt indult a választásokon, és így a számítások során az MSZP 2010-es eredménye az MSZP–Együtt–PM–DK–MLP szövetség 2014-es szavazatarányának lett megfeleltetve.

30. ábra. A választói illékonyság és a PST-index Csehországban (1996–2017)



Forrás: saját számítások a 12.3. és a 12.5.2. függelék alapján

típusú mögött. A választói preferenciák tehát túlnyomórészt a meglévő pártok között ingadoztak, ezzel pedig a hazai pártrendszer éles kontrasztot képez a másik három állammal, amelyekben az „A” típusú illékonyság – néhány választás kivételével – jelentős szerepet játszott a pártpreferenciák átalakításában.⁸²¹ Mindez a 2006-os választásokon volt különösen látványos: a szavazatingadozás ekkor szinte kizárólag a korábban is létező pártok között ment végbe.

Csehországban a mért értékek egy olyan „U” alakot mutatnak, amely jól illusztrálja a pártrendszer által bejárt utat.

Amennyiben az 1992-es választásokat vesszük a cseh pártrendszer kiindulópontjának, az első érték 32,7, ami – hasonlóan a magyar és a lengyel adathoz – meglehetősen magasnak számított. A következő

⁸²¹ A parlamenti pártok kilétében a legnagyobb változásokat hozó 2010-es választásokkal kapcsolatban megjegyzést érdemel, hogy Jobbik ekkor már „létező” (azaz a korábbi választásokon már induló) pártnak minősült, így a nagyarányú szavazatnyereségét a „B” típusú illékonyságnál vettem figyelembe (vö. POWELL–TUCKER, 2014: 128).

évtizedben azonban 20 alatt stabilizálódott az indikátor, ráadásul ekkoriban a parlamenti pártok is viszonylagos állandóságot mutattak, hozzájárulva ezzel a konszolidálódott cseh pártrendszerrel alkotott képhez. A 2010-es választás – Magyarországhoz hasonlóan – Csehországban is a pártpreferenciák radikális átrendeződésével járt (az ODS és a ČSSD jelentősen meggyengült; a KDU–ČSL közel két évtized után kiesett a parlamentből, míg új pártként a TOP09 és a VV bejutott); a Pedersen-index és a PST-index 2006-hoz képest mintegy kétszeresére ugrott. A 2013-as előrehozott választások további mélyreható átrendeződés hoztak a pártok támogatottságában, így mindkét indikátor értéke továbbra is magasnak bizonyult. 2017-ben szintén jelentős volt a választói illékonyság, amelynek fő kedvezményezettje az ANO 2011 és a ČPS volt, miközben a ČSSD, a KSČM és a TOP09 is markáns gyengülést mutatott. Összességében tehát elmondható, hogy a három legutóbbi választás mindegyikén kimondottan magas volt a pártot váltó szavazók aránya.

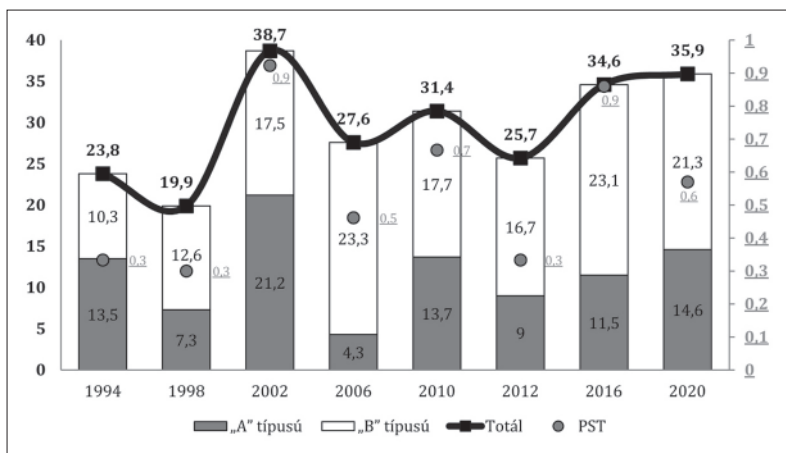
A szavazatingadozás belső szerkezete szintén jól illusztrálja a cseh választópolgárok preferenciájában bekövetkező fejleményeket. Az 1998–2006-os időszakban az „A” típusú illékonyság egyre kisebb részt hasított ki az összevont illékonyságból, azaz szavazók egyre inkább a már létező pártok között vándoroltak. 2010-ben és 2013-ban azonban nemcsak maga a Pedersen-index szökött magasra, hanem az „A” típusú illékonyság aránya is, mindkét alkalommal meghaladva a „B” típusút, demonstrálva ezzel az új pártok iránt megugró keresletet.⁸²² A legutóbbi választásokon viszont szinte teljes egészében a meglévő pártok közötti szavazatvándorlások generálták az illékonyságot.

A választói illékonyság Szlovákiában abból a szempontból sajátos, hogy az 1990-es években alacsonyabb volt a szavazatingadozás aránya, mint a későbbi évtizedekben.

A Pedersen-index az 1990-es években enyhén csökkenő tendenciát mutatott, majd a 2002-es választásokon 38,7-del tetőzött az indikátor értéke, köszönhetően az SDĽ marginalizálódásának (és ezzel

⁸²² Vö. CHARVÁT, 2014: 150–151.

31. ábra. A választói illékonyság és a PST-index Szlovákiában (1994–2020)

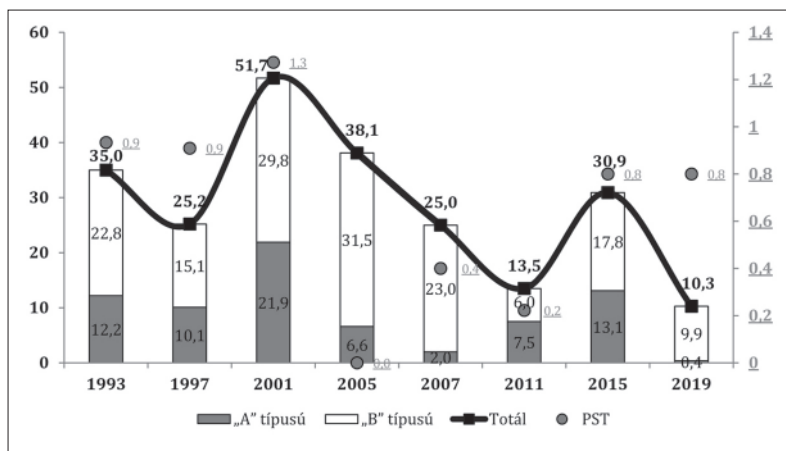


Megjegyzés: annak érdekében, hogy a PST-index 1998-ra és 2002-re ne adjon félrevezetően magas értékeket, az SDK-t 1998-ban úgy tekintettem, mint a KDH és a DÚ összeolvadását; 2002-ben pedig az SDKÚ-t és a KDH-t mint az SDK utódjait vettem számításba.

Forrás: saját számítások a 12.3. és a 12.5.3. függelék alapján

párhuzamosan a Smer előretörésének), valamint a HZDS újabb jelentős gyengülésének, illetve az ANO megjelenésének. Az azóta eltelt bő egy évtizedben is mindvégig magas volt a választói illékonyság (egy viszonylag szűk sávban, kb. 20–36 között ingadozik), azaz a cseh pártrendszerhez hasonlóan szlovákról is elmondható, hogy még nem volt olyan választás, amelyet az eredményeket tekintve az előző választás „megismétlésének” lehetne tekinteni (mint Magyarországon a 2006-os és – kisebb mértékben – a 2014-es vagy Lengyelországban a 2011-es és a 2019-es). Az ábráról leolvasható másik szlovákiai sajátosság az, hogy – szemben a másik három állammal – a PST-index még soha nem volt 0, azaz eddig valamennyi választás változást hozott a parlamenti pártok körében. Az ábrán ugyanakkor az is kirajzolódik, hogy az utolsó öt választáson az illékonyság nagy része a meglevő pártokon belül ment végbe (ennek ellenére mindegyik alkalommal kerültek be új pártok a parlamentbe).

32. ábra. A választói illékonyság és a PST-index Lengyelországban (1993–2019)



Megjegyzés: a PST-index 1993. évre vonatkozó kalkulációjánál a megelőző ciklust úgy tekintettem, hogy – egy hipotetikus 5%-os küszöböt felállítva – csak 9 párt jutott be a parlamentbe.

Forrás: saját számítások a 12.3. és a 12.5.4. függelék alapján

A választói illékonyság talán Lengyelországban mutatta a legszélsőségebb kilengéseket.

Az indikátor 1993-as és a 1997-es értékei nem térnek el jelentősen a másik három államétól, viszont a választói illékonyság a 2001-es választásokon extrém módon tetőzött: az 51,7-es érték nemcsak Lengyelországban, hanem az egész visegrádi régióban a legmagasabbnak bizonyult. A nagymértékű szavaztvándorlás következtében a lengyel pártrendszer gyökeresen átalakult: a korábban kormányzó AWS támogatottsága a hatodára esett vissza, miközben az újonnan megjelenő pártok (mindenekelőtt a PO, a PiS és az LPR) több mint 30%-ot értek el.⁸²³ A PST-érték szintén rekordot ért el, ugyanis há-

⁸²³ Az 51,7-es érték abból a szempontból némileg félrevezető, hogy az AWS-ből kiszakadó új pártok – mindenekelőtt a PiS és a PO – eredményei 2001-ben külön lettek kezelve az AWS akkori eredményeitől, vagyis az AWS 1997-es 33,8%-a a

rom párt kiesett, négy új párt pedig bekerült a parlamentbe. A nagy átrendeződést követően az indikátor folyamatosan csökkenő tendenciát mutatott, bár még a 2005-ös érték is igen magasnak mondható (ekkor leginkább az SLD összeomlása növelte a szavazatingadozást). 2007-re már jelentősen kisebb értéket vett fel az index; ekkor a két populista párt, az SRP és az LPR marginalizálódására és ezzel párhuzamosan a PO és a PiS további erősödésére volt visszavezethető a szavazatingadozás. A 2011-es választások 13,5-ös eredménye pedig már V4-es összevetésben is igen alacsonynak bizonyult. 2015-ben viszont ismét magasra szökött az indikátor értéke (a PO mintegy 15%-os, a baloldal pedig közel 11%-os veszteséget szenvedett el), miközben az újonnan megjelenő pártok a szavazatok negyedét szerezték meg). A 2019-es érték lengyel viszonylatban messze a legalacsonyabb, és egyben a második legkisebb a vizsgált 30 választás közül.

Az index felbontása azt is megmutatja, hogy az első évtizedben az „A” típusú választói illékonyság a „B” típusúhoz képest kisebb részen járult hozzá az összesített szavazatingadozáshoz, de aránya mindvégig jelentős volt. 2005-ben és 2007-ben viszont az „A” típusú választói illékonyság alaposan visszaszorult, megmutatva, hogy az erőviszonyok átrendeződése ekkor nagyrészt a már létező pártok között ment végbe (különösen az SLD radikális meggyengülése, valamint a PiS és a PO előretörése alakította ekkor a pártrendszer). A 2011-es választásokon túlsúlyba került az „A” típusú illékonyság (főként az RP megjelenésének köszönhetően), és 2015-ben is jelentős volt az új pártok által generált szavazatingadozás (főként a K'15-nek és a Nowoczesnának köszönhetően). 2019-ben viszont lényegében teljes egészében a meglévő pártok között ingadoztak a szavazók.

A négy állam illékonysági indexeinek áttekintését követően egyrészt az állapítható meg, hogy a szavazatingadozás intenzitása

2001-es 5,6%-kal lett „összepárosítva”. A számítási mód mögött az a megfontolás húzódik meg, amire már a 767-es lábjegyzetben is utaltam: mivel az AWS 2001-ben is indult a választásokon, elvileg a PiS és a PO szavazóinak is „megvolt a lehetősége”, hogy kitartsanak az AWS mellett.

eltérő utat járt be az egyes pártrendszerekben. Másrészt pedig – ezzel összefüggésben – az is kirajzolódott, hogy az idő múlása nem jár együtt egyértelmű módon a Pedersen-index csökkenésével.⁸²⁴ Bár Magyarország, valamint Csehország esetében a 4–5., illetve a 3–5. választások alacsonyabb illékonysággal jártak, mint a megelőző(ek), de ezt követően mindkét államban magasra szökött az indikátor értéke. Lengyelországban csak 2005-től beszélhetünk egyértelmű csökkenésről, viszont a 2015-ös választások látványosan megtörték ezt a trendet. Szlovákiában pedig pont hogy az 1990-es években volt alacsonyabb a szavazatingadozás, nem pedig az ezt követő időszakban. Ezek az eredmények egybevágóan Epperly tanulmányával, amelyben a választói illékonyság magyarázó tényezőit 19 posztkommunista államon vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy az időfaktornak nem szignifikáns a hatása.⁸²⁵ (Az is figyelemre méltó, hogy a négy állam közül egyik sem tudott három egymást követő választáson folyamatosan alacsonyabb indexet produkálni.) Mindez különösen annak fényében érdekes, hogy a korábbi – nagyjából a rendszerváltásokat követő első évtizedre fókuszáló – elemzések azt állapították meg, hogy az idő múlásával összességében inkább csökkent a szavazatingadozás aránya. Birch 2003-as, 19 új európai demokráciára kiterjedő kutatásából az rajzolódott ki, hogy az átlagok alapján a harmadik választás alacsonyabb összevont illékonysággal járt, mint a második; a negyedik pedig alacsonyabban, mint a harmadik.⁸²⁶ Tavits két évvel később úgy találta, hogy bár a posztkommunista pártrendszerben kezdetben nő az illékonyság, azonban később – átlagosan a demokratikus átme-

⁸²⁴Mainwaring és Zoco átfogó, 47 demokráciára kiterjedő vizsgálata hasonló következtetésre jutott: nem jelenthető ki általános érvénnyel, hogy az idő előrehaladtával működik a stabilizációs hatás (MAINWARING–ZOCO, 2007: 168–169). Vö. ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2010: 22–24; EPPERLY, 2011: 847.

⁸²⁵EPPERLY, 2011: 841, 847. Megjegyzést érdemel ugyanakkor, hogy Epperly a számításai során a Pedersen-index Birch által módosított formáját használta (BIRCH, 2001: 4).

⁸²⁶BIRCH, 2003: 124, 130–131.

netet követő 11. év után – már csökkenést mutat az indikátor értéke.⁸²⁷ A visegrádi államok példája ugyanakkor azt mutatja, hogy szélesebb időtávon vizsgálva már jóval összetettebb a kép. A négy pártrendszer közül egyedül a lengyelnél jelenthető ki, hogy a második évtizedben (2001–2011) folyamatosan csökkent az összevont illékonyság. A második évtized összességében Magyarország esetében is alacsonyabb szavazatingadozással járt, azonban a 2010-es kiugróan magas érték árnyalja a képet. Csehországban viszont azt láttuk, hogy az utolsó három választáson kalkulált Pedersen-indexek átlaga lényegesen magasabb volt, mint a korábbi választásokra számított értékek. Szlovákiában annyiban hasonló a helyzet, hogy a két legutóbbi választás egyaránt magasabb választói illékonysággal járt, mint a 2006–2012-es időszak.

Az illékonysági indexek hullámzásával kapcsolatban zárásként érdemesnek tartom felidézni Enyedi és Casal Bértoa meglátását, miszerint a szavazatingadozás a többi pártrendszert mérő indikátorokhoz képest „kevésbé rendszerspecifikus, inkább ki van téve a politikai intézményrendszeren kívüli tényezőknél (gazdasági válságok, botrányok stb.)”.⁸²⁸ Bár az írásomnak nem célja a választói illékonyság okainak feltárása, egyértelműen akadnak olyan választások, amelyek az előbbi idézetben foglaltakat maximálisan alátámasztják. Így pl. az SLD 2005-ös vagy az MSZP 2010-es összeomlása értelmezhető ebben a kontextusban, hiszen mindkét esetben bizonyos jól körülírható események vezettek a két párt radikális hanyatlásához, és ezzel az összevont illékonysági mutató felszökéséhez.

8.3. A VÁLASZTÓI ILLÉKONYSÁG ÉS A PÁRTOK INTERAKCIÓI

Az 1.2.2. alpontban már említettem, hogy Mair modelljének lényegi eleme, hogy a pártrendszer változásának értelmezését elszakítja a

⁸²⁷ TAVITS, 2005: 296.

⁸²⁸ ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2010: 22.

választói preferenciákban bekövetkezett változásoktól. A szerző szerint a választói preferenciák – akár nagymértékű – módosulása sem okvetlenül jár együtt a verseny struktúrájának – ezáltal pedig magának a pártrendszernek – az átalakulásával. Az összefüggés fordítva is igaz: a pártok versenyének mintázata – és ezzel a pártrendszer jellege – akár jelentősebb választói fluktuáció *nélkül* is átalakulhat egyik választásról a másikra.⁸²⁹ Mair ezen gondolatmenete alapján felvázolható egy olyan mátrix, amelynek egyik tengelyén a választói preferenciák stabilitása kerül mérésre, a másikon pedig a pártok interakcióinak rendszerét (azaz – legalábbis Mair megközelítésében – lényegében a pártrendszerét) vizsgáljuk. (A táblázat abból a szempontból természetesen erősen egyszerűsített, hogy mindkét dimenzióban mindössze két kategóriát tartalmaz, azonban e helyütt az illusztráció a célja, nem pedig a részletes kimutatások.)

31. táblázat. *A választói illékonyosság és a pártok interakciói Mair példáin*

		választói preferenciák	
		stabil	változik
pártrendszer jellege (pártok interakciója)	stabil	pl. Egyesült Királyság 1945–2010 között ^a	Dánia 1973
	változik	Írország 1989	Olaszország 1994

^a Mair erre az esetre nem hozott explicit példát, de bármelyik zárt struktúrájú versennyel rendelkező pártrendszer idesorolható „nyugalmi” állapotában.

Forrás: saját szerkesztés MAIR, 1996: 97–105. alapján

Mair interpretációja alapján a mátrix jobb felső mezejébe (instabil választói preferenciák / kevésbé változó pártrendszer) az 1973-as dániai választás helyezhető el, amelyen az összevont választói illékonyosság értéke a második világháború utáni Európában az egyik legmagasabb volt, illetve a parlamenti pártok száma megduplázód-

⁸²⁹ MAIR, 1996: 97.

dott (öt helyett tíz jutott képviselőhez a törvényhozásban). Mair szerint ugyanakkor – figyelemmel az 1973 utáni fejleményekre – nem állítható, hogy az 1973-as események jelentős kihatással voltak a verseny jellegére, és maga a pártrendszer sem változott meg szignifikánsan.

Ezzel átellenesen – mintegy másik végletként (stabil választói preferenciák + alapjaiban megváltozó pártrendszer) – az 1989-es ír választás található, amely ugyan kevesebb mint 8%-os összevont választói illékonyssággal járt (ráadásul a parlamenti pártok körében is pusztán marginális változás történt: a zöldek egyetlen mandátummal bekerültek), viszont azzal, hogy a választásokat követően a Fianna Fáil – szakítva a több mint fél évszázados gyakorlatával – koalícióra lépett egy másik (viszonylag újnak számító) párttal, alapjaiban változott meg a verseny struktúrája – és ezáltal maga a pártrendszer is. Három évvel később pedig tovább erodálódott a pártverseny mintázata azáltal, hogy a Fianna Fáil ezúttal egy régi ellenféllel, a Munkáspárttal kezdett közös kormányzásba. Mair értékelése szerint ezzel „*semmi nem maradt a régi rendből*”.⁸³⁰

Az 1994-es olaszországi választások arra a változatra jelentenek példát, amikor a magasra szökő választói illékonyosság egyben a pártok korábbi kapcsolatrendszerének gyökeres átalakulásával is jár. Bár Mair az 1996-os munkájában még nem foglalt állást a tekintetben, hogy ez mennyiben jelent rendszerszintű változást,⁸³¹ a későbbi elemzések egyértelműen amellet érveltek, hogy az ezredfordulóra alapvető módon átalakult az olasz pártrendszer.⁸³²

⁸³⁰ MAIR, 1996: 101.

⁸³¹ Ugyanebben az évben hasonlóan érvelt Katz is, óvatosan értékelve a változások jövőbeli rendszerszintű hatását (KATZ, 1996).

⁸³² Így pl. DANIELS, 1999; REED, 2001; BARTOLINI et al., 2004. Reed írásában azt igazolja, hogy a választási rendszer átalakítását követően Duverger törvénye egyértelműen „működésbe lépett”, és a választókerületek túlnyomó többségében határozott elmozdulás történt a bipoláris verseny irányába. Bartolini és szerzőtársai pedig – figyelemmel a 2001-es választási eredményekre is – azt állították, hogy a pártrendszer teljes egészében kétpólusúvá vált.

Végül a negyedik lehetséges kimenetel az lehet, amikor a szavazatingadozás mértéke is alacsony, és ezzel párhuzamosan a pártok interakcióiban sem következik be semmilyen lényeges fejlemény. Mair ezt az esetet nem tárgyalta részletesen, hiszen a pártrendszerrel kapcsolatban itt szóba sem jöhet a változás.

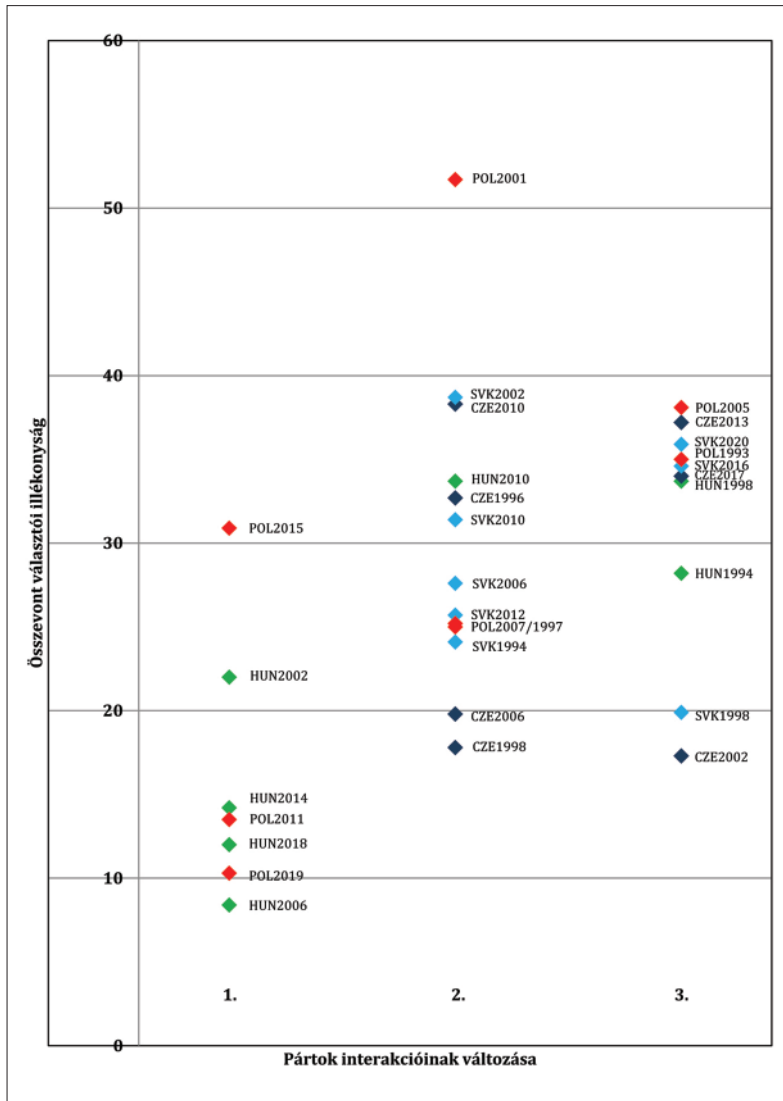
Mair 1996-os (illetve a témában íródott későbbi) munkájának olvasása során világossá válik, hogy a szerző miért szentelt különös figyelmet ezeknek a választásoknak. A két egymással polárisan szemben álló példa (Dánia, 1973, illetve Írország, 1989) kifejtése mintegy lezárja – és egyben alátámasztja – Mair elméletét, miszerint a pártrendszerek vonatkozásában a *változás* a választói preferenciák állandóságától vagy éppen átrendeződésétől függetlenül értelmezendő. Megítélésem szerint csak ezen esetek fényében érthető meg igazán, hogy Mair miért is kezelte fenntartással azokat az interpretációkat, amelyek a választói illékonyságból vezetnek le a pártrendszerek stabilitását vagy éppen változását.

Mair fenti példái nyomán adódik a kérdés: vajon a visegrádi államok esetén is kimutathatóak-e az előbbi típusú változások? Voltak-e olyan választások, amelyek többé-kevésbé párhuzamba állíthatóak a dán, az ír vagy az olasz példával? Az ilyen irányú vizsgálatok előtt le kell szögezni, hogy az összevetés két szempontból is csak korlátozott érvényű lehet, azaz részben „sántíthat”. Elsőként arra kell rámutatni, hogy ahhoz, hogy egy változás megállapítható legyen, arra is szükség van, hogy a vizsgált jelenség (itt a pártok versenyének mintázata) egy viszonylagos állandóságot, stabilitást mutasson, *amihez képest* a változás értelmezhető (vagy éppen nem kimutatható). Míg a Mair által példaként említett pártrendszerekben több évtizedes minták jelentik a kiindulópontot (a „Fianna Fáil vs. többi párt” felállás Írországban; a centrifugális, erős centrummal bíró verseny Olaszországban; a részleges kormányváltásokon és az innováción alapuló dán koalíciók), addig a visegrádi államoknál eleve egy rövidebb időtáv áll rendelkezésre; ráadásul ha ezt a három évtizedet még tovább bontjuk, akkor az egyes szakaszok csak néhány ciklusra korlátozódnak.

Az összehasonlítást nehezítő másik szempont a pártok állandósága: amint a 7.2. pontban láttuk, hogy a visegrádi államoknál a vizsgált 30 választásból mindössze öt olyat találunk, amelynél a PST-index 0 volt, azaz a parlamenti pártok köre teljes kontinuitást mutatott a korábbi ciklussal. Ezzel szemben a nyugati pártrendszerekben – ahogyan azt a 7.1. pontban röviden bemutattam – sokkal alacsonyabb volt a parlamentbe be-, illetve kikerülő pártok száma és mandátumaránya. (Az állandóság különösen igaz volt a legerősebb, rendszeresen kormányzó „főszereplőkre”.) A pártok viszonylagos állandósága elősegítette azt, hogy a pártok kapcsolatrendszere – és ezzel együtt a verseny struktúrája – teljeskörűen kirajzolódjon, valamint megkönnyítette az interakciókban bekövetkező változások kimutatását is. A 'core persistence' ehhez képest jóval kisebb intenzitással volt jelen a posztkommunista pártrendszerekben, és a pártok folyamatos – bár országonként eltérő ütemű – cserélődése megnehezíti a különböző típusú – fentebb körvonalazott – változások kimutatását. Az előbbi két megjegyzésre figyelemmel tehát nem várható, hogy a visegrádi államokban is a Mair példáihoz hasonló „tisza”, ideáltipikus szakaszhatárokat, fordulópontokat találjunk, ugyanakkor érdemesnek tartom az egyes pártrendszereket ilyen szempontból is megvizsgálni.

Az 33. ábrán az egyes választásokat kategorizáltam egyrészt az összevont választói illékonyság, másrészt pedig aszerint, hogy az adott választás mennyiben hozott változást a pártok versenyének struktúrájában. Utóbbinál – figyelemmel az 5. fejezetben tárgyaltakra is – egy kvalitatív értékeléseken nyugvó hármass felosztást alkalmaztam. Az 1-es kategóriába soroltam azokat a választásokat, amelyek semmilyen változást nem hoztak a pártok interakcióiban, és emellett a parlament pártok köre sem módosult érdemben. A második csoportba azok a választások kerültek, amelyeknél az interakciók alapvetően nem változtak, viszont a pártok körében (és különösen a kormányzó pártok körében) már történtek jelentősebb változások. Végül a 3-as kategóriában azok a választások találhatók, amelyek során a pártok kapcsolatrendszere valamilyen fontos

33. ábra. A választói illékonyosság és a pártok interakciói a visegrádi államokban



Forrás: saját szerkesztés a 12.5. függelék adatai alapján

változáson ment keresztül (pl. a korábbiaktól teljesen eltérő kormányzati alternatíva került hatalomra, és/vagy korábban szemben álló pártok léptek koalícióra).

Az ábra segítséget nyújthat ahhoz, hogy a vizsgált 30 választást közelebb tudjuk hozni a 31. táblázatnál alkalmazott megközelítéshez. A továbbiakban tehát azt járom körül, hogy ezek a választások, illetve az ezeket követő kormányalakítások hol helyezhetőek el a fentebb tárgyalt négy kategóriát tekintve. (Arra viszont nem vállalkozom arra, hogy valamennyi választást elhelyezzek a mairi kategóriákon belül, ugyanis nagy részük valamifajta átmenetet képez ezen csoportok között.)

8.3.1. Stabil interakciók

Amint az ábrából kitűnik, viszonylag kevés olyan választás akad, amelyet egyszerre jellemzett a választói preferenciák és a parlamenti pártok viszonylagos változatlansága, valamint ezzel együtt a pártok interakcióinak stabilitása. Az Evans és Norris által megerősítőnek (fenntartónak) (*'maintaining'*) nevezett választások⁸³³ közé a négy vizsgált állam elmúlt 30 évét tekintve – egyfajta „tankönyvi” példaként – leginkább a 2006-os magyar választás sorolható be: kimondottan alacsony mértékű szavazatingadozás; ugyanazon bejutó pártok és lényegében változatlan kapcsolatrendszer a pártok között.⁸³⁴ Enyedi mindezt úgy foglalta össze, hogy „*Nőtt tehát a kiszámíthatóság: kevés párt jól ismert kombinációban küzd az egyre kevésbé átcsábítható szavazók támogatásáért*”.⁸³⁵ Az idézet rávilágít a most tárgyalandó kettősségre: a jól ismert kombinációk (stabil interakciók) és a kevés-

⁸³³ NORRIS–EVANS, 1999: xxvii–xxviii.

⁸³⁴ A teljes képhez azonban az is hozzá tartozik, hogy 2006-ra a Fidesz–MDF-re-láció némileg átalakult, ugyanis 2002 után az MDF igyekezett távolabb pozicionálni magát a Fidesztől (LÖFFLER, 2003; LÖFFLER, 2005).

⁸³⁵ ENYEDI, 2006a: 222.

bé átcsábítható szavazók (alacsony illékonyság) egyszerre jellemezte a 2006-os választásokat. Ezen túl a 2014-es és a 2018-as magyar, valamint a 2011-es és a 2019-es lengyel választás is viszonylagos egyértelműséggel idesorolható. Az összevont választói illékonyság ezeken is relatíve alacsony volt (legalábbis a posztkommunista térség „mérceje” szerint), és sem a parlamenti erőviszonyokban, sem pedig a pártok interakcióiban nem következett be érdemi változás. A parlamenti pártok köre azonban csak a 2014-es hazai választások során maradt változatlan – bár a baloldal fragmentálódása árnyalta az állandóság tézisét. A másik három választáson módosult a parlamenti pártok köre, azonban ezeknek a változásoknak nem volt érdemi kihatása a verseny struktúrájára. (Így pl. 2019-ben Lengyelországban két párt is kiesett [K'15, Nowoczesna], azonban ezen pártok kiesésének túl nagy relevanciája nem volt.)

Összességében ezekről a választásokról elmondható, hogy itt érvényesült leginkább a kiszámíthatóság, a rutinszerűség, ami egyébként a zárt struktúrájú verseny sajátossága. Azon túl, hogy a választási eredmények mind az öt esetben egyértelműen kijelölték a kormánypártokat, az új kormány összetétele egy korábbi mintát ismételt, és – az előbbiből következően is – új párt nem jutott kormányzati pozícióhoz. Az öt esetben még az is közös, hogy a kormányváltás mindegyik alkalommal *non-alternation* jellegű volt (tehát a kormány megőrizte hatalmát), azonban ez a körülmény Mair modelljében nem okvetlenül szükséges a kiszámíthatósághoz, hiszen egy teljes kormányváltás is „elegendő” lett volna, amennyiben az egy korábbi kormányzati formula visszatérését eredményezi. (Így pl. amennyiben 2006-ban Fidesz–MDF-koalíció alakult volna, a választás ugyanúgy ebbe a kategóriába illene.)

A választói magatartás és a pártok kapcsolatrendszere változásának egy másik eredménye lehet az, amikor a pártok interakciói és a verseny jellege a választói preferenciák nagyarányú módosulása ellenére sem mutat érdemi változást (lásd a fenti dán példát). Erre az egyik lehetséges példa a 2002-es hazai választás, ahol a Pederesen-index valamivel 20 feletti (bár ez még mindig az alacsonyabbak

közé tartozik mind a 24 választást tekintve), de a választásokat követő kormányváltás is a rutinszerűség jegyeit mutatta, és megfelelt a zárt struktúrájú verseny követelményeinek.⁸³⁶ A választói illékony-ság tehát magas volt (amint láttuk, a szavazatingadozás nyertesé-nek a két nagy párt, az MSZP és a Fidesz minősült), a parlamenti pártok köre is módosult, ugyanakkor a legfontosabb tényező vál-tozatlan maradt 1998-hoz képest: az MSZP–SZDSZ-koalíció mint a jobboldali kormány alternatívája. A 2015-ös lengyel választások során még erősebben jelentkezett a magas választói illékony-ság és a stabil interakciók kontrasztja: noha a választópolgárok nagy arány-ban változtatták meg preferenciáikat 2011-hez képest (mindennek a PO és az SLD volt a fő kárvallotja), a verseny alapja, vagyis a PO–PiS szembenállás változatlan maradt, ráadásul a választásokat követően megalakuló egypárt PiS-kormány sem minősült innovatív megoldásnak. (Noha a K'15 kifejezetten a PO–PiS szembenállás meghaladását tűzte ki célul, érdemi befolyása nem volt a két nagy párt rivalizálásán alapuló versenyre.)

A 2002-es magyar és a 2015-ös lengyel példa mellett álláspontom szerint itt lehet még megemlíteni a 2002-es és a 2010-es szlo-vák választásokat. Mindkét alkalommal kimondottan magas volt az összevont választói illékony-ság (38,7, illetve 31,4), ráadásul a parlamenti pártok körében is jelentős változások mentek végbe. Ugyanakkor a pártverseny struktúrája egyik esetben sem változott érdemben: 2002-ben folytatódott a demokratikus-jobbközép össze-fogás a populista-nacionalista erők – mindenekelőtt az akkorra már alaposan meggyengült HZDS – ellen, 2010-ben pedig a *Fico*-ellenes pártok döntöttek a közös kormányzás mellett. Amint az 5.4.2. alpontban részletesen tárgyaltam, mindkét előbbi kormányalakításról elmondható, hogy a pártok nem lépték át a blokkok közötti törés-vonalat, azaz az adott status quo mellett mindkét kabinet konzisz-tens volt (noha ez távolról sem jelentette a kormánypártok ideo-

⁸³⁶ A 2002-es választásokat értékelő tanulmányának címében Benoit egyenesen *déjà vu* érzést emleget (BENOIT, 2002).

lógiai konzisztenciáját). Meglátásom szerint tehát sem a második *Dzurinda*-kormány, sem pedig *Radičova* négypárti koalíciója sem jelentett törést a pártok interakciójában.

A 2001-es lengyel választás szintén ebbe a körbe sorolható. Dacára annak, hogy a Pedersen-index rekordmagas értéket ért el, és nem kevesebb mint négy új párt jelent meg a parlamentben (miközben a két korábbi kormánypárt mindegyike kiesett), a megalakuló kormány (SLD–PSL–UP) szinte teljes mértékben megfeleltethető volt az 1993-as SLD–PSL-kabinetnek. Amint az 5.5.1. pontban bemutattam, a rendszerváltást követően két blokk (a poszt-Szolidaritás pártok, valamint a pártállami utódpártok) váltogatta egymást a kormányzás során. A 2001-es kormányváltás is illeszkedett ebbe a mintába: a megelőző ciklusban hatalmon levő poszt-Szolidaritás erők (AWS–UW-koalíció) helyébe a két utódpárt lépett (kiegészítve az UP-vel), miközben az újonnan megjelenő Szolidaritás-gyökerű formációk (az AWS-ből kiszakadó PO és PiS) ellenzékbe kerültek.

Az utóbb hivatkozott választások természetesen sok szempontból különböztek egymástól (az egyes indikátorokat, illetve jelentőségüket tekintve is), de kétségtelenül közös bennük az, hogy a választói pártpreferenciák fajsúlyos átrendeződése, valamint a pártok jelentékeny cserélődése ellenére a verseny tétje – és a koalíciókötés logikája – nem változott érdemben.

8.3.2. Átalakuló interakciók

Arra a kombinációra, amikor alacsony összevont választói illékony-ság és a pártok viszonylagos állandósága mellett érdemben változik a pártverseny struktúrája (Mairnél ez volt a már hivatkozott ír példa) nehezebb egyértelmű példát találni. Ebben az esetben tehát arról lenne szó, hogy a parlamenti pártok kapcsolatrendszerében következik be egy olyan változás, ami egy új szakaszt jelent a pártrendszer fejlődésében – és mindez anélkül következik be, hogy a parlamenti erőviszonyok (beleértve a pártok körét és relatív erejü-

ket) érdemben megváltoznának. Az 1989-es írásbeli választás és az azt követő kormányalakítás persze eleve egy sarkos példa, hiszen a Fianna Fáil koalíciókötése egy több mint 50 éves gyakorlatot „rúgott fel”. Ilyen markáns törés már csak az előbb említett időtáv hiánya miatt sem fordulhatott elő a visegrádi államokban, ugyanakkor távolabbi analógiákat találhatunk. Csehországban a 2002-es választásokon viszonylag alacsony volt a szavazatingadozás (legalábbis kelet-közép-európai összehasonlításban), ráadásul pontosan ugyanaz az öt párt jutott parlamenti képviselőihez, mint 1998-ban – sőt, a pártok effektív száma is lényegében változatlan maradt. Ezek alapján tehát nem úgy tűnt, hogy a cseh pártrendszer érdemben változott volna, azonban amennyiben a pártok kapcsolatrendszerére fókuszálunk, a választások után megalakult ČSSD–KDU–ČSL–US–DEU-koalíció mindenképpen fontos állomás volt a pártrendszer fejlődésében. Egyrészt ekkor vált nyilvánvalóvá, hogy a KDU–ČSL nemcsak az ODS-szel hajlandó együtt kormányozni, hanem – a kereszténydemokratáktól kissé szokatlan módon – a szociáldemokrata párt is elfogadható számára koalíciós partnerként. A másik kevésbé kiszámítható fejlemény az ODS-ből kivált jobbközép-liberális US–DEU-kormányhoz való csatlakozása volt, ami fokozta a koalíció ideológiai heterogenitását. Összességében ez volt az első olyan koalíció, amely átlépte az addig sem túlzottan stabil blokkhatárokat, és ezzel fokozta a kormányalakítási folyamatok kiszámíthatatlanságát.

Az 1998-as szlovák választások kimenetele többé-kevésbé szintén ehhez az esetkörhöz sorolható. Az illékonyság viszonylag alacsony volt (szlovák viszonylatban a legalacsonyabb), ugyanakkor a pártverseny logikájának kikristályosodásában rendkívül fontos eseménynek számított az 1998-as kormányalakítás. Ekkor vált világossá ugyanis, hogy a *Mečiar*-rezsim leváltásának feltétele egy széles körű, különböző ideológiai profilú pártok szövetsége. Míg kezdetben a sokpárti, alapvetően jobbközép irányultságú koalíció a HZDS alternatívája volt, addig később már a Smerrel szemben képeztek és képeznek a jelenleg is ellenpólust. Nem túlzás tehát azt állítani, hogy az 1998-as „minta” egészen 2012-ig éreztette hatását.

E helyütt érdemes még megjegyezni, hogy több olyan hipotetikus példa is megemlíthető, amelyek bekövetkezésük esetén akkor is gyökeresen átalakítanák a pártrendszer szerkezetét, ha egyébként sem a parlamenti pártok köre, sem a támogatottságuk nem változna jelentősen (ezekkel az 5. fejezetben már foglalkoztam). Magyarországon ilyen esetnek minősülne, ha a Fidesz–KDNP bármelyik jelenlegi ellenzéki formációval koalícióra lépne; Csehországban pedig leginkább a kommunista párt (explicit) kormányzati részvétele – történjen az bármilyen módon – nyitna új korszakot a pártverseny struktúrájában. Lengyelországban pedig egy PO–PiS-nagykoalíció jelentené a pártrendszer legkomolyabb átalakulását.

Visszatérve a választói magatartás és a pártok kapcsolatrendszerének összefüggéseire, a negyedik lehetséges variáció az lehet, amikor a magas választói illékonyság a pártok interakcióinak gyökeres átalakulásával párosul. Ezek tehát azok a választások/kormányalakítások, amelyek a leginkább átformálják a pártrendszert. A visegrádi államok vonatkozásában itt említhetők meg az 1993-as lengyel fejlemények, amikor – magas választói illékonyság mellett – világossá vált, hogy a poszt-Szolidaritás formációival szemben az utódpártok koalíciója jelenti a másik kormányzati alternatívát. Lengyelországnál a másik példát a 2005-ös választás, valamint az azt követő kormányalakítások (2005, 2006) jelentik. A választók ekkor is tömegesen változtatták meg pártpreferenciájukat (a Pedersen-index 40-hez közelített), és ezzel párhuzamosan a pártok kapcsolatrendszere is jelentősen átalakult. Utóbbi leginkább abban nyilvánult meg, hogy a verseny elsősorban immár nem az utódpártok és a poszt-Szolidaritás blokk között, hanem a poszt-Szolidaritás oldal pártjai között zajlott. Ezentúl a kormányalakítás innovációi is fokozták a változások mélységét: egy korábban még nem kormányzó formáció alakíthatott egypárti kormányt, ami rövidesen további – szintén először kormányra kerülő – pártokkal egészült ki.

Magyarországról az 1994-es és az 1998-as választások és az ezeket követő kormányalakítások sorolhatóak ebben a kategóriába. A magas választói illékonyság itt is kimutatható volt, és egyben a

pártok kapcsolatrendszere is gyökeresen átalakult. 1994-ben jött létre a mintegy másfél évtizeden át meghatározó MSZP–SZDSZ-blokk, 1998-ra pedig a Fidesz vezette jobboldal „épült fel”, és ezzel kialakult a dominánsnak bizonyuló MSZP–Fidesz szembeállítás (ami persze már évekkel korábban körvonalazódott).

Csehországban a 2013-as és a 2017-es fejlemények említhetőek meg. A szavazatingadozás mértéke mindkét választáson igen magas volt, és – amint azt az 5.3.2. alpontban részletesebben tárgyaltam – a korábbi kétpólusú, az ODS és a ČSSD által dominált verseny lényegében már 2013-ra teljesen erodálódott azzal, hogy mindkét párt alaposan meggyengült, ráadásul a polgári demokraták mélyen 10% alá kerültek. Az erőviszonyok átrendeződésével együtt 2013-ra az is kijelenthetővé vált, hogy a mintegy másfél évtizeden át működő ODS–ČSSD dominanciájú verseny már a múlté, de az nem volt világos, hogy mi lép ennek a helyébe. Négy évvel később az ANO fölényes győzelme megint csak egy új felállást eredményezett, de az egyelőre kérdéses, hogy a jelenlegi „ANO (+ČSSD) vs. többiek” szmbenállás mennyiben minősül tartós szervezőelvnek.

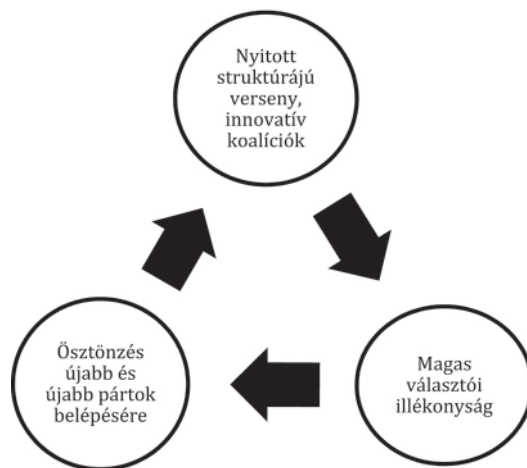
Csehországhoz hasonlóan Szlovákia esetén is a két legutóbbi választást követő kormányalakításokról mondható el, hogy a magas választói illékonyság együtt járt a koalíciókötés mintázatának megváltozásával. 2016-ban azzal, hogy a Smer vezette kormánynak a Most–Híd is tagja lett, halványulni látszott a megelőző évtizedet meghatározó Smer vs. jobbközép pártok törésvonal. A 2020-ban megalakuló négyes koalíció pedig egy új korszak nyitánya lehet, ugyanis jelen állás szerint hosszabb távon is számolni lehet a Smer visszaesésével.

8.3.3. Interakciók és illékonyság: van-e összefüggés?

A fentiekben többször utaltam rá, hogy maga Mair az 1996-os írása legfontosabb eredményének azt tartotta, hogy a pártok interakción alapuló versenystruktúrák (zárt és nyitott modell) révén a pártrend-

szerek változása – pontosabban a változások leírása – leválaszthatóvá vált a választói magatartásban bekövetkező és a pártpreferenciák hullámzásában megnyilvánuló változásoktól. A szerző meggyőzően bizonyította, hogy a két dimenziót egymástól elkülönítve kell kezelni, hiszen egyik sem okvetlenül feltételezi a másikat: a nagymértékű szavazatingadozás sem feltétlenül alakítja át a pártok kapcsolatrendszerét – és magát a versenyt –, ugyanakkor az utóbbiakban a választói preferenciák átrendeződése nélkül is bekövetkezhet jelentős változás. Ezzel együtt azonban Mair nyitva hagyta azt a kérdést, hogy a választói illékonyság, valamint a pártok interakcióinak jellege és változása között kimutatható-e valamilyen összefüggés. Ebből a szempontból különösen fontos a holland pártrendszert tárgyaló 2008-as munkája, amelyben a következő összefüggést vázolja fel (34. ábra): a nyitott struktúrájú verseny magasabb választói illékonyságot idéz elő (a választók – legalábbis a pilléresedettség megszűnte után – eleve gyenge pártkötődéssel rendelkeznek); a

34. ábra. A nyitott verseny és a választói illékonyság összefüggése Mairnél



Forrás: saját összeállítás MAIR, 2008a: 252 alapján

nagymértékű szavazatingadozás pedig arra ösztönzi a politikai elitet, hogy újabb és újabb pártokkal lépjenek be a választási versengésbe (hiszen a választók könnyen „megszerezhetőek”). Az új pártok színre lépése viszont növeli az esélyét az innovatív koalícióknak és a nyitott struktúrájú verseny fennmaradásának – azaz a Mair által „ördögi kör”-ként leírt folyamat bezárult.⁸³⁷

Mindezek alapján tehát Mair alapállása az volt, hogy – legalábbis Hollandiában – a nyitott mintázatú, meglehetősen strukturálatlan verseny idézte elő a nyugati mércével magasnak számító választói illékonytságot. Ugyanakkor a fentiekből az is kitűnik, hogy az intenzív mértékű szavazatingadozás – a pártkínálat bővülésének ösztönzése által – maga is visszahatott a nyitott struktúrájú verseny fennmaradására.

Korábban már utaltam rá, hogy Mair egy másik, Casal Bértoával közösen írt – a posztkommunista pártrendszerek intézményesültségét vizsgáló – tanulmányában szintén érintette a választói illékonytság és a pártrendszer zártsága közötti összefüggéseket.⁸³⁸ A szerzők érvelése hasonlít a fentebb kifejtettekhez: a gyengén intézményesült, nyitott struktúrájú pártrendszer bátorítja az újabb és újabb pártok megjelenését (ugyanis viszonylag könnyű a parlamentben képviselést szerezni, és akár kormányra kerülni is); a pártok fluktuációja viszont rontja az erősebb társadalmi beágyazódás esélyeit, és gátolja a választói preferenciák stabilizálódását. Figyelemmel tehát az iménti fejtegetésekre, nem tűnik alaptalannak a pártverseny mintázatának kérdését összekapcsolni a választói illékonytsággal.

A problémakör maga két szempontból is vizsgálható. Egyrészt az egyes esetekre (a választásokra és az azokat követő kormányalakításokra) fókuszálva, másrészt pedig átfogóan, a verseny struktúrá-

⁸³⁷ MAIR, 2008a: 252. Kiemelendő ugyanakkor, hogy a folyamat igen fontos részét képezi a szinte tökéletesen arányos, explicit küszöböt nem alkalmazó választási rendszer, amely alacsony támogatottság mellett is biztosítja a parlamentbe kerülést (erről lásd pl. VAN DER KOLK–THOMASSEN, 2006).

⁸³⁸ CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012: 108–110.

ját tekintve. Ami az előbbi szempontot illeti, itt azt kell megnézni, hogy a magasabb illékonyságot produkáló választások mennyiben növelik a pártok kapcsolatrendszere átalakulásának esélyét. Ezzel kapcsolatban az első szembeötlő – és a 33. ábrán is kirajzolódó – összefüggés az, hogy az öt legalacsonyabb összevont választói illékonysággal járó – fentebb megerősítőnek nevezett – választás mindegyikét olyan kormányalakítás követte, amelyik semmit nem módosított a pártok kapcsolatrendszerén. Az összefüggés majdnem fordítva is igaz: az 1-es kategóriába sorolt hét választás közül öt a legalacsonyabb szavazatingadozást mutatta, de a hatodiknál (Magyarország, 2002) is viszonylag alacsony volt a Pedersen-index. Mindössze egyetlen olyan választás (illetve kormányalakítás) van, amelyik a magas illékonyság ellenére is teljesen érintetlenül hagyta a pártok kapcsolatrendszerét (Lengyelország, 2015).

Másodszorban az érdemel megjegyzést, hogy a 2-es és a 3-as „intenzitású” interakció-változásoknál a két kategória között az összevont illékonyságot tekintve nincs lényeges különbség, ugyanis az indikátorok átlagai szinte pontosan megegyeznek (30,1, illetve 31,4). Ezek alapján tehát nem állítható, hogy a legmagasabb szavazatingadozással járó választások minden alkalommal fontos változásokat hoztak az egyes pártrendszerek működésében. Sőt, az ábrából éppen az tűnik ki, hogy a magas illékonysággal járó választások között is többségben voltak azok, amelyek csak kismértékben érintették a pártok kapcsolatrendszerét (2-es kategória).

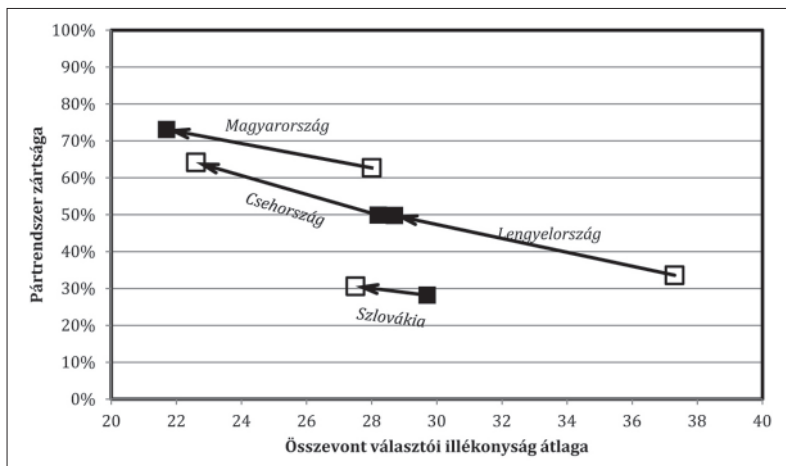
Rátérve a második, átfogóbb vizsgálati szempontra, itt azt lehet felmérni, hogy a választói illékonyság, valamint az egyes pártrendszerek által elért zártság között van-e összefüggés. Enyedi és Casal Bértoa hasonló szempontból vetett össze 11 posztkommunista európai pártrendszert (köztük a visegrádi államokat is). Eredményeik alapján a magasabb választói illékonyságot felmutató országokat többnyire a pártok versenyének nyitott struktúrája jellemzi.⁸³⁹ Az

⁸³⁹ ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2015: 14. A szerzők a választói illékonyság és a pártrendszer zártsága mellett a pártrendszer fragmentációját is vizsgálták.

összesítő táblázatuk alapján a magyar és a szlovák pártrendszer esetén a viszonylag zárt struktúra alacsony illékonyssággal párosul, míg Lengyelországban pontosan ellentétes a helyzet, ugyanis a nyitott mintázatú verseny magas választói illékonyssággal jár együtt. A szerzők szerint viszont Csehországot a magas választói illékonysság ellenére is zárt struktúrájú verseny jellemzi. A két paraméter közötti összefüggést magam is megvizsgáltam; a saját eredményeimet a 35. ábra tartalmazza.

Az ábrán az egyes pártrendszereket két szempont alapján helyeztem el. A vízszintes tengelyen elfoglalt pozíció az összevont választói illékonysság átlagát mutatja meg, míg a függőleges tengelyen a pártrendszer – a 4.1. pont alapján számított – zártsága került feltüntetésre. Annak érdekében, hogy az összefüggések jobban kirajzolódjanak, mind a négy országnál két pontot vettem fel: a teli négyzetek a teljes vizsgálati időszakra kalkulált adatokat tükrözik, míg az üresek az első évtizedre (a 2001-es, illetve a 2002-es választásokkal bezárólag) mért adatok alapján helyezkednek el.

35. ábra. A visegrádi pártrendszerek zártsága és a választói illékonysság



Forrás: saját számítások a 11–12. táblázatok, valamint a 12.5. függelék adatai alapján

A levonható következtetések ennek megfelelően kétirányúak. Ahogyan azt korábban láttuk, a magyar pártrendszerrel mutatható ki a verseny legzártabb struktúrája és egyben a legalacsonyabb választói illékonyság. Ehhez képest Csehországnál és Lengyelországnál egy nyitottabb verseny és egyben magasabb illékonyság rajzolódik ki. A sorba illeszkedik a szlovák pártrendszer is, ugyanis itt a még nyitottabb verseny még magasabb illékonysággal járt együtt.

Másrészt a pártrendszerek elmozdulásának iránya is figyelmet érdemel. A magyar és a lengyel pártrendszer esetén a verseny zártabbá válása a választói illékonyság csökkenésével járt. Csehországban a változások iránya ezzel pontosan ellentétes volt: a verseny nyitottabbá válásával egyidejűleg a szavazatingadozás mértéke is lényegesen megnőtt az első évtizedhez képest. A szlovák pártrendszer ebből a szempontból némileg statikusabban viselkedett, hiszen mindkét vizsgálati dimenzióban kisebb elmozdulás mutatható ki, azaz mind a verseny zártságánál, mind pedig a választói illékonyságnál hasonló értékek jönnek ki, amennyiben csak az első évtizedet, illetve az egész vizsgált időszakot tekintjük. Azonban a változás iránya Szlovákia esetén is illeszkedik az általános mintázathoz, noha az nem olyan látványos, mint a másik három pártrendszer esetében.

A fentieket összegezve úgy tűnik, hogy a pártverseny struktúrája és a választói illékonyság között van összefüggés. Akár a statikus (a vizsgált időszak egészére vonatkozó), akár a dinamikus (az első és a teljes három évtized közötti „elmozdulást” mérő) mutatókat nézzük, a négy pártrendszerből három egyértelműen, a negyedik pedig részben alátámasztja az előbbi feltételezést.

Visszatérve Enyedi és Casal Bértoa vizsgálatára, az itt született eredmények is erősítik az illékonyság és a verseny struktúrája közti összefüggés hipotézisét. A szerzők 12 kelet-közép-európai pártrendszert vizsgáltak, és ezekből öt a *viszonylag alacsony illékonyság és viszonylag zárt verseny* kategóriájába illeszkedett; további öt pedig mindkét szempont alapján ellentétes jeget mutatott (*viszonylag*

magas illékonyság és viszonylag nyitott verseny).⁸⁴⁰ A két nem illeszkedő állam közül az egyik az a Csehország, amelynek viszonylagos zártsága úgy jött ki, hogy a szerzők a rendkívüli kormányokat nem vették figyelembe (erről lásd a 4.4.2. alpontot).

Végezetül röviden ki kell térni a kauzalitás problémájára is, nevezetesen arra, hogy a magas/alacsony illékonyság, illetve a viszonylag nyitott/zárt struktúrájú verseny közül melyik az ok és melyik az okozat. Fentebb utaltam rá, hogy Mair a holland pártrendszer vizsgálatá során alapvetően a nyitott mintázatú, strukturálatlan versenyt tekintti az oknak, míg a magas illékonyságot az okozatnak – bár utóbbi is visszahat az előbbire. A hollandhoz képest a visegrádi pártrendszerek számos dimenzióban különbözöek, így kérdéses, hogy az előbbi összefüggést mennyiben lehet adaptálni a négy vizsgált államra. Mair a pilléresedés erodálódásából vezette le a növekvő illékonyságot Hollandiában, rámutatva arra, hogy a választók alapvetően két módon kötődhetnek a pártjukhoz: vagy a törésvonal-struktúra által (mint pl. az 1950–60-as évek Hollandiájában), vagy pedig a pártverseny struktúrája révén (vagy akár egyszerre mindkettő által).⁸⁴¹ A pilléresedés leépülése, valamint ezzel párhuzamosan a növekvő szekularizáció következtében az előbbi kötődés fellazult a holland pártrendszerben (az utóbbi pedig soha nem is volt meghatározó), aminek az eredménye a növekvő választói illékonyság. Mair azonban a 2012-es, Casal Bértoával írt munkájában is hasonlóan érvelt, rámutatva, hogy a posztkommunista pártrendszerekben a magas választói illékonyság nem annyira az oka, hanem inkább a következménye a posztkommunista pártrendszerek alacsony fokú intézményesültségének.

⁸⁴⁰ ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2015: 14. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a szerzők mindkét paraméter alapján mindössze két kategóriába rendezték az egyes pártrendszereket, azaz ebből a szempontból némileg fenntartással kezelendők ezek az eredmények.

⁸⁴¹ MAIR, 2008a: 240–242.

A fejezet elején már utaltam arra, hogy a nagyfokú választói illékonyság két szempontból is kihatással lehet a pártok interakcióira: egyrészt azzal, hogy a szavazatingadozás révén egyes pártok kieshetnek, mások pedig bekerülhetnek a parlamentbe, ezzel pedig adott esetben kényszerűen innovatívvá válik a kormányalakítás. A másik hatás a pártok közötti erőviszonyok átrendeződésében érhető tetten: ezzel egyes pártok jelentősen megerősödhetnek, mások pedig meggyengülhetnek, ami szintén befolyásolhatja a kormányalakítást. Ezzel szemben az alacsony választói illékonyság nagyban elősegítheti, hogy az adott választásokon *ugyanazon pártok* és megközelítőleg *ugyanazon mandátumarányal* kerüljenek be a parlamentbe – márpedig minél kisebbek az ilyen irányú változások, annál jobban besűkül az innováció lehetősége. Itt ismét vissza kell utalni a 33. ábrára: az öt legalacsonyabb Pedersen-indexet produkáló választás mindegyikéről elmondható, hogy az azt követő kormányalakítást az innováció teljes hiánya és a kiszámíthatóság jellemezte. Fentebb arra is rámutattam, hogy az összefüggés majdnem fordítva is igaz: az 1-es kategóriába sorolt (azaz a pártok interakciós rendszerét érintetlenül hagyó) hét választás közül öt a legalacsonyabb szavazatingadozást mutatta, de a hatodiknál is viszonylag mérsékelt volt a Pedersen-index. Ezen túl azonban arra is rá kell mutatni, hogy a *viszonylag* kismértékű szavazatingadozás nem garantálta a pártok kapcsolatrendszerének változatlanlanságát. A 8.3.2. alpontban bemutattam, hogy a 2002-es csehországi vagy az 1998-as szlovákiai választások relatíve alacsony illékonysággal jártak, ugyanakkor fontos változások történtek a pártok együttműködési mintázatában.

A fentiekből kiindulva erősen megkérdőjelezhetőnek érzem a Mair által felvázolt holland mintázat (34. ábra) érvényességét a visegrádi pártrendszerek vonatkozásában. A cáfolatra a legszemléletesebb példát az 1998 utáni időszak jelenti Magyarországon: mind a 2002-es, mind a 2006-os választások – és az ezeket követő kormányalakítás – a teljes kiszámíthatóság jegyében teltek, a verseny struktúrája a záródás erőteljes jegyeit mutatta, ugyanakkor 2010-ben *ennek ellenére* szökött rekordmagasra (egyben az 1998-assal megegyező

mértékűre) a Pedersen-index. A másik példát a 2010-es csehországi választások jelentik: egészen addig még kimutatható volt valamiféle zártság a pártok versenyében (különösen a kormányra kerülés korlátozottsága tekintetében), azonban ezt követően minden korábbinál jelentősebb átrendeződések következtek be a pártrendszerben, amelyet megint csak a választói „szeszélyek” idéztek elő: 2010-ben két korábbi kormánypártot is „kiszavaztak” a parlamentből, és egyidejűleg két új formációt bejuttattak a törvényhozásba – közülük mindkettő azonnal kormánypárt lett. Az illékonyság 2013-ban is szokatlanul magas volt, ami tovább fokozta a verseny nyitottságát.⁸⁴²

Összességében álláspontom szerint a vizsgált kelet-közép-európai pártrendszereknél a verseny struktúrája és a választói illékonyság között az összefüggés éppen fordított ahhoz képest, mint amit Mair a holland példán bemutatott. A térségünkben a választói illékonyság az, ami elősegítheti vagy éppen akadályozhatja a verseny záródását és a kiszámíthatóságot. Fentebb többször utaltam rá, hogy a három mairi indikátor közül kettő – a koalíciós variációk és az új pártok kormányra kerülési esélyei – közvetlenül összefügghet a választói illékonysággal. Amennyiben a szavazók tömegesen változtatnak a pártpreferenciájukon (különösen, ha nagy arányban támogatnak új pártokat), úgy a választói magatartás instabilitása mintegy *kikényszeríti* az innovatív kormányzati formulákat és/vagy az új pártok kormányra kerülését. Természetesen a problémakör egy alaposabb, szisztematikus vizsgálat révén pontosítható lenne, bár a rendelkezésre álló időtáv eleve komoly korlátot jelent: Míg Mair a holland pártrendszert mintegy 60 éves időtávon elemezte, addig a viseigrádi államoknál fele ilyen hosszú időtartam jöhet szóba.

⁸⁴² A teljes képhez azonban az is hozzátartozik, hogy ekkoriban minden bizonynyal fordítva is igaz volt az összefüggés, azaz a pártok átalakuló kapcsolatrendszere, a kormányválságok, illetve a két rendkívüli kabinet mind-mind fokozhatta a választók dezorientációját.

9. ÖSSZEGZÉS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

A monográfia elméleti kereteinek felvázolásakor jeleztem, hogy az írásomnak alapvetően két fókuszpontja van: Mair modellje és a visegrádi pártrendszerek. Ennek megfelelően a kötet utolsó fejezetét is két témakörre fűzöm fel: egyrészt azt járom körül, hogy milyen tapasztalatokkal járt Mair modelljének alkalmazása (illetve milyen problémák merültek fel), másrészt pedig a négy vizsgált pártrendszerről kialakult képet összegzem.

9.1. A MODELL ALKALMAZHATÓSÁGA

A modell alkalmazhatóságát illetően felmerülhet a kérdés, hogy ez miért is minősül az egyik vizsgálati szempontnak. Fentebb többször utaltam arra, hogy Mair modellje és tézisei egy *másik időszak másik pártrendszereire* vonatkoztatva születtek meg. Nem igényel különösebb magyarázatot, hogy az alapvetően a nyugati demokráciák második világháború utáni négy-öt évtizede és a visegrádi államok rendszerváltás utáni évtizedei jelentősen különböznek egymástól a pártrendszerek fejlődését illetően. Az előbbi esetben az elemzés tárgyai elsősorban (bár nem kizárólagosan) azok a nyugati pártrendszerek lettek, amelyek a vizsgált időszak nagy része alatt „befagyott” állapotban voltak. Ezzel szemben a visegrádi – és általában a poszt-kommunista – pártrendszerek számos szempontból különböztek a régi demokráciáktól – Mair szerint beleértve a demokratizálódási folyamatot, a választókat, a pártokat, valamint a verseny kontextu-

sát és mintázatát is.⁸⁴³ A szerző az 1996-os írásában is csak futólag érintette a posztkommunista államokat, megjegyezve, hogy a konszolidáció – értve ezen egy zártabb struktúrájú versenyt – „*valamikor a következő évtizedben*” alakulhat ki.⁸⁴⁴

A következőkben két szempont alapján értékelem a modellnek a visegrádi pártrendszerekre történő adaptációját. Elsőként a három indikátort érintő meglátásaimat veszem számba, majd magának a modellnek az alkalmazásával kapcsolatos tapasztalatokat összegzem.

9.1.1. Az indikátorok alkalmazásának értékelése

Tekintve, hogy Mair modelljének „lelkét” a kormányváltás három indikátora képezi, elsőként egyesével is számba veszem ezeket a szempontokat, rámutatva, hogy összességében milyen tapasztalattal járt ezek alkalmazása.

1. Ami a kormányváltások jellegét illeti, a 3.1. pontban vizsgáltam részletesen ezen indikátor karakterét. Bár a kormányváltások közel egyharmada részlegesnek minősült, magam mellett érveltem, hogy az eseteket alaposabban szemügyre véve bebizonyosodik, hogy ezek többsége csak formailag minősül részleges kormányváltásnak. Nemcsak arról van szó tehát, hogy egyik államban sem alakult ki a *partial alternation* olyasfajta dominanciája, mint amit Mair különösen a német, a holland és az olasz példán taglalt, hanem kimondottan ritkán fordult elő olyan részleges kormányváltás, amelyik valóban megfelelt volna a szerző elméleti keretének. Amint korábban már utaltam rá, Mair a részleges kormányváltásokat azért tartotta érdekesnek, mert ezek – szemben a teljes kormányváltásokkal – azt tükrözik, hogy egyes pártok több irányban is koalícióképesek lehetnek, és/vagy eleve nem is létezik két, egymástól világosan elkülö-

⁸⁴³ MAIR, 1997: 175–198.

⁸⁴⁴ MAIR, 1996: 96.

nülő, átjárhatatlan blokk (kormányzati alternatíva). Amennyiben viszont a koalíciós konfliktusokból fakadó kilépéseket figyelmen kívül hagyjuk, mindössze nyolc kormányváltás minősíthető részlegesnek (4. táblázat), amelyek közül az 1992-es lengyel és a 2002-es szlovák – figyelemmel a politikai kontextusra – csak korlátozottan sorolható ebbe a kategóriába. Összességében tehát megállapítható, hogy a részleges kormányváltás a vizsgált időszakban marginális jelentőségű maradt. Mindez arra vezethető vissza, hogy minimálisnak bizonyult azoknak a pártoknak a száma, amelyek többsirányú koalíciós potenciállal rendelkeztek, és/vagy tartósan kormányon voltak.

A semmilyen kormányváltások még a részlegesnél is ritkábban fordultak elő. Magyarország esetén a nyolc kormányváltás során háromszor maradt változatlan a kormány pártösszetétele (ami nem elhanyagolható arány), Lengyelországban pedig két alkalommal maradt változatlan a kormány összetétele. Viszont Csehországban mindössze egy, Szlovákiában pedig egyetlen alkalommal sem fordult elő *non-alternation* jellegű kormányváltás. Az első indikátort illetően tehát – a vizsgált időszak egészét alapul véve – a teljes kormányváltás abszolút dominanciája volt kimutatható, így pusztán a kormányváltás jellege alapján kevésbé lehetett megragadni a négy pártrendszer közti különbségeket.⁸⁴⁵ Amíg a Mair által tárgyalt országok egymástól viszonylag élesen elütő mintázatot mutattak, addig a viseográdi államok között nem voltak ennyire szembeötlőek a különbségek – ez alól egyedül a magyar adatok jelentenek részleges kivételt.

2. A koalíciós variációk (kormányzati formulák) terén már markánsabb különbségek rajzolódtak ki a négy pártrendszer között. A többitől leginkább elütő állam ezúttal is Magyarország, ahol há-

⁸⁴⁵Casal Bértoa és Mair ugyanakkor arra a következtetésre jutott, hogy a kormányváltások uralkodó jellege Magyarország esetén teljes, Csehország esetén részleges, míg Lengyelországnál és Szlovákiánál egyik típus túlsúlyát sem lehet kimutatni (CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012: 95). A szerzők egyébként némileg eltérő módon értelmezték a kormányváltásokat, mint ahogyan magam tettem.

rom évtized alatt mindössze öt formula működött, és – amennyiben a jelenlegi kormány 2022-ig hivatalban marad – az 1990–2022-es időszak több mint kétharmada az ismétlődő kormányzati formulák jegyében telt/telik el. Lengyelországban jóval nagyobb volt a koalíciós variációk száma, azonban az utóbbi 15 évben már csak három alternatíva létezett. Ezzel szemben Csehországban mindössze egy visszatérő formula volt, Szlovákiában pedig egy sem. Az 5. fejezetben ugyanakkor tág teret szenteltem annak bizonyítására, hogy még a folyamatosan változó összetételű kabinetek esetén sem lehetett azt állítani, hogy a kormányalakítás a teljes kiszámíthatatlanság jegyében ment végbe, vagy hogy a verseny strukturálatlan volt. A 7.4. pontban kifejtettem, hogy az innováció a legtöbb esetben „kényszer” volt, ugyanis a parlamenti pártok cserélődése miatt eleve esélytelennek látszott egy korábbi koalíciós variáció megismétlődése. Mair az innovációt elsősorban a már intézményesült parlamenti pártok relációjában értelmezte – a kötetben vizsgált országok esetében azonban az innováció nagyrészt az új parlamenti pártokra volt visszavezethető.

3. Végezetül az új pártok kormányra kerülési lehetőségére kell kitérni, amelynek értékelésénél arra is figyelemmel kell lenni, hogy a különböző munkáiban Mair némileg eltérően interpretálta ennek a vizsgálati szempontnak a tartalmát (részben a kormányra kerülés lehetőségét, részben pedig az abból való kizártságot értve ezen – lásd a 3.3. pontban írtakat). Megítélésem szerint ebből az aspektusból a legnagyobb a régi és az új pártrendszerek között. Mair az általa tárgyalt országokat meg tudta ragadni a kormányzati pozíció nyitottsága alapján, a viseigrádi pártrendszereket azonban jóval nehezebb leírni ezen indikátor mentén. Utóbbi okai természetesen ezúttal is a pártok folyamatosan változó kínálatában rejlenek. Míg Mair a munkáiban olyan pártrendszereket érintett, amelyekben az új parlamenti pártok viszonylag ritka jelenségnek számítottak, addig a vizsgált négy országban – megint csak Magyarország kivételével – nagyságrendekkel nagyobb jelentőségük volt az újonnan belépő formációknak (különösen Szlovákiában). Mindez

egyrészt azzal a következménnyel járt, hogy a kormányzástól való kizártság ténye relativizálódott: a kormányra nem kerülő pártok túlnyomó része – a cseh kommunisták kivételével – még azelőtt kiesett a parlamentből, hogy a kormányzástól való kizártsága („outsider” jellege) megállapítható lett volna. Másrészt pedig maga az új párt kifejezés is viszonylagossá válik. Szemben a nyugati demokráciákkal, amelyekben négy-öt évtizeden át kimutatható volt egy állandó mag, amelyekhez képest értelmezni lehetett az új pártokat, a posztkommunista pártrendszerekben jóval kisebb mértékű volt ez az állandóság, és ezzel együtt a parlamentbe újonnan bekerülő pártok gyakran azonnal kormányra is kerültek (9. táblázat). A pártok gyors fluktuációja miatt egyszerűen nem volt arra lehetőség, hogy a kormányzati pozíció nyitottsága/kizártsága tekintetében olyan egyértelmű kép rajzolódjon ki, mint amit Mair a holland vagy az olasz példán keresztül felvázolt.⁸⁴⁶

9.1.2. A modell alkalmazásának tapasztalatai

Milyen következtetéseket lehet tehát levonni Mair téziseinek a visegrádi pártrendszerekre történő alkalmazását követően?

1. Elsőként azt szükséges kiemelni, hogy Mair modelljének az újonnan formálódó pártrendszerekre történő adaptálását némileg megnehezítette a parlamenti pártok körének folyamatos változása és az ezt kísérő szervezeti instabilitás. Amint láttuk, több esetben a kormányzó kabinet pártösszetétele sem volt egyértelmű; ezen túl – legalábbis Csehországnál – a rendkívüli kormányok is bonyolított-

⁸⁴⁶Itt érdemes megjegyezni, hogy a négy országban mindössze hat olyan párt van, amelyik a kezdetektől megszakítás nélküli parlamenti képviseléssel rendelkezik (Magyarországon a Fidesz és az MSZP, Csehországban a ČSSD, a KSČM és az ODS, Lengyelországban pedig a PSL). Szlovákiában a KDH kiesésével már 2016-ra „elfogytak” az ilyen pártok, azaz a szlovák pártrendszer két és fél évtized alatt teljes egészében „lecserélődött”.

ták a vizsgálatokat. Ugyan a rendkívüli kabinetek egyáltalán nem térségspecifikusak, de a pártok és a kormányok szervezeti instabilitása olyan tényezőnek tekinthető, ami jóval erősebben jelentkezik a posztkommunista demokráciákban, mint a Mair által vizsgált államokban.⁸⁴⁷ Ezeknek a nehézségeknek meglehetősen jelentős hatása van a vizsgálatokra, ugyanis az eredmények eltérhetnek egymástól annak függvényében, hogy a „kétes eseteket” (pl. részleges kiválás a koalícióból, rendkívüli kormányok) milyen módon vesszük figyelembe. Fentebb már többször utaltam rá, hogy miért fontos a vizsgálat alapegységeit átgondoltan meghatározni. A 4.4.2. alpontban pedig egy példán keresztül azt mutattam be, hogy a különböző vizsgálati eljárások miként befolyásolhatják a kvantitatív eredményeket. Kiegészítésként érdemes megjegyezni, hogy Casal Bértoa és Mair 2012-es írásában még Magyarország–Szlovákia–Lengyelország–Csehország volt a sorrend (a zártabbtól a nyitottabb felé haladva),⁸⁴⁸ néhány évvel később Casal Bértoa és Enyedi munkájában viszont a Magyarország–Szlovákia–Csehország–Lengyelország rangsor alakult ki.⁸⁴⁹ Figyelemmel a 3.1.1. és a 4.4.2. alpontban kifejtettekre is, ismételten ki kell emelni, hogy Mair modellje kimondottan érzékeny lehet a vizsgálati-értékelési szempontok és szabályok megválasztására, hiszen az eltérő módszerek könnyen eltérő eredményekre vezethetnek.

⁸⁴⁷ Ezzel kapcsolatban Cotta kiemeli, hogy a formálódó pártrendszerekben a pártok egyesülése és szétválása, valamint a kormányzati koalíciók kialakulása jóval szorosabban összefüggnek egymással, mint a régebbi demokráciákban (COTTA, 1996: 72).

⁸⁴⁸ CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012: 95.

⁸⁴⁹ CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2016: 274. Ehhez azonban hozzá kell tenni, hogy a két vizsgálat nem pontosan ugyanazt az időtávot fogta át (utóbbiban a 2011-es lengyel, a 2012-es szlovák, valamint a 2013-as cseh választások nyomán megalakuló kormány is számításba lett véve). Csakhogy ezzel a módosult sorrend nem magyarázható, hiszen Casal Bértoa és Enyedi munkájában Lengyelország annak ellenére sorolódott hátrébb, hogy a 2011-es *non-alternation* jellegű kormányváltás minden szempontból a zártabb struktúrájú verseny felé tolta el a lengyel pártrendszert.

2. Összességében a legfontosabb megállapítás az lehet, hogy Mair modellje alapvetően alkalmazható a viseigrádi pártrendszerekre is, azonban önmagukban az indikátorok a verseny logikájának leírására csak korlátozottan alkalmasak. Akár a 4.1. pontban használt számítási módokat, akár a 4.4. pontban ismertetett PSI-indexet vesszük alapul, a pusztán az indikátorokra, illetve azok kvantitatív eredményeire fókuszáló vizsgálatok esetenként némileg félrevezető képet adnak az egyes pártrendszerekről. Ugyanakkor maga Mair is hangsúlyozza, hogy a vizsgálatok során az egyes pártrendszerek egyedi sajátosságaira is figyelemmel kell lenni, azaz nem szabad a három indikátort túlzottan mechanikus módon alkalmazni. *„Noha a fentebb azonosított faktorok [a három indikátor – H. A.] általános iránymutatásként szolgálnak, azok jelentőségét mindig kontextusspecifikusan kell értelmezni”* – emeli ki a szerző.⁸⁵⁰ A viseigrádi pártrendszerek esete – amint arra a következő pontban még kitérek – álláspontom szerint maximálisan alátámasztja az „indikátorok mögé pillantás” szükségességét.

3. Bár jelen munka nem vállalkozott a viseigrádi országok és a Mair munkáiban is vizsgált nyugati pártrendszerek szisztematikus összevetésére, annyi biztosan leszögezhető, hogy a Mair által a nyitott verseny egyik „ideáltipikus” példajaként kezelt holland pártrendszer több szempontból is eltér a leginkább nyitott szlovák pártrendszertől, illetve a másik két pártrendszer azon szakaszaitól, amelyek szintén a nyitott struktúrájú verseny jellegzetességeit mutatták (a lengyel pártrendszer első 15 éve), illetve mutatják (a cseh pártrendszer 2010 óta). Bár Hollandiában szinte valamennyi kormányváltás részlegesnek tekinthető, a pártok a legkülönbözőbb kombinációkban tudtak kormányozni, valamint – az egyébként kevés számú – új párt előtt is nyitva állt a kormányra kerülés lehetősége, a pártrendszert alkotó meghatározó pártok évtizedeken át ugyanazok voltak, azaz létezett egy stabil mag, amelynek talaján kialakulhatott és megszilárdulhatott ez a nyitott struktúrájú verseny.

⁸⁵⁰ MAIR, 2006: 67 (saját fordítás).

Ezzel szemben a szlovák és – összességében – a lengyel pártrendszerben (illetve 2010-től Csehországban is) sokkal intenzívebb volt a pártok fluktuációja – ráadásul az új pártok nagy része nyomban kormányra is került (3.3.3. alpont). Ahogyan az a PST-, illetve a WPA-indexben is visszatükröződött, az előző három pártrendszert időről időre megújulások jellemezték a parlamenti pártok körét illetően, és a pártok csak kisebb hányadáról volt elmondható, hogy másfél-két évtizedre tartósítani tudta a parlamenti képviselőit.

A fentiek arra mutatnak rá, hogy az egyes pártrendszerek egymástól akár jelentősen eltérő *módon* – tehát nem csak eltérő mértékben – bizonyulhatnak nyitottnak. Míg Hollandiában vagy Dániában a részleges kormányváltások és elsősorban a parlamenti pártok körén alapuló innováció tolta el a versenyt a nyitott irányba, addig a visegrádi pártrendszerek esetében – amint arra az előző alpontban utaltam – egyrészt jóval kisebb súlya volt a részleges kormányváltásnak, másrészt pedig a koalíciós formulák variálódását sokkal inkább az újonnan belépő pártoknak lehetett köszönni. Másképp megközelítve, a harmadik indikátor (új kormánypártok) eleve meghatározta a második indikátor (kormányzati formulák) alakulását.⁸⁵¹ Ami pedig a *mértéket* illeti, a nyugati és a kelet-közép-európai pártrendszerek közti különbséget jól illusztrálja, hogy Casal Bértoa és Enyedi 2014-es számításai alapján a holland pártrendszer – amelyet tehát Mair a nyitott struktúrájú verseny mintájaként írt körül! – kismértékben *zártabbnak* minősült annál a magyar pártrendszerénél, amelyik minden vizsgálat alapján a leginkább zártnak bizonyult a poszt-kommunista térségre irányuló vizsgálatok alapján.⁸⁵²

⁸⁵¹ A két jelenség szétválasztása részben visszaköszön Mair 2001-es írásában, amelyben a lipset-rokkanó befagyáselméletet taglalja. A szerző szerint mind az egyes pártok, mind pedig maga a pártrendszer lehet „befagyott”, illetve „képlékeny” állapotban. Hollandia a befagyott pártok / képlékeny pártrendszer kombinációra jelent példát, míg a poszt-kommunista államoknál az egyes pártok és maga a pártrendszer is képlékeny (MAIR, 2001: 37).

⁸⁵² CASAL BÉRTOA–ENYEDI, 2016: 274.

4. A következő kérdés, amit érdemes feltenni, az az, hogy Mair megközelítése mennyiben alkalmas a vizsgált pártrendszerekben bekövetkező *változások* leírására. A felvetés relevanciája nem igényel különösebb magyarázatot: Mair a nyitott és a zárt struktúrájú versenyek modelljének kidolgozásával párhuzamosan különös figyelmet szentelt a pártrendszerek változásának megragadására. Az 1989-es írásában úgy fogalmazott, hogy „*a pártrendszer változásáról abban az esetben beszélhetünk, ha az adott pártrendszer osztálya vagy típusa átalakul egy másikba*”⁸⁵³ (értve ezen a Sartori-féle klasszifikáció, illetve tipológia kategóriáit). A 2006-os munkájában pedig azt szögezte le, hogy „*a pártrendszer akkor változik meg, amikor megváltozik verseny struktúrája*”.⁸⁵⁴ Később ehhez hozzátette, hogy – logikus módon – a változás csak akkor értelmezhető, ha már korábban kialakult egy többé-kevésbé kiforrott versenymintázat, ami mintegy viszonyítási alapként szolgál az esetleges későbbi változásokhoz. Mair arra is kitér az írásában, hogy az is valamiféle változásként – közelebbről: a pártrendszer intézményesüléseként – értelmezhető, ha a korábbi képlékeny struktúra helyébe egy stabilabb mintázatú rendszer lép.

A fentiek alapján adódik a kérdés: változtak-e – legalábbis mairi értelemben – a visegrádi pártrendszerek az elmúlt három évtizedben? Az előbbieket fényében a változás két módon is értelmezhető: egyrészt az intézményesülés bekövetkeztére fókuszálva, másrészt pedig azt vizsgálva, hogy – amennyiben elfogadjuk, hogy intézményesült pártrendszerekről van szó – változott-e a verseny mintázata. Mindkét felvetést tárgyalni fogom a következő pontban, így itt csak azt tartom fontosnak leszögezni, hogy a négy vizsgált pártrendszer esetén a változások összességében talán kevésbé látványosan jelentkeztek, mint a Mair által tárgyalt államokban. Ennek egyrészt az az oka, hogy a vizsgálati időtáv eleve rövidebb, másrészt pedig ez alatt a rövidebb időszak alatt is hektikus mozgások mentek végbe a négy pártrendszerben, amelyek megnehezítik a hosszabb, egybefüggő

⁸⁵³ MAIR, 1989a: 256 (saját fordítás).

⁸⁵⁴ MAIR, 2006: 65 (saját fordítás).

szakaszok elkülönítését. Ugyanakkor az meglehetősen egyértelmű, hogy mind a négy pártrendszerben voltak olyan jelentős fordulópontok, amelyek nyomán megváltozott a verseny struktúrája. Így pl. Magyarországon az 1990-es évek vége vagy a 2010-es választások, Csehországban a 2010-től kibontakozó fejlemények vagy Lengyelországban a 2005-ös választások kimenetele jelentős mértékben alakította át a pártok kapcsolatrendszerét. Vagyis van értelme szakaszokról beszélni, viszont ezek a „mértékökök” egymáshoz képest túlzottan közel helyezkednek el. Másképpen kifejezve, hiányoztak a több évtizeden át tartó, többé-kevésbé ugyanazon szereplőkre épülő és állandó mintázatot mutató – legyen az nyitott vagy zárt struktúrájú verseny – szakaszok, amelyhez képest a változások igazán revelatív erejűek lettek volna. (Utóbbira Mairnél az 1989-es írországi vagy az 1994-es olaszországi fejlemények szolgáltak példaként.) Sőt, egyáltalán nincs kizárva az sem, hogy a soron következő választások alapvető fordulatot hoznak az egyes pártrendszerekben. Ezek alapján úgy látom, hogy Mair modellje azokban az esetekben alkalmasabb a változások megragadására, amikor kimutathatóak hosszabb, legalább négy-öt cikluson átívelő „nyugalmi” szakaszok („befagyott” állapotok) – a posztkommunista pártrendszerek azonban nem igazán felelnek meg ennek a követelménynek. E helyütt érdemes utalni Müller és Fallend írására, amelyben az osztrák pártrendszer átalakulását elemezve arra mutattak rá, hogy a Mair-féle tipológia „türelmet igényel” – értve ezen azt, hogy a szerzők szerint számos választási ciklusra van ahhoz szükség, hogy egy pártrendszer bizonyos szakasza elhelyezhető legyen a nyitott–zárt verseny kontinuumon.⁸⁵⁵ Ennek fényében tehát csak fenntartásokkal lehet a vizsgált pártrendszereket szakaszolni, és egyben a változásokat megragadni.

5. Végezetül Mair elméletével, illetve az erre épülő vizsgálatokkal kapcsolatban fontosnak tartok néhány kritikai meglátást is felvázolni. A modell adaptációja során az alábbi négy területen érzékeltém némi inkonzisztenciát.

⁸⁵⁵MÜLLER–FALLEND, 2004: 833.

Az első felvetés a modell által alkalmazott kategorizálás koncepcióját illeti. Mair írásait tanulmányozva az a benyomásom alakult ki, hogy a nyitott struktúrájú versenyt felmutató pártrendszerek „rendszerűsége” nem egyértelmű. Még a kötet elején, az 1.2.3. alpontban utaltam rá, hogy Mair a pártrendszer (*'party system'*) kifejezés használatát illetően nem volt teljesen következetes. Az még védhető, hogy az újonnan formálódó pártrendszereknél a kifejezés létjogosultságát vitatta, viszont egyes esetekben a nyitott mintázatú pártrendszereknél – konkrétan a hollandnál – is idézőjelben használta a *system* szót, ugyanis érvelése szerint ezek a rendszerek csak csekély vagy semmilyen mértékben nem tudják strukturálni a választói magatartást, így a kifejezés használata ezen esetekben csak részben fogadható el.⁸⁵⁶ Mair eredeti, 1996-os írásából viszont nem következik, hogy csak a zárt mintázatú versenyt felmutató pártrendszerek minősülnek „valódi” pártrendszereknek – a szerző itt úgy vázolta fel a két versenymintázatot, mint a pártrendszerek két alapvető, „ideáltipikus” formáját. Igaz, a 2001-es munkájában úgy fogalmazott, hogy minél inkább kiszámíthatóbb (azaz – tehetjük hozzá – zártabb) egy pártrendszer, annál inkább tekinthető *rendszernek* mint olyan, és annál inkább minősül intézményesültnek.⁸⁵⁷

A második észrevételem az első indikátorra, a kormányváltások jellegére vonatkozik. Amint a 2.1.2. alpontban kitértem rá, a Mair indikátorain nyugvó vizsgálatok túlnyomó többsége a kormány pártösszetételének ciklus közbeni megváltozását is kormányváltásnak – méghozzá részlegesnek – tekinti, és magam is ezt az eljárást követtem. Ugyanakkor a 3.1.2. alpontban már jeleztem, hogy a ciklus során bekövetkező, koalícióból történő kilépéseket bizonyos szempontból félrevezető részleges kormányváltásként kezelni, hiszen a kilépés önmagában nem jelenti azt, hogy a kormányból távozó párt a másik oldallal is koalícióképes lenne. Mair a részleges kormányváltást abból a szempontból tartotta fontosnak, hogy az ilyen típusú

⁸⁵⁶ MAIR, 2008a: 243–244.

⁸⁵⁷ MAIR, 2001: 35.

kormányváltás rontja a verseny kiszámíthatóságát, hiszen mintegy gátolja a két, egymástól jól elkülöníthető kormányzati alternatíva megszilárdulását. Csakhogy pl. egy koalíciós feszültségből adódó – gyakran a ciklus vége felé bekövetkező – kilépés rendszerszintű hatása nem igazán mérhető össze a holland vagy a német típusú részleges kormányváltással. Összességében tehát megfontolandónak tartom a koalíciós kilépéseket (esetleg a fentebb már szintén tárgyalta belépéseket is) másként (pl. kisebb súllyal) kezelni.

A harmadik felvetésem a harmadik indikátort érinti. A 3.3. pontban igyekeztem tág teret szentelni a kérdésnek, hogy voltaképpen miként is lehet értelmezni a kormányzáshoz való hozzáférés / abból való kizártság problémakörét. Itt amellet érveltem, hogy ez az indikátor többféle interpretációt is lehetővé tesz attól függően, hogy a hozzáférésre vagy a kizártságra helyezük a hangsúlyt, illetve miként vesszük figyelembe az új pártokat, valamint hogyan értelmezzük a „sok párt” kifejezést – talán nem véletlen, hogy maga Mair is módosította az ezen indikátorhoz tartozó kritériumokat a kapcsolódó írásaiban. Ugyanakkor rá kell mutatni, hogy a tárcaalapú operacionális részben okafogyottá teszi ezt a kifogást, ugyanis a PSI-index meglehetősen egyértelműséggel tudja kezelni a problémát azzal, hogy az új, azaz korábban még nem kormányzó pártokra fókuszál az indikátor alkalmazása során.

Végezetül a vizsgálatok során kirajzolódott egy további fontos jelenség, ami ismét csak arra világít rá, hogy Mair modelljét körültekintéssel kell alkalmazni. Amennyiben ugyanis kizárólag a kormányalakítás mintázatára fókuszálunk, a pártrendszerben bekövetkező fontos változások esetenként rejtve maradhatnak. Erre a legszemléletesebb példát a 2010-es hazai fejlemények jelentik. Amint utaltam rá, a pártrendszer és a pártok versenye jelentősen átalakult azzal, hogy a korábbi két blokk helyett egy háromosztatú politikai tér jött létre (a centrumban a rendkívül erős Fideszszel), azonban ez a változás a kormányalakítás terén csak kisebb mértékben tükröződött vissza, hiszen a 2010-ben megalakult Fidesz-KDNP-kormányról nem állítható, hogy alapvetően különbö-

zött volna az 1998–2002-es ciklus végére kialakult, a Fidesz dominanciáján alapuló formulától. Megjegyzendő, hogy a PSI-index is csak kevésbé képes megragadni ezeket a változásokat, ugyanis ez az indikátor is csak a kormányzó pártokat veszi számba. Csakhogy az is előfordulhat, hogy a kormányalakítás semmilyen vagy csak minimális innovációval jár, viszont a verseny – figyelmen kívül hagyott – kormányon kívüli (ellenzéki) szegmense jelentősen átalakul. Vagy másként megfogalmazva: a kormányzati formula úgy is ismétlődhet, hogy a vele szemben álló alternatíva (vagy alternatívák) alapvetően megváltoznak. Itt ismét csak a hazai fejleményekre kell utalni: a centrális erőter felbomlása és ezzel párhuzamosan a „Fidesz vs. mindenki más” felállás kialakulása egy olyan változás, amit Mair modellje nem képes megragadni – legalábbis egészen addig nem, amíg a Fidesz nyeri meg a választásokat (és alakít kormányt). Annak érdekében tehát, hogy a vizsgálódások ne legyenek túlzottan aszimmetrikusak (azaz kizárólag a kormányalakításra fókuszáltak), szükséges volt valamennyi pártrendszert – különösen a magyart – alaposabban is körüljárni.

9.2. A VISEGRÁDI PÁRTRENDSZEREK: ZÁRT VAGY NYITOTT VERSENY?

A kötet utolsó pontjában a verseny jellegével kapcsolatos vizsgálatokat összegzem. Elsőként a négy pártrendszer relatív pozícióit vázolom fel, arra fókuszálva, hogy a négy állam *egymáshoz képest* hol helyezkedik el a képzeletbeli nyitott–zárt skálán. Ezt követően – az indikátoroktól és kvantifikált vizsgálatoktól elszakadva – arra keresem a választ, hogy a korábban elvégzett vizsgálatok alapján mennyiben érvényesült a verseny kiszámíthatósága, mint Mair teóriájának központi motívuma.

A két vizsgálati szempont előtt érdemes röviden arra utalni, hogy a posztkommunista pártrendszerek intézményesültségének (konszolidációjának) megítélése meglehetősen ellentétes volt az

erre irányuló vizsgálatok tükrében. Lewis mintegy másfél évtizeddel a rendszerváltások után áttekintette, hogy a szakirodalomban milyen vélekedések kísérik a kelet-közép-európai pártrendszerek fejlődését.⁸⁵⁸ Egyes álláspontok inkább a Nyugathoz való konvergenciát és a részleges konszolidációt emelték ki,⁸⁵⁹ míg más – ha úgy tetszik, szkeptikusabb – megközelítések az instabilitásra és az állandóság hiányára helyezték a hangsúlyt.⁸⁶⁰ (Az eredmények értelemszerűen a vizsgálati szempontoktól és az elemzésbe bevont országoktól is függöttek.) Ami a verseny struktúráját és a pártok együttműködési mintázatát illeti, az egyes szerzők következtetései itt sem vágnak egybe. Sitter pl. arra mutatott rá, hogy – legalábbis a visegrádi országok esetében – a pártrendszer a pártok instabilitása és változékonysága mellett is elérhet egy bizonyos stabilitást; a pártok interakciói és a kormányalakítás mintázatai pedig meglehetősen korán, már a harmadik választások idejére (1997–1998) kikristályosodtak.⁸⁶¹ Strmiska – szintén a V4-eket vizsgálva – pedig azt emelte ki, hogy az 1990-es évek végére mind a négy pártrendszerben kimutathatóak voltak azok a pólusok, amelyek nagyban determinálták a pártok együttműködési mintázatát.⁸⁶² Ezzel szemben – mintegy egy évtizeddel később – Casal Bértoa és Mair a 13 posztkommunista európai demokráciákat vizsgáló 2012-es írásának összegzését azzal kezdte, hogy benyomásaik alapján ezek a pártrendszerek csak gyengén intézményesültek. Sőt – teszük hozzá – kevés kivétellel (pl. Magyarország és Ukrajna) az intézményesültség szintje – és ezzel párhuzamosan a kiszámíthatóság is – csökkent az utóbbi időszakban.⁸⁶³ Ezzel egyidejűleg Casal Bértoa úgy fogalmazott, hogy míg a magyar és a cseh pártrendszer a leginkább intézményesült

⁸⁵⁸ LEWIS, 2006: 563–566.

⁸⁵⁹ Így pl. KITSCHOLT et al., 1999; ÁGH, 1998a; KOSTELECKY, 2002.

⁸⁶⁰ Így pl. MAIR, 1997; LEWIS, 2000; INNES, 2002; BIELASIAK, 2005; ROSE-MUNRO, 2009.

⁸⁶¹ SITTER, 2001b.

⁸⁶² STRMISKA, 2001: 15–19.

⁸⁶³ CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012: 103–104.

pártrendszerek közé tartozik a régióban, addig Szlovákia és különösen Lengyelország nagyon messze van a pártok együttműködési mintázatának megszilárdulásától.⁸⁶⁴

9.2.1. A pártrendszerek relatív pozíciói

Az összegző fejezet második – és talán fontosabb – kérdése tehát nem más, mint hogy a mairi terminológia alapján milyen a verseny struktúrája a négy vizsgált államban? Mair ugyan eredetileg egy dichotóm kategóriában gondolkozott (zárt, illetve nyitott verseny), de – ahogyan arra a 4.1. pont elején is utaltam – kevés az olyan pártrendszer, amelyik egyértelműen besorolható valamelyik kategóriába. Természetesen a négy kelet-közép-európai ország sem jelent kivételt, így Mair jelzőit jelen esetben is óvatosan kell alkalmazni.

A visegrádi pártrendszerekkel kapcsolatban két értelemben is beszélhetünk összevetésről: a négy állam egyrészt összehasonlítható egymással, másrészt pedig más – leginkább a régebbi nyugati demokráciákhoz tartozó – országokkal. Amint a kötet célkitűzéseinek és módszertanának ismertetése során jeleztem, a monográfia elsősorban az előbbi szempontra vállalkozott, így az összegzésem is főként erre a megközelítési módra fókuszál. A másik vizsgálati aspektus is kétségtelenül számos érdekességet rejt magában, azonban egy átfogó, szisztematikus nyugati – vagy akár csak egy tágabb (közép-)kelet-európai – összevetés már meghaladta volna jelen vállalkozás kereteit.

A négy vizsgált ország relatív helyzetének felvázolását azzal kell kezdeni, hogy messze a magyar pártrendszer pozíciója a legeggyértelműbb. A témakörben végzett valamennyi elemzés alapján – természetesen beleértve a saját eredményeimet is – a hazai pártrendszer minősült a leginkább zártnak. (Sőt, ez nemcsak a V4-ek relációjá-

⁸⁶⁴CASAL BÉRTOA, 2012: 454.

ban igaz, hanem az egész posztkommunista térségre is.⁸⁶⁵) Amint fentebb láttuk, a magyar pártrendszert mindhárom indikátor alapján meglehetősen zárt verseny jellemezte: a részleges kormányváltás csak egyszer fordult elő (az is koalíciós kilépés miatt); itt fordultak elő a legnagyobb számban ismétlődő kormányzati formulák; valamint itt volt a leginkább jellemző az, hogy a kormányzás a régi pártok privilégiuma (ugyanakkor a kormányzásból tartósan kizárt pártok – a 3.3.4. alpontban írtak alapján – nemigazán beszélhetünk.)

Ami a további sorrendet illeti, a következő két ország relatív pozíciója már közel sem ennyire egyértelmű. Saját számításaim alapján a *cseh* és a *lengyel* pártrendszer szinte tökéletesen azonos pontszámot ért el, azaz amennyiben a vizsgált közel három évtizedet egészében tekintjük, a két pártrendszer pozíciója lényegében egybeesik a képzeletbeli zárt–nyitott skálán. Hangsúlyozni kell azonban, hogy az utóbbi 10 évben a két ország teljesen ellentétesen mozgott ezen a skálán (7. ábra). Csehországban – amint az 5.3. pontban részletesen bemutatam – eleve soha nem volt igazán kiszámítható a pártok interakciója, és a versenynek sem volt világos struktúrája; a 2010-es választásoktól kezdődően pedig a megelőző másfél évtizedet jellemző mintázatok is jelentősen átalakultak. Ezzel együtt a pártrendszer fragmentációja és az összevont választói illékonyság is ugrásszerűen megnőtt.

Ezzel szemben a 4.1. pont alapján a *lengyel* pártrendszer eleinte jóval nyitottabbnak bizonyult, mint a magyar és a *cseh*. Az utóbbi két pártrendszerhez képest a kormányalakítás terén erőteljesebben volt jelen az innováció, de ez nagyrészt a pártok cserélődéséből fakadó „kényszerinnováció” volt. A *lengyel* pártrendszer átfogó értékelését némileg megnehezíti, hogy a 2001-es választásokat követően a parlamenti pártok köre, majd négy évvel később a versenyt meghatározó alapvető szembenállás is jelentősen megváltozott, majd megszilárdult. Ezzel párhuzamosan egyúttal koncentráltabbá vált a párt-

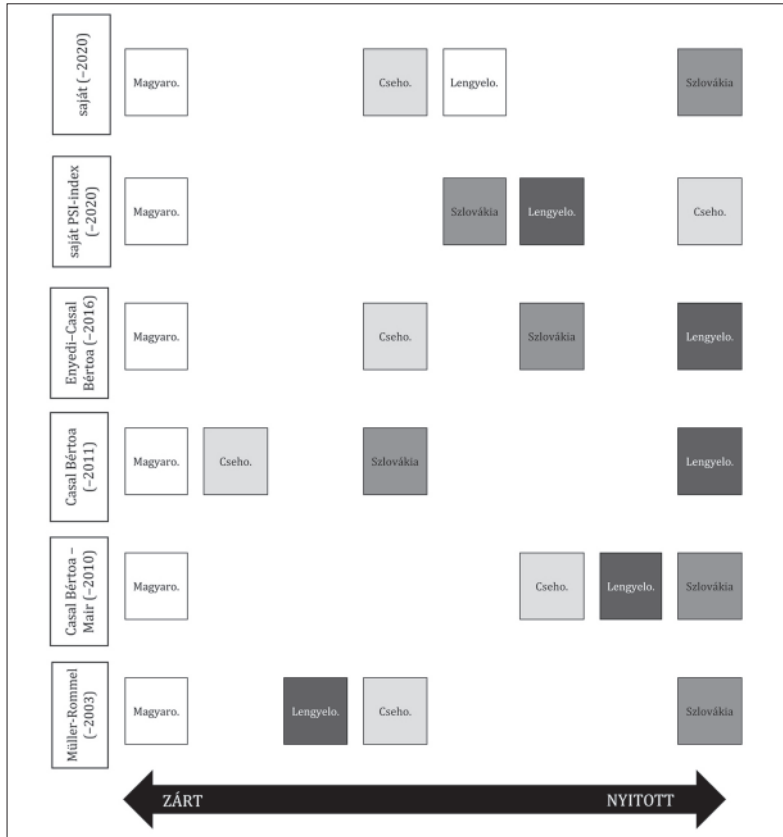
⁸⁶⁵ Lásd erről: MÜLLER-ROMMEL, 2005; CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012; CASAL BÉRTOA–ÉNYEDI, 2016.

rendszer; a parlamentbe újonnan bekerülő, illetve az onnan kieső pártok száma csökkent, valamint – a 2015-ös kilengést leszámítva – a választói illékonyság is egyre alacsonyabb értéket mutatott.

Bár saját számításaim alapján messze a *szlovák* pártrendszer bizonyult a leginkább nyitottnak, az 5.4. pontban kifejtettek alaposan árnyalják ezt a képet. Dacára a folyamatosan változó összetételű kormányoknak és annak, hogy a parlamentbe újonnan belépő pártok igen nagy eséllyel azonnal kormányra is kerültek, a pártok együttműködési hajlandóságának nagyon világos, kiszámítható, a koalíciókötési logikát alapvetően meghatározó mintázata jött létre – amely aztán a 2016-os választásokat követő kormányalakítás során látványosan megtört.

A fentiek fényében tehát egyáltalán nem tűnik egyszerűnek elhelyezni a négy pártrendszert a képzeletbeli zárt–nyitott skálán. Természetesen a különböző szerzők kvantitatív vizsgálatai révén kirajzolódott valamiféle sorrend – ám ez a sorrend vizsgálatonként eltér egymástól. A 36. ábra a saját eredményeimet, illetve a Mair modelljén alapuló további vizsgálatokat veti össze. Amint látható, a magyar pártrendszer pozíciója vitán felül áll, viszont a másik három ország egymáshoz képest elfoglalt helye már közel sem ennyire egyértelmű. Az eltéréseknek két kézenfekvő oka van: a vizsgálati időtáv és az alkalmazott operacionalizációs módszerek. (Messze Müller–Rommel adatai a legkorábbiak, így ezek az eredmények csak korlátozottan vethetőek össze a többivel.) A számítási-módszertani különbségekre a 4.3. és a 4.4. pontban már rámutattam, és azt is jeleztem, hogy Mair modellje rendkívül érzékeny a vizsgálati alapegységek megválasztására (különösen a kormányok elhatárolására) és az egyes indikátorok értelmezési-értékelési módjára. A különböző vizsgálati módszerek eltérő szabályrendszert fektettek le, és akaratlanul is kisebb vagy nagyobb hangsúlyokat helyeznek az egyes részmozzanatokra – így a végeredmények szükségképpen eltérnek egymástól. Összességében a fentiekből az a következtetés is levonható, hogy Mair elméletét egyáltalán nem könnyű operacionalizálni – ezt az is bizonyítja, hogy a tárcaalapú megközelítési

36. ábra. Az egyes pártrendszerek relatív pozíciói a különböző vizsgálatok tükrében



Megjegyzések:

1. Mivel az egyes vizsgálatok különböző módon kvantifikálták az egyes pártrendszereket, az összevethetőség érdekében a legzártabbnak, illetve a legnyitottabbnak minősített pártrendszereket a skála két végpontján helyeztem el, majd a „köztes” országok helyzetét úgy határoztam meg, hogy vizuálisan is visszatükröződjenek azok relatív pozíciói a két „szélsőértékhez” képest.

2. Casal Bértoa és Mair vizsgálata esetén az egyes országoknál a három indikátornál „szerzett” pontszámokat átlagoltam.

Forrás: saját összeállítás a 11. és a 20. táblázat alapján; illetve ENYEDI-CASAL BÉRTOA, 2018: 427; CASAL BÉRTOA, 2012: 454; CASAL BÉRTOA-MAIR, 2012; MÜLLER-ROMMEL, 2005: 672-673.

mód is folyamatos korrigálásokon esett át a fentebb hivatkozott munkákban. Végezetül újfent rögzíteni kell, hogy a kvantifikált eredmények nem képesek az egyes pártrendszereket meghatározó versenyt és kiszámíthatóságot pontosan visszatükrözni; a teljesebb képhez szükséges volt azt is megvizsgálni, hogy milyen törésvonalak és blokkszerkezetek befolyásolták a pártok együttműködési hajlandóságát és a kormányalakítást.

9.2.2. Zártság vs. kiszámíthatóság

Mair teóriájának – és ez vélhetően a monográfia korábbi részeiből is kitűnt – alapvetően két értelmezési síkja és tesztelési módja lehet. A verseny struktúrája egyrészt vizsgálható a három indikátor operacionalizálása révén, kvantifikált módon. Ennek előnyei egyértelműek, hiszen ez az eljárás az elemzett pártrendszereket egymással összevethetővé teszi. (Ugyanakkor azt is láttuk, hogy a számítási módszerek jelentős kihatással lehetnek a vizsgálati eredményekre.) A másik megközelítési mód nem annyira az indikátorok mechanikus értelmezésére támaszkodik, és azoktól mintegy elszakadva Mair írásainak lényegét megragadva vizsgálja a verseny jellegét. Az 5. fejezetben igyekeztem a „*miről szól a pártok versenye*” kérdést – mint Mair talán legfontosabb fordulatát – körüljárni. Amint arra többször utaltam, Mair másik visszatérő kifejezése a *kiszámíthatóság* ('*predictability*'), amely a zárt struktúrájú verseny lényege. A következőkben amellet érvelek, hogy ez a kiszámíthatóság akár úgy is megvalósulhat – pontosabban *annak ellenére* is megvalósulhat –, hogy a mairi kritériumok csak kevésbé vagy egyáltalán nem teljesülnek.⁸⁶⁶

⁸⁶⁶Ebből a szempontból különösen fontos megemlíteni Rovny és Polk 2017-es írását, amelyben a szerzők a posztkommunista európai pártrendszerek vonatkozásában azt igazolták, hogy a szervezeti instabilitás és a magas választói illékonyaság egyáltalán nem jelenti a verseny strukturátlanságát (ROVNY–POLK, 2017).

A négy vizsgált állam közül az előbbi jelenség egyértelműen a szlovák pártrendszerénél mutatható ki leginkább. Az 5.4. pontban részletesen bemutatott nacionalista-populista/demokratikus, majd az ebből kifejlődő bal–jobb törésvonal olyan szilárd blokkszerkezetet alakított ki, amely a kormányalakítást is mintegy két évtizedre látványosan meghatározta, hiszen a különböző blokkokhoz tartozó pártok – 2012-vel bezárólag – lényegében minden alkalommal együtt mozogtak a kormány–ellenzék pozíciók között. Az, hogy mindez az indikátorokban nem tükröződött, azzal magyarázható, hogy – amint azt a WPA-indexnél is kirajzolódott – Szlovákiában volt a legnagyobb ütemű a pártok cserélődése, és az új pártok nagyobbik része nyomban kormányra is került. E helyütt érdemes idézni Mairnek a pártrendszerek változásáról szóló 1983-as írásából: *„egyes pártok felemelkedhetnek, majd eltűnhetnek, miközben a mobilizációjukat meghatározó konfliktus változatlan maradhat – azaz az ilyen esetekben a szereplők változnak, de maga a politika kevésbé.”*⁸⁶⁷ Az 5.4.2. alpontban amellett érveltem, hogy az itteni pártrendszerben pontosan ez volt a helyzet: a versenyt meghatározó törésvonalak rendkívül tartósak és egyben átjárhatatlannak bizonyultak – függetlenül attól, hogy valamennyi választás változást hozott a parlamenti pártok körében. A kormányok összetételét tekintve az innováció tehát folyamatos volt, de – talán a 2006-os kabinet kivételével – ez többnyire inkább csak formai volt, kevésbé tartalmi. Szlovákia példája álláspontom szerint arra világít rá, hogy abban az esetben is lehet az interakciók világos rendszeréről és kiszámítható kormányalakításról beszélni, amikor is a második és a harmadik indikátor alapján kevés jele van a verseny záródásának.

Lengyelország abból a szempontból hasonlít Szlovákiára, hogy az 1990-es évek közepére-végére kialakuló blokkszerkezet teljes mértékben kiszámíthatóvá tette a kormányalakítást. Bár a 2005-ös választás egy erős cezúrát jelentett a pártrendszer fejlődésében, mindkét szakaszból elmondható, hogy a verseny „szólt valamiről”. Az első bő egy évtizedet a kommunista rendszer utódpartjainak, valamint

⁸⁶⁷ MAIR, 1983: 409 (saját fordítás).

a poszt-Szolidaritás formációk szembenállása jellemezte, amely a pártok együttműködési hajlandóságát és a kormányalakítási gyakorlatot is meghatározta. A 2005 utáni legjelentősebb fejlemény a PO–PiS szembenállás mint a versenyt strukturáló tényező megszilárdulása, egyúttal a rezsimtörésvonal elhalványulása – utóbbinak legfontosabb bizonyítéka a 2007-es PO–PSL-koalíció. A blokk-szerkezet ugyanakkor nem teljesen kiforrott: a PO–PSL szövetség korábban stabil pont volt, azonban jelenleg kérdéses, hogy a PO vezette – és a 2019-es választások során egymással részben együttműködő – ellenzék mennyiben koalícióképes egymás irányában.

A cseh pártrendszer már másként viselkedett a kormányalakítás kiszámíthatóságának szempontjából. Amint az 5.3. pontban részletesen tárgyaltam, 2010-ig az ODS és a ČSSD szembenállása, a kormányra kerülő pártok viszonylag szűk köre, valamint a KSČM kizártsága a verseny zárt jellegét erősítette, azonban a kormányalakítás ebben az időszakban sem volt kiszámítható és rutinszerű. Azzal, hogy a két nagy párt tartósította vezető pozícióját, a versenynek lett egyfajta bipoláris jellege, csakhogy számos tényező – mindenekelőtt a képlékeny centrum, a ČSSD és a KSČM ambivalens kapcsolata, valamint a rendkívüli kormányok – növelte a verseny kiszámíthatatlanságát. A cseh pártrendszer átfogó értékelését megnehezítik a 2010 utáni fejlemények, amelyek során a versenyt korábban strukturáló ODS–ČSSD szembenállás fokozatosan veszített relevanciájából, és 2017-re lényegében teljesen megszűnt a jelentősége. Ezen túl pedig számos új párt jelent meg a parlamentben (amelyek közül három kormányra is került, eltolva ezzel a második és a harmadik indikátort a nyitott verseny irányába). Az ANO 2017-es fölényes győzelme, majd a kormányalakítás nehézségei sok szempontból egy új szakasz kezdetét jelentheti a cseh pártrendszer fejlődésében. Összességében elmondható, hogy bár a különböző vizsgálatok a zártságát tekintve többnyire a magyar mögé, azaz a második helyre teszik a cseh pártrendszert (legalábbis a visegrádi négyek viszonylatában), a pártok interakciói és a kormányalakítás mintázata egyáltalán nem tűnt kiszámíthatóbbnak, mint Szlovákiában.

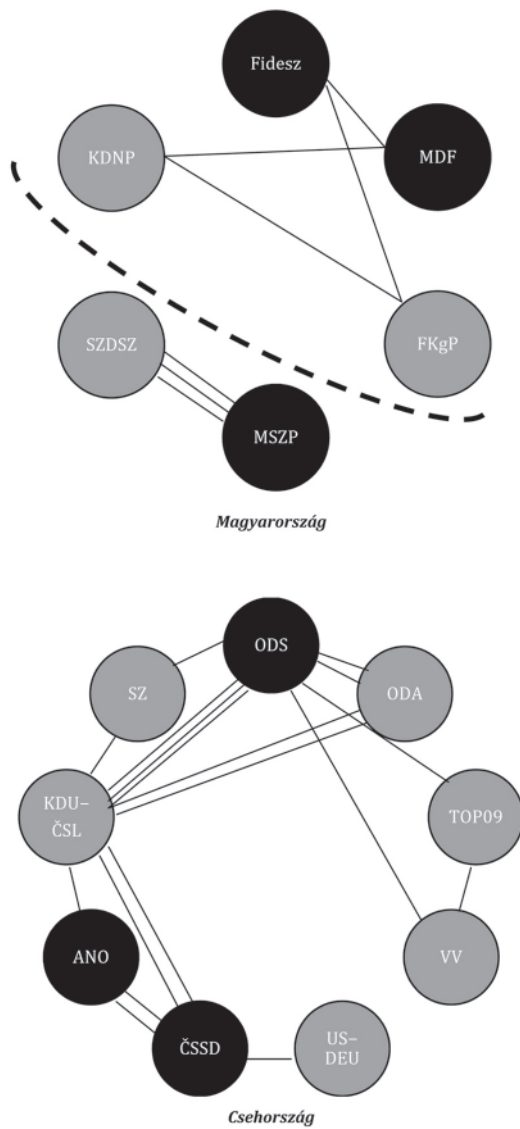
Ami a magyar pártrendszert illeti, a másik három államhoz képest elért legmagasabb szintű zártság egyben egyértelmű kiszámíthatóságot is jelentett. A verseny meghatározottságánál vizsgált tényezők szintén a magyar pártrendszer kivételességét mutatták: összességében ez bizonyult a legkevésbé fragmentált pártrendszernek; itt volt a legalacsonyabb a parlamenti pártok száma; itt mutatták a pártok a legnagyobb állandóságot (különösen 1990–2010 között), valamint összességében itt volt a legalacsonyabb az összevont választói illékonyság. A 2010-es választásokon alapvető változások következtek be a pártrendszerben, azonban ezek – egyelőre – nem éreztették hatásukat a kormányalakítási gyakorlaton.

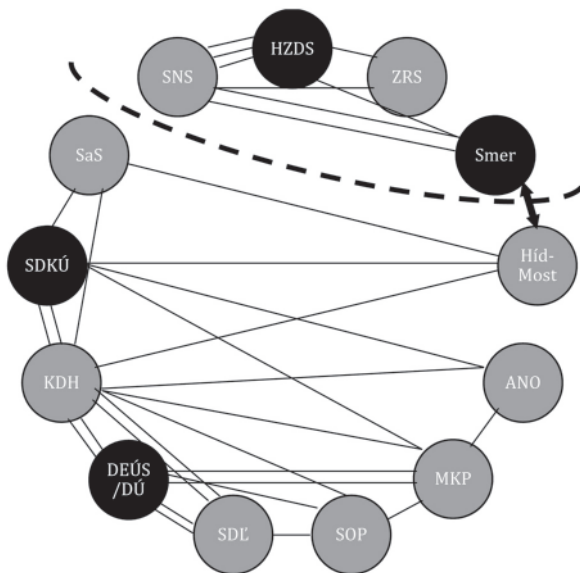
A kiszámíthatósághoz kapcsolódóan a négy pártrendszert érdemes a bipolaritás szempontjából is összegezni, ugyanis Mair különös figyelmet fordított a versenyt – és a kormányalakítást – meghatározó „vagy-vagy” logikára, amely megnyilvánulhatott két párt vagy két blokk (sőt, egy párt és egy blokk) szembenállásában is. A zárt struktúrájú versenyt és a kiszámíthatóságot összekötötte a bipoláris, két „átfedésmentes” kormányzati alternatívára szűkülő vetélkedéssel; ezzel szemben pl. a holland pártrendszer tárgyalásánál a nyitott struktúrájú versenyt – többek között – pontosan a bipolaritás hiányából vezette le.⁸⁶⁸ Másrészt – és ezt az 5.1. pontban már említettem – Mair a pártrendszerek jövőjének taglalása során azt valószínűsítette, hogy Európa-szerte egyre inkább a bipoláris verseny válik uralkodóvá, amelyben – a francia vagy az olasz mintához hasonlóan – „többé-kevésbé rugalmas, képlékeny blokkok” küzdenek egymással, amelyek közül egyik a jobbközéphez, a másik pedig a balközéphez sorolható.⁸⁶⁹ A 37. ábra ebből a szempontból tekinti át a visegrádi pártrendszereket, megmutatva, hogy a vizsgált időszak alatt az egyes kormánypártok mely más pártokkal léptek koalícióra, egyben vizuálisan is érzékeltetve a verseny *vagy-vagy* jellegét.

⁸⁶⁸ MAIR, 2008a: 247.

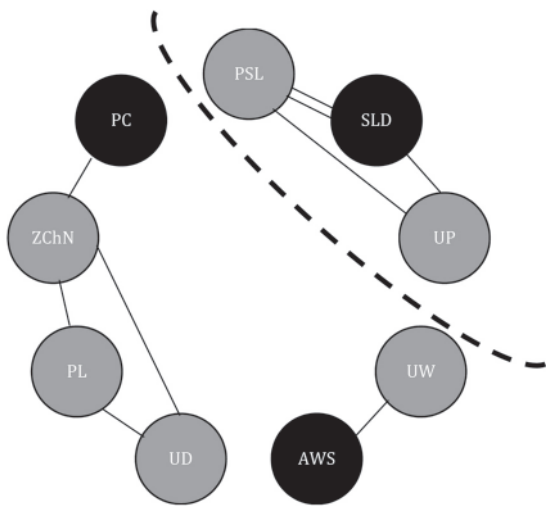
⁸⁶⁹ MAIR, 2006: 70–71; vö. ENYEDI, 2006a: 222.

37. ábra. Blokkosodás és kormányalakítás

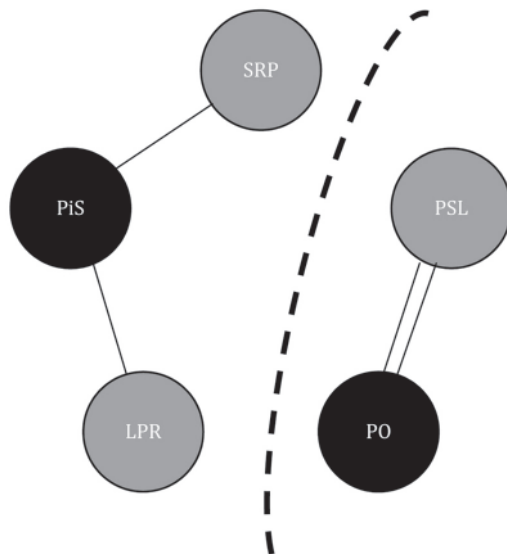




Szlovákia (1992-2016)



Lengyelország 1991-2005



Lengyelország 2005–

Megjegyzések:

- Az ábra csak a kormánypártokat tartalmazza.
- A vezető kormánypartok feketével vannak kiemelve.
- A pártok közti folytonos vonalak a koalíciós kormányzást jelentik (több koalíció esetén értelemszerűen több vonal köti össze az adott két pártot).
- A szaggatott vonal a blokkok határát jelenti.
- A kettős nyíl Szlovákiánál a blokkhatár átlépését jelenti.
- A Szlovákiára vonatkozó ábrán a Siet-et nem tüntettem fel, ugyanis csak néhány hónapig volt tagja a 2016-os kormánynak.
- A 2020-as szlovákiai választások utáni kormányalakítást nem tüntettem fel az ábrán, ugyanis az a korábbi keretek között kevésbé értelmezhető.
- Az 1991–2005 közötti Lengyelországra vonatkozó ábrán az első ciklusból csak a jelentősebb kormánypartok kerültek feltüntetésre.

Forrás: saját összeállítás

Amint látható, a négy pártrendszer eltérő képet mutatott a bipolaritás szempontjából. Az egymástól elkülönülő kormányzati alternatívák nemcsak Magyarországon, hanem Szlovákia esetén is jól kirajzóldtak. Bár ezek az alternatívák – különösen Szlovákiánál – távolról sem jelentettek időről időre azonos összetételű kormányokat, az áb-

rából az is kitűnik, hogy a két blokk között az egyik pártrendszerben sem volt átjárás. Szlovákiában ez a mintázat tört meg 2016-ban, amikor a jobbközép Most–Híd is csatlakozott a Smer vezette kormányhoz.

Csehországban – a KDU–ČSL „hídszerepének” köszönhetően – már más volt a helyzet; „átfedésmentes” alternatívákról nem beszélhetünk (így a blokkhatárt jelző szaggatott vonalat sem lehetett volna teljes egyértelműséggel behúzni). Bár a *vagy-vagy* logika annyiban érvényesült, hogy a 2013–2017-es ciklussal bezárólag a vezető kormánypárt eddig minden alkalommal az ODS vagy a ČSSD volt, a pártok együttműködési hajlandósága nem eredményezett olyan tiszta képletet, mint az előző két országban.

Lengyelország ebből a szempontból annyiban speciális, hogy a pártok – beleértve a kormánypártokat is – fluktuációja olyan intenzitású volt, hogy az első másfél évtizedet, illetve az azt követő időszakot elkülönítetten kell kezelni az ábrán. Bár a pártok különültsége az első szakaszban is látható, a képet árnyalja, hogy a poszt-Szolidaritás tábor rendkívül képlékeny volt, és az ottani erők egymással is erős rivalizálást mutattak. A 2005 utáni helyzetet a PO–PiS szembenállás határozza meg, viszont a PiS–SRP–LPR-koalíció már biztosan csak egyszeri formula volt. A PO–PSL-szövetség ezzel szemben egy stabilabb pontot jelentett a pártok kapcsolatrendszerében. A PiS 2015-ös és 2019-es győzelme után szükségtelessé vált a koalíciókötés, így jobboldali blokkról nem is igazán lehet beszélni.

Visszatérve Mair „jóslatára”, miszerint a jövőben a bipoláris, két – egy balközép és egy jobbközép – blokk vetélkedésére épülő verseny egyre nagyobb teret nyer, a visegrádi pártrendszerek csak részben felelnek meg ennek a képnek.⁸⁷⁰ (Itt kell megjegyezni, hogy Casal Bértoa és Mair a posztkommunista pártrendszereket vizsgáló írásá-

⁸⁷⁰ Enyedi és Casal Bértoa a tíz posztkommunista pártrendszert vizsgáló írásában arra jutott, hogy a blokkok relevanciája Magyarországon nagyon magas, míg a másik három visegrádi államban „csak” magas. A jelzők azonban nem abszolút

ban arra a következtetésre jutott, hogy a két évtized alatt a verseny bipolarís jellege inkább gyengült, mint erősödött.⁸⁷¹) A Mair által vizionált felálláshoz a 2000-es évek magyar pártrendszere jutott a legközelebb, de a blokkosodás Szlovákiában is erős volt (noha a bal-közép és a jobbközép jelzőkkel csak korlátozottan lehetett körülírni, illetve a blokkok „tartalma” folyamatosan változott). Csehországban és Lengyelországban ugyanakkor már kevésbé lehet leírni a kormányra kerülésért folytatott versenyt a blokkok küzdelmével: a csehknél a képlékeny centrum, illetve a már tárgyalt „nem sztenderd” megoldások, a lengyel pártrendszerben pedig a 2000-es évek elején bekövetkező alapvető átrendeződés bonyolítja a képet. Ezen túl arra is ki kell térni, hogy az utóbbi évtized fejleményei három országban is erodálták a kétpólusú versenyt. Magyarországon a 2010-es évek alapvetően a háromosztatú politikai térről szóltak, azonban 2019 vége óta egyre erősebb a *Fidesz–nem-Fidesz* szembenálláson alapuló narratíva, ami valamiféle visszatérést jelenthet a bipolaritáshoz. (Ennek az igazi próbája majd a 2022-es országgyűlési választás lesz.) Csehországban az ODS és a ČSSD hanyatlása, valamint a bizonytalan ideológiai profilú, centrista-populista pártok megjelenése (és kormányra kerülése) azok a tényezők, amelyek rontották a bipolarís logika érvényesülését. 2017 óta az ellenzéki pártok egyre inkább az ANO-hoz képest határozzák meg magukat, de álláspontom szerint itt még annyira sem beszélhetünk visszatérő bipolaritásról, mint Magyarországon. Szlovákiában a 2020-as választásokat leginkább még a *Fico–nem-Fico* szembenállás határozta meg, azonban a Smer meggyengülése, a jobbközép blokk átalakulása, valamint a szélsőjobb tartósnak bizonyuló parlamenti jelenléte miatt erősen kérdéses, hogy a verseny mennyiben írható le kétpólusúként.

Ezzel szemben Lengyelországban 2005-től töretlen a bipolarís verseny, még ha ez nem is járt szilárd blokkok kialakulásával. A PiS

mércét jelentenek, hanem a térségen belüli átlaghoz viszonyítanak (ENYEDI–CASAL BÉRTOA, 2010: 19).

⁸⁷¹CASAL BÉRTOA–MAIR, 2012: 95.

és a PO mellett a gyenge baloldal ugyan eleinte jelentett valamiféle alternatívát, azonban a 2015-ös parlamenti kiesés, majd PO-hoz való közeledés (együttműködés) alapján a baloldali pártok is a PO vezetete blokkba sorolhatók. Kiemelendő egyúttal, hogy a PiS és a PO dominanciájának megtörésére irányuló próbálkozások (főként a K'15 mozgalom) teljes egészében sikertelenek voltak.

A kötet zárásaként – mintegy a jövőbe tekintve – hangsúlyozni kell, hogy a jelenlegi felállás mindegyik országban magában hordozza az – akár radikális – változás lehetőségét. Amennyiben a 2022-ben esedékes választásokon nem jut abszolút többséghez a Fidesz–KDNP, a kormányalakítás bizonyosan az innováció jegyében megy végbe (kivéve a kisebbségi Fidesz–KDNP-kormányt) – azonban jelenleg nem igazán látható, hogy a Fidesz–KDNP-kabinetnek milyen alternatívái lehetnek.

A cseh pártrendszert jelenlegi formájában még inkább a bizonytalanság jellemzi. Amint az 5.3.2. pontban bemutattam, hiányoznak azok az alapvető szembenállási, illetve együttműködési mintázatok, amelyek strukturálnák a versenyt. Az ANO a 2017-es fölényes győzelme nem átmeneti jelenség volt, ugyanis Babiš pártja jelenleg is 30% körüli támogatottsággal rendelkezik a közvélemény-kutatások alapján, ezzel messze kiemelkedik a többi párt közül. Bár a 2021. októberben esedékes parlamenti választásokig még bő egy év van hátra, valószínűsíthető, hogy az ANO ezúttal is rászorul egy vagy több koalíciós társra. Amennyiben ismét egy ANO–ČSSD-koalíció alakulna, úgy az a két párt tartósabb szövetségének lenne a jele (a 2017-es választásokat követően meglehetősen nehezen jött létre a két párt koalíciója). Ugyanakkor természetesen egy sokpárti ANO-ellenes koalíció létrejötte sem zárható ki, ami újabb mérföldkövet jelentene a cseh pártrendszer történetében.

Szlovákiában a 2020-as választás és az azt követő kormányalakítás egy új szakasz nyitánya lehet, és egyelőre megjósolhatatlan, hogy az elhalványuló *Fico–nem-Fico* törésvonal helyébe milyen szembenállás fog lépni.

Lengyelországban annyiban hasonló a helyzet a magyarhoz, hogy nem igazán látható, milyen alternatívái lehetnek a hivatalban levő, második ciklusát töltő egypárti PiS-kormánynak. Magyarországhoz hasonlóan a kormányalakítási innováció Lengyelországban is csak úgy kerülhető el, ha a PiS képes a jövőben is egyedül kormányozni. (Bár elméletileg a 2007–2015 között működő PO–PSL-koalíció is visszatérhet.)

A fentiek rávilágítanak arra, hogy a vizsgált pártrendszerek által elért – egymástól természetesen eltérő mértékű – zártság törékeny; mind a négy országban előfordulhat, hogy a soron következő választásokat követő kormányalakítások átírják a verseny többé-kevésbé kiforrott – vagy éppen kiforratlan – struktúráját.

10. IRODALOMJEGYZÉK

- ABLONCZY Bálint (2019): Megjósoltuk, megtörtént: tegnap este megszűnt a centrális erőter. Élt tíz évet, *Válasz Online*, 2019.10.14.
<https://www.valaszonline.hu/2019/10/14/valasztas-budapest-tarlos-karacsony-elemzes/>
- ABRAHÁM, Samuel (1995): Early Elections in Slovakia: A State of Dead-lock, *Government and Opposition*, 30:1, 86–100.
- ÁGH Attila (1992): A pártok parlamentesedése Magyarországon, *Politikatudományi Szemle*, 1:1, 125–139.
- ÁGH, Attila (1994): The Hungarian Party System and Party Theory in the Transition of Central Europe, *Journal of Theoretical Politics*, 6:2, 217–238.
- ÁGH, Attila (1998a): *The Politics of Central Europe*. London: Sage.
- ÁGH, Attila (1998b): *Emerging Democracies in East Central Europe and the Balkans*. Cheltenham: Edward Elgar.
- ÁGH, Attila (2008): Democratization and Europeanization of the ECE countries: Post-accession crisis and catching-up process in the new member states, in: Attila ÁGH – Judit KIS-VARGA (eds): *New perspectives for the EU team presidencies: New members, new candidates and new neighbours*. Budapest: 'Together for Europe' Research Centre.
- ÁGH, Attila (2016): The Decline of Democracy in East-Central Europe. Hungary as the Worst-Case Scenario, *Problems of Post-Communism*, 63:5–6, 277–287.
- ÁGH, Attila (2018): Decline of Democracy in the ECE and the Core-Periphery Divide: Rule of Law Conflicts of Poland and Hungary with the EU, *Journal of Comparative Politics*, 11:2, 30–48.
- AKO (2020): *Prieskum volebných preferencií do NR SR –JÚL2020 po 100 dňoch novej vlády*
https://ako.sk/wp-content/uploads/2020/07/ag.AKO_VOLEBNE_PREF_JUL_2020.pdf

- AMORIM NETO, Octavio – Kaare STRØM (2006): Breaking the Parliamentary Chain of Delegation: Presidents and Nonpartisan Cabinet Members in European Democracies, *British Journal of Political Science*, 36:4, 619–643.
- ANCKAR, Carsten (1997): Determinants of Disproportionality and Wasted Votes, *Electoral Studies*, 16:4, 501–515.
- ANDEWEG, Rudolf B. (2000): Political Recruitment and Party Government, in: Jean BLONDEL – Maurizio COTTA (eds): *The Nature of Party Government: A Comparative European Perspective*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- ANDEWEG, Rudy B. (2005): The Netherlands: The Sanctity of Proportionality, in: Michael GALLAGHER – Paul MITCHELL (eds): *The Politics of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press.
- ANGELUSZ Róbert – TARDOS Róbert (2000): *Pártok között szabadon. Választók és társadalmi környezet a 90-es évek Magyarorszáján*. Budapest: Osiris Kiadó.
- ARTER, David (1999): Sweden: A mild case of 'electoral instability syndrome', in: David BROUGHTON – Mark DONOVAN (eds): *Changing Party Systems in Western Europe*. London: Pinter.
- ASCHER, William – Sidney TARROW (1975): The Stability of Communist Electorates: Evidence from a Longitudinal Analysis of French and Italian Aggregate Data, *American Journal of Political Science*, 19:3, 475–499.
- ASH, Timothy Garton (1986): Does Central Europe Exist?, *The New York Review of Books*, 33:15
- AYLOTT, Nicholas – Niklas BOLIN (2015): Polarising Pluralism: The Swedish Parliamentary Election of September 2014, *West European Politics*, 38:3, 730–740.
- BABOŠ, Pavol – Darina MALOVÁ (2013): Prelietaví voliči: Volebná volatilitav parlamentných voľbách medzi 2010 a 2012, *European Electoral Studies*, 8:2, 133–145.
- BABOŠ, Pavol – Darina MALOVÁ (2017): Slovakia, *European Journal of Political Research*, 56:1, 237–244.
- BAKKE, Elisabeth – Nick SITTER (2005): Patterns of Stability: Party Competition and Strategy in Central Europe since 1989, *Party Politics*, 11:2, 243–263.

- BAKKE, Elisabeth – Nick SITTER (2015): Where do parties go when they die? The fate of failed parties in the Czech Republic, Slovakia, and Hungary 1992–2013, *East European Politics*, 31:1, 1–22.
- BALÍK, Stanislav (2010): Neuskutečněné předčasné volby 2009, in: Stanislav BALÍK et al.: *Volby do Poslanecké sněmovny 2010*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- BALÍK, Stanislav – Vít HLOUŠEK (2016): The development and transformation of the Czech party system after 1989, *Acta Politologica*, 8:2, 103–117.
- BALOGH László (2007): Jog és Igazság párt Lengyelországban, *Politikatudományi Szemle*, 16:2, 79–99.
- BALOGOVÁ, Beata (2006): No easy equations in coalition math, *The Slovak Spectator*, 2006.06.29.
<http://spectator.sme.sk/c/20002609/no-easy-equations-in-coalition-math.html>
- BANAC, Ivo (ed, 1992): *Eastern Europe in Revolution*. Ithaca–London: Cornell University Press.
- BANKS, Arthur S. – Thomas C. MULLER – William R. OVERSTREET – Judith F. ISACOFF (eds, 2009): *Political Handbook of the World 2009*. Washington: CQ Press.
- BARDI, Luciano – Peter MAIR (2008): The Parameters of Party Systems, *Party Politics*, 14:2, 147–166.
- BARNES, Samuel H. – Peter McDONOUGH – Antonio López PINA (1986): Volatile Parties and Stable Voters in Spain, *Government and Opposition*, 21:1, 56–75.
- BARTOLINI, Stefano – Alessandro CHIARAMONTE – Roberto D'ALIMONTE (2004): The Italian Party System between Parties and Coalitions, *West European Politics*, 27:1, 1–19.
- BARTOLINI, Stefano – Peter MAIR [1990] (2007): *Identity, Competition and Electoral Availability: The Stabilisation of European Electorates 1885–1985*. Colchester: ECPR Press.
- BATT, Judy (1993): Czechoslovakia, in: Stephen WHITEFIELD (ed): *The New Institutional Architecture of Eastern Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- BAULT, Oliver (2019): Three months before parliamentary elections, the Polish opposition is divided and lacks credibility, *Visegrad Post*, 2019.07.27.

- <https://visegradpost.com/en/2019/07/27/three-months-before-parliamentary-elections-the-polish-opposition-is-divided-and-lacks-credibility/>
- BENKŐ Péter (2002): A Független Kisgazdapárt, in: SÁNDOR Péter – VASS László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 2001-ről*. Budapest: *Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány*.
- BENOIT, Kenneth (2002): PROFILE – Like Déjà Vu All Over Again: The Hungarian Parliamentary Elections of 2002, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 18:4, 119–133.
- BENOIT, Kenneth – Jacqueline HAYDEN (2004): Institutional Change and Persistence: The Evolution of Poland's Electoral System, 1989–2001, *The Journal of Politics*, 66:2, 396–427.
- BERGLUND, Sten – Jan Åke DELLENBRANT (eds, 1994): *The New Democracies in Eastern Europe Party Systems and Political Cleavages*. Aldershot: Edward Elgar [2nd edition].
- BERGLUND, Sten – Joakim EKMAN – Kevin DEEGAN-KRAUSE – Terje KNUTSEN (eds, 2013): *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing [3rd edition].
- BEST, Robin E. (2013): How Party System Fragmentation has Altered Political Opposition in Established Democracies, *Government and Opposition*, 48:3, 314–342.
- BIELASIAK, Jack (2002): The Institutionalization of Electoral and Party Systems in Postcommunist States, *Comparative Politics*, 34:2, 189–210.
- BIELASIAK, Jack (2006): Regime Diversity and Electoral Systems in Post-Communism, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 22:4, 407–430.
- BIELASIAK, Jack (2010): The paradox of Solidarity's legacy: contested values in Poland's transitional politics, *Nationalities Papers*, 38:1, 41–58.
- BIHARI Mihály (szerk., 1993): *A többpártrendszer kialakulása Kelet-Közép-Európában 1989–1992*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- BIHARI Mihály (1999): Politikai libikóka, avagy kormányzati váltógazdálkodás, 1990–1998, in: KURTÁN Sándor – SÁNDOR Péter – VASS László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 1998-ról*. Budapest: *Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány*.
- BIRCH, Sarah (2001): *Electoral Systems and Party System Stability in Post-Communist Europe* (Paper prepared at the 97th annual meeting of the

- American Political Science Association [San Francisco, US, 30 August – 2 September 2001)
- BIRCH, Sarah (2003): *Electoral Systems and Political Transformation in Post-Communist Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- BIRCH, Sarah – Frances MILLARD – Marina POPESCU – Kieran WILLIAMS (2002): *Embodying Democracy. Electoral System Design in Post-Communist Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- BLAHOŽ, Josef – Lubomír BROKL – Zdenka MANSFELDOVÁ (1999): Czech Political Parties and Cleavages after 1989, in: Kay LAWSON – Andrea RÖMMELE – Georgi KARASIMEONOV (eds): *Cleavages, Parties, and Voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania*. Westport: Praeger Publishers.
- BLONDEL, Jean (1968): Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies, *Canadian Journal of Political Science*, 1:2, 180–203.
- BLONDEL, Jean – Ferdinand MÜLLER-ROMMEL (2001): Poland, in: Jean BLONDEL – Ferdinand MÜLLER-ROMMEL (eds): *Cabinets in Eastern Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- BOGDANOR, Vernon (1990): Founding Elections and Regime Change, *Electoral Studies*, 9:4, 288–294.
- BÓDIS András (2019): Október 13-án vége a centrális erőternek – és nagyon más jön helyette, *Válasz Online*, 2019.09.26.
<https://www.valaszonline.hu/2019/09/26/oktober-13-an-vege-a-centralis-eroternek-es-nagyon-mas-jon-helyette/>
- BOZÓKI András (1997): Mozgalmi-értelmiségi politika a rendszerváltás után: a Demokratikus Charta, *Politikatudományi Szemle*, 6:1, 98–135.
- BOZÓKI András – John T, ISHIYAMA (eds, 2002): *The communist successor parties of Central and Eastern Europe*. Armonk: M.E. Sharpe.
- BÖCSKEI Balázs (2018): Egyszer mint tragédia, és másszor is: baloldaliak és szavazóik, területi olvadások és átszavazások, in: BÖCSKEI Balázs – SZABÓ Andrea (szerk.): *Várakozások és valóságok. Parlamenti választás 2018*. Budapest: MTA TK PTI – Napvilág Kiadó.
- BŐHM Antal – SZOBOSZLAI György (szerk., 1995): *Parlamenti választások 1994. Politikai szociológiai körkép*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete.
- BGRLEZ, Milan – Jana ARBEITER – Boštjan UDOVIČ (2015): Is Slovenia a Central European Country?, *European Perspectives*, 7:2, 13–35.

- BRIER, Robert (2009): The Roots of the “Fourth Republic” Solidarity’s Cultural Legacy to Polish Politics, *East European Politics and Societies*, 23:1, 63–85.
- BROKL, Lubomír – Zdenka MANSFELDOVÁ (1997): Czech Republic, *European Journal of Political Research*, 32:3–4, 339–350.
- BROKL, Lubomír – Zdenka MANSFELDOVÁ (1999a): How the Voters Respond in the Czech Republic, in: Kay LAWSON – Andrea RÖMMELE – Georgi KARASIMEONOV (eds): *Cleavages, Parties, and Voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania*. Westport: Praeger Publishers.
- BROKL, Lubomír – Zdenka MANSFELDOVÁ (1999b): Czech Republic, *European Journal of Political Research*, 36:3–4, 349–369.
- BROUGHTON, David – Mark DONOVAN (eds, 1999): *Changing Party Systems in Western Europe*. London: Pinter.
- BROWNE, Eric C. – Dennis W. GLEIBER – Carolyn S. MASHOBA (1984): Evaluating Conflict of Interest Theory: Western European Cabinet Coalitions, 1945–80, *British Journal of Political Science*, 14:1, 1–32.
- BROWNE, Eric C. – Karen Ann FESTE (1975): Qualitative Dimensions of Coalition Payoffs. Evidence From European Party Governments, 1945–1970, *American Behavioral Scientist*, 18:4, 560–556.
- BRUNCLÍK, Miloš – Michal KUBÁT (2014): The Crisis of the Czech Politics 25 Years After the Velvet Revolution, *Politeja*, 28:2, 163–179.
- BRUNNEROVÁ, OLGA (2018): Institutionalisation of Newcomer Parties in Theory and Practice: the Case Study of ANO 2011, *Revista de Stiinte Politice/Revue des Sciences Politiques*, 15:60, 27–41.
- BUŠTIKOVÁ, Lenka – Petra GUAŠTI (2019): The State as a Firm: Understanding the Autocratic Roots of Technocratic Populism, *East European Politics and Societies and Cultures*, 33:2, 302–330.
- BÚTORA, Martin – Zora BÚTOROVÁ – Tatiana ROŠOVÁ (1991): The hard birth of democracy in Slovakia: The eighteen months following the ‘tender’ revolution, *Journal of Communist Studies*, 7:4, 435–459.
- BÚTORA, Martin – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Grigorij MESEŽNIKOV – Thomas W. SKLADONY (eds, 2007): *Democracy and Populism in Central Europe: The Visegrad Elections and Their Aftermath*. Bratislava: Institute for Public Affairs.
- BÚTOROVÁ, Zora – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Vladimír KRIVÝ (2007): Slovakia Votes: Public Opinion and Electoral Behavior, in: Martin BÚTORA

- Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Grigorij MESEŽNIKOV – Thomas W. SKLADONY (eds): *Democracy and Populism in Central Europe: The Visegrad Elections and Their Aftermath*. Bratislava: Institute for Public Affairs.
- BÚTOROVÁ, Zora – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ (2011): Slovakia Votes: Public Opinion and Electoral Behavior, in: Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Grigorij MESEŽNIKOV (eds): *Visegrad Elections 2010: Domestic Impact and European Consequences*. Bratislava: Institute for Public Affairs.
- CABADA, Ladislva – Vít HLOUŠEK – Petr JUREK (2014): *Party Systems in East Central Europe*. Plymouth: Lexington Books.
- CASAL BÉRTOA, Fernando (2012): Parties, regime and cleavages: explaining party system institutionalisation in East Central Europe, *East European Politics*, 28:4, 452–472.
- CASAL BÉRTOA, Fernando (2014): Party systems and cleavage structures revisited: A sociological explanation of party system institutionalization in East Central Europe, *Party Politics*, 20:1, 16–36.
- CASAL BÉRTOA, Fernando (2017a): Political parties or party systems? Assessing the ‘myth’ of institutionalisation and democracy, *West European Politics*, 40:2, 402–429.
- CASAL BÉRTOA, Fernando (2017b): It’s Been Mostly About Money! A Multi-method Research Approach to the Sources of Institutionalization, *Sociological Methods & Research*, 46:4, 683–714.
- CASAL BÉRTOA, Fernando (2019): The calm before the storm: explaining the institutionalization of Southern European party systems before the great recession, *European Politics and Society*, 20:5, 567–590.
- CASAL BÉRTOA, Fernando – Kevin DEEGAN-KRAUSE – Tim HAUGHTON: The volatility of volatility: Measuring change in party vote shares, *Electoral Studies*, 50, 142–156.
- CASAL BÉRTOA, Fernando – Zsolt ENYEDI (2010): *Party system Closure: Conceptualization, Operationalization and Validation*, Disc Working Paper Series, 2010/11.
https://disc.ceu.hu/sites/default/files/field_attachment/page/node-3320/discwp201011.pdf
- CASAL BÉRTOA, Fernando – Zsolt ENYEDI (2016): Party system closure and openness: Conceptualization, operationalization and validation, *Party Politics*, 22:3, 265–277.
- CASAL BÉRTOA, Fernando – Simona GUERRA (2018): Earthquake or Hurricane? The Rise and Fall of Populist Parties in Poland, in: Steven WO-

- LINETZ – Andrej ZASLOVE (eds): *Absorbing the Blow. Populist Parties and their Impact on Parties and Party Systems*. London: ECPR Press – Rowman & Littlefield.
- CASAL BÉRTOA, Fernando – Peter MAIR (2010): *Two Decades On: How Institutionalized are the Post-Communist Party Systems?* EUI Working Papers 2010/3.
http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/14594/SPS_2010_03.pdf
- CASAL BÉRTOA, Fernando – Peter MAIR (2012): Party system institutionalisation across time in post-communist Europe, in: Hans KEMAN – Ferdinand MÜLLER-ROMMEL (eds): *Party Government in the New Europe*. Abingdon: Routledge.
- CASAL BÉRTOA, Fernando – Till WEBER (2019): Restrained Change: Party Systems in Times of Economic Crisis, *The Journal of Politics*, 81:1, 233–245.
- CHARVÁT, Jakub (2014): The Czech Party System Change since 2010: From Fragile Stability to Stable Fragility, *Revista de Stiinte Politice/Revue des Sciences Politiques*, 10:41, 141–154.
- CHIARAMONTE, Alessandro – Vincenzo EMANUELE (2019): Towards turbulent times: measuring and explaining party system (de-)institutionalization in Western Europe (1945–2015), *Italian Political Science Review / Rivista Italiana di Scienza Politica*, 49:1, 1–23.
- CHIRU, Mihail (2015): Early Marriages Last Longer: Pre-electoral Coalitions and Government Survival in Europe, *Government and Opposition*, 50:2, 165–188.
- CHYTILEK, Roman (2005): České senátní volby. Podněty, výsledky, alternativy, in: Břetislav DANČÁK – Petr FIALA – Vít HLOUŠEK (eds): *Evropeizace. Nové téma politologického výzkumu*. Brno: Masaryk University.
- CÍSAŘ, Ondřej (2017): *Czech Republic: From Post-Communist Idealism to Economic Populism*, Friedrich Ebert Stiftung International Policy Analysis
<https://library.fes.de/pdf-files/id-moe/13079-20170119.pdf>
- CONRAD, Courtenay Ryals – Sona N. GOLDBERGER (2010): Measuring government duration and stability in Central Eastern European democracies, *European Journal of Political Research*, 49:1, 119–150.
- CONVERSE, Philip E. – Georges DUPEUX (1962): Politicization of the Electorate in France and the United States, *The Public Opinion Quarterly*, 26:1, 1–23.

- COTTA, Maurizio (1994): Building party systems after the dictatorship: the East European cases in a comparative perspective, in: Geoffrey PRIDHAM – Tatu VANHANEN (eds): *Democratization in Eastern Europe. Domestic and international perspectives*. London: Routledge.
- COTTA, Maurizio (1996): Structuring the new party systems after the dictatorship: Coalitions, alliances, fusions and splits during the transition and post-transition stages, in: Geoffrey PRIDHAM – Paul G. LEWIS (eds): *Stabilising Fragile Democracies: New Party Systems in Southern and Eastern Europe*. London: Routledge.
- CRAWFORD, Keith (2001): A System of Disproportional Representation: The Proposed Electoral Law for the Czech Republic, *Representation*, 38:1, 46–58.
- CREWE, Ivor (1985): Introduction: Electoral Change in Western Democracies: A Framework for Analysis, in: Ivor CREWE – David DENVER (eds): *Electoral Change in Western Democracies: Patterns and Sources of Electoral Volatility*. London: Croom Helm.
- CREWE, Ivor – David DENVER (eds): *Electoral Change in Western Democracies: Patterns and Sources of Electoral Volatility*. London: Croom Helm.
- CSIZMADIA Ervin (1999): Az 1998-as választások értelmezése, in: KURTÁN Sándor – SÁNDOR Péter – VASS László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 1998-ról*. Budapest: *Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány*.
- CSIZMADIA Ervin (2020): Létrejöhet-e kétpártrendszer Magyarországon?, *Új Egyenlőség*, 2020.03.04.
<http://ujegyenloseg.hu/letrejohet-e-ketpartrendszer-magyarorszagon/>
- DAALDER, Hans – Peter MAIR (eds, 1983): *Western European Party Systems. Continuity and Changes*. London: Sage Publications.
- DAGHIE, Teodora-Maria (2015): Stability and dissolution of coalition governments in Central and Eastern Europe, *South-East European Journal of Political Science*, 3:2, 49–62.
- DALTON, Russell J. – Scott C. FLANAGAN – Paul Allen BECK (eds, 1984): *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies: Realignment or De-alignment?* Princeton: Princeton University Press.
- DALTON, Russell J. – Martin P. WATTENBERG (eds, 2000): *Parties Without Partisans. Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.

- DANČÁK, Břetislav – Mateusz GNIAZDOWSKI – Judit HAMBERGER – Adam HUDEK (eds, 2011): *Two Decades of Visegrad Cooperation: Selected V4 Bibliography*. Bratislava: International Visegrad Fund.
- DANIELS, Philip (1999): Italy: Rupture and Regeneration, in: David BROUGHTON – Mark DONOVAN (eds): *Changing Party Systems in Western Europe*. London: Pinter.
- DASSONNEVILLE, Ruth – Marc HOOGHE (2011): *Mapping Electoral Volatility in Europe* (Paper presented at the 1st European Conference on Comparative Electoral Research [Sofia, Bulgaria, 1–3 December 2011])
- DAWISHA, Karen – Bruce PARROTT (eds, 1997): *The Consolidation of Democracy in East-Central Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DEEGAN-KRAUSE, Kevin (2000): Public Opinion and Party Choice in Slovakia and the Czech Republic, *Party Politics*, 6:1, 23–46.
- DEEGAN-KRAUSE, Kevin (2004): Uniting the Enemy: Politics and the Convergence of Nationalisms in Slovakia, *East European Politics and Societies*, 18:4, 651–696.
- DEEGAN-KRAUSE, Kevin (2006): *Elected Affinities: Democracy and Party Competition in Slovakia and the Czech Republic*. Stanford: Stanford University Press.
- DEEGAN-KRAUSE, Kevin (2007): New Dimensions of Political Cleavage, in: Russell J. DALTON – Hans-Dieter KLINGEMANN (eds): *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford: Oxford University Press.
- DEEGAN-KRAUSE, Kevin (2010): *2010 Slovak Parliamentary Elections: Post-Election Report*
<http://www.pozorblog.com/blog/2010/07/2010-slovak-parliamentary-elections-post-election-report/>
- DEEGAN-KRAUSE, Kevin (2013): Slovakia, in: Sten BERGLUND – Joakim EKMAN – Kevin DEEGAN-KRAUSE – Terje KNUTSEN (eds, 2013): *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing [3rd edition].
- DEEGAN-KRAUSE, Kevin (2014): *Slovakia's Presidential Election: What the numbers say* <http://www.pozorblog.com/blog/2014/04/2110/>
- DEEGAN-KRAUSE, Kevin – Tim HAUGHTON (2010): A Fragile Stability. The Institutional Roots of Low Party System Volatility in the Czech Republic, 1990–2009, *Politologický časopis [Czech Journal of Political Science]*, 17:3, 227–241.

- DEEGAN-KRAUSE, Kevin – Tim HAUGHTON (2014a): The 2010 parliamentary elections in Slovakia, *Electoral Studies*, 31:1, 222–225.
- DEEGAN-KRAUSE, Kevin – Tim HAUGHTON (2014b): 2012 Parliamentary Elections in Slovakia: The Building Blocs of Success
<http://www.pozorblog.com/blog/2012/03/2012-parliamentary-elections-in-slovakia-the-building-blocs-of-success/>
- DEEGAN-KRAUSE, Kevin – Tim HAUGHTON (2018): Surviving the Storm: Factors Determining Party Survival in Central and Eastern Europe, *East European Politics and Societies and Cultures*, 32:3, 473–492.
- DO DO (2008): Setting market conditions in Slovakia, *European Tribune*, 2008.07.21. <https://www.eurotrib.com/story/2008/7/21/7106/90345>
- DODD, Lawrence C. (1976): *Coalitions in Parliamentary Government*. Princeton: Princeton University Press.
- DRUCKMAN, James N. – Paul V. WARWICK (2005): The missing piece: Measuring portfolio salience in Western European parliamentary democracies, *European Journal of Political Research*, 44:1, 17–42.
- DRUMMOND, Andrew J. (2006): Electoral Volatility and Party Decline in Western Democracies: 1970–1995, *Political Studies*, 54:3, 628–647.
- DUMONT, Patrick – Raphaël KIES (2015): Luxembourg, *European Journal of Political Research*, 54:1, 199–206.
- DUNLEAVY, Patrick – Françoise BOUCEK (2003): Constructing the Number of Parties, *Party Politics*, 9:3, 291–315.
- DÚRÓ József – GALLAI Sándor (2012): *Az átmenet sajátosságai a visegrádi országokban*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem.
- DUVERGER, Maurice [1954] (1969): *Political parties. Their organization and activity in the modern state*. London: Methuen.
- ECKSTEIN, Harry (1968): Party Systems, in: David L. SILLS (ed): *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Vol. 11. New York: Crowell, Collier & Macmillan.
- EKIERT, Grzegorz (1992): Peculiarities of Post-communist Politics: The Case of Poland, *Studies in Comparative Communism*, 24:4, 341–361.
- ELKLIT, Jørgen (2005): Denmark: Simplicity Embedded in Complexity (or is it the Other Way Round)?, in: Michael GALLAGHER – Paul MITCHELL (eds): *The Politics of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press.
- EMANUELE, Vincenzo – Alessandro CHIARAMONTE – Sorina SOARE (2018): Does the Iron Curtain Still Exist? The Convergence in Electoral Vo-

- lality between Eastern and Western Europe, *Government and Opposition*, 55:2, 308–326.
- ENYEDI Zsolt (2004a): A voluntarizmus tere. A pártok szerepe a törésvonalak kialakulásában, *Századvég*, 33, 3–27.
- ENYEDI Zsolt (2004b): Pártpolitika a posztkommunista világban és Nyugat-Európában, *Politikatudományi Szemle*, 13:3, 121–141.
- ENYEDI Zsolt (2006a): A befagyott felszín és ami alatta van. A 2006-os választás és a magyar pártrendszer, in: KARÁCSONY Gergely (szerk.): *Parlamenti választás 2006. Elemzések és adatok*. Budapest: *Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány – Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Intézet*.
- ENYEDI, Zsolt (2006b): The Survival of the Fittest: Party System Concentration in Hungary, in: Susanne JUNGERSTAM-MULDERS (ed): *Post-communist EU Member States: Parties and Party Systems*. Aldershot: Ashgate.
- ENYEDI, Zsolt (2006c): Party Politics in Post-communist Transition, in: Richard S. KATZ – William CROTTY (eds): *Handbook of Party Politics*. London: Sage Publications.
- ENYEDI Zsolt – Ken BENOIT (2011): *Kritikus választás 2010. A magyar pártrendszer átrendeződése a bal–jobb dimenzióban*, in: ENYEDI Zsolt – SZABÓ Andrea – TARDOS Róbert (szerk.): *Új képlet. A 2010-es választások Magyarországon*. Budapest: *Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány*.
- ENYEDI Zsolt – Fernando CASAL BÉRTOA (2010): Pártverseny-mintázatok és blokk-politika Kelet-közép Európában (1990–2009), *Politikatudományi Szemle*, 19:1, 7–30.
- ENYEDI, Zsolt – Fernando CASAL BÉRTOA (2015): *Brothers in Arms? Party blocs and party system closure* (Paper presented at the workshop on „Structures of Political Competition in Post-Communist Democracies: If Not Cleavages, Then What?” ECPR Joint Sessions [Warsaw, Poland, 29 March – 2 April 2015])
- ENYEDI, Zsolt – Fernando CASAL BÉRTOA (2018): Institutionalization and De-institutionalization in Post-communist Party Systems, *East European Politics and Societies and Cultures*, 32:3, 422–450.
- ENYEDI Zsolt – FÁBIÁN Zoltán – TARDOS Róbert (2014): Pártok és szavazók, 2002–2014, in: KOLOSI Tamás – TÓTH István György (szerk.): *Társadalmi riport 2014*. Budapest: Társadalmi és Társadalmi Kutató Intézet.

- ENYEDI Zsolt – KÖRÖSÉNYI András (2004): *Pártok és pártrendszerek*. Budapest: Osiris Kiadó.
- EPPERLY, Brad (2011): Institutions and Legacies: Electoral Volatility in the Postcommunist World, *Comparative Political Studies*, 47:7, 829–853.
- ERSSON, Svante – Jan-Erik LANE (1998): Electoral instability and party system change in Western Europe, in: Paul PENNINGS – Jan-Erik LANE (eds): *Comparing Party System Change*. London: Routledge.
- EVANS, Geoffrey – Stephen WHITEFIELD (1993): Identifying the Bases of Party Competition in Eastern Europe, *British Journal of Political Science*, 23:4, 521–548.
- EVANS, Geoffrey – Stephen WHITEFIELD (1995): Social and Ideological Cleavage Formation in Post-Communist Hungary, *Europe-Asia Studies*, 47:7, 1177–1204.
- EVANS, Geoffrey – Stephen WHITEFIELD (1998): The Structuring of Political Cleavages in Post-Communist Societies: the Case of the Czech Republic and Slovakia, *Political Studies*, 46:1, 115–139.
- EVANS, Jocelyn A. J. (2002): In Defence of Sartori. Party System Change, Voter Preference Distributions and Other Competitive Incentives, *Party Politics*, 8:2, 155–174.
- FAAS, Thorsten (2015): The German Federal Election of 2013: Merkel's Triumph, the Disappearance of the Liberal Party, and Yet Another Grand Coalition, *West European Politics*, 38:1, 238–247.
- FÁBIÁN György – KOVÁCS László Imre (1995): Az arányosság újabb dimenziói. Az 1990-es és az 1994-es magyar parlamenti választások eredményeinek összehasonlító elemzése, *Politikatudományi Szemle*, 4:2, 57–86.
- FÁBIÁN György – KOVÁCS László Imre (2004): *Parlamenti választások az Európai Unió országáiban (1945–2002)*. Budapest: Osiris Kiadó.
- FARRELL, David M. (1999): Ireland: A Party System Transformed?, in: David BROUGHTON – Mark DONOVAN (eds): *Changing Party Systems in Western Europe*. London: Pinter.
- FAWN, Rick (2013): The International Transformation and Re-regionalization of 'Eastern Europe', in: Stephen WHITE – Paul G. LEWIS – Judy BLATT (eds): *Developments in Central and East European Politics 5*. Durham: Duke University Press.
- FETTELSCHOSS, Katja – Csaba NIKOLENYI (2009): Learning to rule: ministerial careers in post-communist democracies, in: Keith DOWDING – Pat-

- rick DUMONT (eds): *The Selection of Ministers in Europe. Hiring and firing*. Abingdon: Routledge.
- FILÍPEČ, Ondřej (2019): Challenging Trends within Slovak Party System in the Context of 2016 Elections to the National Council of the Slovak Republic, *Politics in Central Europe*, 15:1, 7–34.
- FISHER, Sharon (2006): *Political Change in Post-Communist Slovakia and Croatia: From Nationalist to Europeanist*. New York: Palgrave Macmillan.
- FISHER, Sharon – John GOULD – Tim HAUGHTON (2007): Slovakia's Neoliberal Turn, *Europe-Asia Studies*, 59:6, 977–998.
- FITZMAURICE, John (1996): The 1996 Czech Elections, *Electoral Studies*, 15:4, 575–580.
- FITZMAURICE, John (1998): *Politics and Government in the Visegrad Countries*. Basingstoke: Macmillan Press.
- FOLVARČNÝ, Adam – Lubomír KOPEČEK (2020): Which conservatism? The identity of the Polish Law and Justice party, *Politics in Central Europe*, 16:1, 159–188.
- FOMINA, Joanna – Jacek KUCHARCZYK (2016): Populism and Protest in Poland, *Journal of Democracy*, 27:4, 58–68.
- FOWLER, Brigid (2004): Concentrated orange: Fidesz and the remaking of the Hungarian centre-right, 1994–2002, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 20:3, 80–114.
- FRANKLIN, Mark N. – Thomas T. MACKIE (1983): Familiarity and Inertia in the Formation of Governing Coalitions in Parliamentary Democracies, *British Journal of Political Science*, 13:3, 275–298.
- FRICZ Tamás (1996): *A magyarországi pártrendszer 1987–1995. Kialakulástörténet és jellemzők – Politológiai elemzés*. Budapest: Cserépfalvi Kiadó.
- FRICZ Tamás (1999a): Kétpártrendszer vagy kétfőpártrendszer Magyarországon? A politikai tagolódás iránya az 1998-as választásokat követően, in: KURTÁN Sándor – SÁNDOR Péter – VASS László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 1998-ról*. Budapest: *Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány*.
- FRICZ Tamás (1999b): Pártok és pártrendszerek Magyarországon, in: A. GERGELY András – BAYER József – KULCSÁR Kálmán (szerk.): *A politikatudomány arcai*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- FRICZ Tamás (2000): Fidesz: egy sikeres kampánystratégia előzményei és jellemzői, in: BÓHM Antal – GAZSÓ Ferenc – STUMPF István – SZOBOSZ-

- LAI György (szerk.): *Parlamenti választások 1998*. Budapest: MTA PTI – Századvég Kiadó.
- FRICZ Tamás (2011): 2010-től predomináns pártrendszer Magyarországon?, in: SÁNDOR Péter – VASS László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 2010-től*. Budapest: *Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány*.
- G. MÁRKUS György (1991): Pártok és törésvonalak, *Társadalomtudományi Közlemények*, 1–2, 71–91.
- G. MÁRKUS György (1994): Rokkan és Lipset törésvonal-elmélete és a posztkommunista Európa realitásai, in: BALOGH István (szerk.): *Törésvonalak és értékválasztások*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete.
- G. MÁRKUS György (1997): A törésvonalak három családja a kelet-közép-európai pártrendszerekben – Magyarország példája, *Politikatudományi Szemle*, 6:1, 42–54.
- GABAL, Ivan (2007): The 2006 Parliamentary Elections in the Czech Republic: Continuity and Change, in: Martin BÚTORA – Olga GYÁRFÁŠOVÁ – Grigorij MESEŽNIKOV – Thomas W. SKLADONY (eds): *Democracy and Populism in Central Europe: The Visegrad Elections and Their Aftermath*. Bratislava: Institute for Public Affairs.
- GALLAGHER, Michael – Michael LAVER – Peter MAIR (2011): *Representative Government In Modern Europe*. Berkshire: McGraw Hill [5th edition].
- GEBETHNER, Stanisław – Krzysztof JASIEWICZ (1993): Poland, *European Journal of Political Research*, 24:4, 519–535.
- GHERGHINA, Sergiou (2015): *Party Organization and Electoral Volatility in Central and Eastern Europe: Enhancing voter loyalty*. Abingdon: Routledge.
- GIJSBERTS, Mérove – Paul NIEUWBEERTA (2000): Class Cleavages in Party Preferences in the New Democracies in Eastern Europe. A Comparison with Western Democracies, *European Societies*, 2:4, 397–430.
- GLATZ Ferenc (szerk., 2004): *Proletárdiktatúrából a polgári demokráciába (1989–1992)*. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ.
- GOLDER, Sona Nadenichek (2006): Pre-Electoral Coalition Formation in Parliamentary Democracies, *British Journal of Political Science*, 36:2, 193–212.
- GOLOSOV, Grigorii V. (2010): The Effective Number of Parties: A New Approach, *Party Politics*, 16:2, 171–192.

- GOMEZ, Raul (2018): 'People are running, but where are they heading?' Disentangling the sources of electoral volatility, *Comparative European Politics*, 16:2, 171–197.
- GOULD, John A. (2009): *Slovakia's Neoliberal Churn: The Political Economy of the Fico Government, 2006–2008*. Institute of European Studies and International Relations Working Paper (2009/1.).
- GRABOWSKI, Tomek (1996): The Party That Never Was: The Rise and Fall of the Solidarity Citizens' Committees in Poland, *East European Politics and Societies*, 10:2, 214–254.
- GREGOR, Kamil (2014a): Comparing the structure of voting transitions around the presidential elections in the Czech Republic and Slovakia, *European Electoral Studies*, 9:1, 3–20.
- GREGOR, Kamil (2014b): Přesuny hlasů, in: Vlastimil HAVLÍK et al. (eds): *Volby do Poslanecké sněmovny 2013*. Brno: Masaryk University
- GROTZ, Florian – Till WEBER (2012): Party Systems and Government Stability in Central and Eastern Europe, *World Politics*, 64:4, 699–740.
- GROTZ, Florian – Till WEBER (2016): New parties, information uncertainty, and government formation: evidence from Central and Eastern Europe, *European Political Science Review*, 8:3, 449–472.
- GRYZMAŁA-BUSSE, Anna M. (2001a): The Organizational Strategies of Communist Parties in East Central Europe, 1945–1989, *East European Politics and Societies*, 15:2, 421–453.
- GRYZMAŁA-BUSSE, Anna M. (2001b): Coalition Formation and the Regime Divide in New Democracies: East Central Europe, *Comparative Politics*, 34:1, 85–104.
- GRYZMAŁA-BUSSE, Anna M. (2002): *Redeeming the Communist Past: the Regeneration of Communist Parties in East Central Europe*. Cambridge: Cambridge University Press
- GRYZMAŁA-BUSSE, Anna (2019): How Populists Rule: The Consequences for Democratic Governance, *Polity*, 51:4, 707–717.
- GWIAZDA, Anna (2008): The parliamentary election in Poland, October 2007, *Electoral Studies*, 27:4, 760–764.
- GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga (2003): Voting Behavior, in: Grigorij MESEŽNIKOV – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Miroslav KOLLÁR – Tom NICHOLSON (eds): *Slovak Elections 2002: Results, Implications, Context*. Bratislava: Institute for Public Affairs

- GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga (2011): Slovenské parlamentné voľby 2010: nacionálna agenda na ústupe?, *Central European Political Studies Review*, 13:1, 65–84.
- GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga (2018): The Fourth Generation: From Anti-Establishment to Anti-System Parties in Slovakia, *New Perspectives*, 26:1, 109–133.
- GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga – Zora BÚTOROVÁ (2013): Fatal Attraction of Alternative Politics, in: Grigorij MESEŽNIKOV – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Zora BÚTOROVÁ (eds, 2013): *Alternative Politics? The Rise of New Political Parties in Central Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga – Grigorij MESEŽNIKOV (eds, 2011): *Visegrad Elections 2010: Domestic Impact and European Consequences*. Bratislava: Institute for Public Affairs
- HAGUE, Rod – Martin HARROP (2004): *Comparative Government and Politics. An Introduction*. Basingstoke: Palgrave Macmillan [6th edition]
- HÁJEK, Lukáš (2018): Dimensions of Politics in the Czech Republic, *Politologický časopis [Czech Journal of Political Science]*, 25:2, 131–151.
- HALÁSZ Iván (2006): Szlovákia 2006: hogyan tovább a választások után?, *Magyar Szemle*, 15:7–8.
- HALÁSZ Iván (2014): *Államfő, parlament, kormány. Az államszervezet fejlődése a visegrádi országokban 1989 után*. Budapest: Lucidus Kiadó
- HALÁSZ Iván (2016): A 2016. évi szlovák parlamenti választások. Trendek, meglepetések és dilemmák, *Parlamenti Szemle*, 1:1, 93–112.
- HAMBERGER Judit (2007): A (baloldali) populizmus diadalmenete Szlovákiában: A Smer története, *Politikatudományi Szemle*, 16:2, 53–77.
- HAMBERGER Judit (2010): Közép-Európa politikai dimenziójának megvalósítási kísérlete: a visegrádi együttműködés (V4), *Külgügyi Szemle*, 9:2, 35–51.
- HAMBERGER Judit (2011): Generációváltás jelei a lengyel társadalomban – a választási eredmények alapján, *MKI-tanulmányok*, 2011/41.
- HANLEY, David (1999): France: Living with Instability, in: David BROUGHTON – Mark DONOVAN (eds): *Changing Party Systems in Western Europe*. London: Pinter
- HANLEY, Seán (1999): The new right in the new Europe? Unravelling the ideology of 'Czech Thatcherism', *Journal of Political Ideologies*, 4:2, 163–189.

- HANLEY, Seán (2001): Towards Breakthrough or Breakdown? The Consolidation of KSCM as a Neo-Communist Successor Party in the Czech Republic, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 17:3, 96–116.
- HANLEY, Seán (2004): Blue Velvet: the rise and decline of the new Czech right, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 20:3, 28–54.
- HANLEY, Seán (2006): *Europe and the Czech Parliamentary Elections of June 2006*, Election Briefing No. 27 (European Parties Elections and Referendums Network)
- HANLEY, Seán (2008): *The New Right in the New Europe. Czech transformation and right-wing politics, 1989–2006*. Abingdon: Routledge
- HANLEY, Seán (2010a): *The Czech Republicans 1990–1998: Rise and Fall of a Populist Radical Right Outsider Party* (Paper prepared for the Workshop „The Ambivalence of Populism: Threat or Corrective for Democracy?” [Berlin, Germany, 5–6 August 2010]).
- HANLEY, Seán (2010b): The consolidation of centre-right parties in the Czech Republic as an issue for comparative analysis, *Czech Journal of Political Science*, 17:2, 115–132.
- HANLEY, Seán (2012): Dynamics of new party formation in the Czech Republic 1996–2010: looking for the origins of a ‘political earthquake’, *East European Politics*, 28:2, 119–143.
- HANLEY, Seán – Milada Anna VACHUDOVA (2018): Understanding the illiberal turn: democratic backsliding in the Czech Republic, *East European Politics*, 34:3, 276–296.
- HARRACH, Gabe – Krisztián RÁKÓCZI (2017): The 2016 Parliamentary Elections in Slovakia – Hungarian Representation in the Political Scene, *Hungarian Journal of Minority Studies*, 1:1, 7–24.
- HAUGHTON, Tim (2001): HZDS: The Ideology, Organisation and Support Base of Slovakia’s Most Successful Party, *Europe-Asia Studies*, 53:5, 745–769.
- HAUGHTON, Tim (2002): Vladimír Mečiar and His Role in the 1994–1998 Slovak Coalition Government, *Europe-Asia Studies*, 54:8, 1319–1338.
- HAUGHTON, Tim (2003): Facilitator and Impeder: The Institutional Framework of Slovak Politics during the Premiership of Vladimír Mečiar, *The Slavonic and East European Review*, 81:2, 267–290.
- HAUGHTON, Tim (2006): „Sociáldemokratizácia” strany Smer – sociálna demokraciav horizonte volieb 2006, in: Martin MURÁNSKY (ed): *Vývoj*

- a perspektívysociálnej demokraciiena Slovensku – pohľad zvnútraa zvonku.*
Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung
- HAUGHTON, Tim (ed, 2013): *Party Politics in Central and Eastern Europe: Does EU Membership Matter?* Abingdon: Routledge.
- HAUGHTON, Tim (2014): Exit, choice and legacy: explaining the patterns of party politics in postcommunist Slovakia, *East European Politics*, 30:2, 210–229.
- HAUGHTON, Tim – Kevin DEEGAN-KRAUSE (2015): Hurricane Season: Systems of Instability in Central and East European Party Politics, *East European Politics and Societies and Cultures*, 29:1, 61–80.
- HAUGHTON, Tim – Tereza NOVOTNÁ – Kevin DEEGAN-KRAUSE (2011): The 2010 Czech and Slovak Parliamentary Elections: Red Cards to the 'Winners', *West European Politics*, 34:2, 394–402.
- HAUGHTON, Tim – Marek RYBAŘ (2004): All right now? Explaining the successes and failures of the Slovak centre-right, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 20:3, 115–132.
- HAUGHTON, Tim – Marek RYBAŘ (2008): A Change of Direction: The 2006 Parliamentary Elections and Party Politics in Slovakia, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 24:2, 232–255.
- HAVEL, Václav (1991): *Letní přemítání*. Praha: Odeon.
- HAVEL, Václav (1994): A Call for Sacrifice: The Co-Responsibility of the West, *Foreign Affairs*, 73:2, 2–7.
- HAVLÍK, Vlastimil (2010): Politické strany a jejich systém v letech 2006–2010, in: Stanislav BALÍK et al.: *Volby do Poslanecké sněmovny 2010*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- HAVLÍK, Vlastimil (2012): *Is there something rotten in the Czech Republic? The Rise of the populist Public Affairs Party and the 2010 parliamentary election* (Paper presented at the CEPSA Annual Conference „Crisis and Governance in East Central Europe” [Budapest, Hungary, October 26–27 2012]).
- HAVLÍK, Vlastimil (2014a): From stability to uncertainty? Patterns of party system dynamics in the Czech Republic, *Scientia&Societas*, 10:1, 101–120.
- HAVLÍK, Vlastimil (2014b): The 2013 Parliamentary Election in the Czech Republic, *European Electoral Studies*, 9:1, 43–49.
- HAVLÍK, Vlastimil (2019): Technocratic Populism and Political Illiberalism in Central Europe, *Problems of Post-Communism*, 66:6, 369–384.

- HAVLÍK, Vlastimil – Vratislav HAVLÍK (2018): From the Return to Europe to Easy Money: Europeanization of Party Manifestoes in the Czech Republic, *Acta Politica*, 10:1, 17–35.
- HAVLÍK, Vlastimil – Vít HLOUŠEK (2014): Dr Jekyll and Mr Hyde: The Story of the Populist Public Affairs Party in the Czech Republic, *Perspectives on European Politics and Society*, 15:4, 552–570.
- HAVLÍK, Vlastimil – Ivan JARABINSKÝ (2018): *The Czech Republic finally has a new government: it has a prosecuted populist Prime Minister and is supported by the Communists*, Database of WHO governs
<https://whogoverns.eu/the-czech-republic-finally-has-a-new-government-it-has-a-prosecuted-populist-prime-minister-and-is-supported-by-the-communists/>
- HAVLÍK, Vlastimil – Aneta PINKOVÁ (eds, 2012): *Populist Political Parties in East-Central Europe*. Brno: Masaryk University.
- HAVLÍK, Vlastimil – Petr VODA (2016): The Rise of New Political Parties and Re-Alignment of Party Politics in the Czech Republic, *Acta Politica*, 8:2, 119–144.
- HAVLÍK, Vlastimil – Petr VODA (2018): Cleavages, Protest or Voting for Hope? The Rise of Centrist Populist Parties in the Czech Republic, *Swiss Political Science Review*, 24:2, 161–186.
- HEIDAR, Knut (1990): Norway: Levels of Party Competition and System Change, in: Peter MAIR – Gordon SMITH (eds): *Understanding Party System Change in Western Europe*. London: Frank Cass.
- HENDERSON, Karen (2004): The Slovak Republic: explaining defects in democracy, *Democratization*, 11:5, 133–155.
- HIRATA Takesi (2000): A pártrendszer kialakulása és a választási illékony-ság Közép-Európában, *Politikatudományi Szemle*, 9:2, 75–96.
- HIX, Simon – Michael MARSH (2007): Punishment or Protest? Understanding European Parliament Elections, *The Journal of Politics*, 69:2, 495–510.
- HĽAVAC, Marek (2016): Performance of political parties in the 2016 parliamentary election in Slovakia: regional comparisons and district-level determinants, *Regional & Federal Studies*, 26:3, 433–443.
- HLOUŠEK, Vít (2010): Seeking a Type: the Czech Party System after 1989, *Politics in Central Europe*, 6:1, 90–109.
- HLOUŠEK, Vít (2014): Is the Czech Republic on its Way to Semi-Presidentialism?, *Baltic Journal of Law & Politics*, 7:2, 95–118.

- HLOUŠEK, Vít – Roman CHYTILEK (eds, 2007): *Parliamentary Elections and Party Landscape in the Visegrád Group Countries*. Brno: Democracy and Culture Studies Centre.
- HLOUŠEK, Vít – Petr KANIŮK (2014): *Europe and the Czech Parliamentary Elections October 25-26 2013*, Election Briefing No. 74
- HLOUŠEK, Vít – Lubomír KOPEČEK (2008): Cleavages in the Contemporary Czech and Slovak Politics Between Persistence and Change, *East European Politics and Societies*, 22:3, 518–552.
- HLOUŠEK, Vít – Lubomír KOPEČEK (2010): *Origin, Ideology and Transformation of Political Parties. East-Central and Western Europe Compared*. Farnham: Ashgate.
- HLOUŠEK, Vít – Lubomír KOPEČEK (2014): Caretaker Governments in Czech Politics: What to Do about a Government Crisis, *Europe-Asia Studies*, 66:8, 1323–1349.
- HLOUŠEK, Vít – Lubomír KOPEČEK (2017): Different Ways of Institutionalising Entrepreneurial Parties: Czech Public Affairs Party and ANO, *Czech Journal of Political Science*, 24:2, 92–115.
- HLOUŠEK, Vít – Lubomír KOPEČEK (2019): How to run an efficient political machine: the billionaire Andrej Babiš and his political-business project, *Politics in Central Europe*, 15:1, 35–54.
- HOBOLT, Sara B. – Jae-Jae SPOON – James TILLEY (2009): Vote Against Europe? Explaining Defection at the 1999 and 2004 European Parliament Elections, *British Journal of Political Science*, 39:1, 93–115.
- HOFFERBERT, Richard (ed, 1998): *Parties and Democracy: Party Structure and Party Performance in Old and New Democracies*. Oxford: Blackwell Publishers.
- HOLUBEK, Stanislav – Gavin RAE (2010): A conservative convergence? The differences and similarities of the conservative right in the Czech Republic and Poland, *Contemporary Politics*, 16:2, 189–207.
- HOPKIN, Jonathan (2002): *Comparative Methods*, in: David MARSH – Gerry STOKER (eds): *Theory and Methods in Political Science*. New York: Palgrave Macmillan [3rd edition].
- HORVÁTH Attila (2008): Stabilization and Concentration in the Political Party Systems of the Visegrád Countries, in: Attila ÁGH and Judit KIS-VARGA (eds): *New perspectives for the EU team presidencies: New members, new candidates and new neighbours*. Budapest: 'Together for Europe' Research Centre.

- HORVÁTH Attila (2010): Megérkezik-e a varsói gyors? Párhuzamosságok és eltérések a magyar és a lengyel pártrendszerben, *Kommentár*, 5:2, 108–117.
- HORVÁTH Attila (2013): Hogyan mérhető a pártrendszerek stabilitása? Az illékonyági indikátorok típusai és összefüggései, in: KONCZ István – NAGY Edit (szerk.): *Nemzedékek együttműködése a tudományban*. PEME IV. PhD-konferencia. Budapest: Professzorok az Európai Magyarorszá- gért Egyesület
- HORVÁTH Attila (2018): Egy mindenki ellen, mindenki egy ellen? A 2017-es parlamenti választások és a kormányalakítás kihívásai Csehországban, *Parlamenti Szemle*, 3:1, 121–144.
- HORVÁTH Attila (2019): Lengyelországban a helyzet változatlan? A 2019-es parlamenti választások mérlege, *Parlamenti Szemle*, 4:2, 69–91.
- HORVÁTH Attila (2020): Csak a változás állandó. A 2020-as parlamenti választások Szlovákiában, *Regio*, 28:2, 169–201.
- HORVÁTH Attila – NÓGRÁDI András (2015): Mit és hogyan ígérnek más- hol? Az MSZP 2006-os programja közép-európai összehasonlító kon- textusban, in: SOÓS Gábor (szerk.): *Ígéret, felhatalmazás, teljesítés. Vá- lasztási programok és kormányzati megvalósításuk, 1998–2010*. Budapest: MTA TK PTI.
- HORVÁTH Attila – SOÓS Gábor (2015): Pártok és pártrendszer, in: KÖRÖ- SÉNYI András (szerk.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest: Osiris–MTA TK PTI.
- HORVÁTH Péter (2015): *Pártok és koalíciók. Kormányalakítás Magyarorszá- gon 1990–2014*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- HUBER, John – Ronald INGLEHART (1995): Expert interpretations of party space and party locations in 42 societies, *Party Politics*, 1:1, 73–111.
- HYNČICA, Pavel (2007): SMER–SNS: Dlouhodobé ideové a strategické spojení?, *Politologická revue*, 14:2, 60–90.
- IBENSKAS, Raimondas (2015): Understanding Pre-electoral Coalitions in Central and Eastern Europe, *British Journal of Political Science*, 46:4, 743–761.
- IERACI, Giuseppe (2012): Government Alternation and Patterns of Com- petition in Europe: Comparative Data in Search of Explanations, *West European Politics*, 35:3, 530–560.
- ILONYSKI Gabriella (2014): Intézményi változások és a politikatudomány új feladatai, *Politikatudományi Szemle*, 23:3, 7–18.

- ILONSKI, Gabriella – Elisabetta DE GIORGI (2018): Introduction, in: Elisabetta DE GIORGI – Gabriella ILONSKI (eds): *Opposition Parties in European Legislatures. Conflict or Consensus?* Abingdon: Routledge.
- INNES, Abby (2002): Party Competition in Postcommunist Europe: The Great Electoral Lottery, *Comparative Politics*, 35:1, 85–104.
- IVO (2006): Slovensko pred volbami [ppt file]
http://www.ivo.sk/buxus/docs//vyskum/subor/Slovensko_pred_volbami_06.ppt
- JAGODZIŃSKI, Andrzej (ed., 2006): *The Visegrad Group – A Central European Constellation*. Bratislava: International Visegrad Fund.
- JALALI, Carlos (2018): The Portuguese Party System: Evolution in Continuity?, in: António COSTA PINTO – Conceição Pequeto TEIXEIRA (eds): *Political Institutions and Democracy in Portugal. Assessing the Impact of the Eurocrisis*. Cham: Palgrave Macmillan
- JASIEWICZ, Krzysztof (1992): Poland, *European Journal of Political Research*, 22:4, 489–504.
- JASIEWICZ, Krzysztof (1993): Polish Politics on the Eve of the 1993 Elections: Toward Fragmentation or Pluralism?, *Communist and Post-Communist Studies*, 26:4, 387–411.
- JASIEWICZ, Krzysztof (1994): Poland, *European Journal of Political Research*, 26:3–4, 397–408.
- JASIEWICZ, Krzysztof (2007): Poland: Party System by Default, in: Paul WEBB – Stephen WHITE (eds): *Party Politics in New Democracies*. New York: Oxford University Press
- JASIEWICZ, Krzysztof (2008): The (not always sweet) uses of opportunism: Post-communist political parties in Poland, *Communist and Post-Communist Studies*, 41:4, 421–442.
- JASIEWICZ, Krzysztof (2009): 'The Past Is Never Dead': Identity, Class, and Voting Behavior in Contemporary Poland, *East European Politics and Societies*, 23:4, 491–508.
- JASIEWICZ, Krzysztof – Stanislaw GEBETHNER (1998): Poland, *European Journal of Political Research*, 34:3–4, 493–506.
- JASIEWICZ, Krzysztof – Agnieszka JASIEWICZ-BETKIEWICZ (2001): Poland, *European Journal of Political Research*, 38:3–4, 383–395.
- JASIEWICZ, Krzysztof – Agnieszka JASIEWICZ-BETKIEWICZ (2002): Poland, *European Journal of Political Research*, 41:7–8, 1057–1067.

- JASIEWICZ, Krzysztof – Agnieszka JASIEWICZ-BETKIEWICZ (2004): Poland, *European Journal of Political Research*, 43:7–8, 1106–1115.
- JASIEWICZ, Krzysztof – Agnieszka JASIEWICZ-BETKIEWICZ (2007): Poland, *European Journal of Political Research*, 46:7–8, 1063–1074.
- JASKIERNIA, Jerzy (2017): *The Development of the Polish Party System: a Perspective of the Parliamentary Elections Results*, *Polish Political Science Yearbook*, 46:2, 227–246.
- JEFFERY, Charlie (1999): Germany: From *Hyperstability to Change?*, in: David BROUGHTON – Mark DONOVAN (eds): *Changing Party Systems in Western Europe*. London – New York: Pinter.
- JESZENSZKY, Géza (2006): The Origins and Enactment of the „Visegrad Idea”, in: Andrzej JAGODZIŃSKI (ed): *The Visegrad Group – A Central European Constellation*. Bratislava: International Visegrad Fund.
- JUNGERSTAM-MULDERS, Susanne (ed, 2006a): *Post-communist EU Member States: Parties and Party Systems*. Aldershot: Ashgate.
- JUNGERSTAM-MULDERS, Susanne (2006b): Party System Stability in Post-Communist EU Member States, in: Susanne JUNGERSTAM-MULDERS (ed): *Post-communist EU Member States: Parties and Party Systems*. Aldershot: Ashgate.
- JURINOVÁ, Martina (2006): A rocky political ride, *The Slovak Spectator*, 2006.06.19.
<http://spectator.sme.sk/c/20002620/a-rocky-political-ride.html>
- JUST, Petr (2018): *Pod Tatrou sa blýska: strany, vlády a koalície na Slovensku v letech 2006 až 2016*. Praha: Libri–Metropolitní univerzita Praha.
- JUST, Petr (2019): Slovak Cabinet after 2016: From Single Party Majority to Motley Crew, *Journal of Comparative Politics*, 12:1, 71–85.
- JUST, Petr – Jakub CHARVÁT (2016): Business-Firm Parties and the Czech Party System after 2010, *Politics in Central Europe*, 12:3, 83–110.
- KAILASH, Kunhi Krishnan (2017) The last posts. The BJP in 'non-BJP' states, in: Suhas PALSHIKAR – Sanjay KUMAR – Sanjay LODHA (eds): *Electoral Politics in India: The Resurgence of the Bharatiya Janata Party*. London: Routledge
- KARVAI, Alexander – Peter PLENTA (2010): Volebné správanie vo voľbách do Európskeho parlamentu. Platí koncept druhoradých volieb v nových členských štátoch EÚ?, *European Electoral Studies*, 5:1, 130–147.
- KATZ, Richard S. (1996): Electoral Reform and the Transformation of Party Politics in Italy, *Party Politics*, 2:1, 31–53.

- KATZ, Richard S. (1997): Changing patterns of electoral volatility, *European Journal of Political Research*, 31:1, 83–85.
- KITSCHOLT, Herbert (1992): The Formation of Party Systems in East Central Europe, *Politics & Society*, 20:1, 7–50.
- KITSCHOLT, Herbert (1995): Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies. Theoretical Propositions, *Party Politics*, 1:4, 447–472.
- KITSCHOLT, Herbert (2001): Divergent Paths of Post-communist Democracies, in: Larry DIAMOND – Richard GUNTHER (eds): *Political Parties and Democracy*. Baltimore–London: The Johns Hopkins University Press.
- KITSCHOLT, Herbert – Zdenka MANSFELDOVA – Radosław MARKOWSKI – Gábor TÓKA (1999): *Post-Communist Party Systems. Competition, Representation, and Inter-Party Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KLAUS, Václav (1997): *Obhajoba zapomenutých myšlenek*. Prague: Academia.
- KLÍMA, Michal (1998): Consolidation and Stabilization of the Party System in the Czech Republic, *Political Studies*, 46:3, 492–510.
- KOLARSKA-BOBIŇSKA, Lena – Jacek KUCHARCZYK – Jarosław ZBIERANEK (eds, 2008): *Democracy in Poland 2005–2007*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- KOPEČEK, Lubomír (2003): *Od Mečiara k Dzurindovi. Slovenská politika a politický systém v prvém desetiletí samostatnosti*. Brno: Masarykovy university.
- KOPEČEK, Lubomír (2004): Institutionalization of Slovak Political Parties and Charismatic Leaders, *Central European Political Studies Review*, 6:1.
- KOPEČEK, Lubomír (2016): “I’m Paying, So I Decide”: Czech ANO as an Extreme Form of a Business-Firm Party, *East European Politics and Societies and Cultures*, 30:4, 725–749.
- KOPEČEK, Lubomír – Pavel PŠEJA (2008): Czech Social Democracy and its „cohabitation” with the Communist Party: The story of a neglected affair, *Communist and Post-Communist Studies*, 41:3, 317–338.
- KOPEČEK, Petr (2006): The rise of the power monopoly: Political parties in the Czech Republic, in: Susanne JUNGERSTAM-MULDERS (ed): *Post-communist EU Member States: Parties and Party Systems*. Aldershot: Ashgate.

- KOPECKÝ, Petr – CAS MUDDE (1999): The 1998 parliamentary and senate elections in the Czech Republic, *Electoral Studies*, 18:3, 415–424.
- KOPECKÝ, Petr – CAS MUDDE (2000): Explaining different paths of democratization: The Czech and Slovak republics, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 16:3, 63–84.
- KORYCKI, Kate (2017): *Memory, Party Politics, and Post-Transition Space: The Case of Poland*, *East European Politics and Societies and Cultures*, 31:3, 518–544.
- KOSOWSKA-GĄSTOL, Beata – Katarzyna SOBOLEWSKA-MYŚLIK (2019): Does Novelty Necessarily Mean Change? New Political Parties within the Polish Party System, *Politics in Central Europe*, 15:1, 81–113.
- KOSTELECKÝ, Tomáš (2000): Navrhované změny volebního zákona vzešlé z dodatků „opoziční smlouvy“ v roce 2000 a jejich možné důsledky, *Sociologický časopis*, 36:3, 299–305.
- KOSTELECKÝ, Tomáš (2002): *Political Parties after Communism: Developments in East-Central Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- KOTWAS, Marta – Jan KUBIK (2019): Symbolic Thickening of Public Culture and the Rise of Right-Wing Populism in Poland, *East European Politics and Societies and Cultures*, 33:2, 435–471.
- KOZMA Viktória: (2007): Pártrendszer és koncentráció, *Politikatudományi Szemle*, 16:4, 31–67.
- KÖRÖSÉNYI, András (1991): Revival of the Past or New Beginning? The Nature of Post-Communist Politics, *The Political Quarterly*, 62:1, 52–74.
- KÖRÖSÉNYI, András (1993a): Stable or Fragile Democracy? Political Cleavages and Party System in Hungary, *Government and Opposition*, 28:1, 87–104.
- KÖRÖSÉNYI András (1993b): Bal és jobb. Az európai és a magyar politikai paletta, *Politikatudományi Szemle*, 2:3, 94–111.
- KÖRÖSÉNYI András (1995): Kényszerkoalíció vagy természetes szövetség?, in: GOMBÁR Csaba – HANKISS Elemér – LENGYEL László – VÁRNAI Györgyi (szerk.): *Kérdőjelek: a magyar kormány 1994–1995*. Budapest: Korridor Politikai Kutatások Központja.
- KÖRÖSÉNYI András (1996): Nómenklatúra és vallás – Törésvonalak és pártrendszer Magyarországon, *Századvég*, 1, 67–94.

- KÖRÖSÉNYI András – TÓTH Csaba – TÖRÖK Gábor (2003): *A magyar politikai rendszer*. Budapest: Osiris
- KRAUSE, Kevin (1996a): *The Czech Political Party System, Democracy, and the 1996 Elections*. Notre Dame: University of Notre Dame.
<http://www.cla.wayne.edu/polisci/kdk/papers/avcr1996.htm>
- KRAUSE, Kevin (1996b): Dimensions of Party Competition in Slovakia, *Sociológia (Slovak Sociological Review)*, 1:2, 169–186.
- KREUZER, Marcus – Vello PETTAI (2011): *Persistence and Decline Versus Transience and Genesis: The Challenge of Analyzing Patterns of Party System Formation in the Baltics* (Paper presented at the ECPR Joint Sessions [St. Gallen, Switzerland, April 12–17, 2011]).
- KRIŠTOFIK, Matúš (2001). Ideové a programové vymedzenie strany SMER, *Stredoevropské politické studie*, 3:3.
- KRIVÝ, Vladimír (2003): Election Results and Trends, in: Grigorij MESEŽNIKOV – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Miroslav KOLLÁR – Tom NICHOLSON (eds): *Slovak Elections 2002: Results, Implications, Context*. Bratislava: Institute for Public Affairs.
- KRIVÝ, Vladimír (2011): The 2010 Parliamentary Elections in Slovakia: Basic Results and Trends, in: Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Grigorij MESEŽNIKOV (eds): *Visegrad Elections 2010: Domestic Impact and European Consequences*. Bratislava: Institute for Public Affairs.
- KRUPAVIČIUS, Algis (1999): *Party Systems in Central East Europe: Dimensions of System Stability* (Studies in Public Policy No. 317). Glasgow: University of Strathclyde.
- KRUPAVIČIUS, Algis (2004): Party Systems in Central Eastern Europe, *Lithuanian Political Science Yearbook*, 5:1, 31–55.
- KUBÁT, Michal (2010): *Political Opposition in Theory and Central European Practice*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- KUBIK, Jan (1992): *Culture and Local Politics: Missing Dimension in the Study of Democratization* (Paper presented at the 8th International Conference of Europeanists [Chicago, US, March 27–29 1992]).
- KUCHARCZYK, Jacek – Joanna FOMINA (2007): Poland after the 2005 Election: Domestic Discontent or EU Backlash?, in: Martin BÚTORA – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Grigorij MESEŽNIKOV – Thomas W. SKLADONY (eds): *Democracy and Populism in Central Europe: The Visegrad Elections and Their Aftermath*. Bratislava: Institute for Public Affairs.

- KUCHARCZYK, Jacek – Olga WYSOCKA (2008): Poland, in: Grigorij MESEŽNIKOV – Olga GYÁRFÁŠOVÁ – Daniel SMILOV (eds): *Populist Politics and Liberal Democracy in Central and Eastern Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs.
- KURTÁN Sándor – SÁNDOR Péter – VASS László (szerk., 1999): *Magyarország Politikai Évkönyve 1998-ról*. Budapest: *Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány*.
- LAAKSO, Markku – Rein TAAGEPERA (1979): The “Effective” Number of Parties: A Measure with Application to West Europe, *Comparative Political Studies*, 12:1, 3–27.
- LAGZI Gábor (2007): Jobboldali győzelem és jobboldali vereség Lengyelországban, *Kommentár*, 2:5, 95–101.
- LAKNER Zoltán (2019): Tényleg megszűnt a centrális erőter, kérdés mit kezdünk vele, *HVG.hu*, 2019.10.18.
https://hvg.hu/360/201942_a_magyar_strache
- LANDMAN, Todd (2008): *Issues and Methods in Comparative Politics – An introduction*. Abingdon: Routledge [3rd edition].
- LANE, Jan-Erik – Svante ERSSON (2007): Party System Instability in Europe: Persistent Differences in Volatility between West and East?, *Democratization*, 14:1, 92–110.
- LÁSZLÓ Róbert (2014): *A választójogi szabályozás átalakulása 2010–2014*. MTA Law Working Papers 2014/21.
- LAVÉ, Michael (1989): Party Competition and Party System Change. The Interaction of Coalition Bargaining and Electoral Competition, *Journal of Theoretical Politics*, 1:3, 301–324.
- LAVÉ, Michael (2003): *Government termination*, *Annual Review of Political Science*, 6, 23–40.
- LAVÉ, Michael – Norman SCHOFIELD (1990): *Multiparty Government. The Politics of Coalition in Europe*. New York: Oxford University Press.
- LAWSON, Kay (1999): Cleavages, Parties, and Voters, in: Kay LAWSON – Andrea RÖMMELE – Georgi KARASIMEONOV (eds): *Cleavages, Parties, and Voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania*. Westport: Praeger Publishers.
- LAWSON, Kay – Andrea RÖMMELE – Georgi KARASIMEONOV (eds, 1999): *Cleavages, Parties, and Voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania*. Westport: Praeger Publishers.

- LEBOVIČ, PETER (1999): Political Aspects of the Election Law Amendments, in: Martin BŮTORA – Grigorij MESEŽNIKOV – Zora BŮTOROVÁ – Sharon FISHER (eds): *The 1998 Parliamentary Elections and Democratic Rebirth in Slovakia*. Bratislava: Institute for Public Affairs.
- LEDUC, Lawrence (1985): Canada, in: Ivor CREWE – David DENVER (eds): *Electoral Change in Western Democracies: Patterns and Sources of Electoral Volatility*. London: Croom Helm.
- LEFF, Carol Skalnik (1996): Dysfunctional democratization? Institutional Conflict in Post Communist Slovakia, *Problems of Post-Communism*, 43:5, 36–50.
- LEWIS, Paul G. (1990): Non-competitive elections and regime change: Poland 1989, *Parliamentary Affairs*, 43:1, 90–107.
- LEWIS, Paul G. (ed, 1996): *Party Structure and Organization in East-Central Europe*. Cheltenham–Brookfield: Edward Elgar.
- LEWIS, Paul G. (2000): *Political Parties in Post-Communist Eastern Europe*. London: Routledge.
- LEWIS, Paul G. (ed, 2001): *Party Development and Democratic Change in Post-Communist Europe. The First Decade*. London: Frank Cass.
- LEWIS, Paul G. (2006): Party systems in post-communist Central Europe: Patterns of stability and consolidation, *Democratization*, 13:4, 562–583.
- LEWIS, Paul G. – Bill LOMAX – Gordon WIGHTMAN (1994): The emergence of multi-party systems in East-Central Europe: a comparative analysis, in: Geoffrey PRIDHAM – Tatu VANHANEN (eds): *Democratization in Eastern Europe. Domestic and international perspectives*. London: Routledge.
- LIJPHART, Arend (1999): *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-six Countries*. New Haven: Yale University Press.
- LINEK, Lukáš (2003): Czech Republic, *European Journal of Political Research*, 42:7–8, 916–930.
- LINEK, Lukáš (2007): Czech Republic, *European Journal of Political Research*, 46:7–8, 929–937.
- LINEK, Lukáš (2008): Kdy vymřou voliči KSČM? K věkové struktuře elektorátu KSČM, *Politologický časopis [Czech Journal of Political Science]*, 15:4, 318–336.
- LINEK, Lukáš (2013): Czech Republic, *European Journal of Political Research Political Data Yearbook*, 52, 50–55.

- LINEK, Lukáš (2014): Czech Republic, *European Journal of Political Research Political Data Yearbook*, 53, 92–103.
- LINEK, Lukáš – Tomáš LACINA (2010): Czech Republic, *European Journal of Political Research*, 49:7–8, 939–946.
- LINZ, Juan J. – José Ramón MONTERO (2001): The Party Systems of Spain: Old Cleavages and New Challenges, in: Lauri KARVONEN – Stein KUHNLE (eds): *Party Systems and Voter Alignments Revisited*. London: Routledge.
- LIPSET, Seymour M. – Stein ROKKAN (1967): Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: an Introduction, in: Seymour M. LIPSET – Stein ROKKAN (eds): *Party Systems and Voter Alignments. Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press.
- LOOMES, Gemma (2012): *Party Strategies in Western Europe: Party Competition and Electoral Outcomes*. Abingdon: Routledge.
- LOPATKA, Jan (2017): Czech far-right party says will not support new government, *Reuters*, 2017.12.21.
<https://www.reuters.com/article/us-czech-government/czech-far-right-party-says-will-not-support-new-government-idUSKBN1EF1HX>
- LOUWERSE, Tom – Simon OTJES – David M. WILLUMSEN – Patrik ÖHBERG (2017): Reaching across the aisle: Explaining government–opposition voting in parliament, *Party Politics*, 23:6, 746–759.
- LÖFFLER Tibor (2002): Predomináns törésvonal és törésvonal-politika a magyar pártrendszerben. Hipotézisek a magyarországi politikai törésvonalak újraértelmezéséhez, *Politikatudományi Szemle*, 11:1–2, 177–211.
- LÖFFLER Tibor (2003): Rugalmas elszakadás (A lojális MDF az autonómia útján), in: KURTÁN Sándor – SÁNDOR Péter – VASS László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 2002-ről*. Budapest: *Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány*.
- LÖFFLER Tibor (2005): Új politikai erőcentrum formálódik – az MDF 2004-ben, in: SÁNDOR Péter – VASS László – SÁNDOR Ágnes – TOLNAI Ágnes (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 2004-ről*. Budapest: *Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány*.
- LUNDELL, Krister (2011): Accountability and Patterns of Alternation in Pluralitarian, Majoritarian and Consensus Democracies, *Government and Opposition*, 46:2, 145–167.
- LUTHER, Kurt Richard (1998): From Accommodation to Competition: The ‘Normalization’ of the Second Republic’s Party System?, in: Kurt

- Richard LUTHER – Peter PULZER (eds): *Austria, 1945–1995: Fifty Years of the Second Republic*. Aldershot: Ashgate.
- LUTHER, Kurt Richard – Kris DESCHOUWER (1999): Prudent Leadership to Successful Adaptation? Pillar Parties and Consociational Democracy Thirty Years On, in: Kurt Richard LUTHER – Kris DESCHOUWER (eds): *Party elites in divided societies: political parties in consociational democracy*. London: Routledge.
- MAINWARING, Scott – Carlos GERVASONI – Annabella ESPAÑA-NAJER (2017): Extra- and within-system electoral volatility, *Party Politics*, 23:6, 623–635.
- MAINWARING, Scott – Timothy SCULLY (eds, 1995): *Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America*. Stanford: Stanford University Press.
- MAINWARING, Scott – Mariano TORCAL (2006): Party System Institutionalization and Party System Theory After The Third Wave of Democratization, in: Richard S. KATZ – William CROTTY (eds): *Handbook of Party Politics*. London: Sage Publications.
- MAINWARING, Scott – Edurne ZOCO (2007): Political Sequences and the Stabilization of Interparty Competition: Electoral Volatility in Old and New Democracies, *Party Politics*, 13:2, 155–178.
- MAIR, Peter (1983): Adaptation and Control: Towards Understanding of Party and Party System Change, in: Hans DAALDER – Peter MAIR (eds): *Western European Party Systems. Continuity and Changes*. London: Sage Publications.
- MAIR, Peter (1989a): The Problem of Party System Change, *Journal of Theoretical Politics*, 3:1, 251–276.
- MAIR, Peter (1989b): Ireland: From Predominance to Moderate Pluralism, and Back Again?, *West European Politics*, 12:4, 129–142.
- MAIR, Peter (1990): The Irish party system into the 1990s, in: Michael GALLAGHER – Richard SINNOTT (eds): *How Ireland Voted 1989*. Galway: Centre for the Study of Irish Elections.
- MAIR, Peter (1993a): Fianna Fail, Labour and the Irish Party System, in: Michael GALLAGHER – Michael LAVER (eds): *How Ireland Voted 1992*. Dublin: Blackwater Press.
- MAIR, Peter (1993b): Myths of electoral change and the survival of traditional parties, *European Journal of Political Research*, 24:2, 121–133.

- MAIR, Peter (1996): Party Systems and Structures of Competition, in: Lawrence LEDUC – Richard G. NIEMI – Pippa NORRIS (eds): *Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspective*. London: Sage Publications.
- MAIR, Peter (1997): *Party System Change. Approaches and Interpretations*. Oxford: Clarendon Press.
- MAIR, Peter (2001): The Freezing Hypothesis: an Evaluation, in: Lauri KARVONEN – Stein KUHNLE (eds): *Party Systems and Voter Alignments Revisited*. London: Routledge.
- MAIR, Peter (2002a): Comparing Party Systems, in: Lawrence LEDUC – Richard G. NIEMI – Pippa NORRIS (eds): *Comparing Democracies 2: New Challenges in the Study of Elections and Voting*. London: Sage Publications.
- MAIR, Peter (2002b): In the Aggregate: Mass Political Behaviour in Western Europe, in: Hans KEMAN (ed): *Comparative Democratic Politics. A Guide to Contemporary Theory and Research*. London: Sage.
- MAIR, Peter (2006): Party System Change, in: Richard S. KATZ – William CROTTY (eds): *Handbook of Party Politics*. London: Sage Publications.
- MAIR, Peter (2007): Party Systems and Alternation in Government, 1950–2000: Innovation and Institutionalisation, in: Siri GLOPPEN – Lise RAKNER (eds): *Globalisation and Democratisation: Challenges for Political Parties*. Bergen: Fagbokforlaget.
- MAIR, Peter (2008a): Electoral Volatility and the Dutch Party System: A Comparative Perspective, *Acta Politica*, 43:2, 235–253.
- MAIR, Peter (2008b): The Challenge to Party Government, *West European Politics*, 31:1–2, 211–234.
- MAIR, Peter – Wolfgang C. MÜLLER – Fritz PLASSER (eds, 2004): *Political Parties and Electoral Change. Party Responses to Electoral Markets*. London: SAGE Publications.
- MAIR, Peter – Gordon SMITH (eds, 1990): *Understanding Party System Change in Western Europe*. London: Frank Cass.
- MAJCHERKIEWICZ, Tatiana (2005): Challenges of Coalition Building in Poland: Experiences of Central and Regional Politics, *NISPAcee News*, 12:2, 1–10.
- MALOVA, Darina – Marek RYBAŘ (2000): The Troubled Institutionalization of Parliamentary Democracy in Slovakia, *Politička Misao (Croatian Political Science Review)*, 37:5, 99–115.

- MALOVA, Darina – Peter UČEŇ (2007): Slovakia, *European Journal of Political Research*, 46:7–8, 1096–1106.
- MALOVA, Darina (1994): Slovakia, *European Journal of Political Research*, 26:3–4, 413–421.
- MANSFELDOVÁ, Zdenka – Petra GUASTI (2013): *Parliamentary Opposition in the Czech Republic* (Paper prepared for the 7th ECPR General Conference [Bordeaux, France, 4–7 September 2013]).
- MANSFELDOVÁ, Zdenka (2013): The Czech Republic, in: Sten BERGLUND – Joakim EKMAN – Kevin DEEGAN-KRAUSE – Terje KNUTSEN (eds, 2013): *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing [3rd edition].
- MARCINKIEWICZ, Kamil – Mary STEGMAIER (2016): The parliamentary election in Poland, October 2015, *Electoral Studies*, 41, 221–224.
- MARKOVIĆ, Goran (2013): Challenges of the Czech Radical Left, *Debate: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 21:1, 67–85.
- MARKOWSKI, Radoslaw (2001): Party System Institutionalization in New Democracies: Poland – a Trend-Setter with no Followers, in: Paul G. LEWIS (ed): *Party Development and Democratic Change in Post-Communist Europe. The First Decade*. London: Frank Cass.
- MARKOWSKI, Radoslaw (2002): The Polish SLD in the 1990s, in: András BOZÓKI – John T. ISHIYAMA (eds): *The Communist Successor Parties of Central and Eastern Europe*. New York: M. E. Sharpe.
- MARKOWSKI, Radoslaw (2006): The polish elections of 2005: Pure chaos or a restructuring of the party system?, *West European Politics*, 29:4, 814–832.
- MARKOWSKI, Radoslaw (2008): The 2007 Polish Parliamentary Election: Some Structuring, Still a Lot of Chaos, *West European Politics*, 31:5, 1055–1068.
- MARKOWSKI, Radoslaw (2016): The Polish parliamentary election of 2015: a free and fair election that results in unfair political consequences, *West European Politics*, 39:6, 1311–1322.
- MARKOWSKI, Radoslaw (2020): Plurality support for democratic decay: the 2019 Polish parliamentary election, *West European Politics*, 43:7, 1513–1525.
- MARUŠIAK, Juraj (2005): Smer – From Pragmatism to Social Democracy? Seeking Identity, in: Lubomír KOPEČEK (ed): *Trajectories of the Left. So-*

- cial Democratic and (Ex)Communist Parties in Contemporary Europe: Between Past and Future*. Brno: Democracy and Culture Studies Centre.
- MARUŠIAK, Juraj (2017): Political Entrepreneurs as a Challenge for the Party System in Slovakia, *Politologický časopis [Czech Journal of Political Science]*, 24:2, 179–200.
- MAŠTALÍŘ, Linda (2006): Green Party gives Bursik clear mandate to negotiate, *Radio Praha*, 2006.06.11.
<http://radio.cz/en/section/news/green-party-gives-bursik-clear-mandate-to-negotiate>
- MATĚJŮ, Petr – Klára VLACHOVÁ (1998): Values and Electoral Decisions in the Czech Republic, *Communist and Post-Communist Studies*, 31:3, 249–269.
- MATUŠKOVÁ, Anna (2007): Poland: The Victory of „Social Oriented” over „Liberal Oriented” Poland, in: Pavel ŠARADÍN – Eva BRADOVÁ (eds): *Visegrad Votes: Parliamentary Elections 2005–2006*. Olomouc: Palacky University.
- MCDONNELL, Duncan – James L. NEWELL (eds, 2011): Outsider Parties, *Party Politics Special Issue*, 17:4.
- MCDONNELL, Duncan – Marco VALBRUZZI (2014): Defining and classifying technocrat-led and technocratic governments, *European Journal of Political Research*, 53:4, 654–671.
- MESEŽNIKOV, Grigorij (1995): The Parliamentary Election 1994: A Confirmation of the Split of the Party System in Slovakia, in: Soňa SZOMOLÁNYI – Grigorij MESEŽNIKOV (eds): *Slovakia: Parliamentary Elections 1994. Causes – Consequences – Prospects*. Bratislava: Slovak Political Science Association – Friedrich Ebert Stiftung.
- MESEŽNIKOV, Grigorij (1999): The 1998 Elections and the Development of the Party System in Slovakia, in: Martin BÚTORA – Grigorij MESEŽNIKOV – Zora BÚTOROVÁ – Sharon FISHER (eds): *The 1998 Parliamentary Elections and Democratic Rebirth in Slovakia*. Bratislava: Institute for Public Affairs.
- MESEŽNIKOV, Grigorij (2003): Parliamentary Elections in 2002 and the Development of the Political Party System, in: Grigorij MESEŽNIKOV – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Miroslav KOLLÁR – Tom NICHOLSON (eds): *Slovak Elections 2002: Results, Implications, Context*. Bratislava: Institute for Public Affairs.

- MESEŽNIKOV, Grigorij (2004): *Coalition Building in Slovakia in the Period of 1990–2004*, in: Grigorij MESEŽNIKOV – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ (eds): *Party Government in Slovakia*. Bratislava: Institute for Public Affairs.
- MESEŽNIKOV, Grigorij (2008): *National populism in Slovakia: actors, issues, strategies*, in: Grigorij MESEŽNIKOV – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ: *National populism in Slovakia*. Bratislava: Institute for Public Affairs.
- MESEŽNIKOV, Grigorij (2011): *Parliamentary Elections 2010 in Slovakia and the System of Political Parties*, in: Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Grigorij MESEŽNIKOV (eds): *Visegrad Elections 2010: Domestic Impact and European Consequences*. Bratislava: Institute for Public Affairs.
- MESEŽNIKOV, Grigorij (2013): *Rise and Fall of New Political Parties in Slovakia*, in: Grigorij MESEŽNIKOV – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Zora BÚTOROVÁ (eds, 2013): *Alternative Politics? The Rise of New Political Parties in Central Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs.
- MESEŽNIKOV, Grigorij: *Slovak elections 2020: unexpected implications of the expected victory, Europe's Futures*.
<https://www.europesfutures.eu/archive/slovak-elections-2020-unexpected-implications-of-the-expected-victory>
- MESEŽNIKOV, Grigorij – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Zora BÚTOROVÁ (eds, 2013): *Alternative Politics? The Rise of New Political Parties in Central Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs.
- MESEŽNIKOV, Grigorij – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Daniel SMILOV (eds, 2008): *Populist Politics and Liberal Democracy in Central and Eastern Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs.
- MÉSZÁROS Andor – HALÁSZ Iván – ILLÉS Pál Attila (2017): *Visegrádi kézikönyv. Történelem – politika – társadalom*. Esztergom: Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány.
- MICHTA, Andrew A. (1997): *Democratic consolidation in Poland after 1989*, in: Karen DAWISHA – Bruce PARROTT (eds): *The Consolidation of Democracy in East-Central Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MILLARD, Frances (2004): *Elections, Parties, and Representation in Post-Communist Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- MILLARD, Frances (2009): *Poland: Parties without a Party System, 1991–2008*, *Politics & Policy*, 37:4, 781–798.
- MILLARD, Frances (2010): *Democratic Elections in Poland, 1991–2007*. Abingdon: Routledge.

- MKK (2011): *Magyar Külpolitikai Évkönyv*. Budapest: Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma.
- MOLINAR, Juan (1991): Counting the Number of Parties: An Alternative Index, *The American Political Science Review*, 85:4, 1383–1391.
- MOLNÁR Csaba (2018): A néppártosodás próbája a nyelés? a Jobbik szereplése a 2018. évi országgyűlési választáson, in: BÖCSKEI Balázs – SZABÓ Andrea (szerk.): *Várakozások és valóságok. Parlamenti választás 2018*. Budapest: MTA TK PTI – Napvilág Kiadó.
- MOLNÁR Richárd (2014): Nem kell a koalíció?, *Népszava*, 2014.05.15.
<http://nepszava.hu/cikk/1020471-nem-kell-a-koalicio>
- MORTKOWITZ, Siegfried (2018): Czech parliament confirms Babiš minority government, *Politico*, 2018.07.12.
<https://www.politico.eu/article/andrej-babis-czech-parliament-confirms-minority-government/>
- MOUT, Nicolette (2006): Does Europe have a centre? Reflections on the history of Western and Central Europe, *European Review*, 14:2, 257–268.
- MRKLAS, Ladislav – Petr SOKOL (2003): Formování vlády České republiky v roce 2002: chronologie, složení, programatika, historická komparace, in: Linek, LUKÁŠ – Ladislav MRKLAS – Adéla SEIDLOVÁ – Petr SOKOL (eds): *Volby do Poslanecké sněmovny 2002*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- MUDE, Cas – Cristóbal Rovira KALTWASSER (eds, 2012): *Populism in Europe and the Americas: Threat or Corrective for Democracy?* Cambridge: Cambridge University Press.
- MÜLLER, Wolfgang C. – Franz FALLEND (2004): Changing Patterns of Party Competition in Austria: From Multipolar to Bipolar System, *West European Politics*, 27:5, 801–835.
- MÜLLER, Wolfgang C. – Kaare STRØM (eds, 2000): *Coalition Governments in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- MÜLLER-ROMMEL, Ferdinand (2005): Parteienwettbewerb in mitteleuropäischen Demokratien: Zum Zusammenhang von Strukturen der Regierungsbildung und Stabilität von Parteiensystemen, *Zeitschrift für Parlamentsfragen*, 36:3, 666–679.
- MÜLLER-ROMMEL, Ferdinand – Katja FETTELSCHOSS – Philipp HARFST (2004): Party government in Central Eastern European democracies: A data collection (1990–2003), *European Journal of Political Research*, 43:6, 869–893.

- NAKADA-AMIYA, Mizuho (2009): Institutionalization of the modes of party competition: Emerging bipolar competition in the CEE party systems? (Paper presented at the ECPR General Conference [Potsdam, Germany, 10–12 September, 2009]).
- NEUGEBAUER, Gero – Richard STÖSS (2008): Die Partei DIE LINKE. Nach der Gründung in des Kaisers neuen Kleidern? Eine politische Bedarfsgemeinschaft als neue Partei imdeutschen Parteiensystem, in: Oskar NIEDERMAYER (Hrsg.): *Die Parteien nach der Bundestagswahl 2005*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.
- NIKOLENYI, Csaba (2003): Coordination problem and grand coalition: the puzzle of the government formation game in the Czech Republic, 1998, *Communist and Post-Communist Studies*, 36:3, 325–344.
- NORRIS, Pippa – Geoffrey EVANS (1999): Introduction: Understanding Electoral Change, in: Geoffrey EVANS – Pippa NORRIS (eds): *Critical Elections. British Parties and Voters in Long-term Perspective*. London: SAGE Publications.
- NOVÁK, Miroslav (1996): Volby do Poslanecké sněmovny, vládní nestabilita a perspektivydemokracie v ČR, *Sociologický časopis*, 32:4, 407–422.
- NWOKORA, Zim – Riccardo PELIZZO (2013): Sartori Reconsidered: Toward a New Predominant Party System, *Political Studies*, 62:4, 824–842.
- O'DWYER, Conor (2006): *Runaway State-Building. Patronage Politics and Democratic Development*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- OKEY, Robin (1992): Central Europe / Eastern Europe: Behind the Definitions, *Past & Present*, No. 137, 102–133.
- OLSON, David M. (1998): Party Formation and Party System Consolidation in the New Democracies of Central Europe, *Political Studies*, 46:3, 432–464.
- ORGOVÁNI, Andrej (2006): Strana Smer – pokus o novú definíciu slovenskej ľavice, in: Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Miroslav KOLLÁR – Grigorij MESEŽNIKOV (eds): *Slovenské voľby ž06. Výsledky, príčiny, súvislosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.
- PANEBIANCO, Angelo (1988): *Political Parties: Organization and Power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PANKOWSKI, Rafal (2010): *The Populist Radical Right in Poland. The Patriots*. Abingdon: Routledge.

- PARADOWSKA, Janina (2006): Tercet egzotyczny, *Polityka*, 19: 2553.
- PASTORELLA, Giulia (2014): *Why have technocrats been appointed to govern European democracies?* (Paper prepared for the UACES General Conference [Cork, Ireland, September 1–3 2014]).
- PATKÓS Veronika (2018): Pártos szavazók győzelme. A pártosság és a politikai megosztottság mintázatai a 2018. évi országgyűlési választás idején, in: BÖCSKEI Balázs – SZABÓ Andrea (szerk.): *Várakozások és valóságok. Parlamenti választás 2018*. Budapest: MTA TK PTI – Napvilág Kiadó.
- PEDERSEN, Mogens N. (1979): The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility, *European Journal of Political Research*, 7:1, 1–26.
- PEDERSEN, Mogens N. (1980): On Measuring Party System Change: A Methodological Critique and a Suggestion, *Comparative Political Studies*, 22:4, 387–403.
- PEDERSEN, Mogens N. (1983): Changing Patterns of Electoral Volatility in European Party Systems, 1948–1977: Explorations in Explanation, in: Hans DAALDER – Peter MAIR (eds): *Western European Party Systems. Continuity and Changes*. London: Sage Publications.
- PELCZYNSKI, Zbigniew – Sergiusz KOWALSKI (1990): Poland, *Electoral Studies*, 9:4, 346–354.
- PEMPEL, T. J. (eds, 1990): *Uncommon Democracies: The One Party Dominant Regimes*. New York: Cornell Univ Press.
- PENNINGS, Paul (1998): The Triad of Party System Change: Votes, Office and Policy, in: Paul PENNINGS – Jan-Erik LANE (eds): *Comparing Party System Change*. London: Routledge.
- PENNINGS, Paul – Jan-Erik LANE (1998): Introduction, in: Paul PENNINGS – Jan-Erik LANE (eds): *Comparing Party System Change*. London: Routledge.
- PESTI Sándor (2006): Kül- és nemzetpolitika, in: PESTI Sándor (szerk.): *Szakupolitikák a rendszerváltás utáni Magyarországon*. Budapest: Rejtjel Kiadó.
- PLECITA-VLACHOVA, Klára – Mary STEGMAIER (2003): The Chamber of Deputies election, Czech Republic 2002, *Electoral Studies*, 22:4, 772–778.
- PLECITA-VLACHOVA, Klára – Mary STEGMAIER (2008): The parliamentary election in the Czech Republic, June 2006, *Electoral Studies*, 27:1, 179–184.
- PLÓSZ Dániel János (2019): A felzárkózás kulcsa: a Visegrád Plusz együttműködés, *Közép-Európa Közlemények*, 12:1, 241–264.

- POWELL, Eleanor Neff – Joshua A. TUCKER (2014): Revisiting Electoral Volatility in Post-Communist Countries: New Data, New Results and New Approaches, *British Journal of Political Science*, 44:1, 123–147.
- PRIDHAM, Geoffrey (2002): Coalition Behaviour in New Democracies of Central and Eastern Europe: The Case of Slovakia, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 18:2, 75–102.
- PRIDHAM, Geoffrey – Paul G. LEWIS (eds, 1996): *Stabilising Fragile Democracies: New Party Systems in Southern and Eastern Europe*. London: Routledge.
- PROKSCH, Sven-Oliver – Jonathan B. SLAPIN (2006): Institutions and coalition formation: The German election of 2005, *West European Politics*, 29:3, 540–559.
- PRZEWORSKI, Adam (2015): Acquiring the Habit of Changing Governments Through Elections, *Comparative Political Studies*, 48:1, 101–129.
- PRZYBYLSKI, Wojciech (2018): Explaining Eastern Europe: Can Poland's Backsliding Be Stopped? *Journal of Democracy*, 29:3, 52–64.
- RACIBORSKI, Jacek (1999): How the Voters Respond: Poland, in: Kay LAWSON – Andrea RÖMMELE – Georgi KARASIMEONOV (eds): *Cleavages, Parties, and Voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania*. Westport: Praeger Publishers.
- RACIBORSKI, Jacek (2007): Forming government elites in a new democracy: The case of Poland, *Communist and Post-Communist Studies*, 40:1, 17–40.
- RADKIEWICZ, Piotr (2017): The Axiological Clash as a Key Determinant of Expanded and Destructive Political Conflict in Poland, *East European Politics and Societies and Cultures*, 31:2, 382–401.
- RAE, Douglas W. (1968): A Note on The Fractionalization of Some European Party Systems, *Comparative Political Studies*, 1:3, 413–418.
- RAE, Gavin (2007): Back to the Future: The Resurgence of Poland's Conservative Right, *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 15:2, 221–232.
- RAE, Gavin (2008): Two Rights Make a Wrong? The Remaking of Polish Politics after the 2007 Parliamentary Elections, *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 16:1, 73–86.
- RATTINGER, Hans (1997): To swing or not to swing, *European Journal of Political Research*, 31:1, 86–93.

- REED, Steven R. (2001): Duverger's Law is Working in Italy, *Comparative Political Studies*, 34:3, 312–327.
- REIF, Karlheinz – Hermann SCHMITT (1980): Nine Second-order National Elections – A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results, *European Journal of Political Research*, 8:1, 3–44.
- RIVERA, Sharon Werning (1996): Historical Cleavages or Transition Mode?: Influences on the Emerging Party Systems in Poland, Hungary and Czechoslovakia, *Party Politics*, 2:2, 177–208.
- ROBBINS, Joseph W. – Lance Y. HUNTER (2012): Impact of electoral volatility and party replacement on voter turnout levels, *Party Politics*, 18:6, 919–939.
- RÓBERT Péter – PAPP Zsófia (2012): Kritikus választás? Pártos elkötelezettség és szavazói viselkedés a 2010-es országgyűlési választáson, in: BODA Zsolt – KÖRÖSÉNYI András (szerk.): *Van irány? Trendek a magyar politikában*. Budapest: MTA TK PTI – Új Mandátum Kiadó.
- ROBERTS, Andrew (2003): Demythologising the Czech opposition agreement, *Europe-Asia Studies*, 55:8, 1273–1303.
- ROBERTS, Andrew (2009): *The Quality of Democracy in Eastern Europe: Public Preferences and Policy Reforms*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ROBERTS, Kenneth M. – Erik WIBBELS (1999): Party Systems and Electoral Volatility in Latin America: A Test of Economic, Institutional, and Structural Explanations, *The American Political Science Review*, 93:3, 575–590.
- ROKKAN, Stein (1968): The Structuring of Mass Politics in the Smaller European Democracies: A Developmental Typology, *Comparative Studies in Society and History*, 10:2, 173–210.
- ROKKAN, Stein (1970): *Citizens, Elections, Parties*. Oslo: Universitetsforlaget.
- ROMSICS Ignác (1998): *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- RÓNA Dániel (2008): A törésvonal fogalma a politikatudományban, *Politikatudományi Szemle*, 17:4, 121–144.
- ROSE, Richard – Thomas T. MACKIE (1988): Do Parties Persist or Fail? The Big Trade-off Facing Organizations, in: Kay LAWSON – Peter H. MERKL (eds): *When Parties Fail. Emerging Alternative Organizations*. Princeton: Princeton University Press.

- ROSE, Richard – William MISHLER (1998): Negative and Positive Party Identification in Post-Communist Countries, *Electoral Studies*, 17:2, 217–234.
- ROSE, Richard – Neil MUNRO (2003): *Parties and Elections in New European Democracies*. Washington: Congressional Quarterly Press.
- ROSE, Richard – Neil MUNRO (2009): *Parties and Elections in New European Democracies*. Colchester: ECPR Press [2nd edition].
- ROSE, Richard – Derek W. URWIN (1970): Persistence and change in western party systems since 1945, *Political Studies*, 18:3, 287–319.
- ROVNY, Jan – Jonathan POLK (2017): Stepping in the same river twice: Stability amidst change in Eastern European party competition, *European Journal of Political Research*, 56:1, 188–198.
- RÖMMELE, Andrea (1999): Cleavage Structures and Party Systems in East and Central Europe, in: Kay LAWSON – Andrea RÖMMELE – Georgi KARASIMEONOV (eds): *Cleavages, Parties, and Voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania*. Westport: Praeger Publishers.
- RŮŽIČKA, Jan (2010): Forum on ‘Central Europe’: From Eastern Europe to Central Europe and Back? On Regions, Transatlantic Relations, and Central Europe, *Perspectives*, 18:2, 63–77.
- RYBAŘ, Marek (2004): Party Politics and Changing Patterns of Party Competition in Slovakia, in: Grigorij MESEŽNIKOV – Oľga GYARFÁŠOVÁ (eds): *Party Government in Slovakia*. Bratislava: Institute for Public Affairs.
- RYBAŘ, Marek (2007): The parliamentary election in Slovakia, June 2006, *Electoral Studies*, 26:3, 699–703.
- RYBAŘ, Marek – Peter SPÁČ (2015): The March 2014 presidential elections in Slovakia: The victory of a political Novice, *Electoral Studies*, 38, 88–90.
- RYBAŘ, Marek – Peter SPÁČ (2017): The March 2016 parliamentary elections in Slovakia: A political earthquake, *Electoral Studies*, 45, 153–156.
- RYBAŘ, Marek – Peter SPÁČ (2020): Social Origin Is No Destiny: Background, Institutionalization, and Electoral Performance of New Political Parties in Slovakia, *East European Politics and Societies and Cultures*, 34:3, 637–662.
- SAALFELD, Thomas (2002): The German Party System: Continuity and Change, *German Politics*, 11:3, 99–130.

- ŠARADÍN, Pavel (2007): Czech Republic: The Influence of the Strong Bipolarization, in: Pavel ŠARADÍN – Eva BRADOVÁ (eds): *Visegrad Votes: Parliamentary Elections 2005–2006*. Olomouc: Palacky University.
- SARTORI, Giovanni [1976] (2005): *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Colchester: ECPR Press.
- SARTORI, Giovanni (1991): Comparing and Miscomparing, *Journal of Theoretical Politics*, 3:3, 243–257.
- SAVAGE, Lee Michael (2013): Identifying key players in the government-formation process: strong and dominant parties in Central and Eastern Europe, *East European Politics*, 29:1, 1–18.
- SAVAGE, Lee (2016): Party System Institutionalization and Government Formation in new Democracies, *World Politics*, 68:3, 499–537.
- SAXONBERG, Steven (1999): A New Phase in Czech Politics, *Journal of Democracy*, 10:1, 96–111.
- SCHÖPFLIN György (1989): Közép-Európa régi és új meghatározásai, in: GYURGYÁK János (főszerk.): *Kell-e nekünk Közép-Európa*. Budapest: Héttorony Kiadó (Századvég különszám).
- ŠEDO, Jakub (2007): *Mixed systems in post-communist countries and their influence on the outcome of election* (Paper prepared for the 4th ECPR General Conference [Pisa, Italy, 6–8 September, 2007]).
- ŠEDO, Jakub (2012): Study of volatility and Party System Transformation in the 2010 Election of the Czech Chamber of Deputies, *World Political Science Review*, 8:1, Art. 5.
- SHIELDS, Stuart (2007): From socialist Solidarity to neo-populist neoliberalisation? The paradoxes of Poland's post-communist transition, *Capital & Class*, 31:3, 159–178.
- SIAROFF, Alan (2003): Two-and-a-Half-Party Systems and the Comparative Role of the 'Half', *Party Politics*, 9:3, 267–290.
- SIKK, Alan (2005): How unstable? Volatility and the genuinely new parties in Eastern Europe, *European Journal of Political Research*, 44:3, 391–412.
- SIMON, János (1999): Cleavages and Spaces of Competition in Hungary, in: Kay LAWSON – Andrea RÖMMELE – Georgi KARASIMEONOV (eds): *Cleavages, Parties, and Voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania*. Westport: Praeger Publishers.
- SITTER, Nick (2001a): *When is a Party System? A Systems Perspective on the Development of Competitive Party Systems in east Central Europe* (Paper

- prepared for the ECPR General Conference [Kent, UK, 6–10 September 2001]).
- SITTER, Nick (2001b): Beyond Class vs. Nation: Cleavage Structures and Party Competition in East Central Europe, *Central European Political Science Review*, 2:3, 67–91.
- SITTER, Nick (2006): Norway's Storting election of September 2005: Back to the Left?, *West European Politics*, 29:3, 573–580.
- SITTER, Nick (2011): A magyar pártszerkezet 2010-ben: polarizáltabb, kevésbé plurális, in: ENYEDI Zsolt – SZABÓ Andrea – TARDOS Róbert (szerk.): *Új képlet. A 2010-es választások Magyarországon. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány*.
- ŠKOLKAY, Andrej (1999): The Media and Political Communication in the Election Campaign, in: Martin BÚTORA – Grigorij MESEŽNIKOV – Zora BÚTOROVÁ – Sharon FISHER (eds): *The 1998 Parliamentary Elections and Democratic Rebirth in Slovakia*. Bratislava: Institute for Public Affairs.
- SŁOMCZYNSKI, Kazimierz M. – Irina TOMESCU-DUBROW (2006): Representation of Post-Communist European Countries in Cross-National Public Opinion Surveys, *Problems of Post-Communism*, 53:4, 42–52.
- SŁOWIKOWSKA, Karolina – Christian LOWE (2013): Coalition with left could keep Poland's Tusk in power, *Reuters*, 2013.10.10.
<http://www.reuters.com/article/us-poland-coalition-idUSBRE9990DJ20131010>
- SMITH, Gordon (1966): What is a party system?, *Parliamentary Affairs*, 19:3, 351–362.
- SMITH, Gordon (1989a): Core Persistence: Change and the 'People's Party', *West European Politics*, 12:4, 157–168.
- SMITH, Gordon (1989b): A System Perspective on Party System Change, *Journal of Theoretical Politics*, 3:1, 349–363.
- SMITH, Julie – Elizabeth TEAGUE (eds, 1999): *Democracy in the New Europe. The Politics of Post-Communism*. London: Greycoat Press.
- SMREK, Michal (2016): Slovak Parliamentary Election. From 1998 Revolution 2.0 to Fico III, *Baltic Worlds*, 2016.03.27.
<http://balticworlds.com/from-1998-revolution-2-0-to-fico-iii/>
- SOÓS Gábor (2012): Kétblokkrendszer Magyarországon, in: BODA Zsolt – KÖRÖSÉNYI András (szerk.): *Van irány? Trendek a magyar politikában*. Budapest: MTA TK PTI – Új Mandátum Kiadó.

- SOWA, Sławomir (2014): Koalicja PO-SLD w Łodzi: Co się zmieni w mieście, *Dziennik Łódzki*, 2014.12.02.
<http://www.dzienniklodzki.pl/arttykul/3668962,koalicja-posld-w-lodzi-co-sie-zmieni-w-miescie-porozumienie-programowe,id,t.html?cookie=1>
- SPÁČ, Peter (2013): New Political Parties in the Czech Republic: Antipolitics or Mainstream?, in: Grigorij MESEŽNIKOV – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Zora BÚTOROVÁ (eds, 2013): *Alternative Politics? The Rise of New Political Parties in Central Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs.
- SPÁČ, Peter (2014): The 2012 parliamentary elections in Slovakia, *Electoral Studies*, 33, 343–346.
- STANLEY, Ben (2011): Populism, nationalism, or national populism? An analysis of Slovak voting behaviour at the 2010 parliamentary election, *Communist and Post-Communist Studies*, 44:4, 257–270.
- STANLEY, Ben (2013): Poland, in: BERGLUND, Sten – Joakim EKMAN – Kevin DEEGAN-KRAUSE – Terje KNUTSEN (eds): *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing [3rd edition].
- STANLEY, Ben (2019): A New Populist Divide? Correspondences of Supply and Demand in the 2015 Polish Parliamentary Elections, *East European Politics and Societies and Cultures*, 33:1, 17–43.
- STANLEY, Ben – Mikołaj CZEŚNIK (2019): Populism in Poland, in: Daniel STOCKEMER (ed): *Populism Around the World. A Comparative Perspective*. Cham: Springer.
- STEGMAIER, Mary – Lukáš LINEK (2014): The parliamentary election in the Czech Republic, October 2013, *Electoral Studies*, 35, 385–388.
- STEGMAIER, Mary – Klára VLACHOVÁ (2009): The Endurance of the Czech Communist Party, *Politics & Policy*, 37:4, 799–820.
- STEGMAIER, Mary – Klára VLACHOVÁ (2011): The parliamentary election in the Czech Republic, May 2010, *Electoral Studies*, 30:1, 238–241.
- STEPPER Péter (szerk., 2019): *Közép-Európa és a Visegrádi Együttműködés. Történelmi és politikai nézőpontok*. Budapest: Antall József Tudásközpont.
- STRÁŽAY, Tomáš (2019): Regionális együttműködési formák Kelet-Közép-Európában és a V4-ek, in: STEPPER Péter (szerk.): *Közép-Európa és a Visegrádi Együttműködés. Történelmi és politikai nézőpontok*. Budapest: Antall József Tudásközpont.

- STRMISKA, Maximilián (1999): Utváření českého multipartismu: příběh na pokračování, *Politologický časopis [Czech Journal of Political Science]*, 6:2, 162–169.
- STRMISKA, Maximilián (2000): The Czech Multipartyism in the Late 1990s Some Remarks, *Central European Political Studies Review*, 2:2.
- STRMISKA, Maximilián (2001): *Challenges of Consolidation and the post-communist Party Systems. Collection of Essays*. Brno: Masarykova Univerzita.
- STRMISKA, Maximilián (2007): The Czech Party System: A Few Observations on the Properties and Working Logic of the Czech Party Arrangement, in: Vít HLOUŠEK – Roman CHYTILEK (eds): *Parliamentary Elections and Party Landscape in the Visegrád Group Countries*. Brno: Democracy and Culture Studies Centre.
- STUMPF István (1991): Pártosodás és választások Magyarországon, *Társadalomtudományi Közlemények*, 20:1–2, 59–70.
- SULA, Piotr (2008): Post-Communist Parties in Poland after 1989, in: Uwe BACKES – Patrick MOREAU (eds): *Communist and Post-Communist Parties in Europe*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- SZABÓ Andera (2015): A választók, in: KÖRÖSÉNYI András (szerk.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest: Osiris–MTA TK PTI.
- SZCZERBIAK, Aleks (2001): The Polish Peasant Party: a Mass Party in Post-communist Eastern Europe?, *East European Politics and Societies*, 15:3, 554–588.
- SZCZERBIAK, Aleks (2002a): Dealing with the Communist Past or the Politics of the Present? Lustration in Post-Communist Poland, *Europa-Asia Studies*, 54:4, 553–572.
- SZCZERBIAK, Aleks (2002b): Poland's Unexpected Political Earthquake: The September 2001 Parliamentary Election, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 18:3, 41–76.
- SZCZERBIAK, Aleks (2003): Old and New Divisions in Polish Politics: Polish Parties' Electoral Strategies and Bases of Support, *Europa-Asia Studies*, 55:5, 729–746.
- SZCZERBIAK, Aleks (2004): The Polish centre-right's (last?) best hope: the rise and fall of Solidarity Electoral Action, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 20:3, 55–79.

- SZCZERBIAK, Aleks (2007): 'Social Poland' Defeats 'Liberal Poland'? The September–October 2005 Polish Parliamentary and Presidential Elections, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 23:2, 203–232.
- SZCZERBIAK, Aleks (2008): The Birth of a Bipolar Party System or a Referendum on a Polarizing Government? The October 2007 Polish Parliamentary Election, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 24:3, 415–443.
- SZCZERBIAK, Aleks (2012): *Europe and the October 2011 Polish Parliamentary Election*, Election Briefing No. 65 (European Parties Elections and Referendums Network)
- SZCZERBIAK, Aleks (2013): Poland (Mainly) Chooses Stability and Continuity: The October 2011 Polish Parliamentary Election, *Perspectives on European Politics and Society*, 14:4, 480–504.
- SZCZERBIAK, Aleks (2015a): Is Paweł Kukiz a spent force?, *The Polish Politics Blog*, 2015.08.31.
<https://polishpoliticsblog.wordpress.com/2015/08/31/is-pawel-kukiz-a-spent-force/>
- SZCZERBIAK, Aleks (2015b): Why do the minor parties matter in the Polish election?, *The Polish Politics Blog*, 2015.10.17.
<https://polishpoliticsblog.wordpress.com/2015/10/17/why-do-the-minor-parties-matter-in-the-polish-election/>
- SZCZERBIAK, Aleks (2015c): Can Civic Platform still win the Polish election?, *The Polish Politics Blog*, 2015.08.03.
<https://polishpoliticsblog.wordpress.com/2015/08/03/can-civic-platform-still-win-the-polish-election/>
- SZCZERBIAK, Aleks (2015d): What does the parliamentary election tell us about Polish politics?, *The Polish Politics Blog*, 2015.10.30.
<https://polishpoliticsblog.wordpress.com/2015/10/30/what-does-the-parliamentary-election-tell-us-about-polish-politics/>
- SZCZERBIAK, Aleks (2016): An anti-establishment backlash that shook up the party system? The October 2015 Polish parliamentary election, *European Politics and Society*, 18:4, 404–427.
- SZCZERBIAK, Aleks (2018): What are the prospects for Poland's rock star politician Paweł Kukiz?, *The Polish Politics Blog*, 2018.05.31.
<https://polishpoliticsblog.wordpress.com/2018/05/31/what-are-the-prospects-for-polands-rock-star-politician-pawel-kukiz/>

- SZCZERBIAK, Aleks (2019a): Why is Poland's Law and Justice party still so popular?, *The Polish Politics Blog*, 2019.09.23.
<https://polishpoliticsblog.wordpress.com/2019/09/23/why-is-polands-law-and-justice-party-still-so-popular/>
- SZCZERBIAK, Aleks (2019b): What is the significance of Poland's European Parliament election results?, *The Polish Politics Blog*, 2019.05.31.
<https://polishpoliticsblog.wordpress.com/2019/05/31/what-is-the-significance-of-polands-european-parliament-election-results/>
- SZCZERBIAK, Aleks (2019c): What are the prospects for Poland's radical right Confederation?, *The Polish Politics Blog*, 2019.12.23.
<https://polishpoliticsblog.wordpress.com/2019/12/23/what-are-the-prospects-for-polands-radical-right-confederation/>
- SZCZERBIAK, Aleks – Seán HANLEY (2006): *Centre-Right Parties in Post-Communist East-Central Europe*. New York: Routledge.
- SZILÁGYI Imre (2010): Közép-Európa délnyugati szárnya. Horvátok és szlovénok a közép-európai együttműködésről, *Külvügyi Szemle*, 9:2, 16–34.
- SZOBOSZLAI György (szerk., 1990): *Parlamenti választások 1990. Politikai szociológiai körkép*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Intézet.
- SZOBOSZLAI György (1995): Változások a választási térképen: parlamenti és önkormányzati választások, in: KURTÁN Sándor – SÁNDOR Péter – VASS László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 1994-ről*. Budapest: *Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány*.
- SZOBOSZLAI György (1999): Választás, kormányozhatóság, arányosság, in: BÓHM Antal – GAZSÓ Ferenc – STUMPF István (szerk.): *Parlamenti választások 1998. Politikai szociológiai körkép*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete–Századvég Kiadó.
- SZOMOLÁNYI, Soňa (2007): The 2006 Parliamentary Elections and the Stability of Democracy in Slovakia, in: Martin BÚTORA – Olga GYÁRFÁŠOVÁ – Grigorij MESEŽNIKOV – Thomas W. SKLADONY (eds): *Democracy and Populism in Central Europe: The Visegrad Elections and Their Aftermath*. Bratislava: Institute for Public Affairs.
- SZÜCS Jenő (1981): Vázlat Európa három történeti régiójáról, *Történelmi Szemle*, 24:3, 313–359.
- TAAGEPERA, Rein (1999): Supplementing the effective number of parties, *Electoral Studies*, 18:4, 497–504.
- TABORSKY, Edward (1961): *Communism in Czechoslovakia, 1948–1960*. Princeton: Princeton University Press.

- TÁBORI Ferenc, (2018): A magyar többpártrendszer tipizálásának kérdései 2010–2018, in: ANTAL Attila (szerk.): *Politikatudományi Tanulmányok 2018*. Budapest: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar.
- TASR (2016): Hárompártivá zsugorodott a koalíció, *Új Szó*, 2016.08.19. <https://ujso.com/kozelet/harompartiva-zsugorodott-a-koalicio>
- TASR (2020): Pellegrini bejelentette az új pártja nevét, *Új Szó*, 2020.06.29. <https://ujso.com/kozelet/pellegrini-bejelentette-az-uj-partja-nevet>
- TAVITS, Margit (2005): The Development of Stable Party Support: Electoral Dynamics in Post-Communist Europe, *American Journal of Political Science*, 49:2, 283–298.
- TAVITS, Margit (2008): On the linkage between electoral volatility and party system instability in Central and Eastern Europe, *European Journal of Political Research*, 47:5, 537–555.
- TAVITS, Margit (2013): *Post-Communist Democracies and Party Organization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TNS (2003): Preferencje partyjne Polaków w ostatni weekend października 2003 r. http://tnsglobal.pl/archiv_files/123-03.pdf
- TÓKA Gábor (1992): A kakukk fészke. Pártrendszer és törésvonalak Magyarországon, *Politikatudományi Szemle*, 2:1, 123–159.
- TÓKA, Gábor (1993): Changing dimensions of party competition in Hungary 1990–1991, in: Gerd MEYER (Hrsg.): *Die politischen Kulturen Ostmitteleuropas im Umbruch*. Tübingen: Francke Verlag.
- TÓKA, Gábor (1996): Parties and electoral choices in East-Central Europe, in: Geoffrey PRIDHAM – Paul G. LEWIS (eds): *Stabilising Fragile Democracies: New Party Systems in Southern and Eastern Europe*. London: Routledge.
- TÓKA, Gábor (1998): Party Appeals and Voter Loyalty in New Democracies, *Political Studies*, 46:3, 589–610.
- TÓKA Gábor (2005): A törésvonalak, a pártok és az intézményrendszer, in: ANGELUSZ Róbert – TARDOS Róbert (szerk.): *Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon*. Budapest: *Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány*.
- TÓKA Gábor (2018a): A centrális erőter bomlása, in: BÖCSKEI Balázs – SZABÓ Andrea (szerk.): *Várákozások és valóságok. Parlamenti választás 2018*. Budapest: MTA TK PTI – Napvilág Kiadó.

- TÓKA Gábor (2018b): A 2018. évi országgyűlési választás, in: KOLOSI Tamás – TÓTH István György (szerk.): *Társadalmi riport 2018*. Budapest: Tárki.
- TÓKA, Gábor – Andrija HENJAK (2007): Party Systems and Voting Behaviour in the Visegrad Countries 15 Years After the Transition, in: Pavel ŠARADÍN – Eva BRADOVÁ (eds): *Visegrad Votes: Parliamentary Elections 2005–2006*. Olomouc: Palacky University.
- TÓKA, Gábor – Sebastian POPA (2013): Hungary, in: Sten BERGLUND – Joakim EKMAN – Kevin DEEGAN-KRAUSE – Terje KNUTSEN (eds): *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing [3rd edition].
- TOOLE, James (2000): Government Formation and Party System Stabilization in East Central Europe, *Party Politics*, 6:4, 441–461.
- TÓTH Bálint László (2015): A Visegrádi csoport (V4) Nyugat-Balkán-politikája, *Külföldi Szemle*, 14:2, 25–41.
- TÓTH Csaba (2001): A magyar pártrendszer fejlődésének fő iránya, *Politikatudományi Szemle*, 10:3, 81–103.
- TÓTH Csaba – TÖRÖK Gábor (2014): Az új pártrendszer, in: KOLOSI Tamás – TÓTH István György (szerk.): *Társadalmi riport 2014*. Budapest: Tárki.
- TÓTH Csaba – TÖRÖK Gábor (2015): *Négy választás Magyarországon – A magyar politika az elmúlt 12 évben (2002–2014)*. Budapest: Osiris Kiadó.
- TÓTH Csaba – WISZT Máté Zoltán (2009): A dilemmák éve – az SZDSZ 2008-ban, in: SÁNDOR Péter – VASS László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 2009-ről*. Budapest: *Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány*.
- TÓTH Csaba – SZABÓ Andrea (2018): A győztes mindent visz? A 2018-as választás eredményei, in: BÖCSKEI Balázs – SZABÓ Andrea (szerk.): *Várákozások és valóságok. Parlamenti választás 2018*. Budapest: MTA TK PTI – Napvilág Kiadó.
- TÓTH László (2017): A végrehajtó hatalom prezidencalizálódásának egyes aspektusai a II. és III. Orbán-kormányok esetében, *Parlamenti Szemle*, 2:2, 47–68.
- TÖRÖK Gábor (2011): Előre a múltba? – A magyar pártrendszer átalakulásának kérdései, in: SÁNDOR Péter – VASS László (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 2010-ről*. Budapest: *Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány*.

- TWORZECKI, Hubert (2003): *Learning to Choose. Electoral Politics in East-Central Europe*. Stanford: Stanford University Press.
- TZELGOV, Eitan (2011): Communist successor parties and government survival in Central Eastern Europe, *European Journal of Political Research*, 50:4, 530–558.
- UČEN, Peter (1999): A Decade of Conflict Within Slovak Polity: Party Politics Perspective, in: Vladimíra DVOŘÁKOVÁ (ed): *Success or Failure? Ten Years After*. Praha: Friedrich Ebert Stiftung.
- UČEŇ, Peter (2003): *Centrist Populism Parties and the Ingredients of Their Success*, in: Grigorij MESEŽNIKOV – Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Miroslav KOLÁR – Tom NICHOLSON (eds): *Slovak Elections 2002: Results, Implications, Context*. Bratislava: Institute for Public Affairs.
- UČEŇ, Peter (2011): *Competitive Lines in the 2010 Slovak Parliamentary Elections*, in: Oľga GYÁRFÁŠOVÁ – Grigorij MESEŽNIKOV (eds): *Visegrad Elections 2010: Domestic Impact and European Consequences*. Bratislava: Institute for Public Affairs.
- VAN BIEZEN, Ingrid (2003): *Political Parties in New Democracies. Party Organization in Southern and East-Central Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- VAN DER EIJK, Cees – Broer NIEMÖLLER (1985): The Netherlands, in: Ivor CREWE – David DENVER (eds): *Electoral Change in Western Democracies: Patterns and Sources of Electoral Volatility*. London: Croom Helm.
- VAN DER KOLK, Henk – Jacques THOMASSEN (2006): Introduction – The Dutch Electoral System on Trial, *Acta Politica*, 41:2, 117–132.
- VÁNYI Éva – GALAMBOS László (2019): Szakértői kormány magyar módra. A Bajnai-kormány szakértői jellegéről, *Politikatudományi Szemle*, 28:4, 37–61.
- VERMEERSCH, Jan (1994): Social Democracy in the Czech Republic and Slovakia, in: Michael WALLER – Bruno COPPIETERS – Kris DESCHOUWER (eds): *Social Democracy in a Post-Communist Europe*. London: Frank Cass.
- VLACHOVÁ, Klára (1997): Czech Political Parties and their Voters. An Analysis of Voting Patterns in the Czech Republic, *Czech Sociological Review*, 5:1, 39–56.
- WARE, Alan (1996): *Political Parties and Party Systems*. Oxford: Oxford University Press.

- WARWICK, Paul V. (1994): *Government survival in parliamentary democracies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WEBB, Paul – Stephen WHITE (eds, 2007): *Party Politics in New Democracies*. New York: Oxford University Press.
- WÉBER Attila (2010): *Metamorfózisok. A magyar jobboldal két évtizede*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- WESOŁOWSKI, Włodzimierz (1996): The formation of political parties in post-communist Poland, in: Geoffrey PRIDHAM – Paul G. LEWIS (eds): *Stabilising Fragile Democracies: New Party Systems in Southern and Eastern Europe*. London: Routledge.
- WHITE, Stephen – Paul G. LEWIS – Judy BLATT (eds, 2013): *Developments in Central and East European Politics 5*. Durham: Duke University Press.
- WHITEFIELD, Stephen (ed, 1993): *The New Institutional Architecture of Eastern Europe*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- WHITEFIELD, Stephen – Geoffrey EVANS (1999): Political Culture Versus Rational Choice: Explaining Responses to Transition in the Czech Republic and Slovakia, *British Journal of Political Science*, 29:1, 129–154.
- WHITEFIELD, Stephen – Robert ROHRSCHEIDER (2009): Representational Consistency: Stability and Change in Political Cleavages in Central and Eastern Europe, *Politics & Policy*, 37:4, 667–690.
- WIATR, Jerzy J. (1970): Political Parties, Interest Representation and Economic Development in Poland, *The American Political Science Review*, 64:4, 1239–1245.
- WIATR, Jerzy J. (1993): *Fragmented Parties in a New Democracy: Poland*, in: Jerzy J. WIATR (ed): *The Politics of democratic transformation: Poland after 1989*. Warsaw: Scholar Agency.
- WIATR, Jerzy J. (1999): Political Parties and Cleavage Crystallization in Poland, 1989–1993, in: Kay LAWSON – Andrea RÖMMELE – Georgi KARASIMEONOV (eds): *Cleavages, Parties, and Voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, and Romania*. Westport: Praeger Publishers.
- WIGHTMAN, Gordon (1990): The June 1990 elections in Czechoslovakia: A plebiscite for democracy, *Representation*, 29:108, 18–23.
- WIGHTMAN, Gordon (ed, 1995): *Party Formation in East-Central Europe: Post-Communist Politics in Czechoslovakia, Hungary, Poland and Bulgaria*. Aldershot: Edward Elgar.

- WIGHTMAN, Gordon – Sona SZOMOLÁNYI (1995): Parties and Society in Slovakia, *Party Politics*, 1:4, 609–618.
- WILSON, Alex (2012): Multi-level Party Systems in Spain, *Regional & Federal Studies*, 22:2, 123–139.
- WOJTAS, Kinga (2012): Poland, in: Vlastimil HAVLÍK – Aneta PINKOVÁ (eds): *Populist Political Parties in East-Central Europe*. Brno: Masaryk University.
- WOLCHIK, Sharon L. (1997): Democratization and political participation in Slovakia, in: Karen DAWISHA – Bruce PARROTT (eds): *The Consolidation of Democracy in East-Central Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WOLINETZ, Steven B. (2006a): Party systems and party system types, in: Richard S. KATZ – William CROTTY (eds): *Handbook of Party Politics*. London: Sage Publications.
- WOLINETZ, Steven B. (2006b): *Party System Institutionalization: Bringing the System Back In* (Paper prepared for the Annual Meeting of the Canadian Political Science Association [Saskatoon, Canada, May 29 – June 1 2006]).
- ZUBA, Krzysztof (2013): The Present Through the Past: Polish Presidents and the Post-Communist Debate, 1989–2010, *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 21:1, 87–106.
- ZUBEK, Radoslaw (2009): Breaking with post-communism in Poland, in: Lars JOHANNSEN – Karin Hilmer PEDERSEN (eds): *Pathways: A Study of Six Post-Communist Countries*. Aarhus: Aarhus University Press.
- ZUBEK, Voytek (1991): The Threshold of Poland's Transition: 1989 Electoral Campaign as the Last Act of a United Solidarity, *Studies in Comparative Communism*, 24:4, 355–376.

11. ÁBRÁK ÉS TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

Ábrák

1. ábra – Parlamenti választások a visegrádi államokban (1990–2020)	22
2. ábra – A kormányváltások jellege Magyarországon	83
3. ábra – A kormányváltások jellege Csehországban	84
4. ábra – A kormányváltások jellege Szlovákiában	85
5. ábra – A kormányváltások jellege Lengyelországban	86
6. ábra – A parlamenti pártok kormányzati szerepvállalása	108
7. ábra – A verseny záródásának dinamikája	131
8. ábra – A kormányváltások jellegének eltérő értelmezései Csehországban (2002–2010)	147
9. ábra – A párttagsággal nem rendelkező kormánytagok aránya	149
10. ábra – A cseh kormányok parlamenti támogatottsága a mandátumok alapján	193
11. ábra – A bipoláris verseny gyengülése Csehországban	209
13. ábra – Az „elvezett” szavazatok aránya a visegrádi államokban	284
14. ábra – A pártrendszer koncentrációja Magyarországon (1990–2018)	286
15. ábra – A pártrendszer koncentrációja Csehországban (1992–2017)	287
16. ábra – A pártrendszer koncentrációja Szlovákiában (1992–2020)	290
17. ábra – A pártrendszer koncentrációja Lengyelországban (1991–2019)	292
18. ábra – A Mair-féle tipológia kiegészítése a pártok számával	295
19. ábra – Az iPSI és a pártrendszer koncentrációjának összefüggése Magyarországon	300

20. ábra – Az iPSI és a pártrendszer koncentrációjának összefüggése Csehországban	300
21. ábra – Az iPSI és a pártrendszer koncentrációjának összefüggése Szlovákiában	301
22. ábra – Az iPSI és a pártrendszer koncentrációjának összefüggése Lengyelországban	301
23. ábra – Kétpárti dominancia a választások tükrében (1990–2020)	305
24. ábra – A PST-index a visegrádi pártrendszerekben	323
25. ábra – A pártrendszerek súlyozott életkora (WPAI) a visegrádi államokban (1990–2020)	329
26. ábra – A pártok súlyozott életkora (WPAI) a visegrádi pártrendszerekben (1990–2020)	330
27. ábra – Az „eltűnő” pártok szavazataránya	359
28. ábra – Az újonnan megjelenő pártok szavazataránya	359
29. ábra – A választói illékonyság és a PST-index Magyarországon (1994–2018)	364
30. ábra – A választói illékonyság és a PST-index Csehországban (1996–2017)	366
31. ábra – A választói illékonyság és a PST-index Szlovákiában (1994–2020)	368
32. ábra – A választói illékonyság és a PST-index Lengyelországban (1993–2019)	369
33. ábra – A választói illékonyság és a pártok interakciói a visegrádi államokban	377
34. ábra – A nyitott verseny és a választói illékonyság összefüggése Mairnél	385
35. ábra – A visegrádi pártrendszerek zártsága és a választói illékonyság	388
36. ábra – Az egyes pártrendszerek relatív pozíciói a különböző vizsgálatok tükrében	410
37. ábra – Blokkosodás és kormányalakítás	415

Táblázatok

1. táblázat – A pártok közti verseny struktúrájának indikátorai	30
2. táblázat – Mair teóriájának utóélete a politikatudományi szakirodalomban	37
3. táblázat – A kormányváltások jellege	88
4. táblázat – A részleges kormányváltások típusai és megoszlása	93
5. táblázat – A kormányok pártösszetételének változásai	98
6. táblázat – Innováció és ismétlődés a kormányalakítási gyakorlatban	99
7. táblázat – A kormánypártok száma és aránya	110
8. táblázat – A kormányra soha nem kerülő parlamenti pártok	111
9. táblázat – Az új pártok kormányzati szerepvállalása	118
10. táblázat – A harmadik indikátor tesztelésének eredményei	121
11. táblázat – Az indikátorok összesítése	128
12. táblázat – Az indikátorok összesítése az 1990–2002-es időszakra	131
13. táblázat – A verseny jellege Toole vizsgálatai alapján	134
14. táblázat – A verseny záródásának első évtizede különböző számítások alapján	135
15. táblázat – A PSI-index Magyarországon	155
16. táblázat – A PSI-index Csehországban (a rendkívüli kormányokkal)	156
17. táblázat – A PSI-index Csehországban (a rendkívüli kormányok nélkül)	157
18. táblázat – A PSI-index Szlovákiában	158
19. táblázat – A PSI-index Lengyelországban	159
20. táblázat – A PSI-indexek összesítése	160
21. táblázat – A kormánypártok blokkhovatartozása Magyarországon	172
22. táblázat – A kormánypártok blokkhovatartozása Csehországban	191
23. táblázat – A kormánypártok blokkhovatartozása Szlovákiában	221
24. táblázat – A kormányalakítás lehetséges forgatókönyvei Szlovákiában 2016-ban	236
25. táblázat – A kormánypártok blokkhovatartozása Lengyelországban	250
26. táblázat – A korábbi kormánypártok helyzete 2020-ban	317
27. táblázat – A pártok tartósságának mutatói	318

28. táblázat – A kormányalakítás mintázatának változása az új pártok függvényében	336
29. táblázat – A szétválások és az egyesülések kezelésének módjai (választói illékonyosság)	345
30. táblázat – A megelőző választáson is induló pártok aránya a visegrádi államokban	347
31. táblázat – A választói illékonyosság és a pártok interakciói Mair példáin	373

12. FÜGGELÉK

12.1. A PSI-INDEXEK ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ ADATOK ÉS SZÁMÍTÁSOK

Megjegyzések:

1. A kormányok pártösszetételére vonatkozó adatoknál – a hibalehetőségek minimalizálása érdekében – minden esetben két forrást vettem alapul. Az alapvető források a *European Journal of Political Research* évkönyvei (*Political Data Yearbook*) voltak; az itt talált adatokat összevettem a *The Handbook of Political Change in Eastern Europe* című kiadvány (BERGLUND et al., 2013) országtanulmányainak mellékletével. Eltérés esetén további források (elsősorban média és kormányzati honlapok) segítségével igyekeztem az – egyébként kevés számú – ellentmondást feloldani.

2. Minden kormány esetén a megalakulás időpontjakor⁸⁷² fennálló tárcaelosztást vettem alapul; a szerkezet későbbi módosulásait – különösen új minisztériumok létrehozása, tárcavezetők kormánypartok közötti átcsoportosítása – figyelmen kívül hagytam.⁸⁷³

⁸⁷²Itt emlékeztetek arra, hogy a kormány megalakulása – a 2.1.2. alpontban kifejtetteknek megfelelően – nem okvetlenül a közjogi megalakulást jelenti, hiszen az alkalmazott értelmezési keretben egy koalíciós párt kiválása is új kormányt eredményez.

⁸⁷³Ez alól kivételt képeznek azok az esetek, amikor egyes miniszterek kinevezése a kormányalakítás utánra toldott. A számítások során az utóbbi kormánytagokat is figyelembe vettem.

3. A párton kívüli minisztereket ahhoz a párthoz számítottam, amelyik a koalíciós megállapodás alapján a jelölés jogával rendelkezett az adott tárca vonatkozásában. Mivel a lengyel koalíciós megállapodások több esetben nem tartalmazták a tárcaelosztásokat, lengyel szakértők tájékoztatására hagyatkoztam (*Małgorzata Kaczorowska*, University of Warsaw; *Dominik Szczepański*, University of Rzeszów).

12.1.1. Magyarország

korm.- váltás sorszá- ma	régí kormány			új kormány			min.-i posztok váltása (%)	
	kormá- ny- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	kormá- ny- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli		min.-i posztok (%)
1.	Antall/Boross (1990)							
	MDF	12	2		Horn (1994)			
				MDF	0	0	0,0%	-70,6%
	FKGP	4	0		FKGP	0	0,0%	-23,5%
	KDNP	1	0		KDNP	0	0,0%	-5,9%
	MSZP	0	0		MSZP	11	0	78,6%
				SZDSZ	3	0	21,4%	
					14	0	100,0%	
2.	Horn (1994)							
				Orbán I (1998)				
	MSZP	11	0		MSZP	0	0,0%	-78,6%
	SZDSZ	3	0		SZDSZ	0	0,0%	-21,4%
	Fidesz	0	0		Fidesz	13	7	72,2%
	FKGP	0	0		FKGP	4	1	22,2%
				MDF	1	0	5,6%	
					18	8	100,0%	

12.1.2. Csehország

a) rendkívüli kormányokkal

korm- váltás sor- szama	régí kormány				új kormány				min.-i posztok változása (%)	
	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)		
1.	Klaus I (1992)									
	ODS	11	0	57,9%		Klaus II (1996)				
	KDS	2	0	10,5%	ODS	8	0	50,0%	-18,4%	
	KDU-ČSL	4	0	21,1%	KDU-ČSL	4	0	25,0%	3,9%	
	ODA	2	0	10,5%	ODA	4	0	25,0%	14,5%	
		19	0	100,0%		16	0	100,0%	18,4%	
2.	Klaus II (1996)									
	ODS	8	0	50,0%	Tošovský (1998)					
	KDU-ČSL	4	0	25,0%	rendkívüli kormány					100,0%
	ODA	4	0	25,0%						
		16	0	100,0%						

korm.- váltás sor- száma	régí kormány				új kormány				min.-i posztok változása (%)
	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)	
3.	Tošovský (1998)				Zeman (1998)				
					ČSSD	19	1	100,0%	
						19	1	100,0%	100,0%
4.	Zeman (1998)				Spidla/Gross/Paroubek (2002)				
	ČSSD	19	1	100,0%	ČSSD	11	0	64,7%	-35,3%
	KDU-ČSL	0	0	0,0%	KDU-ČSL	3	0	17,6%	17,6%
	US-DEU	0	0	0,0%	US-DEU	3	0	17,6%	17,6%
		19	1	100,0%		17	0	100,0%	35,3%
5.	Spidla/Gross/Paroubek (2002)				Topolánek I (2006)				
	ČSSD	11	0	64,7%	ČSSD	0	0	0,0%	-64,7%
	KDU-ČSL	3	0	17,6%	KDU-ČSL	0	0	0,0%	-17,6%
	US-DEU	3	0	17,6%	US-DEU	0	0	0,0%	-17,6%
	ODS	0	0	0,0%	ODS	15	6	100,0%	100,0%
	17	0	100,0%		15	6	100,0%	100,0%	

korm.- váltás sor- száma	régí kormány				új kormány				min.-i posztok változása (%)
	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)	
6.	Topolánék I (2006)				Topolánék II (2007)				
	ODS	15	6	100,0%	ODS	9	0	50,0%	-50,0%
	KDU-ČSL	0	0	0,0%	KDU-ČSL	5	1	27,8%	27,8%
	SZ	0	0	0,0%	SZ	4	1	22,2%	22,2%
		16	6	100,0%		18	2	100,0%	50,0%
7.	Topolánék II (2007)				Fischer (2009)				
	ODS	9	0	50,0%	rendkívüli kormány				100,0%
	KDU-ČSL	5	1	27,8%					
	SZ	4	1	22,2%					
		18	2	100,0%					
8.	Fischer (2009)				Nečas (2010)				
	rendkívüli kormány				ODS	6	0	40,0%	100,0%
					TOP09	5	1	33,3%	
					VV	4	0	26,7%	
						15	1	100,0%	

korm- váltás sor- száma	régí kormány				új kormány				min.-i posztok változása (%)
	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)	
9.	Nečas (2010)				Rusnok (2013)				100,0%
	ODS	6	0	40,0%	rendkívüli kormány				
	TOP09	5	1	33,3%					
	VV	4	0	26,7%					
		15	1	100,0%					
10.	Rusnok (2013)				Sobotka (2014)				100,0%
	rendkívüli kormány				ČSSD	8	0	47,1%	
					ANO	6	0	35,3%	
					KDU-ČSL	3	0	17,6%	
		17	0	100,0%					
11.	Sobotka (2014)				Babiš I (2017)				-17,6%
	ČSSD	8	0	47,1%	ČSSD	0	0	0,0%	
	ANO	6	0	35,3%	ANO	15	9	100,0%	
	KDU-ČSL	3	0	17,6%	KDU-ČSL	0	0	0,0%	
		17	0	100,0%	15	9	100,0%	64,7%	
12.	Babiš I (2017)				Babiš II (2018)				33,3%
	ANO	15	9	100,0%	ANO	10	6	66,7%	
	ČSSD	0	0	0,0%	ČSSD	5	1	33,3%	
		15	9	100,0%	15	7	100,0%	33,3%	

b) rendkívüli kormányok (illetve Topolánek és Babiš első kormánya) nélkül

korm.- váltás sor- száma	régii kormány			új kormány			min.-i posztok változása (%)
	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	

		Klaus I (1992)			Klaus II (1996)				
1.	ODS	11	0	57,9%	ODS	8	0	50,0%	-18,4%
	KDS	2	0	10,5%					
	KDU-ČSL	4	0	21,1%	KDU-ČSL	4	0	25,0%	3,9%
	ODA	2	0	10,5%	ODA	4	0	25,0%	14,5%
		19	0	100,0%		16	0	100,0%	18,4%

		Klaus II (1996)			Zeman (1998)				
2.	ODS	8	0	50,0%	ODS	0	0	0,0%	-50,0%
	KDU-ČSL	4	0	25,0%	KDU-ČSL	0	0	0,0%	-25,0%
	ODA	4	0	25,0%	ODA	0	0	0,0%	-25,0%
	ČSSD	0	0	0,0%	ČSSD	19	1	100,0%	100,0%
		16	0	100,0%		19	1	100,0%	100,0%

korm.- váltás sor- szama	régí kormány			új kormány			min.-i posztok váltása (%)		
	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli		min.-i posztok (%)	
3.	Zeman (1998)								
	ČSSD	19	1	100,0%	ČSSD	11	0	64,7%	-35,3%
	KDU-ČSL	0	0	0,0%	KDU-ČSL	3	0	17,6%	17,6%
	US-DEU	0	0	0,0%	US-DEU	3	0	17,6%	17,6%
		19	1	100,0%		17	0	100,0%	35,3%
4.	Spidla/Gross/Paroubek (2002)								
	ČSSD	11	0	64,7%	ČSSD	0	0	0,0%	-64,7%
	KDU-ČSL	3	0	17,6%	KDU-ČSL	5	1	27,8%	10,1%
	US-DEU	3	0	17,6%	US-DEU	0	0	0,0%	-17,6%
	ODS	0	0	0,0%	ODS	9	0	50,0%	50,0%
	SZ	0	0	0,0%	SZ	4	1	22,2%	22,2%
		17	0	100,0%		18	2	100,0%	82,4%
5.	Topolánek (2007)								
	ČSSD	11	0	64,7%	ČSSD	0	0	0,0%	-64,7%
	KDU-ČSL	3	0	17,6%	KDU-ČSL	5	1	27,8%	10,1%
	US-DEU	3	0	17,6%	US-DEU	0	0	0,0%	-17,6%
	ODS	0	0	0,0%	ODS	9	0	50,0%	50,0%
	SZ	0	0	0,0%	SZ	4	1	22,2%	22,2%
			17	0	100,0%		18	2	100,0%
Néčas (2010)									
ODS	9	0	50,0%	ODS	6	0	40,0%	-10,0%	
KDU-ČSL	5	1	27,8%	KDU-ČSL	0	0	0,0%	-27,8%	
SZ	4	1	22,2%	SZ	0	0	0,0%	-22,2%	
TOP09	0	0	0,0%	TOP09	5	1	33,3%	33,3%	
VV	0	0	0,0%	VV	4	0	26,7%	26,7%	
		18	2	100,0%		15	1	100,0%	60,0%

12.1.3. Szlovákia

korm.- váltás sor- száma	régii kormány				új kormány				min.-i posztok változása (%)	
	kormány- pártok		min.-i posztok (fő)		kormány- pártok		min.-i posztok (fő)			min.-i posztok (%)
	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)		
1.	Moravčák (1994)									
	HZDS	14	1	93,3%	HZDS	0	0	0,0%	-93,3%	
	SNS	1	0	6,7%	SNS	0	0	0,0%	-6,7%	
	SDĽ	0	0	0,0%	SDĽ	7	0	38,9%	38,9%	
	DU	0	0	0,0%	DU	6	0	33,3%	33,3%	
	KDH	0	0	0,0%	KDH	5	0	27,8%	27,8%	
	15	1	100,0%		18	0	100,0%	100,0%		
2.	Meciar III (1994)									
	SDĽ	7	0	38,9%	SDĽ	0	0	0,0%	-38,9%	
	DU	6	0	33,3%	DU	0	0	0,0%	-33,3%	
	KDH	5	0	27,8%	KDH	0	0	0,0%	-27,8%	
	HZDS	0	0	0,0%	HZDS	12	0	66,7%	66,7%	
	ZSR	0	0	0,0%	ZSR	4	0	22,2%	22,2%	
	SNS	0	0	0,0%	SNS	2	0	11,1%	11,1%	
		18	0	100,0%		18	0	100,0%	100,0%	

korm.- váltás sor- száma	régí kormány				új kormány				min.-i posztok váltózása (%)		
	kormány- pártok		min.-i posztok (fő)		kormány- pártok		min.-i posztok (fő)			min.-i posztok (%)	
3.	Mečiar III (1994)										
	HZDS	12	0	0	66,7%	HZDS	0	0	0	0,0%	-66,7%
	ZSR	4	0	0	22,2%	ZSR	0	0	0	0,0%	-22,2%
	SNS	2	0	0	11,1%	SNS	0	0	0	0,0%	-11,1%
	SDK	0	0	0	0,0%	SDK	9	0	0	45,0%	45,0%
	SDL	0	0	0	0,0%	SDL	6	0	0	30,0%	30,0%
	MKP	0	0	0	0,0%	MKP	3	0	0	15,0%	15,0%
SOP	0	0	0	0,0%	SOP	2	0	0	10,0%	10,0%	
		18	0	0	100,0%		20	0	0	100,0%	100,0%
4.	Dzurinda I (1998)										
	SDL	6	0	0	30,0%	SDL	0	0	0	0,0%	-30,0%
	SOP	2	0	0	10,0%	SOP	0	0	0	0,0%	-10,0%
	SDK	9	0	45,0%	SDKÚ	6	0	0	37,5%	11,3%	
					KDH	3	0	0	18,8%		
	MKP	3	0	0	15,0%	MKP	4	0	0	25,0%	10,0%
	ANO	0	0	0	0,0%	ANO	3	0	0	18,8%	18,8%
		20	0	0	100,0%		16	0	0	100,0%	40,0%
Dzurinda II (2002)											

korm.- váltás sor- száma	régí kormány				új kormány				min.-i posztok váltása (%)
	kormány- pártok	min.-i posztok (f6)	ebból párton kívüli	min.-i posztok (%)	kormány- pártok	min.-i posztok (f6)	ebból párton kívüli	min.-i posztok (%)	

Fico III (2016)									
10.	Smer	9	3	60,0%	Smer	9	3	60,0%	0,0%
	SNS	3	3	20,0%	SNS	3	3	20,0%	0,0%
	Most-Híd	2	0	13,3%	Most-Híd	3	0	20,0%	6,7%
	Siet'	1	0	6,7%	Siet'	0	0	0,0%	-6,7%
		15	6	100,0%		15	6	100,0%	6,7%

Fico IV/Pellegrini (2016)									
11.	Smer	9	3	60,0%	Smer	0	0	0,0%	-60,0%
	SNS	3	3	20,0%	SNS	0	0	0,0%	-20,0%
	Most-Híd	3	0	20,0%	Most-Híd	0	0	0,0%	-20,0%
	OLaNO	0	0	0,0%	OLaNO	8	0	50,0%	50,0%
	SR	0	0	0,0%	SR	3	1	18,8%	18,8%
SaS	0	0	0,0%	SaS	3	1	18,8%	18,8%	
ZL	0	0	0,0%	ZL	2	0	12,5%	12,5%	
	15	6	100,0%		16	2	100,0%	100,0%	

Matovič (2020)

12.1.4. Lengyelország

kormánsváltás sor-száma	régikormány			új kormány			min.-i posztok változása (%)		
	kormány-pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	kormány-pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli		min.-i posztok (%)	
1.	Olszewski (1991)			Suchocka (1992)					
	PC	12	8	70,6%	PC	0	0,0%	-70,6%	
	ZChN	3	0	17,6%	ZChN	5	0	20,0%	2,4%
	PL	2	0	11,8%	PL	4	0	16,0%	4,2%
	UD	0	0	0,0%	UD	9	4	36,0%	36,0%
	KLD	0	0	0,0%	KLD	4	0	16,0%	16,0%
	PChD	0	0	0,0%	PChD	1	0	4,0%	4,0%
	PPPP (PPG)	0	0	0,0%	PPPP (PPG)	1	0	4,0%	4,0%
	SLCh	0	0	0,0%	SLCh	1	0	4,0%	4,0%
		17	8	100,0%		25	4	100,0%	70,6%

korm.- sor- száma	régí kormány				új kormány				min.-i posztok változása (%)
	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)	
2.	Suchocka (1992)				Pawliak/Oleksy/Cimoszewicz (1993)				
	ZChN	5	0	20,0%	ZChN	0	0	0,0%	-20,0%
	PL	4	0	16,0%	PL	0	0	0,0%	-16,0%
	UD	9	4	36,0%	UD	0	0	0,0%	-36,0%
	KLD	4	0	16,0%	KLD	0	0	0,0%	-16,0%
	PChD	1	0	4,0%	PChD	0	0	0,0%	-4,0%
	PPPP (PPG)	1	0	4,0%	PPPP (PPG)	0	0	0,0%	-4,0%
	SLCh	1	0	4,0%	SLCh	0	0	0,0%	-4,0%
	SLD	0	0	0,0%	SLD	9	4	42,9%	42,9%
	PSL	0	0	0,0%	PSL	9	2	42,9%	42,9%
	25	4	100,0%		18	6	85,7%	100,0%	
3.	Pawliak/Oleksy/Cimoszewicz 1993				Buzek I (1997)				
	SLD	9	4	50,0%	SLD	0	0	0,0%	-50,0%
	PSL	9	2	50,0%	PSL	0	0	0,0%	-50,0%
	AWS	0	0	0,0%	AWS	17	0	73,9%	73,9%
	UW	0	0	0,0%	UW	6	1	26,1%	26,1%
		18	6	85,7%		23	1	100,0%	100,0%

korm.- sor- száma	régli kormány				új kormány				min.-i posztok változása (%)
	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)	
4.	Buzek I (1997)								Buzek II (2000)
	AWS	17	0	73,9%	AWS	18	4	100,0%	
	UW	6	1	26,1%	UW	0	0	0,0%	
		23	1	100,0%		18	4	100,0%	
5.	Buzek II (2000)								Miller I (2001)
	AWS	18	4	100,0%	AWS	0	0	0,0%	
	SLD	0	0	0,0%	SLD	13	2	81,3%	
	PSL	0	0	0,0%	PSL	2	0	12,5%	
	UP	0	0	0,0%	UP	1	0	6,3%	
		18	4	100,0%		16	2	100,0%	
6.	Miller I (2001)								Miller II/Belka (2003)
	SLD	13	2	81,3%	SLD	15	5	93,8%	
	PSL	2	0	12,5%	PSL	0	0	0,0%	
	UP	1	0	6,3%	UP	1	0	6,3%	
		16	2	100,0%		16	5	100,0%	
								12,5%	

korm.- sor- száma	régı kormány				új kormány				min.-i posztok változása (%)
	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)	kormány- pártok	min.-i posztok (fő)	ebből párton kívüli	min.-i posztok (%)	
7.	Miller II/Belka (2003)								
	SLD	15	5	93,8%	SLD	0	0	0,0%	-93,8%
	UP	1	0	6,3%	UP	0	0	0,0%	-6,3%
	PiS	0	0	0,0%	PiS	18	7	100,0%	100,0%
		16	5	100,0%		18	7	100,0%	100,0%
8.	Marcinkiewicz I (2005)								
	PiS	18	7	100,0%	PiS	16	5	76,2%	-23,8%
	SRP	0	0	0,0%	SRP	3	0	14,3%	14,3%
	LPR	0	0	0,0%	LPR	2	0	9,5%	9,5%
		18	7	100,0%		21	5	100,0%	23,8%
9.	Marcinkiewicz II/Kacziński (2006)								
	PiS	16	5	76,2%	PiS	0	0	0,0%	-76,2%
	SRP	3	0	14,3%	SRP	0	0	0,0%	-14,3%
	LPR	2	0	9,5%	LPR	0	0	0,0%	-9,5%
	PO	0	0	0,0%	PO	16	7	84,2%	84,2%
PSL	0	0	0,0%	PSL	3	0	15,8%	15,8%	
	21	5	100,0%		19	7	100,0%	100,0%	

12.2. A PÁRTOK EFFEKTÍV SZÁMÁNAK SZÁMÍTÁSA

A számítások forrásai többnyire a választási szervek honlapja:

- Magyarország: a Nemzeti Választási Iroda – korábban Országos Választási Iroda – honlapja (<http://valasztas.hu/>), illetve – 1990-re és 1994-re – SZOBOSZLAI, 1990: 596–597; BŐHM–SZOBOSZLAI, 1995: 930.
- Csehország: a Cseh Statisztikai Hivatal választási honlapja (http://www.volby.cz/index_en.htm)
- Szlovákia: a Szlovák Statisztikai Hivatal választási honlapja (<http://volby.statistics.sk/index-en.html>)
- Lengyelország: az Állami Választási Bizottság honlapja (http://pkw.gov.pl/315_Wybory_do_Sejmu_i_do_Senatu), illetve 1991-re, 1993-ra és 1997-re ROSE–MUNRO, 2009: 202–208.

Megjegyzések:

- A pártok neveit/rövidítéseit olyan formában tüntettem fel, ahogyan az a fenti forrásokban szerepelt
- A parlamentbe (listán) bejutó pártok félkövérrel jelölve

12.2.1. Magyarország

1990

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
MDF	24,73	42,75
SZDSZ	21,39	24,35
FKGP	11,73	11,40
MSZP	10,89	8,55
FIDESZ	8,95	5,70
KDNP	6,46	5,44
MSZMP	3,68	0,00
MSZDP	3,55	0,00
AGRÁRSZÖVETSÉG	3,13	0,00
VÁLLALKOZÓK PÁRTJA	1,89	0,00
HAZAFIAS VÁLASZTÁSI KOALÍCIÓ	1,87	0,00
MAGYAR NÉPPÁRT	0,75	0,00
MAGYARORSZÁGI ZÖLD PÁRT	0,36	0,00
NEMZETI KISGAZDA ÉS POLG. PÁRT	0,20	0,00
MO.-I SZÖVETKEZETI AGRÁRPÁRT	0,10	0,00
FÜGGETL. MAGYAR DEMOKRATA PÁRT	0,06	0,00
SZABADSÁGPÁRT	0,06	0,00
MAGYAR FÜGGETLENSÉGI PÁRT	0,04	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,1491	0,2686
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	6,7	3,7

1994

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
MSZP	32,99	54,15
SZDSZ	19,73	18,13
MDF	11,73	9,84
FKGP	8,82	6,74
KDNP	7,03	5,70
FIDESZ	7,01	5,18
MUNKÁSPÁRT	3,18	0,00
KÖZTÁRSASÁG PÁRT	2,53	0,00
AGRÁRSZÖVETSÉG	2,10	0,00
MIÉP	1,58	0,00
MSZDP	0,94	0,00
EGYESÜLT KISGAZDA PÁRT	0,82	0,00
LPSZ VÁLLALKOZÓK PÁRTJA	0,61	0,00
NEMZETI DEMOKRATÁK	0,52	0,00
MAGYARORSZÁGI ZÖLD PÁRT	0,16	0,00
KIEGYEZÉS KISGAZDAPÁRT	0,10	0,00
KONZERVATÍV PÁRT	0,03	0,00
PIACPÁRT	0,01	0,00
ZÖLD ALTERNATÍVA	0,01	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,1817	0,3462
Pártok effektív száma	Választási	Parlamentari
	5,5	2,9

1998

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
MSZP	32,92	34,72
FIDESZ	29,48	38,34
FKGP	13,15	12,44
SZDSZ	7,57	6,22
MIÉP	5,47	3,63
MUNKÁSPÁRT	3,95	0,00
MDF	2,80	4,40
KERESZTÉNYDEMOKRATA NÉPPÁRT	2,31	0,00
MDNP-NÉPPÁRT	1,34	0,00
ÚJ SZÖVETSÉG	0,49	0,00
EGYÜTT MAGYARORSZÁGÉRT UNIÓ	0,19	0,00
NEMZETISÉGI FÓRUM	0,13	0,00
MSZDP	0,08	0,00
ZÖLD PÁRT	0,07	0,00
VÁLLALKOZÓK PÁRTJA	0,05	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,2244	0,2901
Pártok effektív száma	Választási	Parlament
	4,5	3,4

2002

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
MSZP	42,05	46,11
FIDESZ-MDF	41,07	48,70
SZDSZ	5,57	5,18
MIÉP	4,37	0,00
CENTRUM	3,90	0,00
MUNKÁSPÁRT	2,16	0,00
FÜGGETLEN KISGAZDAPÁRT	0,75	0,00
ÚJ BALOLDAL	0,06	0,00
REFORM KISGAZDAPÁRT	0,02	0,00
SZDP	0,02	0,00
MRP	0,01	0,00
KISGAZDAPÁRT	0,01	0,00
MAVEP	0,01	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,3526	0,4525
Pártok effektív száma	Választási	Parlamentari
	2,8	2,2

2006

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
MSZP	43,21	49,22
FIDESZ-KDNP	42,03	42,49
SZDSZ	6,50	5,18
MDF	5,04	2,85
MIÉP-JOBBIK	2,20	0,00
MUNKÁSPÁRT	0,41	0,00
CENTRUM	0,32	0,00
MCF	0,08	0,00
ZÖLDEK PÁRTJA	0,05	0,00
MVPP	0,05	0,00
KDP	0,04	0,00
FKNP	0,02	0,00
43	0,02	0,00
MESZ	0,01	0,00
MUNKÁSPÁRT 2006	0,01	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,3703	0,4262
Pártok effektív száma	Választási	Parlamentari
	2,7	2,3

2010

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
FIDESZ-KDNP	52,73	68,13
MSZP	19,30	15,28
JOBBIK	16,67	12,18
LEHET MÁÁS A POLITIKA	7,48	4,15
MDF	2,67	0,00
CIVILEK	0,89	0,00
MUNKÁSPÁRT	0,11	0,00
MSZDP	0,08	0,00
ÖSSZEFOGÁS PÁRT	0,05	0,00
MIÉP	0,03	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,3495	0,5038
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	2,9	2,3

2014*

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
FIDESZ-KDNP	44,87	66,83
MSZP-EGYÜTT-DK-PM-MLP	25,57	19,10
JOBBIK	20,22	11,56
LMP	5,34	2,51
MUNKÁSPÁRT	0,56	0,00
A HAZA NEM ELADÓ MOZGALOM PÁRT	0,47	0,00
SERES MÁRIA SZÖVETSÉGESEI	0,44	0,00
ZÖLDEK PÁRTJA	0,37	0,00
SZOCIÁLDEMOKRATÁK	0,30	0,00
EGYÜTT 2014	0,28	0,00
SEM	0,25	0,00
KTI	0,22	0,00
JESZ	0,20	0,00
MCP	0,17	0,00
FÜGGETLEN KISGAZDAPÁRT	0,16	0,00
ÖSSZEFOGÁS	0,13	0,00
ÚDP	0,04	0,00
ÚMP	0,03	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,3106	0,4968
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	3,2	2,0

* A nemzetiségi listák nélkül

2018*

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
FIDESZ-KDNP	49,27	66,83
JOBBIK	19,06	13,07
MSZP-P	11,91	10,05
LMP	7,06	4,52
DK	5,38	4,02
MOMENTUM	3,06	0,00
MKP	1,73	0,00
EGYÜTT	0,66	0,00
MUNKÁSPÁRT	0,27	0,00
CSP	0,19	0,00
MIÉP	0,15	0,00
SEM	0,13	0,00
TENNI AKARÁS MOZGALOM	0,09	0,00
MCP	0,07	0,00
KÖZÖS NEVEZŐ	0,07	0,00
SZEM PÁRT	0,05	0,00
KÖSSZ	0,05	0,00
IRÁNYTŰ	0,03	0,00
REND PÁRT	0,03	0,00
ÖSSZEFOGÁS PÁRT	0,02	0,00
MEDETE PÁRT	0,02	0,00
NP	0,02	0,00
EU.ROM	0,02	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,3024	0,4775
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	3,3	2,1

* A nemzetiségi listák nélkül

12.2.2. Csehország

1992

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Koalice ODS a KDS	29,73	38,00
Koalice Levý blok-KSČM, DL ČSFR	14,05	17,50
Čsl.sociální demokracie	6,53	8,00
Liberálně sociální unie	6,52	8,00
Křesť.dem.unie-Čsl.str.lidová	6,28	7,50
Sdruž.pro rep.-Republ.str.Čsl.	5,98	7,00
Občanská demokratická aliance	5,93	7,00
Hnutí za sam.dem.-Sp.Mor.a Sl.	5,87	7,00
Občanské hnutí	4,59	0,00
Hnutí důchodců za živ.jistoty	3,77	0,00
Str.čs.podnik.živnost.a roln.	3,15	0,00
Klub angažovaných nestraníků	2,69	0,00
Nezávislá iniciativa (NEI)	1,37	0,00
Strana přátel piva	1,30	0,00
Hnutí za sociální spravedlnost	1,08	0,00
Demokraté 92 za společný stát	0,58	0,00
Rómská občan.iniciativa ČSFR	0,26	0,00
Str.republ.a nár.dem.jednoty	0,17	0,00
Nár.soc.strana-Čs.str.nár.soc.	0,15	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,1369	0,2082
Pártok effektív száma	Választási	Parlamentí
	7,3	4,8

1996

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Občanská demokratická strana	29,62	34,00
Česká str.sociál.demokratická	26,44	30,50
Komunistická str.Čech a Moravy	10,33	11,00
Křesť.a dem.unie-Čs.str.lid.	8,08	9,00
Sdruž.pro rep.-Republ.str.Čsl.	8,01	9,00
Občanská demokratická aliance	6,36	6,50
Důchodci za životní jistoty	3,09	0,00
Demokratická unie	2,80	0,00
Svobodní demokraté-LSNS	2,05	0,00
Levý blok	1,40	0,00
Nezávislí	0,50	0,00
Českomoravská unie středu	0,45	0,00
Hn.samosp.M.aSl.-Mor.nár.sjed.	0,42	0,00
Mor.nár.str.-Hn.slezskom.sjed.	0,27	0,00
Strana demokratické levice	0,13	0,00
Česká pravice	0,05	0,00
Pravý blok	0,00	0,00
Strana českosloven.komunistů	0,00	0,00
Strana zelených	0,00	0,00
Celostátní aktiv občanů	0,00	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,1877	0,2412
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	5,3	4,1

1998

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Česká str.sociálně demokrat.	32,31	37,00
Občanská demokratická strana	27,74	31,50
Komunistická str.Čech a Moravy	11,03	12,00
Křesť.demokr.unie-Čs.str.lid.	9,00	10,00
Unie svobody	8,60	9,50
Sdruž.pro rep.-Republ.str.Čsl.	3,90	0,00
Důchodci za životní jistoty	3,06	0,00
Demokratická unie	1,45	0,00
Strana zelených	1,12	0,00
Nezávislí	0,87	0,00
Moravská demokratická strana	0,37	0,00
Česká strana národně sociální	0,29	0,00
Občanská koalice-Politic.klub	0,25	0,00
Celostátní aktiv občanů	0,00	0,00
Sdružení důchodců ČR	0,00	0,00
Alternativa 2000	0,00	0,00
Pravý blok	0,00	0,00
Občanská demokratická aliance	0,00	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,2119	0,2696
Pártok effektív száma	Választási	Parlamentí
	4,7	3,7

2002

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Ceska str.socialne demokrat.	30,20	35,00
Obcanska demokraticka strana	24,47	29,00
Komunisticka str.Cech a Moravy	18,51	20,50
Koalice KDU-CSL, US-DEU	14,27	15,50
Sdruzeni nezavislych	2,78	0,00
Strana zelenych	2,36	0,00
Republikani Miroslava Sladka	0,97	0,00
Str.venkova-spoj.obcan.sily	0,87	0,00
Strana za zivotni jistoty	0,86	0,00
Ceska strana narodne socialni	0,81	0,00
Nadeje	0,62	0,00
Pravy Blok	0,59	0,00
Obcanska demokraticka aliance	0,50	0,00
Volba pro budoucnost	0,35	0,00
Cesta zmeny	0,27	0,00
Moravska demokraticka strana	0,27	0,00
Strana zdraveho rozumu	0,22	0,00
Akce za zrus.Senatu a proti t.	0,20	0,00
Balbinova poeticka strana	0,19	0,00
Humanisticka aliance	0,17	0,00
Republikani	0,14	0,00
Narodne demokraticka strana	0,11	0,00
Demokraticka liga	0,08	0,00
Ceska pravice	0,04	0,00
Romska obcanska iniciativa CR	0,01	0,00
Ceske socialne demokrat.hnuti	0,01	0,00
Nove hnuti	0,00	0,00
Strana demokrat.socialismu	0,00	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,2075	0,2727
Pártok effektív száma	Választási	Parlamentí
	4,8	3,7

2006

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Obcanska demokraticka strana	35,38	40,50
Ceska str.socialne demokrat.	32,32	37,00
Komunisticka str.Cech a Moravy	12,81	13,00
Krest.demokr.unie-Cs.str.lid.	7,22	6,50
Strana zelenych	6,29	3,00
SNK Evropsti demokrate	2,08	0,00
NEZ.DEMOKRATE (preds.V.Zelezny)	0,68	0,00
NEZAVISLI	0,61	0,00
Strana zdraveho rozumu	0,46	0,00
Pravy Blok	0,38	0,00
Unie svobody-Demokraticka unie	0,30	0,00
Pravo a Spravedlnost	0,23	0,00
Moravane	0,23	0,00
STRANA ROVNOST SANCI	0,20	0,00
Narodni strana	0,17	0,00
Koalice pro Ceskou republiku	0,15	0,00
Koruna Ceska (monarch.strana)	0,13	0,00
Balbinova poeticka strana	0,12	0,00
4 VIZE-www.4vize.cz	0,05	0,00
Helax-Ostrava se bavi	0,02	0,00
Ceska str.narod.socialisticka	0,02	0,00
Humanisticka strana	0,01	0,00
Folklor i Spolecnost	0,01	0,00
Ceske hnuti za narodni jednotu	0,00	0,00
Liberalni reformni strana	0,00	0,00
Ceska pravice	0,00	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,2558	0,3230
Pártok effektív száma	Választási	Parlamentí
	3,9	3,1

2010

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Ceska str.socialne demokrat.	22,08	28,00
Obcanska demokraticka strana	20,22	26,50
TOP 09	16,70	20,50
Komunisticka str.Cech a Moravy	11,27	13,00
Veci verejne	10,88	12,00
Krest.demokr.unie-Cs.str.lid.	4,39	0,00
Strana Prav Obcanu ZEMANOVCÍ	4,33	0,00
Suverenita-blok J.Bobosikove	3,67	0,00
Strana zelenych	2,44	0,00
Delnic.str.socialni spravdl.	1,14	0,00
Ceska piratska strana	0,80	0,00
Strana svobodnych obcanu	0,74	0,00
Volte Pr.Blok www.cibulka.net	0,47	0,00
OBCANE.CZ	0,25	0,00
Moravane	0,22	0,00
Konzervativni strana	0,08	0,00
Koruna Ceska (monarch.strana)	0,07	0,00
STOP	0,06	0,00
Sdruz.pro rep.-Republ.str.Csl.	0,03	0,00
Ceska str.narod.socialisticka	0,02	0,00
Klicove hnuti	0,02	0,00
Humanisticka strana	0,01	0,00
Liberalove.CZ	0,00	0,00
Ceska strana narodne socialni	0,00	0,00
NARODNI PROSPERITA	0,00	0,00
EVROPSKY STRED	0,00	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,1481	0,2220
Pártok effektív száma	Választási	Parlamentí
	6,8	4,5

2013

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Ceska str.socialne demokrat.	20,45	25,00
ANO 2011	18,65	23,50
Komunisticka str.Cech a Moravy	14,91	16,50
TOP 09	11,99	13,00
Obcanska demokraticka strana	7,72	8,00
Usvit prime demokr.T.Okamury	6,88	7,00
Krest.demokr.unie-Cs.str.lid.	6,78	7,00
Strana zelenych	3,19	0,00
Ceska piratska strana	2,66	0,00
Strana svobodnych obcanu	2,46	0,00
Strana Prav Obcanu ZEMANOVCI	1,51	0,00
Delnic.str.socialni spravdl.	0,86	0,00
politicke hnuti Zmena	0,57	0,00
HLAVU VZHURU – volebni blok	0,42	0,00
Suver.-Strana zdraveho rozumu	0,27	0,00
Strana soukromniku CR	0,26	0,00
Koruna Ceska (monarch.strana)	0,17	0,00
LEV 21-Narodni socialiste	0,07	0,00
Volte Pr.Blok www.cibulka.net	0,02	0,00
Aktiv nezavislych obcanu	0,02	0,00
Romska demokraticka strana	0,01	0,00
Klub angazovanych nestraniku	0,00	0,00
OBCANE 2011	0,00	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,1312	0,1781
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	7,6	5,6

2017

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
ANO 2011	29,64	39,00
Obcanska demokraticka strana	11,32	12,50
Ceska piratska strana	10,79	11,00
Svob.a pr.dem.-T.Okamura (SPD)	10,64	11,00
Komunisticka str.Cech a Moravy	7,76	7,50
Ceska str.socialne demokrat.	7,27	7,50
Krest.demokr.unie-Cs.str.lid.	5,80	5,00
TOP 09	5,31	3,50
STAROSTOVE A NEZAVISLI	5,18	3,00
Strana svobodnych obcanu	1,56	0,00
Strana zelenych	1,46	0,00
ROZUMNI-stop migraci,diktat.EU	0,72	0,00
REALISTE	0,71	0,00
Strana Prav Obcanu	0,36	0,00
SPORTOVCI	0,20	0,00
Delnic.str.socialni spravdl.	0,20	0,00
SPR-Republ.str.Csl. M.Sladka	0,19	0,00
Rad naroda – Vlastenecka unie	0,17	0,00
Obcanska demokraticka aliance	0,15	0,00
Blok proti islam.-Obran.domova	0,10	0,00
Referendum o Evropske unii	0,08	0,00
CESTA ODPOVEDNE SPOLECNOSTI	0,07	0,00
Radostne Cesko	0,07	0,00
Dobra volba 2016	0,07	0,00
Ceska strana narodne socialni	0,03	0,00
Volte Pr.Blok www.cibulka.net	0,00	0,00
Spolec.proti vyst.v Prok.udoli	0,00	0,00
OBCANE 2011-SPRAVEDL. PRO LIDI	0,00	0,00
Unie H.A.V.E.L.	0,00	0,00
Ceska narodni fronta	0,00	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,1444	0,2078
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	6,9	4,8

12.2.3. Szlovákia

1992

Párt	szavazat- arány (%)	mandátum- arány (%)
Hnutie za demokratické Slovensko	37,26	49,33
Strana demokratickej ľavice	14,70	19,33
Kresťanskodemokratické hnutie	8,89	12,00
Slovenská národná strana	7,93	10,00
Maďarské kresťansko-demokratické hnutie, Együttélés-Spolužitie	7,42	9,33
Občianska demokratická strana	4,04	0,00
Sociálnodemokratická strana na Slovensku	4,00	0,00
Demokratická strana – Občianska demokratická strana	3,31	0,00
Slovenské kresťansko-demokratické hnutie	3,05	0,00
Magyar Polgári Párt – Maďarská občianska strana	2,29	0,00
Strana zelených na Slovensku	2,14	0,00
Strana zelených	1,08	0,00
Strana práce a istoty	0,97	0,00
Komunistická strana Slovenska '91	0,76	0,00
Rómská občianska iniciatíva	0,60	0,00
Združenie pre republiku – Republikánska strana Česko-Slovenska	0,33	0,00
Strana slobody – Strana národného zjednotenia	0,31	0,00
Slovenská ľudová strana	0,30	0,00
Hnutie za oslobodenie Slovenska	0,23	0,00
Hnutie za samosprávnú demokraciu – Spoločnosť pre Moravu a Sliezsko	0,13	0,00
Hnutie za sociálnu spravodlivosť	0,11	0,00
Národní liberáli	0,08	0,00
Hnutie za slobodu prejavu – Slovenská republikánska únia	0,07	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,1867	0,3138
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	5,4	3,2

1994

Párt	szavazat- arány (%)	mandátum- arány (%)
Hnutie za demokratické Slovensko a Roľnícka strana Slovenska	34,96	40,67
Spoločná voľba – koalícia SĎĽ, SDSS, SZS, HP SR	10,41	12,00
Maďarská koalícia (MKDH, ESWS, MOS)	10,18	11,33
Kresťanskodemokratické hnutie	10,08	11,33
Demokratická únia Slovenska	8,57	10,00
Združenie robotníkov Slovenska	7,34	8,67
Slovenská národná strana	5,40	6,00
Demokratická strana	3,42	0,00
Komunistická strana Slovenska 2	2,73	0,00
Kresťanská sociálna únia Slovenska	2,05	0,00
Nové Slovensko	1,33	0,00
Strana proti korupcii – za poriadok, prácu a peniaze pre všetkých slušných občanov	1,31	0,00
Hnutie za prosperujúce Česko + Slovensko	1,05	0,00
Rómska občianska iniciatíva v Slovenskej republike	0,67	0,00
Sociálna demokracia	0,24	0,00
Reálna sociálnodemokratická strana Slovákov	0,12	0,00
Združenie pre republiku – Republikáni	0,04	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,1721	0,2266
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	5,8	4,4

1998

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Hnutie za demokratické Slovensko	27,00	28,67
Slovenská demokratická koalícia	26,33	28,00
Strana demokratickej ľavice	14,66	15,33
Strana maďarskej koalície – Magyar Koalíció Pártja	9,12	10,00
Slovenská národná strana	9,07	9,33
Strana občianskeho porozumenia	8,01	8,67
Komunistická strana Slovenska	2,79	0,00
Združenie robotníkov Slovenska	1,30	0,00
Naše Slovensko	0,48	0,00
Slovenská ľudová strana	0,27	0,00
Maďarské ľudové hnutie za zmierenie a prosperitu – Magyar Népi Mozgalom a Megbékélésért és a Jólétért	0,19	0,00
Nezávislá iniciatíva (NEI) Slovenskej republiky	0,18	0,00
Béčko – Revolučná robotnícka strana	0,13	0,00
Slovenská národná jednota	0,13	0,00
Jednotná strana pracujúcich Slovenska	0,10	0,00
Národná alternatíva Slovenska	0,09	0,00
Hnutie tretej cesty	0,07	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,1877	0,21032
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	5,3	4,8

2002

Párt	szavazat- arány (%)	mandátum- arány (%)
Hnutie za demokratické Slovensko	19,50	24,00
Slovenská demokratická a kresťanská únia	15,09	18,67
SMER	13,46	16,67
Strana maďarskej koalície – Magyar Koalíció Pártja	11,16	13,33
Kresťanskodemokratické hnutie	8,25	10,00
Aliancia nového občana	8,01	10,00
Komunistická strana Slovenska	6,32	7,33
Pravá Slovenská národná strana	3,65	0,00
Slovenská národná strana	3,32	0,00
Hnutie za demokraciu	3,28	0,00
Sociálnodemokratická alternatíva	1,79	0,00
Strana demokratickej ľavice	1,36	0,00
Strana zelených na Slovensku	0,98	0,00
Nezávislá občianska strana nezamestnaných a poškodených	0,91	0,00
Združenie robotníkov Slovenska	0,54	0,00
Žena a rodina	0,43	0,00
Občianska konzervatívna strana	0,32	0,00
Robotnícka strana ROSA	0,30	0,00
Rómska občianska iniciatíva SR	0,29	0,00
Strana za demokratické práva občanov	0,23	0,00
Ľavicový blok	0,22	0,00
Politické hnutie Rómov na Slovensku – ROMA	0,21	0,00
Slovenská národná jednota	0,15	0,00
Béčko – Revolučná robotnícka strana	0,09	0,00
Ľudová strana	0,02	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,1129	0,1634
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	8,9	6,1

2006

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
SMER – sociálna demokracia	29,14	33,33
Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana	18,35	20,67
Slovenská národná strana	11,73	13,33
Strana maďarskej koalície – Magyar Koalíció Pártja	11,68	13,33
Ľudová strana – Hnutie za demokratické Slovensko	8,79	10,00
Kresťanskodemokratické hnutie	8,31	9,33
Komunistická strana Slovenska	3,88	0,00
Slobodné fórum	3,47	0,00
Aliancia nového občana	1,42	0,00
Hnutie za demokraciu	0,63	0,00
NÁDEJ	0,63	0,00
Ľavicový blok	0,39	0,00
Združenie robotníkov Slovenska	0,29	0,00
Občianska konzervatívna strana	0,27	0,00
Slovenská národná koalícia – Slovenská vzájomnosť	0,17	0,00
Slovenská ľudová strana	0,16	0,00
Prosperita Slovenska	0,13	0,00
Agrárna strana vidieka	0,13	0,00
Strana demokratickej ľavice	0,12	0,00
Strana občianskej solidarity	0,10	0,00
Misia 21 – Nová kresťanská demokracia	0,10	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,1637	0,2081
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	6,1	4,8

2010

Párt	szavazat- arány (%)	mandátum- arány (%)
SMER – sociálna demokracia	34,79	41,33
Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana	15,42	18,67
Sloboda a Solidarita	12,14	14,67
Kresťanskodemokratické hnutie	8,52	10,00
MOST – HÍD	8,12	9,33
Slovenská národná strana	5,07	6,00
Strana maďarskej koalície – Magyar Koalíció Pártja	4,33	0,00
Ľudová strana – Hnutie za demokratické Slovensko	4,32	0,00
Strana demokratickej ľavice	2,41	0,00
Ľudová strana Naše Slovensko	1,33	0,00
Komunistická strana Slovenska	0,83	0,00
Únia – Strana pre Slovensko	0,70	0,00
Paliho Kapurková, veselá politická strana	0,57	0,00
EURÓPSKA DEMOKRATICKÁ STRANA	0,40	0,00
NOVÁ DEMOKRACIA	0,31	0,00
Strana rómskej koalície – SRK	0,27	0,00
Združenie robotníkov Slovenska	0,24	0,00
AZEN – Aliancia za Európu národov	0,13	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,1807	0,2495
Pártok effektív száma	Választási	Parlamentí
	5,5	4

2012

Párt	szavazat- arány (%)	mandátum- arány (%)
SMER – sociálna demokracia	44,41	55,33
Kresťanskodemokratické hnutie	8,82	10,67
OBYČAJNÍ LUDIA a nezávislé osobnosti	8,55	10,67
MOST – HÍD	6,89	8,67
Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana	6,09	7,33
Sloboda a Solidarita	5,88	7,33
Slovenská národná strana	4,55	0,00
Strana maďarskej koalície – Magyar Koalíció Pártja	4,28	0,00
Ľudová strana Naše Slovensko	1,58	0,00
99 % – občiansky hlas	1,58	0,00
Zmena zdola, Demokratická únia Slovenska	1,29	0,00
STRANA SLOBODNÉ SLOVO – NORY MOJSEJOVEJ	1,22	0,00
Ľudová strana – Hnutie za demokratické Slovensko	0,93	0,00
Komunistická strana Slovenska	0,72	0,00
Národ a Spravodlivosť – naša strana	0,63	0,00
Strana zelených	0,42	0,00
PRÁVO A SPRAVODLIVOSŤ	0,41	0,00
Robíme to pre deti – SF	0,34	0,00
Zelení	0,30	0,00
NÁŠ KRAJ	0,19	0,00
Strana demokratickej ľavice	0,18	0,00
Obyčajní ľudia	0,16	0,00
Strana občanov Slovenska	0,15	0,00
Strana živnostníkov Slovenska	0,15	0,00
Strana Rómskej únie na Slovensku	0,11	0,00
STRANA +1 HLAS	0,03	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,2292	0,3472
Pártok effektív száma	Választási	Parlamentí
	4,4	2,9

2016

Párt	szavazat- arány (%)	mandátum- arány (%)
SMER – sociálna demokracia	28,28	32,67
Sloboda a Solidarita	12,10	14,00
OBYČAJNÍ LUDIA a nezávislé osobnosti	11,02	12,67
Slovenská národná strana	8,64	10,00
Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko	8,04	9,33
SME RODINA – Boris Kollár	6,62	7,33
MOST – HÍD	6,50	7,33
#SIEŤ	5,60	6,67
Kresťanskodemokratické hnutie	4,94	0,00
Strana maďarskej komunity – Magyar Közösség Pártja	4,04	0,00
Slovenská občianska koalícia	0,83	0,00
Strana TIP	0,72	0,00
Strana zelených Slovenska	0,67	0,00
Komunistická strana Slovenska	0,62	0,00
Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana	0,26	0,00
ŠANCA	0,25	0,00
STRANA MODERNÉHO SLOVENSKA (SMS)	0,17	0,00
Odvaha – Veľká národná a proruská koalícia	0,13	0,00
PRIAMA DEMOKRACIA	0,13	0,00
VZDOR – strana práce	0,12	0,00
Maďarská kresťanskodemokratická aliancia – Magyar Kereszténydemokrata Szövetség	0,09	0,00
Demokrati Slovenska – Ludo Kaník	0,07	0,00
KOALÍCIA SPOLOČNE ZA SLOVENSKO	0,06	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,1367	0,1763
Pártok effektív száma	Választási	Parlament
	7,3	5,7

2020

Párt	szavazat- arány (%)	mandátum- arány (%)
OBYČAJNÍ LUDIA a nezávislé osobnosti (OLANO), NOVA, Kresťanská únia (KÚ), ZMENA ZDOLA	25,02	35,33
SMER – sociálna demokracia	18,29	25,33
SME RODINA	8,24	11,33
Kotlebovci – Ľudová strana Naše Slovensko	7,97	11,33
Koalícia Progresívne Slovensko a SPOLU – občianska demokracia	6,96	0,00
Sloboda a Solidarita	6,22	8,67
ZA ĽUDÍ	5,77	8,00
Kresťanskodemokratické hnutie	4,65	0,00
Magyar Közösségi Összefogás – Maďarská komunitná spolupatričnosť	3,90	0,00
Slovenská národná strana	3,16	0,00
DOBRÁ VOLBA	3,06	0,00
VLASTĚ	2,93	0,00
MOST – HÍD	2,05	0,00
Socialisti.sk	0,55	0,00
MÁME TOHO DOSŤ!	0,32	0,00
Slovenská ľudová strana Andreja Hlinku	0,28	0,00
Demokratická strana	0,14	0,00
SOLIDARITA – Hnutie pracujúcej chudoby	0,11	0,00
STAROSTOVIA A NEZÁVISLÍ KANDIDÁTI	0,07	0,00
Slovenské Hnutie Obrody	0,06	0,00
HLAS ĽUDU	0,06	0,00
Práca slovenského národa	0,04	0,00
99 % – občiansky hlas	0,03	0,00
Slovenská liga	0,02	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,1282	0,2286
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	7,8	4,4

12.2.4. Lengyelország⁸⁷⁴

1991

Párt	szavazat- arány (%)	mandátum- arány (%)
Unia Demokratyczna	12,32	13,48
Sojusz Lewicy Demokratycznej	11,99	13,04
Wyborcza Akcja Katolicka	8,74	10,65
Porozumienie Obywatelskie Centrum	8,71	9,57
Polskie Stronnictwo Ludowe Sojusz Programowy	8,67	10,43
Konfederacja Polski Niepodległej	7,50	10,00
Kongres Liberalno-Demokratyczny	7,49	8,04
Porozumienie Ludowe	5,47	6,09
Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”	5,05	5,87
Polska Partia Przyjaciół Piwa	3,27	3,48
Chrześcijańska Demokracja	2,36	1,09
Unia Polityki Realnej	2,26	0,65
Solidarność Pracy	2,06	0,87
Stronnictwo Demokratyczne	1,42	0,22
Partia Chrześcijańskich Demokratów	1,12	0,87
Polska Partia Ekologiczna – Zielonych	0,82	0,00
Zdrowa Polska – Sojusz Ekologiczny	0,79	0,00
Partia Wolności	0,70	0,00
Stronnictwo Narodowe	0,66	0,00
Polska Partia Ekologiczna – Polska Partia Zielonych	0,63	0,00
Partia X	0,47	0,65
Ruch Demokratyczno-Społeczny	0,46	0,22
Ludowe Porozumienie Wyborcze „Piast” (Tarnów)	0,37	0,22
Ruch Autonomii Śląska	0,36	0,43
Blok Ludowo-Chrześcijański	0,33	0,00
Ruch Chrześcijańsko-Społeczny „Przymierze”	0,27	0,00

⁸⁷⁴A német kisebbséget képviselő formáció (Mniejszość Niemiecka) adatai nélkül.

Párt	szavazat- arány (%)	mandátum- arány (%)
Wyborczy Blok Mniejszości	0,26	0,00
Krakowska Koalicja Solidarni z Prezydentem (Kraków)	0,25	0,22
Związek Podhalan (Nowy Sącz)	0,24	0,22
Polski Związek Zachodni	0,20	0,87
Koalicja Republikańska	0,21	0,00
Wielkopolsce i Polsce (Poznań)	0,21	0,22
Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Policjantów	0,20	0,00
Wojewódzki KW Jedności Ludowej (Bydgoszcz)	0,17	0,22
Rzemiosło i Mała Przedsiębiorczość	0,13	0,00
KW Prawosławnych (Białystok)	0,12	0,22
„Solidarność-80” (Szczecin)	0,11	0,22
Kongres Rzeczypospolitej Samorządnej	0,11	0,00
NSZZ „Solidarność 80” Regionu Śląsko- Dąbrowskiego	0,10	0,00
Koalicja Środowisk Kobietych	0,09	0,00
Unia Wielkopolan okręgu województwa leszczyńskiego (Zielona Góra)	0,08	0,22
Białoruski KW	0,05	0,00
Polska Wspólnota Narodowa – Polskie Stronnictwo Narodowe	0,05	0,00
Związek Zawodowy Maszynistów PKP	0,05	0,00
Partia „Victoria”	0,04	0,00
Ruch Powszechnej Własności	0,04	0,00
Partia Konserwatywno-Liberalna	0,02	0,00
Narodowy KW	0,02	0,00
Sojusz Kobiet Przeciw Trudnościom Życia (Kraków)	0,02	0,22
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,0724	0,0919
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	13,8	10,9

1993

Párt	szavazat- arány (%)	mandátum- arány (%)
Sojusz Lewicy Demokratycznej	20,41	37,17
Polskie Stronnictwo Ludowe	15,40	28,70
Unia Demokratyczna	10,59	16,09
Unia Pracy	7,28	8,91
Katolicki Komitet Wyborczy „Ojczyzna”	6,37	0,00
Konfederacja Polski Niepodległej	5,77	4,78
Bezpartyjny Blok Wspierania Reform	5,41	3,48
Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”	4,90	0,00
Porozumienie Centrum	4,42	0,00
Kongres Liberalno-Demokratyczny	3,99	0,00
Unia Polityki Realnej	3,18	0,00
Samoobrona – Leppera	2,78	0,00
Partia X	2,74	0,00
Koalicja dla Rzeczypospolitej	2,70	0,00
Polskie Stronnictwo Ludowe – Porozumienie Ludowe	2,37	0,00
Ruch Autonomii Śląska	0,19	0,00
Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców – DFK	0,17	0,00
Naczelna Organizacja Techniczna	0,16	0,00
Polska Wspólnota Narodowa – Polskie Stronnictwo Narodowe	0,11	0,00
Niemiecka Wspólnota „Pojednanie i Przyszłość”	0,10	0,00
Polska Partia Przyjaciół Piwa	0,10	0,00
Związek Białoruski	0,07	0,00
Otwarta Kampania Niezależnych – Poza Układem	0,05	0,00
Polska Unia Pracujących	0,05	0,00
Rzemieślnicza Partia Polski	0,02	0,00
Narodowe Towarzystwo Oświatowe	0,00	0,00
Polska Partia Odnowy Kraju	0,00	0,00
Polski Front Narodowy	0,00	0,00
Polski Front Patriotyczny	0,00	0,00
Spółdzielczy Dom	0,00	0,00
Wyborcza Akcja Bezrobotnych	0,00	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,1020	0,2579
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	9,8	3,9

1997

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Akcja Wyborcza Solidarność	33,83	43,70
Sojusz Lewicy Demokratycznej	27,13	35,65
Unia Wolności	13,37	13,04
Polskie Stronnictwo Ludowe	7,31	5,87
Ruch Odbudowy Polski	5,56	1,30
Unia Pracy	4,74	0,00
Krajowa Partia Emerytów i Rencistów	2,18	0,00
Unia Prawicy Rzeczypospolitej	2,03	0,00
Krajowe Porozumienie Emerytów i Rencistów Rzeczypospolitej Polskiej	1,63	0,00
Blok dla Polski	1,36	0,00
Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców – DFK	0,13	0,00
Stowarzyszenie Słowiańskiej Mniejszości Narodowej	0,10	0,00
Przymierze Samoobrona	0,08	0,00
Polska Wspólnota Narodowa	0,07	0,00
Zarząd Wojewódzki Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców Województwa Częstochowskiego	0,05	0,00
Pojednanie i Przyszłość Niemiecka Wspólnota	0,03	0,00
Sojusz Ludzi „Polska Praca Sprawiedliwość”	0,01	0,00
Mniejszość Niemiecka Województwa Olsztyńskiego	0,01	0,00
Niezależna i Bezpartyjna	0,01	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,2180	0,3387
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	4,6	3,0

2001

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Sojusz Lewicy Demokratycznej – Unia Pracy	41,04	46,96
Platforma Obywatelska	12,68	14,13
Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej	10,20	11,52
Prawo i Sprawiedliwość	9,50	9,57
Polskiego Stronnictwa Ludowego	8,98	9,13
Liga Polskich Rodzin	7,87	8,26
Akcja Wyborcza Solidarność Prawicy	5,60	0,00
Unii Wolności	3,10	0,00
Alternatywa Ruch Społeczny	0,42	0,00
Polskiej Partii Socjalistycznej	0,10	0,00
Niemiecka Mniejszość Górnego Śląska	0,06	0,00
Polskiej Unii Gospodarczej	0,06	0,00
Polskiej Wspólnoty Narodowej	0,02	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,2223	0,2781
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	4,5	3,6

2005

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Prawo i Sprawiedliwość	26,99	33,70
Platforma Obywatelska RP	24,14	28,91
Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej	11,41	12,17
Sojusz Lewicy Demokratycznej	11,31	11,96
Liga Polskich Rodzin	7,97	7,39
Polskiego Stronnictwa Ludowego	6,96	5,43
Socjaldemokracji Polskiej	3,89	0,00
Partii Demokratycznej-demokraci.pl	2,45	0,00
Platformy Janusza Korwin-Mikke	1,57	0,00
Ruch Patriotyczny	1,05	0,00
Polska Partia Pracy	0,77	0,00
Polskiej Partii Narodowej	0,29	0,00
Dom Ojczysty	0,28	0,00
Centrum	0,19	0,00
Ogólnopolska Koalicja Obywatelska	0,14	0,00
Partii Inicjatywa RP	0,10	0,00
Polskiej Konfederacji – Godność i Praca	0,07	0,00
Narodowego Odrodzenia Polski	0,06	0,00
Społeczni Ratownicy	0,01	0,00
Stronnictwa Pracy	0,01	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,1707	0,2347
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	5,9	4,3

2007

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Platforma Obywatelska RP	41,51	45,43
Prawo i Sprawiedliwość	32,11	36,09
Lewica i Demokraci SLD+SDPL+PD+UP	13,15	11,52
Polskiego Stronnictwa Ludowego	8,91	6,74
Samobrona Rzeczpospolitej Polskiej	1,53	0,00
Liga Polskich Rodzin	1,30	0,00
Polska Partia Pracy	0,99	0,00
Partii Kobiet	0,28	0,00
Samobrona Patriotyczna	0,02	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,3012	0,3545
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	3,3	2,8

2011

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Platforma Obywatelska RP	39,18	45,00
Prawo i Sprawiedliwość	29,89	34,13
Ruch Palikota	10,02	8,70
Polskie Stronnictwo Ludowe	8,36	6,09
Sojusz Lewicy Demokratycznej	8,24	5,87
Polska Jest Najważniejsza	2,19	0,00
Nowa Prawica – Janusza Korwin-Mikke	1,06	0,00
Polska Partia Pracy – Sierpień 80	0,55	0,00
Prawica	0,24	0,00
Nasz Dom Polska-Samobrona Andrzeja Leppera	0,07	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,2673	0,3333
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	3,7	3,0

2015

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
Prawo i Sprawiedliwość	37,58	51,09
Platforma Obywatelska RP	24,09	30,00
Kukiz'15	8,81	9,13
Nowoczesna Ryszarda Petru	7,60	6,09
Zjednoczona Lewica	7,55	0,00
Polskie Stronnictwo Ludowe	5,13	3,48
KORWiN	4,76	0,00
Partia Razem	3,62	0,00
Wyborców Zbigniewa Stonogi	0,28	0,00
Zjednoczeni dla Śląska	0,12	0,00
JOW Bezpartyjni	0,10	0,00
Grzegorza Brauna „Szczęść Boże!”	0,09	0,00
Kongres Nowej Prawicy	0,03	0,00
Samoobrona	0,03	0,00
Ruch Społeczny Rzeczypospolitej Polskiej	0,03	0,00
Obywatele do Parlamentu	0,01	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,2247	0,3643
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	4,5	2,7

2019

Párt	szavazatarány (%)	mandátumarány (%)
PRAVO I SPRÁVEDLIWOŚĆ	43,59	51,09
KOALICJA OBYWATELSKA PO .N IPL ZIELONI	27,40	29,13
SOJUSZ LEWICY DEMOKRATYCZNEJ	12,56	10,65
POLSKIE STRONNICTWO LUDOWE	8,55	6,52
KONFEDERACJA WOLNOŚĆ I NIEPODLEGŁOŚĆ	6,81	2,39
KOALICJA BEZPARTYJNI I SAMORZĄDOWCY	0,78	0,00
WYBORCÓW MNIEJSZOŚĆ NIEMIECKA	0,17	0,22
SKUTECZNI PIOTRA LIROYA-MARCA	0,10	0,00
AKCJA ZAWIEDZIONYCH EMERYTÓW RENCISTÓW	0,03	0,00
PRAWICA	0,01	0,00
$\sum_{i=1}^n p_i^2$	0,2929	0,3620
Pártok effektív száma	Választási	Parlamenti
	3,4	2,8

12.3. A PST-INDEX SZÁMÍTÁSA

	Választások éve	Új parlamenti pártok száma	Parlamentből kieső pártok száma	Parlamenti pártok száma		PST
				Választások előtt	Választások után	
Magyarország	1994	0	0	6	6	0,00
	1998	1	1	6	6	0,33
	2002	0	2	6	4	0,40
	2006	0	0	4	4	0,00
	2010	2	2	4	4	1,00
	2014	0	0	4	4	0,00
	2018	2	0	4	6	0,40
Csehország	1996	0	2	8	6	0,29
	1998	1	2	6	5	0,55
	2002	0	0	5	5	0,00
	2006	1	1	5	5	0,40
	2010	2	2	5	5	0,80
	2013	3	1	5	7	0,67
	2017	3	1	7	9	0,50
Szlovákia	1994	2	0	5	7	0,33
	1998	1	1	7	7	0,29
	2002	3	3	7	7	0,86
	2006	1	2	7	6	0,46
	2010	2	2	6	6	0,67
	2012	1	1	6	6	0,33
	2016	4	2	6	8	0,86
	2020	1	3	8	6	0,57
Lengyelország	1993	2	5	9	6	0,93
	1997	2	3	6	5	0,91
	2001	4	3	5	6	1,27
	2005	0	0	6	6	0,00
	2007	0	2	6	4	0,40
	2011	1	0	4	5	0,22
	2015	2	2	5	5	0,80
	2019	2	2	5	5	0,80

12.4. A WPA-INDEKSZ SZÁMÍTÁSA

Megjegyzések:

1. A pártoknál az első sorban a ciklus kezdetén érvényes mandátumarány került feltüntetésre (a mandátumarányoknak a ciklus során bekövetkező változásait nem vettem figyelembe).

2. A második sorban található dőlten szedett számok a mandátumarány és a parlamentben eltöltött évek számának szorzatai.

3. A mandátumaránynál csak a 2.2. pontban felvázolt kritériumoknak megfelelő pártokat vettem figyelembe, így a táblázatokban 0%-os mandátumaránnyal rendelkeznek azok a pártok, amelyek a 2.2. pont szerint – legalábbis az adott ciklusban – nem minősültek önálló pártnak (mint pl. a DK 2014–2018-ban).

12.4.1. Magyarország

Párt	Év												
	0.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Fidesz	5,70%	5,70%	5,70%	5,70%	5,70%	5,18%	5,18%	5,18%	5,18%	38,34%	38,34%	38,34%	38,34%
	0	0,06	0,11	0,17	0,23	0,26	0,31	0,36	0,41	3,45	3,83	4,22	4,60
MDF	42,75%	42,75%	42,75%	42,75%	42,75%	9,84%	9,84%	9,84%	9,84%	4,40%	4,40%	4,40%	4,40%
	0	0,43	0,86	1,28	1,71	0,49	0,59	0,69	0,79	0,40	0,44	0,48	0,53
KDNP	5,44%	5,44%	5,44%	5,44%	5,44%	5,70%	5,70%	5,70%	5,70%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0,05	0,11	0,16	0,22	0,29	0,34	0,40	0,46	0	0	0	0
MSZP	8,55%	8,55%	8,55%	8,55%	8,55%	54,15%	54,15%	54,15%	54,15%	34,72%	34,72%	34,72%	34,72%
	0	0,09	0,17	0,26	0,34	2,71	3,25	3,79	4,33	3,12	3,47	3,82	4,17
SZDSZ	24,35%	24,35%	24,35%	24,35%	24,35%	18,13%	18,13%	18,13%	18,13%	6,22%	6,22%	6,22%	6,22%
	0	0,24	0,49	0,73	0,97	0,91	1,09	1,27	1,45	0,56	0,62	0,68	0,75
MIÉP	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	3,63%	3,63%	3,63%	3,63%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,04	0,07	0,11	0,15
FKGP	11,40%	11,40%	11,40%	11,40%	11,40%	6,74%	6,74%	6,74%	6,74%	12,44%	12,44%	12,44%	12,44%
	0	0,11	0,23	0,34	0,46	0,34	0,40	0,47	0,54	1,12	1,24	1,37	1,49
Jobbik	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
LMP	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
DK	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Pártbeszéd	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	0,00	0,98	1,96	2,95	3,93	4,99	5,98	6,98	7,98	8,69	9,68	10,68	11,68

Párt	2003		2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013		2014	
	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.
Fidesz	42,49%	42,49%	42,49%	42,49%	42,49%	42,49%	42,49%	42,49%	42,49%	42,49%	42,49%	42,49%	42,49%	42,49%	42,49%	42,49%	42,49%	42,49%	42,49%	42,49%	42,49%	42,49%	42,49%	42,49%
MDF	5,52	5,95	6,37	6,80	7,22	7,65	8,07	8,50	8,92	9,35	9,78	10,21	10,64	11,07	11,50	11,93	12,36	12,79	13,22	13,65	14,08	14,51	14,94	15,37
KDNP	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
MSZP	46,11%	46,11%	46,11%	46,11%	46,11%	46,11%	46,11%	46,11%	46,11%	46,11%	46,11%	46,11%	46,11%	46,11%	46,11%	46,11%	46,11%	46,11%	46,11%	46,11%	46,11%	46,11%	46,11%	46,11%
SZDSZ	5,99	6,46	6,92	7,38	7,83	8,29	8,75	9,21	9,67	10,13	10,59	11,05	11,51	11,97	12,43	12,89	13,35	13,81	14,27	14,73	15,19	15,65	16,11	16,57
MIEP	5,18%	5,18%	5,18%	5,18%	5,18%	5,18%	5,18%	5,18%	5,18%	5,18%	5,18%	5,18%	5,18%	5,18%	5,18%	5,18%	5,18%	5,18%	5,18%	5,18%	5,18%	5,18%	5,18%	5,18%
FKGP	0,67	0,73	0,78	0,83	0,88	0,93	0,98	1,04	1,09	1,14	1,19	1,24	1,29	1,34	1,39	1,44	1,49	1,54	1,59	1,64	1,69	1,74	1,79	1,84
Jobbik	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
LMP	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
DK	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Párbeszéd	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Σ	13,00	14,00	15,00	16,00	16,96	17,95	18,95	19,95	17,68	18,68	19,67	20,67	21,67	22,67	23,67	24,67	25,67	26,67	27,67	28,67	29,67	30,67	31,67	32,67

Párt	Év										A párt WPA-indexe	
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2015	2016	2017	2018		2019
Fidesz	25.	26.	27.	28.	29.	30.	66,83%	66,83%	66,83%	66,83%	66,83%	66,83%
	16,71	17,38	18,04	18,71	19,38	20,05	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
MDF	0	0	0	0	0,00	0,00	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0	0	0	0	0	0
KDNP	0	0	0	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	13,07%	13,07%	13,07%	13,07%	13,07%	13,07%
MSZP	3,27	3,40	3,53	3,66	2,19	2,26	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0	0	0	0	0	0
SZDSZ	0	0	0	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0	0	0	0	0	0
MIÉP	0	0	0	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0	0	0	0	0	0
FKGP	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	11,60%	11,60%	11,60%	13,07%	13,07%	13,07%
Jobbik	0,58	0,70	0,81	0,93	1,18	1,31	2,51%	2,51%	2,51%	4,02%	4,02%	4,02%
	0,13	0,15	0,18	0,20	0,36	0,40	0,00%	0,00%	0,00%	4,52%	4,52%	4,52%
DK	0	0	0	0	0,05	0,09	0,00%	0,00%	0,00%	0,05	0,09	0,09
	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	2,51%	2,51%	0	0	0	0	0	0
Párbeszéd	0	0	0	0	0,03	0,05	0,00%	0,00%	0,00%	0,03	0,05	0,05
	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,03	0,05	20,68	21,62	22,56	23,50	23,18	24,16
Σ	20,68	21,62	22,56	23,50	23,18	24,16						

12.4.2. Csehország

Párt	Év											
	0.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	
ODS	38,00%	38,00%	38,00%	38,00%	38,00%	34,00%	34,00%	31,50%	31,50%	31,50%	31,50%	31,50%
	0	0,38	0,76	1,14	1,52	1,7	2,04	2,205	2,52	2,835	3,15	3,15
ČSSD	8,00%	8,00%	8,00%	8,00%	8,00%	30,50%	30,50%	37,00%	37,00%	37,00%	37,00%	37,00%
	0	0,08	0,16	0,24	0,32	1,525	1,83	2,59	2,96	3,33	3,70	3,70
KSČM	17,50%	17,50%	17,50%	17,50%	17,50%	11,00%	11,00%	12,00%	12,00%	12,00%	12,00%	12,00%
	0	0,175	0,35	0,525	0,7	0,55	0,66	0,84	0,96	1,08	1,20	1,20
KDU-ČSL	7,50%	7,50%	7,50%	7,50%	7,50%	9,00%	9,00%	10,00%	10,00%	10,00%	10,00%	10,00%
	0	0,08	0,15	0,23	0,30	0,45	0,54	0,70	0,80	0,90	1,00	1,00
SPR-RSČ	7,00%	7,00%	7,00%	7,00%	7,00%	9,00%	9,00%	9,00%	9,00%	9,00%	9,00%	9,00%
	0	0,07	0,14	0,21	0,28	0,45	0,54	0	0	0	0	0
ODA	7,00%	7,00%	7,00%	7,00%	7,00%	6,50%	6,50%	6,50%	6,50%	6,50%	6,50%	6,50%
	0	0,07	0,14	0,21	0,28	0,325	0,39	0	0	0	0	0
HSD-SMS	7,00%	7,00%	7,00%	7,00%	7,00%	9,00%	9,00%	9,00%	9,00%	9,00%	9,00%	9,00%
	0	0,07	0,14	0,21	0,28	0	0	0	0	0	0	0
SZ	0	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
US(-DEU)	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	9,50%	9,50%	9,50%	9,50%	9,50%
	0	0	0	0	0	0	0	0,095	0,19	0,285	0,38	0,38
LSU	8,00%	8,00%	8,00%	8,00%	8,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0,08	0,16	0,24	0,32	0	0	0	0	0	0	0
TOP09	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
VV	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ANO	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
USVIT	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SPD	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ČPS	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
STAN	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	0,00	1,00	2,00	3,00	4,00	5,00	6,00	6,43	7,43	8,43	9,43	9,43

Év Párt	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	210	2011	2012	2013
	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
ODS	29,00%	29,00%	29,00%	29,00%	40,50%	40,50%	40,50%	40,50%	26,50%	26,50%	26,50%
	3,19	3,48	3,77	4,06	6,08	6,48	6,89	7,29	5,04	5,3	5,57
ČSSD	35,00%	35,00%	35,00%	35,00%	37,00%	37,00%	37,00%	37,00%	28,00%	28,00%	28,00%
	3,85	4,2	4,55	4,9	5,55	5,92	6,29	6,66	5,32	5,6	5,88
KSČM	20,50%	20,50%	20,50%	20,50%	13,00%	13,00%	13,00%	13,00%	13,00%	13,00%	13,00%
	2,26	2,46	2,67	2,87	1,95	2,08	2,21	2,34	2,47	2,6	2,73
KDU-ČSL	11,50%	11,50%	11,50%	11,50%	6,50%	6,50%	6,50%	6,50%	0,00%	0,00%	0,00%
	1,265	1,38	1,50	1,61	0,98	1,04	1,11	1,17	0	0	0
SPR-RSČ	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ODA	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
HSD-SMS	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SZ	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	3,00%	3,00%	3,00%	3,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0,03	0,06	0,09	0,12	0	0	0
US(-DEU)	4,00%	4,00%	4,00%	4,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0,2	0,24	0,28	0,32	0	0	0	0	0	0	0

Párt	2003		2004		2005		2006		2007		2008		2009		210		2011		2012		2013	
	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.
LSU	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
TOP09	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
VV	0	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
ANO	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
USVIT	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
SPD	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
ČPS	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
STAN	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Σ	10,76	11,76	12,76	13,76	14,58	15,58	16,58	17,58	18,58	19,58	20,58	21,58	22,58	23,58	24,58	25,58	26,58	27,58	28,58	29,58	30,58	31,58

Párt	Év	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	A párt WPA-indexe
		22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	
ODS		8,00%	8,00%	8,00%	8,00%	12,50%	12,50%	12,50%	7,73
		1,76	1,84	1,92	2	3,25	3,375	3,5	
ČSSD		25,00%	25,00%	25,00%	25,00%	7,50%	7,50%	7,50%	7,36
		5,5	5,75	6	6,25	1,95	2,025	2,1	
KSČM		16,50%	16,50%	16,50%	16,50%	7,50%	7,50%	7,50%	4,02
		3,63	3,795	3,96	4,125	1,95	2,025	2,1	
KDU-ČSL		7,00%	7,00%	7,00%	7,00%	5,00%	5,00%	5,00%	2,03
		1,33	1,4	1,47	1,54	1,15	1,20	1,25	
SPR-RSČ		0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,46
		0	0	0	0	0	0	0	
ODA		0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,41
		0	0	0	0	0	0	0	
HSD-SMS		0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,28
		0	0	0	0	0	0	0	
SZ		0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,12
		0	0	0	0	0	0	0	
US(-DEU)		0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,54
		0	0	0	0	0	0	0	

Párt	Év	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	A párt WPA-indexe
		22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	
LSU		0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,32
		0	0	0	0	0	0	0	
TOP09		13,00%	13,00%	13,00%	13,00%	3,50%	3,50%	3,50%	1,24
		0,52	0,65	0,78	0,91	0,28	0,32	0,35	
VV		0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,36
		0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	
ANO		23,50%	23,50%	23,50%	23,50%	39,00%	39,00%	39,00%	2,11
		0,24	0,47	0,71	0,94	1,95	2,34	2,73	
USVIT		7,00%	7,00%	7,00%	7,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,28
		0,07	0,14	0,21	0,28	0,00	0,00	0,00	
SPD		0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	11,00%	11,00%	11,00%	0,33
		0	0	0	0	0,11	0,22	0,33	
ČPS		0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	11,00%	11,00%	11,00%	0,33
		0	0	0	0	0,11	0,22	0,33	
STAN		0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	3,00%	3,00%	3,00%	0,09
		0	0	0	0	0,03	0,06	0,09	
Σ		13,05	14,05	15,05	16,05	10,78	11,78	12,78	302,05

Év Párt	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ANO	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
KSS	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SDKÚ	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SaS	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Most-Híd	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
OLéNO	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
LSNS	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SR	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Siet'	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	0,00	1,00	2,00	2,63	3,63	4,63	5,63	5,86	6,80	7,74	8,68

Párt	Év	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
		11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
HZDS		24,00%	24,00%	24,00%	24,00%	10,00%	10,00%	10,00%	10,00%	0,00%	0,00%
		2,64	2,88	3,12	3,36	1,50	1,60	1,70	1,80	0	0
SDL		0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
KDH		10,00%	10,00%	10,00%	10,00%	9,33%	9,33%	9,33%	9,33%	10,00%	10,00%
		1,1	1,2	1,3	1,4	1,40	1,49	1,59	1,68	1,90	2,00
SNS		0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	13,33%	13,33%	13,33%	13,33%	6,00%	6,00%
		0	0	0	0	1,47	1,60	1,73	1,87	0,90	0,96
MKP		13,33%	13,33%	13,33%	13,33%	13,33%	13,33%	13,33%	13,33%	0,00%	0,00%
		1,47	1,60	1,73	1,87	2,00	2,13	2,27	2,40	0	0
DEÚSDÚ		0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ZRS		0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SOP		0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Smer		16,67%	16,67%	16,67%	16,67%	33,33%	33,33%	33,33%	33,33%	41,33%	41,33%
		0,17	0,33	0,50	0,67	1,67	2,00	2,33	2,67	3,72	4,13
ANO		10,00%	10,00%	10,00%	10,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
		0,1	0,2	0,3	0,4	0	0	0	0	0	0

Év Párt	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
KSS	7,33%	7,33%	7,33%	7,33%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0,07	0,15	0,22	0,29	0	0	0	0	0	0
SDKÚ	18,67%	18,67%	18,67%	18,67%	20,67%	20,67%	20,67%	20,67%	18,67%	18,67%
	0,19	0,37	0,56	0,75	1,03	1,24	1,45	1,65	1,68	1,87
SaS	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	14,67%	14,67%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0,15	0,29
Most-Híd	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	9,33%	9,33%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0,09	0,19
OLeNO	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ESNS	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SR	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Siet'	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	5,73	6,73	7,73	8,73	9,07	10,07	11,07	12,07	8,44	9,44

Év Párt	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
	21	22	23	24	25	26	27	28	
KSS	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,29
	0	0	0	0	0	0	0	0	0,73
SDKÚ	7,33%	7,33%	7,33%	7,33%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	2,24
	0,81	0,88	0,95	1,03	0	0	0	0	14,45
SaS	7,33%	7,33%	7,33%	7,33%	14,00%	14,00%	14,00%	14,00%	1,15
	0,22	0,29	0,37	0,44	0,98	1,12	1,26	1,40	6,52
Most-Híd	8,67%	8,67%	8,67%	8,67%	7,33%	7,33%	7,33%	7,33%	0,83
	0,26	0,35	0,43	0,52	0,51	0,59	0,66	0,73	4,33
OLeNO	10,67%	10,67%	10,67%	10,67%	12,67%	12,67%	12,67%	12,67%	0,93
	0,11	0,21	0,32	0,43	0,63	0,76	0,89	1,01	4,36
LSNS	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	9,33%	9,33%	9,33%	9,33%	0,37
	0	0	0	0	0,09	0,19	0,28	0,37	0,93
SR	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	7,33%	7,33%	7,33%	7,33%	0,29
	0	0	0	0	0,07	0,15	0,22	0,29	0,73
Siet'	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	6,67%	6,67%	6,67%	6,67%	0,27
	0	0	0	0	0,07	0,13	0,20	0,27	0,67
Σ	9,72	10,72	11,72	12,72	8,96	9,96	10,96	11,96	224,38

Megjegyzés: az SDK 1998-as 26,3%-os eredményének nagyrészt felosztottam a DÚ (10%) és a KDH (12%) között. A maradék 4,3%-ot az SDK-ba tartozó három kisebb pártnak tudtam be.

12.4.4. Lengyelország

Párt	Év										
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
UD	0	0,13	0,27	0,48	0,64	0,80	0,97	0,91	1,04	1,17	1,30
	13,48%	13,48%	13,48%	16,09%	16,09%	16,09%	16,09%	13,04%	13,04%	13,04%	13,04%
SLD	0	0,13	0,26	1,12	1,49	1,86	2,23	2,50	2,85	3,21	3,57
	13,04%	13,04%	13,04%	37,17%	37,17%	37,17%	37,17%	35,65%	35,65%	35,65%	35,65%
WAK	0	0,11	0,21	0	0	0	0	0	0	0	0
	10,65%	10,65%	10,65%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
POC	9,57%	9,57%	9,57%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0,10	0,19	0	0	0	0	0	0	0	0
PSL	10,43%	10,43%	10,43%	28,70%	28,70%	28,70%	28,70%	5,87%	5,87%	5,87%	5,87%
	0	0,10	0,21	0,86	1,15	1,44	1,72	0,41	0,47	0,53	0,59
KPN	10,00%	10,00%	10,00%	4,78%	4,78%	4,78%	4,78%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0,1	0,2	0,14	0,19	0,24	0,29	0	0	0	0
KLD	8,04%	8,04%	8,04%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0,08	0,16	0,00	0	0	0	0	0	0	0
PL	6,09%	6,09%	6,09%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0,06	0,12	0	0	0	0	0	0	0	0
NSZZ	5,87%	5,87%	5,87%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0,06	0,12	0	0	0	0	0	0	0	0
UP	0,00%	0,00%	0,00%	8,91%	8,91%	8,91%	8,91%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0,09	0,18	0,27	0,36	0	0	0	0

Év Párt	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
BBWR	0,00%	0,00%	0,00%	3,48%	3,48%	3,48%	3,48%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
AWS	0,00%	0,00%	0,00%	0,03%	0,07%	0,10%	0,14%	0	0	0	0
ROP	0	0	0	0	0	0	0	0,44	0,87	1,31	1,75
PO	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	1,30%	1,30%	1,30%	1,30%
SRP	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
PiS	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
LPR	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
RP	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
K'15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Nowoczesna	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
KW'iN	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	0,00	0,87	1,74	2,73	3,72	4,71	5,70	4,27	5,26	6,26	7,26

Párt	2002		2003		2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011	
	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
AWS	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
ROP	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
PO	14,13%	14,13%	14,13%	14,13%	28,91%	28,91%	45,43%	45,43%	45,43%	45,43%	45,43%	45,43%	45,43%	45,43%	45,43%	45,43%	45,43%	45,43%	45,43%	45,43%
	0,14	0,28	0,42	0,57	1,45	1,73	3,18	3,63	4,09	4,54	4,99	5,44	5,89	6,34	6,79	7,24	7,69	8,14	8,59	9,04
SRP	11,52%	11,52%	11,52%	11,52%	12,17%	12,17%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0,12	0,23	0,35	0,46	0,61	0,73	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
PiS	9,57%	9,57%	9,57%	9,57%	33,70%	33,70%	36,09%	36,09%	36,09%	36,09%	36,09%	36,09%	36,09%	36,09%	36,09%	36,09%	36,09%	36,09%	36,09%	36,09%
	0,10	0,19	0,29	0,38	1,69	2,02	2,53	2,89	3,25	3,61	3,97	4,33	4,69	5,05	5,41	5,77	6,13	6,49	6,85	7,21
LPR	8,26%	8,26%	8,26%	8,26%	7,39%	7,39%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0,08	0,17	0,25	0,33	0,37	0,44	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
RP	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
K'15	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Nowoczesna	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
KW:iN	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	6,40	7,39	8,39	9,38	6,72	7,71	8,81	9,81	10,81	11,80	12,79	13,78	14,77	15,76	16,75	17,74	18,73	19,72	20,71	21,70

Párt	Év	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
		21	22	23	24	25	26	27	28	29
AWS		0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
		0	0	0	0	0	0	0	0	0
ROP		0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
		0	0	0	0	0	0	0	0	0
PO		45,00%	45,00%	45,00%	45,00%	30,00%	30,00%	30,00%	30,00%	29,13%
		4,95	5,40	5,85	6,30	4,50	4,80	5,10	5,40	5,53
SRP		0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
		0	0	0	0	0	0	0	0	0
PiS		34,13%	34,13%	34,13%	34,13%	51,09%	51,09%	51,09%	51,09%	51,09%
		3,75	4,10	4,44	4,78	7,66	8,17	8,69	9,20	9,71
LPR		0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
		0	0	0	0	0	0	0	0	0
RP		8,70%	8,70%	8,70%	8,70%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
		0,09	0,17	0,26	0,35	0	0	0	0	0
K'15		0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	9,13%	9,13%	9,13%	9,13%	0,00%
		0	0	0	0	0,09	0,18	0,27	0,37	0
Nowoczesna		0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	6,09%	6,09%	6,09%	6,09%	0,00%
		0	0	0	0	0,06	0,12	0,18	0,24	0
KW'IN		0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	2,39%
		0	0	0	0	0	0	0	0	0,02
Σ		11,30	12,30	13,30	14,30	13,19	14,18	15,18	16,18	19,82
										259,48

Megjegyzés: az UW-t az UD utódjának tekintem

12.5. AZ ÖSSZEVONT VÁLASZTÓI ILLÉKONYSÁG SZÁMÍTÁSA

*Megjegyzések:*⁸⁷⁵

1. Kiválás esetén a kiszakadó párt eredményét nem számítottam hozzá az „anyapárt” eredményhez (így pl. Csehországban az ODS 1996-os eredményét a párt 1998-as szavazatarányával vettem össze, azaz az ODS-ből kiszakadó US-re érkező szavazatokat külön kezeltem).⁸⁷⁶

2. Egy párt vagy választási koalíció (közös lista) felbomlása esetén az utódpartok szavazatarányát együttesen vettem figyelembe (így pl. a 2002-es Fidesz–MDF közös lista eredményét 2006-ra a két párt – immár külön-külön – elért eredményének összegével vettem össze).

3. Az előbbi analógiájára egyesülés vagy beolvadás, valamint választási koalíció létrehozása esetén az egyesüléssel vagy beolvadással, illetve a választási koalícióban érintett pártok korábbi – még külön-külön elért – eredményeit összeszámítottam (így pl. Szlovákiában a Magyar Koalíció 1994-es szavazatarányát a koalíciót alkotó pártok által 1992-ben együttesen elért eredménnyel vettem össze).

4. Azokat a pártokat, amelyek sem önállóan, sem választási koalíció tagjaként nem indultak a választásokon, hanem csupán más pártok listájára került fel néhány képviselőjelöltjük (ez volt a helyzet pl. az SZDSZ-szel 2010-ben), úgy tekintettem, mintha semmilyen módon nem indultak volna, azaz megszűntek.

5. A táblázatokban a pártok neveit/rövidítéseit olyan formában tüntettem fel, ahogyan az a 12.2. függelékben említett forrásokban szerepelt.

⁸⁷⁵ A Casal Bértoa és szerzőtársai a pártok „összepakosításának” (azaz az utódlás kezelésének) három módszerét vázolta fel. A saját módszerem megfelel az ún. *‘inclusive aggregation’* eljárásnak (CASAL BÉRTOA et al., 2017).

⁸⁷⁶ A számítási mód mögött az a megfontolás húzódik meg, hogy a kiszakadás – szemben pl. a beolvadással – önmagában nem „kényszeríti” a választót arra, hogy megváltoztassa a preferenciáját, azaz – a fenti példára visszatéve – az US szavazói 1998-ban akár az ODS-t is választhatták volna (vö. 767-es lábjegyzet).

12.5.1. Magyarország

1994

	1990		1994		Különb- ség
	Párt	%	Párt	%	
"előtér" pártok	HAZAFIAS VÁLASZTÁSI KOALÍCIÓ	1,87			1,87
	MAGYAR NEPPART	0,75			0,75
	NEMZETI KISGAZDA ÉS POLG. PART	0,20			0,20
	MO.-I SZÖVETKEZETI AGRÁRPART	0,10			0,10
	FÜGGETL. MAGYAR DEMOKRATA PART	0,06			0,06
	SZABADSÁGPART	0,06			0,06
	MAGYAR FÜGGETLENSÉGI PART	0,04			0,04
	VÁLLALKOZÓK PARTJA	1,89	0,61	LPSZ VÁLLALKOZÓK PARTJA	1,28
	AGRÁRSZÖVETSÉG	3,13	2,10	AGRÁRSZÖVETSÉG	1,03
	MAGYARORSZAGI ZÖLD PART	0,36	0,16	MAGYARORSZAGI ZÖLD PART	0,20
"megmaradó" pártok	KDNP	6,46	7,03	KDNP	0,57
	MSZDP	3,55	0,94	MSZDP	2,61
	SZDSZ	21,39	19,73	SZDSZ	1,66
	FIDESZ	8,95	7,01	FIDESZ	1,94
	MDF	24,73	11,73	MDF	13,00
	MSZP	10,89	32,99	MSZP	22,10
	MSZMP	3,68	3,18	MUNKÁSPART	0,50
	FKGP	11,73	8,82	FKGP	2,91
			1,58	MIEP	1,58
			0,10	KIEGYEZES KISGAZDAPART	0,10
"belső" pártok			0,03	KONZERVATIV PART	0,03
			0,01	PIACPART	0,01
			0,01	ZÖLD ALTERNATÍVA	0,01
			2,53	KÖZTÁRSASÁG PART	2,53
			0,82	EGYESULT KISGAZDA PART	0,82
			0,52	NEMZETI DEMOKRATAK	0,52
			TNC	56,48	
			Összevont választói illekonyság	28,24	

"B"
típusú:
23,90

1998

	1994		1998		Különb- ség
	Párt	%	Párt	%	
"elitő" pártok	KÖZTÁRSASÁG PÁRT	2,53			2,53
	AGRÁRSZÖVETSÉG	2,10			2,10
	EGYESÜLT KISGAZDA PÁRT	0,82			0,82
	NEMZETI DEMOKRATAK	0,52			0,52
	MAGYARORSÁGI ZÖLD PÁRT	0,16			0,16
	KIEGYEZÉS KISGAZDAPÁRT	0,10			0,10
	KONZERVATÍV PÁRT	0,03			0,03
	PIACPÁRT	0,01			0,01
	ZÖLD ALTERNATÍVA	0,01			0,01
	LPSZ VÁLLALKOZÓK PÁRTJA	0,61	0,05	VÁLLALKOZÓK PÁRTJA	0,61
	KDNP	7,03	2,31	KDNP	4,72
	MSZDP	0,94	0,08	MSZDP	0,86
	SZDSZ	19,73	7,57	SZDSZ	12,16
MIÉP	1,58	5,47	MIÉP	3,89	
FIDESZ	7,01	29,48	Fidesz	22,47	
MDF	11,73	2,80	MDF	8,93	
MSZP	32,99	32,92	MSZP	0,07	
MUNKÁSPÁRT	3,18	3,95	MUNKÁSPÁRT	0,77	
FKGP	8,82	13,15	FKGP	4,33	
"beleépő" pártok			MDNP-NÉPPÁRT	1,34	
			ÚJ SZÖVETSÉG	0,49	
			EGYÜTT MAGYARORSZÁGÉRT UNIÓ	0,19	
			NEMZETISÉGI FÓRUM	0,13	
		ZÖLD PÁRT	0,07	0,07	
		TNC		67,32	
Összevont választói illékonyosság					33,66

"B"
típusú:
29,41

2002

	1998		2002		Különb- ség
	Párt	%	%	Párt	
"eltűnő" pártok	KERESZTÉNYDEMOKRATA NÉPPÁRT	2,31			2,31
	MDNP-NÉPPÁRT	1,34			1,34
	ÚJ SZÖVETSÉG	0,49			0,49
	EGYÜTT MAGYARORSZÁGÉRT UNIÓ	0,19			0,19
	NEMZETISÉGI FÓRUM	0,13			0,13
	MSZDP	0,08			0,08
	ZÖLD PÁRT	0,07			0,07
	VÁLLALKOZÓK PÁRTJA	0,05			0,05
	SZDSZ	7,57	5,57	SZDSZ	2,00
	MIÉP	5,47	4,37	MIÉP	1,10
	Fidesz	29,48	41,07	Fidesz-MDF	8,79
MDF	2,80				
MSZP	32,92	42,05	MSZP	9,13	
MUNKÁSPÁRT	3,95	2,16	MUNKÁSPÁRT	1,79	
FKGP	13,15	0,75	FÜGGETLEN KISGAZDAPÁRT	12,40	
"belepo" pártok			0,06	ÚJ BALOLDAL	0,06
			0,02	REFORM KISGAZDAPÁRT	0,02
			0,02	SZDP	0,02
			0,01	MRP	0,01
			0,01	KISGAZDAPÁRT	0,01
			0,01	MAVEP	0,01
			3,9	CENTRUM	3,90
				TNC	
				Összevont választói illékonyság	43,9
					21,95

"B"
típusú:
17,6

2006

	2002		2006		Különbség	
	Párt	%	%	Párt		
„eltűnő” pártok	ÚJ BALOLDAL	0,06			0,06	
	REFORM KISGAZDAPÁRT	0,02			0,02	
	SZDP	0,02			0,02	
	MRP	0,01			0,01	
	KISGAZDAPÁRT	0,01			0,01	
	MAVEP	0,01			0,01	
	CENTRUM	3,9	0,32	Centrum		3,58
„megmaradó” pártok	SZDSZ	5,57	6,50	SZDSZ	0,93	
	MIÉP	4,37	2,20	MIÉP-Jobbik	2,17	
	Fidesz-MDF	41,07	5,04	MDF		6,00
			42,03	Fidesz-KDNP		
	MSZP	42,05	43,21	MSZP		1,16
	MUNKÁSPÁRT	2,16	0,41	Munkáspárt		1,75
	„belépő” pártok	FÜGGETLEN KISGAZDAPÁRT	0,75	0,02	FKGP	
			0,01	MESZ		0,01
			0,01	Munkáspárt 2006		0,01
			0,05	MVPP		0,05
			0,05	Zöldek Pártja		0,05
			0,08	MCF		0,08
			0,04	KDP		0,04
	0,02	FKNP		0,02		
TNC					16,71	
Összevont választói illekonyság					8,36	

„B” típusú:
8,16

2010

	2006		2010		Különbség
	Párt	%	%	Párt	
"eltűnő" pártok	KDP	0,04			0,04
	FKNP	0,02			0,02
	FKGP	0,02			0,02
	MESZ	0,01			0,01
	Munkáspárt 2006	0,01			0,01
	MVPP	0,05			0,05
	Zöldek Pártja	0,05			0,05
	MCF	0,08			0,08
	Centrum	0,32			0,32
	SZDSZ	6,50			6,50
	"megmaradó" pártok	MIÉP-Jobbik	2,20	0,03	MIÉP
			16,67	Jobbik	
MDF		5,04	2,67	MDF	2,37
Fidesz-KDNP		42,03	52,73	Fidesz-KDNP	10,70
MSZP		43,21	19,3	MSZP	23,91
"belépő" pártok	Munkáspárt	0,41	0,11	MUNKÁSPÁRT	0,30
			0,05	ÖSSZEFOGÁS PÁRT	0,05
			7,48	LMP	7,48
			0,89	Civil Mozgalom	0,89
			0,08	MSZDP	0,08
				TNC	67,38
Összevont választói illékonyság					33,69

"B" típusú:
25,89

2014

	2010		2014		Különbség
	Párt	%	%	Párt	
„eltűnő” pártok	MIÉP	0,03			0,03
	MSZDP	0,08			0,08
„megmaradó” pártok	MDF	2,67	0,2	JESZ	2,47
	Fidesz-KDNP	52,73	44,87	FIDESZ-KDNP	7,86
	MSZP	19,3	25,57	MSZP-EGYÜTT-DK-PM-MLP	6,27
	Jobbik	16,67	20,22	JOBBIK	3,55
	LMP	7,48	5,34	LMP	2,14
	MUNKÁSPÁRT	0,11	0,56	MUNKÁSPÁRT	0,45
	ÖSSZEFOGÁS PÁRT	0,05	0,13	ÖSSZEFOGÁS	0,08
	Civil Mozgalom	0,89	0,44	SERES MÁRIA SZÖVETSÉGEI	0,45
			0,47	A HAZA NEM ELADÓ MOZGALOM PÁRT	0,48
			0,37	ZÖLDEK PÁRTJA	0,37
„belső” pártok			0,3	SZOCIÁLDEMOKRATÁK	0,31
			0,28	EGYÜTT 2014	0,29
			0,25	SEM	0,25
			0,22	KTI	0,22
			0,17	MCP	0,18
			0,16	FÜGGETLEN KISGAZDAPÁRT	0,16
			0,04	ÚDP	0,04
		0,03	ÚMP	0,03	

„B”
típusú:
11,64

	2010		2014		Különbség
	Párt	%	Párt	%	
„belső” pártok			MNOÖ	0,23	0,23
			ORSZÁGOS ROMA ÖNKORMÁNYZAT	0,08	0,08
			ORSZÁGOS HORVÁT ÖNKORMÁNYZAT	0,02	0,02
			SZLOVÁK LISTA	0,02	0,02
			ORÖ	0,01	0,01
			MROÖ	0,01	0,01
			UKRÁN ORSZÁGOS ÖNKORMÁNYZAT	0,01	0,01
			SZOÖ	0	0,00
			ORSZÁGOS SZLOVÉN ÖNKORMÁNYZAT	0	0,00
			ÖRMÉNY ÖNKORMÁNYZAT	0	0,00
			MAGYARORSZÁGI GÖRÖGÖK	0	0,00
			ORSZÁGOS LENGYEL ÖNKORMÁNYZAT	0	0,00
			BOLGÁR ORSZÁGOS ÖNKORMÁNYZAT	0	0,00
			TNC		26,05
	Összevont választói illékonyság				13,03

2018

	2014		2018		Különbség	
	Párt	%	Párt	%		
"eltűnő" pártok	JESZ	0,20			0,20	
	A HAZA NEM ELADÓ MOZGALOM PÁRT	0,47			0,47	
	SERES MÁRIA SZÖVETSÉGESEI	0,44			0,44	
	ZÖLDEK PÁRTJA	0,37			0,37	
	SZOCIÁLDEMOKRATÁK	0,30			0,30	
	EGYÜTT 2014	0,28			0,28	
	SEM	0,25			0,25	
	KTI	0,22			0,22	
	FÜGGETLEN KISGAZDAPÁRT	0,16			0,16	
	ÚDP	0,04			0,04	
	ÚMP	0,03			0,03	
	FIDESZ-KDNP	44,87	49,27	FIDESZ-KDNP		4,40
	"megmaradó" pártok	MSZP-EGYÜTT-DK-PM-MLP	11,91	MSZP-P		7,62
			5,38	DK		
0,66			EGYÜTT			
JOBBIK		20,22	19,06	JOBBIK		1,16
LMP		5,34	7,06	LMP		1,72
MUNKÁSPÁRT		0,56	0,27	MUNKÁSPÁRT		0,29
MCP		0,17	0,07	MCP		0,10
ÖSSZEFOGÁS		0,13	0,02	ÖSSZEFOGÁS PÁRT		0,11
MNOÓ		0,23	0,46	MNOÓ		0,23
ORSZÁGOS ROMA ÖNKORMÁNYZAT		0,08	0,1	ORSZÁGOS ROMA ÖNKORMÁNYZAT		0,02
ORSZÁGOS HORVÁT ÖNKORMÁNYZAT	0,02	0,03	ORSZÁGOS HORVÁT ÖNKORMÁNYZAT		0,01	
SZLOVÁK LISTA	0,02	0,02	OSZÓ		0,00	
ORÓ	0,01	0,01	ORÓ		0,00	

"B"
típusú:
7,84

	2014		2018		Különb- ség	
	Párt	%	Párt	%		
„megmaradó” pártok	MROÓ	0,01	MROÓ	0,01	0,00	
	UKRÁN ORSZÁGOS ÖNKORMÁNYZAT	0,01	UKRÁN ORSZÁGOS ÖNKORMÁNYZAT	0	0,01	
	SZOÓ	0	SZERB ORSZÁGOS ÖNKORMÁNYZAT	0,01	0,01	
	ORSZÁGOS SZLOVÉN ÖNKORMÁNYZAT	0	ORSZÁGOS SZLOVÉN ÖNKORMÁNYZAT	0	0,00	
	ÖRMÉNY ÖNKORMÁNYZAT	0	ÖRMÉNY ÖNKORMÁNYZAT	0	0,00	
	MAGYARORSZÁGI GÖRÖGÖK	0	MAGYARORSZÁGI GÖRÖGÖK	0	0,00	
	ORSZÁGOS LENGYEL ÖNKORMÁNYZAT	0	ORSZÁGOS LENGYEL ÖNKORMÁNYZAT	0	0,00	
	BOLGÁR ORSZÁGOS ÖNKORMÁNYZAT	0	BOLGÁR ORSZÁGOS ÖNKORMÁNYZAT	0	0,00	
			3,06	MOMENTUM	3,06	
			1,73	MKKP	1,73	
„belpö” pártok			0,19	CSP	0,19	
			0,15	MIÉP	0,15	
			0,13	SEM	0,13	
			0,09	TENNI AKARÁS MOZGALOM	0,09	
			0,07	KÖZÖS NEVEZŐ	0,07	
			0,05	SZEM PÁRT	0,05	
			0,05	KÖSSZ	0,05	
			0,03	IRÁNYTŰ	0,03	
			0,03	REND PÁRT	0,03	
			0,02	MEDETE PÁRT	0,02	
			0,02	NP	0,02	
			0,02	EU.ROM	0,02	
				TNC	24,08	
				Összevont választói illékonyság	12,04	

„B”
típusú:
7,84

12.5.2. Csehország

1996

	1992		1996		Különbőség	
	Párt	%	Párt	%		
„eltűnő” pártok	Demokraté 92. za společný stát	0,58			0,58	
	Hnutí důchodců za živ. jistoty	3,77			3,77	
	Hnutí za sociální spravedlnost	1,08			1,08	
	Klub angažovaných nestraníků	2,69			2,69	
	Nár. soc. strana-Čs.str.nár.soc.	0,15			0,15	
	Nezávislá iniciativa (NEI)	1,37			1,37	
	Rómská občian. iniciativa ČSFR	0,26			0,26	
	Str.čs. podnik. živnost.a roln.	3,15			3,15	
	Str. republ.a nár.dem.jednoty	0,17			0,17	
	Strana přátel piva	1,30			1,30	
	Čsl.sociální demokracie	6,53	26,44	Česká str.sociál.demokratická	19,91	
	Křesť.dem.unie-Čsl.str.lidová	6,28	8,08	Křesť.a dem.unie-Čs.str.lid.	1,8	
	Koalice Levý blok-KSČM,DL ČSFR	14,05	10,33	Komunistická str.Čech a Moravy	3,59	
„megmaradó” pártok	Koalice ODS a KDS	29,73	0,13	Strana demokratické levice		
	Sdruž.pro rep.-Republ.str.Čsl.	5,98	29,62	Občanská demokratická strana	0,11	
	Občanská demokratická aliance	5,93	8,01	Sdruž.pro rep.-Republ.str.Čsl.	2,03	
	Občanské hnutí	4,59	6,36	Občanská demokratická aliance	0,43	
	Hnutí za sam.dem.-Sp.Mor.a Sl.	5,87	2,05	Svobodní demokraté-LSNS	2,54	
	Liberalně sociální unie	6,52	0,45	Českomoravská unie středů	11,94	
	„belepő” pártok			0,42	Hn.samosp.M.aSl.-Mor.nár.sjed.	0,42
				0,27	Mor.nár.str.-Hn.slezskom.sjed.	0,27
				3,09	Důchodci za životní jistoty	3,09
				0,50	Nezávislí	0,50
				1,40	Levý blok	1,40
				0,05	Česká pravice	0,05
				2,80	Demokratická unie	2,80
				TNC		
				Összevont választói illékonyág	65,4	
					32,7	

„B” típusú:
21,18

1998

	1996		1998		Különb- ség
	Párt	%	%	Párt	
„elitino” pártok	Levý blok	1,40			1,40
	Strana demokratické levice	0,13			0,13
	Česká pravice	0,05			0,05
	Občanská demokratická aliance	6,36			6,36
„megmaradó” pártok	Svobodní demokraté-LSNS	2,05	0,29	Česká strana národn. sociální	1,76
	Českomoravská unie středu	0,45			
	Hn.samosp.M.aSl.-Mor.nár.sjed.	0,42	0,37	Moravská demokratická strana	0,77
	Mor.nár.str.-Hn.slezskom.sjed.	0,27			
	Důchodci za životní jistoty	3,09	3,06	Důchodci za životní jistoty	0,03
	Nezávislí	0,50	0,87	Nezávislí	0,37
	Česká str.sociál.demokratická	26,44	32,31	Česká str.sociálně demokrat.	5,87
	Křesť.a dem.unie-Čs.str.lid.	8,08	9,00	Křesť.demokr.unie-Čs.str.lid.	0,92
	Komunistická str.Čech a Moravy	10,33	11,03	Komunistická str.Čech a Moravy	0,70
	Občanská demokratická strana	29,62	27,74	Občanská demokratická strana	1,88
„bělepo” pártok	Sdruž.pro rep.-Republ.str.Čsl.	8,01	3,90	Sdruž.pro rep.-Republ.str.Čsl.	4,11
	Demokratická unie	2,80	1,45	Demokratická unie	1,35
			0,25	Občanská koalice-Politic.klub	0,25
			8,60	Unie svobody	8,60
		1,12	Strana zelených	1,12	
			TNC	35,67	
Összevont választói illékonyág					17,84

„B” típusú:
8,88

2002

	1998		2002		Különb- ség
	Párt	%	Párt	%	
„eltűnő” pártok	Občanská koalice-Politic.klub	0,25			0,25
	Dýchodci za životní jistoty	3,06			3,06
	Nezávislí	0,87			0,87
„megmaradó” pártok	Česká strana národně sociální	0,29	Česka strana narodne socialni	0,81	0,52
	Česká str.sociálně demokrat.	32,31	Ceska str.socialne demokrat.	30,2	2,11
	Křesť.demokr.unie-Čs.str.lid.	9,00			
	Demokratická unie	1,45			
	Unie svobody	8,60			
	Komunistická str.Čech a Moravy	11,03	Komunisticka str.Cech a Moravy	18,51	7,48
	Občanská demokratická strana	27,74	Obcanska demokraticka strana	24,47	3,27
	Strana zelených	1,12	Strana zelenych	2,36	1,24
	Sdruž.pro rep.-Republ.str.Čsl.	3,90	Republikani Miroslava Sladka	0,97	2,93
	Moravská demokratická strana	0,37	Moravska demokraticka strana	0,27	0,10
					„B” típusú: 11,22

	1998		2002		Különb- ség
	Párt	%	Párt	%	
„belső” pártok			Pravy Blok	0,59	0,59
			Strana zdraveho rozumu	0,22	0,22
			Sdruzeni nezavislych	2,78	2,78
			Akce za zrus.Senatu a proti t.	0,20	0,20
			Balbinova poeticka strana	0,19	0,19
			Ceske socialne demokrat.hnuti	0,01	0,01
			Cesta zmeny	0,27	0,27
			Demokraticka liga	0,08	0,08
			Nadeje	0,62	0,62
			Narodne demokraticka strana	0,11	0,11
			Nove hnuti	0,00	0,00
			Obcanska demokraticka alianace	0,50	0,50
			Republikani	0,14	0,14
			Humanisticcka alianace	0,17	0,17
			Romska obcanska iniciativa CR	0,01	0,01
			Str.venkova-spoj.obcan.sily	0,87	0,87
			Strana demokrat.socialismu	0,00	0,00
		Strana za zivotni jistoty	0,86	0,86	
		Volba pro budoucnost	0,35	0,35	
		Ceska pravice	0,04	0,04	
		Pravy Blok	0,59	0,59	
		TNC		34,62	
		Összevont választói illékonyosság		17,31	

2006

	2002		2006		Különb- ség
	Párt	%	%	Párt	
„Eltűnő pártok“	Akce za zrus.Senatu a proti t.	0,20			0,20
	Balbinova poeticka strana	0,19			0,19
	Ceske socialne demokrat.hnuti	0,01			0,01
	Cesta zmeny	0,27			0,27
	Demokraticka liga	0,08			0,08
	Moravska demokraticka strana	0,27			0,27
	Nadeje	0,62			0,62
	Narodne demokraticka strana	0,11			0,11
	Nove hnuti	0,00			0,00
	Obcanska demokraticka alianace	0,50			0,50
	Republikani	0,14			0,14
	Republikani Miroslava Sladka	0,97			0,97
	Romska obcanska iniciativa CR	0,01			0,01
	Str.venkova-spoj.obcan.sily	0,87			0,87
Strana demokrat.socialismu	0,00			0,00	
Strana za zivotni jistoty	0,86			0,86	
Volba pro budoucnost	0,35			0,35	

	2002		2006		Különb- ség	
	Párt	%	Párt	%		
„megmaradó” pártok	Ceska pravice	0,04	Ceska pravice	0,00	0,04	
	Ceska strana narodne socialni	0,81	Ceska str.narod.socialisticka	0,02	0,79	
	Ceska str.socialne demokrat.	30,2	Ceska str.socialne demokrat.	32,32	2,12	
	Humanisticka alianca	0,17	Humanisticka strana	0,01	0,16	
	Koalice KDU-CSL, US-DEU	14,27	Krest.demokr.unie-Cs.str.lid.	7,22	6,75	
			Unie svobody-Demokraticka unie	0,30		
	Komunisticka str.Cech a Moravy	18,51	Komunisticka str.Cech a Moravy	12,81	5,70	
	Obcanska demokraticka strana	24,47	Obcanska demokraticka strana	35,38	10,91	
	Pravy Blok	0,59	Pravy Blok	0,38	0,21	
	Strana zdraveho rozumu	0,22	Strana zdraveho rozumu	0,46	0,24	
	Strana zelenych	2,36	Strana zelenych	6,29	3,93	
	Sdruzeni nezavislych	2,78	SNK Evropsi demokrate	2,08	0,70	
	„belepo” pártok			4 VIZE-www.4vize.cz	0,05	0,05
				Balbinova poeticka strana	0,12	0,12
			Ceske hnutí za narodni jedhotu	0,00	0,00	
			Folklor i Spolecnost	0,01	0,01	
			Helax-Ostrava se bavi	0,02	0,02	
			Koalice pro Ceskou republiku	0,15	0,15	
			Koruna Ceska (monarch.strana)	0,13	0,13	
			Liberalni reformni strana	0,00	0,00	
			Moravane	0,23	0,23	
			Narodni strana	0,17	0,17	
			NEZ.DEMOKRATÉ(preds.V.Zelezny)	0,68	0,68	
			NEZAVISLI	0,61	0,61	
			Pravo a Spravedlnost	0,23	0,23	
			STRANA ROVNOST SANCI	0,20	0,20	
		TNC		39,60		
		Összevont választói illékonyság		19,80		

„B” típusú:
15,78

2010

	2006		2010		Különb- ség
	Párt	%	%	Párt	
„eltűnő” pártok	4 VIZE-www.4vize.cz	0,05			0,05
	Balbinova poetická strana	0,12			0,12
	Ceska pravice	0,00			0,00
	Ceske hnutí za národní jednotu	0,00			0,00
	Folklor i Společnost	0,01			0,01
	Helax-Ostrava se baví	0,02			0,02
	Koalice pro Českou republiku	0,15			0,15
	Liberalní reformní strana	0,00			0,00
	Národní strana	0,17			0,17
	NEZ.DEMOKRATE(preds.V.Zelezny)	0,68			0,68
	NEZAVISLI	0,61			0,61
	Pravo a Spravedlnost	0,23			0,23
	SNK Evropski demokrate	2,08			2,08
STRANA ROVNOST SANCÍ	0,20			0,20	
Unie svobody-Demokraticka unie	0,30			0,30	

	2006		2010		Különb- ség	
	Párt	%	%	Párt		
„megmaradó” pártok	Ceska str.narod.socialisticka	0,02	0,02	Ceska str.narod.socialisticka	0,00	
	Humanisticka strana	0,01	0,01	Humanisticka strana	0,00	
	Moravane	0,23	0,22	Moravane	0,01	
	Ceska str.socialne demokrat.	32,32	22,08	Ceska str.socialne demokrat.	10,24	
	Komunisticka str.Cech a Moravy	12,81	11,27	Komunisticka str.Cech a Moravy	1,54	
	Koruna Ceska (monarch.strana)	0,13	0,07	Koruna Ceska (monarch.strana)	0,06	
	Krest.demokr.unie-Cs.str.lid.	7,22	4,39	Krest.demokr.unie-Cs.str.lid.	2,83	
	Obcanska demokraticka strana	35,38	20,22	Obcanska demokraticka strana	15,16	
	Pravy Blok	0,38	0,47	Volte Pr.Blok www.cibulka.net	0,09	
	Strana zdraveho rozumu	0,46	3,67	Suverenita-blok J.Bobosikove	3,21	
	Strana zelenych	6,29	2,44	Strana zelenych	3,85	
	„belső” pártok			0,00	Ceska strana narodne socialni	0,00
				0,80	Ceska piratska strana	0,80
				1,14	Delnic.str.socialni spravedl.	1,14
			0,00	EVROPSKY STRED	0,00	
			0,02	Klicove hnuti	0,02	
			0,08	Konzervativni strana	0,08	
			0,00	Liberalove.CZ	0,00	
			0,00	NARODNI PROSPERITA	0,00	
			0,25	OBCANE CZ	0,25	
			0,03	Sdruz.pro rep.-Republ.str.Csl.	0,03	
			0,06	STOP	0,06	
			4,33	Strana Prav Obcanu ZEMANOVCI	4,33	
			0,74	Strana svobodnych obcanu	0,74	
			16,70	TOP 09	16,70	
		10,88	Vecti verejne	10,88		
			TNC	76,64		
			Összevont választói illekonyság	38,32		

„B” típusú:
18,50

2013

	2010		2013		Különbőség	
	Párt	%	Párt	%		
„eltűnő” pártok	Ceska str.narod.socialisticka	0,02			0,02	
	Ceska strana narodne socialni	0,00			0,00	
	EVROPSKY STRED	0,00			0,00	
	Humanisticka strana	0,01			0,01	
	Klicove hnutí	0,02			0,02	
	Konzervativni strana	0,08			0,08	
	Liberalove.CZ	0,00			0,00	
	Moravane	0,22			0,22	
	NARODNI PROSPERITA	0,00			0,00	
	OBCANE.CZ	0,25			0,25	
	Schuz.pro rep.-Republ.str.Csl.	0,03			0,03	
	STOP	0,06			0,06	
	Veci verejne	10,88			10,88	
	Ceska piratska strana	0,80	2,66	Ceska piratska strana	1,86	
	„megmaradt” pártok	Ceska str.socialne demokrat.	22,08	20,45	Ceska str.socialne demokrat.	1,63
Delnic.str.socialni spravdl.		1,14	0,86	Delnic.str.socialni spravdl.	0,28	
Komunisticka str.Cech a Moravy		11,27	14,91	Komunisticka str.Cech a Moravy	3,64	
Koruna Ceska (monarch.strana)		0,07	0,17	Koruna Ceska (monarch.strana)	0,10	
Krest.demokr.unie-Cs.str.lid.		4,39	6,78	Krest.demokr.unie-Cs.str.lid.	2,39	
Obcanska demokraticka strana		20,22	7,72	Obcanska demokraticka strana	12,5	
Strana Prav Obcanu ZEMANOVCI		4,33	1,51	Strana Prav Obcanu ZEMANOVCI	2,82	
Strana svobodnych obcanu		0,74	2,46	Strana svobodnych obcanu	1,72	
Strana zelenych		2,44	3,19	Strana zelenych	0,75	
Suverenita-blok J.Bobosikove		3,67	0,42	HLAVU VZHURU – volebni blok	3,25	
TOP 09		16,7	11,99	TOP 09	4,71	
Volte Pr.Blok www.cibulka.net		0,47	0,02	Volte Pr.Blok www.cibulka.net	0,45	
						„B” típusú: 18,05

	2010		2013		Különbség
	Párt	%	Párt	%	
„belső” pártok			Aktiv nezávislých občanu	0,02	0,02
			ANO 2011	18,65	18,65
			Klub angazovaných nestraníku	0,00	0,00
			LEV 21-Narodní socialisté	0,07	0,07
			OBCANE 2011	0,00	0,00
			politické hnutí Zmena	0,57	0,57
			Romská demokratická strana	0,01	0,01
			Strana soukromníku CR	0,26	0,26
			Suver.-Strana zdravotného rozumu	0,27	0,27
			Usvít príme demokr. T.Okamury	6,88	6,88
			TNC		74,40
			Összevont választói illékonyáság		37,20

2017

	2013		2017		Különb- ség
	Párt	%	Párt	%	
"éltűnő" pártok	HLAVU VZHURU – volební blok	0,42			0,42
	Koruna Ceska (monarch.strana)	0,17			0,17
	Aktiv nezavislych obcanu	0,02			0,02
	Klub angazovanych nestraniku	0,00			0,00
	LEV 21-Narodni socialiste	0,07			0,07
	politické hnutí Zmena	0,57			0,57
	Romska demokraticka strana	0,01			0,01
	Strana soukromniku CR	0,26			0,26
	Ceska str.socialne demokrat.	20,45	7,27	Ceska str.socialne demokrat.	13,18
	ANO 2011	18,65	29,64	ANO 2011	10,99
"megmaradó" pártok	Komunisticka str.Cech a Moravy	14,91	7,76	Komunisticka str.Cech a Moravy	7,15
	TOP 09	11,99	5,31	TOP 09	6,68
	Obcanska demokraticka strana	7,72	11,32	Obcanska demokraticka strana	3,60
	Krest.demokr.unie-Cs.str.lid.	6,78	5,80	Krest.demokr.unie-Cs.str.lid.	0,98
	Strana zelenych	3,19	1,46	Strana zelenych	1,73
	Ceska piratska strana	2,66	10,79	Ceska piratska strana	8,13
	Strana svobodnych obcanu	2,46	1,56	Strana svobodnych obcanu	0,90
	Strana Prav Obcanu ZEMANOVCI	1,51	0,36	Strana Prav Obcanu	1,15
	Delnic.str.socialni spravedi.	0,86	0,20	Delnic.str.socialni spravedi.	0,66
	Suver.-Strana zdraveho rozumu	0,27	0,72	ROZUMNI-stop migraci,dikrat.EU	0,45
OBCANE 2011	0,00	0,00	OBCANE 2011-SPRAVEDL. PRO LIDI	0,00	
Volte Pr.Blok www.cibulka.net	0,02	0,00	Volte Pr.Blok www.cibulka.net	0,02	
Usvit prime demokr.T.Okamury	6,88	10,64	Svob.a pr.dem.-T.Okamura (SPD)	3,76	
					"B" típusú: 29,69

	2013		2017		Különb- ség
	Párt	%	%	Párt	
„belső” pártok			0,17	Rad naroda – Vlastenecka unie	0,17
			0,07	CESTA ODPOVEDNE SPOLECNOSTI	0,07
			0,07	Radostne Cesko	0,07
			5,18	STAROSTOVE A NEZAVISLI	5,18
			0,00	Spolec.proti vyst.v Prok.udoli	0,00
			0,10	Blok proti islam.-Obran.domova	0,10
			0,15	Obcanska demokraticka aliance	0,15
			0,00	Unie H.A.V.E.L.	0,00
			0,00	Ceska narodni fronta	0,00
			0,08	Referendum o Evropske unii	0,08
			0,07	Dobra volba 2016	0,07
			0,19	SPR-Republ.str.Csl. M.Sladka	0,19
			0,03	Ceska strana narodne socialni	0,03
			0,71	REALISTE	0,71
			0,20	SPORTOVCI	0,20
			0,00	Narod Sobe	0,00
				TNC	67,92
			Összevont választói illékonyág	33,96	

12.5.3. Szlovákia

1994

	1992		1994		Különb-ség
	Párt	%	Párt	%	
„éltető” pártok	Hnutie za oslobodenie Slovenska	0,23			0,23
	Hnutie za samosprávnú demokraciu – Spoločnosť pre Moravu a Sliezsko	0,13			0,13
	Hnutie za slobodu prejavu – Slovenská republikánska únia	0,07			0,07
	Hnutie za sociálnu spravodlivosť	0,11			0,11
	Národný liberáli	0,08			0,08
	Slovenská ľudová strana	0,30			0,30
	Strana práce a istoty	0,97			0,97
	Strana slobody – Strana národného zjednotenia	0,31			0,31
	Strana zelených	1,08			1,08
	Združenie pre republiku – Republikánska strana Česko-Slovenska	0,33			0,33
Občianska demokratická únia	4,04			4,04	
„megmarató” pártok	Hnutie za demokratické Slovensko	37,26	Koalícia Hnutie za demokratické Slovensko a Roľnícka strana Slovenska (HZDS – RSS)	34,97	2,29
	Komunistická strana Slovenska #91	0,76	Komunistická strana Slovenska (KSS)	2,73	1,97
	Slovenské kresťansko-demokratické hnutie	3,05	Kresťanská sociálna únia Slovenska (KSÚ)	2,06	0,99
	Kresťanskodemokratické hnutie	8,89	Kresťanskodemokratické hnutie (KDH)	10,08	1,19
	Maďarské kresťansko-demokratické hnutie, Együttélés-Szóljaité-Wspólnota-Soužití	7,42	Magyar Koalíció – Maďarská koalícia	10,19	0,48
	Magyar Polgári Párt – Maďarská občianska strana	2,29			
	Rómská občianska iniciatíva	0,60	Rómska občianska iniciatíva v Slovenskej republike (ROI)	0,68	0,08
	Slovenská národná strana	7,93	Slovenská národná strana (SNS)	5,40	2,53
	Strana demokratickej ľavice	14,70			
	Sociálnodemokratická strana na Slovensku	4,00	Spoločná voľba (SV)	10,42	10,42
Strana zelených na Slovensku	2,14				
Demokratická strana – Občianska demokratická strana	3,31	Demokratická strana (DS)	3,43	0,61	

	1992		1994		Különb- ség
	Párt	%	Párt	%	
„bélépő” pártok			Sociálha demokracia (SD)	0,25	0,25
			Strana proti korupcii – za poriadok, prácu a peniaze pre všetkých slušných občanov (SPK)	1,32	1,32
			Združenie pre republiku – Republikáni (ZPR-REP)	0,05	0,05
			Združenie robotníkov Slovenska (ZRS)	7,35	7,35
			Demokratická únia Slovenska (DÚ)	8,57	8,57
			Hnutie za prosperujúce Česko + Slovensko (HZPČS)	1,05	1,05
			Nové Slovensko (NS)	1,33	1,33
			Reálna sociálnodemokratická strana Slovákov (RSDSS)	0,12	0,12
			TNC		48,25
			Összevont választói illékonyság		

		1994		1998		Különb- ség	
		Párt	%	Párt	%		
„eltűnő” pártok	Hnutie za prosperujúce Česko + Slovensko (HZPČS)		1,05			1,05	
	Nové Slovensko (NS)		1,33			1,33	
	Reálna sociálnodemokratická strana Slovákov (RSDSS)		0,12			0,12	
	Rómska občianska iniciatíva v Slovenskej republike (ROI)		0,68			0,68	
	Sociálna demokracia (SD)		0,25			0,25	
	Strana proti korupcii – za poriadok, prácu a peniaze pre všetkých slušných občanov (SPK)		1,32			1,32	
	Združenie pre republiku – Republikáni (ZPR-REP)		0,05			0,05	
	HZDS – RSS		34,97	27,00	Hnutie za demokratické Slovensko		7,97
	Demokratická únia Slovenska (DÚ)		8,57				
	Kresťanskodemokratické hnutie (KDH)		10,08	26,33	Slovenská demokratická koalícia		4,25
Demokratická strana (DS)		3,43					
„megmaradó” pártok	Slovenská národná strana (SNS)		5,40				
	Kresťanská sociálna únia Slovenska (KSÚ)		2,06				
	Spolná voľba (SV)		10,42	9,07	Slovenská národná strana		1,61
	Magyar Koalíció – Maďarská koalícia (MK)		10,19	14,66	Strana demokratickej ľavice		4,24
	Združenie robotníkov Slovenska (ZRS)		7,35	9,12	Strana maďarskej koalície – Magyar Koalíció Pártja		1,07
	Komunistická strana Slovenska (KSS)		2,73	1,30	Združenie robotníkov Slovenska		6,05
				2,79	Komunistická strana Slovenska		0,06
							„B” típusú: 12,63

	1994		1998		Különbség
	Párt	%	Párt	%	
„belepő” pártok					8,01
			Strana občianskeho porozumenia		0,27
			Slovenská ľudová strana		0,13
			Slovenská národná jednota		0,13
			Béčko – Revolu ná robotnícka strana		0,07
			Hnutie tretej cesty		0,10
			Jednotná strana pracujúcich Slovenska		0,19
			Mad'arské ľudové hnutie za zmierenie a prosperitu - Magyar Népi Mozgalom a Megbékélésért és a Jólétért		0,09
			Národná alternatíva Slovenska		0,48
			Naše Slovensko		0,18
			Nezávislá iniciatíva (NEI) Slovenskej republiky		
		TNC		39,70	
		Összevont választói illékonyság			19,85

2002

	1998		2002		Különb- ség
	Párt	%	Párt	%	
"eltérő" pártok	Hnutie tretej cesty	0,07			0,07
	Jednotná strana pracujúcich Slovenska	0,10			0,10
	Maďarské ľudové hnutie za zmiernenie a prosperitu – Magyar Népi Mozgalom a Megbékélésért és a Jólétért	0,19			0,19
	Národná alternatíva Slovenska	0,09			0,09
	Naše Slovensko	0,48			0,48
	Nezávislá iniciatíva (NEI) Slovenskej republiky	0,18			0,18
	Slovenská ľudová strana	0,27			0,27
	Strana občianskeho porozumenia	8,01			8,01
	Béčko – Revolučná robotnícka strana	0,13	0,09	Béčko – Revolučná robotnícka strana	0,04
	Slovenská demokratická koalícia	26,33	8,25	Kresťanskodemokratické hnutie	2,01
"megmaradó" pártok	Združenie robotníkov Slovenska	1,30	15,09	Slovenská demokratická a kresťanská únia	
	Komunistická strana Slovenska	2,79	0,98	Strana zelených na Slovensku	
	Hnutie za demokratické Slovensko	27,00	0,54	Združenie robotníkov Slovenska	0,76
	Strana maďarskej koalície – Magyar Koalíció Pártja	9,12	6,32	Komunistická strana Slovenska	3,53
	Slovenská národná strana	9,07	19,50	Hnutie za demokratické Slovensko	7,50
	Slovenská národná jednota	0,13	11,16	Strana maďarskej koalície – Magyar Koalíció Pártja	2,04
	Strana demokratickej ľavice	14,66	3,32	Slovenská národná strana	5,75
			0,15	Slovenská národná jednota	0,02
			1,36	Strana demokratickej ľavice	13,30
					"B" típusú: 17,48

	1998		2002		Különb- ség
	Párt	%	Párt	%	
„belepő” pártok					8,01
			Aliancia nového ob ana		3,28
			Hnutie za demokraciu		0,22
			Ľavicový blok		0,02
			Ľudová strana		
			Nezávislá občianska strana nezamestnaných a poškodených		0,91
			Občianska konzervatívna strana		0,32
			Politické hnutie Rómov na Slovensku – ROMA		0,21
			Pravá Slovenská národná strana		3,65
			Robotnícka strana ROSA		0,30
			Rómska občianska iniciatíva SR		0,29
			SMER		13,46
			Sociálnodemokratická alternatíva		1,79
			Strana za demokratické práva občanov		0,23
			Žena a rodina		0,43
			TNC	77,46	
			Összevont választói illékonyosság	38,73	

2006

	2002		2006		Különb- ség	
	Párt	%	Párt	%		
"eltűnő" pártok	Béčko – Revolučná robotnícka strana	0,09			0,09	
	Ludová strana	0,02			0,02	
	Nezávislá občianska strana nezamestnaných a poškodených	0,91			0,91	
	Politické hnutie Rómov na Slovensku – ROMA	0,21			0,21	
	Robotnícka strana ROSA	0,30			0,30	
	Rómska občianska iniciatíva SR	0,29			0,29	
	Slovenská národná jednota	0,15			0,15	
	Strana za demokratické práva občanov	0,23			0,23	
	Strana zelených na Slovensku	0,98			0,98	
	Žena a rodina	0,43			0,43	
	Aliancia nového občana	8,01	1,42	Aliancia nového občana		6,59
	Hnutie za demokraciu	3,28	0,63	Hnutie za demokraciu		2,65
	Združenie robotníkov Slovenska	0,54	0,29	Združenie robotníkov Slovenska		0,25
Komunistická strana Slovenska	6,32	3,88	Komunistická strana Slovenska		2,44	
Kresťanskodemokratické hnutie	8,25	8,31	Kresťanskodemokratické hnutie		0,06	
Hnutie za demokratické Slovensko	19,5	8,79	Ludová strana – Hnutie za demokratické Slovensko		10,71	
SMER	13,46	29,14	SMER – sociálna demokracia		13,89	
Sociálnodemokratická alternatíva	1,79					
"B" típusú: 23,30						

	2002		2006		Különb- ség
	Párt	%	Párt	%	
„megmaradó” pártok	Strana maďarskej koalície – Magyar Koalíció Pártja	11,16	Strana maďarskej koalície – Magyar Koalíció Pártja	11,68	0,52
	Slovenská národná strana	3,32	Slovenská národná strana	11,73	4,76
	Pravá Slovenská národná strana	3,65			
	Strana demokratickej ľavice	1,36	Strana demokratickej ľavice	0,12	1,24
	Občianska konzervatívna strana	0,32	Občianska konzervatívna strana	0,27	0,05
	Slovenská demokratická a kresťanská únia	15,09	Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana	18,35	3,26
	Lavicový blok	0,22	Lavicový blok	0,39	0,17
			Agrárna strana vidieka	0,13	0,13
			Misia 21 – Nová kresťanská demokracia	0,10	0,10
			NÁDEJ	0,63	0,63
„belépő” pártok			Prosperita Slovenska	0,13	0,13
			Slobodné fórum	3,47	3,47
			Slovenská ľudová strana	0,16	0,16
			Slovenská národná koalícia – Slovenská vzájomnosť	0,17	0,17
			Strana občianskej solidarity	0,10	0,10
			TNC		55,09
			Összevont választói illékonyság		27,55

„B”
típusú:
23,30

2010

	2006		2010		Különb- ség	
	Párt	%	Párt	%		
„éltető” pártok	Agrárna strana vidieka	0,13			0,13	
	Aliancia nového obana	1,42			1,42	
	Hnutie za demokraciu	0,63			0,63	
	Lavicový blok	0,39			0,39	
	Misia 21 – Nová kresťanská demokracia	0,10			0,10	
	NÁDEJ	0,63			0,63	
	Občianska konzervatívna strana	0,27			0,27	
	Prosperita Slovenska	0,13			0,13	
	Slovenská ľudová strana	0,16			0,16	
	Slovenská národná koalícia – Slovenská vzájomnosť	0,17			0,17	
	Strana občianskej solidarity	0,10			0,10	
	Združenie robotníkov Slovenska	0,29	0,24	Združenie robotníkov Slovenska		0,05
	Komunistická strana Slovenska	3,88	0,83	Komunistická strana Slovenska		3,05
Kresťanskodemokratické hnutie	8,31	8,52	Kresťanskodemokratické hnutie		0,21	
Ľudová strana – Hnutie za demokratické Slovensko	8,79	4,32	Ľudová strana – Hnutie za demokratické Slovensko		4,47	
Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana	18,35	15,42	Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana		2,93	
„megmaradó” pártok					„B” típusú: 17,72	

	2006		2010		Különb- ség
	Párt	%	Párt	%	
„megmaradó” pártok	Slovenská národná strana	11,73	Slovenská národná strana	5,07	6,66
	SMER – sociálna demokracia	29,14	SMER – sociálna demokracia	34,79	5,65
	Strana demokratickej ľavice	0,12	Strana demokratickej ľavice	2,41	2,29
	Strana maďarskej koalície – Magyar Koalíció Pártja	11,68	Strana maďarskej koalície – Magyar Koalíció Pártja	4,33	7,35
Slobodné fórum	3,47	0,70	Únia – Strana pre Slovensko	0,13	2,77
„belépő” pártok			AZEN – Aliancia za Európu národov	0,13	0,13
			EURÓPSKA DEMOKRATICKÁ STRANA	0,4	0,40
			Ľudová strana Naše Slovensko	1,33	1,33
			MOST – HÍD	8,12	8,12
			NOVÁ DEMOKRACIA	0,31	0,31
			Pallo Kápurková, veselá politická strana	0,57	0,57
			Sloboda a Solidarita	12,14	12,14
			Strana rómskej koalície – SRK	0,27	0,27
			TNC		62,83
			Összevont választói illekonyság		31,42

„B”
típusú:
17,72

2012

	2010		2012		Különb- ség	
	Párt	%	Párt	%		
„elitű” pártok	AZEN – Aliancia za Európu národov	0,13			0,13	
	EURÓPSKA DEMOKRATICKÁ STRANA	0,40			0,40	
	NOVÁ DEMOKRACIA	0,31			0,31	
	Paliho Kapurková, veselá politická strana	0,57			0,57	
	Strana rómskej koalície – SRK	0,27			0,27	
	Únia – Strana pre Slovensko	0,70			0,70	
	Združenie robotníkov Slovenska	0,24			0,24	
	Komunistická strana Slovenska	0,83	0,72	Komunistická strana Slovenska		0,11
	Kresťanskodemokratické hnutie	8,52	8,82	Kresťanskodemokratické hnutie		0,30
	Ľudová strana – Hnutie za demokratické Slovensko	4,32	0,93	Ľudová strana – Hnutie za demokratické Slovensko		3,39
„megmaradó” pártok	Ľudová strana Naše Slovensko	1,33	1,58	Ľudová strana Naše Slovensko	0,25	
	MOST – HÍD	8,12	6,89	MOST – HÍD	1,23	
	Sloboda a Solidarita	12,14	5,88	Sloboda a Solidarita	6,26	
	Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana	15,42	6,09	Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana	9,33	
	Slovenská národná strana	5,07	4,55	Slovenská národná strana	0,52	
	SMER – sociálna demokracia	34,79	44,41	SMER – sociálna demokracia	9,62	
	Strana demokratickej ľavice	2,41	0,18	Strana demokratickej ľavice	2,23	
	Strana maďarskej koalície – Magyar Koalíció Pártja	4,33	4,28	Strana maďarskej koalície – Magyar Koalíció Pártja	0,05	
					„B” típusú: 16,65	

	2010		2012		Különb- ség
	Párt	%	Párt	%	
„belepő” pártok					
			Národ a Spravidlivosť – naša strana	0,63	0,63
			NÁŠ KRAJ	0,19	0,19
			Obyčajní ľudia	0,16	0,16
			OBYČAJNÍ ĽUDIA a nezávislé osobnosti	8,55	8,55
			PRÁVO A SPRAVODLIVOSŤ	0,41	0,41
			Robíme to pre deti – SF	0,34	0,34
			STRANA + I HLAS	0,03	0,03
			Strana občanov Slovenska	0,15	0,15
			Strana Rómskej únie na Slovensku	0,11	0,11
			STRANA SLOBODNÉ SLOVO – NOR Y MOJSEJOVEJ	1,22	1,22
			Strana zelených	0,42	0,42
			Strana živnostníkov Slovenska	0,15	0,15
			Zelení	0,30	0,30
			Zmena zdola, Demokratická únia Slovenska	1,29	1,29
			99 % – občiansky hlas	1,58	1,58
		TNC		51,44	
		Összevont választói illékonyság		25,72	

2016

	2012		2016		Különb- ség
	Párt	%	%	Párt	
„eltérő” pártok	99 % – občiansky hlas	1,58			1,58
	Ludová strana – Hnutie za demokratické Slovensko	0,93			0,93
	Národ a Spravodlivosť – naša strana	0,63			0,63
	NÁŠ KRAJ	0,19			0,19
	Obyčajní ľudia	0,16			0,16
	Robíme to pre deti – SF	0,34			0,34
	STRANA +1 HLAS	0,03			0,03
	Strana demokratickej ľavice	0,18			0,18
	Strana občanov Slovenska	0,15			0,15
	Strana Rómskej únie na Slovensku	0,11			0,11
	STRANA SLOBODNÉ SLOVO – NORY MOJSEJOVEJ	1,22			1,22
	Strana zelených	0,42			0,42
	Strana živnostníkov Slovenska	0,15			0,15
	Zelení	0,30			0,30
	Zmena zdola, Demokratická únia Slovenska	1,29			1,29

	2012		2016		Különb- ség
	Párt	%	Párt	%	
"megmaradó" pártok	Kommunistická strana Slovenska	0,72	Kommunistická strana Slovenska	0,62	0,10
	Kresťanskodemokratické hnutie	8,82	Kresťanskodemokratické hnutie	4,94	3,88
	Ľudová strana Naše Slovensko	1,58	Korleba – Ľudová strana Naše Slovensko	8,04	6,46
	MOST – HÍD	6,89	MOST – HÍD	6,50	0,39
	OBYČAJNÍ ĽUDIA a nezávislé osobnosti	8,55	OBYČAJNÍ ĽUDIA a nezávislé osobnosti (OLANO – NOVA)	11,02	2,47
	PRÁVO A SPRÁVODLIVOSŤ	0,41	KOALÍCIA SPOLOČNE ZA SLOVENSKO	0,06	0,35
	Sloboda a Solidarita	5,88	Sloboda a Solidarita	12,10	6,22
	Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana	6,09	Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana	0,26	5,83
	Slovenská národná strana	4,55	Slovenská národná strana	8,64	4,09
	SMER – sociálna demokracia	44,41	SMER – sociálna demokracia	28,28	16,13
	Strana maďarskej koalície – Magyar Koalíció Pártja	4,28	Strana maďarskej komunity – Magyar Közösség Pártja	4,04	0,24
			Demokrati Slovenska – Ľudo Kaník	0,07	0,07
	"belepő" pártok			Maďarská kresťanskodemokratická aliancia – Magyar Kereszténydemokrata Szövetség	0,09
			Odvaha – Veľká národná a proruská koalícia	0,13	0,13
			PRÍAMA DEMOKRACIA	0,13	0,13
			ŠANCA	0,25	0,25
			#SIET	5,60	5,60
			Slovenská občianska koalícia	0,83	0,83
			SME RODINA – Boris Kollár	6,62	6,62
			STRANA MODERNEHO SLOVENSKA (SMS)	0,17	0,17
			Strana TIP	0,72	0,72
			Strana zelených Slovenska	0,67	0,67
			VZDOR – strana práce	0,12	0,12
			TNC		
			Összevont választói illékonyság		
					69,24
					34,62

"B"
típusú:
23,08

2020

	2016		2020		Különb- ség	
	Párt	%	Párt	%		
„éltim?” pártok	#SIEĽ	5,60			5,60	
	Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana	0,26			0,26	
	Komunistická strana Slovenska	0,62			0,62	
	Strana zelených Slovenska	0,67			0,67	
	ŠANCA	0,25			0,25	
	STRANA MODERNÉHO SLOVENSKA (SMS)	0,17			0,17	
	Odvaha – Veľká národná a proruská koalícia	0,13			0,13	
	VZDOR – strana práce	0,12			0,12	
	PRIAMA DEMOKRACIA	0,13			0,13	
	Maďarská kresťanskodemokratická aliancia – Magyar Kereszténydemokrata Szövetség	0,09			0,09	
	Strana TIP	0,72			0,72	
	Demokrati Slovenska – Ludo Kanik	0,07			0,07	
	KOALÍCIA SPOLOČNE ZA SLOVENSKO	0,06			0,06	
	„megmaradó” pártok	Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko	8,04	Kotlebovci – Ľudová strana Naše Slovensko	7,97	0,07
MOST – HÍD		6,5	MOST – HÍD	2,05	4,45	
OBYČAJNÍ ĽUDIA a nezávislé osobnosti (OL'ANO-NOVA)		11,02	OBYČAJNÍ ĽUDIA a nezávislé osobnosti, NOVA, KÚ	25,02	14,00	
Sloboda a Solidarita		12,10	Sloboda a Solidarita	6,22	5,88	
Kresťanskodemokratické hnutie		4,94	Kresťanskodemokratické hnutie	4,65	0,29	
Slovenská národná strana		8,64	Slovenská národná strana	3,16	5,48	
SMER – sociálna demokracia		28,28	SMER – sociálna demokracia	18,29	9,99	
SME RODINA – Boris Kollár		6,62	SME RODINA	8,24	1,62	
Strana maďarskej komunity – Magyar Közösség Pártja		4,04	Magyar Közösségi Összefogás – Maďarská komunitná spolupatričnosť	3,90	0,14	
Slovenská občianska koalícia		0,83	SOLIDARITA – Hnutie pracujúcej chudoby	0,11	0,72	
						„B” típusú: 21,32

	2016		2020		Különb- ség
	Párt	%	Párt	%	
„belső” pártok			VLASŤ	2,93	2,93
			DOBRÁ VOLBA	3,06	3,06
			ZA ĽUDÍ	5,77	5,77
			Slovenská ľudová strana Andreja Hlinku	0,28	0,28
			MÁME TOHO DOŠŤ!	0,32	0,32
			Koalícia Progressívne Slovensko a SPOLU – občianska demokracia	6,96	6,96
			Socialisti.sk	0,55	0,55
			Slovenské Hnutie Obrody	0,06	0,06
			Demokratická strana	0,14	0,14
			99% – občiansky hlas	0,03	0,03
			Slovenská liga	0,02	0,02
			Práca slovenského národa	0,04	0,04
			HĽAS ĽUDU	0,06	0,06
			STAROSTOVIA A NEZÁVISLÍ KANDIDÁTI	0,07	0,07
	TNC				
Összevont választói illékonyság					35,91

12.5.4. Lengyelország

1993

	1991		1993		Különb- ség
	Párt	%	Párt	%	
"elitni" pártok	Jedności Ludowej (Bydgoszcz)	0,17			0,17
	Krakowska Koalicja Solidarni z Prezydentem (Kraków)	0,25			0,25
	Ludowe Porozumienie Wyborcze "Piast" (Tarnów)	0,37			0,37
	Polskiego Związku Zachodniego, Zjednoczenie Ruchu				
	Polskiego Śląska, Ruchu Polskiego Pomorza...	0,23			0,23
	Pozostałe komitery	7,30			7,30
	Prawosławnych (Białystok)	0,12			0,12
	Sojuszu Kobiet Przeciw Trudnościom Życia (Kraków)	0,02			0,02
	Solidarność-80 (Szczecin)	0,11			0,11
	Unii Wielkopolan okręgu województwa leszczyńskiego				
	(Zielona Góra)	0,08			0,08
	Wielkopolsce i Polsce (Poznań)	0,21			0,21
	Związku Podhalan (Nowy Sącz)	0,24			0,24
	Chrześcijańska Demokracja	2,36			2,36
	Stronnictwa Demokratycznego	1,42			1,42
	Wyborcza Akcja Katolicka	8,74			8,74
	Partii Chrześcijańskich Demokratów	1,12			1,12
	Konfederacji Polski Niepodległej	7,50			7,50
	Kongresu Liberalno-Demokratycznego	7,49			7,49
	Mniejszości Niemieckiej	1,18			1,18
Partii „X”	0,47			0,47	
"megnardo" pártok	Polskie Stronnictwo Ludowe – Sojusz Programowy	8,67	6,37	Katolicki Komitet Wyborczy „Ojczyzna”	3,49
	Ruchu Autonomii Śląska	0,36	15,40	Polskie Stronnictwo Ludowe	6,73
	Sojuszu Lewicy Demokratycznej	11,99	0,19	Ruch Autonomii Śląska	0,17
	Unia Demokratyczna	12,32	20,41	Sojusz Lewicy Demokratycznej	8,42
	Unii Polityki Realnej	2,26	10,59	Unia Demokratyczna	1,73
	NSZZ „Solidarność”	5,05	3,18	Unia Polityki Realnej	0,92
	Porozumienie Obywatelskie Centrum	8,71	4,90	Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”	0,15
	Porozumienie Ludowe	5,47	2,37	Porozumienie Centrum	4,29
	Polskiej Partii Przyjaciół Piwa	3,27	0,10	Polskie Stronnictwo Ludowe – Porozumienie Ludowe	3,10
	Solidarność Pracy	2,06		Polska Partia Przyjaciół Piwa	3,17
	Ruchu Demokratyczno-Społecznego	0,46	7,28	Unia Pracy	5,22
				„B” típusú: 22,78	

	1991		1993		Különb- ség
	Párt	%	Párt	%	
„belső” pártok			Mniejszość Niemiecka woj. olsztyńskiego	0,02	0,02
			Narodowe Towarzystwo Oświatowe	0,00	0,00
			Niemiecka Wspólnota „Pojednanie i Przyszłość”	0,10	0,10
			Otwarta Kampania Niezależnych – Poza Układem	0,05	0,05
			Polska Partia Odnowcy Kraju	0,00	0,00
			Polska Unia Pracujących	0,05	0,05
			Polska Wspólnota Narodowa – Polskie Stronnictwo Narodowe	0,11	0,11
			Polski Front Narodowy	0,00	0,00
			Polski Front Patriotyczny	0,00	0,00
			Rzemieśnicza Partia Polski	0,02	0,02
			Samobrona – Leppera	2,78	2,78
			Spółdzielczy Dom	0,00	0,00
			Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców – DFK	0,17	0,17
			Wyborcza Akcja Berobotnych	0,00	0,00
			Związek Białoruski	0,07	0,07
			Naczelna Organizacja Techniczna	0,16	0,16
			Bezpартyjny Blok Wspierania Reform	5,41	5,41
			Koalicja dla Rzeczypospolitej	2,70	2,70
				TNC	74,4
		Összevont választói illékonyiség			

1997

	1993		1997		Különb- ség	
	Párt	%	Párt	%		
„eltűnő” pártok	Naczelna Organizacja Techniczna	0,16			0,16	
	Narodowe Towarzystwo Oświatowe	0,00			0,00	
	Niemiecka Wspólnota „Pojednanie i Przyszłość”	0,10			0,10	
	Otwarta Kampania Niezależnych – Poza Układem	0,05			0,05	
	Polska Partia Odnowy Kraju	0,00			0,00	
	Polska Partia Przyjaciół Piwa	0,10			0,10	
	Polska Unia Pracujących	0,05			0,05	
	Polski Front Narodowy	0,00			0,00	
	Polski Front Patriotyczny	0,00			0,00	
	Ruch Autonomii Śląska	0,19			0,19	
	Rzemieślnicza Partia Polski	0,02			0,02	
	Spółdzielczy Dom	0,00			0,00	
	Wyborcza Akcja Bezrobotnych	0,00			0,00	
	Związek Białoruski	0,07			0,07	
	Partia X	2,74			2,74	
	Konfederacja Polski Niepodległej	5,77			5,77	
	Porozumienie Centrum	4,42				
	Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”	4,90				
	Katolicki Komitet Wyborczy „Ojczyzna”	6,37	33,83	Akcja Wyborcza Solidarność		7,66
	Koalicja dla Rzeczypospolitej	2,70				
Bezpартynny Blok Wspierania Reform	5,41					
Polskie Stronnictwo Ludowe – Porozumienie Ludowe	2,37					
„megmaradó” pártok					„B” típusú: 15,14	

	1993		1997		Különb- ség
	Párt	%	Párt	%	
„megmaradó” pártok	Polska Wspólnota Narodowa – Polskie Stronnictwo Narodowe	0,11	0,07	Polska Wspólnota Narodowa	0,04
	Polskie Stronnictwo Ludowe	15,40	7,31	Polskie Stronnictwo Ludowe	8,09
	Samobrona – Leppera	2,78	0,08	Przymierze Samoobrona	2,7
	Sojusz Lewicy Demokratycznej	20,41	27,13	Sojusz Lewicy Demokratycznej	6,72
	Unia Pracy	7,28	4,74	Unia Pracy	2,54
	Unia Polityki Realnej	3,18	2,03	Unia Prawicy Rzeczypospolitej	1,15
	Unia Demokratyczna	10,59	13,37	Unia Wolności	1,21
	Kongres Liberalno-Demokratyczny	3,99			
	Mniejszość Niemiecka	0,51	0,39	Mniejszość Niemiecka	0,12
	Mniejszość Niemiecka woj. olsztyńskiego	0,02	0,01	Mniejszość Niemiecka Województwa Olsztyńskiego	0,01
	Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców – DFK	0,17	0,13	Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców – DFK	0,04
			0,00	Związek Mniejszości Niemieckiej	0,00
			1,36	Blok dla Polski	1,36
			2,18	Krajowa Partia Emerytów i Rencistów	2,18
„belepó” pártok			Krajowe Porozumienie Emerytów i Rencistów		
			Rzeczypospolitej Polskiej	1,63	
			0,01	Niezależna i Bezpartyjna	0,01
			0,03	Pojednanie i Przyszłość Niemiecka Wspólnota	0,03
			5,56	Ruch Odbudowy Polski	5,56
			0,01	Sojusz Ludzi „Polska Praca Sprawiedliwość”	0,01
			0,10	Stowarzyszenie Słowiańskiej Mniejszości Narodowej	0,10
			0,05	Zarząd Wojewódzki Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców Województwa Częstochowskiego	0,05
				TNC	50,46
				Összevont választói illékonyág	25,23

„B”
típusú:
15,14

2001

	1997		2001		Különb- ség
	Párt	%	Párt	%	
„eltűnő” pártok	Zarząd Wojewódzki Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców Województwa Częstochowskiego	0,05			0,05
	Związek Mniejszości Niemieckiej	0,00			0,00
	Sojusz Ludzi „Polska Praca Sprawiedliwość”	0,01			0,01
	Stowarzyszenie Słowiańskiej Mniejszości Narodowej	0,10			0,10
	Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców – DFK	0,13			0,13
	Krajowa Partia Emerytów i Rencistów	2,18			2,18
	Mniejszość Niemiecka Województwa Olsztyńskiego	0,01			0,01
	Niezależna i Bezpartyjna	0,01			0,01
	Pojednanie i Przyszłość Niemiecka Wspólnota	0,03			0,03
	Unia Prawicy Rzeczypospolitej	2,03			2,03
	Krajowe Porozumienie Emerytów i Rencistów Rzeczypospolitej Polskiej	1,63			1,63
	Ruch Odbudowy Polski	5,56			5,56
	Blok dla Polski	1,36			1,36
	Akcja Wyborcza Solidarność	33,83	5,60	Akcja Wyborcza Solidarność Prawicy	28,23
	Mniejszość Niemiecka	0,39	0,36	Mniejszość Niemiecka	0,03
	Polskie Stronnictwo Ludowe	7,31	8,98	Polskiego Stronnictwa Ludowego	1,67
Sojusz Lewicy Demokratycznej	27,13	41,04	Sojusz Lewicy Demokratycznej – Unia Pracy	9,17	
Unia Pracy	4,74				
Unia Wolności	13,37	3,10	Unii Wolności	10,27	
Przymierze Samoobrona	0,08	10,20	Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej	10,12	
Polska Wspólnota Narodowa	0,07	0,02	Polskiej Wspólnoty Narodowej	0,05	
„megmarado” pártok					„B” típusú: 29,77

	1997		2001		Különb- ség
	Párt	%	%	Párt	
„belepő” pártok			0,06	Polskiej Unii Gospodarczej	0,06
			0,42	Alternatywa Ruch Społeczny	0,42
			0,10	Polskiej Partii Socjalistycznej	0,10
			9,50	Prawo i Sprawiedliwość	9,50
			0,06	Niemiecka Mniejszość Górnośląska	0,06
			12,68	Platforma Obywatelska	12,68
			7,87	Liga Polskich Rodzin	7,87
				TNC	103,33
Összevont választói illékonyág					51,67

2005

	2001		2005		Különb- ség
	Párt	%	Párt	%	
„eltűnő” pártok	Akcja Wyborcza Solidarność Prawicy	5,60			5,60
	Polskiej Wspólnoty Narodowej	0,02			0,02
„megmaradó” pártok	Liga Polskich Rodzin	7,87	Liga Polskich Rodzin	7,97	0,10
	Mniejszość Niemiecka	0,36	Mniejszość Niemiecka	0,29	0,07
	Niemiecka Mniejszość Górnego Śląska	0,06	Mniejszości Niemieckiej Śląska	0,05	0,01
	Platforma Obywatelska	12,68	Platforma Obywatelska RP	24,14	11,46
	Polskiego Stronnictwa Ludowego	8,98	Polskiego Stronnictwa Ludowego	6,96	2,02
	Prawo i Sprawiedliwość	9,50	Prawo i Sprawiedliwość	26,99	17,49
	Samobrona Rzeczypospolitej Polskiej	10,20	Samobrona Rzeczypospolitej Polskiej	11,41	1,21
	Sojusz Lewicy Demokratycznej – Unia Pracy	41,04	Sojusz Lewicy Demokratycznej	11,31	29,73
	Unii Wolności	3,10	Partii Demokratycznej-demokraci.pl	2,45	0,65
	Polskiej Unii Gospodarczej	0,06	Ogólnopolska Koalicja Obywatelska	0,14	0,08
	Alternatywa Ruch Społeczny	0,42	Polska Partia Pracy	0,77	0,25
	Polskiej Partii Socjalistycznej	0,10	Spoleczni Ratownicy	0,01	0,01
			Stronnictwa Pracy	0,01	0,01
		Narodowego Odrodzenia Polski	0,06	0,06	
		Partii Inicjatywa RP	0,10	0,10	
		Polskiej Konfederacji – Godność i Praca	0,07	0,07	
		Polskiej Partii Narodowej	0,29	0,29	
		Socjaldemokracji Polskiej	3,89	3,89	
		Ruch Patriotyczny	1,05	1,05	
		Platformy Janusza Korwin-Mikke	1,57	1,57	
		Centrum	0,19	0,19	
		Dom Ojczysty	0,28	0,28	
		TNC			
		Összevont választói illekonyság			76,21
		Összevont választói illekonyság			38,11

31,54

„B”
típusú:

2007

	2005		2007		Különb- ség
	Párt	%	Párt	%	
„eltűnő” pártok	„Mniejszości Niemieckiej Śląska”	0,05			0,05
	Spoleczni Ratownicy	0,01			0,01
	Stronnictwa Pracy	0,01			0,01
	Polskiej Konfederacji – Godność i Praca	0,07			0,07
	Partii Inicjatywa RP	0,10			0,10
	Ogólnopolska Koalicja Obywatelska	0,14			0,14
	Platformy Janusza Korwin-Mikke	1,57			1,57
	Centrum	0,19			0,19
	Polskiej Partii Narodowej	0,29			0,29
	Ruch Patriotyczny	1,05			1,05
	Dom Ojczysty	0,28			0,28
	Narodowego Odrodzenia Polski	0,06			0,06
	Liga Polskich Rodzin	7,97	1,30	Liga Polskich Rodzin	6,67
	Prawo i Sprawiedliwość	26,99	32,11	Prawo i Sprawiedliwość	5,12
	Sojusz Lewicy Demokratycznej	11,31	13,15	Lewica i Demokraci SLD+SDPL+PD+UP	4,50
	Partii Demokratycznej-demokraci.pl	2,45			
	Socjaldemokracji Polskiej	3,89			
„megmaradó” pártok	Polskiego Stronnictwa Ludowego	6,96	8,91	Polskiego Stronnictwa Ludowego	1,95
	Platforma Obywatelska RP	24,14	41,51	Platforma Obywatelska RP	17,37
	Wyborców „Mniejszość Niemiecka”	0,29	0,20	Mniejszość Niemiecka	0,09
	Samobrona Rzeczpospolitej Polskiej	11,41	1,53	Samobrona Rzeczpospolitej Polskiej	9,88
	Polska Partia Pracy	0,77	0,99	Polska Partia Pracy	0,22
			0,02	Samobrona Patriotyczna	0,02
„belépő” pártok		0,28	Partii Kobiet	0,28	
	TNC			49,92	
	Összevont választói illekonyság			24,96	

„B”
típusú:
22,9

2011

	2007		2011		Különb- ség
	Párt	%	%	Párt	
„eltűnő” pártok	Samoobrona Patriotyczna	0,02			0,02
	Partii Kobiet	0,28			0,28
	Liga Polskich Rodzin	1,30			1,30
„megmaradó” pártok	Prawo i Sprawiedliwość	32,11	29,89	Prawo i Sprawiedliwość	2,22
	Lewica i Demokraci SLD+SDPL+PD+UP	13,15	8,24	Sojusz Lewicy Demokratycznej	4,91
	Polskiego Stronnictwa Ludowego	8,91	8,36	Polskie Stronnictwo Ludowe	0,55
	Platforma Obywatelska RP	41,51	39,18	Platforma Obywatelska RP	2,33
	Mniejszość Niemiecka	0,20	0,19	Mniejszość Niemiecka	0,01
	Samoobrona Rzeczpospolitej Polskiej	1,53	0,07	Nasz Dom Polska-Samoobrona Andrzeja Leppera	1,46
	Polska Partia Pracy	0,99	0,55	Polska Partia Pracy – Sierpień 80	0,44
			1,06	Nowa Prawica – Janusza Korwin-Mikke	1,06
			0,24	Prawica	0,24
			10,02	Ruch Falikota	10,02
„belépő” pártok			2,19	Polska Jest Najważniejsza	2,19
				TNC	27,03
				Összevont választói illékonyság	13,52

„B”
típusú:
5,96

2015

	2011		2015		Különb- ség
	Párt	%	%	Párt	
„eltűnő” pártok	Polska Partia Pracy – Sierpień 80	0,55			0,55
	Prawica	0,24			0,24
„megmaradó” pártok	Prawo i Sprawiedliwość	29,89	37,58	Prawo i Sprawiedliwość	5,50
	Polska Jest Najważniejsza	2,19			
	Sojusz Lewicy Demokratycznej	8,24	7,55	ZL	10,71
	Ruch Palikota	10,02			
	Polskie Stronnictwo Ludowe	8,36	5,13	Polskie Stronnictwo Ludowe	3,23
	Platforma Obywatelska RP	39,18	24,09	Platforma Obywatelska RP	15,09
	Mniejszość Niemiecka	0,19	0,18	Mniejszość Niemiecka	0,01
	Nowa Prawica – Janusza Korwin-Mikke	1,06	0,03	Kongres Nowej Prawicy	1,03
	Nasz Dom Polska-Samoobrona Andrzeja Leppera	0,07	0,03	Samoobrona	0,04
			8,81	Kukiz'15	8,81
			7,60	Nowoczesna	7,60
		4,76	Korwin	4,76	
		3,62	Razem	3,62	
		0,28	Zbigniewa Stonogi	0,28	
		0,12	Zjednoczeni dla Śląska	0,12	
		0,10	JOW Bezpártyni	0,10	
		0,09	Grzegorza Brauna „Szczęść Bożej!”	0,09	
		0,03	Ruch Społeczny Rzeczypospolitej Polskiej	0,03	
		0,01	Obywatele do Parlamentu	0,01	
			TNC	61,82	
			Összevont választói illékonyság	30,92	

„B”
típusú:
17,81

2019

	2015		2019		Különb- ség	
	Párt	%	Párt	%		
„eltűnő” pártok	Samoobrona	0,04			0,04	
	Kongres Nowej Prawicy	0,03			0,03	
	Zbigniewa Stonogi	0,28			0,28	
	Zjednoczeni dla Śląska	0,12			0,12	
	Grzegorza Brauna „Szczęść Boże!”	0,09			0,09	
	Ruch Społeczny Rzeczypospolitej Polskiej	0,03			0,03	
	Obywatele do Parlamentu	0,01			0,01	
	Prawo i Sprawiedliwość	37,58	43,59	Prawo i Sprawiedliwość		6,01
	Platforma Obywatelska	24,09	27,40	Koalicja Obywatelska		4,29
	Nowoczesna	7,60				
„megmaradó” pártok	Zjednoczona Lewica	7,55	12,56	Lewica	1,39	
	Razem	3,62				
	Polskie Stronnictwo Ludowe	5,13	8,55	Koalicja Polska	5,39	
	Kukiz'15	8,81				
	Mniejszość Niemiecka	0,18	0,17	Mniejszość Niemiecka	0,01	
	Korwin	4,76	6,81	Konfederacja Wolność i Niepodległość	2,05	
	JOW Bezpártyni	0,10	0,78	Koalicja Bezpártyni i Samorządowcy	0,68	
			0,10	Skuteczni Piotra Litoya-Marca	0,10	
			0,03	Akcja Zawiedzionych Emerytów Rencistów	0,03	
			0,01	Prawica	0,01	
„belépő” pártok			TNC		20,56	
			Összevont választói illekonyság		10,28	

„B”
típusú:
9,91

12.6. AZ ELTŰNŐ ÉS AZ ÚJONNAN BELÉPŐ PÁRTOKRA VONATKOZÓ ADATOK

Magyarország

		1990	1994	1998	2002	2006	2010	2014	2018	Átlag
Eltűnő pártok	Darab ^a	7	10	8	6	10	2	11		7,7
	Arány ^b	38,9%	52,6%	53,3%	46,2%	66,7%	20,0%	61,1%		48,4%
	1% feletti	1	2	2	0	1	1	0		1,0
	ebből 5% feletti	0	0	0	0	1	0	0		0,1
	Szavazatarány ^c	3,1%	6,9%	4,7%	0,1%	7,1%	0,1%	2,8%		3,5%
Új pártok	Darab ^d		8	6	7	7	4	10	14	8,0
	Arány ^e		42,1%	40,0%	53,8%	46,7%	44,4%	55,6%	60,9%	49,1%
	1% feletti		2	1	1	0	1	0	2	1,0
	ebből 5% feletti		0	0	0	0	1	0	0	0,1
	Szavazatarány ^f		5,6%	2,3%	4,0%	0,3%	8,5%	2,3%	5,6%	4,1%

Megjegyzés: a 2014-ben és 2018-ban állított nemzetiségi listákat nem vettem figyelembe a számítások során.

Csehország

		1992	1996	1998	2002	2006	2010	2013	2017	Átlag
Eltűnő pártok	Darab ^a	10	4	3	17	15	13	8		10,0
	Arány ^b	52,6%	25,0%	23,1%	60,7%	57,7%	50,0%	34,8%		43,4%
	1% feletti	6	2	1	0	1	1	0		1,6
	ebből 5% feletti	0	1	0	0	0	1	0		0,3
	Szavazatarány ^c	14,5%	7,9%	4,2%	5,5%	4,6%	11,6%	1,5%		7,1%
Új pártok	Darab ^d		7	3	20	14	15	10	16	12,1
	Arány ^e		43,8%	23,1%	71,4%	53,8%	57,7%	43,5%	51,6%	49,3%
	1% feletti		3	2	1	0	4	2	1	1,9
	ebből 5% feletti		0	1	0	0	2	2	1	0,9
	Szavazatarány ^f		8,5%	10,0%	8,0%	2,6%	35,0%	26,7%	7,0%	14,0%

Szlovákia

		1992	1994	1998	2002	2006	2010	2012	2016	2020	Átlag
Eltűnő pártok	Darab ^a	11	7	8	10	11	7	15	13		10,3
	Arány ^b	47,8%	41,2%	47,1%	40,0%	52,4%	39%	57,7%	56,5%		47,7%
	1% feletti	2	3	1	0	1	0	3	1		1,4
	ebből 5% feletti	0	0	1	0	0	0	0	1		0,3
	Szavazatarány ^c	6,9%	4,8%	9,4%	3,6%	4,1%	2,6%	7,7%	8,9%		6,0%
Új pártok	Darab ^d		8	10	14	8	8	15	12	14	11,1
	Arány ^e		47,0%	58,8%	56,0%	38,1%	44,4%	57,7%	52,2%	58,3%	51,6%
	1% feletti		5	1	5	1	3	4	2	4	3,1
	ebből 5% feletti		2	1	2	0	2	1	2	4	1,8
	Szavazatarány ^f		20,0%	9,7%	33,1%	4,9%	23,3%	15,5%	15,4%	20,3%	17,8%

Lengyelország

		1991	1993	1997	2001	2005	2007	2011	2015	2019	Átlag
Eltűnő pártok	Darab ^a	7	13	13	2	12	3	2	7		7,4
	Arány ^b	43,3%	48,5%	61,9%	14,3%	54,5%	30,0%	18,2%	41%		39,0%
	1% feletti	2	2	5	1	2	1	0	0		1,6
	ebből 5% feletti	0	1	1	1	0	0	0	0		0,4
	Szavazatarány ^c	12,9%	9,3%	13,1%	5,6%	3,8%	1,6%	0,8%	0,6%		6,0%
Új pártok	Darab ^d		18	10	7	11	2	4	10	3	8,1
	Arány ^e		54,5%	47,6%	50,0%	50,0%	20,0%	36,4%	58,8%	30,0%	43,4%
	1% feletti		3	4	3	3	0	3	4	0	2,5
	ebből 5% feletti		1	1	3	0	0	1	2	0	1,0
	Szavazatarány ^f		11,6%	10,9%	30,7%	7,5%	0,3%	13,5%	25,4%	0,1%	12,5%

^a összesen hány olyan párt volt, amelyek a következő választáson már nem indult

^b a pártok mekkora hányada nem indult már a következő választásokon

^c a következő választásokon már nem induló pártok együttes szavazataránya

^d összesen hány olyan párt volt, amelyik az előző választáson még nem indult

^e a pártok mekkora hányada nem indult még az előző választásokon

^f az előző választásokon még nem induló pártok együttes szavazataránya

12.7. A KÜLFÖLDI PÁRTOK NEVÉNEK RÖVIDÍTÉSEI⁸⁷⁷

12.7.1. Csehországi pártok

Rövidítés	Párt neve	
	cseh nyelven	magyarul
ANO	<i>Akce nespokojených občanů 2011</i>	Elégedetlen Polgárok Akciója 2011
ČPS	<i>Česká pirátská strana</i>	Cseh Kalózpárt
ČSSD	<i>Česká strana sociálně demokratická</i>	Cseh Szociáldemokrata Párt
DEU	<i>Demokratická unie</i>	Demokratikus Unió
DL	<i>Demokratická levice</i>	Demokratikus Baloldal
HSD-SMS	<i>Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko</i>	Mozgalom az Autonóm Demokráciáért – Egyesület Morvaországért és Sziléziáért
KDS	<i>Křesťanskodemokratická strana</i>	Kereszténydemokrata Párt
KDU–ČSL	<i>Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová</i>	Kereszténydemokrata Unió – Csehszlovák Néppárt
KSČM	<i>Komunistická strana Čech a Moravy</i>	Cseh- és Morvaország Kommunista Pártja
LB	<i>Levý blok</i>	Baloldali Blokk
LIDEM	<i>Liberální demokraté</i>	Liberális Demokraták
LSU	<i>Liberálně sociální unie</i>	Liberális Szociális Unió
ODA	<i>Občanská demokratická aliance</i>	Polgári Demokrata Mozgalom
ODS	<i>Občanská demokratická strana</i>	Polgári Demokrata Párt
OF	<i>Občanské fórum</i>	Polgári Fórum
OH	<i>Občanské Hnutí</i>	Civil Mozgalom
SPD	<i>Svoboda a přímá demokracie</i>	Szabadság és Közvetlen Demokrácia
SPO	<i>Strana Práv Občanů</i>	Polgári Jogok Pártja
SPR–RSČ	<i>Sdružení pro Republiku – Republikánská strana Československa</i>	Szövetség a Köztársaságért – Csehszlovák Republikánus Párt
STAN	<i>Starostové a nezávislí</i>	Polgármesterek és Függetlenek
SZ	<i>Strana zelených</i>	Zöld Párt
TOP09	<i>Tradice Odpovědnost Prosperita</i>	Hagyomány, Felelősség, Jólét
US	<i>Unie Svobody</i>	Szabadság Unió
ÚSVIT	<i>Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury</i>	Közvetlen Demokrácia Hajnala Tomia Okamura
VV	<i>Věci veřejné</i>	Közügyek

⁸⁷⁷ A függelék csak a kötet törzsszövegében említett pártokat tartalmazza.

12.7.2. Szlovákiai pártok

Rövidítés	Párt neve	
	szlovák nyelven	magyarul
ANO	<i>Aliancia Nového Občana</i>	Új Polgárok Szövetsége
DEÚS	<i>Demokratická únia Slovenska</i>	Szlovák Demokratikus Unió
DS	<i>Demokratická strana</i>	Demokrata Párt
DÚ	<i>Demokratická únia</i>	Demokrata Unió
Együttélés	<i>Spolužitie</i>	Együttélés
Hlas	<i>Hlas – sociálna demokracia</i>	Hang – Szociáldemokrácia
HPSR	<i>Hnutie poľnohospodárov Slovenskej republiky</i>	Szlovák Köztársaság Farmereinek Mozgalma
HZDS	<i>Hnutie za demokratické Slovensko</i>	Mozgalom a Demokratikus Szlovákiáért
KDH	<i>Kresťanskodemokratické hnutie</i>	Kereszténydemokrata Mozgalom
KSS	<i>Komunistická strana Slovenska</i>	Szlovák Kommunista Párt
ESNS	<i>Ludová strana – Naše Slovensko</i>	Néppárt – Mi Szlovákiánk
MKDM	<i>Maďarské kresťanskodemokratické hnutie</i>	Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom
MKP	<i>Strana maďarskej koalície</i>	Magyar Koalíció Pártja
Most–Híd	<i>Most–Híd</i>	Most–Híd
MPP	<i>Maďarská občianska strana</i>	Magyar Polgári Párt
NOVA	<i>Nová väčšina</i>	Új Többség
OLaNO	<i>Obyčajní Ľudia a nezávislé osobnosti</i>	Egyszerű emberek és Független Személyiségek
PS	<i>Progresívne Slovensko</i>	Progresszív Szlovákia
RSS	<i>Roľnícka strana Slovenska</i>	Szlovák Parasztpárt
SaS	<i>Sloboda a Solidarita</i>	Szabadság és Szolidaritás
SDA	<i>Sociálnodemokratická alternatíva</i>	Szociáldemokrata Alternatíva
SDK	<i>Slovenská demokratická koalícia</i>	Szlovák Demokratikus Koalíció
SDKÚ (–DS)	<i>Slovenská demokratická a kresťanská únia (– Demokratická strana)</i>	Szlovák Kereszténydemokrata Unió (– Demokrata Párt)
SDĽ	<i>Strana demokratickej ľavice</i>	Demokratikus Baloldal Pártja
SDSS	<i>Sociálnodemokratická strana Slovenska</i>	Szlovák Szociáldemokrata Párt
Siet'	<i>Siet'</i>	Hálózat
Smer-SD	<i>Smer – sociálna demokracia</i>	Irány–Szociáldemokrácia
SNS	<i>Slovenská národná strana</i>	Szlovák Nemzeti Párt
SOP	<i>Strana občianskeho porozumenia</i>	Polgári Egyetértés Pártja
SPOLU	<i>SPOLU – občianska demokracia</i>	Együtt – Polgári Demokrácia
SR	<i>Sme Rodina – Boris Kollár</i>	Család vagyunk – Boris Kollár

Rövidítés	Párt neve	
	szlovák nyelven	magyarul
SV	<i>Spoločná voľba</i>	Közös Választás
SZA	<i>Strana zelenej alternatívy</i>	Zöld Párt Alternatíva
SZS	<i>Strana zelených na Slovensku</i>	Szlovákia Zöld Pártja
VPN	<i>Verejnost' proti násiliu</i>	Nyilvánosság az Erőszak Ellen
ZRS	<i>Združenie robotníkov Slovenska</i>	Szlovákiai Munkások Uniója

12.7.3. Lengyelországi pártok

Rövidítés	Párt neve	
	lengyel nyelven	magyarul
AWS	<i>Akcja Wyborcza Solidarność</i>	Szolidaritás Választási Akció
BBWR	<i>Bezpartyjny Blok Wspierania Reform</i>	Párton Kívüliek Blokkja a Reformok Támogatásáért
K'15	<i>Kukiz'15</i>	Kukiz'15
KLD	<i>Kongres Liberalno-Demokratyczny</i>	Liverális Demokrata Kongresszus
KORWiN	<i>Koalicja Odnowy Rzeczypospolitej Wolność i Nadzieja</i>	Koalíció a Köztársaság Megújításáért – Szabadság és Remény
KWiN	<i>Konfederacja Wolność i Niepodległość</i>	Szabadság és Függetlenség Konföderáció
KPN	<i>Konfederacja Polski Niepodległej</i>	Független Lengyelország Konföderáció
LiD	<i>Lewica i Demokraci</i>	Baloldaliak és Demokraták
LPR	<i>Liga Polskich Rodzin</i>	Lengyel Családok Ligája
Nowoczesna	<i>Nowoczesna</i>	Modern
NSZZ	<i>Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”</i>	„Szolidaritás” Független Szakszervezet
PC	<i>Porozumienie Centrum</i>	Centrum Szövetség
PChD	<i>Partia Chrześcijańskich Demokratów</i>	Kereszténydemokrata Párt
PiS	<i>Prawo i Sprawiedliwość</i>	Jog és Igazság
PL	<i>Porozumienie Ludowe</i>	Paraszti Egyetértés
PO	<i>Platforma Obywatelska</i>	Polgári Platform
POC	<i>Porozumienie Obywatelskie Centrum</i>	Centrum Polgári Szövetség
PPPP	<i>Polska Partia Przyjaciół Piwa</i>	Sörkedvelők Lengyelországi Pártja
PR	<i>Polska Razem</i>	Együtt Lengyelország
PSL	<i>Polskie Stronnictwo Ludowe</i>	Lengyel Néppárt

Rövidítés	Párt neve	
	lengyel nyelven	magyarul
ROP	<i>Ruch Odbudowy Polski</i>	Mozgalom Lengyelország Újjáépítéséért
RP	<i>Ruch Palikota</i>	Palikot Mozgalma
SdRP	<i>Socjaldemokracja Rzeczypospolitej Polskiej</i>	Lengyel Köztársaság Szociáldemokráciája
SLCh	<i>Stronnictwo Ludowo-Chrześcijańskie</i>	Keresztény Néppárt
SLD	<i>Sojusz Lewicy Demokratycznej</i>	Demokratikus Baloldali Szövetség
SP	<i>Solidarna Polska</i>	Szolidáris Lengyelország
SRP	<i>Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej</i>	Lengyel Köztársaság Önvédelme
TR	<i>Twój Ruch</i>	Te Mozgalmad
UD	<i>Unia Demokratyczna</i>	Demokratikus Unió
UP	<i>Unia Pracy</i>	Munka Unió
UW	<i>Unia Wolności</i>	Szabadság Unió
WAK	<i>Wyborcza Akcja Katolicka</i>	Katolikus Választási Akció
ZChN	<i>Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe</i>	Keresztény Nemzeti Unió

12.7.4. Egyéb pártok

Rövidítés	Ország	Párt neve	
		idegen nyelven	magyarul
ALDE	EU	<i>Alliance of Liberals and Democrats for Europe</i>	Liberálisok és Demokraták Szövetsége Európáért
CDA	Hollandia	<i>Christen-Democratisch Appèl</i>	Kereszténydemokrata Akció
CDU/CSU	Németország	<i>Christlich Demokratische Union / Christlich-Soziale Union</i>	Kereszténydemokrata Unió / Keresztényszociális Unió
CSV	Luxemburg	<i>Chrëschtlech Sozial Vollekspartei</i>	Keresztényszocialista Néppárt
D'66	Hollandia	<i>Democraten 66</i>	66-os Demokraták
DC	Olaszország	<i>Democrazia Cristiana</i>	Kereszténydemokrácia
Die Linke	Németország	<i>Die Linke</i>	A Baloldal
FDP	Németország	<i>Freie Demokratische Partei</i>	Szabaddemokrata Párt
FPÖ	Ausztria	<i>Freiheitliche Partei Österreichs</i>	Oszták Szabadságpárt
KVP	Hollandia	<i>Katholieke Volkspartij</i>	Katolikus Néppárt
ÖVP	Ausztria	<i>Österreichische Volkspartei</i>	Oszták Néppárt
PDS	Németország	<i>Partei des Demokratischen Sozialismus</i>	Demokratikus Szocializmus Pártja
SPD	Németország	<i>Sozialdemokratische Partei Deutschlands</i>	Német Szociáldemokrata Párt
SPÖ	Ausztria	<i>Sozialdemokratische Partei Österreichs</i>	Oszták Szociáldemokrata Párt

13. ENGLISH SUMMARY

VERSIONS OF COMPETITION: THE PARTY SYSTEMS OF THE VISEGRAD COUNTRIES 1990–2020

This volume investigates the three decades of the Visegrad party systems from a particular perspective, taking a model elaborated by the late Peter Mair, an Irish political scientist as its basis. The book pursues two basic aims: on the one hand, it examines to what extent Mair's model and theory of a closed and an open structure of party competition can be applied and adapted to the Visegrad countries, and, on the other hand, it investigates how the party systems in these countries can be described using Mair's model. The application of Mair's model to the Visegrad countries, a model induced mainly from the Western party systems, will hopefully contribute to the exploration and understanding of the nature of post-communist party systems.

After establishing the theoretical framework in the first chapter, the *second chapter* of the book describes its basic research subjects, namely the governments and (parliamentary) parties of the Visegrad countries. The *third chapter* is the actual "testing phase" – at least in the sense that I will examine all the changes to the governments of the four countries' based on Mair's three indicators. The specific research question here was how the examined government alterations can be described and to what extent these government alterations are compliant with Mair's model, based on an analysis carried out using Mair's criteria. In the course of the research, special focus was placed on the third indicator (the possibility of forming a government) which, compared to the two other aspects, can be analysed in a more complex way, partly due to the fact that

Mair himself modified this criterion in his later works. Already at this stage of the analysis there were a number of signs indicating that the Hungarian party system constitutes an exception among the Visegrad countries.

The operationalisation and evaluation of the research results can be found in *chapter 4*. In line with the aims of the research, the main question here was where the four party systems can be placed on the scale of open–closed, based on the qualifications of each research indicator. I thus attempted to apply a numeric approach to all three indicators of party competition in order to be able to show all three aspects of Mair’s model (which is the reason why the third indicator was divided into three sub-indicators). Taking all three indicators into consideration, the results of my calculations show that the Hungarian party system is the most closed system out of the four, which is followed distantly by the Czech and Polish systems. Finally, the most open party system was found to be the Slovakian system. In an effort to introduce the dynamics of the competition between parties, research into the extent of the closure of the party systems was also conducted in such a way that only the first part – the first 10-12 years – of the discussed time-frame was analysed, highlighting the vastly different directions that the changes took in the four countries. In Hungary and Poland, the party systems had become significantly more closed by the second half of the examined timeframe, whereas the changes the Czech party system underwent were in exactly the opposite direction while significant changes in Slovakia were not detected.

Chapter 5 – the most extensive part of the dissertation – is less empirical in nature than the previous chapters. Departing somewhat from the world of numbers and indicators, I looked into the factors determining the formation of governments in each of the four party systems of the Visegrad countries, or, in other words, “what the party competition is about”. I discussed in length the question of whether it is possible to identify blocks within each party system that determine the course of politics and thus make the process of

forming governments predictable. In the meantime, I also examined whether there were any examples of government formulas (with special regard to coalitions) that were not compatible with the earlier logics of party interaction. In this chapter, I argue that parties' willingness to cooperate – and thus also to form a government – do have established patterns even in systems where quantitative analysis found little evidence for the closure of the competition.

The following part of the paper (*chapters 6–8*), examines the party-system characteristics which, in my view, have closely “stuck” to the structure of the party system. These characteristics can also be regarded as the “context” of the party competition system. Although Mair's thesis on the closed and open structure of the competition has proved to be an innovative and quite impactful theory, one should not forget that this is just one of the possible approaches to the world of political parties. Three factors relating to party competition (the concentration of the party systems, the endurance of the parties, and electoral volatility) are discussed in more detail. It is hoped that the inclusion of these factors in the present research contributes to the increased groundedness and clarity of the phenomena described in chapters 4 and 5. Furthermore, the inclusion of the second and third factors may become even more interesting in light of the fact that the Western party systems scrutinised by Mair greatly differ from the party systems of the post-communist countries both in terms of the stability of the parties and the intensity of electoral volatility.

Departing from the examination of the single indicators, what are the main conclusions that can be drawn from the application of Mair's model to the Visegrad countries' party systems?

1. On the whole, the most important finding is that while Mair's model can be applied to the Visegrad countries' party systems, its indicators alone have only a limited ability to describe the logics of party competition in the region. Taking as a basis the methods of calculations applied in the volume, it can be concluded that the indicators alone as well as the focus on the results of quantitative

research into the indicators may at times paint a false picture of the party systems.

2. Party systems may prove to be open not only to different degrees but also in different *ways*. While in the Netherlands and Denmark (Mair's examples of open structure party systems) it was partial government alterations and innovation based on the parliamentary parties that implied that the competition was open, in the party systems of the Visegrad countries the proportion of partial government alteration was much smaller on the one hand, and, on the other hand, variations in the makeup of coalitions was much more due to the emergence of new parties. To put it differently, the third indicator (new governing parties) determined the development of the second indicator (government formulas).

3. Lastly, I looked into Mair's "prophecy" whereby a bipolar structure based on the competition of a center-right and a center-left block will gain considerable ground – but found that the Visegrad party systems are only likely to adhere to this prediction to a certain degree. The Hungarian party system of the 2000s came closest to the constellation envisaged by Mair, although there was also a strong tendency to form blocs in Slovakia (however, the blocs could be described as "center-right" and "center-left" only to a limited extent, and the "contents" of the blocs were also changing constantly). In the Czech Republic and Poland, it is much harder to describe the competition for governance in terms of the competition of blocs: the situation is complicated in the Czech Republic by the lack of a flexible center and the already discussed "non-standard" solutions and, in the Polish party system, the fundamental realignment at the beginning of the period from 2000. Moreover, it must also be noted that the developments over the past decade have eroded bipolar competition in the two countries. In Hungary the three-cleft political space – now defunct – and, in the Czech Republic, the demise of ODS and the ČSSD as well as the emergence (and government formation) of centrist-populist parties with an uncertain ideology are the factors that hinder the predominance of the bipolar logic.